

1413 M. HORODLĚS AKTAI
(DOKUMENTAI IR TYRINĖJIMAI)

AKTY HORODELSKIE Z 1413 ROKU
(DOKUMENTY I STUDIA)

LIETUVOS
ISTORIJOS
INSTITUTAS

POLSKA
AKADEMIA
UMIEJĘTNOŚCI

1413 M.
HORODLĒS AKTAI

(DOKUMENTAI IR TYRINĖJIMAI)

AKTY HORODELSKIE
Z 1413 ROKU

(DOKUMENTY I STUDIA)

Sudarė / Pod redakcją:

Jūratė Kiaupienė

Lidia Korczak

Parengė / Opracowali:

Jūratė Kiaupienė

Lidia Korczak

Piotr Rabiej

Edmundas Rimša

Jan Wroniszewski

LI
LEIDYKLA

Vilnius/Kraków 2013

UDK 947.45.03(093.2)
Tu33

LIETUVOS
UŽSIENIO
POLITIKOS
DOKUMENTAI

XIII–XVIII a.

Recenzentai:
prof. hab. dr. Maria Koczerska
prof. dr. Rimvydas Petrauskas

Redakcinė kolegija:

Vytėnis Almonaitis
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
Jūratė Kiaupienė (pirmininkė)
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
Alydas Nikžentaitis
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
Edmundas Rimša
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
Irena Valikonytė
VILNIAUS UNIVERSITETAS

Knygos rengimą ir leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA,
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS
2009–2015 METŲ PROGRAMA
Projekto finansavimo sutartys
Nr. LIT-1-7 ir LIT-6-24

Przygotowanie publikacji umożliwił grant
Komitetu Badan Naukowych,
Nr. rej. NN 108 190538

ISBN 978-9955-847-68-7
ISBN 978-83-7676-158-9

© Lietuvos istorijos institutas, 2013
© Polska Akademia Umiejętności, 2013
© Straipsnių autoriai / autorzy, 2013

TURINYS / SPIS TREŚCI

Sudarytojų žodis / Słowem wstępu	9/11
--	------

DOKUMENTAI / DOKUMENTY

1413 m. spalio 2 d., Horodlė / Horodło, 2 paŕdziernik 1413 r.	13
--	----

Uwagi wydawnicze (<i>Lidia Korczak</i>)	15
---	----

Leidėjų pastabos (<i>Lidia Korczak</i>)	17
---	----

1. Actum baronum et nobilium Regni Poloniae	19
---	----

Akt szlachty Królestwa Polskiego	22
--	----

Lenkijos Karalystės šlėktų aktas	25
--	----

2. Actum nobilium Magni Ducatus Lithuaniae	29
--	----

Akt bojarów Wielkiego Księstwa Litewskiego	32
--	----

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų aktas	34
--	----

3. Actum principum, Regis Poloniae atque Supremi Ducis Lithuaniae Vladislai Jogaila et Magni Ducis Lithuaniae Alexandri Vytautas	37
---	----

Akt monarchów, króla Polski i najwyższego księcia litewskiego Władysława Jagielly i wielkiego księcia Litwy Aleksandra Witolda	43
---	----

Valdovų, Lenkijos karaliaus, Lietuvos aukščiausiojo kunigaikščio Vladislovo Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Vytauto, aktas	48
---	----

TYRINĖJIMAI / STUDIA

<i>Lidia Korczak</i> , Horodło. Na drodze ku dziedzicznej monarchii jagiellońskiej	57
<i>Lidia Korczak</i> , Horodlė. Kelias paveldimos Jogailaičių monarchijos link	70
<i>Piotr Rabiej</i> , Dokumenty Unii horodelskiej	83
Priedas / Aneks:	
Wykaz oryginałów dokumentów i listów Władysława Jagiełły z lat 1408–1418 / Vladislovo Jogailos 1408–1418 m. dokumentų ir laiškų originalai	111
<i>Piotr Rabiej</i> , Horodlės unijos dokumentai	118
<i>Jan Wroniszewski</i> , Pieczęcie polskie przy dokumentach horodelskich w świetle polskiej średniowiecznej sfragistyki	145
<i>Jan Wroniszewski</i> , Lenkiški antspaudai prie Horodlės dokumentų Lenkijos Viduramžių sfragistikos šviesoje	160
<i>Edmundas Rimša</i> , Horodlės aktai ir Lietuvos kilmingųjų heraldika	173
1 lentelė. 1413 m. Horodlės akto herbai ir lietuvių bei lenkų herbinių giminių atstovai	206
2 lentelė. 1413–1501 m. išlikusių ar neabejotinai buvusių antspaudų su lenkiškais herbais duomenys	209
<i>Edmundas Rimša</i> , Akta horodelskie a heraldyka litewskich bojarów	211
Tabela 1. Herby aktu horodelskiego 1413 r. oraz przedstawiciele litewskich i polskich rodów herbowych	250
Tabela 2. Dane o zachowanych lub niegdyś istniejących pieczęciach z polskimi herbami (1413–1501)	253
<i>Jūratė Kiaupienė</i> , 1413 m. Horodlės dokumentų „gyvenimai“	255
Priedas / Aneks	281
<i>Sequuntur articuli ex privilegio Wladislai Iagielonis et Alexandri Withowdi dati in Hrodlo anno Domini MCCCC XIII</i>	282
<i>Vladislovo Jogailos ir Aleksandro Vytauto privilegijos straipsniai, duoti Horodlėje 1413 Viešpaties metais</i>	284
<i>Przytoczone są postanowienia z przywileju Władysława Jagiełły i Aleksandra Witolda, wydane w Horodle w roku Pańskim 1413</i>	286
<i>Jūratė Kiaupienė</i> , Istnienie i funkcjonowanie dokumentów horodelskich z 1413 r.	289

HORODLĖS DOKUMENTŲ ANTSPAUDŲ KATALOGAS / KATALOG
PIECZĘCI DOKUMENTÓW HORODELSKICH

<i>Jan Wroniszewski</i> , Pieczęcie przy dokumencie adopcyjnym polskiej szlachty z 1413 r.	321
<i>Jan Wroniszewski</i> , 1413 m. Lenkijos šlėktų adopcinio dokumento antspaudai	359
<i>Edmundas Rimša</i> , 1413 m. Lietuvos bajorų dokumento antspaudai	393
<i>I priedas</i> . Lietuvos bajorų dokumento antspaudų heraldika pagal Jano Zamojskio pastabas ir piešinius	
<i>Zalącznik 1</i> . Heraldyka pieczęci przy dokumencie bojarów litewskich według komentarzy i rysunków Jana Zamoyskiego	421
<i>Edmundas Rimša</i> , Pieczęcie dokumentu bojarów litewskich z 1413 r.	423
<i>Edmundas Rimša, Jan Wroniszewski</i> , 1413 m. Lenkijos karaliaus Vladislovo Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Vytauto dokumentų antspaudai	453
<i>Edmundas Rimša i Jan Wroniszewski</i> , Pieczęcie z dokumentów z 1413 r. króla Polski Władysława Jagiełły i wielkiego księcia litewskiego Aleksandra Witolda	458

ANTSPAUDŲ IR DOKUMENŲ NUOTRAUKOS / ZDJĘCIA PIECZĘCI
I DOKUMENTÓW

Pieczęcie przy dokumencie adopcyjnym polskiej szlachty z 1413 r. / 1413 m. Lenkijos šlėktų adopcinio dokumento antspaudai	465
1413 m. Lietuvos bajorų dokumento antspaudai / Pieczęcie przy dokumencie bojarów litewskich z 1413 r.	476
1413 m. Lenkijos karaliaus Vladislovo Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Vytauto dokumento antspaudai / Pieczęcie przy dokumencie króla polskiego Władysława Jagiełły i wielkiego księcia litewskiego Aleksandra Witolda z 1413 r.	477
Kiti Lietuvos bajorų XV a. antspaudai / Inne pieczęcie bojarów litewskich z XV w.	478
SANTRUMPOS / WYKAZ SKRÓTÓW	487
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA / ŹRÓDŁA I LITERATURA	491
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ / INDEX OSOBOWY	515
SUMMARY	531

SUDARYTOJŲ ŽODIS

Lietuvos istorijos instituto leidžiamos serijos *Lietuvos užsienio politikos dokumentai. XIII–XVIII a. (Tekstai. Tyrinėjimai)* publikacija *1413 metų Horodlės aktai* skirta trims dokumentams, kurie liudija Lenkijos ir Lietuvos valdovų, Lenkijos karaliaus ir Lietuvos aukščiausiojo kunigaikščio Vladislavo Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto Kęstutaičio, bei dviejų valstybių politinių bendruomenių atstovų suvažiavime Horodlėje 1413 m. spalio 2 d. priimtus susitarimus. Horodlės aktai, kuriais buvo iš naujo apibrėžti Lenkijos ir Lietuvos santykiai, keitė politinių jėgų išsidėstymą Vidurio Rytų ir Rytų Europoje, taip pat davė impulsą formuoti naujoms politinėms Lenkijos ir Lietuvos bajorų bendruomenėms Jogailaičių valdomoje erdvėje.

2013 m. sukanka 600 metų nuo šio įvykio, žinomo 1413 m. Horodlės unijos pavadinimu. 1413 m. Lenkijos-Lietuvos unija, taip pat Horodlės suvažiavimo metu priimti dokumentai, perteikiantys susitarimų turinį, domino daugelį Lenkijos, Lietuvos ir kitų kraštų istorikų. Ieškota unijos ištakų, nagrinėti susitarimo teisiniai ir valstybinės politinės santvarkos aspektai, vertinta unijos reikšmė tarpvalstybiniams Lenkijos ir Lietuvos santykiams, nagrinėti atskiri Horodlės dokumentų straipsniai. Susikaupė didžiulė problemos istoriografija, pateikta daug skirtingų, neretai viena kitai prieštaraujančių, Horodlės unijos ir jos pasekmių interpretacijų. Naujojoje istoriografijoje susidomėjimas Horodlės unija yra sumenkęs, nors pasirodo naujų, atskiras 1413 m. įvykių problemas nagrinėjančių tyrimų, kuriuose pirmiausia aptariamimi Horodlės dokumentai heraldikos ir genealogijos požiūriu. Iš jų išsiskiria darbai, skirti giluminiams visuomenių pokyčiams, kuriuos inicijavo 1413 m. sprendimai. Kita vertus, reikia pripažinti, kad pirmiausia senieji, prieš šimtmetį atlikti tyrimai ir pateiktos interpretacijos įtvirtino atmintyje Horodlės unijos sampratą. Šiandien reikia ir galima iš naujo pažvelgti į Horodlės susitarimus, reikia naujų aktų turinio interpretacijų ir jų vertinimų. Toks yra šios publikacijos tikslas.

Vienu požiūriu ši publikacija yra išskirtinė. Pirmą kartą Lenkijos-Lietuvos unijų tyrimų istorijoje publikaciją kartu rengė dviejų šalių, Lenkijos ir Lietuvos, tyrinėtojai. Mintis rengti bendrą leidinį kilo 2010 m. minint Žalgirio kautynių 600-ąsias metines Vytauto Didžiojo universiteto Kaune ir Jogailaičių universiteto Krokovoje organizuotoje mokslinėje konferencijoje. Šią mintį palaikė ir prisidėjo prie jos įgyvendinimo Lietuvos istorijos institutas Vilniuje ir Lenkijos mokslų akademija Krokovoje. Horodlės publikacijos parengimas buvo įtrauktas į pasirašytą bendradarbiavimo sutartį, o tai leido organizuoti ir finansiškai paremti šį tyrimų projektą.

Knygą sudaro 1413 m. Horodlės dokumentų publikacija, mokslų tiriamieji straipsniai, sfragistikos katalogai, iliustracijos, suvestiniai šaltinių ir literatūros bei santrumpų sąrašai, asmenų rodyklė ir santrauka anglų kalba.

Publikacijos parengimo darbus atliko penki Lenkijos ir Lietuvos istorikai ir jiems talkinę vertėjai. Horodlės dokumentų tekstai skelbiami originalo (lotynų) kalba, taip pat teikiami jų vertimai į lenkų ir lietuvių kalbas. Knygos tiriamieji tekstai skelbiami dviem kalbom – lietuvių ir lenkų. Pirma dedamas autorinis straipsnio tekstas, po jo – vertimas. Prie P. Rabiejaus ir J. Kiaupienės straipsnių esantys priedai dedami tarp straipsnių tekstų originalo kalba ir jų vertimo. Publikacijos parengėjų bendru sutarimu nesiekta pateikti kompromisinių suderintų požiūrių į diskusinius klausimus, priešingai, daugiau stengtasi pabrėžti abejones ir nužymėti galimos diskusijos erdvę. Tiriamieji straipsniai yra autorinės interpretacijos, atskleidžiančios Lenkijos ir Lietuvos istoriografijos tradicijas, sukauptą šios problemos tyrinėjimų įdirbį ir naujus požiūrius į seną problemą.

Istorikams buvo sudėtinga išspręsti XV a. pradžioje užrašytų tikrinių vardų ir vietovardžių rašybos šiuolaikinėmis lietuvių ir lenkų kalbomis problemas. Jų rašyba nėra sunorminta, Lietuvos ir Lenkijos istoriografijoje egzistuoja įvairios tradicijos. Įvairovės nepavyko išvengti ir šioje publikacijoje. Susigaudyti turėtų padėti Skaitytojams teikiama Rodyklė.

Knygą rengė dvi, Lietuvos ir Lenkijos, leidyklos, jų redaktoriai. Todėl tekstai redakcinio parengimo požiūriu yra autonomiški, nuorodų pateikimo sistemos tekstuose lietuvių ir lenkų kalbomis yra skirtingos.

Knyga gausiai iliustruota, pateikiamos Horodlės dokumentų ir prie jų prikabinėtų antspaudų nuotraukos, taip pat kita, šią informaciją papildanti ir paaiškinanti sfragistika. Tokią galimybę sudarė Kunigaikščių Čartoriskių fundacijos prie Tautos muziejaus Krokuvoje suteiktas leidimas ir pateiktos kopijos. Dėkojame taip pat profesorui Zenonui Piechui, Jogailaičių universiteto Istorijos instituto Pagalbinį istorijos mokslų skyriaus vadovui, už suteiktą galimybę pasinaudoti skyriuje saugomomis Horodlės dokumentų nuotraukomis ir antspaudų liejiniais.

Nuoširdžiai dėkojame vertėjams, recenzentams, redaktoriams, fotografams, dailininkams, Lietuvos istorijos instituto leidyklos darbuotojams už kantrybę ir supratimą, kaip sunku parengti tokią sudėtingos struktūros daugiakalbę publikaciją.

Dėkojame Lietuvos istorijos institutui Vilniuje, Lenkijos mokslų akademijai Krokuvoje, Lietuvos mokslo tarybai, Mokslinių tyrimų komitetui prie Lenkijos mokslo ir aukštojo mokslo ministerijos už suteiktą organizacinę ir finansinę paramą, leidusią įgyvendinti šį projektą.

Vilnius-Krokuva, 2013 m. gegužė

Jūratė Kiaupienė ir Lidia Korczak

SŁOWEM WSTĘPU

W ramach serii wydawniczej „Traktaty międzypaństwowe Litwy XIII–XVIII wieku (Teksty. Studia)“ Instytut Historii Litwy przygotował publikację pt. „Akty Horodelskie 1413 roku“, poświęconą trzem dokumentom porozumienia polsko-litewskiego, które zostało zawarte w Horodle 2 października 1413 roku na zjeździe monarchów, Władysława Jagiełły i Witolda Kiejstutowicza, oraz przedstawicieli szlachty dwóch państw. Akty horodelskie porządkując na nowo relacje Polski i Litwy kształtowały układ sił politycznych w Europie Środkowo – Wschodniej, a przede wszystkim wpływały na formowanie się wspólnoty politycznej szlachty polskiej i litewskiej w ramach monarchii Jagiełłowej.

W 2013 roku mija równo 600 lat od tego wydarzenia, znanego jako unia horodelska. Unia polsko-litewska z 1413 r. oraz dokumenty przekazujące treść postanowień podjętych na zjeździe w Horodle stanowiły przedmiot zainteresowania wielu historyków, nie tylko z Polski i Litwy. Wypowiadali się oni na temat genezy unii, jej aspektu prawnego i ustrojowego, znaczenia unii dla polsko-litewskich relacji państwowych oraz interpretacji poszczególnych zapisów dokumentów horodelskich. Rezultatem ich prac jest bogata literatura przedmiotu, w której nie brakuje sprzecznych opinii odnoszących się zarówno do unii, jak i jej skutków. W najnowszej historiografii zainteresowanie sprawami unii horodelskiej jest słabsze, choć warto odnotować pojawianie się pojedynczych studiów poświęconych wybranym aspektom wydarzeń z 1413 r. Wśród tych badań odrębne miejsce zajmują badania nad heraldyczno-genealogicznym, czy szerzej rzecz ujmując społecznym wymiarem unii. Mimo to trzeba przyznać, iż to przede wszystkim badania i ustalenia dawne, mające stuletnią już metrykę, utrwaliły pamięć o unii. Wydaje się potrzebne i możliwe nowe spojrzenie na traktat horodelski, zweryfikowanie zakorzenionych opinii oraz reinterpretacja aktów unii. Temu celowi ma służyć prezentowana publikacja.

Pod jednym względem jest ona wyjątkowa. Po raz pierwszy badania nad unią zorganizowano w ramach współpracy uczonych z dwóch krajów, Litwy i Polski. Idea wspólnej publikacji narodziła się w 2010 roku, przy okazji konferencji naukowej organizowanej w 600 -lecie bitwy pod Grunwaldem wspólnie przez Uniwersytet Witolda Wielkiego w Kownie i Uniwersytet Jagielloński w Krakowie.

Pomysł ten zyskał akceptację Instytutu Historii Litwy (Wilno) oraz Polskiej Akademii Umiejętności (Kraków), które dzięki zawarciu umowy o współpracy naukowej mogły udzielić wsparcia organizacyjnego i finansowego realizatorom projektu badawczego. Książka składa się z publikacji dokumentów horodelskich z

1413 roku, artykułów naukowych, katalogów pieczęci, ilustracji, bibliografii źródeł i literatury, wykazu skrótów, indeksu osób oraz streszczenia w języku angielskim.

Publikacja jest efektem pracy badawczej pięciu historyków polskich i litewskich wspomaganych przez tłumaczy. Teksty źródłowe, dokumenty horodelskie, są publikowane w języku oryginału (łacina), jak również w tłumaczeniu na litewski i polski. Artykuły naukowe zostały opublikowane w dwóch językach – litewskim i polskim. Na początek tekst w języku autora, potem jego tłumaczenie. Podobnie zostały potraktowane aneksy dołączone do artykułów P. Rabieja i J. Kiaupienė. Autorzy monografii nie dążyli do wypracowania jednolitego stanowiska, przeciwnie, raczej do wskazania wątpliwości i nakreślenia płaszczyzny dla dalszej dyskusji. Każdy prezentuje wyniki własnych badań naukowych, odsłaniając przy tym polską i litewską tradycję historiograficzną, swoje doświadczenia oraz nowe podejście do starego problemu. Sporo trudności w pracy przy dwujęzycznej publikacji sprawiła historykom współczesna pisownia nazw osobowych i miejscowych będących w użyciu na początku XV wieku. Pisownia ta nie jest znormalizowana, w litewskiej i polskiej historiografii funkcjonuje pod tym względem różna tradycja. Różnorodności nie dało się uniknąć także w tej publikacji, ale indeks powinien stanowić dla czytelnika pomoc.

Książkę przygotowało dwóch wydawców i redaktorów – w Litwie i Polsce. Dlatego też ze względu na przygotowanie tekstów redakcje pracowały autonomicznie, stosując się do własnych zasad edytorskich. Książka zawiera bogaty materiał ilustracyjny, przede wszystkim w postaci fotografii dokumentów horodelskich oraz pieczęci przywieszonych do tych dokumentów. Nie byłoby to możliwe bez zgody Fundacji Książąt Czartoryskich przy Muzeum Narodowym w Krakowie. Podziękowanie kierowane jest również do profesora Zenona Piecha, kierownika Zakładu Nauk Pomocniczych Historii w Instytucie Historii UJ, za udostępnienie fotografii dokumentów horodelskich oraz odlewów pieczęci, przechowywanych w zbiorach reprograficznych ZNPH IH.

Serdeczne podziękowania składamy tłumaczom, redaktorom, grafikom oraz pracownikom wydawnictwa Instytutu Historii Litwy za cierpliwość i zrozumienie trudności jakie wiążą się z realizacją złożonej i wielojęzycznej publikacji.

Serdecznie dziękujemy Instytutowi Historii Litwy, Polskiej Akademii Umiejętności, Litewskiej Radzie Naukowej oraz Ministerstwu Nauki i Szkolnictwa Wyższego Rzeczypospolitej Polskiej za wsparcie organizacyjne i finansowe, które umożliwiło realizację projektu.

Wilno–Kraków, maj 2013 r.

Jūratė Kiaupienė i Lidia Korczak

DOKUMENTAI / DOKUMENTY

1413 m. spalis 2 d., Horodlè /
Horodło, 2 październik 1413 r.

UWAGI WYDAWNICZE

Nowa edycja dokumentów unii horodelskiej z 1413 roku została wywołana potrzebami serii wydawniczej *Lietuvos užsienio politikos dokumentai*, w której studia nad litewskimi traktatami międzypaństwowymi są poprzedzone publikacją samych aktów. Jej cel stanowi jak najwierniejsze oddanie tekstu średniowiecznego dokumentu m.in. po to, by dzięki ukazaniu oraz zbadaniu jego postaci graficznej umożliwić sformułowanie wniosków o osobie pisarza i kancelarii, z którą był związany¹. W wypadku aktów horodelskich dysponujemy bardzo dobrym wydaniem krytycznym sporządzonym przez S. Kutrzebę i W. Semkowicza², które choć bezbłędne w odczytaniu samego tekstu nie oddaje go jednak wiernie, bowiem zastosowano w nim pisownię klasyczną. Dlatego konieczna stała się ponowna edycja. Zrezygnowano jednak z metody tzw. transliteracji uzupełnionej, którą zastosowano przy publikacji aktu krewskiego. W pierwszym tomie serii *Lietuvos užsienio politikos dokumentai* litewscy wydawcy aktu krewskiego zastosowali metodę transliteracji uzupełnionej, tyle że według zasad przyjętych już przy wydawaniu Metryki Litewskiej³. Dokładne oddanie postaci graficznej tekstu wymagało wyróżnienia rozwiązanych skrótów, czyli liter zastępowanych przez pisarza odpowiednimi symbolami, od liter rzeczywiście napisanych. Te pierwsze zostały podane w nawiasach.

W sytuacji, gdy autentyczność dokumentów horodelskich jest niepodważalna, zaś analiza cech szczególnych pisowni i tak stały się przedmiotem zainteresowania jednego z autorów niniejszego opracowania (patrz studium Piotra Rabieja), nie ma powodu do stosowania przy edycji metody transliteracji. Zatem tekst dokumentów horodelskich został przygotowany wedle instrukcji wydawniczej dla średniowiecznych źródeł historycznych, opracowanej przez Komisję Historyczną Polskiej Akademii Umiejętności, z 1925 r. oraz *Projektu instrukcji wydawniczej*, autorstwa Adama Wolffa, z 1957 r.

¹ W zamierzonej wspólnej polsko-litewskiej publikacji kolejnej części *Lietuvos užsienio politikos dokumentai* zamieszczone będą dodatkowo fotografie dokumentów, także każdej pieczęci przywieszzonej przy dokumentach. Szersza analiza graficznej postaci dokumentów oraz charakterystyka formularza i pisowni a przez to rozróżnienie pisarzy dokumentów znajduje się w części studiów, poświęconej m.in. dyplomatyce i funkcjonowaniu kancelarii królewskiej okresu horodelskiego.

² *AU*, nr 49, 50, 51.

³ *1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos Aktas*, sudarė J. Kiaupienė, Vilnius 2002, s. 13–15. Edytorkami dokumentu krewskiego były Rūta Čapaitė oraz Eugenija Ulčinaitė.

Wszystkie oryginalne dokumenty unii horodelskiej zostały przez S. Kutrzebę i W. Semkowicza dokładnie pomierzone i opisane⁴, co jest obecnie tym wartościowsze, że dwa z owych dokumentów nie przetrwały wojennej zawieruchy. Chodzi o jeden z dwóch egzemplarzy aktu monarszego, nazywanego niekiedy właściwym aktem unii, oraz o akt panów polskich. Obydwa dokumenty zostały przekazane w ręce ich odbiorców, czyli strony litewskiej i były przechowywane w archiwum wielkksiążęcym, a następnie trafiły do Archiwum Radziwiłłów. W czasie drugiej wojny kilka szczególnie cennych aktów, w tym owe horodelskie i akt unii lubelskiej, było przechowywanych w pałacu przy ul. Bielańskiej 14 w Warszawie w żelaznej skrzyni, mającej je uchronić przed pożarem. Niestety po upadku powstania warszawskiego według relacji Janusza Franciszka Radziwiłła skrzynia została wyszabrowana i wszelki ślad po dokumentach w tym miejscu się urywa⁵. Pozostały po nich fotografie wykonane dla W. Semkowicza, które znajdują się w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych oraz w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii IH UJ. One właśnie, obok oryginałów dokumentu monarszego oraz aktu bojarów litewskich zachowanych w Bibliotece XX Czartoryskich w Krakowie, zostały wykorzystane do przygotowania niniejszej edycji.

Wydane dokumenty celowo nie zostały opatrzone w przypisy rzeczowe. Informacje, które zazwyczaj pomieszczone są w przypisach rzeczowych, tj. objaśnienia osób i miejscowości występujących w tekstach, znajdują się w wydawnictwie zarówno w studiach sfragistycznych oraz katalogach pieczęci (autorstwa Jana Wroniszewskiego i Edmundasa Rimšy).

Lidia Korczak

⁴ Ogólny stan dokumentów nie uległ pogorszeniu. Nadal można za wydawcami *Aktów unii* stwierdzić, iż te, które przetrwały wojenną zawieruchę, są dobrze zachowane, choć lekko zabrudzone, zaś litery są w miejscu złożenia dokumentów wytarte. Przy autopsji nie uniemożliwia to jednak odczytania tekstu. Ponadto na akcie panów litewskich (Biblioteka XX Czartoryskich, perg. nr 301) ubyłoby pieczęci. Z 32 pieczęci, i tak mocno zniszczonych już w chwili wydania *Aktów unii*, zostało 28 oraz fragment miski jednej pieczęci.

⁵ Kolejne miejsca przechowywania aktów unii horodelskiej dokumentują ich wydawcy S. Kutrzeba i W. Semkowicz, *AU*, s. XVII-XXIV. Na temat losów archiwum wielkksiążęcego oraz nieświeskiego Radziwiłłów zob., J. Jakubowski, *Archiwum państwowe W.X. Litewskiego i jego losy*, „Archeion”, t. 9 (1931), s. 1-18; R. Jankowski, *Burzliwe losy Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża od XV wieku do 1838 roku*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 11 (2000), s. 35-68. Natomiast wojenne losy archiwum przedstawione zostały przez Rafała Jankowskiego na stronie internetowej AGAD: <http://www.agad.archiwa.gov.pl/ar/ar.html> (ostatnie logowanie 28 maja 2011).

LEIDĖJŲ PASTABOS

Parengti naują 1413 m. Horodlės unijos dokumentų publikaciją paskatino leidžiama serija *Lietuvos užsienio politikos dokumentai*, kurioje greta Lietuvos tarpvalstybinių sutarčių tyrimų skelbiami ir patys jų aktai. Publikacijos tikslas – kuo tiksliau perteikti Viduramžių dokumento tekstą. Šito reikia ir tam, kad pasitelkus jo rašto grafines formas, būtų galima formuluoti išvadas apie rašiusiojo asmenį bei raštinę, su kuria jis buvo susijęs¹. Tiesa, kalbant apie Horodlės aktus, reikia pasakyti, kad turime labai gerą kritinę jų publikaciją, kurią parengė S. Kutrzeba ir W. Semkowiczius². Jos leidėjai dokumentų tekstą perskaitė visiškai teisingai, tačiau jo raštiškas perteikimas nebeatitinka šiuolaikinių reikalavimų. Tad kilo poreikis parengti naują Horodlės tekstų leidimą. Rengiant dokumentų originalų tekstus buvo atsisakyta vadinamojo papildytos transliteracijos metodo, kuris buvo pritaikytas publikuojant Krėvos aktą. Pirmajame serijos *Lietuvos užsienio politikos dokumentai* tome skelbdami Krėvos aktą Lietuvos leidėjai taip pat taikė papildytos transliteracijos metodą, tiesa, vadovaudamiesi taisyklėmis, kurių laikomasi skelbiant Lietuvos Metriką³. Siekiant perteikti grafiškai tiksliai tekstą, teko iš aiškiai parašytų raidžių išskirti iššifruotas santrumpas arba raides, kurias rašovas pakeitė atitinkamais simboliais. Tokios raidės rašomos skliaustuose.

Kadangi Horodlės dokumentų autentiškumas nekelia abejonių, be to, dokumentų rašto ypatybes nagrinėja vienas šios publikacijos autorių (žr. Piotro Rabciaus studiją), tai šiuo atveju nebuvo būtinybės skelbiant originalų tekstus taikyti transliteracijos metodą. Jų publikacija parengta remiantis Viduramžių dokumentų publikavimo instrukcija, sudaryta Lenkijos mokslų akademijos Krokuvoje 1925 m., bei Adamo Wolffo parengtu *Projekt instrukcji wydawniczej (Publikavimo instrukcijos projektas, 1957 m.)*.

¹ Lenkijos ir Lietuvos tyrėjų kartu parengta nauja publikacijos *Lietuvos užsienio politikos dokumentai* knyga papildyta dokumentų bei kiekvieno prie dokumentų prikabinto antspaudu nuotraukomis. Tiriamosiose studijose, skirtose diplomatikos ir karaliaus kanceliarijos veiklai Horodlės laikotarpiu aptarti, teikiama grafinė dokumentų analizė, apibūdinamas dokumentų formuliaras, raštas bei raštininkai, surašę atskirus dokumentus.

² *AU*, nr 49, 50, 51.

³ *1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos Aktas*, sudarė J. Kiaupienė, Vilnius 2002, p. 13–15. Krėvos dokumento tekstą publikavimui parengė Rūta Čepaitė ir Eugenija Ulčinaite.

S. Kutrzeba ir W. Semkowiczius kruopščiai išmatavo ir aprašė visus Horodlės unijos dokumentų originalus⁴, o šiandien tai yra ypač vertinga, nes du iš tų dokumentų pražuvo karo audrose. Toks likimas ištiko vieną valdovų akto, kartais vadinto tikruoju unijos aktu, egzempliorių ir Lenkijos šlėktų aktą. Abu dokumentai buvo atiduoti gavėjams, t. y. Lietuvos šaliai, ir buvo saugomi didžiojo kunigaikščio archyve, vėliau pateko į Radvilų archyvą. Antrojo pasaulinio karo metais keletas ypač vertingų dokumentų, tarp jų ir minėti Horodlės aktai bei Liublino unijos aktas, buvo saugomi rūmuose Varšuvoje, Bielanų g. Nr. 14, geležinėje skrynioje, kuri turėjo apsaugoti nuo gaisro. Deja, po Varšuvos sukilimo pralaimėjimo, kaip teigia Janusz Franciszek Radziwiłłas, skrynija buvo ištuštinta ir visi Horodlės dokumentų pėdsakai pradingo⁵. Liko tik jų W. Semkowicziui darytos nuotraukos, kurios šiuo metu saugomos Vyriausiajame senųjų aktų archyve bei Jogailaičių universiteto Istorijos instituto Pagalbinių istorijos mokslų skyriuje. Šios nuotraukos greta valdovų dokumento bei Lietuvos bajorų akto originalų, saugomų kunigaikščių Čartoriskių bibliotekoje Krokovoje, buvo panaudotos rengiant šią publikaciją.

Dokumentų publikacijoje atsisakyta dalykinių komentarų, kadangi tokio pobūdžio informacija pateikta tiriamuosiuose Horodlės dokumentų sfragistikai skirtuose Jano Wroniszewskio ir Edmundo Rimšos straipsniuose bei antspaudų kataloguose, ten pat nurodyti asmenvardžiai bei vietovardžiai.

Lidia Korczak
vertė *Jūratė Kiaupienė*

⁴ Bendra dokumentų būklė nepablogėjo. Ir šiandien galima pasakyti tą patį, ką tvirtino publikacijos *Akta unii* rengėjai, kad tie dokumentai, kurie išgyveno karo metus, yra geros būklės, nors truputį supurvinti, o raidės ties sulenkimais išsitrinusios. Tačiau tekstas nėra neperskaitomas. Be to, Lietuvos bajorų akte (Biblioteka XX Czarotoryskich, perg. nr 301) sumažėjo antspaudų. Iš 32 antspaudų, kurie, nors ir stipriai sunykę, buvo tuo metu, kai buvo rengiama publikacija *Akta unii*, liko 28 ir vieno antspaudų kiaučio fragmentas.

⁵ Kitos Horodlės unijos dokumentų saugojimo vietos nurodytos: S. Kutrzeba ir W. Semkowicz, *Akta unii*, s. XVII–XXIV. Apie Lietuvos didžiojo kunigaikščio archyvo bei Radvilų Nesvyžiaus archyvą plačiau skaitykite: J. Jakubowski, *Archiwum państwowe W.X. Litewskiego i jego losy*, „Archeion”, t. 9 (1931), s. 1–18; R. Jankowski, *Burzliwe losy Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża od XV wieku do 1838 roku*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 11 (2000), s. 35–68. Archyvo likimas karo metais aprašytas Vyriausiojo senųjų aktų archyvo Varšuvoje internetiniame puslapyje: <<http://www.agad.archiwa.gov.pl/ar/ar.html>> [žr. 2011 05 28].

1. ACTUM BARONUM ET NOBILIIUM REGNI POLONIAE

Akt szlachty polskiej, która potwierdza przyjęcie bojarów litewskich do swych herbów oraz poczynione z Litwinami zobowiązanie braterstwa i wzajemnej pomocy¹

Lenkijos šlėktų aktas, kuriuo patvirtinamas Lietuvos bajorų priėmimas į savo herbų bei su lietuviais užmegztos brolybės ir abipusės pagalbos pradžia¹

||^aIN nomine Domini amen.|| Ad perpetuam rei memoriam. Quia constat, nullum salutis recipere compendia, nisi misterio fulciatur caritatis, que non agit perperam, s[e]^bd fulgens prop[r]^cia bonit[at]^de discordes |conciliat, unit rixantes, mutat odia, rancores amputat et cunctis pacis prestat alimentum, dispersa colligit, collisa errigit, in plana aspera dirigit et prava in directa convertit et virtutes omnibus succurrit, nullum ledit, | diligit universa et si quis sub eius confugerit brachia, securitatem inveniet, nec insultus cuiuspiam formidabit. Per hanc leges conduntur, regna reguntur, urbes ordinantur et status reipublice optimo fine perficitur, [q]^eue cunctis virtutibus | prestancior commendatur, quam si quis contempserit, omnis boni expert^f erit. Proinde nos prelati, barones, nobiles et proceres Regni Polonie universaliter universi et singulariter singuli significamus, quibus expedit universis, presentibus et futuris, presencium notitiam habituris, quomodo, ut sub umbra alarum caritatis quiescamus et ubi manet devotis desideriiis aspiremus, domos, genelogias, stirpes nostras armaque et clenodia nostra cu[m]^g nobilibus boyaris terrarum Lithuanie, quibus suffragiis nostris libertatum, immunitatum, privilegiorum, exempcionum et gratiarum beneficia a serenissimo principe domino Wladislao Dei gracia rege Polonie etc. et illustri principe domino Allexa[n]^hdro alias Wytowdo magno duce Lithwanie sunt concessa et robore litterarum efficaci roborata et confirmata, coniunximus, univimus et tenore presencium coniungimus, conponimus, coadunamus et conformamus, ut exnunc et perpetuis temporibus duraturis armis [e]ⁱt clenodiis ac proclamacionibus nostris, que a parentibus et predecessoribus nostris contraximus, in vim vere caritatis et fraterne unionis valeant utifruī, gaudere et potiri, ac si ipsa a suis progenitoribus ordine geniture suscepissent. U[nia]ⁱt eos

¹ W *AU*, s. 50, podano wymiary pergaminowego oryginału dokumentu: szerokość 73 cm, wysokość 27 cm, wysokość zakładki, przez którą w dwóch rzędach przewleczono paski pergaminowe z pieczęciami, 9 cm. W edycji korzystano z fotografii oryginału przechowywanej w ZNPH UJ.

¹ Publikacijoje *AU*, p. 50, pateikti originalo pergamento matmenys: plotis – 73 cm, aukštis – 27 cm, sulenkimo, per kurį dviem eilėmis suvertos pergamentinės juostelės su antspaudoais, aukštis – 9 cm.

nobis caritas, pares efficiat, quos religionis cultus, iurium et gratiarum ydemptitas sociavit. Promittentes bona fide, verbo nostro constanti et fideli, sub honore et onere iuramenti prestiti, nunquam ipsos in omnibus adversitatibus et necessitatibus eorum deserere, sed semper contra omnium inimicorum ipsorum insidias ipsis nostra prebere consilia, auxilia et favores et apud predictos dominos nostros gratiosos, Wladislaum regem Polonie et Allexandrum ducem magnum Lithwanie et eorum successores, omni posse et fideli diligencia promovere, ut munificenciarum suarum dexteram in eos extendant et profectus ipsorum non desistant procurare, ac piis eos favoribus gratiarum confovere. Quod et que ipsi prefati nobiles et proceres terrarum Lithuanie pari vicissitudine, sub fide, honore, in verbo fideli et onere prestiti iuramenti, facere nobis teneantur. Hoc non obmisso, quod prelati, barones et nobiles terrarum Lithuanie nullas guerras alicui absque requisicione et consilio nostris et nostrorum successorum movebunt. Nosque prelati, barones et nobiles Regni Polonie absque requisicione et consilio, similes gwerras nulli movebimus, baronum et nobilium terrarum Lithuanie predictorum. Et insuper iam dicti barones et nobiles terrarum Lithuanie predictarum cum eorum heredibus et successoribus legitimis prenomatos serenissimos principes et dominos nostros gratiosos, Wladislaum regem Polonie et Allexandrum magnum ducem Lithwanie et eorum successores legitimos, reges Polonie et duces Lithuanie magnos, quoad vixerint^k nunquam imperpetuum debent deserere quoquomodo, sed pocius ipsis sub fide et honore ac prestiti iuramenti onere fideliter adherebunt favoribus, obediencia, auxiliis et consiliis quibuscunque. Ut autem unusquisque sue domui mancipetur et domorum discrecio et armorum distinccio clarius in singulis congnoascatur, ne successu temporis huius nostre ordinacionis series confundatur oblivione aliquali, primo domus, arma, stirps, clenodium, genelogia et proclamacio nobilium Lelywa cum domo et stirpe nobilis Monywid palatini Wilnensis, item arma Zadora cum stirpe et genelogia Jawni palatini Trocensis, item arma Rawa cum genelogia Minigail castellani Wilnensis, item Lyssowe cum genelogia Sunygal castellani Trocensis, item Jastrzambczy seu Lazanky alias Bolesty Nagorø vocati cum Nemyr capitaneo Polocensi, item Tramby cum Hostikone, Thopori cum Butrymo, item Labancz alias Skrzynszy cum Goligunt, Poraye cum Nicolao Bylymyn, item Dambno cum Albracht Korewa de Sowgodsko, Odrowansz cum Wyssegerd, item Wadwycz cum Petro Mondigerd, Drya cum Nicolao Tavgigerd, Hawdanecz cum Johanne Gastoldi, Polukosza cum Wolczkone Culwa, Griffones cum Butowdo, Srzenyawa cum Jadath, item Pobodze cum Ralone, item Grzymala cum Johanne Rymowydowicz, item Zaramba cum Gyneth Konczewicz, item Pirzchala cum Dawkscha, item Nowyna cum Nicolao Boynar, item Dzaloscha cum Wolczkone Rukuthowicz, item Kopacz cum Gethowoth, item Rola cum Dangel, item Srokomla cum Jacobo Mynigel, item Cattus marinus cum Woysnar Wylkolewierz, item Powala cum Georgio Sanga[w]^l,

item Pomyan cum Saka, item Dolywa cum Naczkone, item Szarza cum Twerbud, item Dolanga cum Monstiwyl, [item]^l Bogurrya cum Stanislao Wyssygyn, item Janyna cum Woysym Daneykowicz, item Bychawa cum Monstold, item Swynky cum Andrea Dewknohowicz, item Kolda cum Mynimund Sessnykowicz, item Sulyma cum Rodywil, item Nalancz cum Koczan, item Lodza cum Myczusch, item Gelythowye cum Gerdud, item Korczakowye cum Czupam, item Byala cum Woydylone Kuss[u]^mlowicz, item Wanszik cum Koczano Succowicz, item Czolek cum Johanne Ewild, item Godzamba cum Stanislao Buthowthowicz, item Osmorog alias Geralth cum Surguthe de Reskyni, perpetuis temporibus fraterno federe suntⁿ coniuncti, confederati, adunati, complicati, mancipati et connexi. Quibusquidem armis, clenodiis et proclamacionibus ipsis simul cum omnibus, qui ex eorum generibus legitime descenderunt, catholici tantum, ubilibet gaudere, utifrui liceat et pociri, ac si ipsa a suis progenitoribus^o legitimis suscepissent. Ut autem corroboracionis [et]^p cautele uberioris^q omnia premissa accipiant firmitatem, presentes fecimus sigillorum nostrorum ex certa nostra sciencia munimine roborari. Actum et datum in Hrodlo opido in parlamento seu convencione generali die secunda mensis octobris, anno Domini millesimo quadringentesimo terciodecimo.

Opracowanie Lidia Korczak

^a a iniciali dlużoŹci calego tekstu **foť. Or.**; ^b dziurka w miejscu tej litery **foť. Or.**; ^c dziurka w tym miejscu **foť. Or.**; ^d dziurka w tym miejscu **foť. Or.**; ^e dziurka w miejscu tej litery **foť. Or.**; ^f **foť. Or.** poprawione z pierwotnego *eppers*; ^g dziurka w tym miejscu **foť. Or.**; ^h w tym miejscu mała dziurka **foť. Or.**; ⁱ dziura w tym miejscu **foť. Or.**; ^j w tym miejscu dziura **foť. Or.**; ^k na **foť. Or.** *quo advixerint*; ^l **foť. Or.** część znaku zatarta, odczyt za Akta unii; ^o odczyt za Akta unii, na **foť. Or.** *pofaldowanie pergaminu*; ^m *niepewne po poprawie*, **foť. Or.**; ⁿ odczyt za Akta unii, na **foť. Or.** *widoczne su, oraz fragment n*; ^o *wyraz częściowo pod zakładką*; ^p **foť. Or.** *brak*; ^q *uberionis foť. Or.*

^a Orig. inicialinė raidė per teksto aukštį. ^b Orig. nuotraukoje vietoje raidės skylutė. ^c Orig. nuotraukoje toje vietoje skylutė. ^d Orig. nuotraukoje toje vietoje yra skylutė. ^e Orig. nuotraukoje tos raidės vietoje skylutė. ^f Orig. nuotraukoje pataisyta iš *eppers*. ^g Orig. nuotraukoje toje vietoje skylutė. ^h Orig. nuotraukoje toje vietoje maža skylutė. ⁱ Orig. nuotraukoje toje vietoje skylutė. ^j Orig. nuotraukoje toje vietoje skylutė. ^k Orig. nuotraukoje *quo advixerint*. ^l Orig. nuotraukoje dalis ženkle nusitrynusi, perskaiityta kaip *AU*. ^o Perskaiityta kaip *AU*, nes orig. nuotraukoje toje vietoje pergamentas susiraukšlėjęs. ^m Orig. nuotraukoje taisyta, prasmė neaiški. ⁿ Perskaiityta kaip *AU*, orig. nuotraukoje matyti su bei dalis raidės *n*. ^o Orig. nuotraukoje žodis po sulenkimu. ^p Orig. nuotraukoje žodžio nėra. ^q Orig. nuotraukoje *uberionis*.

1. AKT SZLACHTY KRÓLESTWA POLSKIEGO

W imię Pańskie amen. Na wieczną rzecz pamiątkę. Wiadomo, że nie dostąpi zbawienia ten, kto nie będzie wspierany tajemnicą miłości, która nie działa opacznie, lecz promieniejąc własną dobrocią, zwaśnionych godzi, skłóconych łączy, przemienia wrogość, uśmierza nienawiść i daje wszystkim pokarm pokoju, rozproszone zbiera, rozbite naprawia, nierówne wygładza a krzywe prostuje, we wszystkim cnoty wspomaga, żadnej nie szkodzi, poważa wszystko i, jeśli kto pod jej skrzydła się schroni, znajdzie spokój i nie będzie się obawiał czyjejkolwiek napaści. Dzięki niej prawa są tworzone, królestwa rządzone, miasta porządkowane i rzeczpospolita doprowadzona do najlepszego stanu. Ona się we wszystkich cnotach najlepiej mieści, a kto nią wzgardzi, ten wszystko utraci. Dlatego my, prałaci, panowie, szlachta i wielmoże Królestwa Polskiego, wszyscy razem i każdy z osobna, oznajmiamy wszystkim, którym należy, obecnym i przyszłym, którzy dowiedzą się o niniejszym, że dążąc pobożną potrzebą do tego, abyśmy spoczęli pod ochroną miłości, złączyliśmy, zjednoczyliśmy i brzmieniem niniejszego łączymy, spajamy, równamy i jednoczymy domy i rody nasze, herby i klejnoty nasze ze szlachtą i bojarami ziem litewskich, którym za naszym wstawiennictwem zostały nadane, a pismem potwierdzone i wzmocnione, wolności, przywileje, egzempcje i łaski przez najjaśniejszego pana Władysława, z Bożej łaski króla polskiego itd., i księcia pana Aleksandra, czyli Witolda, wielkiego księcia litewskiego. Niechaj odtąd i na wieczne czasy z rzeczywistej miłości i braterskiej jedności używają, korzystają i posiadają nasze herby, klejnoty i zawołania, które od ojców i przodków naszych otrzymaliśmy, tak jakby je od swoich przodków wedle urodzenia otrzymali. Niech tych jednoczy z nami miłość i równymi czyni, których połączyła wspólnota wiary, praw i przywilejów.

Obiecujemy w dobrej wierze naszym stałym i wiernym słowem pod czią i przysięgą, nigdy ich w żadnych przeciwnościach i potrzebach nie opuszczać, lecz zawsze przeciwko wszystkim podstępom ich nieprzyjaciół udzielać rady, pomocy i poparcia. U wspomnianych zaś panów naszych łaskawych Władysława, króla polskiego, i Aleksandra, wielkiego księcia litewskiego i ich następców wszelką dbałością sprawić, aby prawicę swej hojności dla nich otworzyli, nie przestawali troszczyć się o ich pożytek i wspierali ich uprzejmymi względami swoich łask. To samo rzeczeni szlachta i wielmoże ziem litewskich, wzajemnie pod wiarą i czią, pod słowem wiernym i przysięgą powinni dla nas czynić.

Ponadto prałaci, panowie i szlachta ziem litewskich nie zaczyną żadnych z kimkolwiek wojen bez zdania i rady naszej i naszych następców. My również, prałaci, panowie i szlachta Królestwa Polskiego bez zdania i rady panów i szlachty ziem litewskich z nikim wojen nie rozpoczniemy.

Panowie i szlachta wspomnianych ziem litewskich oraz ich dziedzice i prawni następcy nigdy, dopóki żyć będą, nie powinni opuszczać najjaśniejszych, a łaskawych panów naszych Władysława, króla polskiego i Aleksandra, wielkiego księcia litewskiego i ich prawnych następców królów polskich i wielkich książąt litewskich, lecz pod wiarą, czcią i przysięgą będą wiernie przy nich stali z posłuszeństwem, pomocą i radą.

Aby zaś każdy z nich posiadał swój dom i tym wyraźniej była znana rozdzielność domów i rozróżnienie herbów, aby to ustanowienie nasze z biegiem czasu nie uległo zapomnieniu, braterskim sojuszem na wieczne czasy zostają połączone, sprzymierzone, zjednoczone, zespolone i związane: na początek, dom, herb, ród, klejnot i zawołanie szlachetnych Leliwa z domem i rodem szlachetnego Moniwida, wojewody wileńskiego, również herb Zadora z rodem Jawnuty, wojewody trockiego, herb Rawa z domem Minigajły, kasztelana wileńskiego, Lisowie z rodem Sunigajły, kasztelana trockiego, również Jastrzębcy czyli Łazęki inaczej Bolesta, zwani Nagora z Niemirą starostą połockim, także Trąby z Ościkiem, Topory z Butrymem, również Łabędź inaczej Skrzyńscy z Goliguntem, Poraici z Mikołajem Byliminem, także Dębno z Wojciechem Korejwa z Sowguniszek, Odrowąż z Wyszgerdem, również Wadwicz z Piotrem Montygerdem, Dryja z Mikołajem Tawtygerdem, Awdaniec z Janem Gasztołdem, Półkozic z Wołczkiem Kulwa, Gryfici z Butowtem, Szreniawa z Jadatem, Pobóg z Rało, Grzymała z Janem Rymowidowiczem, również Zaremba z Ginetem Koncewiczem, Pierzchała z Daukszą, Nowina z Mikołajem Bejnarem, także Działosza z Wołczko Rokutowiczem, także Kopacz z Getowtem, również Rola z Dangele, Syrokomla z Jakubem Minigajło, Kot Morski z Wojsnarem Werkolowiczem, Powąła z Jerzym Sangaw, Pomian z Sakiem, także Doliwa z Naczko, również Szarza z Twerbutem, Dołęga z Monstwildem, Bogoria ze Stanisławem Wiszyginem, Janina z Wojsymem Danejkowiczem, Bychawa z Monstoldem, Świnka z Andrzejem Dewknotowiczem, Kolda z Minimumdem Seśnikowiczem, także Sulima z Rodywiłem, Nałęcz z Koczanem, Łodzia z Miczusem, Jelita z Gerdudem, Korczak z Czupą, również Biała z Wojdyło Kuszolowiczem, Węzyk z Koczanem Sukowiczem, również Ciołek z Janem Ewildem, Godziemba ze Stanisławem Butowtowiczem, Osmoróg czyli Geralt z Surgutem z Reszkim. Niech im będzie wolno używać i korzystać z tych herbów, klejnotów i zawołań razem z tymi wszystkimi, którzy z ich rodu prawnie pochodzić będą, katolickiej tylko wiary, tak jakby je od swoich prawnych przodków otrzymali.

Aby zaś wszystko powyższe większą trwałość i zabezpieczenia otrzymało, kazaliśmy przy pełnej naszej wiadomości umocnić niniejsze pismo naszymi pieczęciami. Działo się i dane było w Horodle na zjeździe walnym w dniu 2 października roku pańskiego 1413.

Tłumaczenie *Lidia Korczak*

1. LENKIJOS KARALYSTĖS ŠLĖKTŲ AKTAS

Vardan Viešpaties, amen. Amžinam (šio) dalyko atminimui. Yra žinoma, kad joks žmogus negautų išganymo, jei nebūtų sustiprintas meile, kuri ne klaidina, o spindėdama savo gerumu taiko nesutariančius, vienija besiginčijančius, glaisto priešiškus, naikina pykčius ir visiems teikia ramybės, telkia, kas išblaškyta, atstato, kas sugriauta, išlygina, kas nelygu, ištiesina, kas kreiva, ir visiems teikia dorybių, nė vieno neužgauna, visa myli, ir kiekvienas, atsidavęs jos globai, ras saugumą ir nebijos niekieno puldinėjimų. Ja [meile] remiantis leidžiami įstatymai, valdomos karalystės, tvarkomi miestai ir valstybė pasiekia didžiausią klestėjimą, ji [meilė] šlovinama kaip pranokstanti visas dorybes, jei kas nors ją paniekina, viską praras. Todėl mes, visi Lenkijos Karalystės pirmieji asmenys, ponai, kilmingieji ir vyresnieji, ir kiekvienas atskirai visiems šiuo metu gyvenantiems ir ateityje gyvenantiems žmonėms, kuriems svarbu ir kurie sužinos apie šį raštą, skelbiame, kad norėdami rasti ramybę meilės sparnų paunksnėje ir karštai trokšdami pasiekti jos buveinę, sujungėme, suvienijome ir šiuo raštu sujungiame, sudedame, suburiame ir sulyginame savo giminaičius, genealogijas ir gimines, savo herbus ir jų papuošalus su Lietuvos žemės kilmingaisiais, bajorais, kuriems, mums tarpininkaujant, šviesiausiasis valdovas ponas Vladislovas, Dievo malone Lenkijos karalius ir t. t., ir šviesusis valdovas ponas Aleksandras, kitaip Vytautas, Lietuvos didysis kunigaikštis, suteikė laisvių, teisių apsaugą, privilegijų, prievolių išimčių bei malonių ir patvirtino jas galiojančiu raštu, idant nuo šiol visiems laikams tikros meilės ir broliškos vienybės galia galėtų naudoti ir turėti mūsų herbus bei jų papuošalus ir šūkius, kuriuos perėmėme iš savo tėvų ir pirmtakų, tarsi juos būtų gavę iš savo protėvių pagal giminystę, ir lai meilė suvienija juos su mumis, tepadaro lygius tuos, kuriuos sujungė tikėjimo, teisių ir privilegijų bendrumas. Sąžiningai savo tvirtu ir patikimu žodžiu laidavę garbę ir davę priesaiką, pažadame niekada neišduoti jų jokiose nelaimėse ir pavojuose ir visada jiems patarti, padėti ir palaikyti [kovojuojant] prieš visų jų nedraugų pinkles, taip pat visomis išgalėmis uoliai kelti minėtų mūsų maloningųjų valdovų, Lenkijos karaliaus Vladislovo ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro, ir jų įpėdinių akyse, idant [pastarieji] ištiestų jiems savo dosnybių dešinę, nesiliautų rūpinęsi jų labu ir palaikę vertomis malonėmis. Viso to patys minėti Lietuvos žemių kilmingieji ir vyriausieji lygiai taip pat pagal duotą laidą, garbę, patikimą žodį ir priesaiką turi laikytis mūsų atžvilgiu. Taip pat Lietuvos žemių pirmieji asmenys, ponai ir kilmingieji, neatsiklausę ir nepasitarę su mumis ir mūsų įpėdiniais niekam neturi skelbti jokių karo veiksmų. Taip pat,

mes, Lenkijos Karalystės pirmieji asmenys, ponai ir kilmingieji, niekam neturime skelbti karo veiksmų neatsiklausę ir nepasitarę su minėtais Lietuvos žemių ponais ir kilmingaisiais. Taip pat Lietuvos žemių ponai bei kilmingieji ir teisėti jų paveldėtojai bei įpėdiniai niekadys jokiū būdu neturi išduoti minėtų šviesiausiųjų valdovų ir maloningųjų mūsų ponų Vladislovo, Lenkijos karaliaus, ir Aleksandro, Lietuvos didžiojo kunigaikščio, ir teisėtų jų įpėdinių, Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, kol jie bus gyvi, ir, laidavę savo žodžiu, garbe ir priesaika, ištikimai turi būti jų pusėje rodydami visokeriopą palankumą, paklusnumą, [teikdami] pagalbą ir patarimus.

O kad kiekvienas [kilmingasis] būtų priskirtas prie savo giminės ir kiekvieno atveju aiškiau išryškėtų giminių skirtis ir herbų atskirumas, idant ilgainiui ši mūsų nustatyta tvarka dėl užmaršties nebūtų kaip nors supainiota, visiems laikams broliška sąjunga buvo sujungti, susieti, suvienyti, sutvirtinti, priskirti ir surišti pirmiausia Lelivos (*Lelywa*)¹ kilmingųjų giminė, herbas, herbo papuošalas, genealogija ir šūkis su kilmingojo Manvydo, Vilniaus vaivados, gimine, taip pat Zadoros (*Zadora*) herbas – su Jauniaus, Trakų vaivados, gimine ir genealogija, taip pat Ravos (*Rawa*) herbas – su Minigailos, Vilniaus kašteliono, gimine, taip pat herbo Lapinas (*Lyssowe*) kilmingieji – su Sungailos, Trakų kašteliono, gimine, taip pat herbo Vanagas (*Jastrzambczy*), arba *Lazanky*, kitaip vadinami *Bolesty Nagorø* kilmingieji – su Nemira, Polocko seniūnu, taip pat herbas Ragai (*Trąby*) – su Astiku, taip pat herbas Kirvis (*Thopori*) – su Butrimu, taip pat herbas Gulbė (*Labancz*), kitaip Skšinskiai, – su Galiginu, herbas Rožė (*Poraye*) – su Mikalojumi Biliminu, taip pat Dembno (*Dambno*) herbas – su Albertu Kareiva iš Saugūniškių, herbas Odrovonžas (*Odrawansz*) – su Vizgirdu, taip pat herbas Vadvicas (*Wadwycz*) – su Petru Mangirdu, herbas Drija (*Drja*) – su Mikalojumi Tautgirdu, herbas Habdankas (*Hawdanez*) – su Jonu Goštautu, herbas Pusožis (*Polukosza*) – su Valčkumi Kulva, Grifo (*Griffones*) herbo kilmingieji – su Butautu, herbas Šreniava (*Srzenyawa*) – su Jadatu, taip pat herbas Pobogas (*Pobodze*) – su Railiu, taip pat herbas Gžymala (*Grzymala*) – su Jonu Rimvydaičiu, taip pat herbas Zaremba (*Zaramba*) – su Gineičiu Koncaičiu, taip pat herbas Pižchala (*Pirzchala*) – su Daukša, taip pat herbas Novina (*Nowyna*) – su Mikalojumi Beinaru, taip pat herbas Dzialoša (*Dzaloscha*) – su Valčkumi Rokutaičiu, taip pat herbas Kasėjas (*Kopacz*) – su Getautu, taip pat herbas Rola (*Rola*) – su Dangeliu, taip pat herbas Sirokomlė (*Srokomla*) – su Jokūbu Mingaila, taip pat Jūros katino (*Cattus marinus*) herbas – su Vaišnoru Verkolaičiu, taip pat herbas Povala (*Powala*) – su Jurgiu Sangavu, taip pat herbas Pomianas (*Pomyan*) – su Saku, taip pat herbas Doliva (*Dolywa*) – su Načkumi, taip pat herbas Šaža (*Szarza*) –

¹ Greta herbų vardų ir šūkių lietuvių kalba skliaustuose nurodomos formos lotynų kalba iš originalo.

su Tverbutu, taip pat herbas Dolenga (*Dolanga*) – su Manstvildu, taip pat herbas Bogorija (*Bogurrya*) – su Stanislovu Visiginu, taip pat herbas Janina (*Janyna*) – su Voisimu Deneikaičiu, taip pat herbas Bychava (*Bychawa*) – su Manstaudu, taip pat herbas Kiaulytė (*Swynky*) – su Andriumi Daukentaičiu, taip pat herbas Kolda (*Kolda*) – su Minimantu Sesnikaičiu, taip pat herbas Sulima (*Sulyma*) – su Radvilu, taip pat herbas Galvaraištis (*Nalancz*) – su Kočianu, taip pat herbas Valtis (*Lodza*) – su Miciumi, taip pat Jelita (*Gelythowye*) herbo kilmingieji – su Gerdučiu, taip pat Įkartų (*Korczakowye*) herbo kilmingieji – su Čupa, taip pat herbas Biala (*Byala*) – su Vaidila Kašulaičiu, taip pat herbas Žaltys (*Wanszik*) – su Kočianu Sukaičiu, taip pat herbas Veršis (*Czolek*) – su Jonu Eivildu, taip pat herbas Pušis (*Godzamba*) – su Stanislovu Butautaičiu, taip pat Aštuoniaragio (*Osmorog*), kitaip *Geralth*, herbas – su Surgučiu iš Raškimų. Šiuos herbus, jų papuošalus ir šūkius jie kartu su visais teisėtais savo giminių palikuonimis – bet tik katalikų tikėjimo – lai visur naudoja ir turi, lyg būtų gavę juos iš savo teisėtų protėvių. O kad visi suminėti dalykai įgautų didesnę tvirtumą ir laido galią, su aiškia savo žinia liepėme sutvirtinti šį raštą savo antspaudų apsauga. Atlikta ir duota Horodlės pilyje per susirinkimą, kitaip visuotinę suvažiavimą, antrą spalio mėnesio dieną, tūkstantis keturi šimtai tryliktais Viešpaties metais.

Vertė *Darius Antanavičius*

2. ACTUM NOBILIIUM MAGNI DUCATUS LITHUANIAE

Bojarze litewscy potwierdzają przyjęcie na znak szlachectwa herbów szlachty polskiej, wzajemną pomoc i braterstwo oraz zobowiązują się przestrzegać postanowienia z aktu monarszego o obiorze w przyszłości władców¹

Lietuvos bajorai patvirtina, kad priima bajorystės ženklus – Lenkijos šlėktų herbus, abipusę pagalbą ir brolybę bei įsipareigoja laikytis valdovų akto nutarimo dėl valdovų rinkimo ateityje¹

||^aIn nomine Domini amen.|| Ad perpetuam rei memoriam. Sator rerum | omnium, cuius oculus penetrat universa et sciencia nunquam extingwitur in rebus humanis, quas oblivionis caducis momentis constat subiacere, ut memoria earum | remaneat, apices litterarum alti consilii providencia ordinavit, quarum presidio rerum ordinationes, pacta et tractatus conservantur. Proinde nos Moniuidus | palatinus Vilnen[sis]^b, Jawnus palatinus Trocen[sis], Mingal Vilnen[sis], Sunigal Trocen[sis] castellani, Nemir, Ostyk, Butrim, Goligunt, Nicolaus Bylimyn, Corewa, Wissegerd, Petrus Mondiger, Nicolaus Tawtigerd, Johannes Gastoldi, Wolczco Culwa, Butowdus, Jadath, Ralo, Johannes Rimouidouicz, Gyneth Konczeuicz, Dawxscha, Nicolaus Beynar, Wolczco Rokutouicz, Getowd, Dawgen, Jacobus Mingel, Voyssnar Vircoleuicz, Georgius Sangaw, Saka, Naczko, Twiributh, Monstwid, Stanislaus Wissigin, Woyschin Daneycouicz, Monstowd, Andreas Dewknetouicz, Minimund Sessnicouicz, Rodwil, Koczanus, Micuss, Gerdud, Czupa, Woydilo Kussolouicz, Konczanus Sukouicz, Johannes Ewild, Butowtowicz, Surguttus de Roszkini etc. significamus tenore presencium quibus expedit universis, presentibus et futuris, presencium noticiam habituris, quod quia serenissimorum principum dominorum Wladislai regis Polonie etc. et Allexandri alias Vitowd magni ducis Littwanie, dominorum nostrorum graciosissimorum concessione et indulto, arma, quibus uti insolitum fuit nobis, contraria consuetudine obsistente, ad insigniendum nominis nobilitatis nostre titulum a baronibus, nobilibus et proceribus Regni Po-

¹ BCz., dok. perg. nr 301. Dokument dobrze zachowany, choć mocno zabrudzony, szer. 58 cm, wys. 33,5 cm, wys. zakładki 12 cm. W górnych rogach widoczne dziurki i ślady rdzy po przyszpileniu dokumentu. Pełny opis dokumentu i objaśnienia dotyczące przekazów zob. AU, nr 50.

¹ Originalas saugomas: BCz., dok. perg. nr 301. Dokumento būklė gera, nors jis smarkiai supurvintas, plotis – 58 cm, aukštis – 33,5 cm, sulenkimo aukštis – 12 cm. Viršutiniuose kampuose matyti skylutės ir rūdžių pėdsakai nuo dokumento prisegimo.

lonie, que ipsi a parentibus et predecessoribus suis ordine geniture contraxerunt, recepimus et ad gracias, libertates, immunitates, privilegia, exempciones et multa alia beneficia et prerogativas, que nobis per dictos dominos nostros gracious Wladislaum regem Polonie et Allexandrum ducem magnum Littwanie predictos munifica sunt concessa largicione et litterarum patrocinio munita, interventu ipsorum et studio promoti extitimus et proveci. Promiseruntque suis patentibus litteris adhuc, qua potuerint, diligencia bonum, comodum et profectum status nostri et honoris ubilibet promovere et nunquam in nostris adverstibus et necessitatibus nos deserere, sed semper contra omnium inimicorum nostrorum insidias et insultus auxiliis, consiliis et favoribus suis prosequi et iuvare. Horum intuitu volentes tot beneficiorum merita compensare et ipsis dignas vices pro eis impendere, ne disparitatis in nobis aut ingritudinis contagia et inequalitas locum cernerentur vindicare, sed ut semper unanimis ydemptitas inter nos remaneat et voluntas animorum, sicut idem cultus et fidei religio observatur, universaliter universi et singulariter singuli nostris nominibus ac vice omnium nobilium, boyarorum, procerum et incolarum terrarum Littwanie bona fide in verbo nostro constanti et fidei, omni dolo, fraude et colore amputatis et remotis promittimus, pollicemur, vovimus, spondemus et iuramenti nostri misterio striccius nos obligamus, numquam prefatos barones, nobiles et proceres regni et ipsum Regnum Polonie predictum in omnibus ipsorum necessitatibus et adverstibus deserere, sed semper ipsis contra omnium inimicorum eorum insidias et insultus consilia, auxilia et favores fideliter ministrare et nulli lites, bella aut gwerras preter scitum et voluntatem ac consensum, consilium et requisicionem ipsorum et eorum successorum indicere, facere vel movere prefatosque dominos Wladislaum regem Polonie et Allexandrum alias Witowdum magnum ducem Littwanie et eorum successores, reges Polonie et duces magnos Littwanie, nullis temporibus deserere quoquomodo, sed semper ipsis sine dolo et fraude fideliter adherere omni consilio, auxilio et favore. Preterea promittimus, prout supra, quod defuncto prefato domino Vitowdo magno duce Littwanie nullum eligemus, assumemus et recipiemus in magnum ducem Littwanie vel dominum, nisi quem prefatus dominus Wladislaus rex, si vita pocietur longiori, vel eius successores et prelati, barones, nobiles et proceres Regni Polonie duxerint eligendum, statuendum et locandum. Et viceversa prelati, barones et nobiles Regni Polonie rege prefato, quod absit, sine liberis et successoribus legitimis decedente sine scitu et consilio illustris domini Allexandri alias Witowdi magni ducis Littwanie, [sic] superstes remanserit, et nostro eligere non debebunt. Ut autem corroboracionis et cautele uberioris omnia premissa accipiant firmitatem, presentes fecimus sigillorum nostrorum munimine roborari. Actum in opido Hrodlo circa flumen Bug in

paralameto seu congregacione generali die secunda mensis octobris, sub anno Domini millesimo quadringentesimo tredecimo etc.

Opracowanie *Lidia Korczak*

^a *inicjal długości niemal całego tekstu Or.*; ^b *uzupełnienie, bowiem pisarz nie ma zwyczaju stosować żadnego znaku skrótowego na oznaczenie końcówki*; ^c *Or. brak, uzupełnione za transumptem aktu w dokumencie panów rady litewskiej z 24 lipca 1499 r. (BCz., dok. perg. nr 650).*

^a *Orig. inicialinė raidė beveik per teksto aukštį.* ^b *Papildymas, nes rašovas nenaudoja jokio ženklų, rodančio, kad galūnė yra sutrumpinta.* ^c *Orig. nėra, papildyta pagal akto transumptą, įrašytą 1499 m. liepos 24 d. Lietuvos Ponų Tarybos dokumente (BCz., dok. perg. nr 650).*

2. AKT BOJARÓW WIELKIEGO KSIĘSTWA LITEWSKIEGO

W imię Pańskie, amen. Dla wiecznej pamięci. Stwórca wszechrzeczy, który wszystko widzi, a jego znajomość spraw ludzkich, podległych zapomnieniu, nie wygasa, ustanowił w opatrności swej, aby pamięć tych rzeczy pozostała, pismo, za którego sprawą wszystkie ustawy i umowy bywają zachowane. Dlatego my Moniwid, wojewoda wileński, Jawnuta, wojewoda trocki, Minigajło, kasztelan wileński, Sunigajło, kasztelan trocki, Niemir, Ościk, Butrym, Goligunt, Mikołaj Bylimin, Korejwa, Wyszegerd, Piotr Montygerd, Mikołaj Tawtygerd, Jan Gasztołd, Wołczko Kulwa, Butowt, Jadat, Rało, Jan Rymowidowicz, Ginet Koncewicz, Dauksza, Mikołaj Bejnar, Wołczko Rokutowicz, Getowt, Dangel, Jakub Minigajło, Wojsnar Werkolowicz, Jerzy Sangaw, Sak, Naczko, Twerbut, Monstwild, Stanisław Wiszygin, Wojsym Danejkowicz, Monstold, Andrzej Dewknotowicz, Minimund Seśnikowicz, Rodywił, Koczan, Miczus, Gerdut, Czupa, Wojdyło Kuszolowicz, Koczan Sukowicz, Jan Ewild, Butowtowicz, Surgut z Reszkim itd. oznajmiamy tym pismem wszystkim, komu należy, obecnym i przyszłym, do których wiadomości to dojdzie, że za zgodą i zezwoleniem najjaśniejszych książąt panów Władysława, króla polskiego itd., i Aleksandra czyli Witolda, wielkiego księcia litewskiego, panów naszych najłaskawszych, otrzymaliśmy od panów i szlachty polskiej dla naznaczenia tytułu naszego szlachectwa herby, których użytek był nam nieznan, bo nie leżał w obyczaju naszym, a które oni od przodków swoich mają. Za ich też pośrednictwem i staraniem zostaliśmy dopuszczeni oraz wyniesieni do łask, wolności, swobód, przywilejów, egzempcji i wielu innych dobrodziejstw i prerogatyw, które nam łaskawi rzeczeni panowie nasi, Władysław król polski i Aleksander, wielki książę litewski, szcudrobliwie nadali i listami zabezpieczyli. Oni zaś obiecali listami swoimi, że, jak tylko będą mogli, pomogą nam w pomnożeniu pożytku i dobra naszego, stanu i czci naszej, i nigdy nas w przeciwnościach naszych i potrzebach nie opuszczą, lecz zawsze przeciwko wszystkim podstępom i atakom nieprzyjaciół naszych pomocą, radą i życzliwością sprzyjać i wspierać nas będą. Zważywszy to wszystko, a chcąc za tyle dobrodziejstw się odwdziżyć i godnie na takie odpowiedzieć, aby się nie zdawało, że jesteśmy niewdzięczni i że jest jakaś niezgodność i nierówność między nami, lecz żeby zawsze była między nami jedna myśl i jedna wola, tak jak wyznajemy jeden obrządek i jedną wiarę, wszyscy razem i każdy z osobna w imieniu własnym i za całą szlachtę, bojarów, wielmożów i mieszkańców ziem litewskich z dobrą wiarą w nasze stałe i wierne słowo, odrzuciwszy wszelki podstęp i zdradę, obiecujemy, przyrzekamy, ślubujemy

i złożeniem przysięgi ściśle się zobowiązujemy nigdy rzeczonych panów, szlachtę, wielmożów i samego Królestwa Polskiego w żadnych potrzebach i przeciwnościach nie opuszczać, lecz zawsze przeciwko wszystkim zasadzkom i napadom nieprzyjaciół rady, pomocy i życzliwości im udzielać, z nikim sporów, wojen i walk bez wiedzy i woli, bez zgody, rady albo żądania ich lub ich potomków nie wszczynać ani prowadzić. Wspomnianych zaś panów Władysława, króla polskiego, i Aleksandra, czyli Witolda, wielkiego księcia litewskiego, i ich następców królów polskich i wielkich książąt litewskich nigdy w żaden sposób [przyrzekamy] nie opuszczać, lecz zawsze przy nich bez podstępów i zdrady stać wiernie z wszelką radą, pomocą i życzliwością.

Nadto obiecujemy, jak wyżej, iż po śmierci wspomnianego pana Witolda, wielkiego księcia litewskiego, nie wybierzemy, nie wyniesiemy ani przyjmiemy na wielkiego księcia litewskiego i pana nikogo, jak tego, którego wspomniany pan Władysław król, jeśli będzie dłużej żył lub jego następcy oraz prałaci, panowie, szlachta i wielmoże Królestwa Polskiego postanowią wybrać. I nawzajem, gdyby król rzeczony – czego oby nie było – zmarł bez dzieci i prawnych potomków, prałaci, panowie i szlachta Królestwa Polskiego bez wiedzy i rady jaśnie pana Aleksandra, czyli Witolda, wielkiego księcia litewskiego, jeżeli przy życiu pozostanie, oraz naszej wybierać króla nie powinni.

Aby zaś powyższe przyrzeczenia moc potwierdzenia i większej wagi otrzymały, kazaliśmy to przywieszeniem pieczęci naszych obwarować. Działo się w grodzie Horodle nad rzeką Bugiem, na sejmie czyli zjeździe walnym w dniu 2 października roku pańskiego 1413.

Tłumaczenie *Lidia Korczak*

2. LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS BAJORŲ AKTAS

Vardan Viešpaties, amen. Amžinam (šio) dalyko atminimui. Visų dalykų Kūrėjas, kurio akis visa perskrodžia ir (kurio) žmogiškų reikalų, linkusių, kaip žinia, grimzti į užmarštį, išmanymas niekada nesibaigia, siekdamas, kad būtų atmenami, iš didžio įžvalgumo davė raštą, kurį pasitelkus potvarkiai, susitarimai ir sutartys išsaugomi (ateičiai). Todėl mes, Manvydas, Vilniaus vaivada, Jaunius, Trakų vaivada, Minigaila – Vilniaus, Sungaila – Trakų kaštelionai, Nemira, Astikas, Butrimas, Galiginas, Mikalojus Biliminas, Kareiva, Vizgirdas, Petras Mangirdas, Mikalojus Tautgirdas, Jonas Goštautas, Valčkus Kulva, Butautas, Jadatas, Raily, Jonas Rimvydaitis, Gineitis Koncaitis, Daukša, Mikalojus Beinaras, Valčkus Rokutaitis, Getautas, Dangelis, Jokūbas Mingaila, Vaišnoras Verkolaitis, Jurgis Sangavas, Sakas, Načkus, Tverbutas, Mansvildas, Stanislovas Visiginas, Voisimas Deneikaitis, Manstaudas, Andrius Daukentaitis, Minimantas Sesnikaitis, Radvilas, Kočianas, Micius, Gerdutis, Čupa, Vaidila Kašulaitis, Kočianas Sukaitis, Jonas Eivildas, Butautaitis, Surgutis iš [Raškimų] ir t. t., šiuo raštu visiems šiuo metu gyvenantiems ir ateityje gyvensiantiems žmonėms, kuriems svarbu ir kurie apie jį sužinos, skelbiame, kad su šviesiausiųjų valdovų ponų Vladislovo, Lenkijos karaliaus ir t. t., ir Aleksandro, kitaip Vytauto, Lietuvos didžiojo kunigaikščio, mūsų maloningiausiųjų valdovų, sutikimu ir leidimu savo kilmingumo rangui labiau pabrėžti iš Lenkijos Karalystės ponų, kilmingųjų ir vyresniųjų, perėmėme herbus, kuriais dėl kitokios tradicijos mums buvo neįprasta naudotis ir kuriuos jie patys [lenkai] pagal giminybę perėmė iš savo tėvų ir pirmtakų, taip pat jiems [lenkų kilmingiesiems] tarpininkaujant ir uoliai stengiantis gavome teisę naudotis tomis malonėmis, laisvėmis, teisių apsaugomis, privilegijomis, prievolių išlygomis ir daugeliu kitų malonių ir išimtinių teisių, kurias mums dosniai suteikė ir raštais įtvirtino minėti maloningi mūsų valdovai, Lenkijos karalius Vladislovas ir Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras. Taip pat [lenkų kilmingieji] savo atviru raštu dar pažadėjo visu įmanomu uolumu visur kelti (mūsų) labą, naudą ir didinti mūsų rangą bei garbę, niekada mūsų neišduoti mūsų nelaimėse ir pavojuose ir visada padėti [kovojuojant] prieš visų mūsų nedraugų pinkles ir antpuolius savo pagalba, patarimu ir prielankumu. Tai matydami ir norėdami atlyginti už tiek geradarysčių ir deramai jiems už jas atsidėkoti, idant neatrodytų, kad atsiranda vietos skirtumo ar nedėkingumo užkratui ir nelygybei, bet priešingai – kad tarp mūsų visuomet

išliktų vieningas laidas ir ketinimai, kaip laikomasi to paties Dievo garbinimo ir tikėjimo, visi už visus ir kiekvienas už save patį savo pačių ir visų Lietuvos žemių kilmingųjų, bajorų, vyresniųjų ir žemionių vardu sąžiningai savo tvirtu ir patikimu žodžiu be jokios klastos, apgaulės ir apgavystės pažadame, užtikriname, laiduojame ir savo priesaika griežtai įsipareigojame niekada neišduoti minėtų Karalystės ponų, kilmingųjų bei vyresniųjų ir pačios minėtos Lenkijos Karalystės jokiuose pavojuose ir nelaimėse ir visada ištikimai jiems padėti patarimu, pagalba ir palankumu [kovojuojant] jiems prieš visų jų nedraugų pinkles ir antpuolius, be jų ir jų įpėdinių žinios, valios, sutikimo, patarimo ir prašymo niekam neskelbti, nesiimti ar pradėti kovų, karų, kitaip kovos veiksmų, taip pat jokiomis aplinkybėmis jokių būdu neišduoti minėtų ponų Vladislovo, Lenkijos karaliaus, ir Aleksandro, kitaip Vytauto, Lietuvos didžiojo kunigaikščio, ir jų įpėdinių, Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, ir visada be klastos ir apgaulės ištikimai būti jų pusėje teikiant visokeriopus patarimus, pagalbą ir rodant palankumą. Taip pat pažadame, kaip jau sakyta, kad mirus minėtam ponui Vytautui, Lietuvos didžiajam kunigaikščiui, nerinksime, neimsime ir nepripažinsime Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu ar valdovu jokio asmens, išskyrus tą, kurį nuspręš išrinkti, paskirti ir įkurdinti minėtas ponas karalius Vladislovas, jeigu gyvens ilgiau, arba jo įpėdiniai ir Lenkijos Karalystės pirmieji asmenys, ponai, kilmingieji ir vyresnieji. Savo ruožtu jei minėtas karalius mirtų (sergėk, Dieve) nepalikęs vaikų ir teisėtų įpėdinių, Lenkijos Karalystės pirmieji asmenys, ponai ir vyresnieji, neturi rinkti [naujojo karaliaus] be šviesiojo pono Aleksandro, kitaip Vytauto, Lietuvos didžiojo kunigaikščio, jei jis pergyventų [karalių], ir mūsų [t. y. Lietuvos kilmingųjų] žinios ir patarimo. O tam, kad visi suminėti dalykai įgautų didesnę tvirtumą ir laido galią, liepėme [ši raštą] sutvirtinti savo antspaudų apsauga. Atlikta Horodlės pilyje, prie Bugo upės, per susirinkimą, kitaip visuotinį suvažiavimą, antrą spalio mėnesio dieną, tūkstantis keturi šimtai tryliktais Viešpaties metais ir t. t.

Vertė Darius Antanavičius

3. ACTUM PRINCIPUM, REGIS POLONIAE ATQUE SUPREMI DUCIS LITHUANIAE VLADISLAI JOGAILA ET MAGNI DUCIS LITHUANIAE ALEXANDRI VYTAUTAS

Władysław Jagiełło król polski i najwyższy książę litewski wraz z Witoldem wielkim księciem litewskim określają charakter związku obu państw oraz nadają bojarom litewskim szereg przywilejów¹

Vladislovas Jogaila, Lenkijos karalius ir Lietuvos aukščiausiasis kunigaikštis, kartu su Vytautu, Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, apibrėžia abiejų valstybių ryšio pobūdį bei suteikia Lietuvos bajorams keletą privilegijų¹

||^aIn nomine Domini amen.|| Ad perpetuam rei memoriam. Debitores sumus spiritualis alimoniae salutaria illis pocula ministrare, quibus presidentes temporalium comodorum | prestamus suffragia, ut quos ad corporis necessitatem sustentamus, salutis etiam ipsi, quantum nostra sufficit facultas, ministeria porrigamus, ne dum temporalibus insistimus profectibus, vite comoda negligere videamur et, unde dona benedictionis et bravium expectamus | sempiternum, inde vite detrimenta sentiamus et premiis destituti adoptatis nulla laboris nostri comoda consequamur. Expediit perquirere et debita attendere ratione, ut dum hominibus impartimur carnis beneficia, meditemur, qualiter ipsi celestia prebeamus alimenta et, quos | in hoc seculo transitoriis rerum condimus copias, illis viam eterne beatitudinis demonstramus, quatinus et hic nostre munificencie cognoscant presidia [et]^b tandem future glorie compendia per exercitia directionis nostre apprehendant in omnium Salvatore.

¹ Oryginał: BCz., dok. perg. nr 300. Dokument dobrze zachowany, choć mocno zabrudzony; wymiary: szer. 65,4 cm, wys. 37,8 cm, wys. zakładki 11,7 cm. Tekst miejscami wyblakły, wzdłuż podwójnego złożenia poprzecznego oraz dwóch pionowych inkaust zatarty. Do dokumentu przywieszono są na jedwabnych sznurkach dwie pieczęcie. Drugi egzemplarz dokumentu monarszego, przekazany stronie litewskiej, znany jest obecnie tylko z fotografii wykonanej dla W. Semkowicza na potrzeby jego wydawnictwa AU (fot. or. nr 2). Pełny opis dokumentu i objaśnienia dotyczące przekazów zob. AU, nr 51.

¹ Originalas: BCz., dok. perg. nr 300. Dokumento būklė gera, nors stipriai suteptas, išmatavimai: plotis – 65,4 cm, aukštis – 37,8 cm, sulenkimo ilgis – 11,7 cm. Tekstas vietomis išblukęs, per išilginį pergamento sulenkimą ir ties dviem statmenais sulenkimais rašalas yra išblukęs. Prie dokumento ant spalvotų juostelių prikabinoti du antspaudai. Kitas valdovų dokumento egzempliorius, įteiktas Lietuvos atstovams, šiuo metu žinomas tik iš nuotraukos, kurią buvo padaręs W. Semkoviczius, kai rengė šio dokumento publikaciją AU (orig. nuotrauka nr. 2).

Proinde nos Wladislaus Dei gracia rex Polonie necnon terrarum Cracouie, Sandomirie, Siradie, Lancicie, Cuyauie, Lyttwanie princeps supremus, Pomera-
nie Russieque dominus et heres etc. et Allexander alias Vytowdus magnus dux
Lyttwanie necnon terrarum Russie dominus et heres etc. significamus tenore
presencium, quibus expedit universis presentibus et futuris, presencium noticiam
habituris, quomodo terras Lyttwanie et earum incolas, nostro subditos dominio, in
quos sepe liberalitatis nostre manum extendimus et profectui ipsorum intendentes
multa frequencia statum et condicionem eorum semper studuimus facere meliorem,
ferventi desiderio cupientes in assumpte fidei devocione iugiter solidare et fundare,
ut ipsos Altissimus, quo prestante lumen^c fidei per nostram operam receperunt ad
laudem et honorem sui nominis et eiusdem fidei catholice augmentum, graciae sue
carismate confirmaret. Cum eos sepe munificencie nostre donis refecimus sum-
mopere affectamus spiritualibus graciais refovere et per queque legitima studia et
labores id fervemus mancipare. Qui ut se in fidei constancia comodius exerceant et
crescant de virtute in virtutem, iugum servitutis, quo hactenus fuerunt compediti et
constricti, de cervice ipsorum deponentes et solventes, ex innate nobis benignitatis
clemencia, ipsis libertates, immunitates, graciae, exempciones et privilegia dari,
catholicis solita, iuxta continenciam articulorum subscriptorum tenore presencium
concedimus et largimur.

Et primo, quamvis eo tempore, quo almo Spiritu inspirante fidei catholice recepta
et cognita claritate coronam Regni Polonie assumpsimus, pro christiane^d religionis
incremento et bono statu et comodo terrarum nostrarum Lyttwanie predictarum
ipsas et cum terris ac dominiis ipsis subiectis et connexis prefato Regno nostro
Polonie apropiavimus, incorporavimus, coniunximus, univimus, adiunximus, con-
federavimus de consensu unanimi nostro et aliorum fratrum nostrorum et omnium
baronum, nobilium, procerum et boyarorum eiusdem terre Lyttwanie voluntate
accedente et assensu. Volentes tamen terras predictas Lyttwanie propter hostiles
insultus et insidias Cruciferorum et eis adherencium ac aliorum quorumcumque
inimicorum, qui prefatas terras Lyttwanie et Regnum Polonie demolliri nituntur et
in ipsorum destruccionem machinantur, in certitudine, securitate et tutela melioribus
reponere et eis perpetuum commodum procurare, easdem terras, quas semper cum
pleno dominio ac iure mero et mixto hactenus habuimus et habemus usquemodo
a progenitoribus nostris et ordine geniture tamquam domini legitimi, baronum,
nobilium, boyarorum voluntate, ratihabicione et consensu adhibitis, predicto Regno
Polonie iterum [et]^e de novo incorporamus, invisceramus, apropiamus, coniungimus,
adiungimus, confederamus et perpetue anectimus, decernentes ipsas cum omnibus
earum dominiis, terris, ducatus, principatus, districtibus, proprietatibus omnique
iure mero et mixto Corone Regni Polonie perpetuis temporibus irrevocabiliter et
irrefregabiliter semper esse unitas.

Ceterum omnes ecclesias terrarum Lyttwanie predictarum, tam cathedrales, quam collegiatas, parrochiales et conventuales, videlicet Wylnensem et ceteras in eis erectas, erigendas, fundatas et fundandas, in omnibus ipsarum libertatibus, immunitatibus, privilegiis, exemptionibus et consuetudinibus universis conservamus, harum serie mediante iuxta consuetudinem Regni Polonie.

Barones eciam nobiles, boyari terrarum nostrarum Lyttwanie predictarum, donationibus, privilegiis et concessionibus ipsis per nos datis, impartitis et collatis, duntaxat catholici et Romane Ecclesie subiecti et quibus clenodia sunt concessa, gaudeant, participant et fruuntur, prout barones et nobiles Regni Polonie suis pociuntur et fruuntur.

Item barones et nobiles predicti bona ipsorum paternalia pari iure obtineant sicut barones Regni Polonie sua noscuntur obtinere, et donationes nostras, super quibus litteras obtinent a nobis efficaces et fulcitas perpetui roboris firmitate, similiter obtinebunt et liberam habebunt ipsa vendendi, comutandi, alienandi, donandi et in usus suos convertendi facultatem, nostro tamen consensu ad hoc specialiter accedente, sic tamen, quod ipsa alienando, commutando vel donando coram nobis vel nostris officialibus iuxta consuetudinem Regni Polonie resignabunt.

Item post mortem patrum liberi non debent bonis hereditariis privari, sed ea cum suis successoribus possidere, prout barones et nobiles Regni Polonie sua possident et in usus convertunt beneplacitos.

Similiter uxoribus suis dotalicia in bonis et villis, quas ex successione paterna vel concessione nostra perpetua habuerint vel fuerint habituri, poterint assignare, prout in Regno Polonie assignantur^f. Filias autem, sorores, consanguineas et affines suas prefati barones et nobiles terrarum Lyttwanie copulare poterint viris duntaxat catholicis et tradere coniugio iuxta beneplacitum eorum voluntatis et iuxta consuetudinem Regni Polonie ab antiquo observatam.

His^e autem libertatum concessionibus non obstantibus barones ad construccionem et ereccionem castrorum, vias expeditionales facere et tributa dare iuxta antiquam consuetudinem astringantur.

Hoc specialiter expresso, quod omnes barones [et]^h nobiles terrarum Littwanie fidelitatem et debitam ac christianicamⁱ fidei constanciam nobis, videlicet Wladislao regi Polonie et Allexandro alias Vytowdo magno duci Littwanie et successoribus nostris, tenere debebunt et servare, prout barones et nobiles Regni Polonie suis regibus tenere soliti sunt et servare. Super quo barones, boyari et proceres terrarum Littwanie predicti iuramentum nobis iam prestiterunt, prout clarius in litteris ipsorum, quas cum baronibus Regni Polonie sibi invicem concesserunt, continetur.

Pari modo sub fidei sacramento et sub bonorum suorum amissione nullis principibus aut baronibus vel aliis cuiuscumque condicionis hominibus, terris Regni Polonie adversari volentibus, consilia, favorem et auxilia ministrabunt vel

prestabunt, sed eos tamquam hostes terre et dominorum Littwannie totis viribus persequentur et ad nullum alium respectum habebunt, nisi ad nos et ad nostros successores, prout hoc ipsum barones et nobiles predicti pro se et suis posteris, per fidei sacramentum caucionem prestiterunt et fecerunt.

Item dignitates, sedes et officia, prout in Regno Polonie institute sunt, instutentur et locabuntur, in Vylna scilicet palatinus et Castellanus Vylnenses et demum in Troky et in aliis locis ubi nobis videbitur expedire iuxta nostre beneplacitum voluntatis temporibus perpetuis durature. Et huiusmodi dignitarii non eligantur, nisi sint fidei catholice cultores et subiecci Sancte Romane Ecclesie etc. Nec eciam aliqua officia terre perpetua, ut sunt dignitates castellanatus etc. nisi christiane^j fidei cultoribus conferantur et ad consilia nostra admittantur et eis intersint dum pro bono publico tractatus celebrantur. Quia sepe disparitas cultus diversitatem inducit animorum et consilia patent talibus diwlgata, que traduntur secreta observanda.

Item omnes, quibus huiusmodi libertas et privilegia conceduntur, numquam nos Wladislaum regem Polonie et Allexandrum Vitowdum magnum ducem Littwannie, quoadusque vixerimus, et nostros successores reges Polonie et duces Littwannie, a nobis et nostris successoribus statuendos et locandos, deserant vel recedant ab eisdem, sed sub fide et honore pariter et onere iuramenti fideliter et firmiter nobis et successoribus nostris adherebunt favoribus, consiliis et auxiliis perpetuis temporibus et in ewm.

Hoc eciam addito, quod predicti barones et nobiles etc. Littwannie post mortem Allexandri alias Witowdi magni ducis moderni nullum habebunt aut eligent pro magno principe et domino Littwannie, nisi quem rex Polonie vel ipsius successores cum consilio prelatorum et baronum Polonie et terrarum Littwannie duxerint eligendos, statuendos et locandos. Sic similiter prelati, barones et nobiles Regni Polonie, rege Polonie sine liberis et successoribus legitimis decedente, regem et dominum non debent ipsis eligere sine scitu et consilio nostro, videlicet Allexandri magni ducis baronumque et nobilium terrarum Littwannie predictarum, iuxta tenorem et contenta priorum litterarum.

Preterea predictis libertatibus, privilegiis et graciis tantummodo illi barones et nobiles terre Littwannie debent uti et gaudere, quibus arma et clenodia nobilium Regni Polonie sunt concessa, et cultores crisciane religionis, Romane Ecclesie subiecci, et non scismatici vel alii infideles.

Item omnes litteras quascumque Regno Polonie et terris Littwannie ante octo vel septem annos ac post vel circa coronacionem nostram concessimus et dedimus, tenore presencium confirmamus, ratificamus, approbamus et robur perpetuum inponimus eisdem habentes ipsas presencibus pro insertis.

Hoc eciam addito specialiter et expresso, quod prefati barones et nobiles Regni Polonie et terrarum Littwannie convenciones et paralamenta, quando necesse

fuerit, in Lublin vel in Parczow et alias in locis aptis de consensu et voluntate nostra celebrabunt pro comodo et utilitate Regni Polonie et terrarum Littwanie predictarum meliori.

Preterea nos Allexander alias Vitowdus de consensu serenissimi principis domini Wladislai regis Polonie, fratris nostri carissimi, elegimus ad arma et clenodia nobilium Regni Polonie terrarum nostrarum Lyttwanie nobiles infrascriptos, quos ipsi Regni Polonie nobiles simul cum omnibus, qui ex eorum stripe originem suam ducunt ad fraternitatis et consangwineitatis consorcia receperunt. Et primo nobiles Lelywa Monywid palatinum Vylnensem, item Zadora Jawnum palatinum Trocensem, Rawa Mynigal castellanum Vlnensem, Lysy Sunigal castellanum Trocensem, Jastrzambczy seu Lazanky alias Bolesty Nagora vocati Nemir, Tramby Hosticonem, Topori Butrim, item Labancz alias Skrzinsczy Goligunt, Poraye Nicolaum Bylimyn, Dambno Corewam, Odrowansch Wyssegerd, Wadwicz Petrum Mondygerd, Dria Nicolaum Tawtygerd, Habdanecz Johannem Gastoldi, Polukoza Wolczconem Culwa, Grifones Butowdum, Srzenawa Jadath, Pobodze Ralonem, Grzimala Johannem Rymowidowicz, Zaramba Gyneth Conczewicz, Pirzchala Dawxa, Nowyna Nicolaum Boynar, Dzaloscha Wolczconem Rocutowicz, Copacz Gethawoth, Rola Dangel, Sirokomlya Jacobum Mingel, Cattus marinus Woysnar Wylkolewicz, Powala Georgium Sangaw, item Pomyani Saka, Dolywa Naczkonem, Scharza Twerbuth, Dolanga Monstwild, Bogoria Stanislaum Wissigin, Janyna Woysim Daneycouicz, Bychawa Monstold, Swinka Andream Dewknetowicz, Kolda Mynimund Sessnicouicz, Sulima Rodywil, item Nalancz Coczanum, Lodza Miczusch, Gelytowe Gerdud, Corczacowe Czuppam, Byala Woydilonem Kusolowicz, Wanzik Conczanum Sukowicz, Czolek Johannem Ewild, Godzamba Stanislaum Butowtowicz, Osmorog alias Geralt Surgutes de Reszkymi etc. Quibus quidam armis, clenodiis et proclamacionibus predicti nobiles, proceres et boyari terrarum Littwanie exnunc et in antea perpetuis temporibus ubilibet gaudeant, pociantur, prout ipsis prefati nobiles Regni Polonie utifrui consueverunt et potiri.

Ut autem corroboracionis et cautele uberioris omnia premissa accipiant firmitatem, presentes fecimus sigillorum nostrorum munimine roborari, presentibus et consencientibus ac ratum habentibus reverendis in Christo^k dominis Nicolao Gneznensi archiepiscopo, Alberto Cracouiensi, Johanne Wladislaiensi, Petro Poznaniensi, Jacobo Plocensi, Nicolao Vlnensi, Johanne electo Leopoliensis metropolis, Mathia Premisliensi, Michaelae Kyouiensi, Gregorio Wlodimirieni, Sbigneo Camenecensi electo ecclesiarum episcopis, Chelmensi et Ceretensi ecclesiis vacantibus, necnon magnificis, validis et strennuis Cristino Cracouiensi castellano, Johanne de Tarnow Cracouiensi, Nicolao de Michalow Sandomieriensi, Sandzywogio de Ostrorog Poznaniensi, Mathia de Wansosche Calisiensi, Jacobo de Coneczpole Siradiensi, Johanne Liganza Lanciensi, Mathia de Labischin Brestensi, Janussio

de Coszelech Gnewcouiensi palatinis, Michaele de Bogumilouice Sandomieriensi, Johanne de Szczecocyni Lublinensi, Dobeslao de Oleschnicza Woynicensi, Floriano de Corithnicza Wisliciensis, Cristino de Kozeglowy Sandecensi, Martino de Krolikowo Gneznensi, Clemente de Mocrsko Radomiriensi, Domarath de Cobylyani Becensi, Mosticio de Staschow Poznaniensi, Janussio de Tholischcow Calisiensi, Martino de Calinow Siradiensi, Petro de Wloszczowa Dobrinensi, Alberto de Cosczol Brestensi, Johanne de Lancoschin Lanciensis, Cristino Cruschuiciensis, Johanne de Laczuchow Zauichostensi, Martino de Lubnicza Brezinensi, Stanislao Gamrath Polanecensi, Johanne de Bogumilouice Czechouiensi, Mathia Coth Naklensi, Grottone de Jancouice Malogostiensi, Iwano de Obichow Srzemensi, Janussio Furman Medzyrzecensi castellanis, Sbigneo de Brzeze Regni Polonie marschalco, Petro Schaffranecz subcamerario, Martino de Wroczymowo vexillifero Cracouiensi, Paulo de Bogumilouice Cracouiensi, ¹[Nicolao de Strzelcze Sandomiriensi, Nicolao de]¹ Czarncow Poznaniensi, Jaka Calisiensi, Andrea de Ludbrancz Cuyaiensi, Petro de Wydawa Siradiensi, Nicolao de Suchdol Lublinensi, Petro de Thur Lanciensis iudicibus.

Actum in opido Hrodlo circa flumen Bug in paralamto seu congregacione generali die secunda mensis octobris, sub anno Domini millesimo quadringentesimo tredecimo. Datum per manus reverendi in Christo^m patris domini Alberti episcopi Cracouiensis supremi cancellarii Regni Polonie nobis sincere dilecti. Scriptum vero per manus Czolkonis canonici Sandomiriensis secriti nostri notarii.

Opracowanie *Lidia Korczak*

^a *inicjal długości 1/3 tekstu Or.* ^b *Or. mala dziurka, odczyt za fot. Or. 2;* ^c *lumine Or.;* ^d *x̄p̄iane Or.;* ^e *Or. brak, uzupełnione w oparciu o fot. Or. 2;* ^f *assignatur w Or., poprawnie na fot. Or. 2;* ^g *Hiis Or.;* ^h *Or. brak, uzupełnione za fot. Or. 2;* ⁱ *x̄p̄ianicam Or.;* ^j *x̄p̄iane Or.;* ^k *x̄p̄o Or.;* ^{l1} *Or. zatarty na złożeniu, uzupełnione za fot. Or. 2;* ^m *x̄p̄o Or.*

^a *inicialinė raidė per 1/3 teksto aukščio.* ^b *Orig. yra maža skylutė, perskaityta pasirėmus orig. nuotrauka nr. 2.* ^c *Orig. lumine.* ^d *Orig. x̄p̄iane.* ^e *Orig. nėra, papildyta pasirėmus orig. nuotrauka nr. 2.* ^f *Orig. assignatur; teisingai orig. nuotrauka nr. 2.* ^g *Orig. Hiis.* ^h *Orig. trūksta, papildyta pagal Orig. nuotrauką nr. 2.* ⁱ *Orig. x̄p̄ianicam.* ^j *Orig. x̄p̄iane.* ^k *Orig. x̄p̄o.* ^{l1} *Orig. nusitrynę ties sulenkimu, papildyta pasirėmus orig. nuotrauka nr. 2.* ^m *Orig. xp̄o.*

3. AKT MONARCHÓW, KRÓLA POLSKI I NAJWYŻSZEGO KSIĘCIA LITEWSKIEGO WŁADYSŁAWA JAGIEŁŁY I WIELKIEGO KSIĘCIA LITWY ALEKSANDRA WITOLDA

W imię Pańskie, amen. Na wieczną rzeczy pamiątkę. Obowiązkiem naszym jest użyczać zbawiennego naczynia z duchowym pokarmem tym, którym panując, w doczesnych pożytkach pomagamy, aby czyniąc zadość ich potrzebom cielesnym, również, ile nam sił starczy, pomóc w uzyskaniu zbawienia. Niech się nie zdaje, że starając się o pożytki doczesne, zaniedbujemy korzyści życia, abyśmy nie doznali szkody tam, gdzie darów błogosławieństwa i nagrody wiecznej oczekujemy, a pozbawieni pożądanych nagród żadnych nie osiągniemy pożytków z trudu naszego. Należy pilnie badać i uważać, abyśmy, dając ludziom doczesne dobrodziejstwa, rozważyli, jak dać też niebiański pokarm i wskazać drogę wiecznej szczęśliwości tym, którym udzielamy na tym świecie mnóstwo rzeczy przemijających, by i tutaj zaznali pomocy naszej szczodropliwości i w końcu dostąpili przez spełnienie naszych wskazań korzyści przyszłej chwały u Zbawiciela świata.

Zatem my Władysław, z Bożej łaski król Polski, ziem krakowskiej, sandomierskiej, sieradzkiej, łęczyckiej, kujawskiej, najwyższy książę litewski, pan i dziedzic Pomorza i Rusi itd., i Aleksander, czyli Witold, wielki książę litewski, pan i dziedzic ziem ruskich itd., oznajmiamy brzmieniem niniejszego pisma wszystkim komu należy, obecnym i przysłym, którzy wiadomość o niniejszym mieć będą, jak to szczodropliwą ręką przesyłając łaski na podległe naszemu panowaniu ziemie litewskie i ich mieszkańców i zabiegając o ich korzyści, usiłowaliśmy zawsze stan i warunki ich bytu poprawić. Gorąco pragniemy utwierdzić i ugruntować ich na zawsze w wierze przyjętej, aby Najwyższy, za którego zrządzeniem, a przez nasze staranie otrzymali światło wiary, wzmocnił ich darem swej łaski na cześć i chwałę swego imienia i pomnożenie wiary katolickiej. Ponieważ często zasilaliśmy ich darami szczodropliwości naszej, chcemy duchowymi łaskami ich ożywić, a prawem i pracą tym pewniej to osiągnąć. Przeto, aby się w stałości swej wiary lepiej ćwiczyli i w cnoty wzrastali, zdejmujemy z nich jarzmo niewoli, którym dotąd byli skrępowani i związani, i z łaskowości wrodzonej nam szczodrości brzmieniem niniejszego [pisma] nadajemy i darujemy im wolności, swobody, łaski, egzempcje i przywileje, które zwykle katolikom się daje, według treści niżej spisanych artykułów.

A na początek, choć w owym czasie, gdy po przyjęciu z natchnienia Ducha Świętego światła wiary katolickiej dostąpiliśmy korony Królestwa Polskiego,

dla pomnożenia chrześcijańskiej wiary oraz dla dobra i pożytku ziem naszych wzmiankowanych litewskich, te z ziemiami i posiadłościami ich podległymi i z nimi połączonymi, rzezonemu królestwu naszemu polskiemu przywłaszczyliśmy, wcielili, połączyli, zjednoczyli, dołączyli, sprzymierzyli za jednomyślną zgodą naszą i braci naszych oraz za wolą i przyzwoleniem wszystkich panów, szlachty, wielmożów i bojarów tejże ziemi litewskiej, to chcąc owe ziemie litewskie przed wrogimi najezdami i zdradami Krzyżaków i ich sprzymierzeńców oraz innych jakichkolwiek nieprzyjaciół, którzy wymienione ziemie Litwy i Królestwo Polskie starają się zniszczyć i knują ich zagładę, w większej pewności, bezpieczeństwie i opiece utrzymać oraz zapewnić im wieczny pożytek, te oto ziemie – które zawsze z pełną władzą i słusznym prawem dotąd posiadaliśmy i posiadamy jeszcze od przodków naszych i porządkiem urodzenia naszego jako prawowity pan – za wolą, zezwoleniem i zgodą panów, szlachty, bojarów rzezonemu Królestwu Polskiemu powtórnie na nowo wcielamy, do głębi kładziemy, przywłaszczamy, złączamy, przydajemy, sprzymierzamy i na wieki przywiązujemy. Stanowimy jednocześnie, aby te ze wszystkimi swoimi posiadłościami, ziemiami, księstwami, władztwami, powiatami, własnościami, ze wszystkim prawem na wieczne czasy nieodwołalnie i nierozdzielnie z Koroną Królestwa Polskiego były złączone.

Ponadto wszystkie kościoły wspomnianych ziem litewskich, zarówno katedralne, jak i kolegiackie, parafialne i zakonne, a mianowicie wileńskie i inne, tak założone i zbudowane, jak założyć i zbudować się mające, wedle zwyczaju Królestwa Polskiego zachowujemy we wszystkich ich wolnościach, swobodach, przywilejach, egzempcjach i zwyczajach powszechnych.

Panowie oraz szlachta i bojarzy ziem wspomnianych litewskich niech na równi z panami i szlachtą Królestwa Polskiego cieszą się, używają i korzystają ze wszystkich udzielonych i przyznanych im przez nas nadań, darowizn, przywilejów i ustępstw, o ile są katolikami i poddanymi Kościoła rzymskiego oraz mają nadane klejnoty herbowe.

Wspomniani panowie i szlachta niech posiadają dobra swoje ojczyste takim samym prawem, jak panowie Królestwa Polskiego swoje posiadają. Nadania nasze, na które dostają od nas posiadające moc prawną listy podobnie posiadać będą i mieć będą swobodę sprzedawania ich, zamieniania, pozbywania, darowania i obracania na swój użytek, wszakże za osobnym przyzwoleniem naszym, tak iż sprzedaże te, zamiany lub darowizny mają być dokonywane przed nami lub naszymi urzędnikami według zwyczaju Królestwa Polskiego. Również po śmierci rodziców dzieci nie mają być pozbawione dóbr dziedzicznych, lecz mają je ze swymi następcami trzymać tak, jak panowie i szlachta Królestwa Polskiego swoje posiadają i na dowolny użytek obracają.

Podobnie będą mogli wyznaczać żonom swoim oprawę na dobrach i wsiach, które dziedzicznie po rodzicach albo na mocy wieczystego nadania naszego posiadają lub posiadać będą, jak się to czyni w Królestwie Polskim. Wymienieni panowie i szlachta ziem litewskich będą mogli łączyć związkami małżeńskimi swe córki, siostry, krewne i powinowate według własnej woli i stosownie do zwyczaju od dawna przestrzegane w Królestwie Polskim, lecz tylko z mężami wyznania katolickiego.

Mimo przyznanych wolności panowie są zobowiązani do budowania i wznoszenia zamków, do wypraw wojennych i do płacenia danin według dawnego zwyczaju.

Zastrzegamy szczególnie, że wszyscy panowie i szlachta ziem litewskich mają dochować wierności i należnej stałości wiary chrześcijańskiej nam, mianowicie Władysławowi, królowi polskiemu, i Aleksandrowi, czyli Witoldowi, wielkiemu księciu litewskiemu i następcom naszym tak, jak panowie i szlachta Królestwa Polskiego zwykli zachowywać i dotrzymywać je swoim królom. Na co ci panowie, bojarzy i wielmoże ziem Litwy złożyli już nam przysięgę, jak to widać z listów, które sobie z panami Królestwa Polskiego wzajemnie wydali.

Podobnie pod przysięgą wierności i pod karą utraty dóbr swoich, żadnym książętom czy panom lub innym jakiegokolwiek stanu ludziom, nieprzyjaciółom Królestwa Polskiego, rady, poparcia i pomocy nie udzielą, lecz takowych jako nieprzyjaciół ziemi i posiadłości litewskich z całych sił ścigać będą. I nikomu nie będą okazywali szacunku, tylko nam i następcom naszym, jak to rzeczeni panowie i szlachta za siebie i swoich potomków pod przysięgą nas zapewnili.

Podobnie ustanowione będą na wieczne czasy godności, dygnitarstwa i urzędy wedle tych, które są w Królestwie Polskim a będą się mieścić w Wilnie, mianowicie wojewoda i kasztelan wileński, dalej w Trokach i w innych miejscowościach według uznania i woli naszej. Dygnitarzami zaś tymi mają być wybierani tacy tylko, którzy wyznają katolicką wiarę i podlegli są świętemu rzymskiemu Kościołowi. Również pewne stałe urzędy ziemskie, jak kasztelanie i inne, mają powierzone być tylko wyznawcom chrześcijańskiej wiary, i tacy do rady naszej mają być dopuszczani i w niej zasiadać, gdy będzie się toczyła narada o dobro publiczne, albowiem często odmiennosc wyznania wywołuje nieporozumienia i rozgłaszane są plany, które należy w tajemnicy zachować.

Ponadto wszyscy, którym tego rodzaju wolność i przywileje są nadane, nigdy nas, Władysława, króla polskiego i Aleksandra Witolda wielkiego księcia litewskiego, póki żyć będziemy i następców naszych królów polskich i wielkich książąt litewskich, przez nas lub przez następców naszych ustanowionych nie opuszczą ani nie odstąpią, lecz pod wiarą, czcią i przysięgą wiernie i stale przy nas i następcom naszych na wieczne czasy i na wieki stać będą z życzliwością, radą i pomocą.

Dodać jeszcze należy, że po śmierci Aleksandra, czyli Witolda, obecnego wielkiego księcia litewskiego, wspomniani panowie i szlachta litewscy nikogo innego nie będą mieli ani nie wybiorą na wielkiego księcia i pana Litwy, lecz tylko tego, kogo król polski lub jego następcy z radą prałatów i panów polskich i litewskich uznają za godnego wyboru, ustanowienia i powołania. Podobnie, gdyby król polski zmarł bez potomków i prawnych następców, prałaci, panowie i szlachta Królestwa Polskiego nie powinni sobie obierać króla i pana bez wiedzy i rady naszej, to jest wielkiego księcia Aleksandra oraz panów i szlachty ziem rzeczonych litewskich, stosownie do brzmienia i treści poprzedniego pisma.

Ponadto z powyższych wolności, przywilejów i łask ci tylko z panów i szlachty ziem litewskich korzystać i cieszyć się mają, którym przyznano herby i klejnoty szlachty Królestwa Polskiego i którzy są chrześcijańskiej wiary, podlegli rzymskiemu Kościołowi, a nie schizmatycy lub inni niewierni.

Również wszystkie listy, jakie Królestwu Polskiemu i ziemiom litewskim przed ośmiu lub siedmiu laty oraz po albo blisko naszej koronacji udzieliliśmy i nadaliśmy, brzmieniem niniejszego potwierdzamy, ratyfikujemy, pochwalamy oraz moc wieczną im nadajemy, uważając je za wpisane do obecnego przywileju.

W szczególności to jeszcze dodajemy i podkreślamy, że rzeczeni panowie i szlachta Królestwa Polskiego i ziem Litwy będą odprawiali zjazdy i sejmy, ilekroć tego zajdzie potrzeba w Lublinie albo w Parczowie lub w innych miejscach dogodnych za zgodą i wolą naszą dla większego dobra i pożytku Królestwa Polskiego i rzeczonych ziem litewskich.

Poza tym, my Aleksander, czyli Witold za zgodą najjaśniejszego władcy pana Władysława, króla polskiego, brata naszego najdroższego, wybraliśmy do herbów i klejnotów szlachty polskiej niżej wymienioną szlachtę ziem naszych litewskich, którą szlachta polska razem ze wszystkimi, którzy z ich rodu pochodzą, do wspólnego braterstwa i powinowactwa przyjęła. A na początek szlachta herbu Leliwa przyjęła Moniwida, wojewodę wileńskiego, również Zadora Jawnutę, wojewodę trockiego, Rawa Minigajłę, kasztelana wileńskiego, Lisowie Sunigajłę, kasztelana trockiego, Jastrzębcy albo Łazęki inaczej Bolesta Nagorą zwani Niemirę, starostę połockiego, Traby Ościka, Topory Butryma, również Łabędzie czyli Skrzyńscy Goligunta, Poraici Mikołaja Bylimina, Dębno Korejwę, Odrowąż Wyszegerda, Wadwicz Piotra Montygerda, Dryja Mikołaja Tawtygerda, Awdaniec Jana Gasztołda, Półkoczic Wołczka Kulwę, Gryfici Butowta, Szreniawa Jadata, Pobóg Rało, Grzymalicy Jana Rymowidowicza, Zaremba Gineta Koncewicza, Pierzchała Daukszę, Nowina Mikołaja Bejnara, Działosza Wołczko Rokutowicza, Kopacz Getowta, Rola Dangele, Syrokomla Jakuba Minigajłę, Kot Morski Wojsnara Werkolowicza, Powala Jerzego Sangaw, również Pomian Saka, Doliwa Naczko, Szarza Twerbuta, Dołęga Monstwilda, Bogoria Stanisława Wiszygina, Janina Wojsyma Danejkowi-

cza, Bychawa Monstolda, Świnka Andrzeja Dewknotowicza, Kolda Minimunda Seśnikowicza, także Rodywiła, również Nałęcz Koczana, Łodzia Miczusa, Jelita Gerduta, Korczak Czupe, Biała Wojdyłę Kuszolowicza, Węzyk Koczana Sukowicza, Ciołek Jana Ewilda, Godziemba Stanisława Butowtowicza, Osmoróg czyli Geralt Surguta z Reszkim itd. Posiadaniem tych herbów, klejnotów i zawołań wymienieni szlachta, wielmoże i bojarzy ziem litewskich niech się cieszą odtąd i na wieczne czasy i niech je posiadają tak, jak zwykła z nich korzystać i posiadać szlachta Królestwa Polskiego.

Aby zaś wszystko powyższe większą moc miało, nakazaliśmy niniejsze pismo pieczęciami naszymi umocnić. Obecni byli, zgodę i zatwierdzenie dali czcigodni w Chrystusie panowie Mikołaj, arcybiskup gnieźnieński, Wojciech krakowski, Jan włocławski, Piotr poznański, Jakub płocki, Mikołaj wileński, Jan elekt metropolii lwowskiej, Maciej przemyski, Michał kijowski, Grzegorz włodzimierski, Zbigniew elekt kamieniecki, biskupi, przy wakansie kościołów chełmskiego i sereckiego, a także czcigodni i dostojni Krystyn kasztelan krakowski, Jan z Tarnowa krakowski, Mikołaj z Michałowa sandomierski, Sędziwój z Ostroroga poznański, Maciej z Wąsoszy kaliski, Jakub z Koniecpola sieradzki, Jan Ligeża łęczycki, Maciej z Łabiszyna brzeski, Jakusz z Kościelca gniewkowski, wojewodowie, Michał z Bogumiłowic sandomierski, Jan ze Szczekocin lubelski, Dobiesław z Oleśnicy wojnicki, Florian z Korytnicy wiślicki, Krystyn z Koziegłów sądecki, Marcin [naprawdę Jan – red.] z Królikowa gnieźnieński, Klemens z Mokrska radomski, Domarat z Kobylan biecki, Mościc ze Stęszewa poznański, Janusz z Tuliszkowa kaliski, Marcin z Kalinowy sieradzki, Piotr z Włoszczowy dobrzyński, Wojciech z Kościoła brzeski, Jan z Łąkoszyna łęczycki, Krystyn kruszwicki, Jan z Łańcuchowa zawichojski, Marcin z Lubnic brzeziński, Stanisław Gamrat połaniecki, Jan z Bogumiłowic czechowski, Maciej Kot nakielski, Grot z Jankowic małegojski, Iwan z Obichowa śremski, Janusz Furman międzyrzecki, kasztelanowie, Zbigniew z Brzezia, marszałek Królestwa Polskiego, Piotr Szafraniec podkomorzy, Marcin z Wrocimowic chorąży krakowski, Paweł z Bogumiłowic krakowski, Mikołaj ze Strzelc sandomierski, Mikołaj z Czarnkowa poznański, Jak kaliski, Andrzej z Lubrańca kujawski, Piotr z Widawy sieradzki, Mikołaj z Suchodołu lubelski, Piotr Tur łęczycki, sędziowie. Działo się w grodzie Horodło nad rzeką Bug na sejmie, czyli zjeździe walnym w dniu 2 października Roku Pańskiego 1413. Dane przez czcigodnego w Chrystusie ojca, pana Wojciecha biskupa krakowskiego, drogiego nam najwyższego kanclerza Królestwa Polskiego. Napisane przez zaufanego naszego notariusza Ciołka, kanonika sandomierskiego.

Tłumaczenie *Lidia Korczak*

3. VALDOVŲ, LENKIJOS KARALIAUS, LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO KUNIGAİKŠČIO VLADISLOVO JOGAILOS IR LIETUVOS DIDŽIOJO KUNIGAİKŠČIO ALEKSANDRO VYTAUTO, AKTAS

Vardan Viešpaties, amen. Amžinam (šio) dalyko atminimui. Išganingas dvasinio peno taures privalome paduoti tiems, kuriems kaip valdovai teikiame paramą laikinomis gėrybėmis, idant pagal savo galimybes taip pat prisidėtume prie išganymo tų, kurių kūno poreikius tenkiname, kad neatrodytų, jog rūpindamiesi laikinąja nauda, apleidžiame Gyvenimo gėrybes ir iš ten, iš kur tikimės palaiminimo dovanų bei amžinojo atlygio, patiriame Gyvenimo nuostolius ir, likę be paskirtųjų dovanų, nenuskiname jokių savo triūso vaisių. Reikia stebėti ir deramu būdu žiūrėti, kad dalydami žmonėms medžiaginių labą mąstytytume apie tai, kaip jiems suteikti dangiško peno, ir parodytume amžinosios palaimos kelią tiems, kuriuos šiame gyvenime aprūpiname nykstančiomis gėrybėmis, idant ir šiuo požiūriu pažintų mūsų dosnumo pagalbą ir mūsų vedami galop patirtų būsimos garbės naudą visų Išganytojuje.

Todėl mes, Vladislovas, Dievo malone Lenkijos karalius ir Krokuvos, Sandomiro, Sieradzės, Lenčicos, Kujavų, Lietuvos žemių vyriausiasis kunigaikštis, Pomeranijos ir Rusios valdovas ir paveldėtojas ir t. t., ir Aleksandras, kitaip Vytautas, Lietuvos didysis kunigaikštis ir Rusios žemių valdovas bei paveldėtojas ir t. t., šiuo raštu visiems šiuo metu gyvenantiems ir ateityje gyvensiantiems žmonėms, kuriems svarbu ir kurie apie jį sužinos, skelbiame, kad karštai trokšdami tolydžio stiprinti ir tvirtinti priimto tikėjimo pamaldumu Lietuvos žemes ir mūsų valdžiai pavaldžius jų žemionis, kuriems dažnai ištiesdavome savo dosnumo ranką ir, siekdami jų labo, itin dažnai stengėmės pagerinti jų padėtį ir rangą, idant Aukščiausiasis, kuriam leidus mūsų dėka [jie] priėmė tikėjimo šviesą Jo vardo šlovei bei garbei ir minėto katalikų tikėjimo didinimui, sustiprintų juos savo malonės dovana. Dažnai papildami juos savo dosnumo dovanomis, labiausiai trokštame stiprinti dvasinėmis malonėmis ir degame troškimu tai padaryti visais teisėtais sumanymais ir darbais. Tam, kad jie tvirčiau laikytųsi tikėjimo ir tolydžio stiprintų savo dorybes, nuimdami nuo jų sprando vergijos jungą, kuriuo iki šiol buvo susaistyti ir surišti, iš savo įgimto gerumo maloningumo šiuo raštu suteikiame ir dovanojame jiems laisves, teisių apsaugas, malones, prievolių išlygas ir privilegijas, kurios paprastai suteikiamos katalikams, pagal toliau surašytų straipsnių turinį.

[1.] Pirmiausia, nors tuo metu, kai Dvasios maitintojos dėka priėmę ir patyrę katalikų tikėjimo šviesą užsidėjome Lenkijos Karalystės karūną, krikščionių tikėji-

mui plėsti ir minėtų mūsų Lietuvos žemių labai ir naudai vienbalsiu mūsų ir kitų mūsų brolių sutikimu, taip pat visų minėtos Lietuvos žemės ponų, kilmingųjų, vyresniųjų ir bajorų valia bei pritarimu pastarąsias [žemes] su joms pavaldžiomis ir prijungtomis žemėmis ir valdomis padarėme nuosavybe, įtraukėme, sujungėme, suvienijome, prijungėme, susiejome su minėta mūsų Lenkijos Karalyste, bet dėl kryžiuočių bei jų sąjungininkų ir visų kitų nedraugų, kurie stengiasi nušluoti minėtas Lietuvos žemes ir Lenkijos Karalystę ir siekia jas visiškai sunaikinti, priešišku antpuoliu ir pinklių norėdami minėtoms Lietuvos žemėms garantuoti didesnę tikrumą, saugumą bei globą ir užtikrinti joms nuolatinį labą, ponų, kilmingųjų, bajorų valia, patvirtinimu ir sutikimu minėtas žemes, kurias visada iki šiol valdėme ir dabar valdome remdamiesi visa valdžia ir visa teise, [paveldėta] iš savo protėvių pagal giminystę, kaip teisėti valdovai, dar kartą vėl įtraukiame, įliejame, padarome nuosavybe, sujungiame, prijungiame, susiejame ir visam laikui priešliejame prie minėtos Lenkijos Karalystės nutardami, kad jos su visomis jų valdomis, žemėmis, kunigaikštystėmis, apskritimis, sritimis, priklausiniais ir su visa teise visiems laikams neatšaukiamai ir neišardomai visuomet yra sujungtos su Lenkijos Karalystės karūna.

[2.] Taip pat šiuo raštu skelbiame neliečiamomis visų minėtų Lietuvos žemių katedrinių, koleginių, parapinių ir vienuolių bažnyčių, būtent Vilniaus [katedros bažnyčios] ir kitų, kurios jose [žemėse] yra pastatytos, bus pastatytos, yra funduotos ir bus funduotos, visas laisves, teisių apsaugas, privilegijas, prievolių išimtis ir tradicines normas pagal Lenkijos Karalystės paprotį.

[3.] Taip pat minėtų mūsų Lietuvos žemių ponai, kilmingieji, bajorai lai naudojasi mūsų jiems duotais, skirtais ir suteiktais dovanojimais ir privilegijomis, bet tik tie, kurie yra katalikai ir pavaldūs Romos Bažnyčiai bei yra gavę herbų, kaip savo [dovanojimais] naudojasi ir juos turi Lenkijos Karalystės ponai ir kilmingieji.

[4.] Taip pat minėti ponai ir kilmingieji lai valdo savo tėvonines valdas tokia pačia teise, kokia savo tėvonines valdas valdo Lenkijos Karalystės ponai, taip pat išlaikys tuos mūsų dovanojimus, kuriems pagrįsti turi galiojančius mūsų raštus, sutvirtintus amžino tvirtumo apsauga¹, ir turės nevaržomą teisę jas [tėvonines valdas] parduoti, sukeisti, perleisti, dovanoti ir panaudoti kaip tinkami, su sąlyga, kad tam turės gauti atskirą mūsų sutikimą, ir jas perleisdami, sukeisdami ar dovanodami pagal Lenkijos Karalystės paprotį turės jų atsisakyti mūsų arba mūsų pareigūnų akivaizdoje.

¹ T. y. valdovo antspaudu ir diplomatikos formule, kad valdos dovanojamos amžinos nuosavybės teise. – *Vertėjo pastaba.*

[5.] Taip pat po tėvų mirties iš vaikų neturi būti atimamos paveldimos valdos ir [jie] turi jas valdyti su savo įpėdiniais, kaip Lenkijos Karalystės ponai ir kilmingieji valdo savąsias ir naudoja kaip tinkami.

[6.] Taip pat galės skirti savo žmonoms atkraičius žemės valdomis ir kaimais, kuriuos paveldėjo iš tėvų ar gavo kaip amžiną mūsų dovanojimą, arba paveldės ir gaus juos [ateityje], kaip atkraičiai skiriami Lenkijos Karalystėje. O savo dukras, seseris, giminaites ir tolimesnes giminaites minėtieji Lietuvos žemių ponai ir kilmingieji galės tekinti ir leisti už vyrų – su sąlyga, kad šie būtų katalikai, – savo nuožiūra bei valia ir pagal nuo seno Lenkijos Karalystėje galiojančią paprotį.

[7.] Bet nepaisant šių suteiktų laisvių, ponai pagal seną paprotį privalo atlikti pilių statybos, karo žygių ir dėklos prievoles.

[8.] Atskirai pažymime, kad visi Lietuvos žemių ponai ir kilmingieji turės būti ištikimi ir deramai, ir kaip krikščionims pridera laikytis mums, būtent Vladislovui, Lenkijos karaliui, ir Aleksandriui, kitaip Vytautui, Lietuvos didžiajam kunigaikščiui, ir mūsų įpėdiniais duoto žodžio, kaip savo karaliams paprastai jo laikosi Lenkijos Karalystės ponai ir kilmingieji. Šiuo reikalu minėti Lietuvos žemių ponai, bajorai ir vyresnieji jau davė mums priesaiką, kaip tai aiškiau išdėstyta jų raštuose, kuriais apsikeitė su Lenkijos Karalystės ponais.

[9.] Taip pat laidavę priesaika ir savo valdų praradimu, neturi patarti, palaikyti ir padėti jokiems valdovams ar ponams ir kitiems bet kurios padėties žmonėms, kurie norėtų priešintis Lenkijos Karalystės žemėms, ir visomis jėgomis turi juos pulti kaip Lietuvos žemių ir valdovų priešus, taip pat neturi palaikyti nieko kito, išskyrus mus ir mūsų įpėdinius, kaip tai minėtieji ponai ir kilmingieji už save ir savo ainius laidavo priesaika.

[10.] Taip pat Lenkijos Karalystės pavyzdžiu visiems laikams turi būti įkurtos ir įsteigtos aukštos pareigos, vietos ir pareigybės, būtent Vilniuje – Vilniaus vaivada ir kaštelionas ir galop Trakuose ir kitose vietovėse, kur mums atrodys reikalinga, savo nuožiūra. Ir šiais pareigūnais turi būti renkami tik katalikų tikėjimo išpažinėjai, pavaldūs Šventajai Romos bažnyčiai ir t. t. Taip pat visos nuolatinės žemės pareigybės, būtent kaštelionų vietos ir t. t., turi būti skiriamos tik krikščionių tikėjimo išpažinėjams ir [tik pastarieji] turi įeiti į mūsų tarybą ir dalyvauti posėdžiuose, kai tariamasi dėl viešo labo, nes dažnai skirtingas tikėjimas įžiebta nesutarimus ir tokiems [t. y. ne katalikams] tampa žinomi tie planai, kuriuos reikia slaptai saugoti.

[11.] Taip pat visi, kuriems suteikiama ši laisvė ir išskirtinės teisės, niekada neturi palikti ir išduoti mūsų, Vladislavo, Lenkijos karaliaus, ir Aleksandro Vytauto, Lietuvos didžiojo kunigaikščio, kol būsime gyvi, ir mūsų įpėdinių, Lenkijos karalių ir Lietuvos kunigaikščių, kuriuos mes ir mūsų įpėdiniai paskirs ir įkurs, ir laidavę žodžiu, garbe ir priesaika, ištikimai ir tvirtai visą laiką per amžius palankumu, patarimu ir pagalba bus mūsų ir mūsų įpėdinių pusėje.

[12.] Taip pat priduriame, kad minėtieji Lietuvos ponai bei kilmingieji ir t. t. po Aleksandro, kitaip Vytauto, dabartinio didžiojo kunigaikščio, mirties neturės ir nerinks Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu ir valdovu jokio asmens, išskyrus tą, kurį nuspręs rinkti, paskirti ir įkurti Lenkijos karalius arba jo įpėdiniai Lenkijos ir Lietuvos žemių pirmųjų asmenų ir ponų patarimu. Lygiai taip pat Lenkijos Karalystės pirmieji asmenys, ponai ir kilmingieji, Lenkijos karaliui mirus be vaikų ir teisėtų įpėdinių, neturi rinkti sau karaliaus ir valdovo be mūsų, t. y. didžiojo kunigaikščio Aleksandro ir minėtų Lietuvos žemių ponų ir kilmingųjų, žinios ir patarimo, kaip tai numatyta ankstesniuose raštuose.

[13.] Be to, minėtomis laisvėmis, išimtinėmis teisėmis ir malonėmis turi naudotis tik tie Lietuvos žemės ponai ir kilmingieji, kuriems suteikti Lenkijos Karalystės kilmingųjų herbai ir kurie yra krikščionių tikėjimo ir pavaldūs Romos Bažnyčiai, bet ne atskalūnai ar kiti netikintieji.

[14.] Taip pat šiuo raštu patvirtiname, skelbiame galiojančiais ir suteikiame amžiną galią visiems raštams, kuriuos prieš aštuonerius ar septynerius metus, taip pat po ar per savo karūnaciją suteikėme ir davėme Lenkijos Karalystei ir Lietuvos žemėms, laikydami juos esant įterptus [į šį dokumentą].

[15.] Taip pat atskirai priduriame ir pažymime, kad minėtieji Lenkijos Karalystės ir Lietuvos žemių ponai ir kilmingieji mūsų sutikimu ir valia prireikus Liubline ar Parčove ir kitose tinkamose vietovėse turi rengti suvažiavimus ir susirinkimus geresniam Lenkijos Karalystės ir minėtų Lietuvos žemių labai ir naudai.

[16.] Be to, mes, Aleksandras, kitaip Vytautas, su šviesiausiojo valdovo pono Vladislavo, Lenkijos karaliaus, brangiausiojo savo brolio, pritarimu išrinkome Lenkijos Karalystės kilmingųjų herbams ir herbų papuošalams [perimti šiuos] toliau išvardytus savo Lietuvos žemių kilminguosius, kuriuos patys Lenkijos Karalystės kilmingieji kartu su visais, kildinančiais save iš jų giminės, priėmė į brolystės ir giminytės draugiją. Ir pirmiausia Lelivos (*Lelywa*)² herbo kilmingieji – Manvydą, Vilniaus vaivadą, taip pat Zadoros (*Zadora*) herbo kilmingieji – Jaunių, Trakų vaivadą, Ravos (*Rawa*) herbo kilmingieji – Minigailą, Vilniaus kaštelioną, Lapino (*Lysy*) herbo kilmingieji – Sungailą, Trakų kaštelioną, Vanago (*Jastrzambczy*), arba *Lazanki*, kitaip vadinami *Bolesty Nagorø*, herbo kilmingieji – Nemirą, Ragų (*Tramby*) herbo kilmingieji – Astiką, Kirvio (*Topori*) herbo kilmingieji – Butrimą, taip pat Gulbės (*Labancz*) herbo kilmingieji, kitaip Skšinskiai (*Skrzinsczy*), – su Galiginu, Rožės (*Poraye*) herbo kilmingieji – Mikalojų Biliminą, Dembno (*Dambno*) herbo kilmingieji – Kareivą, Odrovonžo (*Odrowansch*) herbo kilmingieji – Vizgirdą, Vadvico (*Wadwicz*) herbo kilmingieji – Petrą Mangirdą, Drijos (*Dria*) herbo kilmingieji – Mikalojų Tautgirdą, Habdanko (*Habdancz*) herbo kilmingieji – Joną

² Greta herbų vardų ir šūkių lietuvių kalba skliaustuose nurodomos formos lotynų kalba iš originalo.

Goštautą, Pusožio (*Polukoza*) herbo kilmingieji – Valčkų Kulvą, Grifo (*Grifones*) herbo kilmingieji – Butautą, Šreniavos (*Srzenawa*) herbo kilmingieji – Jadatą, Pobogo (*Pobodze*) herbo kilmingieji – Ralį, Gžymalos (*Grzimala*) herbo kilmingieji – Joną Rimovidavičių (Rimvydaitį), Zarembos (*Zaramba*) herbo kilmingieji – Gineitį Koncaitį, Pižchalos (*Pirzchala*) herbo kilmingieji – Daukšą, Novinos (*Nowyna*) herbo kilmingieji – Mikalojų Beinarą, Dzialošos (*Dzalosza*) herbo kilmingieji – Valčkų Rokutaitį, Kasėjo (*Copacz*) herbo kilmingieji – Getautą, Rolos (*Rola*) herbo kilmingieji – Dangelį, Sirokomlės (*Sirokomlya*) herbo kilmingieji – Jokūbą Mingailą, Jūros katino (*Cattus marinus*) herbo kilmingieji – Vaišnorą Verkolaitį, Povalos (*Powala*) herbo kilmingieji – Jurgį Sangavą, taip pat Pomiano (*Pomyani*) herbo kilmingieji – Saką, Dolivos (*Dolywa*) herbo kilmingieji – Načkų, Šažos (*Scharza*) herbo kilmingieji – Tverbutą, Dolengos (*Dolanga*) herbo kilmingieji – Manstvilđą, Bogorijos (*Bogoria*) herbo kilmingieji – Stanislovą Visiginą, Janinos (*Janyna*) herbo kilmingieji – Voisimą Daneikaitį, Bychavos (*Bychawa*) herbo kilmingieji – Manstaudą, Kiaulytės (*Swinka*) herbo kilmingieji – Andrių Daukentaitį, Koldos (*Kolda*) herbo kilmingieji – Minimantą Sesnিকaitį, Sulimos (*Sulima*) herbo kilmingieji – Radvilą, taip pat Galvaraiščio (*Nalancz*) herbo kilmingieji – Kočianą, Valties (*Lodza*) herbo kilmingieji – Mičių, Jelitos (*Gelytowe*) herbo kilmingieji – Gerdutį, Įkartų (*Corzaczowe*) herbo kilmingieji – Čupą, Bialos (*Byala*) herbo kilmingieji – Vaidilą Kusolavičių, Žalčio (*Wanzik*) herbo kilmingieji – Končianą Sukaitį, Veršio (*Czolek*) herbo kilmingieji – Joną Evildą, Pušies (*Godzamba*) herbo kilmingieji – Stanislovą Butautaitį, Aštuoniaragio (*Osmorog*), kitaip *Geralt*, herbo kilmingieji – Surgutį iš Raškinų ir t. t. Šiuos herbus, papuošalus ir šūkius minėtieji Lietuvos žemių kilmingieji, vyresnieji ir bajorai, nuo šiol ateityje visiems laikams visur turi naudoti ir turėti, kaip juos paprastai naudoja ir turi minėtieji Lenkijos Karalystės kilmingieji.

O tam, kad visi suminėti dalykai įgautų didesnę tvirtumą ir laido galią, liepėme šį raštą sutvirtinti savo antspaudų apsauga dalyvaujant, pritariant ir patvirtinant garbingiesiems Kristuje ponams Mikalojui, Gniezno arkivyskupui, Albertui, Krokuvos vyskupui, Janui, Vloclaveko vyskupui, Petru, Poznanės vyskupui, Jokūbui, Plocko vyskupui, Mikalojui, Vilniaus vyskupui, Janui, išrinktajam Lvovo arkivyskupui, Motiejui, Pšemislio vyskupui, Mykolui, Kijevo vyskupui, Grigaliui, Vladimiro vyskupui, Zbigneviui, išrinktajam Kameneco vyskupui, Kulmo ir Sereto bažnyčių sostams esant laisviems, taip pat daug galintiems, narsiems ir drąsiems Kristinui, Krokuvos kaštelionui, Jonui iš Tarnovo, Krokuvos vaivada, Mikalojui iš Michalovo, Sandomiro vaivada, Sendzivojui iš Ostrorogo, Poznanės vaivada, Motiejui iš Vansošo, Kališo vaivada, Jokūbui iš Koniecpolo, Sieradzės vaivada, Janui Ligezai, Lenčicos vaivada, Motiejui iš Labišino, Bresto vaivada, Jonuši iš Koscielco, Gnievkovo vaivada, Mykolui iš Bogumilovicų, Sandomiro kaštelionui, Janui iš

Ščekocino, Liublino kaštelionui, Dobieslavui iš Olesnicos, Vojnicos kaštelionui, Florijonui iš Korytnicos, Vislicos kaštelionui, Kristinui iš Koziegluvų, Sandeco kaštelionui, Martynui iš Krulikovo, Gniezno kaštelionui, Klemensui iš Mokrsko, Radomo kaštelionui, Domaratui iš Kobylanų, Biečo kaštelionui, Mostyčiui iš Stenševo, Poznanės kaštelionui, Jonušui iš Tuliškovo, Kališo kaštelionui, Martynui iš Kalinovos, Sieradzės kaštelionui, Petruui Vloščovos, Dobrynės kaštelionui, Albertui iš Kosciolo, Bresto kaštelionui, Janui iš Lankošino, Lenčicos kaštelionui, Kristinui, Krušvicos kaštelionui, Janui iš Lancuchovo, Zavichosto kaštelionui, Martynui iš Lubnicų, Bžezinos kaštelionui, Stanislovui Gamratui, Polanieco kaštelionui, Janui iš Bogumilovicų, Čchovo kaštelionui, Motiejui Kotui, Naklo kaštelionui, Grotui iš Jankovicų, Malogoščiausio kaštelionui, Ivanui iš Obichovo, Šremo kaštelionui, Jonušui Furmanui, Miendzižečės kaštelionui, Zbignevei iš Bžezio, Lenkijos Karalystės maršalui, Petruui Szafraniecui, [Krokuvos] pakamariui [ribininkui], Martynui iš Vrocimovicų, Krokuvos vėliavininkui, Pauliui iš Bogumilovicų, Krokuvos žemės teisėjui, Mikalojui iš Stšelcų, Sandomiro žemės teisėjui, Mikalojui iš Čarnkovo, Poznanės žemės teisėjui, Jakai, Kališo žemės teisėjui, Andriejui iš Liubranco, Kujavų žemės teisėjui, Petruui iš Vidavos, Sieradzės žemės teisėjui, Mikalojui iš Suchodolų, Liublino žemės teisėjui, Petruui iš Turo, Lenčicos žemės teisėjui.

Atlikta Horodlės pilyje, prie Bugo upės, per susirinkimą, kitaip visuotinį suvažiavimą, antrą spalio mėnesio dieną, tūkstantis keturi šimtai tryliktais Viešpaties metais. Duota per garbingojo Kristuje tėvo pono Alberto, Krokuvos vyskupo, Lenkijos Karalystės kanclerio, mūsų mylimo valdinio, rankas. O surašė Ciolekas, Sandomiro kanauninkas, asmeninis mūsų raštininkas.

Vertė Darius Antanavičius

TYRINĒJIMAI / STUDIA

HORODŁO. NA DRODZE KU DZIEDZICZNEJ MONARCHII JAGIELLOŃSKIEJ

Lidia Korczak

*Wladislaus rex [...] ad tenendam generalem cum fratre suo Alexandro Withavdo duce magno Lithuanie dudum indictam dietam in opidum Hrodlo supra fluvium Bug secunda mensis Octobris pervenit, quo iam et ipse dux magnus Lithuanie Alexander et prelatorum, baronum et militarium Regni Polonie et Ducatus Magnus Lithuanie univervitas in frequenti multitudine accersita confluxerat*¹. Tym zdaniem kronikarz Jan Długosz po latach rozpoczął zwięzłe przedstawienie przyczyn oraz okoliczności zwołania polsko-litewskiego zjazdu, na którym doszło, według jego słów, do mocniejszego zespolenia ziem Litwy i Żmudzi z Królestwem Polskim, a także nadania rodom znaczniejszych panów litewskich herbów szlachty polskiej. Na potwierdzenie tego przytoczył w pełnym brzmieniu dokument monarszy zre-dagowany w Horodle 2 października 1413 roku². Większą uwagę niż na relacjonowanie zjazdu zwrócił dziejopis na pohorodelskie poczynania króla, związane z chrystianizowaniem Żmudzi, niejako na potwierdzenie swych słów, iż powodem zawarcia układu w Horodle było, ażeby *populos Polonicos cum Lithuanicis et Samagiticis federe iungere sempiterno*.

Na temat przygotowań do zjazdu niczego pewnego nie wiadomo, poza informacją Jana Długosza, iż był on dużo wcześniej wyznaczony, co, z uwagi na wagę przedmiotu umowy oraz prawdopodobnie szerokie grono uczestników tak z Polski jak z Litwy, jest oczywiste. Jadwiga Krzyżaniakowa w oparciu o itinerarium Władysława Jagiełły przypuszczała, że wstępne rozmowy na temat porozumienia król przeprowadził ze swoim stryjecznym bratem i lennikiem podczas spotkania w Hrubieszowie pod koniec września 1412 roku, a następnie po listopadowej naradzie w Niepołomicach z panami polskimi, mając ich akceptację, w czasie prawie dwumiesięcznego pobytu w Wielkim Księstwie Litewskim od grudnia 1412 do lutego 1413 roku uzgodnił z księciem Witoldem resztę szczegółów³. Z pewnością jednak

¹ *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, textum recensuit D. Turkowska, liber 11 (1413–1430), Varsaviae 2000, s. 13–14.

² Tekst zamieszczony w *Annales seu Cronicae* Jana Długosza stanowi zresztą najstarszy odpis oryginalnego dokumentu traktatu horodelskiego, który był przechowywany w archiwum koronnym krakowskim.

³ J. Krzyżaniakowa, *Rok 1413, [w:] Pax et bellum*, pod red. K. Olejnika, Poznań 1993, s. 81.

istotniejszą kwestię niż harmonogram przygotowań do zjazdu stanowi powód, dla którego obydwie strony, polska i litewska, zdecydowały o konieczności zawarcia nowego układu o wspólnym związku, bowiem minęło raptem dwanaście lat od prawnego uregulowania w Wilnie i Radomiu zasad kierujących związkiem obu państw⁴. Uregulowania, jakie miały obowiązywać do końca życia księcia Witolda Kiejstutowicza na zasadzie jego lennego podporządkowania najwyższemu księciu Litwy i królowi polskiemu, a które, jak pokazują wydarzenia okresu 1401–1413, wydawały się dobrze spełniać swoje zadanie. Historycy, którzy zajmowali się genezą unii horodelskiej, szukali jej przyczyn zarówno w wewnętrznych uwarunkowaniach państw polskiego i litewskiego, jak i w stosunkach zewnętrznych, międzypaństwowych. Szczegółowego przeglądu owych stanowisk i ich oceny dokonał ostatnio Grzegorz Błaszczyk⁵. Zatrzymał się dłużej przy stosunkowo nowej opinii, wyrażonej przez J. Krzyżaniakową, a dotyczącej konieczności rewizji dawnych aktów unii polsko-litewskiej z powodu zastosowanej przez dyplomatów Władysława Jagiełły i Witolda Kiejstutowicza teorii prawa narodów w sporze z Zakonem Krzyżackim o Żmudź, rozgrywanym przed pełnomocnikiem sędziego polubownego króla Zygmunta Luksemburskiego, Benedyktem Makrai, na początku 1413 roku⁶. Jednak w podsumowaniu G. Błaszczyk, wyróżniając kilka czynników tkwiących u genezy unii horodelskiej, jako podstawowy zaznaczył zagrożenie krzyżackie⁷. Tym samym przychylił się do opinii regularnie i silnie prezentowanej

⁴ Z czterech wystawionych wówczas aktów znane są trzy – Witolda, który jako mianowany dożywotnio przez Władysława Jagiełłę wielkim księciem Litwy przyrzekał jemu i Królestwu Polskiemu wierność, bojarów litewskich z 18 stycznia 1401 roku, potwierdzający zobowiązania księcia Witolda oraz panów polskich z 11 marca tegoż roku, akceptujący przyznanie Witoldowi samodzielności w rządach wewnętrznych na Litwie oraz gwarantujący, iż w wypadku bezpotomnej śmierci Jagiełły elekcja monarchy odbędzie się za wiedzą i zgodą strony litewskiej (AU, nr 38, 39, 44). Szczegółowego zreferowania poglądów historiografii na temat tzw. unii wileńsko-radomskiej dokonał ostatnio G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich*, t. 2, Poznań 2007, s. 249–283.

⁵ Ibidem, s. 369–376.

⁶ J. Krzyżaniakowa, *Rok 1413*, s. 75–81.

⁷ Nawet wskazanie jako przyczyny zjazdu horodelskiego potrzeby rewizji postanowień dotyczących unii jest związane z wojną propagandową z Zakonem. Z czterech wytypowanych przez tego historyka przyczyn wystawienia aktu horodelskiego aż trzy są w jakiś sposób związane z zagrożeniem krzyżackim. Autor nie uwzględnił przy tym jednoznacznego stanowiska Stanisława Kutrzeby odnośnie do genezy unii; zob. S. Kutrzeba, *Unia Polski z Litwą*, [w:] *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa–Kraków 1914, s. 495. S. Kutrzeba uznał, iż u genezy rewizji unii w 1413 roku leżało umocnienie po „wielkiej wojnie” z Zakonem i traktacie lubowelskim z Zygmuntem Luksemburskim (1412) pozycji Polski wobec Wielkiego Księstwa Litewskiego, co na księciu Witoldzie nadal potrzebującym pomocy przeciw Zakonowi wymusiło ustępstwa. Dość bliski temu stanowisku wydaje się Kazimierz Myśliński, *Król Władysław Jagiełło a unia horodelska – przyczynek do charakterystyki władcy*, „L-SP”, t. 7, 1997, s. 119–131, który uznał decydującą rolę Jagiełły, samodzielnie realizującego linię polityczną mającą na względzie interes całej monarchii jagiellońskiej (ibidem, s. 131).

już od czasu Antoniego Prochaski⁸, a która znajduje oparcie w słowach monarszego dokumentu horodelskiego, we fragmencie, w którym wystawcy wyluszczyli powód do powtórzenia aktu zespolenia Litwy z Polską: *volentes tamen terras predictas Lyttwanie propter hostiles insultus et insidias Cruciferorum et eis adherencium ac aliorum quorumcumque inimicorum, qui prefatas terras Lyttwanie et Regnum Polonie demolliri nituntur et in ipsorum destruccionem machinantur; in certitudine, securitate et tutela melioribus reponere et eis perpetuum comodum procurare [...]*⁹. Problem w tym, że o ile przedstawiona przyczyna odpowiada okolicznościom zawarcia związku obu monarchii w 1386 roku dzięki małżeństwu dynastycznemu królowej Jadwigi Andegaweńskiej z Jagiełłą, o tym też wydarzeniu i swej decyzji Jagiełło przypomina¹⁰, o tyle dla roku 1413 stanowi swego rodzaju anachronizm. Niebezpieczeństwo ze strony Zakonu Krzyżackiego nie zostało co prawda wyeliminowane, ale wydarzenia ostatniej wojny, pokój toruński i powrót Żmudzi do Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz akcje dyplomatyczne Polski i Litwy zmieniły układ sił w Europie Środkowej. Co więcej, jak to słusznie zauważył Jarosław Nikodem: *przedstawione w akcie horodelskim powody [odnowienia unii – uwaga własna] miałyby większą moc przekonywania i byłyby zgodne z międzynarodową rzeczywistością*¹¹, gdy przygotowywano się do „wielkiej wojny”, a nie po jej zakończeniu. Ponadto cała część wstępna odnosząca się do istoty decyzji Jagiełły i Witolda w roku 1413, tzn. do wzmocnienia unii przez powtórzenie (*de novo*) zasadniczego działania z 1386 roku, jakim była według słów dokumentu inkorporacja Litwy do Królestwa Polskiego, bazuje na przypomnieniu wydarzeń z okresu zawierania polsko-litewskiego związku¹². Powodem, dla którego w dokumencie horodelskim po wielokroć, stosując synonimy, wystawca potwierdzał

⁸ A. Prochaska, *Król Władysław Jagiełło*, t. 1, Kraków 1908, s. 340–346.

⁹ Akty horodelskie są cytowane za wydaniem zamieszczonym w niniejszej książce.

¹⁰ Ibidem: *eo tempore, quo almo Spiritu inspirante fidei catholice recepta et cognita claritate coronam Regni Polonie assumpsimus, pro christiane religionis incremento et bono statu et comodo terrarum nostrarum Lyttwanie predictarum ipsas et cum terris ac dominiis ipsis subiectis et connexis prefato Regno nostro Polonie apropiavimus incorporavimus, [...] de consensu uninami nostro et aliorum fratrum nostrorum et omnium baronum, nobilium, procerum et boyarorum eiusdem terre Lyttwanie voluntate accedente et assensu.*

¹¹ J. Nikodem, *Akt krewski i jego znaczenie*, [w:] *Poznań-Wilno. Studia historyków w roku tysiąclecia Państwa Litewskiego*, Poznań 2010, s. 141.

¹² Stąd w odniesieniu do czasu chrztu i przyjęcia korony polskiej znalazło się stwierdzenie Jagiełły, że ziemie Litwy: *Regno nostro Polonie apropiavimus, incorporavimus, coniunximus, univimus, confederavimus*, by w Horodle je: *de novo incorporamus, invisceramus, apropiamus, coniungimus, confederamus et perpetue anectimus, decernentes ipsa cum omnibus larum dominiis, terris, ducatibus, prinipatibus, districtibus, proprietatibus omnique iure mero et mixto Corone Regni Polonie perpetuis temporibus irrevocabiliter et irrefragabiliter semper esse unitas.*

inkorporację Litwy do Królestwa Polskiego, było stworzenie przekonania, iż ten charakter relacji istniał od samego początku związku polsko-litewskiego. W ten sposób też przypomniano przy okazji zasadniczy, a nadal nośny propagandowo, powód zawarcia polsko-litewskiego układu w Krewie (i jego uregulowania na trwalszych a sprecyzowanych zasadach w unii wileńsko-radomskiej 1401 roku), by zbudować przekonanie, że jeśli chodzi o podstawy związku, nic nie uległo zmianie od 1386 roku.

Tymczasem nie tylko w akcie krewskim, ale nawet w aktach unii wileńsko-radomskiej nie znalazło się nawet bezpośrednie nawiązanie do inkorporacji¹³. Faktem jest, że termin inkorporacja w dokumentach odnoszących się do polsko-litewskich relacji pojawia się po raz pierwszy dopiero w akcie horodelskim. Podobnie też w żadnym z wcześniejszych aktów unii nie został wspomniany Zakon Krzyżacki jako przyczyna zawarcia umowy, bo też nie były to jedynie układy skierowane przeciw komukolwiek, lecz akty skupione głównie na zbudowaniu podstaw do współdziałania w ramach władzy jednej dynastii. Nie chodziło więc o zwykłe nawiązanie do przeszłości i pokazanie niezmienności w trwaniu polsko-litewskiej unii, lecz o zbudowanie dopiero takiego przekonania. J. Krzyżaniakowa, skupiając się na dodatkowym elemencie, który został w akcie horodelskim podany jako funkcjonujący jakoby już od pierwszej (krewskiej) umowy – na wyrażeniu zgody przez społeczeństwo litewskie na przyłączenie Litwy do Królestwa, gdy Jagiełło obejmował tron polski i, ponownym potwierdzeniu tej zgody w Horodle – jest przekonana, że nie mogło to być *sformulowaniem przypadkowym ani pustym zwrotem retorycznym*¹⁴. Tutaj pewnie należy się zgodzić z konstatacją badaczki, zwłaszcza w odniesieniu do nieprzypadkowości przywołania zgody poddanych¹⁵.

¹³ Szeroko interpretowane w dawnej literaturze *applicare* z aktu krewskiego według S.C. Rowella (*Krėvos aktas: diplomatijos ir diplomatikos apžvalga*, [w:] 1385m. rugpjūčio 14 d. Krėvos Aktas, sud. J. Kiaupienė, Vilnius 2002, s. 76–77) stanowiło neutralny termin, którego znaczenia nie należy łączyć do inkorporacji. Jego sens uwidacznia się szczególnie w kontekście wprowadzania w życie programu krewskiego, czego podstawą stanowiły akty homagiálne litewsko-ruskich kniaziów, składane po koronacji Jagiella i królowej Jadwidze, w których hołdownicy przysięgali, *nec eos* [sc. króla i królowej – uzupełnienie za S.C. Rowellem] *aut coronam regni Polonie deserere*. Z kolei J. Tęgowski (*Wprowadzenie w życie postanowień aktu krewskiego w latach 1385–1399*, „Studia z dziejów państwa i prawa polskiego”, t. 9, cz. 1, Lublin–Łódź 2006, s. 77–91), który opowiada się za tezą o ograniczonej państwowości litewskiej tuż po unii krewskiej, uściśla, iż chodziło o program wcielenia Wielkiego Księstwa Litewskiego do Korony Królestwa Polskiego, a to nie jest tożsame z wcieleniem do samego Królestwa Polskiego.

¹⁴ J. Krzyżaniakowa, *Rok 1413*, s. 83.

¹⁵ Na społeczny aspekt unii wileńsko-radomskiej oraz horodelskiej baczna uwagę skierował Juliusz Bardach, *Krewa i Lublin. Z problemów unii polsko-litewskiej*, [w:] idem, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.*, Warszawa 1970, s. 38–42. Udział bojarów i ziemian litewsko-ruskich w zawieraniu unii, zdaniem tego historyka prawa, podkreślał jej prawnopubliczny

Interesująco też brzmi podany przez nią wywód, iż sformułowania aktu horodelskiego, że *Jagiello jako prawny pan i dziedzic wszystkie ziemie litewskie i państwa im przyległe za zgodą ich mieszkańców włączył do Królestwa Polskiego*, wpisują się w wytyczoną i realizowaną linię polityczną, mającą wobec terytorialnych roszczeń Zakonu dowieść jedności Polski i Litwy, *opartej na nie kwestionowanym dziedzicznym prawie Jagielly do Litwy i na zgodzie społeczeństwa litewskiego na przyłączenie Litwy do Polski*. Rzecz jednak w tym, że zmanifestowanie jedności Polski i Litwy opartej na mocnych prawnych podstawach miałoby większy wydźwięk propagandowy przed misją Benedykta Makrai i w trakcie jej trwania, a nie po jej zakończeniu i wydaniu przez niego orzeczenia w czerwcu 1413 roku. Badaczka widzi związek między horodelskim podkreśleniem zgody mieszkańców ziem litewskich na ich włączenie do Królestwa Polskiego a zastosowaną przez prokuratorów strony polskiej i litewskiej przed Benedyktem Makrai argumentacją za nieważnością zrzeczeń się Żmudzi przez Jagiełłę i Witolda na rzecz Zakonu, z powodu braku w tym wypadku zgody ich spadkobierczyń oraz żmudzkich poddanych. I w tym wypadku bardziej logiczne byłoby budowanie na piśmie dowodu na wyrażenie jakoby już w 1385 roku zgody poddanych na złączenie ich państwa z Królestwem, by móc go zastosować w miarę potrzeby wobec pełnomocnika sędziego polubownego, a nie *post factum*.

Zgadzając się z wnioskiem uczonej o rozwijaniu logicznej i spójnej linii politycznej monarchii polskiej i litewskiej w okresie okołohorodelskim, widziałabym jednak innego rodzaju związek między postanowieniem unii horodelskiej a stanowiskiem zaprezentowanym przez pełnomocników Jagielly i Witolda w sporze z Zakonem. Horodło nie jako konieczne następstwo, czy wręcz uzupełnienie użytej wykładni prawnej w procesie polubownym z Zakonem w pierwszej połowie roku 1413, lecz niezależny, może wręcz podstawowego znaczenia, krok polityczny króla Władysława Jagiełły i jego stryjecznego brata Witolda Kiejstutowicza¹⁶,

charakter oraz wskazywał na świadomą recepcję na Litwie polskich form społecznych i politycznych. Jednocześnie, zwłaszcza poprzez postanowienia horodelskie przyznające katolickim bojarom i panom litewskim prawa, jakie posiadała szlachta Królestwa, zacieśniano więzi Litwy z Polską. Jednak jak nie wolno nie doceniać czynnika społecznego, tak nie powinno przeceniać się jego wpływu na charakter horodelskich postanowień. Szczególnie w odniesieniu do Wielkiego Księstwa, w którym elita szlachty (nadal kształtującej się jako stan) z obserwatora i odbiorcy unijnych porozumień dopiero od końca XV wieku stała się aktywnym graczem, mającym istotny wpływ na przebieg negocjacji i warunki umów z Królestwem.

¹⁶ Podobne stanowisko zaprezentował S.C. Rowell, *Dynastic Bluff? The road to Melnik 1385–1501*, „Lithuanian Historical Studies”, t. 6: 2001, s. 9. W inkorporacji, na którą zgodzono się w Horodle, widzi on a *clever dynastic political ploy by Jogaila and Vytautas to 'prove' the Christian nature of Lithuania by showing it to be a part of an undeniably ancient Christian polity* [czyli Królestwa Polskiego – uwaga własna], *thereby undermining the Theutonic Order's claims before international tribunals that the Grand Duchy was a nest of pagans, heretics and schismatics*.

przygotowywany starannie od dawna. Krok wywołany sytuacją wewnętrzną w monarchiach Jagiellowych, którego skutki miały służyć rozwiązaniu w pierwszej kolejności problemów wewnętrznych, a dopiero w dalszej mogący przysłużyć się stosunkom zewnętrznym. Wykład o dziedzicznych prawach do Żmudzi córek Jagiełły i Witolda podczas sporu z Zakonem wydaje się osadzony w szerszym kontekście, właśnie „unijnym”, i stanowi dowód na istnienie już na przełomie 1412 i 1413 roku starannie przygotowanej prawnej wykładni podstaw władzy Władysława Jagiełły i jego rodu. Zjazd w Horodle i ogłoszone na nim akty prawne dotyczą w całości litewsko-polskich relacji i te właśnie określają na nowym poziomie. Poprzednia regulacja zasad współdziałania i związku Litwy z Królestwem miała miejsce raptem dwanaście lat wcześniej. Dlaczego powracano do tych samych kwestii? Jeśli przyjrzeć się bliżej okolicznościom zawierania kolejnych umów o unię z Koroną (także tych późniejszych niż horodelska), widać, że miało to zazwyczaj miejsce w chwilach znaczących z punktu widzenia rodziny panującej¹⁷. Taka też zaistniała w okresie horodelskim i znalazła odbicie w samych dokumentach zjazdu.

Było tych aktów trzy, wszystkie z 2 października 1413 roku. Akt główny, wystawiony wspólnie przez Jagiełłę i Witolda w dwóch równorzędnych egzemplarzach¹⁸, oraz akty panów litewskich i polskich, w których ci zobowiązują się do wzajemnej pomocy, wypowiedziania wojny tylko za zgodą drugiej strony oraz do

¹⁷ Decyzja o „unii krewskiej” została podjęta niedługo po rozstrzygnięciu wewnątrzdynastycznej rozgrywki o tron wielkksiążęcy, toczącej się między linią Olgierdowiczów a Kiejstutowiczów. Regulacje w Wilnie i Radomiu (1401) zostały uzgodnione, gdy wraz ze śmiercią królowej Jadwigi ustąpiła tzw. pierwsza przyczyna zawiązania unii polsko-litewskiej i Jagiełło potrzebował w nowej sytuacji umocnić pozycję swoją i swoich spadkobierców w obydwu swoich władztwach – na Litwie i w Królestwie. Jak zauważył J. Tęgowski, *Wprowadzenie w życie postanowień aktu krewskiego*, s. 91, kolejne małżeństwo Jagiełły, z Anną Cylejską, ściśle wiązało się z nowymi warunkami unii, bowiem umożliwiało *kontynuowanie unii na gruncie personalnym, bowiem Anna jako wnuczka Kazimierza Wielkiego wnosila swe prawa dziedziczki naturalnej Królestwa Polskiego*, a więc takie, jakie posiadała królowa Jadwiga. By nie odbiegać zbyt daleko od czasów horodelskich, przypomnieć można jeszcze, iż z kwestią dynastyczną i zachowaniem praw Jagiellonów ściśle wiązały się akty unii z lat 30. XV wieku, gdy konflikt z Koroną oraz wojna domowa w Wielkim Księstwie zagroziły utrzymaniu praw dziedzicznych do Litwy przez linię jagiellońską.

¹⁸ Obydwa uwzględnili wydawcy dokumentu, S. Kutrzeba i W. Semkowicz (*AU*, nr 51), którzy też je opisali. Dokument, który został przekazany stronie litewskiej i był przechowywany w archiwum gospodarskim w skarbie ziemskim na zamku w Trokach (potem w Wilnie), skąd trafił do archiwum nieświeskiego Radziwiłłów; zob. *ibidem*, s. XVII–XXIV. Wraz z dokumentem panów polskich, wydanym stronie litewskiej, podzielił losy części archiwum nieświeskiego i zaginął pod koniec drugiej wojny światowej. Na temat losów archiwum wielkksiążęcego oraz nieświeskiego Radziwiłłów zob.: J. Jakubowski, *Archiwum państwowe W.X. Litewskiego i jego losy*, „Archeion”, t. 9: 1931, s. 1–18; R. Jankowski, *Burzliwe losy Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża od XV wieku do 1838 roku*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 11: 2000, s. 35–68.

wierności wobec władców¹⁹. Chociaż ze względu na swe znaczenie w stosunkach międzypaństwowych i społecznych Polski i Litwy były one wiele razy omawiane, jeszcze częściej interpretowane, dla określenia ich charakteru oraz charakteru postanowień konieczne będzie ponowne przyjrzenie się ich treści. S. Kutrzeba zwrócił uwagę, że wyjątkowo, jako jedyny ze wszystkich aktów unii, akt horodelski został wystawiony wspólnie przez króla i wielkiego księcia w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach. Tłumaczy to tym, że *każda strona chciała go mieć, Litwa ze względu na zobowiązania Jagiełły, Polska ze względu na Witolda*²⁰, zgodnie zresztą z dyplomatycznym zwyczajem, w którym strona dokonująca w dokumencie prawnego zobowiązania przekazywała go drugiej stronie (odbiorcy). To wyjaśnienie oczywiście nie tłumaczy, dlaczego i tym razem swoich zobowiązań wystawcy nie poczynili osobnymi aktami prawnymi. Bo też prawdopodobnie nie było ku temu szczególnego powodu, chyba że intencjonalny, dla silniejszego podkreślenia zgodności oraz jedności współpracy Jagiełły z Witoldem. Trzeba jednak pamiętać, że choć dla owych czasów uważa się za regułę wystawianie oddzielnych dokumentów przez każdą z układających się stron, w polskiej praktyce dyplomatycznej znaleźć można przypadki wystawienia wspólnego dokumentu²¹.

Warto też zauważyć, że akt horodelski ma szczególny charakter. Jest traktatem międzypaństwowym, który dotyczy dwóch odrębnych organizmów państwowych Królestwa i Wielkiego Księstwa, a przy tym wskazuje na podległość wielkiego księcia (*magnus dux*) królowi polskiemu, utrzymującego wobec tamtego status księcia zwierzchniego (*supremus princeps*). Dodatkowym przejawem międzypaństwowego charakteru umowy jest zawarcie przymierza (sojuszu) między polskim a litewskim społeczeństwem szlacheckim. Ale jest też dokument monarszy przy-

¹⁹ S. Kutrzeba, *Unia Polski z Litwą*, s. 499–5–1. Między zobowiązaniami panów polskich a litewskich są pewne różnice, w których nie należy się doszukiwać przejawów nierówności ani też braku akceptacji części szlachty polskiej dla ustalonej na zjeździe formuły unii; zob. G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków*, s. 378, 380–381. Akt przedstawicieli szlachty polskiej odnosi się do herbowego i stanowego „zbratania” z bojarami litewskimi. Nie ma w nim odniesienia do innych postanowień z dokumentu monarszego, bo też akceptacja tychże nastąpiła wraz ze świadczaniem dostojników i panów koronnych na dokumencie króla Władysława Jagiełły, który dotyczył w pierwszej kolejności prawno-państwowego stosunku Polski i Litwy. Słusznie przypominała o tym A. Sochacka, *Możnowladcy polscy wobec unii horodelskiej*, [w:] *Średniowiecze polskie i powszechne*, pod red. I. Panica, J. Sperki, t. 3, Katowice 2004, s. 134. Wymowne przy tym jest porównanie listy świadków na dokumencie monarszym (właściwym akcie unii) z sygnatariuszami adopcji herbowej bojarów (ibidem, s. 125–126 – tabela). Na tym pierwszym świadczyła ówczesna elita władzy Królestwa Polskiego i to ona akceptowała postanowienia unijne zjazdu horodelskiego.

²⁰ S. Kutrzeba, *Unia Polski z Litwą*, s. 496.

²¹ G. Kucharski, *Praktyka kancelaryjna w zakresie układów międzypaństwowych Polski i Zakonu Krzyżackiego w Prusach na przykładzie traktatu brzeskiego z 1435 roku*, [w:] *Kancelaria wielkich mistrzów i polska kancelaria królewska w XV wieku*, red. J. Trupinda, Malbork 2006, s. 161. Autor przywołał dokument ugody polsko-czeskiej z 1337 roku i układ polsko-brandenburski z 1421 roku.

wilejem stanowym dla poddanych litewskich wyznania łacińskiego. Dotyczy tak związku między Litwą i Polską, jak wewnętrznych spraw litewskich. Może więc to zdecydowało o wystawieniu jednego wspólnego dokumentu przez obydwu monarchów – zwierzchniego z jego prawem dziedzicznym do Litwy i podległego, pełniącego władzę wielkoksiążęcą – by nie budzić wątpliwości co do nadawcy przywileju, a jeszcze bardziej podkreślić jednomyślność władzy? Z pewnością natomiast forma wspólnego dokumentu – traktatu międzypaństwowego łagodziła zawartość aktu, świadczącą o podległości wielkiego księcia polskiemu królowi. Podkreślane a rozpoczynające treść zasadniczą dokumentu monarszego postanowienie o inkorporacji, szczególnie w starszej historiografii, zwracało uwagę i budziło zastanowienie w kontekście kolejnych kwestii poruszonych w akcie horodelskim, bowiem wprowadzone rozwiązania przeczą zasadzie inkorporacji. Jeśli jednak sformułowania typu: *incorporamus, invisceramus, appropriamus, coniungimus, adiungimus, confoederamus et perpetue anectimus* zostaną potraktowane jako określenia formalne, podkreślające wolę Jagiełły, by jego litewskie ziemie *coronae regni Poloniae perpetuis temporibus irrevocabiliter semper esse unitas*, a na czym ma polegać owo złączenie szczegółowo zostało w kolejnych ustępach dokumentu wyłuszczone, wówczas już taka sprzeczność między zapowiedzią (intencją) a rozwiązaniem (rzeczywistością) jest pozorna, tkwi w literalnym, a poza kontekstem historycznym, potraktowaniu sformułowań. Zwłaszcza jeśli pamiętać się będzie, że monarcha włącza swoje patrymonialne litewskie władztwo, na czele którego stoi i nad którym jego potomstwo zachowuje dziedziczne prawa, do Korony Królestwa Polskiego²².

Dwie kwestie są zasadnicze w monarszym dokumencie – określenie władzy zwierzchniej w monarchiach Jagiełłowych oraz przygotowanie uprzywilejowanej części litewskich poddanych do współpracy i jedności ze szlachtą polską przez nadanie jej odpowiedniego przywileju stanowego. Ta druga dotyczy przede wszystkim spraw wewnętrznych Litwy, a przez to nie stanowi istoty aktu horodelskiego jako traktatu międzypaństwowego, chociaż dzięki wprowadzanym zmianom (zrównanie bojarów litewskich w prawach ze szlachtą polską, adopcja herbowa, wprowadza-

²² Koncepcja *Coronae Regni* zaczęła nabierać w Polsce znaczenia wraz ze zmianą dynastii po śmierci Kazimierza Wielkiego (1370) i wzrostem znaczenia możnowładztwa. Podlegała przy tym ewolucji, co akurat w odniesieniu do XV wieku nie jest dostatecznie w polskiej historiografii spenetrowane i wymaga dalszej dyskusji. Zasadniczą literaturę dotyczącą koncepcji Korony Królestwa Polskiego podał J. Kurtyka, *Odrodzone Królestwo*, Kraków 2001, s. 63, przyp. 72. O ile jednak polscy historycy w tej koncepcji akcentują *odróżnianie ogółu uprawnień monarchii od praw aktualnie panującego* oraz podkreślają, iż *miała ona wymiar terytorialny i wewnątrzpolityczny* (ibidem, s. 63), o tyle zachodni podkreślają, iż odzwierciedlała ona więzi zespalające monarchę z poddanymi (*communitas*) i jako taka mogła być użyta przez każdą ze stron do obrony swych interesów przed roszczeniami drugiej strony (W. Ullman, *Principle of government and politics in the Middle Ages*, London 1961, s. 178–181).

nie elementów struktury administracyjnej na polski wzór) dawały szansę oparcia związku obydwu państw na dodatkowej, nie tylko dynastycznej podstawie, więc w tym miejscu nie powinna stać się przedmiotem omówienia²³. Z punktu widzenia Litwy i Polski oraz ich relacji w związku ważny jest sposób, w jaki określono władzę monarszą w Królestwie Polskim i Wielkim Księstwie. Pod tym względem, jeśli chodzi o samą zasadę, w Horodle niczego nie zmieniono w stosunku do postanowień unii wileńsko-radomskiej, na mocy których potwierdzona została odrębność państwowo-prawna Litwy i określone zwierzchnie uprawnienia króla, będącego także litewskim hospodarem, oraz Korony Polskiej²⁴. Zależność państwa litewskiego od Korony została, poza formułą wierności, wyrażona stwierdzeniem o powrocie Litwy w całości do króla (czyli pod bezpośrednią władzę), jego spadkobierców i Królestwa Polskiego po śmierci księcia Witolda²⁵. Na tę ostatnią formułę w postanowieniach horodelskich nie było już miejsca, bowiem instytucja władzy wielkksiążęcej podległej królowi polskiemu miała nabrać trwałego charakteru. Można zatem powiedzieć, że związek Litwy i Polski (dwóch osobnych prawnie państw) miał się od tej pory przede wszystkim opierać na prawach Jagiełły i jego następców do Wielkiego Księstwa oraz do tronu polskiego, zaś działania mające na celu zrównanie (nie tylko w prawach) bojarów litewskich wyznania łacińskiego i polskiej szlachty mogły ten związek w przyszłości tylko umocnić.

Oczywiste jest, iż prawa zwierzchnie Jagiełły do Wielkiego Księstwa Litewskiego nie tylko nie były przez nikogo podważane, ale dodatkowo zostały w 1401 roku potwierdzone przez Witolda Kiejstutowicza, a także litewską elitę, która przyrzekała mu wierność i niebranie sobie w przyszłości innego pana²⁶, co

²³ Do adopcji herbowej i jej uczestników odnoszą się zresztą w swoich studiach zamieszczonych w niniejszym zbiorze Jan Wroniszewski oraz Edmundas Rimša.

²⁴ *...idem serenissimus princeps dominus Wladislaus rex Poloniae praenotatus, nos in partem suae sollicitudinis assumpsit supremumque principatum terrarum suarum Litwaniae et caeterorum dominiorum suorum ducatus de manu sua nobis dedit et contulit ad tempora vitae nostrae, [...] ipsisque domino Wladislao regi, Coronae et Regno ac regnicolis ipsius regni Poloniae, sine dolo et fraude stabilem assistentiam exnunc, prout extunc, et extunc prout ex nunc, iuxta tenorem earundem litterarum nostrarum hactenus data rum, tenere promittimus firma fide* (AU, nr 38).

²⁵ *Ibidem*, nr 38: *Item, quo post decessum nostrum principatus supremus terrae Lithwaniae et alia dominia ipsius domini Wladislai regis Poloniae, fratris nostri praedicti, una cum omnibus bonis, terriis, ducatus et quibusvis dominiis nostris patrimonialibus, ad ipsum dominum Wladislaum regem et eius successores et ad Coronam ac ad regnum Poloniae debent reverti, adiungi plenarie et redire [...]*.

²⁶ *Ibidem*, nr 39: *[...] tenore praesentium promittimus, quod praedictus supremus principatus terrarum Litwaniae et caeterorum dominiorum Ducatus, una cum bonis et terris patrimonialibus, ad eundem dominum ducem Wytowdum pertinentibus et cum omnibus castris [...] et eorum incolis, post decessum ipsius ad ipsum dominum nostrum Wladislaum regem ac ad coronam regni eius Poloniae, iuxta tenorem litterarum, per praedictum dominum ducem Wytowdum eidem domino Wladislao regi et Coronae eius datarum, debent plene et integre devolvi et redire. Et nos etiam cum nostris posteris atque successoribus, post decessum domini ducis Wytowdi, ut praemittitur, praedicto domino Wladislao*

o tyle miało znaczenie, że w końcu zamykało dość długi okres rozgrywek o władzę między Jagiełłą a pojawiającymi się w rodzie Giedyminowym konkurentami do tronu wielkoksiążęcego. Wielkie Księstwo stanowiło patrymonium dynastii Giedyminowiczów, zaś o tym, który z jej przedstawicieli ma zasiąść na tronie, decydowała raczej desygnacja, wsparta aprobatą ze strony współrodowców. Uzyskanie, a następnie utrzymanie wielkoksiążęcej władzy skutkowało zawężeniem kręgu pretendentów do przedstawicieli jednej tylko linii dynastycznej. Ostateczne zwycięstwo Jagiełły (Olgierdowicza) w zmaganiach ze stryjem Kiejstutem w latach 1381–1382 i poskromienie przez niego, także już jako króla Polski, buntujących się przeciwko takiemu porządkowi władzy jego niektórych braci (w tym stryjecznego Witolda) wyraźnie wskazywało, komu w przyszłości winno przysługiwać prawo do tronu wileńskiego. Związek z Polską i korona polska dla Jagiełły tym bardziej nie mogły zmienić jego dziedzicznych praw do Litwy, co więcej, takie prawo ugruntowywały. Świadectwem tego są już akty unii wileńskiej, w których potwierdzone zostało prawo sukcesorów Władysława Jagiełły do władania Wielkim Księstwem. W Horodle Olgierdowicz nie tylko przypomniał o podstawach swego prawa do Litwy: *easdem terras, quas semper cum pleno dominio ac iure mero et mixto hactenus habuimus et habemus usquemodo a progenitoribus nostris et ordine geniturae tamquam domini legitimi*²⁷, ale ponownie uzyskał potwierdzenie ze strony litewskich poddanych uznawania tych praw także dla swego potomstwa²⁸. W ten sposób Władysław Jagiełło, mając dodatkowe oparcie w Koronie, zawęził dziedziczne prawo do władzy zwierzchniej nad Wielkim Księstwem do własnej linii dynastycznej. Później konsekwentnie będzie zarówno on, jak i jego synowie, przywoływał owe tytuły prawne, określając się przy tym panem i dziedzicem – *heres verus legitimus, dominus naturalis*²⁹.

Nieokreślone natomiast były tak naprawdę prawa potomstwa Jagiełły do sukcesji w Polsce. Koronę polską uzyskał on *de facto* na drodze elekcji, dokonanej na zjeździe panów i rycerstwa w Lublinie 2 lutego 1386 roku, choć stał się królem

regi, coronae et regno Poloniae adhaerere, subici, obsequi et servire sine dolo et fraude toto posse et viribus tenebimur et praeter ipsum ac coronam Regni eiusdem nunquam nobis alios vel alium dominos vel dominum queritare [...]. Co istotne, panowie koronni także w swoim dokumencie przypominali, że po śmierci Witolda władza nad ziemiami Litwy ma powrócić do króla, jego spadkobierców i Korony Królestwa Polskiego (*Akta unii*, nr 44).

²⁷ Akty horodelskie są cytowane za wydaniem zamieszczonym w niniejszej książce.

²⁸ Ibidem: *[...] promittimus, prout supra, quod defuncto prefato domino Vitowdo magno duce Littwanie nullum eligemus, assumemus et recipemus in magnum ducem Littwanie vel dominum, nisi quem prefatus dominus Wladislaus rex, si vita pocietur longiori, vel eius successores* [podkreślenie własne] *et praelati, barones, nobiles et proceres Regni Polonie duxerint eligendum, statuendum et locandum.*

²⁹ Szerzej, z przykładami zob. L. Korczak, *Monarcha i poddani*, Kraków 2008, s. 20–29.

rzeczywistym to jednak nie dziedzicznym. Natomiast małżeństwo z „panią naturalną”, dziedziczką Królestwa Jadwigą Andegaweńską stwarzało możliwość przekazania tronu przyszłym jego potomkom i dania początku nowej dynastii w Polsce (a zarazem na Litwie). Toteż stosunkowo szybko po śmierci królowej-dziedziczki Jadwigi panowie polscy i Władysław Jagiełło rozpoczęli zabiegi o małżeństwo z Anną Cylejską, która jako wnuczka Kazimierza Wielkiego niejako w posagu wносиła swoje prawa naturalnej dziedziczki Królestwa Polskiego, a tym samym przenosiła je na potencjalne potomstwo³⁰. Układ małżeński został zawarty w listopadzie 1400 roku, zaś przybycie oblubienicy do Polski w kwietniu 1401 roku, zatem już po przysięgach złożonych w Wilnie przez Witolda i panów litewskich. Tymczasem już w aktach unii wileńsko-radomskiej pojawiły się sformułowania świadczące o uznawaniu praw do tronu polskiego dla jego sukcesorów, co istotne także ze strony polskich poddanych³¹. W tego rodzaju deklaracjach widziałabym nie tylko przejaw poszanowania w Polsce prawa naturalnego i nadal żywotne przywiązanie do koncepcji *verus heres*, lecz także rezultat polityki samego monarchy, dążącego do wzmocnienia swej pozycji, oraz słuszne rozumowanie, iż jedyną ostoją związku polsko-litewskiego jest monarcha polski posiadający dziedziczne prawo do Wielkiego Księstwa. Na zjeździe horodelskim w 1413 roku powrócono do kwestii unii, a wraz nią do praw zwierzchnich Jagiełły, wynikających z praw dziedzicznych na Litwie (niepodlegających przecież dyskusji), a zarazem bez jakichkolwiek przeszkód ze strony tak litewskich, jak polskich poddanych zdecydowano o trwałym wprowadzeniu instytucji władzy wielkoksiążęcej w ramach państw unii, zatem też o trwałej odrębności prawnej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Dlaczego wtedy właśnie w interesie zachowania unii, którą J. Krzyżaniakowa nazywa federacją³²,

³⁰ F. Sikora, *W sprawie małżeństwa Władysława Jagiełły z Anną Cylejską*, [w:] *Personae – Colligationes – Facta*, Toruń 1991, s. 93–103; J. Kurtyka, *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 239–244.

³¹ W akcie wystawionym przez księcia Witolda z 18 stycznia 1401 roku: *principatus supremus terrae Lithwaniae [...] ad ipsum dominum Wladislaum regem et eius successores et ad Coronam ac ad Regnom Poloniae debent reverti*; w akcie panów litewskich, którzy dopiero na wypadek bezpotomnej śmierci Jagiełły dopuszczali możliwość elekcji na tron polski: *quod si dominus Wladislaus rex praedictus, quod Deus avertat, sine prole decesserit, extunc sine scitu et consilio eiusdem domini ducis Wytowdi et nostro pariter principes, prelati, barones, nobiles et communitas terrigenarum regni Poloniae praedicti sibi regem et dominum non debent eligere seu locare*. W podobny sposób wyrazili to panowie polscy w akcie wystawionym w Radomiu 11 marca 1401 roku, gdy potwierdzili przywrócenie po śmierci księcia Witolda władzy nad ziemiami Litwy bezpośrednio Jagielle, jego spadkobiercom i Koronie Królestwa (*ad ipsum dominum regem et ad eius successores ac coronam regni Poloniae*) oraz wybór króla polskiego za wiedzą Witolda i bojarów litewskich w wypadku bezpotomnej śmierci Jagiełły (*AU*, nr 38, 39, 44).

³² J. Krzyżaniakowa, *Rok 1413*, s. 84. Autorka uważa zarazem, iż przekreślenie inkorporacji i zwycięstwo zasady federalizmu *wychodziło tu naprzeciw interesom i ambicjom bojarów litewskich*, a przy tym było bliskie królowi i zgodne z polską koncepcją prawa międzynarodowego.

zajął się ponownie i szczegółowo następstwem tronu w Królestwie Polskim i prawami dziedzicznymi Jagiełły? To, co w 1401 roku było jedynie możliwe i oczekiwane, w 1408 stało się realne. Władysławowi Jagielle z małżeństwa z Anną Cylejską urodziła się córka Jadwiga, a zatem sukcesorka. W wypadku Królestwa Polskiego jej prawo następstwa należało dopiero potwierdzić, w wypadku jej praw po ojcu do dziedziczenia Wielkiego Księstwa Litewskiego rysował się problem związany z płcią. Na Litwie obowiązywała nadal koncepcja prawa patrymonialnego, zgodnie z którą synowie księcia panującego posiadali prawo do panowania, zaś przekazanie prawa do władzy zwierzchniej odbywało się na drodze desygnacji przez panującego³³. Jak dotąd nie było tam miejsca dla dziedziczenia przez kobiety³⁴. Zachowanie współdziałania i związku obydwu monarchii Jagiełłowych za jego życia i panowania, a przede wszystkim na przyszłość (co leżało w interesie obydwu państw), tak by przy tym zadbać o prawa dynastii litewskiej, należało zatem ponownie uregulować. Krok ku rozwiązaniu problemu został uczyniony na zjeździe w Jedlni na początku marca 1413 roku, kiedy to dostojnicy koronni złożyli hołd lenny królowie Jadwidze jako przyszłej królowej, a przy tym na wypadek wcześniejszej śmierci Jagiełły wskazywali na księcia Witolda jako opiekuna młodej królowej³⁵. Główny problem stanowiło więc określenie sposobu przekazywania w przyszłości władzy w połączonych monarchiach. Wprowadzenie w dokument

³³ J. Bardach, *Krewa i Lublin. Z problemów unii polsko-litewskiej*, [w:] idem, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.*, Warszawa 1970, s. 32.

³⁴ Co ciekawe, jedyna wzmianka dopuszczająca myśli o prawie dziedzicznym dla przedstawicielki litewskiej dynastii, jedyne dziecko Witolda Kiejstutowicza, księżnej Zofii, pojawiła się właśnie w 1413 roku. Wobec Benedykta Makraia, superarbitra w sporze z Zakonem Krzyżackim, sekretarz wielkiego księcia Mikołaj Cebulka na początku 1413 roku sprzeciwił się w imieniu Anny, żony Witolda, i ich córki Zofii oraz panów żmudzkich alienacji Żmudzi na rzecz Zakonu. Według niego zrzeczenie się Żmudzi było nieważne, bowiem doszło do niego bez zgody Zofii, dziedziczki Witolda (zob. więcej W. Sieradzan, *Misja Benedykta Makraia w latach 1412–1413*, Malbork 2009, s. 71–72). Określenie w tym miejscu Zofii dziedziczką Witolda raczej wynikało z potrzeby zastosowania w sporze sądowym z Zakonem wszelkich możliwych argumentów prawnych, ale i tak jest symptomatyczne. Z powodu niepowracania w przyszłości do tej kwestii należy uznać to za incydent, który nie miał służyć interesowi dynastycznemu Kiejstutowicza, ale w kontekście postanowień unii horodelskiej wskazuje na rozpracowywanie problemu praw dziedzicznych kobiet przez królewskich prawników. Tym bardziej, iż równocześnie podobny protest złożył magister Mikołaj Wiśliczka w imieniu Jadwigi, jedynej dziedziczki Władysława Jagiełły, bowiem zrzeczenie się Żmudzi było działaniem na jej szkodę jako przyszłego króla. Zatem prawa królowej Jadwigi zostały określone tak, jak niecałe pół roku później w horodelskich umowach.

³⁵ J. Sperka, *Akty hołdownicze panów polskich z okresu panowania Władysława Jagiełły*, [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, red. S. K. Kuczyński, t. 9, Warszawa 2001, s. 235; R. Sobotka, *Powolywanie władcy w „Rocznikach” Jana Długosza*, Warszawa 2005, s. 92, zupełnie pomijając kontekst horodelski oraz wystąpienie Mikołaja Wiśliczki, przyjmuje, iż w 1413 r. na zjeździe w Jedlni doszło jedynie do wydania warunkowej zgody na elekcję Jadwigi.

monarszym prawa do tronu polskiego dla potomstwa Jagiełły³⁶ i uznanie go przez szlachecką *communitas*, przy zachowaniu trwałej instytucji wielkiego księcia na Litwie desygnowanego przez króla a zwierzchniego (także dziedzicznym prawem) księcia³⁷, dawało gwarancję przetrwania związku obydwu monarchii. Angażowało przy tym w sprawy owego związku tak dynastię jagiellońską, jak poddanych połączonych dodatkowo przymierzem braterstwa.

Pojawienie się wielkiego księcia litewskiego Jagiełły na polskim tronie i unia polsko-litewska wprowadziły w obydwu jego monarchiach nowe realia ustrojowe, stawiając przed wszystkimi uczestnikami sceny politycznej (królem i wielkim księciem, panami koronnymi, Giedyminowiczami oraz w końcu litewskimi możnymi) konieczność wypracowania nowych form legitymizacji władzy zwierzchniej oraz prawnego kształtu związku dwu państw. Jednym z etapów procesu zmian polityczno-ustrojowych były właśnie procedury przygotowywane na polsko-litewski zjazd w Horodle 1413 r. i tam przyjęte. Po narodzinach synów Władysław Jagiełło w oparciu o zaakceptowane w Horodle prawa dziedziczne swego potomstwa do tronu polskiego, działając w interesie dynastii, rozpoczął rozgrywkę z panami polskimi o uznanie królewicza Władysława za następcę tronu przed dziedziczką, królową Jadwigą. W efekcie przetargu między królem a stanami w latach 1425–1430 (1434) ustalona zostanie formuła sukcesji opartej na elekcji w obrębie dynastii. Przyjęcie z kolei już na początku XV wieku formuły podległości wielkiego księcia władcy zwierzchniemu, który był ponadto królem polskim, i zawarowanie tego ustalenia umową horodelską, powodowało, iż zagwarantowanie sukcesji jagiellońskiej w Królestwie oznaczało wprowadzenie dziedzicznej godności najwyższego księcia Litwy dla Jagiellonów, a zatem wyeliminowanie praw dziedzicznych innych linii dynastii Giedyminowiczów.

³⁶ Elekcja nowego króla w Polsce była przewidziana jedynie w wypadku bezpotomnej śmierci Jagiełły, co zatem oznaczało przyznanie jego potomstwu dziedzicznych praw do korony polskiej; zob. cyt. poniżej.

³⁷ *AU*, nr 51, s. 67–68: *Hoc etiam addito, quod predicti barones et nobiles etc. Littwanie post mortem Allexandri alias Witowdi magni ducis moderni nullum habebunt aut eligent pro magno principe et domino Littwanie, nisi quem rex Polonie vel ipsius successores cum consilio prelatorum et baronum Polonie et terrarum Littwanie duxerint eligendos, statuendos et locandos. Sic similiter prelati, barones et nobiles regni Polonie, rege Polonie sine liberis et successoribus legitimis decedente, regem et dominum non debent ipsis eligere sine scitu et consilio nostro, videlicet Allexandri magni ducis baronumque et nobilium terrarum Littwanie predictarum [...].*

HORODLĖ. KELIAS PAVELDIMOS JOGAILAIČIŲ MONARCHIJOS LINK

Lidia Korczak

*Wladislaus rex [...]ad tenendam generalem cum fratre suo Alexandro Withavdo duce magno Lithuanie dudum indictam dietam in opidum Hrodlo supra fluvium Bug secunda mensis Octobris pervenit, quo iam et ipse dux magnus Lithuanie Alexander et prelatorum, baronum et militarium Regni Polonie et Ducatus Magnus Lithuanie universitas in frequenti multitudine accersita confluxerat.*¹ Tokiais žodžiais kronikininkas Janas Długoszas, praėjus kuriam laikui, po 1413 m. pradėjo trumpą pasakojimą apie priežastis bei aplinkybes, paskatinusias sušaukti Lenkijos-Lietuvos suvažiavimą, kuriame buvo pasiektas glaudesnis Lietuvos ir Žemaitijos žemių susiejimas su Lenkijos Karalyste, taip pat žymiausioms Lietuvos ponų giminėms buvo suteikti Lenkijos šlėktų herbai. Tam patvirtinti pateikė visą valdovų dokumento, suredaguoto 1413 m. spalio 2 d. Horodlėje, tekstą². Kronikininkas daugiau dėmesio nei pasakojimui apie Horodlėje įvykusį suvažiavimą skyrė karaliaus veiksams po suvažiavimo, kurie siejosi su Žemaitijos krikštu, tokiu būdu lyg patvirtindamas savo žodžius, kad priežastis, dėl kurios buvo sudarytas Horodlės susitarimas, buvo siekis, kad *populos Polonicos cum Lithuanicis et Samogiticis federe iungere sempiterno*.

Apie pasiruošimus suvažiavimui nieko tikro nežinoma, išskyrus Jano Długoszo žinią, kad jis buvo iš anksto numatytas, o tai turėtų būti akivaizdu atsižvelgiant į sutarties svarbą ir, tikėtina, didelį dalyvių, tiek iš Lenkijos, tiek ir iš Lietuvos, skaičių. Jadwyga Krzyżaniakowa, remdamasi Vladislovo Jogailos itinerariumu, darė prielaidą, kad išankstinius pokalbius šia tema su savo pusbroliu ir lenininku jis pradėjo 1412 m. rugsėjo pabaigoje įvykusio susitikimo Hrubiešove (Hrubieszowie) metu, o po lapkričio mėnesį įvykusio pasitarimo su Lenkijos ponais Napolomicuose, turėdamas jų pritarimą, o nuo 1412 m. gruodžio iki 1413 m. vasario beveik du mėnesius būdamas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, suderino su kunigaikščiu Vytautu likusias detales³. Iš tikrųjų svarbiau nei atskleisti, kaip buvo rengiamasi suvažiavimui, būtų išsiaiškinti priežastį, dėl kurios abi šalys, Lenkija ir Lietuva, apsisprendė, kad reikia sudaryti

¹ *Joannis Dlugosii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, liber 11 (1413–1430), p. 13–14.

² Dokumento tekstas, įrašytas Jano Długoszo *Annales seu Cronicae* yra seniausias Horodlės susitarimo originalaus dokumento nuorašas, kuris buvo saugomas Lenkijos Karalystės archyve Krokuvoje.

³ J. Krzyżaniakowa, Rok 1413, s. 81.

naują susitarimą, apibūdinantį jas siejantį ryšį. Juolab kad buvo praėję viso labo dvylika metų nuo to laiko, kai Vilniuje ir Radome buvo sutarta dėl teisinio dviejų valstybių ryšio sureguliuavimo⁴. Susitarimai, kurių turėjo laikytis iki gyvenimo pabaigos kunigaikštis Vytautas Kęstutaitis ir kuriuose buvo numatytas jo leninis pavaldumas aukščiausiam Lietuvos kunigaikščiui ir Lenkijos karaliui, kaip rodo 1401–1413 m. įvykiai, iš esmės gerai atliko savo užduotį. Istorikai, kurie tyrė Horodlės unijos genezę, ieškojo jos priežasčių tiek Lenkijos ir Lietuvos valstybių vidaus raidoje, tiek ir išorės, tarpvalstybiniuose santykiuose. Detalią tų santykių ir jų vertinimų analizę atliko Grzegorz Błaszczyk⁵. Plačiau jis aptarė palyginti naują išvalgą, kurią suformulavo J. Krzyżaniakowa, – teiginį, kad Lenkijos-Lietuvos unijos senųjų aktų revizija tapo būtina, kai Vladislavo Jogailos ir Vytauto Kęstutaičio diplomatai 1413 m. pradžioje, dalyvaujant taikos tarpininko karaliaus Zigmanto Liuksemburgiečio įgaliotiniui Benediktui Makrai, ginče su Kryžiuočių ordinu dėl Žemaitijos pasirėmė tautų teisių teorija⁶. Tačiau apibendrinamas G. Blaščykas, nurodęs keletą veiksnių, svarbių Horodlės unijos genezei, kaip pagrindinę priežastį išskyrė kryžiuočių keliamą pavojų⁷. Taigi jis pritarė nuomonei, kuri yra nuolat pabrėžtinai kartojama nuo A. Prochaskos laikų⁸. Ji paremta Horodlės valdovų dokumento fragmentu, kuriame jį išdavusieji atskleidė priežastį, dėl kurios buvo pakartotas sujungimo aktas: *volentes tamen terras predictas Lyttwanie propter hostiles insultus et insidias Cruciferorum et eis*

⁴ Iš keturių tuo metu išduotų dokumentų yra žinomi trys: Vytauto, kuris, Vladislavo Jogailos pakirtas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu iki gyvenimo pabaigos, prisiekė jam ir Lenkijos Karalystei ištikimybę; Lietuvos bajorų 1401 m. sausio 18 d. dokumentas, patvirtinantis kunigaikščio Vytauto įsipareigojimus, ir Lenkijos ponų tų pačių metų kovo 11 d. dokumentas, kuriame išreikštas pritarimas, kad Vytautui būtų suteikta savarankiško valdymo Lietuvoje teisė, ir duodamos garantijos, kad jei Jogaila mirtų nepalikęs įpėdinio, valdovas būtų renkamas su Lietuvos žinia ir jos sutikimu (AU, nr 38, 39, 44). Istoriografijos vertinimus, liečiančius vadinamąją Vilniaus-Radomo uniją, pastaruoju metu detalai aptarė G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków* t. 2, cz. 1, s. 249–283.

⁵ G. Błaszczyk, ten pat, p. 369–376.

⁶ J. Krzyżaniakowa, Rok 1413, s. 75–81.

⁷ Autorius net poreikį sušaukti Horodlės suvažiavimą ir peržiūrėti uniją liečiančius sprendimus susieja su propagandiniu karu prieš Ordiną. Išskyręs keturias priežastis, nulėmusias Horodlės aktų paskelbimą, net tris iš jų istorikas įvairiais būdais sieja su kryžiuočių kelta grėsme. Formuluodamas savo išvalgą, autorius neatsižvelgė į Stanisłavo Kutrzebos vienareikšmiškai suformuluotą nuomonę, kad unijos peržiūra 1413 m. ištakų reikia ieškoti atsižvelgiant į Lenkijos pozicijų sustiprėjimą palaikant santykius su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste po to, kai buvo pasiekta pergalė „didžiajame kare“ su Ordinu ir sudaryta Liubovlės sutartis (1412 m.) su Zigmantu Liuksemburgiečiu. Tai privertė kunigaikštį Vytautą, kuriam vis dar reikėjo pagalbos kovojant su Ordinu, daryti nuolaidų (žr. S. Kutrzeba, *Unia Polski z Litwą*, s. 495). Atrodo, panašios nuomonės buvo ir Kazimierz Myśliński (K. Myśliński, *Król Władysław Jagiełło a unia horodelska – przyczynek do charakterystyki władcy*, s. 119–131), kuris pripažino, kad lemiamas buvo Jogailos vaidmuo, kuris vykdė savarankišką politiką atsižvelgdamas į „visos Jogailaičių monarchijos“ interesus. Ten pat, p. 131.

⁸ A. Prochaska, *Król Władysław Jagiełło*, t. 1, s. 340–346.

*adherencium ac aliorum quorumcumque inimicorum, qui prefatas terras Lyttwannie et Regnum Polonie demolliri nituntur et in ipsorum destructionem machinantur, in certitudine, securitate et tutela melioribus reponere et eis perpetuum comodum procurare...*⁹ Kita vertus, kylančios problemos esmę sudaro tai, kad jei išdėstytoji priešastis atitiko aplinkybes, kuriomis buvo užmegztas dviejų monarchijų dinastinis ryšys, 1386 m. karalienei Jadvygai iš Anžu dinastijos ištekėjus už Jogailos, šį įvykį bei savo sprendimą Jogaila ir primena¹⁰, 1413 m. tai jau buvo savotiškas anachronizmas. Tiesa, Kryžiuočių ordino keliamas pavojus dar nebuvo įveiktas, tačiau paskutinio karo rezultatai, Torunės taika ir Žemaitijos gražinimas Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei, taip pat Lenkijos ir Lietuvos diplomatinės akcijos pakeitė jėgų santykį Vidurio Europoje. Negana to, kaip teisingai pažymėjo Jaroslawas Nikodemus, „Horodlės akte nurodytos priešastys būtų skambėjusios įtikinamiau, atitiktų tarptautinės padėties realijas“¹¹, jei būtų buvusios išsakytos vykstant pasiruošimams „didžiajam karui“, o ne jam pasibaigus. Be to, visa įžanginė dalis, kurioje suformuluota Jogailos ir Vytauto sprendimo esmė, t. y. unijos sustiprinimas pakartojant (*de novo*) svarbiausią 1386 m. atliktą veiksmą, koks buvo, dokumento žodžiais tariant, Lietuvos inkorporavimas į Lenkijos Karalystę, grindžiamas priminiu įvykių ir laikotarpio, kai buvo užmegztas Lenkijos-Lietuvos ryšys¹². Priešastis, dėl kurios Horodlės dokumente daug kartų, pasitelkiant sinonimus, teikėjas patvirtino Lietuvos inkorporavimą į Lenkijos Karalystę, buvo siekimas įtikinti, kad susitarimas buvo tokio pobūdžio nuo pat Lenkijos-Lietuvos ryšio pradžios. Tokiu būdu, turint propagandinę tikslą, taip pat buvo primenama ir svarbiausia Lenkijos-Lietuvos Krėvos susitarimo priešastis (ir to susitarimo sureguliuojamas tikslesnėmis formuluotėmis 1401 m. Vilniaus-Radomo unijos dokumente) siekiant įtikinti, kad kalbant apie ryšio pagrindus, niekas nepasikeitė nuo 1386 m.

⁹ Cituojama pagal šioje publikacijoje skelbiamą tekstą.

¹⁰ Ten pat: *eo tempore, quo almo Spiritu inspirante fidei catholice recepta et cognita claritate coronam Regni Polonie assumpsimus, pro christiane religionis incremento et bono statu et comodo terrarum nostrarum Lyttwannie predictarum ipsas et cum terris ac dominiis ipsis subiectis et connexis prefato Regno nostro Polonie apropiavimus, incorporavimus, [...] de consensu uninami nostro et aliorum fratrum nostrorum et omnium baronum, nobilium, procerum et boyarorum eiusdem terre Lyttwannie voluntate accedente et assensu.*

¹¹ J. Nikodem, Akt krewski i jego znaczenie, s. 141.

¹² Iš čia, rašant apie krikštą ir Lenkijos karūnos priėmimą, atsirado Jogailos tvirtinimas, kad Lietuvos žemės buvo *Regno nostro Polonie apropiavimus, incorporavimus, coniunximus, univimus, confederamus*, kad Horodlėje jas: *de novo incorporamus, invisceramus, apropiamus, coniungimus, confederamus et perpetue anectimus, decernentes ipsa cum omnibus larum dominiis, terris, ducatus, principatibus, districtibus, proprietatibus omnique iure mero et mixto Corone Regni Polonie perpetuis temporibus irrevocabiliter et irrefragabiliter semper esse unitas.*

Tuo tarpu ne tik Krėvos akte, bet net ir Vilniaus-Radomo unijos dokumentuose nebuvo tiesioginės nuorodos į inkorporaciją¹³. Faktas yra tai, kad Lenkijos-Lietuvos santykių dokumentuose terminas „inkorporacija“ pirmą kartą pasirodo tik Horodlės akte. Atrodo, nė viename ankstesnių laikų unijos akte Kryžiuočių ordinas nėra minimas kaip priežastis sudaryti sutartį, tai nebuvo įrašyta, nes tos sutartys nebuvo nukreiptos tik prieš ką nors, šiais aktais siekta sukurti vienos dinastijos valdžioje buvusių bendradarbiavimo pagrindus. Todėl stengtasi ne paprasčiausiai priminti praeityje sudarytų susitarimų nekeičiamumą, Lenkijos-Lietuvos unijos gyvybingumą, bet siekta įtikinti, kad taip yra. J. Krzyżaniakowa, sutelkusi dėmesį į vieną papildomą elementą, kuris Horodlės akte nurodomas kaip neva funkcionuojantis nuo pirmosios (Krėvos) sutarties laikų, – į Lietuvos visuomenės sutikimą, kad Lietuva nuo to laiko, kai Jogaila gavo Lenkijos sostą, būtų prijungta prie Lenkijos, ir to sutikimo pakartojimą Horodlėje – yra įsitikinusi, kad tokia formuluotė „negalėjo atsirasti atsitiktinai ir nebuvo tik tuščia retorinė frazė.“¹⁴ Čia, matyt, reikėtų sutikti su tyrinėtojos teiginiu, kad valdinių sutikimas negalėjo būti paminėtas atsitiktinai¹⁵. Įdomi yra ir autorės išvada, esą Horodlės akte esanti formuluotė, kad „Jogaila, kaip teisėtas ponas ir tėvonis, visas Lietuvos žemes ir joms priklausančias valstybes, jų gyventojams sutinkant, inkorporavo į Lenkijos Karalystę“, gerai derėjo su įgyvendinama politine linija, kurios tikslas buvo teritoriniams Ordino siekiams priešpriešinti Lenkijos ir Lietuvos vienybę, grindžiamą „tuo, jog Jogaila turėjo neginčijamas tėvonines teises į Lietuvą ir

¹³ Senojoje literatūroje plačiai aptarinėtas Krėvos akte įrašytasis *applicare*, pasak S.C. Rowello (Krėvos aktas: diplomatijos ir diplomatikos apžvalga, p. 76–77), buvo neutralus terminas, kurio prasmės nereikėtų sieti su inkorporacija. Jo prasmė gerai išryškėja Krėvos programos įgyvendinimo kontekste, kurio pagrindą sudarė Lietuvos ir Rusios kunigaikščių homogialiniai aktai, duoti po karūnacijos Jogailai ir karalienei Jadvygai, juose pavaldiniai prisiekinėjo, *nec eos* [karaliaus ir karalienės, – papildymas sekant S.C. Rowellu] *aut coronam regni Polonie deserere*. Savo ruožtu J. Tęgowski (Wprowadzenie w życie postanowień aktu krewskiego w latach 1385–1399, s. 77–91), kuris remia tezę, kad tuoj po Krėvos unijos Lietuvos valstybingumas buvo apribotas, patikslina, jog tai nėra tas pat, kas inkorporacija į Lenkijos Karalystės sudėtį.

¹⁴ J. Krzyżaniakowa, Rok 1413, s. 83.

¹⁵ Į visuomeninį Vilniaus-Radomo, taip pat Horodlės unijos aspektą yra atkreipęs dėmesį Juliuszas Bardachas straipsnyje „Krewo i Lublin. Z problemów unii polsko-litewskiej“. Teisės istoriko nuomone, Lietuvos ir Rusios bajorų ir žemionių dalyvavimas sudarant uniją, pabrėžia jos viešą teisinį pobūdį, taip pat liudija, kad Lietuvoje buvo sąmoningai perimamos lenkiškos visuomeninio ir politinio gyvenimo formos. Tuo pat metu, ypač atsižvelgiant į tai, kad Horodlėje priimtais sprendimais Lietuvos bajorams ir ponams katalikams buvo suteiktos tokios pat teisės, kokias turėjo Karalystės šlėktos, toliau buvo stiprinamas Lietuvos ryšys su Lenkija. Tačiau kaip nevalia neįvertinti visuomeninio veiksnio, taip pat nevalia ir pervertinti jo poveikio Horodlės sprendimų pobūdžiui. Ypač jei kalbame apie Didžiosios Kunigaikštystės, kurioje bajorijos (ji vis dar formavosi kaip luomas) elitas iš stebėtojų, kuriems būdavo pranešama apie priimtus unijinius susitarimus, tik XV a. pabaigoje tapo aktyviu proceso dalyviu, turėjusiu lemiamą įtaką derybų su Karalyste eigai ir priimtiems susitarimams.

Lietuvos visuomenės sutikimą, kad Lietuva būtų prijungta prie Lenkijos.“ Kita vertus, nereikėtų pamiršti, kad manifestuojama Lenkijos ir Lietuvos vienybė, paremta tvirtais teisiniais argumentais, būtų turėjusi kur kas didesnę propagandinį poveikį prieš prasidedant ir vykstant Benedikto Makros misijai, o ne jai pasibaigus ir paskelbus 1413 m. birželio mėnesio sprendimą. Tyrinėtoja taip pat mato sąryšį tarp to, jog Horodlės akte pabrėžiamas Lietuvos žemių gyventojų sutikimas, kad jos būtų inkorporuotos į Lenkijos Karūną, bei Lenkijos ir Lietuvos diplomatų išdėstytų Benediktui Makrai teisinių argumentų, kuriais buvo įrodinėjama, kad Jogailos ir Vytauto Žemaitijos atsisakymas ir jos atidavimas Ordinui esąs negaliojantis, kadangi jame nebuvo nurodytas Žemaitijos valdinių sutikimas. Bet ir šiuo atveju logiškiau būtų buvę pateikti raštiškus įrodymus, liudijančius valdinių neva dar 1385 m. duotą sutikimą sujungti jų valstybę su Karalyste. Tai leistų prireikus tokiais argumentais bandyti įtikinti taikos tarpininko įgaliotinį, o ne rašyti apie tai *post factum*.

Sutikdama su mokslininkės išvada, kad Lenkijos-Lietuvos monarchija Horodlės laikotarpiu vykdė logišką ir vieningą politiką, matyčiau vis dėlto kitokio pobūdžio sąryšį tarp nutarimo sudaryti Horodlės uniją bei Jogailos ir Vytauto įgaliotinių laikysenos ginče su Ordinui. Horodlė buvo ne pasekmė arba tiesiog papildymas teisinių argumentų, pateiktų sudarant taiką su Ordinui 1413 m. pirmojoje pusėje. Tai buvo nesusijęs didžiausios reikšmės politinis karaliaus Vladislovo Jogailos ir jo pusbrolio Vytauto Kęstutaičio žingsnis¹⁶, kuriam buvo seniai ir kruopščiai rengtasi. Jį nulėmė vidaus situacija, susiklosčiusi Jogailaičių monarchijose. Šiuo žingsniu buvo siekiama visų pirma spręsti vidaus problemas, o tik paskui žiūrėti naudos išoriniuose santykiuose. Ginče su Ordinui pateiktą aiškinimą, kad Jogailos ir Vytauto dukterys turi tėvonines teises į Žemaitiją, reikėtų svarstyti platesniame „unijiniame“ kontekste, nes tai yra svarus įrodymas, jog dar 1412–1413 m. sandūroje buvo nuosekliai ruošiamasi pagrįsti Vladislovo Jogailos ir jo giminės teises į valdžią. Suvažiavimas Horodlėje ir jame paskelbti teisiniai aktai lietė Lenkijos-Lietuvos santykių visumą ir juos apibrėžia nauju lygmeniu. Kita vertus, žinoma, kad ankstesnės santykius reguliuojančios nuostatos buvo paskelbtos prieš dvylika metų. Kodėl grįžta prie tų pačių klausimų? Įsigilinus į tokių unijos su Karūna sutarčių atnaujinimo aplinkybes (taip pat ir į vėlesnių, pohorodlinių), matyti, kad šitaip

¹⁶ Panašią nuomonę išsakė S.C. Rowellas straipsnyje „Dynastic Bluff? The road to Melnik 1385–1501“, p. 9. Inkorporaciją, dėl kurios buvo susitarta Horodlėje, jis vertina kaip *a clever dynastic political ploy by Jogaila and Vytautas to ‘prove’ the Christian nature of Lithuania by showing it to be a part of an undeniably ancient Christian polity* [arba Lenkijos Karalystės, – *pastaba aut.*], *thereby undermining the Theutonic Order’s claims before international tribunals that the Grand Duchy was a nest of pagans, heretics and schismatics*.

būdavo daroma tada, kai tai tapdavo svarbu valdančiajai giminei¹⁷. Tokia situacija buvo susiklosčiusi Horodlės suvažiavimo laikotarpiu ir atsispindi jo dokumentuose.

Horodlės aktai buvo trys, visi datuoti ta pačia 1413 m. spalio 2 d. data. Pagrindinis bendras Jogailos ir Vytauto aktas buvo surašytas dviem lygiaverčiais egzemplioriais¹⁸, taip pat Lietuvos ir Lenkijos ponų aktai, kuriais jie įsipareigojo teikti vieni kitiems pagalbą, skelbti karą tik kitai šaliai sutikus ir prisiekė ištikimybę valdovui¹⁹. Nors šie dokumentai dėl jų svarbos nagrinėjant tarpvalstybinius Lenkijos ir Lietuvos santykius bei jų visuomenės buvo daug kartų aptarti, dar dažniau buvo interpretuoti, norint apibūdinti šių aktų pobūdį bei priimtus sprendimus, reikia dar kartą sugrįžti prie jų turinio. S. Kutrzeba atkreipė dėmesį, kad Horodlės valdovų aktas buvo išskirtinis, vienintelis unijų dokumentas, kuris buvo išduotas kartu karaliaus ir didžiojo kunigaikščio ir surašytas dviem vienodo turinio egzemplioriais. Autorius aiškina, kad taip buvo padaryta, nes „kiekviena šalis norėjo turėti tą

¹⁷ Sprendimas dėl „Krėvos unijos“ buvo priimtas po to, kai pasibaigė dinastijos vidaus kova dėl didžiojo kunigaikščio sosto, kuri vyko tarp Algirdaičių su Kęstutaičių. Vilniaus ir Radomo susitarimai (1401 m.) buvo sudaryti tada, kai mirus karalienėi Jadvygai, neliko pagrindinio unijos pamato ir Jogailai teko naujoje situacijoje sustiprinti savo ir paveldėtojų padėtį abiejose savo valstybėse – Lietuvoje ir Karalystėje. Kaip pažymėjo J. Tęgowski (Wprowadzenie w życie postanowień aktu krewskiego, p. 91), nauja Jogailos santuoka su Ana iš Cilijos (Anna Cylejska) buvo glaudžiai susijusi su naujomis unijos sąlygomis, kadangi sudarė galimybę „pratešti personalinę uniją, nes Ana, kaip Kazimiero Didžiojo anūkė, atsinešė savo prigimtinės Lenkijos Karalystės paveldėtojos teises“, taigi teises, kokias turėjo karalienė Jadvyga. Kad per daug neatitrūktume nuo Horodlės laikų, galime dar priminti, kad su dinastinėmis problemomis ir Jogailos teisių išsaugojimu buvo glaudžiai susiję XV a. ketvirtojo dešimtmečio unijos aktai, kai konfliktas su Karūna bei vidaus karas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje sukūrė grėsmę Jogailaičių tėvonišioms teisėms į Lietuvą.

¹⁸ Į abu egzempliorius dėmesį atkreipė dokumentus publikavę ir juos aprašę S. Kutrzeba ir W. Semkowiczius (*AU*, nr 51). Lietuvai perduotas dokumentas buvo saugomas valdovo archyve žemės ižde Trakų pilyje (vėliau Vilniuje), iš ten pateko į Radvilų Nesvyžiaus archyvą (žr. ten pat, p. XVII–XXIV). Kaip ir Lenkijos šlėktų aktą, išduotą Lietuvai, šį dokumentą ištiko toks pat likimas, kada baigiantis Antrajam pasauliniam karui žuvo dalis Nesvyžiaus archyve saugotų dokumentų. Apie Lietuvos didžiųjų kunigaikščių bei Radvilų Nesvyžiaus archyvo likimą žr.: J. Jakubowski, *Archiwum państwowe W.X. Litewskiego i jego losy*, s. 1–18; R. Jankowski, *Burzliwe losy Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża od XV wieku do 1838 roku*, s. 35–68.

¹⁹ S. Kutrzeba, *Unia Polski z Litwą*, s. 499-5-1. Lenkijos kilmingųjų ir Lietuvos kilmingųjų įsipareigojimai skiriasi, tačiau čia nereikėtų ieškoti nelygybės apraiškų ar įrodymų, kad dalis Lenkijos šlėktų nepripažino suvažiavime sutartos unijos formuluočių, žr. G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków*, s. 378, 380–381. Lenkijos šlėktų atstovų aktas orientuotas į herbinį ir luominį „susibroliavimą“ su Lietuvos bajorais. Jame nėra išsakomas požiūris į kitus valdovų dokumente išdėstytus sprendimus, nes juos Karūnos pareigūnai ir ponai, kaip liudytojai, patvirtino tvirtindami karaliaus Vladislavo Jogailos dokumentą, kuris visų pirma lieti teisinius valstybinius Lenkijos ir Lietuvos santykių aspektus. Tai pagrįstai priminė A. Sochacka (*Możnowładcy polscy wobec unii horodelskiej*, s. 134). Iškalbingas yra valdovų dokumento (tikrojo unijos akto) liudytojų sąrašo palyginimas su bajorų priėmimo į herbus signatarų sąrašu (ten pat, lentelė, p. 125–126). Pirmojo dokumento liudytojai buvo Lenkijos Karalystės to meto valdžios elitas, tad jie sutiko su Horodlės suvažiavimo sprendimais.

dokumentą, Lietuvai svarbūs buvo Jogailos įsipareigojimai, Lenkijai – Vytauto²⁰, taip pat vadovautasi diplomatijoje galiojančia taisykle, kad teisinius įsipareigojimus prisiimanti šalis teikia dokumentą kitai šaliai (gavėjui). Tačiau tai nepaaiškina, kodėl įsipareigojimų davėjai nesurašė dviejų atskirų teisinių aktų. Panašu, kad nebuvo ypatingos priežasties surašyti bendrą aktą, nebent tik siekiant pabrėžti Jogailos ir Vytauto sutarimą ir vienybę bendradarbiaujant. Kita vertus, reikėtų atsiminti, kad nors tais laikais dažniausiai būdavo surašomi atskiri susitariančių šalių dokumentai, Lenkijos diplomatinėje praktikoje galima rasti ir išduotų bendrų dokumentų²¹.

Verta taip pat atkreipti dėmesį, kad Horodlės akto pobūdis yra ypatingas. Tai tarpvalstybinė sutartis, susijusi su dviem atskirais valstybiniais organizmais – Karalyste ir Didžiąja Kunigaikštyste, o greta to nurodo, kad didysis kunigaikštis (*magnus dux*) yra pavaldus Lenkijos karaliui, kuris yra ir aukščiausias kunigaikštis (*supremus princeps*). Tarpvalstybinį sutarties pobūdį papildo ir sudarytas Lenkijos ir Lietuvos bajorų bendruomenių susitarimas. Kartu monarchų dokumentas yra ir luominė privilegija, duota valdiniam lietuviams katalikams. Horodlės dokumentai apibrėžė ryšį tarp Lietuvos ir Lenkijos, taip pat reguliavo Lietuvos vidaus reikalus. Galbūt tai ir nulėmė monarchų sprendimą surašyti vieną bendrą dokumentą dviejų valdovų vardu – aukščiausio kunigaikščio, turinčio Lietuvos tėvonio teises, ir jam pavaldaus didžiojo kunigaikščio valdžios reprezentanto, kad nekiltų abejonių, kas suteikė privilegiją, ir kad būtų dar labiau pabrėžtas jų valdžios vieningumas. Netenka abejoti, kad kartu išduotas tarpvalstybinis dokumentas sušvelnino akte užfiksuotą didžiojo kunigaikščio pavaldumą Lenkijos karaliui. Senoji istoriografija atkreipė dėmesį, kad monarchų dokumente yra įrašytas teiginys apie inkorporaciją, kita vertus, tame pačiame dokumente yra nuostatų, prieštaraujančių inkorporacijai. Tačiau jei žodines formuluotes, liudijančias inkorporaciją, tokias kaip *incorporamus, invisceramus, appropriamus, coniungimus, adiungimus, confoederamus et perpetue anectimus*, traktuosime kaip Jogailos valios inkorporuoti savo tėvonines Lietuvos žemes į Lenkijos Karalystės sudėtį *coronae regni Poloniae perpetuis temporibus irrevocabiliter semper esse unitas* formalią išraišką, sutiksime, kad susijungimas buvo detaliam aptartas kitose dokumento vietose, tolesnis tekstas taps suprantamesnis, jį bus galima perskaityti kaip išaiškinimą susijungimo sąlygų, ypač jei atsiminsime, kad monarchas inkorporuoja savo lietuviškąją tėvoniją į Lenkijos Karalystės Karūną, kurios karaliumi jis pats yra ir į kurią tėvonines teises turi jo palikuonys²².

²⁰ S. Kutrzeba, *Unia Polski z Litwą*, s. 496.

²¹ G. Kucharski, *Praktyka kancelaryjna w zakresie układów międzypaństwowych Polski i Zakonu Krzyżackiego w Prusach na przełomie traktatu brzeskiego z 1435 roku*, s. 161. Autorius pateikia 1337 m. Lenkijos-Čekijos ir 1421 m. Lenkijos-Brandenburgio sutarčių dokumentus.

²² Konceptija *Coronae Regni* Lenkijoje pasidarė svarbi tada, kai po Kazimiero Didžiojo mirties (1370 m.) pasikeitė dinastija ir išaugo diduomenės reikšmė. Ši koncepcija evoliucionavo, o jei kalbėtume apie XV a., Lenkijos istoriografijoje ji iki šiol nėra preciziškai suformuluota ir dėl jos turėtų būti ateityje diskutuojama. Pagrindinę literatūrą, kurioje aptariama Lenkijos Karalystės Karūnos koncepcija

Monarchų dokumente svarbiausi yra du dalykai – aukščiausios valdžios apibūdinimas Jogailaičių monarchijose ir Lietuvos valdinių, turinčių privilegijuotą padėtį, ruošimas bendradarbiauti ir vienytis su Lenkijos šlėktomis, suteikiant jiems jų statusą atitinkančią luominę privilegiją. Ta antroji dalis pirmiausia susijusi su Lietuvos vidaus reikalais ir neatspindi Horodlės akto, kaip tarpvalstybinės sutarties, esmės. Nors šie vidiniai pakeitimai (Lietuvos bajorų teisių sulyginimas su Lenkijos šlėktų teisėmis, herbinis susibroliavimas, Lenkijos pavyzdžiu įdiegti administracinės struktūros elementai) davė galimybę papildomai sustiprinti dviejų valstybių ryšį padarant jį ne tik dinastinį, tačiau vertinant Horodlės sutartį kaip tarpvalstybinį aktą, šių dalykų aptarinėti nebūtina²³. Vertinant situaciją Lietuvos ir Lenkijos tarpusavio santykių požiūriu, svarbus yra būdas, kuriuo apibūdinama monarcho valdžia Lenkijos Karalystėje ir Didžiojoje Kunigaikštystėje. Čia reikia pasakyti, kad pats principas, palyginti su Vilniaus-Radomo susitarimais, Horodlėje nebuvo pakeistas. Kaip ir tuose susitarimuose, buvo patvirtintas Lietuvos valstybinis teisinis atskirumas ir įteisinta aukščiausiaji karaliaus valdžia Lenkijos Karūnoje, karaliaus, kuris tuo pat metu buvo ir Lietuvos valdovas²⁴. Lietuvos valstybės priklausomybė nuo Karūnos, išskyrus ištikimybės formulę, apibūdinama rašant, kad po Vytauto mirties visa Lietuva sugrįš karaliui (jo tiesioginėn valdžion), jo paveldėtojams ir Lenkijos Karalystei²⁵. Tos paskutinės formuluotės jau nėra Horodlės susitarimuose, kadangi buvo numatyta, kad didžiojo kunigaikščio valdžios instituto pavaldumas Lenkijos karaliui įgis tęstinį pobūdį. Galima sakyti, kad nuo to laiko Lietuvos ryšys su Lenkija (dviejų teisiškai atskirų valstybių) pirmiausia rėmėsi Jogailos ir jo įpėdinių teisėmis į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę ir į Lenkijos Karalystės sostą. Tad veiksmai, kuriais buvo siekiama sulyginti (ne tik teisiniu požiūriu) Lietuvos bajorus katalikus ir Lenkijos šlėktas, galėjo ateityje tik stiprinti tą ryšį.

ja, pateikė J. Kurtyka, *Odrodzone Królestwo*, s. 63, 72 nuoroda. Tačiau Lenkijos istorikai šioje koncepcijoje atskiria monarchijos valdymą kaip visumą nuo konkretaus valdančio monarcho teisių, pabrėžia, kad monarcho valdžia apėmė teritorijos ir vidaus politikos sferas (ten pat, p. 63), o Vakarų istorikai pabrėžia, kad aptariama koncepcija atspindėjo ryšius, kurie siejo monarchą su valdiniais (*communitas*) ir kaip tokia galėjo būti kiekvienos šalies panaudota ginant savo interesus nuo kitos šalies pretenzijų (W. Ullman, *Principle of government and politics in the Middle Ages*, p. 178–181).

²³ Herbų adopcijos klausimus šioje publikacijoje aptaria Janas Wroniszewskis ir Edmundas Rimša.

²⁴ ...*idem serenissimus princeps dominus Wladislaus rex Poloniae praenotatus, nos in partem suae sollicitudinis assumpsit supremumque principatum terrarum suarum Littwaniae et caeterorum dominorum suorum ducatus de manu sua nobis dedit et contulit ad tempora vitae nostrae, [...] ipsisque domino Wladislao regi, Coronae et Regno ac regnicolis ipsius regni Poloniae, sine dolo et fraude stabilem assistentiam exnunc, prout extunc, et extunc prout ex nunc, iuxta tenorem earundem litterarum nostrarum hactenus data rum, tenere promittimus firma fide* (AU, nr 38).

²⁵ Ten pat, nr. 38: *Item, quo post decessum nostrum principatus supremus terrae Lithwaniae et alia dominia ipsius domini Wladislai regis Poloniae, fratris nostri praedicti, una cum omnibus bonis, terriis, ducatus et quibusvis dominiis nostris patrimonialibus, ad ipsum dominum Wladislaum regem et eius successores et ad Coronam ac ad regnum Poloniae debent reverti, adiungi plenarie et redire...*

Akivaizdu, kad niekas neginčijo Jogailos aukščiausios valdžios statuso Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, – priešingai, 1401 m. šias teises patvirtino Vytautas Kęstutaitis ir Lietuvos elitas, kuris prisiekė jam ištikimybę ir įsipareigojo ateityje nerinkti sau kito valdovo²⁶, o tai buvo svarbu tiek, kiek liudija, kad pasibaigė ilgai trukusi kova dėl valdžios tarp Jogailos ir Gediminaičių dinastijoje atsirandančių konkurentų, siekusių didžiojo kunigaikščio sosto. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo Gediminaičių dinastijos tėvonija, todėl teisė nuspręsti, kas turėtų užimti didžiojo kunigaikščio sostą, priklausė dinastijos nariams. Didžiojo kunigaikščio valdžios įgijimas ir jos išlaikymas siaurino pretendentų būrį, sukūrė sąlygas, kad tokiais pretendентаis taptų tik vienos dinastijos šakos atstovai. Jogailos (Algirdaičio) pasiekta pergalė galinėjantis dėl valdžios 1381–1382 m. su dėde Kęstučiu, jo, kaip Lenkijos karaliaus, veiksmai sutramdant kai kuriuos savo brolius (tarp jų ir pusbrolių Vytautą), maištaujančius prieš tokią valdžios gavimo tvarką, aiškiai parodė, kam ateityje priklausys teisė į Vilniaus sostą. Ryšys su Lenkija ir Lenkijos karaliaus karūna niekaip negalėjo pakeisti, apriboti Jogailos tėvoninių teisių į Lietuvą, maža to, tai tik sustiprino šias teises. Tai liudija Vilniaus unijos aktas, kuriuo buvo patvirtintos Vladislovo Jogailos įpėdinių teisės valdyti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Horodlje Algirdaitis ne tik priminė, kokie yra jo teisių į Lietuvą pagrindai: *easdem terras, quas semper cum pleno dominio ac iure mero et mixto hactenus habuimus et habemus usquemodo a progenitoribus nostris et ordine geniturae tamquam domini legitimi*²⁷, bet ir iš naujo gavo Lietuvos valdinių tų teisių pripažinimą taip pat ir savo įpėdiniams²⁸. Tokiu būdu Vladislovas Jogaila, turėdamas papildomą atramą Karūnoje, susiaurino tėvoninių teisių į aukščiausią valdžią Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pretendentų galimybes, nuo tol tokias

²⁶ Ten pat, nr. 39: *tenore praesentium promittimus, quod praedictus supremus principatus terrarum Litwaniae et caeterorum dominiorum Ducatus, una cum bonis et terris patrimonialibus, ad eundem dominum ducem Wytowdum pertinentibus et cum omnibus castris [...] et eorum incolis, post decessum ipsius ad ipsum dominum nostrum Wladislaum regem ac ad coronam regni eius Poloniae, iuxta tenorem litterarum, per praedictum dominum ducem Wytowdum eidem domino Wladislao regi et Coronae eius datarum, debent plene et integre devolvi et redire. Et nos etiam cum nostris posteris atque successoribus, post decessum domini ducis Wytowdi, ut praemittitur, praedicto domino Wladislao regi, coronae et regno Poloniae adhaerere, subici, obsequi et servire sine dolo et fraude toto posse et viribus tenebimur et praeter ipsum ac coronam Regni eiusdem nunquam nobis alios vel alium dominos vel dominum queritare...* Svarbu tai, jog Karūnos ponai savo dokumente taip pat įrašė, kad po Vytauto mirties valdžia Lietuvoje turi sugrįžti karaliui, kaip Lenkijos Karalystės Karūnos paveldėtojui (AU, nr 44).

²⁷ Cituojama pagal šioje publikacijoje skelbiamą tekstą.

²⁸ Ten pat: *promittimus, prout supra, quod defuncto prefato domino Vitowdo magno duce Littwannie nullum eligemus, assumemus et recipemus in magnum ducem Littwannie vel dominum, nisi quem prefatus dominus Wladislaus rex, si vita pocietur longiori, vel eius successores* [paryškinimas mano, – L. K.] *et praelati, barones, nobiles et proceres Regni Polonie duxerint eligendum, statuendum et locandum.*

teisės įgijo tik jo dinastinės šakos atstovai. Vėliau tiek jis pats, tiek jo sūnūs teisiškai nuosekliai tituluosis ponu ir tėvoniu – *heres versus legitimus, dominus naturalis*²⁹.

Tačiau Jogailos palikuonių paveldėjimo teisės Lenkijoje nebuvo aiškiai suformuluotos. Lenkijos Karalystę Jogaila įgijo *de facto*, kai buvo išrinktas ponų ir riterijos suvažiavime Liubline 1386 m. vasario 2 d., vis dėlto nors tapo tikru karaliumi, tačiau neįgijo karaliaus-tėvonio, paveldinčio Karalystę, teisių. Kita vertus, santuoka su „prigimtinė ponia“, Lenkijos Karalystės paveldėtoja Jadvyga iš Anžu dinastijos, sukūrė prielaidas perduoti sostą jų palikuonims, pradėti naują dinastiją Lenkijoje (taip pat ir Lietuvoje). Tad palyginti greitai po karalienės-paveldėtojos Jadvygos mirties Lenkijos ponai ir Vladislovas Jogaila pradėjo siekti Jogailos santuokos su Ana Cyliete, kuri, kaip Kazimiero Didžiojo anūkė, galėjo kaip kraitį atsinešti savo prigimtinės Lenkijos Karalystės paveldėtojos teisės ir perduoti jas potencialiems palikuonims³⁰. Santuoka buvo sudaryta 1400 m. lapkričio mėnesį, tačiau į Lenkiją išrinktoji atvyko 1401 m. balandį, vadinasi, jau po to, kai Vilniuje Vytautas ir Lietuvos ponai prisiekė Jogailai. Tuo tarpu jau Vilniaus-Radomo unijos dokumentuose atsirado formuluočių, liudijančių Jogailos palikuonių teisės į Lenkijos sosto paveldėjimą, – į tai svarbu atsižvelgti kalbant apie Lenkijos valdinius³¹. Manychiau, kad tokios deklaracijos rodo, jog Lenkijoje buvo gerbiamos prigimtinės teisės ir iš tiesų buvo vadovaujamosi koncepcija *versus heres*, bet kartu tai liudija ir monarcho, siekusio sutvirtinti savo pozicijas, gerai apgalvotą politiką, jo supratimą, kad vienintelė Lenkijos-Lietuvos ryšio atrama yra Lenkijos monarchas, turintis paveldimumo teisę į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Horodlės suvažiavime 1413 m. buvo grįžta prie unijos klausimo, o kartu vėl svarstytos Jogailos aukščiausios teisės, kylančios iš tėvoninių teisių į Lietuvą (jomis nebuvo abejojama). Be jokio tiek Lenkijos, tiek Lietuvos valdinių pasipriešinimo buvo nuspręsta įteisinti nuolatinę didžiojo kunigaikščio instituciją unijos saitais sujungtose valstybėse, be

²⁹ Plačiau, su pavyzdžiais, skaitykite: L. Korczak, *Monarcha i poddani*, s. 20–29.

³⁰ F. Sikora, *W sprawie małżeństwa Władysława Jagiełły z Anną Cylejską*, s. 93–103; J. Kurtyka, *Tęczyński. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, s. 239–244.

³¹ Kunigaikščio Vytauto 1401 m. sausio 18 d. akte rašoma: *principatus supremus terrae Lithwaniae [...] ad ipsum dominum Wladislaum regem et eius successores et ad Coronam ac ad Regnom Poloniae debent reverti*; Lietuvos ponų akte numatyta rinkimų į Lenkijos sostą galimybė, jei Jogaila mirtų nepalikęs įpėdinio: *quod si dominus Wladislaus rex praedictus, quod Deus avertat, sine prole decesserit, extunc sine scitu et consilio eiusdem domini ducis Wytowdi et nostro pariter principes, prelati, barones, nobiles et communitas terrigenarum regni Poloniae praedicti sibi regem et dominum non debent eligere seu locare*. Panašiu būdu suformulavo tai Lenkijos ponai akte, išduotame 1401 m. kovo 11 d. Radome, kuriuo patvirtino, kad po kunigaikščio Vytauto mirties valdžia Lietuvos žemėse atiteks tiesiogiai Jogailai, jo paveldėtojams ir Lenkijos Karūnai [...], šitaip patvirtindami, kad jei Jogaila mirtų nepalikęs įpėdinių, Lenkijos karalius bus renkamas su Vytauto ir Lietuvos bajorų žinia [...] (*ad ipsum dominum regem et ad eius successores ac coronam regni Poloniae*) taip pat, jei Jogaila mirtų nepalikęs įpėdinio, Lenkijos karalius bus renkamas su Vytauto ir Lietuvos bajorų žinia (AU, nr 38, 39, 44).

to, buvo įteisintas ilgalaikis teisinis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atskirumas. Kodėl tada siekiant išlaikyti uniją, kurią J. Krzyżaniakowa vadina federacija³², vėl pradėta spręsti Lenkijos sosto paveldėjimo ir Jogailos tėvoninių teisių klausimus? Tai, kas 1401 m. buvo dar tikimybė ir lūkesčiai, 1408 m. tapo realybe. Jogailai iš santuokos su Ana Cyliete gimė duktė Jadvyga, atsirado paveldėtoja. Tačiau jos teisės į Lenkijos sosto paveldėjimą dar reikėjo patvirtinti, o dėl jos teisių po tėvo paveldėti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę iškilo lyties problema. Lietuvoje galiojo tėvoninės teisės koncepcija, pasak kurios valdančio kunigaikščio sūnūs turėjo teisę į valdžią, tačiau kuriam iš jų perduoti valdžią, sprendavo valdovas³³. Paveldėjimo teisė moteriai nebuvo numatyta³⁴. Jogailai esant gyvam ir valdant, buvo svarbu išsaugoti abiejų valstybių bendradarbiavimą ir ryšį, o pirmiausia ateityje. Todėl reikėjo iš naujo dinastijos viduje suderinti sostų paveldėjimo klausimus. Karalius pradėjo spręsti šią problemą 1413 m. kovo pradžioje Jedlnios suvažiavime, kur Lenkijos dignitoriai prisiekė leninę ištikimybę karalaitei Jadvygai kaip būsima Lenkijos karalienei, o ankstyvos Jogailos mirties atveju Vytautas buvo numatytas tapti jaunosios karalienės globėju³⁵. Sunkiausia buvo apibūdinti, kaip ateityje būtų perduodama valdžia sujungtose monarchijose. Dviejų monarchijų sujungimo garantija tapo Horodlės valdovų dokumente aptarta Jogailos palikuonių teisė į

³² J. Krzyżaniakowa, Rok 1413, s. 84. Autorė įsitikinusi, kad inkorporacijos nuostatų panaikinimą ir federalizmo nuostatų pergalę lėmė tai, kad „ji neprieštaravo Lietuvos bajorų interesams ir ambicijoms“, o buvo artima karaliui ir atitiko lenkišką tarptautinės teisės sampratą.

³³ J. Bardach, Krewa i Lublin, s. 32.

³⁴ Įdomu, kad 1413 m. šaltiniuose pasirodė vienintelė užuomina, liudijanti, jog buvo daryta prielaida, kad lietuviškos dinastijos atstovė moteris galėtų paveldėti sostą. Tai lietė vienintelį Vytauto Kęstutaičio vaiką – dukterį Sofiją. Didžiojo kunigaikščio sekretorius Mikalojus Cebulka, 1413 m. pradžioje diskutuodamas su superarbitru Benediktu Makra, prieštaravo dėl Žemaitijos perdavimo Ordinui Vytauto žmonos Onos ir dukters Sofijos bei Žemaitijos ponų vardu. Pasak Cebulkos, Žemaitijos atsisakymas buvęs niekinis, nes nebuvo gautas Sofijos, Vytauto paveldėtojos, sutikimas (plačiau žr.: W. Sieradzan, *Misja Benedykta Makraia w latach 1412–1413*, s. 71–72). Sofijos vadinimas Vytauto paveldėtoja greičiausiai kilo iš būtinybės teisminiame ginče su Ordinui panaudoti visus įmanomus teisinius argumentus, tačiau vis dėlto tai buvo ženklas. Atsižvelgiant į tai, kad vėliau nebuvo prie tos minties sugrįžta, reikia pripažinti, kad tai buvo atvejis, kuris neturėjo tenkinti dinastinių Kęstutaičio interesų. Tačiau Horodlės unijos sprendimų kontekste matome, kad Karalystės teisininkai svarstė moterų paveldėjimo teisių klausimą. Juolab kad tuo pat metu panašų protestą Jadvygos, vienintelės Vladislovo Jogailos paveldėtojos, vardu pateikė magistras Mikolajus Wiśliczka, kadangi Žemaitijos atsisakymas buvo jos, kaip būsimo Lenkijos karaliaus teisių pažeidimas. Karalaitės Jadvygos teisės buvo apibūdintos taip, kaip tai buvo padaryta nepraėjus nė pusmečiui Horodlės sutartyse.

³⁵ J. Sperka, Akty hołdownicze panów polskich z okresu panowania Władysława Jagiełły, s. 235. R. Sobotka, *Powolywanie władcy w „Rocznikach“ Jana Długosza*, s. 92, visiškai neatsižvelgdamas į Horodlės kontekstą bei M. Wiśliczko pareiškimą, teigia, jog 1413 m. Jedlnioje buvo tik duotas sąlygiškas sutikimas, kad Jadvyga būtų renkama.

Lenkijos Karalystės sostą³⁶, taip pat šlėktų bendruomenės *communitas* patvirtintas jo, kaip karaliaus, pripažinimas, išsaugant nuolatinę karaliaus įtvirtintą Lietuvos didžiojo kunigaikščio instituciją ir aukščiausio kunigaikščio (taip pat tėvonines) teises³⁷. Tokiu būdu į dviejų valstybių sąryšio reikalą buvo įtraukta tiek Jogailaičių dinastija, tiek ir valdiniai, kurie susisiejo brolybės saitais.

Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Jogailai tapus Lenkijos karaliumi ir sudarius Lenkijos-Lietuvos uniją, abiejose monarchijose susikūrė nauja santvarka, kuri visiems politinės scenos dalyviams (karaliui ir didžiajam kunigaikščiui, Karūnos ponams, Gediminaičiams ir galiausiai Lietuvos diduomenei) kėlė naujus uždavinius, vertė ieškoti naujų aukščiausios valdžios įteisinimo formų, suteikti naują teisinį pavidalą dviejų valstybių ryšii. Vienas šio politinės santvarkos keitimo proceso etapas buvo pasirengimas 1413 m. Horodlės suvažiavimui ir jame priimti sprendimai. Jogaila, kai gimė jo sūnūs, pasirėmęs Horodlėje patvirtinta teise jo palikuonims paveldėti Lenkijos sostą, gindamas dinastijos interesus, pradėjo derybas su Lenkijos ponais, kad būtų pripažintas karaliaus Vladislavo pirmumas paveldėti sostą prieš paveldėtoją karalaitę Jadvygą. 1425–1430 (1434) m. derybų su Lenkijos luomais metu bus patvirtinta tvarka, kad Lenkijos karalius būtų renkamas iš dinastijos narių. Tai, kad jau XV a. pradžioje buvo nustatyta, kad didysis kunigaikštis yra pavaldus aukščiausiajam valdovui, kuris, be to, buvo Lenkijos karalius, ir patvirtinus šią tvarką Horodlės sutartimi, nulėmė, jog Jogailaičių įgytos Karalystės paveldėjimo teisės suteikė tėvonines aukščiausiojo kunigaikščio teises Jogailaičiams ir Lietuvoje, o kitos Gediminaičių dinastijos šakos prarado tėvonines teises.

Vertė Jūratė Kiaupienė

³⁶ Naujo Lenkijos karaliaus rinkimai buvo numatyti tik tuo atveju, jei Jogaila mirtų nepalikęs įpėdinio. O tai reiškė, kad jo palikuonims buvo pripažinta teisė paveldėti Lenkijos sostą (plačiau žr. toliau esančią citatą).

³⁷ *Hoc etiam addito, quod predicti barones et nobiles etc. Littwanie post mortem Allexandri alias Witowdi magni ducis moderni nullum habebunt aut eligent pro magno principe et domino Littwanie, nisi quem rex Ponie vel ipsius successores cum consilio prelatorum et baronum Polonie et terrarum Littwanie duxerint eligendos, statuendos et locandos. Sic similiter prelati, barones et nobiles Regni Polonie, rege Polonie sine liberis et successoribus legitimis decedente, regem et dominum non debent ipsi eligere sine scitu et consilio nostro, videlicet Allexandri magni ducis baronumque et nobilium terrarum Littwanie predictarum nobilium terrarum Littwanie predictarum* (AU, nr 51, s. 67–68).

DOKUMENTY UNII HORODELSKIEJ

Piotr Rabiej

I. Okoliczności zawarcia unii w 1413 r. oraz dokumenty przekazujące treść postanowień podjętych na zjeździe w Horodle stały się przedmiotem zainteresowania wielu historyków. Na przełomie XIX i XX w. w zasadzie wszyscy polscy badacze dziejów Litwy wypowiadali się na temat znaczenia unii, bądź w formie krótkich przyczynków lub poświęcając jej nieco miejsca w syntezach i pracach monograficznych¹. Poruszali w nich problem genezy unii, jej aspektu prawnego i ustrojowego, znaczenia dla polsko-litewskich relacji państwowych oraz interpretacji poszczególnych zapisów dokumentów horodelskich. Do tych wątków polscy historycy wracali również po 1945 r.² Warto również odnotować pojawianie się pojedynczych studiów poświęconych wybranym aspektom wydarzeń z 1413 r.³

¹ A. Prochaska, *Król Władysław Jagiello*, t. 1, Kraków 1908, s. 338–351; O. Balzer, *Unia horodelska*, Kraków 1913; S. Kutrzeba, *Unia Polski z Litwą*, [w:] *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Kraków 1914, s. 495–504; O. Halecki, *Dzieje Unii jagiellońskiej*, t. 1: *W wiekach średnich*, Kraków 1919, s. 203–217; L. Kolankowski, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, t. 1: *1377–1499*, Warszawa 1930, s. 114–123; S. Kutrzeba, *Charakter prawny związku Litwy z Polską 1385–1569*, [w:] *Pamiętnik VI Powszechnego zjazdu historyków polskich w Wilnie*, t. 1: *Referaty*, Lwów 1935, s. 165–173; S. Zakrzewski, *Zagadnienia historyczne*, t. 2, Lwów 1936, s. 188–204; L. Kolankowski, *Polska Jagiellonów*, Lwów 1936, s. 46–49.

² J. Bardach, *Krewa i Lublin. Z problemów unii polsko-litewskiej*, [w:] *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.*, Warszawa 1970, s. 38–42; J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagielly. Studium z dziejów kultury politycznej Polski w XV wieku*, cz. 1, Poznań 1972, s. 228–231; H. Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*, do druku przygotował K. Pietkiewicz, Poznań 2006, s. 74–80.

³ J. Krzyżaniakowa, *Rok 1413*, [w:] *Pax et bellum*, red. K. Olejnik, Poznań 1993, s. 75–85; K. Myśliński, *Król Władysław Jagiello a unia horodelska – przyczynek do charakterystyki władcy*, L-SP, t. 7: 1995, s. 119–131; A. Sochacka, *Możnowładcy polscy wobec unii horodelskiej*, [w:] *Średniowiecze polskie i powszechne*, t. 3, Katowice 2004, s. 122–139; R. Gozdalik, *Polityka dynastyczna Władysława II Jagielly a unia horodelska 1413 r.*, [w:] *Rzeczpospolita Obojga Narodów i jej tradycje. Studia i szkice*, red. M. Wagner, J. Wojtasik, Siedlce 2004, s. 43–48; J. Grygiel, *Unia horodelska – 1413*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, R. 58: 2008, s. 277–281. Należy odnotować także opublikowane niedawno przeglądy badań historyków litewskich i polskich na temat relacji polsko-litewskich, w tym także unii horodelskiej: J. Kiaupiene, *Historiografia litewska o niektórych zagadnieniach stosunków polsko-litewskich między Krewem a Lublinem*, [w:] *Profesor Henryk Łowmiański, Życie i dzieło*, red. A. Kijas, K. Pietkiewicz, Poznań 1995, s. 116–123; G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności*, t. 2: *Od Krewa do Lublina*, cz. 1, Poznań 2007, s. 368–426; zob. też Z. Kowalska-Urbankowa, *Unia Polski i Litwy w latach 1385–1413 w najnowszej historiografii polskiej*, „Analecta Cracoviensia”, t. 19: 1987, s. 207–220.

Wśród rozważań nad unią horodelską odrębne miejsce zajmują badania nad heraldyczno-genealogicznym czy, szerzej rzecz ujmując, społecznym wymiarem unii. W tej sprawie głos zabierali m.in.: F. Piekosiński, A. Małecki, O. Halecki i W. Semkowicz⁴. To właśnie studia Semkowicza, prowadzone głównie na szerokim tle porównawczym, z uwzględnieniem kwestii prawnych, podparte erudycyjnymi wywodami genealogicznymi, wniosły do nauki najwięcej ustaleń także o stronie dyplomatycznej tzw. dokumentów horodelskich⁵. W. Semkowicz wraz z S. Kutrzebą dokonali najlepszej edycji tych dokumentów z wykorzystaniem i zestawieniem późniejszych przekazów ich treści⁶.

II. W dalszej części pomijam dokładne omówienie, interpretację oraz przegląd stanowisk badaczy odnośnie do treści postanowień unii horodelskiej, koncentrując się przede wszystkim na stronie dyplomatycznej dokumentów unii oraz próbie odpowiedzi na pytanie o okoliczności ich powstania z punktu widzenia praktyki kancelaryjnej.

Grupę aktów stanowiących pisemne świadectwo czynności prawnych, jakie miały miejsce 2 października 1413 r. na zjeździe w Horodle, tworzą trzy dokumenty:

1. Dokument panów polskich przyjmujących bojarów litewskich do swoich herbów, nazywany w historiografii dokumentem adopcyjnym⁷.

Dokument bojarów litewskich przyrzekających wierność szlachcie polskiej, królowi Jagielle i księciu Witoldowi i akceptujących sposób wyboru wielkiego księcia litewskiego po śmierci Witolda⁸.

3. Dokument Jagielle i Witolda, wystawiony w dwóch egzemplarzach, w którym władcy określają charakter relacji łączących Królestwo i Wielkie Księstwo oraz udzielają przywilejów bojarom litewskim, przyjętym do herbów szlachty polskiej⁹.

Wymienione dokumenty regulują różne aspekty unii horodelskiej, wzajemnie treściowo odnoszą się do siebie oraz noszą wiele wspólnych cech kancelaryjnych, co poniekąd uzasadnia stosowanie terminu: dokumenty unii horodelskiej. Przed przystąpieniem do analizy formularza należy wskazać na ich zróżnicowany charakter

⁴ A. Małecki, *Znaczenie Unii horodelskiej w roku 1413, z punktu widzenia heraldycznego*, „KH”, t. 12: 1898, s. 751–762; O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, „KH”, t. 29: 1915, s. 177–207 (dalej cytowane strony ndb).

⁵ W. Semkowicz, *Braterstwo szlachty polskiej z bojarstwem litewskim w unii horodelskiej 1413 roku*, [w:] *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Kraków 1914 (dalej cytuję strony ndb); W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarzaskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle roku 1413*, „L-SP”, t. 3: 1989, s. 7–139.

⁶ AU, nr 49–51.

⁷ AU, nr 49.

⁸ AU, nr 50.

⁹ AU, nr 51: Or. 1 [dalej: AU 51 (1)], Or. 2 [dalej: AU 51 (2)].

dypłomatyczny. Dokument Jagiełły i Witolda nosi cechy traktatu międzypaństwowego oraz przywileju stanowego¹⁰. Dokumenty bojarów litewskich i panów polskich zawierają m.in. poręczenie wystawców dla postanowień dokumentu królewskiego i książęcego oraz wzajemne gwarancje dla partnera układu, zaś ten ostatni jest jednym z nielicznych przykładów dokumentu adopcyjnego. Rozwiązanie zastosowane w Horodle odbiega nieco od modelu przyjętego przy zawieraniu unii wileńsko-radomskiej z 1401 r. Wówczas układające się strony wystawiły odrębne dokumenty. Dokument Jagiełły wystawiony dla Witolda nie zachował się i jego treść nie jest znana¹¹. Dokumenty: Witolda – potwierdzający zawarty układ oraz gwarancje dla postanowień unii, wystawione jako odrębne dokumenty przez panów litewskich i polskich, przetrwały w oryginale¹². Osobne dokumenty gwarancyjne wystawili również książęta litewscy¹³. Poręczenie ze strony reprezentantów stanów udzielone układowi z 1401 r. nawiązuje do starej, XIV-wiecznej praktyki potwierdzania traktatów międzypaństwowych (np. pokoju kaliskiego z Krzyżakami)¹⁴. Zdaniem J. Krzyżaniakowej, „rozszerzenie dokumentacji umów międzynarodowych wiązało się z rozwojem kancelarii i wzrostem kultury politycznej”¹⁵. Podobnie postąpiono również w przypadku unii horodelskiej, odwołując się do deklaracji wyrażonych w dyplomach możnowładców polskich i litewskich. Niemniej różnica w stosunku do wcześniejszej unii polega na tym, że Jagiełło i Witold wystawili jeden wspólny dokument, w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach dla każdej ze stron, zamiast dwóch odrębnych dyplomów, tak jak to miało miejsce w 1401 r. Rozwiązanie to w układach dwustronnych stosowano dość rzadko. Z polskiej praktyki kancelaryjnej znane są jedynie dwa przykłady, kiedy układające się strony sporządziły wspólny dokument: układ polsko-czeski z 1337 r. i polsko-brandenburski z 1421 r.¹⁶ W XV

¹⁰ Wyczerpującą definicję traktatu międzypaństwowego podał P. Nowak: „pisemne oświadczenie powstałe w wyniku rokowań układających się stron, które ma charakter prawno publiczny poprzez posiadanie określonych znamion formalnych zewnętrznych i wewnętrznych, zależnych od rozwoju prawa i kultury duchowej, a szczególnie przemian piśmiennictwa w ramach przestrzenno-czasowych” (P. Nowak, *Dokumenty pokoju w Raciążku z 1404 roku*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 40: 2002, s. 58) Zob. też definicje zaproponowane przez A. Gąsiorowskiego (*Nad dokumentami pokoju toruńskiego 1466 roku*, „KH”, t. 79: 1972, nr 1, s. 138) oraz S. Szczura (*Traktaty międzypaństwowe Polski piastowskiej*, Kraków 1990, s. 34).

¹¹ AU, nr. 37.

¹² AU, nr 38, 39, 44.

¹³ Semen, książę drucki (AU 40), Iwan Olgimuntowicz (AU 41), Jerzy Dowgowd (AU 42), Jerzy i Andrzej, książęta zaślawsy (AU 43).

¹⁴ A. Gąsiorowski, *Formularz dokumentów traktatów polsko-krzyżackich z XIV–XV wieku*, „Archeion”, t. 66: 1978, s. 177; S. Szczur, *Traktaty międzypaństwowe*, passim. Szerzej na temat dokumentów unii wileńsko-radomskiej zob. J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska*, cz. 1, s. 224–226.

¹⁵ J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska*, cz. 1, s. 226.

¹⁶ A. Gąsiorowski, *Polscy gwaranci traktatów z Krzyżakami XIV–XV wieku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1971, nr 2–3, s. 246, przyp. 2.

w. przy zawieraniu traktatów międzypaństwowych wyraźnie dominowało wystawianie oddzielnych dokumentów. Tak było w przypadku traktatów z Krzyżakami w 1404, 1411, 1422, 1435, 1466 r., z państwami unii kalmarskiej w 1419 r. i wspomnianego już układu wileńsko-radomskiego z 1401 r.¹⁷ Dlaczego więc w 1413 r. Jagiełło i Witold wystawili jeden wspólny dokument?

Odpowiedź na to pytanie kryje się w praktyce kancelarii królewskiej, zapoczątkowanej w końcu XIV w., związanej z równorzędnym stanowiskiem w państwie Jagiełły oraz Jadwigi. Z tego okresu znane są dwa dokumenty wystawione wspólnie przez monarchów: dla biskupa krakowskiego i Spytka z Melsztyna¹⁸. I choć rozwiązanie takie nie znalazło szerszego zastosowania w latach 1386–1399, skorzystano z niego przy okazji aktów związanych z polityką zagraniczną, w których jako współwystawca królewskiego dokumentu występował książę Witold. Regułę tę stosowano przede wszystkim w kontaktach z Krzyżakami, nie tylko w dokumentach zawarcia pokoju czy zawieszenia broni, ale także w pismach dotyczących bieżącej działalności dyplomatycznej (*salvus conductus*, pełnomocnictwa etc.)¹⁹. Wspólne wystawianie dokumentów przez Jagiełłę i Witolda było podyktowane zapewne względami praktycznymi, ale także wyraźnie manifestowało jednolite stanowisko Polski i Litwy w polityce zagranicznej. Wolno przypuszczać, że te same względy zdecydowały o tym, że w Horodle Jagiełło i Witold wystawili jeden wspólny dokument dla podkreślenia i wzmocnienia przekazu postanowień podjętych w czasie wspólnego polsko-litewskiego zjazdu.

III. Dokumenty unii horodelskiej mają charakter wieczysty i zostały sporządzone według pełnego formularza, stosowanego również w przypadku innych traktatów międzynarodowych zawieranych przez króla Polski²⁰. Wszystkie trzy dyplomy rozpoczyna inwokacja (*In nomine Domini amen*) i następująca po niej formuła perpetuacyjna (*Ad perpetuam rei memoriam*). Z reguły tych sformułowań nie stosowano w dokumentach o charakterze doczesnym, rozpoczynających się

¹⁷ Zob. A. Gąsiorowski, *Formularz*, s. 173 i nn.; Z. Nowak, *Dokument strony polsko-litewskiej traktatu przymierza z państwami unii kalmarskiej z 1419 r.*, „Zapiski Historyczne”, t. 36: 1971, z. 3, s. 65–73.

¹⁸ KDKK II 379; AGZ VI 6; Zob. też I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie i ich funkcja w państwie polskim za Andegawenów i pierwszych Jagiellonów 1370–1444*, Warszawa 1977, s. 61.

¹⁹ I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 62 (tam referencje źródłowe); A. Szweđa, *Organizacja i technika dyplomacji polskiej w stosunkach z Zakonem Krzyżackim w Prusach w latach 1386–1454*, Toruń 2009, *passim*; M. Kosman, *Kancelaria wielkiego księcia Witolda*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 14: 1969, s. 101. Zob. też traktaty z Danią (CEV I 845), Brandenburgią (*Codex diplomaticus Brandenburgensis*, 2, t. III, s. 399), Węgrami (KDL, s. 300–303).

²⁰ Najpełniejszą charakterystykę formularza dokumentów Jagiełły przedstawiła I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 45–59; zob. też A. Gąsiorowski, *Formularz*, s. 176–181, gdzie autor scharakteryzował formularz traktatów pokojowych z Krzyżakami.

intytulacją. Kolejną formułą podkreślającą solenny charakter dokumentów horodelskich jest arenga. Stylizacja areng w każdym z dokumentów ma indywidualny i niepowtarzalny charakter. Arenga z dokumentu Jagiełły i Witolda to preambuła powinnościowa, podkreśla obowiązki duchowe władcy wobec swoich poddanych (*alimonia spirituales, alimenta celestia*), które są nie bez znaczenia z perspektywy życia wiecznego²¹. Jej brzmienie, akcentujące dychotomiczny w rozumieniu ludzi średniowiecza wymiar ludzkiego życia (doczesność – wieczność), odpowiada charakterowi wieczystemu dokumentu unii. W opozycji do rozbudowanej arengi dokumentu monarszego pozostaje preambuła z dokumentu bojarów litewskich²². Należy ona do typu areng przemijania, memoria–oblivio, chętnie wykorzystywanych w kancelarii Jagiełły²³. Prosty przekaz o konieczności utrwalania na piśmie umów został wzmocniony odwołaniem do Boga, stwórcy wszystkich rzeczy, za którego przyczyną można dzięki pismu zachować wiedzę o sprawach ludzkich. Wyszukaną i oryginalną postać nadano arendze w dokumencie adopcyjnym. Jej autor dał popis prawdziwego kunsztu literackiego i nawiązał, tak pod względem treści (znaczenie miłości) jak i formy (nagromadzenie form czasownikowych), do *Hymnu o miłości* z 1. Listu św. Pawła do Koryntian²⁴. Cnota miłości ma wymiar nie tylko prywatny, indywidualny, ale także publiczny, analogicznie jak horodelska adopcja herbowa, której znaczenie daleko wykraczało poza rodzinny

²¹ *Debitores sumus spiritualis alimoniae salutaria illis pocula ministrare, quibus presidentes temporalium commodorum prestamus suffragia, ut quos ad corporis necessitatem sustentamus, salutis etiam ipsis, quantum nostra sufficit facultas, ministeria porrigamus, ne, dum temporalibus insistimus profectibus, vite commoda negligere videamur et, unde dona benedictionis et bravium expectamus sempiternum, inde vite detrimenta sentiamus et premiis destituti adoptatis nulla laboris nostri commoda consequamur. Expediit perquirere et debita attendere ratione, ut dum hominibus impartimur carnis beneficia, meditemur, qualiter ipsis celestia prebeamus alimenta et, quos in hoc seculo transitoriis rerum condimus copiis, illis viam eterne beatitudinis demonstramus, quatinus et hic nostre munificentie cognoscant presidia et tandem future glorie compendia per exercitia directionis nostre apprehendant in omnium Salvatore. Na temat areng w dokumentach Jagiełły zob. A. Adamska, *Słowo władzy i władza słowa. Język polskich dokumentów monarszych doby średniowiecza*, [w:] *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków 2006, s. 68–76. Zob. też G. Ryś, *Chrześcijańska ideologia władzy w Polsce w XIV–XV w.*, „*Nasza Przeszłość*”, t. 76: 1991, s. 45–81.*

²² *Sator rerum omnium, cuius oculus penetrat universa et scientia nunquam extinguitur in rebus humanis, quas oblivionis caducis momentis constat subiacere, ut memoria earum remaneat, apices litterarum alti consilii providentia ordinavit, quarum presidio rerum ordinationes, pacta et tractatus conservantur.*

²³ Zob. zestawienie areng z dokumentów królewskich Jagiełły w pracy I. Sułkowskiej-Kurasiowej, *Dokumenty królewskie*, s. 180–191. Nieco zmieniona wersja tej arengi znalazła się także w dokumentach Kazimierza Jagiellończyka inkorporujących ziemię rawską i gostyńską z grudnia 1462 r., zob. P. Węcowski, *Mazowsze w Koronie. Propaganda i legitymizacja władzy Kazimierza Jagiellończyka na Mazowszu*, Kraków 2004, s. 106–113.

²⁴ 1. Kor. 13, 1–13.

czy też rodowy wymiar²⁵. Odwołania do *caritas* pojawiają się także w dyspozycji dokumentu adopcyjnego.

We wszystkich trzech dokumentach po arendzie występują intytulacja i promulgacja. Pierwsza z tych formuł jest wprowadzana konsekwentnie za pomocą spójnika *proinde*. W przypadku dokumentów panów polskich posłużono się intytulacją zbiorową, ograniczającą się do bardzo ogólnego określenia wystawców formułką *nos prelati, barones, nobiles et proceres Regni Polonie*. Z tak lapidarnie ujętą intytulacją wyraźnie kontrastuje analogiczna formuła w dokumencie bojarów litewskich, w której wyliczono wszystkich 47 przedstawicieli strony litewskiej, wymienionych w takiej samej kolejności w dyspozycji dokumentu adopcyjnego i dokumentu Jagiełły i Witolda. Ta dysproporcja, jak się wydaje, mogła wynikać z faktu, że koncypiant obydwu dokumentów dysponował jedynie przygotowanym wcześniej spisem bojarów litewskich, którzy mieli zostać adoptowani. Prawdopodobnie nie było do końca jasne, którzy przedstawiciele polskich rodów rycerskich przywieszą swoje pieczęcie do dokumentu adopcyjnego, stąd brak w nim imiennej listy wystawców i konieczność zastosowania intytulacji zbiorowej. Taki domysł potwierdzałby podnoszoną już w literaturze przedmiotu niechęć niektórych możnych polskich do postanowień horodelskich²⁶. W dokumencie króla i księcia zastosowano tzw. pełną intytulację²⁷. Tytułatura Jagiełły w pełni odpowiadała legendzie pieczęci majestatowej króla²⁸. W oparciu o stylizację intytulacji królewskiej sformułowano tytułaturę wielkiego księcia Witolda, formalnie współwystawcy dokumentu, która brzmiała: *Allexander alias Wytowdus magnus dux Lyttwanie necnon terrarum Russie dominus et heres etc.* Zdaniem Marcelego Kosmana, tak rozbudowana formuła pojawiła się po raz pierwszy w 1413 r. i przetrwała w tej postaci do końca panowania Witolda²⁹. Wprowadzenie nowej intytulacji wielkoksiążęcej, eksponującej niezależność Witolda, na co zwracał już uwagę O. Halecki³⁰, było zapewne przedmiotem ustaleń politycznych poprzedzających zjazd horodelski. Trudno bowiem przypuszczać,

²⁵ *Quia constat, nullum salutis recipere compendia, nisi misterio fulciatur caritatis, que non agit perperam, sed fulgens propria bonitate, discordes conciliat, unit rixantes, mutat odia, rancores amputat et cunctis pacis prostat alimentum, dispersa colligit, collisa erigit, in plana aspera dirigit et parva in directa convertit et virtutes omnibus succurrit, nullum ledit, diligit universa et si quis sub eius confugerit brachia, securitatem inveniet, nec insultus cuiuspian formidabit. Per hanc leges conduntur, regna reguntur, urbes ordinantur et status Reipublice optimo fine perficitur, que cunctis virtutibus prestantior commendatur, quam si quis contempserit, omnis boni expers erit.*

²⁶ Zob. G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich*, t. 2, cz. 1, s. 391–392, 413–415.

²⁷ I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 46–47.

²⁸ *Wladislaus Dei gratia rex Polonie necnon terrarum Cracovie, Sandomirie, Siradie, Lancicie, Cuyavie, Lyttwanie princeps supremus, Pomeranie Russieque dominus et heres etc.*; zob. Z. Piech, *Monety, pieczęcie i herby w systemie symboli władzy Jagiellonów*, Warszawa 2003, s. 45.

²⁹ M. Kosman, *Dokumenty wielkiego księcia Witolda*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 16: 1971, s. 156.

³⁰ O. Halecki, *Dzieje*, s. 209.

aby w tak ważnej sprawie, jaką był tytuł władcy, pozostawiono koncypientowi zupełną swobodę. Natomiast za ustępstwo na rzecz formularza dokumentowego należy uznać przejęte z intytulacji królewskiej określenie *heres*, które rozmiętało się z postanowieniami dokumentu horodelskiego mówiącymi, że po śmierci Witolda dysponentem tronu wielkksiążęcego na Litwie będzie król Polski. Następująca po intytulacji formuła promulgacji była jedną z najbardziej skonwencjonalizowanych części formularza dokumentów królewskich. W dokumentach horodelskich pojawiła się ona w dość standardowym brzmieniu: *significamus quibus expedit universis presentibus et futuris presentium noticiam habituris, quod* (AU 50)/ *quomodo* (AU 49 i AU 51). Jedynie w dokumencie adopcyjnym koncypient poprzedził ją często spotykanym zwrotem wykorzystującym grę słów: *universaliter universi et singulariter singuli significamus...*

Kolejną formułą, która pojawiła się w dokumentach bojarów litewskich i monarszym, jest narracja. Dokument panów polskich jest pozbawiony tej formuły. Jej brzmienie z reguły miało charakter indywidualny. W przypadku dokumentów horodelskich treść narracji wskazuje na równoczesne redagowanie ich konceptów, bowiem poruszane w tej części wątki wyraźnie wzajemnie nawiązują do siebie. W dokumencie bojarów litewskich jest mowa o nadaniu Litwinom za zgodą Jagiełły i Witolda herbów, których dotąd nie używali, przez *barones, nobiles et proceres Regni Poloniae* (te same określenia występują w intytulacji dokumentu adopcyjnego), dalej mowa o licznych nadaniach i przywilejach otrzymanych od Jagiełły i Witolda za wstawiennictwem panów polskich (wątek interwencji panów przy uzyskaniu przez Litwinów praw i przywilejów pojawia się również w dokumentach adopcyjnym i monarszym) i o złożonej przez przedstawicieli rycerstwa polskiego obietnicy pomnożenia ich oraz deklaracji pomocy w walce ze wspólnymi wrogami, po czym bojarzy, wdzięczni za te łaskawości, zapowiadają potwierdzenie zobowiązań wymienionych dalej w dyspozycji. Narracja dokumentu bojarów litewskich streszcza więc postanowienia dyspozycji dokumentu adopcyjnego, powtarzając poczynione w nim zobowiązania rycerstwa polskiego wobec Litwinów. Trzeba przy tym zaznaczyć, że koncypient dokumentu bojarów litewskich przejął również bezpośrednio z dokumentu adopcyjnego niektóre zwroty i sformułowania³¹. Z kolei dokument Jagiełły i Witolda w narracji ucieka w retoryczne wątki typowe dla arengi, wyrażając wolę obydwu monarchów, aby pomnażać dobra duchowe

³¹ Np. powtórzony w dyspozycji dokumentu bojarów zwrot *universaliter universi et singulariter singuli*, czy też utrzymany w podobnej stylistyce fragment mówiący o dziedziczeniu herbów: *armis...*, *quas a parentibus et predecedentibus nostris contraximus...*, *ac si ipsa a suis progenitoribus ordine geniture suscepissent* (AU 49); *que ipsi a parentibus et predecessoribus suis ordine geniture contraxerunt* (AU 50).

swoich poddanych oraz utwierdzać ich w wierze, do czego mają przyczynić się postanowienia dyspozycji.

Treść prawna ujęta w dyspozycji dokumentów horodelskich była wielokrotnie omawiana i interpretowana przez badaczy stosunków polsko-litewskich. Wyczerpujący przegląd treści postanowień unii w Horodle i najważniejszych stanowisk badawczych przedstawił niedawno G. Błaszczyk³². W związku z tym zwróć uwagę jedynie na te aspekty dyspozycji, które mają znaczenie dla rekonstrukcji okoliczności powstania dokumentów horodelskich. Pierwszą, bardzo istotną kwestią jest spis Litwinów adoptowanych do herbów polskich. Ten wykaz występuje w dyspozycji dokumentu adopcyjnego oraz na samym końcu dyspozycji dokumentu monarszego, zaś w dokumencie bojarów litewskich został umieszczony w intytulacji, jako enumeratywne wyliczenie wystawców. Kolejność wymienionych w nim osób jest we wszystkich trzech dokumentach taka sama. Na pierwszym miejscu wymieniono Moniwida wojewodę wileńskiego, a dalej Jawnutę wojewodę trockiego, kasztelanów: Mingajłę wileńskiego, Sunigajłę trockiego oraz Niemira starostę połockiego. Pozostali przedstawiciele litewskich rodów, określani imieniem, któremu niekonsekwentnie towarzyszą patronimik, przezwisko lub miejsce, z którego ich pisano, występują bez określenia urzędów i sprawowanych funkcji. Porównanie spisu we wszystkich trzech dokumentach pozwala wychwycić pewne drobne różnice, istotne przy określeniu kolejności koncyptowania dokumentów. W tym miejscu warto jeszcze zaznaczyć, że w zapisie imion bojarów między poszczególnymi dokumentami zachodzą różnice ortograficzne, ale te odmianki nie mają znaczenia przy charakterystyce dyktatu. Wobec braku ustalonych zasad ortograficznych swobodna pisownia nazw osobowych i miejscowych jest zjawiskiem powszechnym w średniowiecznych dokumentach i nie można na jej podstawie wysuwać daleko idących wniosków. Otóż różnice w spisie zachodzą odnośnie do określenia trzech postaci:

1. Niemira – w dokumencie adopcyjnym został wymieniony z tytułem *capitaneus Polocensis*, którego brak w dwóch pozostałych dokumentach.

2. Wojciecha Korewy – w dokumencie adopcyjnym występował jako *Abracht Corewa de Sowgodsko*, zaś w pozostałych dwóch już tylko jako *Corewa*.

3. Stanisława Butowtowicza – w dokumencie adopcyjnym i królewskim określonego wraz z patronimikiem, a pozbawionego tej formy w dokumencie bojarów litewskich.

O ile w przypadku Stanisława brak formy patronimicznej w dokumencie bojarów litewskich można położyć na karb nieuwagi koncyptenta lub pisarza, o tyle różnice w określeniu Niemira i Wojciecha Korewy pokazują wyraźnie, że spis z

³² G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich*, t. 2, cz. 1, s. 376–415.

dokumentu adopcyjnego miał pełniejszą postać aniżeli nieco zredukowana lista w pozostałych dokumentach. Może to świadczyć o wcześniejszej redakcji dokumentu adopcyjnego w stosunku do dwóch pozostałych dyplomów. Drugą istotną kwestią, wymagającą podkreślenia, jest wzajemna komplementarność postanowień wszystkich trzech dokumentów. Dyspozycja dokumentu panów polskich zawiera następujące postanowienia: adopcję herbową Litwinów, zobowiązanie do udzielania rady i pomocy Litwinom w razie potrzeby i zagrożenia, zobowiązanie do starania się o pomnożenie przywilejów i wolności nadanych bojarom oraz niepodejmowania działań zbrojnych bez ich rady. W dalszej części dyspozycji wyszczególniono zobowiązania Litwinów: do nieprowadzenia wojen bez wiedzy strony polskiej, do wierności i posłuszeństwa królowi polskiemu i wielkiemu księciu litewskiemu. Dyspozycję zamyka wykaz adoptowanych do rodów polskich Litwinów oraz klauzula zastrzegająca, iż z praw herbowych korzystać będą jedynie katolicy. Natomiast o wiele krótsza i uboższa w treść jest dyspozycja dokumentu bojarów litewskich, co poniekąd wynika stąd, że zobowiązania strony polskiej zostały wypunktowane w narracji tego dokumentu. W pierwszej części dyspozycja dokumentu bojarów powtarza zobowiązania litewskie wspomniane już w dokumencie adopcyjnym, tzn. do udzielania pomocy stronie polskiej przeciwko jej wrogom oraz do zachowania wierności królowi polskiemu i wielkiemu księciu litewskiemu. W części drugiej Litwini deklarowali, że po śmierci Witolda nie obiorą jego następcy, lecz uznają nominata króla i panów polskich. Na końcu dyspozycji zawarto zobowiązanie strony polskiej do zasięgnięcia rady wielkiego księcia i bojarów litewskich przy wyborze króla polskiego po bezpotomnej śmierci Jagiełły. Generalnie należy stwierdzić, że treści wyrażone w dyspozycjach dokumentu panów polskich i dokumentu bojarów litewskich, ale też i w narracji tego drugiego, wzajemnie odwołują się do siebie, wymieniając nie tylko zobowiązania wystawcy, ale również postanowienia dotyczące drugiej z układających się stron.

Spośród trzech dokumentów horodelskich najobszerniejszą i najbardziej rozbudowaną dyspozycję posiada dokument wystawiony wspólnie przez Jagiełłę i Witolda. Wydawcy *Aktów Unii* wyodrębnili w niej 16 artykułów zawierających najważniejsze treści prawne. Na wstępie umieszczono wzbudzający w nauce wiele dyskusji zapis o wcieleniu Wielkiego Księstwa do Korony z uwagi na narastające niebezpieczeństwo krzyżackie³³. W kolejnych punktach obydwaj władcy gwarantowali Kościołowi nadane wcześniej na wzór Królestwa Polskiego wolności i przywileje, a bojarów litewskich wyznania katolickiego, którzy uzyskali od szlachty polskiej herby, obdarzyli jej prawami (prawo do dziedziczenia i dysponowania ziemią, swobodne zamążpójście córek, zwolnienie od budowy zamków i wypraw

³³ Zob. Podsumowanie stanowisk w tej dyskusji zaprezentowane przez G. Błaszczyka, *Dzieje stosunków polsko-litewskich*, t. 2, cz. 1, s. 378, 382–385.

oraz podatków wojennych). Pierwsza część dyspozycji dokumentu monarszego ma charakter przywileju stanowego i nie odwołuje się, poza wzmianką o nadaniu herbów bojarom, do treści dwóch wcześniejszych. Dopiero w punkcie 8, dotyczącym zachowania wierności przez bojarów litewskich swoim panom (Jagielle i Witoldowi), nastąpiło bezpośrednie odwołanie do dokumentu adopcyjnego i dokumentu bojarów³⁴. Kolejne postanowienia dotyczyły powołania na Litwie hierarchii urzędniczej (wojewodowie, kasztelanowie), do której dostęp mieli posiadać jedynie katolicy, oraz wyboru wielkiego księcia po śmierci Witolda i króla polskiego po bezpotomnej śmierci Jagiełły. Punkt mówiący o elekcji władców jest treściowo zgodny z analogicznymi postanowieniami zawartymi w dokumencie bojarów litewskich i został zredagowany za pomocą tych samych wyrażen, z ponownym przywołaniem dokumentu bojarów³⁵. W końcu król i wielki książę potwierdzali bliżej nieznane przywileje z lat 1405/1406 i zapowiadali możliwość odbywania za zgodą władcy wspólnych zjazdów panów polskich i litewskich w Lublinie albo w Parczewie. Dyspozycję dokumentu monarszego zamyka spis Litwinów przyjętych do herbów polskich, poprzedzony wprowadzeniem informującym o tym, że wyboru adoptowanych dokonał książę Witold za zgodą Jagiełły.

Jednolita treść prawna, liczne wzajemne odwołania obecne we wszystkich trzech dokumentach, pewne zbieżności stylistyczne występujące w dyspozycjach i częściowo narracjach dokumentu bojarów i dokumentu królewskiego wskazują, że praca nad koncepcjami wszystkich trzech aktów musiała być ściśle skoordynowana i prawdopodobnie przebiegała równocześnie.

Dokumenty horodelskie mają tę samą koroborację, raczej niespotykaną w pozostałych dokumentach wieczystych Jagiełły³⁶. Różnice między poszczególnymi wariantami są drobne i sprowadzają się do pojedynczych wyrazów³⁷. Koncypient wyraźnie dążył do zróżnicowania brzmienia tej formuły, która najszerszą redakcją otrzymała w dokumencie adopcyjnym. W dokumencie monarszym koroboracja przechodzi w listę świadków za pomocą formuły *presentibus et consentientibus ac ratum habentes*. Dokumenty panów polskich i litewskich nie mają formuły testacji.

³⁴ *Super quo barones, boyari et proceres terrarum Lyttwanie predicti iuramentum nobis iam presterunt, prout clarius in litteris ipsorum, quas cum baronibus regni Polonie sibi invicem concesserunt, continetur.*

³⁵ *...iuxta tenorem et contenta priorum litterarum.*

³⁶ Por. I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 49–50, 69.

³⁷ *Ut autem corroboracionis et cautele uberioris omnia premissa acciapiant firmitatem, presentes fecimus sigillorum nostrorum ex certa nostra scientia munimine roborari* (AU 49); *Ut autem corroboracionis et cautele uberioris omnia premissa acciapiant firmitatem, fecimus sigillorum nostrorum munimine roborari* (AU 50);

Ut autem corroboracionis et cautele uberioris omnia premissa acciapiant firmitatem, presentes fecimus sigillorum nostrorum munimine roborari (AU 51).

Lista świadków dokumentu Jagiełły i Witolda obejmuje 54 osoby: 11 duchownych (arcybiskupi i biskupi) oraz 43 urzędników świeckich (województów, kasztelanów, marszałka, sędziów oraz podkomorzego i chorążego krakowskich). Świadkowie zostali ułożeni według porządku hierarchicznego, poczynając od duchownych z arcybiskupem gnieźnieńskim na czele poprzez kasztelana krakowskiego, wojewodów, innych kasztelanów, urzędników nadwornych i sędziów ziemskich. Wśród świadków wyraźnie dominują Małopolanie (18), w mniejszej liczbie występują Wielkopolanie (11), Kujawianie (5), urzędnicy z ziemi łączyckiej (4) i sieradzkiej (3). Niektórzy historycy uważali świadków z dokumentu królewskiego za gwarantów zawartych w nim postanowień, bowiem dokument adopcyjny wystawiony przez panów polskich nie poruszał zasad obsady tronów polskiego i litewskiego³⁸. Tytulatura świadków jest w przypadku każdego z nich zgodna z datą dzienną dokumentu. Szczególną uwagę zwraca wymienienie wśród testatorów duchownych wiadomości o wakujących biskupstwach: chełmskim i mołdawskim. Takie sformułowanie nasuwa przypuszczenie, że koncypiant zredagował listę świadków według precedencji episkopatu, znanej mu zapewne nie tylko z praktyki kancelarii królewskiej. Osobną kwestią wymagającą zbadania jest sprawa, czy rzeczywiście wszyscy wymienieni świadkowie byli obecni na zjeździe w Horodle, czy też mamy do czynienia z idealnym wykazem osób, które winny się tam znaleźć, na co wskazywałyby wzmianki o wakujących biskupstwach. Obecność części urzędników wymienionych w liście świadków dokumentu królewskiego w Horodle poświadczają ich pieczęcie, wiążące przy dokumencie adopcyjnym³⁹, oraz inne źródła⁴⁰. Formułą umieszczoną na końcu formularza dokumentów horodelskich jest datacja. Stylizacja tej części eschatokołu w dokumencie adopcyjnym wyraźnie odbiega od pozostałych dwóch, co ma pewne znaczenie dla odtworzenia okoliczności powstania dokumentów horodelskich. Zastosowana w datacji formułka *Actum et datum* występowała w zaledwie 7% dokumentów wieczystych sporządzonych w kancelarii królewskiej w czasach panowania Jagiełły⁴¹. Dalej koncypiant określił miejsce i czas wystawienia dokumentu adopcyjnego w następujący sposób: *in Hrodlo opido in parlamento seu convencione generali die secunda mensis Octobris, anno Domini...* Z kolei datacja dokumentu bojarów litewskich została wystylizowana nieco inaczej: *Actum in opido Hrodlo circa flumen Bug in paralamento seu congregatione generali die secunda mensis Octobris sub anno Domini... etc.* Różnice zasadzają się na braku

³⁸ G. Błaszczuk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich*, t. 2, cz. 1, s. 380–381, 385–386.

³⁹ Wojewoda poznański, kasztelanowie: czechowski, kaliski, lubelski, połaniecki, sieradzki, wiślicki, wojnicki, zawichojski, podkomorzy krakowski.

⁴⁰ Zob. ZDM VII 1781 i 1782 – dokumenty królewskie wystawione w Horodle odpowiednio 2 i 3 października, gdzie na liście świadków występują: arcybiskup gnieźnieński i biskup krakowski, wojewoda i kasztelan krakowscy, kasztelanowie sandomierski i lubelski oraz wojewoda sandomierski.

⁴¹ I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 50.

formuły *datum* oraz wprowadzenia wiadomości o obradach prowadzonych nad rzeką Bug, posłużeniu się terminem *congregatio*, a nie *conventio* i wprowadzeniu przyimka *sub*. Identyczne brzmienie datacja otrzymała w dokumencie monarszym, przy czym dodano po niej formuły *datum per manus* oraz *scriptum per manus*.

W pierwszej z nich wystąpił Wojciech Jastrzębiec, biskup krakowski i kanclerz, w drugiej Stanisław Ciołek, kanonik sandomierski i notariusz królewski. Zwraca uwagę odrębne wystylizowanie formuły *scriptum per manus* na dwóch egzemplarzach dokumentu królewskiego. W Or. 1 brzmiała ona: *Scriptum vero per manus Czolkonis canonici Sandomiriensis, secreti nostri notarii*, zaś w Or. 2: *Scriptum vero per Stanislaum Czolek canonicum Sandomiriensem, secretum nostrum notarium*. Ta drobna różnica, polegająca na opuszczeniu w Or. 2 wyrazu *manus*, czego konsekwencją była zmiana genetivu na accusativ przy określeniu imienia i tytułatury Ciołka, wynikała prawdopodobnie z braku rozwiniętego brzmienia formuł końcowych, tzn. *datum* i *scriptum* w koncepcie dokumentu, i stąd pisarz sporządził je niejako z pamięci, dopuszczając się drobnych różnic.

Warto zwrócić jeszcze uwagę na zastosowanie we wszystkich trzech dokumentach współczesnego sposobu zapisu daty dziennej: *die secunda mensis Octobris*. Polska kancelaria królewska bardzo rzadko stosowała ten powszechny już w Europie w XV w. sposób datowania, hołdując konserwatywnej manierze określania dnia według kalendarza chrześcijańskiego⁴². Jedynie w dokumentach dotyczących polityki zagranicznej państwa uciekano się do tej praktyki. Jako przykłady można wskazać dokumenty: zastawu Nowej Marchii z 23 października 1412 r.⁴³, zawieszenia broni z wielkim mistrzem Michałem Kuchmeisterem z 7 października 1414 r.⁴⁴, udzielenia *salvus conductus* posłom wielkiego mistrza udającym się na sobór w Konstancji z 6 listopada 1414 r.⁴⁵

Mimo wskazywanych powyżej drobnych różnic dokumenty horodelskie zostały zredagowane według bardzo zbliżonego formularza, zarezerwowanego w kancelarii królewskiej dla dokumentów o charakterze wieczystym. Dobór formuł oraz ich stylizacja, a także posługiwanie się zbliżonymi rozwiązaniami frazeologicznymi, wskazują, że ich dyktat był starannie przygotowany i opracowany. Zależności treściowe oraz wzajemne odwołania do treści pozostałych dokumentów, występujące przede wszystkim w dokumencie monarszym, ale również między dokumentami panów polskich i litewskich, świadczą o tym, że praca nad conceptami tych dokumentów była skoordynowana i została zrealizowana w jednym środowisku. Spośród dokumentów horodelskich zdecydowanie wyróżnia się opracowaniem literackim i

⁴² Ibidem; Zob. też A. Gąsiorowski, *Formularz*, s. 178.

⁴³ BCz. 293.

⁴⁴ GStA PK, XX. HA. PU 65, 1; KDL, s. 189.

⁴⁵ GStA PK, XX. HA. PU, 65, 4.

swobodą odwołań do wątku miłości (caritas) dokument adopcyjny panów polskich, którego stylizacja wymyka się nieco sztywnym regułom dobrze rozwiniętego formularza wypracowanego w kręgu kancelarii koronnej w pierwszej ćwierci XV w.

IV. Duże zainteresowania w nauce wzbudzały pieczęcie przywieszane do dokumentów horodelskich⁴⁶. Sposób uwierzytelnienia wszystkich trzech dokumentów ma dla nas znaczenie o tyle, o ile wskazuje na okoliczności ich powstania. Najmniej wątpliwości budzą egzemplarze dokumentu królewskiego i książęcego, opieczętowane pieczęciami majestatowymi Jagiełły i Witolda⁴⁷. Dokumenty zostały uwierzytelnione – zgodnie z wymogami i zwyczajem kancelaryjnym powszechnym w Europie XV w. – pieczęciami wystawców, zgodnymi z ich tytułaturą wyrażoną w intytulacji. Niestety, niewiele można wnioskować ze sposobu uwierzytelnienia zachowanego w oryginale dokumentu bojarów litewskich, przy którym pierwotnie wisiało 45 pieczęci⁴⁸. Jego wydawca, W. Semkowicz, był w stanie rozpoznać wizerunki napieczęte zaledwie trzech odcisków z powodu wykruszenia się wosku z misek pieczętnych⁴⁹. Przy edycji dokumentu bojarów litewskich posłużył się opisem 37 pieczęci wiszących niegdyś przy tym dokumencie, sporządzonym przez Jana Zamojskiego. Problem w tym, że kolejność pieczęci opisana w inwentarzu Zamojskiego nie odpowiada w pełni porządkowi, w jakim przywieszono je do dokumentu⁵⁰. Ponadto przyszły kanclerz sporządzał tylko przerysy godeł napieczętnych, bez podawania legendy, i nie wiadomo, do kogo należała dana pieczęć. W związku z tym wnioski płynące ze sposobu sygilacji dokumentu bojarów litewskich trzeba przyjmować bardzo ostrożnie. Podstawową kwestią, którą należy rozstrzygnąć przy obserwacji i badaniu pieczęci w dokumentach bojarów i panów polskich, jest kolejność ich przywieszania, a w zasadzie jej zgodność z porządkiem wystawców wymienionych w intytulacji. Przyjmuje się, że duży stopień korelacji tych hierarchii świadczy o uporządkowanym i dobrze zorganizowanym pieczętowaniu dokumentu, odbywającym się w jednym czasie i w jednym miejscu. Na podstawie opisu Zamojskiego i autopsji Semkowicza można stwierdzić, że porządek pieczęci wiszących przy dokumencie bojarów odpowiada jego intytulacji tylko w przypadku pieczęci urzędniczych (Moniwida, Jawnuty, Mingajły i Sunigajły) oraz

⁴⁶ Zob. zamieszczone w tym tomie artykuły J. Wroniszewskiego i E. Rimśy.

⁴⁷ M. Gumowski, *Pieczęcie królów polskich*, Kraków 1910, tab. IX, nr 13; W. Semkowicz, *Sfragistyka Witolda*, „WNA”, t. 13: 1930, s. 82, il. 6.

⁴⁸ Zob. opis pieczęci pióra W. Semkowicza w AU 50.

⁴⁹ Były to pieczęcie Sunigajły, kasztelana trockiego z herbem Lis, Ościka z herbem Trąby i Getowta z herbem Kopacz.

⁵⁰ Semkowicz oparł tę obserwację na fakcie, że opisana w inwentarzu jako 15. pieczęć z herbem Kopacz w rzeczywistości wisiała na miejscu 21. Zob. AU 50 oraz F. Piekosiński, *Jana Zamojskiego notaty heraldyczno-sfragistyczne*, [w:] *Studja, rozprawy i materiały z dziedziny historii polskiej i prawa polskiego*, Kraków 1907, t. 7, s. 23–25.

częściowo trzech kolejnych postaci wymienionych w intytulacji: Niemira (5/6)⁵¹, Ościka (6/5), Butryma (7/7). Pozostałe pieczęcie zostały przywieszzone w kolejności niezgodnej z intytulacją dokumentu. Ponadto na podstawie porównania destruktywów odcisków przy dokumencie bojarów z rysunkami Zamojskiego i pieczęciami przywieszonymi do dokumentu adopcyjnego, znanymi Semkowiczowi z autopsji, badacz ten ustalił, że przy dokumencie bojarów litewskich wisiało jeszcze dziewięć pieczęci, z których siedmioma uwierzytelniono również dokument panów polskich. Były to pieczęcie Jawnuty Wolimuntowicza, wojewody trockiego z herbem Zadora, bojara litewskiego Wojsnara Werkolowicza z herbem Kot Morski, biskupa wileńskiego Mikołaja z Gorzkowa z herbem Osmoróg⁵², bliżej nieznanego polskiego rycerza Marka z Nakola ewentualnie Nadola z herbem Bogoria⁵³, Świętosława z Piotrowic z herbem Kornicz, który to ród nie został wymieniony jako adoptujący w dokumencie panów polskich, Jana Mężyka z Dąbrowy z herbem Wadwicz oraz pieczęć z herbem Świnka i zatartym napisem otokowym. Ponadto przywieszono doń pieczęcie Moniwida, wojewody wileńskiego z herbem Leliwa oraz Mingajły, kasztelana wileńskiego z herbem Rawicz.

Podsumowując, przy dokumencie bojarów litewskich wisiało dowodnie siedem pieczęci Litwinów (Moniwid, Jawnuta, Mingajło, Sunigajło, Ościk, Getowt, Wojsnar)⁵⁴ oraz cztery pieczęcie Polaków (Mikołaj z Gorzkowa, Marek, Świętosław z Piotrowic, Jan Mężyk), co z dyplomatycznego punktu widzenia budzi zdziwienie. Trzeba jeszcze zwrócić uwagę na fakt, że wśród pieczęci wiszących przy dokumencie bojarów litewskich znajdował się odcisk z herbem Korab, do którego to rodu nie adoptowano nikogo, bowiem o tej wspólnocie rycerskiej nie wspomina żaden z dokumentów horodelskich.

Paradoksalnie najwięcej można powiedzieć o sposobie uwierzytelnienia dokumentu adopcyjnego panów polskich, którego oryginał zaginął w czasie II wojny światowej, a przy którym wisiało 47 pieczęci. Dokładny ich opis, wykonany przez Semkowicza, sporządzone odciski pieczętne oraz dobrej jakości fotografie dokumentu, przechowywane w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii UJ w Krakowie,

⁵¹ Cyfra pierwsza oznacza pozycję Niemira w intytulacji, cyfra druga odnosi się do pozycji jego pieczęci.

⁵² Można więc wysnuć wniosek, że Surgut z Reszkim, wymieniony w intytulacji dokumentu bojarów litewskich na ostatnim miejscu i adoptowany do herbu Osmoróg, nie posiadał wówczas własnej pieczęci.

⁵³ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 53; Z. Wdowiszewski, *Ród Bogoriów w wiekach średnich*, „RPTH”, t. 9: 1928-1929, s. 42, 94 i mapa po s. 16. Analogicznie adoptowany do rodu Bogoriów bojar Stanisław Wiszygin nie posiadałby wówczas jeszcze własnej pieczęci.

⁵⁴ Można przyjąć z dużym prawdopodobieństwem, że przy dokumencie litewskim wisiały także pieczęcie tych bojarów, którzy przywiesili je przy dokumencie adopcyjnym: Miczusa Wilczkowicza z herbem Łódzia, Jana Butryma z herbem Topór, Butowta Montygajłowicza z herbem Gryf, Stanisława Saka z herbem Pomian, Wołczka z herbem Bylina.

pozwalają na zrekonstruowanie wyobrażeń 45 z nich. Kwestii zgodności pomiędzy intytulacją a kolejnością przywieszenia pieczęci w dokumencie panów polskich nie można zbadać, ponieważ jego koncypiant zrehabilitował tę formułę, wymieniając jedynie grupy, które dokonały adopcji (*prelati, barones, nobiles, proceres*). Trudno też hierarchię pieczęci wiszących przy dokumencie panów polskich porównywać ze spisem adoptowanych bojarów litewskich, wciągniętym do dyspozycji dokumentu adopcyjnego, bowiem spis ten, zgodny z porządkiem intytulacji dokumentu bojarów, oddaje hierarchię litewską i wymienia jedynie same nazwy rodów polskich oraz imiona adoptowanych Litwinów. Tak więc jedyną podstawą odpowiedzi na pytanie o porządek sygilacji dokumentu adopcyjnego pozostają odciski pieczętno przy nim wiszące. Pieczęcie zostały zawieszane na paskach pergaminowych w dwóch rzędach, w górnym 30 odcisków i w dolnym 17 odcisków. Pierwsze dwie należały do najwyższych dostojników duchownych obecnych w Horodle: arcybiskupa gnieźnieńskiego i biskupa krakowskiego. Trzecia pieczęć, której odcisk został wyłuskany, należała prawdopodobnie do najwyższego urzędnika świeckiego – Krystyna z Ostrowa, kasztelana krakowskiego. Jako czwarta winna wisieć, zgodnie z hierarchią urzędniczą, pieczęć wojewody krakowskiego, Leliwity – Jana z Tarnowa, lecz zamiast niej przywieszono odcisk pieczęci Jadwigi z Leżenic z herbem Leliwa, być może małżonki Moniwida, wojewody wileńskiego. Piąta pieczęć z zatartym napisem otokowym, lecz widocznym godłem herbu Poraj, należała zapewne do Mikołaja z Michałowa, wojewody sandomierskiego, co również odpowiadałoby hierarchii urzędniczej, wyraźnie widocznej przy układzie listy świadków dokumentu monarszego. Szóstą przywiesił wojewoda poznański Sędziwój z Ostroroga. Na kolejnych miejscach górnego rzędu przywieszali pieczęcie pozostali urzędnicy ziemscy, głównie kasztelanowie⁵⁵, w grupie których znalazł się również duchowny, Andrzej Łaskarzyc.

W górnym rzędzie przywiesili swoje godła również rycerze, którzy nie należeli do szlachty urzędniczej⁵⁶, zaś jako ostatni przywiesił pieczęć bojar litewski Wojsnar Werkolowicz z herbem Kot Morski (30). Dolny rząd otwiera sigillum Mikołaja z Gorzkowa, biskupa wileńskiego (31), za którym przywieszono pieczęcie pięciu bojarów litewskich⁵⁷, w grupie których znalazła się również pieczęć cześnika ko-

⁵⁵ Kasztelan zawichojski (7), sieradzki (8), podkomorzy krakowski (9), kasztelan czechowski (10), lubelski (12), kaliski (13), połaniecki (14), wiślicki (15), podkomorzy sieradzki (16), prepozyt włocławski (17), podsędek sandomierski (18), sędzia lubelski (21), kasztelan wojnicki (27). Kolejność przywieszenia pieczęci nie odpowiada precedencji urzędów zawartej w liście świadków dokumentu królewskiego.

⁵⁶ Odpowiednio na miejscach: 11, 19, 20, 22, 24, 26, 29.

⁵⁷ Mieczusa Wilczkowicz z herbem Łódzia (32), Jana Butryma z herbem Topór (33), Butowta Montygajłowicz z herbem Gryf (34), Jawnuty Wolimuntowicz, wojewody trockiego z herbem Zadora (36), Stanisława Saka z herbem Pomian (37).

ronnego – Jana Mężyka z Dąbrowy (35). Jako ostatni przywiesili swe pieczęcie rycerze, prawdopodobnie niesprawujący żadnych urzędów, wśród których wystąpili jeszcze dwaj bojarzy litewscy: Getowt z herbem Kopacz (41) na pieczęci i Wołczek z pieczęcią herbu Bylina (44).

Z zarysowanego powyżej przeglądu wyłania się obraz pewnej hierarchii w przywieszaniu pieczęci, jednak nie dość konsekwentnie przestrzeganej. Wśród pieczęci zawieszonych kolejno przy dokumencie adopcyjnym można wyróżnić następujące grupy: 1) biskupi polscy, 2) wojewodowie (wśród których znalazła się Jadwiga z Leżenic zamiast Jana z Tarnowa), 3) pozostali urzędnicy, głównie kasztelanowie, przemieszani z przedstawicielami szeregowego rycerstwa, 4) Litwini (z biskupem wileńskim i wojewodą trockim, ale bez zachowania hierarchii), 5) szeregowie rycerstwo polskie wraz z pojedynczymi bojarami. Porównanie zgodności intytulacji, czy też listy świadków z kolejnością pieczęci zawieszanych przy innych dokumentach sporządzanych w kancelarii królewskiej, pokazuje, że mimo wyraźnych starań jej pracowników nie zawsze udawało się opieczętować dokument we właściwym porządku. Jako przykład mogą posłużyć dokumenty pokoju mełneńskiego z 1422 r. i pokoju toruńskiego z 1466 r. Przy pierwszym z nich przywieszono w czterech rzędach 120 pieczęci⁵⁸. Kolejność ich przywieszenia jest generalnie zgodna z listą gwarantów w pierwszym rzędzie (pieczęcie władców, biskupów, wojewodów i kasztelanów) oraz czwartym rzędzie (pieczęcie miejskie). Natomiast w rzędzie drugim (podkomorzowie, sędziowie ziemscy, chorążowie i starostowie) oraz trzecim (księżęta, dostojnicy oraz bojarowie litewscy) występują mniejsze lub większe odstępstwa od porządku w spisie gwarantów pokoju. Podobnie bardzo duży stopień korelacji z porządkiem wymieniania kolejnych gwarantów zachowują pieczęcie z dokumentu głównego drugiego pokoju toruńskiego z 1466 r., choć i w tym dyplomie, opieczętowanym 115 pieczęciami, zachodzą pewne niezgodności, częściowo wynikające ze stanu zachowania materiału sfragistycznego⁵⁹.

Kolejnym zagadnieniem związanym z sygilacją dokumentu adopcyjnego jest barwa wosku użytego do odcisnięcia poszczególnych tłoków. Spośród 44 pieczęci, dla których Semkowicz określił barwę wosku: 6 zostało odcisniętych w wosku czerwonym⁶⁰, 3 w wosku żółtym⁶¹, 7 w wosku zielonym⁶², 9 w wosku

⁵⁸ DPM, s. VIII.

⁵⁹ M. Grzegorz, *Analiza dyplomatyczno-sfragistyczna dokumentów traktatu toruńskiego 1466 r.*, Toruń 1970, s. 83, 105 i nn.

⁶⁰ Były to pieczęcie arcybiskupa gnieźnieńskiego (1) oraz biskupów krakowskiego (2) i wileńskiego (31) oraz pieczęcie wojewody trockiego (36), bojara Stanisława Saka (37) i bliżej nieznanego rycerza Piotra z Kozłowa (38). Cyfry w nawiasach oznaczają miejsce przywieszenia pieczęci.

⁶¹ Kasztelana zawichojskiego (7), bojara Wojsnara (30) i Świętosława z Piotrowic (42).

⁶² Jadwigi z Leżenic (4), kasztelana sieradzkiego (8), czechowskiego (10), lubelskiego (12), sędziego lubelskiego (21) oraz dwóch rycerzy (11, 22).

brunatnym⁶³ i 19 w wosku czarnym⁶⁴. Tak duża różnorodność barw wosku w pieczętowanych wieloma pieczęciami dokumentach wychodzących z kancelarii królewskiej jest raczej zjawiskiem wyjątkowym. Zwykle posługiwano się dwoma względnie trzema kolorami wosku: czerwonym, zarezerwowanym dla pieczęci królewskiej, pieczęci książęcych, hierarchów duchownych oraz miast królewskich, przede wszystkim Krakowa. Pozostałe pieczęcie, urzędnicze i rycerskie, były odciskane w wosku barwy ciemnej: zielonym, brunatnym czy też czarnym, ewentualnie naturalnym⁶⁵. Trudno dopatrzeć się jakiegokolwiek logicznego porządku, uzasadniającego zastosowanie aż tylu rodzajów barwnego wosku w celu opieczętowania dokumentu adopcyjnego. Gdyby pieczęcie odcisnięte w wosku tej samej barwy były zgrupowane obok siebie, można by wówczas próbować wyróżnić poszczególne etapy sygilacji. W przypadku dokumentu adopcyjnego taka okoliczność jednak nie zachodziła, bowiem odciski w tej samej barwie wosku są przemieszane między sobą.

Dokument adopcyjny panów polskich, podobnie jak dokument bojarów litewskich, został opieczętowany kilkoma pieczęciami, które zgodnie z praktyką dyplomatyczną i regułami prawa nie powinny przy nim zawisnąć jako środek uwierzytelnienia. Chodzi o grupę ośmiu pieczęci bojarów litewskich, do której nie wliczam pieczęci biskupa wileńskiego Mikołaja z Gorzkowa, pochodzącego z polskiej rodziny rycerskiej⁶⁶. Z czysto dyplomatycznego i prawnego punktu widzenia takie rozwiązanie jest nieco kuriozalne, bowiem o dokonaniu prawnej czynności adopcji, w którą zaangażowane są dwie strony (adoptujący i adoptowany), zaświadcza w imieniu adoptującego sam zainteresowany, czyli adoptowany. Tę pozorną sprzeczność próbował wyjaśnić W. Semkowicz, widząc w pieczęciach wiszących przy dokumencie adopcyjnym przede wszystkim znaki rodowe, a nie znaki należące do indywidualnych rodzin⁶⁷. Jednak nie wszyscy badacze przyjęli jego ustalenia⁶⁸.

⁶³ Wojewody sandomierskiego (5), poznańskiego (6), podkomorzego krakowskiego (9), nieznaney osoby z herbem Syrokomla (28), dwóch bojarów (33, 34) oraz trzech rycerzy (40, 45, 47).

⁶⁴ Pieczęcie te należały do urzędników, bojarów, rycerzy i jednego duchownego, zajmowały miejsca 13–20, 24, 26, 27, 29, 32, 35, 39, 41, 43, 44, 46.

⁶⁵ Zob. M. Haisig, M. Gumowski, S. Mikucki, *Sfragistyka*, Warszawa 1960.

⁶⁶ Są to pieczęcie Wojsnara Werkolowicza z herbem Kot Morski, Miczusa Wilczkowicza z herbem Łódzia, Jana Butryma z herbem Topór, Butowta Montygajłowicza z herbem Gryf, Jawnuty Wolimuntowicza, wojewody trockiego z herbem Zadora, Stanisława Saka z herbem Pomian, Getowta z herbem Kopacz, Wołczka z herbem Bylina.

⁶⁷ W. Semkowicz, *Braterstwo szlachty polskiej*, s. 8–11. W. Semkowicz dla wyjaśnienia faktu przywieszenia do dokumentu adopcyjnego pieczęci litewskich podniósł jeszcze jeden argument. Sądził mianowicie, że takie rozwiązanie wynikało z faktu, że w dokumentach adopcyjnym i bojarów litewskich zawarto postanowienia dotyczące każdej ze stron i wymagające uwierzytelnienia przez przedstawicieli obydwu narodów (s. 9).

⁶⁸ Ostatnio A. Sochacka opowiedziała się za rodzinnym, a nie rodowym charakterem adopcji horodelskiej (A. Sochacka, *Możnowładcy polscy*, s. 136–137).

W przyszłości należałoby jeszcze rozważyć dokładnie i zweryfikować hipotezę, ponieważ mogącą wyjaśnić chaos pieczętny powstały przy uwierzytelnieniu dokumentu adopcyjnego i zapewne dokumentu bojarów litewskich, przy którym wisały także pieczęcie polskie. Przyczyną zamieszania i niekonsekwencji przy uwierzytelnianiu dokumentu adopcyjnego mogła być nieobecność przedstawicieli części rodów polskich, którzy mieli adoptować wyznaczonych bojarów litewskich, względnie nieposiadanie przez nich pieczęci⁶⁹.

Wówczas zabrakłoby pieczęci reprezentantów co najmniej 11 rodów rycerskich. Konieczność zachowania zgodności pomiędzy zawartym w dyspozycji dokumentu adopcyjnego wykazem 47 rodów a liczbą pieczęci uwierzytelniających dokument sprawiła, że przywieszono doń dodatkowe pieczęcie. Bojarzy litewscy, posiadający już w Horodle pieczęcie z polskimi herbami, uwierzytelnili w ten sposób swoją własną adopcję, zastępując przedstawicieli co najmniej siedmiu rodów⁷⁰. Brakowało jeszcze przedstawicieli czterech rodów, zamiast których dokument adopcyjny uwierzytelniono trzech rycerzy oraz jeden bojar, należący do rodów, które w ogóle nie zostały uwzględnione w znajdującym się w dyspozycji wykazie rodów adoptujących⁷¹. Hipotetycznie również można wskazać na rody, których przedstawiciele do Horodła nie przybyli, bądź przyjechali, ale bez pieczęci. Należałoby ich szukać wśród rodów wymienionych w wykazie jako adoptujące, lecz pieczęcie ich

⁶⁹ Warunkiem przyjęcia takiego stanowiska jest przede wszystkim podjęcie próby wykazania, czy wszyscy świadkowie wymienieni w testacji dokumentu monarszego przybyli na zjazd horodelski. Pozostaje zastanawiającym fakt, że zamiast wymienionych w liście świadków monarszego dokumentu przedstawicieli takich rodów, jak Zadorowie (Zbigniew z Brzezia, marszałek koronny), Toporczykowie (Maciej z Wąsoszy, wojewoda kaliski), Gryfowie (Michał Trestka, biskup kijowski), Pomianowie (Jan Kropidło, biskup kujawski), Łodziowie (Mościc ze Sześzewa, kasztelan poznański) pieczęcie do dokumentu adopcyjnego przywiesili Litwini. Mało prawdopodobne, aby chodziło tu o nieznaną praktykę kancelaryjną XV w. sposób wzajemnego uwierzytelniania swoich dokumentów przez obydwie strony. Nie wiadomo też, dlaczego obecni w Horodle Jan z Tarnowa, wojewoda krakowski i Michał z Bogumiłowic, kasztelan sandomierski (obydwaj świadkujący na dwóch dokumentach Jagiełły wystawionych w Horodle w sprawach z nią niezwiązanych – ZDM VII 1781, 1782) ustąpili miejsca przy uwierzytelnianiu dokumentu adopcyjnego swoim współrodowcom: Jadwidze z Leżenic i Janowi z Bogumiłowic, kasztelanowi czechowskiemu?

⁷⁰ Kotów Morskich, Łodziów, Toporów, Gryfów, Zadorów, Pomianów i Kopaczów. Możliwe, że brakowało również reprezentantów Świnków, Korczaków, Syrokomla i Rolów, gdyż wobec zatarcia napisów otokowych na odciskach pieczęci z herbami tych rodów, nie wiadomo, czy należały one do rycerzy polskich czy bojarów litewskich. W przypadku dwóch ostatnich rodów trzeba odnotować, że Jakub z Kurdwanowa (h. Syrokomla), biskup płocki i Jan z Łąkoszyna (h. Rola), kasztelan łęczycki zostali wymienieni w liście świadków dokumentu Jagiełły i Witolda. Podobnie zatarty napis posiada pieczęć z herbem Poraj, ale umieszczenie jej na 5. miejscu wskazuje, że należała do wojewody sandomierskiego Mikołaja z Michałowa.

⁷¹ Dobiesław z Jezowa h. Strzemię, Świętosław z Piotrowic h. Kornicz, który swoją pieczęcią uwierzytelniał także dokument bojarów litewskich, Piotr Szafranec h. Stary Koń, podkomorzy krakowski oraz Wołczko herbu Bylina.

reprezentantów nie zostały zawieszane przy dokumencie adopcyjnym. Te kryteria spełnia siedem wspólnot rodowych (Rawicze, Lisowie, Działosze, Grzymalicy, Bychawowie, Wężykowie, przedstawiciele rodu Biała), z których należy odliczyć trzy, bowiem tyle pieczęci wiszących pierwotnie przy dokumencie adopcyjnym pozostaje nieznanymi. Zajmowały one miejsca 3., 23. i 25. Wśród nich znajdowała się prawdopodobnie pieczęć kasztelana krakowskiego Krystyna z Ostrowa herbu Rawicz, wisząca na 3. miejscu, co wynika z zajmowanej przez kasztelanie krakowską pozycji w hierarchii urzędów ziemskich. Do kogo mogły należeć dwie brakujące pieczęcie z pozycji 23. i 25? Możliwości rozwiązania tej zagadki jest kilka. Wśród ich potencjalnych właścicieli można wskazać Domarata z Kobylan h. Grzymała, kasztelana bieckiego oraz Krystyna z Kozichłów h. Lis, kasztelana sądeckiego; obydwaj zostali wymienieni na liście świadków dokumentu monarszego. Zważywszy, że przy dokumencie bojarów litewskich wisiały znane z przerysów Zamojskiego pieczęcie z herbami Grzymała, Działosza i Wężyk (niestety, nie wiadomo, czy należące do bojarów litewskich czy rycerzy polskich), również pośród nich wolno upatrywać dwóch brakujących odcisków. Nie można też wykluczyć, że przy dokumencie adopcyjnym wśród brakujących pieczęci był odcisk pieczęci Sunigajły h. Lis, kasztelana trockiego, wiszący dowodnie przy dokumencie bojarów. Kwestia pozostanie zapewne nierozwiązana. W konkluzji należy stwierdzić, że do uwierzytelnienia dokumentu adopcyjnego zabrakło co najmniej 11 pieczęci, z których siedem zostało zastąpionych pieczęciami litewskimi z herbami rodów uwzględnionych w dyspozycji dokumentu, a cztery zostały zastąpione pieczęciami osób przygodnych (trzech rycerzy i jednego bojara), należących do rodów niewymienionych w dyspozycji. Możliwe, że brakujących polskich sigillów było więcej, bowiem nieznaną jest przynależność czterech pieczęci z zatartymi napisami otokowymi⁷² oraz dwóch pieczęci oderwanych od dokumentu. Jeśli przyjąć, że te sześć pieczęci o nieznanym atrybucji należało do Litwinów, wówczas liczba brakujących sigillów polskich rodów sięgnęłaby 17 odcisków.

V. W. Semkowicz, którego zasług dla badania dokumentów unii z 1413 r. nie sposób przecenić, na marginesie podręcznikowych rozważań nad rozwojem pisma gotyckiego w Polsce pokusił się o zasygnalizowanie swojej opinii na temat pisma dokumentów horodelskich⁷³. Uznał, że wspomniane dokumenty zostały spisane przez dwóch pisarzy. Pierwszy sporządził czystopis dokumentu adopcyjnego panów polskich, posługując się, jak to określił Semkowicz, „zwykłą półkursywą”. Drugi z nich pismem kaligraficznym spisał dokument bojarów litewskich oraz obydwa egzemplarze dokumentu monarszego, umieszczając w nich formułę skrypcyjną z

⁷² Zob. przyp. 70.

⁷³ W. Semkowicz, *Paleografia łacińska*, Kraków 2002, s. 379, przyp. 317.

imieniem Stanisława Ciołka. Stanowisko Semkowicza można w pełni podtrzymać, uzupełniając je o dodatkowe spostrzeżenia.

Pismo dokumentu adopcyjnego, obecnie znane dzięki podobiznom fotograficznym wykonanym na początku XX w., przedstawia typ pośredni między gotycką kursywą a kaligraficzną, gotycką minuskułą. Jego dukt jest miejscami lekko pochyły w prawą stronę, co lepiej widać przy sposobie kreślenia pojedynczych liter aniżeli całych wyrazów, które pisarz wyraźnie starał się utrzymać prosto⁷⁴. Ogólny wygląd pisma dokumentu adopcyjnego bardziej przypomina zabytki z 2. połowy XIV w. niż współczesne mu dokumenty królewskie. Większość liter jest kreślona pojedynczo, starannie, ale ich wykończenie zdradza tendencje kursywne (przedłużone włoskowato i zawinięte w lewą stronę ostatnie trzonki liter „m”, „n” oraz trzonki liter „h”, „i”). Znaki skrócenia są kreślone szybko i zamasyście (np. -rum), cienkimi kreskami, niekiedy połączonymi wraz z literami, z których są wyprowadzane bez oderwania ręki, za pomocą jednego szybkiego pociągnięcia piórem⁷⁵. Moduł liter jest drobny, ale dzięki w miarę ostro zatemperowanemu pióru dobrze widoczny i czytelny, co udało się uzyskać przy dość gęsto rozłożonych liniach pisma. Za charakterystycznie kreślone i dystynktywne można uznać następujące litery i zjawiska: minuskule „d”, z wyostrzonymi łukami brzuszka, prawie tworzącymi kształt rombu oraz pętlą dla kontrastu kreśloną łagodnymi łukami⁷⁶, pętla na górnych łaskach liter „b”, „h”, „l” są u góry, po prawej stronie mniej lub bardziej ostro ścięte⁷⁷, ostro kreślone są również łuki łączące trzonki liter „m” i „n”⁷⁸, w końcu pisarz w charakterystyczny sposób pisał minuskulne litery „w” z pętlami wyprowadzonymi z dwóch pierwszych trzonków⁷⁹ i literę „k” z pętlą na górnej łasce⁸⁰. Wymienione powyżej znaki są sporządzone z większą lub mniejszą konsekwencją. Na elementy graficzne, mające zdobić kartę pergaminu, składają się: 1) Inicjał inwokacji sporządzony tym samym atramentem, co pismo na długości całego tekstu dokumentu, w środku wypełniony potrójnymi pętlami i zdobiony na krawędziach punktami układanymi w kształcie liścia koniczyny⁸¹; 2) Pismo kratowe w inwokacji; 3) Litery inicjalne formuły perpetuacyjnej („A”) i arengi („Q”), odpowiednio zdobione i oddane większym modulem pisma.

⁷⁴ Zob. np. końcowe wyrazy w liniach 4–6.

⁷⁵ Zob. np. skrót nad wyrazem *exemptionum* w 6 linii czy wyrazem *presentium* z 7 linii.

⁷⁶ Zob. np. „d” w wyrazie *domino* w 6 linii.

⁷⁷ Zob. np. „l” w wyrazie *alimentum* w 2 linii lub „b” w wyrazie *boni* w 4 linii.

⁷⁸ Zob. np. wyraz *memoriam* w 1 linii.

⁷⁹ Zob. np. wyraz *Lithwanie* z 14 linii.

⁸⁰ Zob. np. wyraz *Wolczkone* w 20 linii.

⁸¹ Na temat kształtów inicjałów w dokumentach Jagiełły zob. I. Sułkowska-Kurasiowa, *Inicjały na średniowiecznych dokumentach monarszych w Polsce (do 1444 r.)*, [w:] *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, Warszawa 1991, s. 171–177.

Pozostałe dokumenty horodelskie (bojarów litewskich i dwa egzemplarze dokumentu monarszego) zostały spisane jedną ręką. Ich pismo jest bardzo staranne i kaligraficzne. Takie cechy gotyckie, jak wyostrzanie łuków i łamanie trzonków wyraźnie ustępują predylekcji pisarza do posługiwania się łukami krągłymi i swobodnego kreślenia trzonków i lasek liter, lekko wygiętych, z tendencją do przechylenia w prawą stronę. Można zaryzykować stwierdzenie, że pismo to nosi w pewnym stopniu cechy charakterystyczne dla bastardy. Jego dukt jest bardzo płynny i swobodny a równocześnie zdyscyplinowany. Zapis wymagał od pisarza dużego kunsztu, o czym świadczy regularność kaligraficznie stawianych liter, dodatkowo wykańczanych precyzyjnie kreślonymi cienkimi, włoskowatymi przedłużeniami. Przy dość tępo zaciętym piórze, czego dowodzi gruby profil kształtów liter, wydobywanie cienkich kresek wymagało wprawnej ręki i dużych umiejętności. Mają one jedynie charakter ozdobny, ornamentacyjny, bowiem ich obecność nie wynika z tempa pisania ani techniki łączenia liter. Dzięki ich zastosowaniu pisarz tworzył charakterystyczne kształty, wśród których należy wymienić: pętlę powstałą z przedłużenia trzonków litery „i” i „n” w wyrazie *in*, kreśloną poniżej linii pisma⁸², pętlę stawianą najczęściej nad literami „i” lub „y”, zakończoną w kilku przypadkach u dołu dwiema nasadkami⁸³ czy też pojedyncze karby zdobiące litery majuskułne: „S”, „M”, „P”⁸⁴. Wszystkie trzy omawiane powyżej dokumenty łączą ze sobą także indywidualne zdobienia inicjału, litterae elongatae w inwokacji oraz sposób kreślenia wydłużonych liter inicjalnych w pierwszym wierszu pisma. Inicjały we wszystkich trzech omawianych dyplomach tworzy wybrzuszona litera I, wypełniona w środku częściowo atramentem. W dokumencie bojarów litewskich i w Or. 2 dokumentu monarszego w inicjałach zostawiono niewypełnione atramentem pola w kształcie litery I, zaś w Or. 1 pole wypełnia wcięty do środka łuk z nasadzoną gałką, w którą wpisano kształt zbliżony do litery „m”. Podobny znak pisarz umieścił również w zdobieniach górnej części inicjału w Or. 2. Innymi wspólnymi cechami graficznymi, które łączą omawiane dokumenty, są inwokacje wypisane za pomocą litterae elongatae oraz sposób zdobienia wydłużonych liter inicjalnych pierwszych wierszy przy użyciu zdwojonej kreski, umieszczanej na elementach konstrukcyjnych liter. Spośród trzech dokumentów horodelskich, bę-

⁸² Zob. np. w AU 50 wyraz *in* w przedostatniej linii, podobne rozwiązanie pisarz stosował również na pojedynczych literach, których trzonki łączył włoskowatą pętlą poniżej linii pisma; zob. AU 51 (1) w literze „n” w wyrazie *Becensi* w 6 linii od dołu.

⁸³ Zob. np. AU 50 wyrazy *nunquam* w 1 linii, skrót *etc* w ostatniej linii, wyraz *Bylimyn* w 4 linii; zob. AU 51 (1) w górnej części inicjału, skrót *etc* w 11 linii od dołu; zob. AU 51 (2) wpisane w literę „S” w wyrazie *salutaria* w 1 linii.

⁸⁴ Zob. np. ostatnie linie pisma w AU 50, AU 51 (1) i AU 51 (2).

dających w warstwie pisarskiej dziełem jednego skryby, zdecydowanie najstaranniej został opracowany dokument bojarów litewskich. Dokumenty monarsze, znacznie rozbudowane treściowo, sprawiają wrażenie nieco mniej starannie wykonanych. Ta uwaga dotyczy przede wszystkim Or. 2 dokumentu monarszego.

VI. O przygotowaniach do zjazdu w Horodle i odnowionej na nim unii polsko-litewskiej źródła w zaskakujący sposób milczą. Jedynie Jan Długosz w *Rocznikach* wspominał, że zjazd horodelski był przygotowywany długo i starannie⁸⁵. Historycy, począwszy od Władysława Semkowicza i Oskara Haleckiego, próbowali wyłuskać ze źródeł, głównie na podstawie przekazów pośrednich, jakiegokolwiek wiadomości świadczące o poprzedzających zjazd w Horodle negocjacjach na temat kształtu unii⁸⁶. W ich trakcie zapewne nabierały kształtu bruliony i koncepty dokumentów horodelskich. A. Gąsiorowski słusznie zwrócił niegdyś uwagę na oczywisty fakt, niekiedy umykający z pola widzenia badaczy, przypominając o tym, że dyspozycje traktatów międzynarodowych, do grupy których można zaliczyć dokumenty horodelskie, były z reguły przedmiotem wspólnych ustaleń i targów⁸⁷. Można sądzić, że w rozmowy na temat treści dokumentów unii zaangażowani byli nie tylko monarchowie, ale również przedstawiciele możnowładztwa polskiego i bojarów litewskich. Większość badaczy wskazuje, że przygotowania do zjazdu horodelskiego mogły być omawiane na zjeździe Jagiełły i Witolda we wrześniu 1412 r. w Hrubieszowie, a następnie na naradach Jagiełły z panami polskimi w Niepołomicach w listopadzie tego roku⁸⁸. Witold i bojarzy litewscy mogli omawiać założenia przyszłego związku z Polską w końcu maja 1412 r. w Trokach, gdzie przy okazji książę nadał biskupstwu wileńskiemu wieś Uborc⁸⁹. W dyspozycji dokumentu monarszego z 2 października 1413 r., w punkcie 16. wspomniano, że Witold wybrał przedstawicieli rodów bojarских, którzy mieli być przyjęci do herbów rycerstwa polskiego. Spokojny przebieg zjazdu oraz posiadanie przez część bojarów litewskich pieczęci z herbami polskimi, do których formalnie zostali adoptowani dopiero w czasie jego trwania, świadczą o tym, że podjęte w

⁸⁵ *Joannis Dlugossii seu Longini canonici Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII.*, ed. Z. Pauli, t. 4, Cracoviae 1877, s. 152–153.

⁸⁶ W. Semkowicz zwrócił uwagę na fakt pobytu w Polsce w 1412 r. Rumbolda, brata Jawnuty Wolimuntowicza, zapewne jego zdaniem w związku z przygotowaniem do zjazdu horodelskiego („MH”, 1914, s. 13); zob. też O. Halecki, *Dzieje unii*, s. 204.

⁸⁷ A. Gąsiorowski, *Formularz*, s. 181.

⁸⁸ J. Krzyżaniakowa, *Rok 1413*, s. 81 i nn.; K. Myśliński, *Król Władysław Jagiełło...*, s. 118, 123–125, 128–131.

⁸⁹ *Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430*, wyd. J. Ochmański, Warszawa–Poznań 1986, nr 24; K. Myśliński, *Król Władysław Jagiełło*, s. 130; Zob. też J. Purc, *Itinerarium Witolda wielkiego księcia Litwy (17 lutego 1370 roku – 27 października 1430 roku)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu”, nr 74, Historia, z. 11, 1971, s. 92–93.

Horodle postanowienia były wcześniej dokładnie omówione i akceptowane przez obydwie strony⁹⁰.

Zadanie przygotowania i spisania konceptów dokumentów unii horodelskiej przypadło kancelarii królewskiej. Grupa urzędników, notariuszy i pisarzy skupiona wokół dworu Jagielly tworzyła środowisko intelektualne, którego rola nie ograniczyła się jedynie do spisywania dokumentów. Grono wybitnych ówczesnych intelektualistów i uczonych, skupione wokół kancelarii, wypracowywało długofalowe koncepcje polityki królewskiej. Studia i badania J. Krzyżaniakowej i K. Ożoga dobitnie pokazały wszechstronne zaangażowanie pracowników i współpracowników kancelarii królewskiej w bieżące sprawy polityczne państwa (stosunki z Krzyżakami, Litwą, husyckimi Czechami, Kościołem w dobie schizmy)⁹¹. J. Krzyżaniakowa nakreśliła kontekst międzynarodowy unii horodelskiej i wpływ aktualnego sporu z Zakonem Krzyżackim o Żmudź na treść i brzmienie postanowień unii⁹².

Jak wspomniano powyżej, analiza treści i formularza dokumentów horodelskich pokazuje wyraźnie, że praca nad ich konceptami była skoordynowana i przebiegała równolegle. Wiele przesłanek wskazuje na to, że najpierw zredagowany został koncept dokumentu adopcyjnego, a w następnej kolejności projekty dokumentów bojarów litewskich oraz Jagielly i Witolda. W dokumencie adopcyjnym spis bojarów litewskich adoptowanych do herbów polskich ma najpełniejszą formę, która w pozostałych dokumentach uległa nieznacznej redukcji. Podobnie formuły promulgacji i koroboracji są nieco obszerniejsze aniżeli analogiczne części pozostałych dokumentów. Generalnie swoją stylizacją literacką dokument adopcyjny wyraźnie odbiega od pozostałych. W końcu, na co zwrócił uwagę już A. Małecki, sama logika i treść dokumentów horodelskich wskazywała na ich następującą kolejność: 1. Dokument adopcyjny przyznający herby Litwinom. 2) Dokument bojarów przyjmujący herby rycerskie. 3) Dokument monarszy zatwierdzający dwa poprzednie i nadający nowe przywileje adoptowanym bojarom⁹³. Co więcej, wiele okoliczności wskazuje na to, że dokument adopcyjny został spisany jako pierwszy i opieczętowany w Horodle. W celu uzasadnienia takiego stanowiska

⁹⁰ Zob. A. Sochacka, *Możnowładcy polscy*, s. 135. Ponadto A. Sochacka, a także K. Myśliński widzą w Jagiellu głównego inicjatora zawarcia unii horodelskiej i jej architekta. Zob. też omówienie stanowisk badaczy w tej sprawie u G. Błaszczyka, *Dzieje stosunków polsko-litewskich*, t. 2, cz. 1, s. 369–376.

⁹¹ J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagielly. Studium z dziejów kultury politycznej Polski w XV w.*, cz. 1, Poznań 1972, s. 146–248; J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagielly jako ośrodek kultury historycznej*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 18: 1973, s. 67–95; K. Ożóg, *Uczeni w monarchii Jadwigi Andegaweńskiej i Władysława Jagielly (1384–1434)*, Kraków 2004, s. 147–330.

⁹² J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska*, s. 228–232.

⁹³ A. Małecki, *Znaczenie Unii horodelskiej*, s. 751–752. Podobną kolejność przyjęli w swojej edycji W. Semkowicz i S. Kutrzeba.

należy przywołać następujące argumenty: 1) datację w formie *actum et datum*, wskazującą na równoczesność akcji prawnej i momentu wręczenia dokumentu. Pozostałe dokumenty horodelskie w datacji mają jedynie formę *actum*, wskazującą na czas akcji prawnej. 2) Dokument adopcyjny został spisany przez innego pisarza aniżeli trzy pozostałe. Sporządzenie dokumentów bojarów i monarszego przez jednego pisarza wskazuje na to, że ich czystopisy powstały w bliskiej odległości czasowej. Skoro dokument adopcyjny nie został spisany ręką tego samego pisarza, co pozostałe, może to oznaczać jego wcześniejsze ingrosowanie. 3) Na fakt wręczenia Litwinom dokumentu adopcyjnego w Horodle wskazuje w końcu jego opieczętowanie kompletem 47 pieczęci, wśród których wisiały również pieczęcie litewskie. Zwrócono już uwagę na kłopoty z uzyskaniem wystarczającej liczby sigillów w celu uwierzytelnienia tego dokumentu. Pomimo to kanceliści pilnowali, aby kolejność przywieszania pieczęci do dokumentu adopcyjnego była zgodna z hierarchią urzędniczą i zwyczajem precedencji. Zachowanie właściwej kolejności sygilacji było możliwe tylko wtedy, gdy pieczętujący byli zgromadzeni w jednym miejscu, a pieczętowanie dokumentu odbywało się za jednym razem. Przy dokumencie bojarów litewskich winno również wisieć 47 pieczęci, a w rzeczywistości wisiało ich 45, w tym zapewne kilka polskich. Brak dwóch pieczęci może oznaczać, że dokument strony litewskiej pieczętowany był później i kancelarii nie udało się już zebrać odpowiedniej ilości typariuszy, zapewne w związku z tym, że nie wszyscy adoptowani bojarzy sprawili sobie własne tłoki na czas, a część rycerstwa mogła opuścić zjazd wcześniej. Niestety, nie sposób określić, kiedy zostały spisane i wręczone stronom pozostałe dokumenty. Na równoczesność ich ingrosowania wskazuje sporządzenie czystopisów przez jednego pisarza. W. Semkowicz stał na stanowisku, że wszystkie dokumenty horodelskie zostały spisane i opieczętowane na zjeździe⁹⁴. Jego stanowisko jest bardzo prawdopodobne, ale jest możliwe również przyjęcie hipotezy głoszącej, że pieczętowanie i wręczenie pozostałych dokumentów miało miejsce nieco później, na co mógłby wskazywać brak formuły *datum* w dokumencie bojarów litewskich, jego niekompletne uwierzytelnienie (brak dwóch pieczęci) oraz uzupełnienie datacji o wzmiankę, że zjazd odbywał się *circa flumen Bug*, której nie było w dokumencie adopcyjnym. Jednak przy obecnym stanie wiedzy nie sposób jednoznacznie rozstrzygnąć, czy dokumenty bojarów i obydwa egzemplarze przywileju monarszego zostały sporządzone bezpośrednio w Horodle czy jakiś czas po zakończeniu zjazdu.

Do rozstrzygnięcia pozostaje kwestia ustalenia tożsamości koncyplanta i pisarzy dokumentów horodelskich. W obydwu egzemplarzach dokumentu monarszego została umieszczona formułka skrypcyjna (*scriptum per manus*), w której wymieniono

⁹⁴ W. Semkowicz, *Braterstwo szlachty*, s. 5, 7–8.

Stanisława Ciołka, kanonika sandomierskiego i tajnego notariusza królewskiego. Na podstawie wyników dotychczasowych badań nad kancelarią królewską w czasach Władysława Jagiełły można stwierdzić, że odnotowywanie na dokumentach królewskich koncypienta lub pisarza należy do rzadkości. J. Krzyżaniakowa odnotowała wiadomości zaledwie o jednym redaktorze dokumentów Jagiełły i ośmiu pisarzach⁹⁵. Niewiele więcej do tego stanu wiedzy wniosła I. Sułkowska-Kurasiowa, która znalazła również tylko jednego koncypienta i dziewięciu pisarzy⁹⁶. Ta skąpa liczba znanych z imienia pracowników kancelarii zajmujących się pracą na poszczególnych etapach powstawania dokumentu świadczy o tym, że na dworze Jagiełły nie wykształciła się praktyka oznaczania przez kancelistów swego udziału w przygotowaniu dokumentu. W literaturze przedmiotu raczej zgodnie przypisuje się Ciołkowi spisanie dokumentów unii horodelskiej oraz ich zredagowanie⁹⁷. Zastosowanie jednolitego formularza dla trzech odrębnych typów dokumentów, opartego na wzorze wykorzystywanym w kancelarii do sporządzania traktatów między państwowych, świadczy o jednym, wspólnym koncypientie dla dokumentów horodelskich. Za tym, że to właśnie Stanisław, określany przez Długosza jako *arte poetica naturaliter pollens*⁹⁸, mógł zredagować dokumenty horodelskie, przemawia ich staranne opracowanie i literackie zacięcie, najlepiej widoczne w treści dokumentu adopcyjnego. Na podstawie not skrypcyjnych Ciołkowi przypisuje się również sporządzenie czystopisów trzech z czterech dokumentów horodelskich (bojarów litewskich i dwóch egzemplarzy dokumentu monarszego). Opinia taka funkcjonuje powszechnie w literaturze przedmiotu, pomimo wyrażonych przez Semkowicza wątpliwości co do takiej atrybucji pisma. Zwrócił on uwagę na nikłe prawdopodobieństwo, aby tak wytrawny poeta

⁹⁵ J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska*, cz. 1, s. 83–85.

⁹⁶ I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 51–52, 102.

⁹⁷ S. Badeni, *Stanisław Ciołek biskup poznański. Szkic historyczny z XV-go wieku*, „Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział historyczno-filozoficzny”, ser. 2, t. 14, Kraków 1900, s. 9; T. Tyc, *Z dziejów kultury*, s. 17; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie...*, s. 52, 63, 96; J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska*, cz. 1, s. 84, 230, cz. 2, s. 106; Z. Kowalska, *Stanisław Ciołek (+ 1437) podkanclerzy królewski, biskup poznański, poeta dworski*, Kraków 1993, s. 30; K. Ożóg, *Uczni w monarchii...*, s. 162. Na temat dokumentów i listów redakcji Ciołka zachowanych w księgach formularzowych zob. M. Koczerska, *Rzeczywistość i fikcja w formularzach polskich XV wieku*, [w:] *Literatura i kultura polskiego średniowiecza. Człowiek wobec świata znaków i symboli*, red. P. Buchwald-Pelc, J. Pelc, Warszawa 1995, s. 24–31.

⁹⁸ T. Michałowska, *Średniowiecze*, Warszawa 1999, s. 678. Na temat twórczości literackiej Ciołka zob.: T. Tyc, *Z dziejów kultury w Polsce średniowiecznej. Stanisław Ciołek (1382–1437) a zabytki literackie w formularzach polskich*, Poznań 1924, s. 7–71; R. Gansiniec, *Liryka Stanisława Ciołka*, „Roczniki Historyczne”, t. 23: 1957, s. 157–175; M. Koczerska, „Spominki o Ciołkach”. *Z dziejów ideologii możnowładczej XV wieku*, [w:] *Cultus et cognitio. Studia z dziejów średniowiecznej kultury*, Warszawa 1976, s. 267–279; H. Kowalewicz, *Twórczość liryczna Stanisława Ciołka*, „Eos”, t. 65: 1977, s. 151–162; J. Pelc, *Stanisława Ciołka „Pochwała Krakowa” i jej miejsce wśród średniowiecznych opowieści o stołecznym podwawelskim grodzie* [w:] *Literatura i kultura*, s. 95–111.

i stylista, za jakiego uważa się Stanisława, mógł w dokumentach monarszych używać błędnych form typu „*paralamento* zamiast *parlamento*, *temperalibus*, *lumine* zamiast *lumen*, *secriti* zamiast *secreti* itp.”⁹⁹. Poglądowi Semkowicza nie przeczy występowanie imienia Stanisław w formule skrypcyjnej, bowiem wobec jej sporadycznego stosowania w kancelarii królewskiej nie można wykluczyć, że mogła ona oznaczać koncypienta dokumentu, a nie jego ingrosatora. W związku z tym, że osąd Semkowicza w tej sprawie został całkowicie przemilczany przez późniejszą historiografię, należy przyrzeć się duktowi pisma na zachowanych oryginałach dokumentów Jagiełły, bliskich chronologicznie rokowi 1413. Celem takiego zabiegu jest próba uchwycenia aktywności rąk pisarskich, które sporządziły dokumenty horodelskie. Zdecydowano objąć kwerendą dokumenty Jagiełły wystawione w latach 1408–1418, czyli pójść pięć lat do tyłu i wybiec pięć lat do przodu od daty rocznej zawarcia unii horodelskiej. W ten sposób zebrany do analizy i porównań materiał obejmuje podobizny 203 dokumentów królewskich (8 – z 1408 r.; 20 – z 1409 r.; 22 – z 1410 r.; 26 – z 1411 r.; 14 – z 1412 r.; 22 – z 1413 r.; 23 – z 1414 r.; 12 – z 1415 r.; 23 – z 1416 r.; 12 – z 1417 r.; 21 – z 1418 r.)¹⁰⁰. Pisarzowi, który sporządził oryginał dokumentu adopcijnego, udało się przypisać jeszcze spisanie 4 dokumentów w latach 1409–1412¹⁰¹. Natomiast ingrosator dokumentów bojarów litewskich i monarszych wykazywał o wiele większą aktywność, bowiem w badanym okresie spisał łącznie 30 dokumentów i 10 listów. W 1408 r. sporządził czystopisy 3 dokumentów¹⁰², w 1409: 2 dokumenty i 2 listy¹⁰³, w 1410: 4 dokumenty i 1 list¹⁰⁴, w 1411: 1 dokument¹⁰⁵, w 1412: 3 dokumenty¹⁰⁶, w 1413:

⁹⁹ W. Semkowicz, *Paleografia łacińska...*, s. 379, przyp. 317.

¹⁰⁰ Szczegółowy wykaz wykorzystanych dokumentów przedstawiono w aneksie.

¹⁰¹ AP Poznań, Cystersi Przemęt D8 (KDW VII 633) z daty: Kraków, 13 marca 1409; AKKS 51 (ZDM VI 1854) z daty: Sandomierz, 13 lutego 1410; AGAD 4487 (CE II 35) z daty: Toruń, 1 lutego 1411; BCz. 293 (Gołębiowski I, s. 521–528) z daty: Przemyśl, 23 października 1412.

¹⁰² BCz. rkps 396, s. 167–168 (ZDM VI 1708) z daty: Jedlnia, 28 lutego 1408; AP Kraków, Rus. 95 (ZDM VI 1713) z daty: Kraków, 18 marca 1408; AGAD 468 (AGZ IX 15) z daty: Szydłów, 28 listopada 1408.

¹⁰³ AGAD 328 (KDW V 155) z daty: Radoszyce, 30 lipca 1409; GStA PK, XX. HA PU 63, 3 (KDL s. 104) z daty: między Świeciem a Bydgoszczą, 8 października 1409; GStA PK, XX. OBA 1053 (CEV 392) z daty: Sandomierz, 27 lutego 1409; GStA PK, XX. OBA 1098 (KDL s. 95) z daty: Łęczycza, 19 lipca 1409.

¹⁰⁴ GStA PK, XX. HA PU 63, 7 z daty: Wolbórz, 26 czerwca 1410; AGAD 4830 (ZDM IV 1747) z daty: Inowrocław, 24 października 1410; AGAD 5010 (KDM IV 1122) z daty: Bydgoszcz, 28 października 1410; GStA PK, XX. HA PU 63, 5 (KDL s. 120) z daty: Nieszawa, 9 grudnia 1410; GStA PK, XX. OBA 1396 (KDL s. 119) z daty: Inowrocław, 9 listopada 1410.

¹⁰⁵ GStA PK, XX. HA PU 64, 14 (KDL s. 143) z daty: Szeszupa, 30 maja 1411.

¹⁰⁶ AGAD 5012 (KDM IV 1130) z daty: Nowy Sącz, 14 lutego 1412; GStA PK, XX. HA PU 64, 19 z daty: Koszyce, 28 marca 1412; AGAD 4831 (ZDM VI 1771) z daty: Jarosław, 7 listopada 1412.

6 dokumentów i 4 listy¹⁰⁷, w 1414: 5 dokumentów¹⁰⁸, w 1415: 1 dokument¹⁰⁹, w 1417: 2 dokumenty¹¹⁰, w 1418: 3 dokumenty i 3 listy¹¹¹. Porównanie działalności Stanisława Ciołka w kancelarii królewskiej z aktywnością pisarza trzech dokumentów horodelskich (bojarów litewskich i monarszego wystawionego w dwóch egzemplarzach) w latach 1408–1418 pozwala na sformułowanie kilku spostrzeżeń o wstępnym charakterze¹¹². Otóż najwięcej wiadomości o zaangażowaniu Ciołka na dworze pochodzi z lat 1410–1413. W późniejszym okresie jego aktywność wyraźnie słabnie, a od marca 1416 r. do sierpnia 1418 r. w ogóle nie był odnotowywany w źródłach¹¹³. Wiadomo również, że Stanisław na pewien czas musiał usunąć się z dworu w związku ze sprawą napisania obraźliwej satyry na królową Elżbietę. Nie jest jasne, kiedy dokładnie to nastąpiło, a w literaturze przedmiotu „wygnanie” Ciołka datuje się na drugą połowę 1417 r. lub na lata 1419–1420¹¹⁴. Zestawienie intensywności prac kancelaryjnych Ciołka z aktywnością pisarza trzech dokumentów horodelskich prowadzi do wykluczających się wniosków. Z jednej strony lata ich wzmożonej aktywności pokrywają się częściowo ze sobą (1413 r.), jednak z drugiej po tej dacie w świetle dostępnych źródeł aktywność

¹⁰⁷ 3 dokumenty horodelskie oraz GStA PK, XX. HA PU 64, 26 z daty: Toruń, 5 lutego 1413; AGAD 2482 z daty: Miechów, 2 kwietnia 1413; AP Kraków AADmK 875 (ZDP 61) z daty: Wieluń, 11 kwietnia 1413; GStA PK, XX. OBA 1946 z daty: Inowrocław, 27 maja 1413; GStA PK, XX. OBA 1953 (KDL s. 164) z daty: Gniezno, 14 czerwca 1413; GStA PK, XX. OBA 1961 (KDL s. 166) z daty: Gniezno, 23 czerwca 1413; GStA PK, XX. OBA 2002; (CEV 563) z daty: Merecz, 25 października 1413.

¹⁰⁸ Archiwum klasztoru na Jasnej Górze (ZDP 65) z daty: Sieradz, 2 kwietnia 1414; Archiwum klasztoru na Jasnej Górze (ZDP 65) z daty: Sieradz, 2 kwietnia 1414; AP Poznań, Benedyktyni Lubiąż D 34 (KDW sn I 148) z daty: Poznań, 30 maja 1414; AGAD 336 (KDW VII 730) z daty: Oborniki, 5 czerwca 1414; AP Kraków, AADmK 876 (ZDM VI 1787) z daty: Nowe Miasto Korczyn, 18 sierpnia 1414; GStA PK, XX. HA PU 65, 1 (KDL s. 189) z daty: Brodnica, 7 października 1414.

¹⁰⁹ CPAHUL 131/1/51 (AGZ IV 34) z daty: Dobrestany, 18 września 1415.

¹¹⁰ AP Kraków AADmK 1109 (Dodatek tygodniowy do „Gazety Lwowskiej”, t. VII, 1857, nr 42) z daty: Medenice, 16 czerwca 1417; Bibl. Jag. 376 (ZDM VI 1818) z daty: Nowy Sącz, 2 sierpnia 1417;

¹¹¹ AGAD 398 (KDP I 166) z daty: Jedlnia, 9 lutego 1418; AGAD 5020 (ZDM VII1868) z daty: Miechów, 28 lutego 1418; AGAD 756 z daty: Brześć Kujawski, 24 kwietnia 1418; GStA PK, XX. OBA 2747 z daty: Inowrocław, 22 maja 1418; GStA PK, XX. OBA 2761 (KDL s. 218) z daty: Poznań, 4 lipca 1418; GStA PK, XX. OBA 2776 z daty: Przedbórz, 16 sierpnia 1418.

¹¹² Działalność kancelaryjna Stanisława Ciołka została przedstawiona w pracach: J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska*, cz. 2, s. 105–111; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie...*, s. 204–206; Z. Kowalska, *Stanisław Ciołek*, s. 25–54.

¹¹³ Z. Kowalska, *Stanisław Ciołek...*, s. 34 i przyp. 38. Zdaniem Autorki, niestety bardzo słabo udokumentowanym, przez co trudnym do zweryfikowania, największą aktywność w pracach kancelaryjnych Ciołek przejawiał w latach 1411–1415.

¹¹⁴ Kwestię tę obszernie referuje Z. Kowalska, *Stanisław Ciołek*, s. 32–35. Autorka opowiedziała się za drugim terminem, tj. latami 1419–1420, niemniej bardziej prawdopodobne wydaje się stanowisko I. Sułkowskiej-Kurasiowej (*Dokumenty królewskie*, s. 206, przyp. 24), która określiła czas powstania satyry i wygnania Ciołka na okres tuż po ślubie Jagiełły z Elżbietą w maju 1417 r.

Ciołka słabnie i zanika, podczas gdy pisarz sporządzał w tym okresie dalsze czystopisy. Na obecnym etapie badań nie sposób więc jednoznacznie rozstrzygnąć, czy Stanisław Ciołek rzeczywiście spisał trzy dokumenty horodelskie, choć wydaje się to mało prawdopodobne. Literalnemu odczytywaniu brzmienia formuły *scriptum per manus* stoi na przeszkodzie poważny zarzut Semkowicza, nad którym trudno przejść do porządku dziennego, oraz nikła wiedza o technice pracy, wydawałoby się, że dobrze opracowanej w literaturze kancelarii Jagiełły. Być może poszerzenie kwerendy o oryginały dokumentów królewskich na lata 1400–1428, okres pracy Stanisława Ciołka w kancelarii, pozwoli ustalić bez żadnych wątpliwości, kto spisał dokument bojarów litewskich i obydwie egzemplarze dokumentu Jagiełły i Witolda z 2 października 1413 r.¹¹⁵.

¹¹⁵ Zagadnienie to wymaga dalszych badań i niesie wiele problemów metodycznych. Trudność sprawia przede wszystkim możliwość zmiany duktu piszącego. Pisarz mógł posługiwać się biegle duktem kursywnym i kaligraficznym i wówczas nie sposób odgadnąć, że dwa teksty spisane różnymi dukdami wyszły spod jednej ręki (szerzej na ten temat zob. K. Górski, *Wojciech z Żychlina*, Poznań 1936, s. 19–30). Dyskusyjna również pozostaje kwestia, czy notariusze spisywali dokumenty sami, czy też posługiwali się pisarzami (zob. J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska*, cz. 1, s. 75–90; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 101–104; zob. też M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki i kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423–1455)*, Warszawa 2004, s. 64–65).

ANEKS PRIEDAS

Wykaz oryginałów dokumentów i listów Władysława Jagielly

z lat 1408–1418

Vladislovo Jogailos 1408–1418 m. dokumentų ir laiškų originalai

1408

Jedlnia, 28 02 1408; BCz. rkps 396, s. 167–168; ZDM VI 1708;
Kraków, 18 03 1408; AP Kraków, Rus. 95; ZDM VI 1713;
Strzelno, 06 06 1408; AP Bydgoszcz, Strzelno A 39; niewydany; nepublikuotas;
*Kraków, 20 06 1408; Bibl. Jag. 30; ZDM VI 1718;
Kościan, 03 07 1408; AP Poznań, Cystersi Przemęt D7; KDW VII 608;
Konin, 12 07 1408; AD Włocławek 218; KDW VII 611;
Przemysł, 29 10 1408; CPAHUL 131/1/43; AGZ IV 20;
Szydłów, 28 11 1408; AGAD 468; AGZ IX 15.

* Niezgodny z itinerarium (spisany najwcześniej w 1412 wg S. Kurasia).

* Nesutampa su itinerariumu (pagal S. Kuraś, surašytas anksčiausiai 1412 m.).

1409

Sandomierz, 27 02 1409; GStA PK, XX. OBA 1053; CEV 392;
Kraków, 03 03 1409; AUJ 39; KDUJ 42;
Kraków, 13 03 1409; AGAD 1805; KDM IV 1112;
Kraków, 13 03 1409; AP Poznań, Cystersi Przemęt D8; KDW VII 633;
Żarnowiec, 23 03 1409; AGAD 5009; KDM IV 1113;
Poznań, 11 04 1409; AP Poznań, AmP D93; KDW VII 635;
Radziejów, 23 04 1409; Bibl. Jag. 32; niewydany; nepublikuotas;
Łęczyca, 19 07 1409; GStA PK, XX. OBA 1098; KDL, s. 95;
Łęczyca, 22 07 1409; GStA PK, XX. OBA 1099; KDL, s. 379;
Łęczyca, 22 07 1409; AGAD 3416; niewydany; nepublikuotas;
Radoszyce, 30 07 1409; AGAD 328; KDW V 155;
Wiślica, 15 08 1409; BPAU 371; ZDM VI 1727;
Nowe Miasto Korczyn, 18 08 1409; AP Kraków, AADmK 148; KDmK I 110;
Nowe Miasto Korczyn, 22 08 1409; BO 766; AGZ VII 27;

Wolbórz, 12 09 1409; AGAD 4829; ZDM IV 1731;
między Świeciem a Bydgoszczą, 08 10 1409; GStA PK, XX. HA PU 63, 3; KDL,
s. 104;
Opatówek, 28 10 1409; AGAD 803; KDW V 158;
Niepołomice, 19 11 1409; AGAD 3354; ZDM VI 1734;
Kraków, 21 11 1409; AGAD 318; KDW V 159;
Opatów, 25 11 1409; AGAD 331; niewydany; nepublikuotas.

1410

Jedlnia, 06 02 1410; BCz. 283; CE II 29;
Sandomierz, 13 02 1410; AGAD 3417; KDM IV 1117;
Sandomierz, 13 02 1410; AKKS 51; ZDM VI 1854;
Przysów, 16 02 1410; BCz. 1196; KDM IV 1119;
Przysów, 19 02 1410; AGAD 337; niewydany; nepublikuotas;
Kraków, 27 04 1410; AGAD 36; CD I s. 41;
Wolbórz, 26 06 1410; GStA PK, XX. HA PU 63, 7; niewydany; nepublikuotas;
Malbork, 05 08 1410; AP Kraków, Rus. 99; CD IV s. 83;
Inowrocław, 13 10 1410; GStA PK, XX. OBA 1361; KDL, s. 116;
Inowrocław, 24 10 1410; AGAD 4830; ZDM IV 1747;
Inowrocław, 24 10 1410; AGAD 4681; KDM IV 1121;
Bydgoszcz, 27 10 1410; AP Bydgoszcz, Karmelici A3; niewydany; nepublikuotas;
Bydgoszcz, 28 10 1410; AGAD 5010; KDM IV 1122;
Inowrocław, 9 listopada 1410; GStA PK, XX. OBA 1396; KDL, s. 119;
Poznań, 25 11 1410; AGAD 397; niewydany; nepublikuotas;
Połapy, 30 11 1410; AA Gniezno 320; KDW V 170;
Raciąż, 12 12 1410; AP Poznań, AmP D4; KDW VII 669;
Brześć Kujawski, 09 12 1410; GStA PK, XX. OBA 1415; KDL, s. 124;
Nieszawa, 09 12 1410; GStA PK, XX. HA PU 63, 5; KDL, s. 120;
Brześć Kujawski, 14 12 1410; BO 454; AGZ V 28;
Kraków, [30 04 1410?]; AKKK 404; ZDM VI 1740;
Nad rzeką Osą (Prie upės Osa), 12 12 1410, CPAHUL 201/46/3/2; ZDM VI 1749.

1411

Kielce, 03 01 1411; AGAD 1806; ZDM VI 1753;
Brześć Kujawski, 17 01 1411; CPAHUL 201/46/4; ZDM VI 1754;
koło (prie) Służewa, 21 01 1411; GStA PK, XX. HA PU LS9, 1; CEV 465;

koło (prie) Raciąża, 23 01 1411; GStA PK, XX. HA PU 64, 11; niewydany; nepublikuotas;
koło (prie) Raciąża, 24 01 1411; GStA PK, XX. HA PU 64, 4; KDL, s. 125;
Toruń, 01 02 1411; AGAD 4487; CE II 35;
Kalisz, 10 02 1411; AGAD 332; KDW V 171;
Łagów, 17 02 1411; AA Gniezno 321; KDW V 172;
Sandomierz, 24 02 1411, AP Kraków, ASiSang 52; AS II 99;
Sandomierz, 25 02 1411; AP Kraków, ADz T 16; niewydany; nepublikuotas;
Sandomierz, 02 03 1411; AGAD 389; KDM IV 1125;
*Kraków, 14 03 1411; AGAD 1274; niewydany; nepublikuotas;
*Toruń, 05 04, 1411; GStA PK, XX. HA PU 64, 3 niewydany; nepublikuotas;
Szeszupa, 30 05 1411; GStA PK, XX. HA PU 64, 14; KDL, s. 143;
Wilno, 07 06 1411; GStA PK, XX. OBA 1531; KDL, s. 144;
Wilno, 08 06 1411; BCz 285; CE II 37;
[Wilno], 08 06 1411; GStA PK, XX. HA PU 64, 9;
*Toruń, 25 06 1411; GStA PK, XX. HA PU 64, 10; niewydany; nepublikuotas;
Trypol, 18 08 1411; GStA PK, XX. OBA 1550; KDL, s. 145;
Dobrestany, 17 09 1411; AGAD 339; KDM IV 1128;
Gliniany, 04 10 1411; AA Gniezno 324; KDW V 183;
Kraków, 26 11 1411; AGAD 5011; KDM IV 1129;
Kraków, 27 11 1411; AGAD 5545; CD I s. 43;
Kraków, 27 11 1411; AGAD 338; niewydany; nepublikuotas;
Wiślica, 30 11 1411; GStA PK, XX. OBA 1588; KDL, s. 149;
Opatów, 02 12 1411; AGAD 356; KDP II 354.

* Niezgodny z itinerarium.

* Nesutampa su itinerariumu.

1412

Kraków, 27 01 1412; GStA PK, XX. OBA 1652; CE II 46;
Nowy Sącz, 14 02 1412; AGAD 5012; KDM IV 1130;
Kraków, 10 03 1412; BCz 288; ZDM VI 1763;
Koszyce, 26 03 1412; AGAD 67; CD IV s. 27;
Koszyce, 28 03 1412; GStA PK, XX. HA PU 64, 19; niewydany; nepublikuotas;
Buda, 08 06 1412; AA Gniezno 327; KDW V 203;
Kraków, 10 08 1412; AGAD 5013; KDM IV 1135;
Kraków, 13 08 1412; AGAD 2479; ZDM VI 1765;
Wiślica, 08 1412; Bibl. Jag. 377; niewydany; nepublikuotas;

Nowe Miasto Korczyn, 29 08 1412; AUJ 47; KDUJ 52;
Solec, 15 09 1412; AGAD 3134; ZDM VI 1769;
Przemysł, 23 10 1412; BCz. 293; Gołębiowski I, s. 521–528;
Jarosław, 07 11 1412; AGAD 4831; ZDM VI 1771;
Grodno, 25 12 1412; GStA PK, XX. HA PU 64, 20; niewydany; nepublikuotas;

1413

*Toruń, 05 02 1413; GStA PK, XX. HA PU 64, 26; niewydany; nepublikuotas;
Wilno, 06 02 1413; AGAD 68; CD IV 84;
Miechów, 02 04 1413; AGAD 2482; niewydany; nepublikuotas;
Wieluń, 11 04 1413; AP Kraków AADmK 875; ZDP 61;
Konin, 01 05 1413; GStA PK, XX. OBA 1920; AStP I, s. 221;
Inowrocław, 27 05 1413; GStA PK, XX. OBA 1946; niewydany; nepublikuotas;
Gniezno, 14 06 1413; GStA PK, XX. OBA 1953; KDL, s. 164;
Gniezno, 23 06 1413¹; GStA PK, XX. OBA 1961; KDL, s. 166;
Środa, 13 07 1413; GStA PK, XX. OBA 1970; KDW VII 715;
Inowłódź, 25 07 1413; BCz. 297; Gołębiowski I s. 537–538;
Opoczno, 28 07 1413; GStA PK, XX. OBA 1978; KDL, s. 170;
Kielce, 08 08 1413; AGAD 747; niewydane; nepublikuotas;
Nowe Miasto Korczyn, 25 08 1413; AKKK 265; KDKK II 548;
Horodło, 02 10 1413; nieznane; nežinomas; AU 49;
Horodło, 02 10 1413; BCz. 301; AU 50;
Horodło, 02 10 1413; nieznane; nežinomas; AU 51(1);
Horodło, 02 10 1413; AGAD 8631; ZDM VI 1781;
Horodło, 04 10 1413; GStA PK, XX. OBA 1995; KDL, s. 161;
Merecz, 25 10 1413; GStA PK, XX. OBA 2002; CEV 563;

Żuków, 20 02 lub (arba) 18 09 1413²; AP Kraków, ADz I 14; AGZ III 85;
Żuków, 21 02 lub (arba) 19 09 1413³; AP Kraków, ADz I 15; AGZ III 86;

* Niezgodny z itinerarium

* Nesutampa su itinerariumu.

¹ A. Gąsiorowski, *Itinerarium króla Władysława Jagiełły*, s. 61, przyp. 4 emendował datę dokumentu na 16 czerwca (nurodo dokumento datą birželio 16 d.).

² Na temat datacji tego dokumentu zob. (šio dokumento datavimo tema žr.) A. Gąsiorowski, *Itinerarium króla Władysława*, s. 60, przyp. 1.

³ Zob. przyp. powyżej (žr. nuorodą nr. 2).

1414

Jedlnia, 19 02 1414; GStA PK, XX. OBA 2033; niewydany; nepublikuotas;
Jedlnia, 20 02 1414; Bibl. Jag. 500; niewydany; nepublikuotas;
Sieradz, 02 04 1414; Częst.; ZDP 65 i KDP III 191;
Sieradz, 02 04 1414; Częst.; ZDP 65 i KDP III 191;
Kraków, 22 03 1414; Mog. 157; ZDMog. 118;
Żarnowiec, 24 03 1414; GStA PK, XX. OBA 2044; niewydany; nepublikuotas;
Brześć Kujawski, 23 04 1414; GStA PK, XX. OBA 2056; KDW VII 726;
Brześć Kujawski, 24 04 1414; GStA PK, XX. HA PU 65, 5; KDL, s. 178;
Inowrocław, 10 05 1414; GStA PK, XX. OBA 2069; niewydany; nepublikuotas;
Gniezno, 21 05 1414; AGAD 548; niewydane; nepublikuotas;
Poznań, 30 05 1414; AP Poznań, Benedyktyni Lubią D 34; KDW sn I 148;
Oborniki, 05 06 1414; AGAD 336; KDW VII 730;
Kościan, 19 06 1414; GStA PK, XX. OBA 2085/86; niewydany; nepublikuotas;
Łęczyca, 29 06 1414; BCz. 305; Gołębiewski I s. 231–233;
Łęczyca, 30 06 1414; GStA PK, XX. OBA 2093/94; KDL, s. 180;
Wolbórz, 09 07 1414; AKKK 266; KDKK II 554;
pod Zakroczymiem, 24 07 1414; AKKK 267; KDKK II 555;
pod Nidzicą, 30 07 1414; GStA PK, XX. OBA 2120; KDL, s. 182;
Nowe Miasto Korczyn, 18 08 1414; AP Kraków, AADmK 876; ZDM VI 1787;
Brodnica, 07 10 1414; GStA PK, XX. HA PU 65, 1; CDL s. 189;
Sandomierz, 06 11 1414; GStA PK, XX. HA PU 65, 4; niewydany; nepublikuotas;
Biecz, 09 11 1414; BCz. 306; CE II 56;
Biecz, 13 11 1414; AGAD 5015; ZDM VI 1790.

* Niezgodny z itinerarium.

* Nesutampa su itinerariumu.

1415

Nowe Miasto Korczyn, 01 03 1415; AGAD 5017; KDM IV 1146;
Lwów, 03 04 1415; AD Przemyśl 11; ZDM VI 1791;
Sanok, 19 04 1415; BCz. 310; ZDM VI 1794;
Gliniany, 27 05 1415; AGAD 399; niewydany; nepublikuotas;
Wiślica, 19 08 1415; AGAD 2489; ZDM VI 1796;
Dobrestany, 18 09 1415; CPAHUL 131/1/51; AGZ IV 34;
Dobrestany, 18 09 1415; GStA PK, XX. OBA 2250; KDL, s. 195;
Ozimina, 05 10 1415; BCz. 312; CE II 65;

Niepołomice, 18 11 1415; GStA PK, XX. OBA 2266; niewydany; nepublikuotas;
Niepołomice, 18 listopada 1415; GStA PK, XX. OBA 2267; niewydany; nepublikuotas;
Niepołomice, 20 11 1415; AUJ 51; KDUJ 57;
Nowe Miasto Korczyn, 26 11 1415; nieznane; nežinomas; AGZ IV 35.

1416

Orany, 07 01 1416; GStA PK, XX. OBA 2295; KDL, s. 197;
Kraków, 19 03 1416; AP Kraków, AADmK 1137; KDM IV 1155;
Radziejów, 01 05 1416; GStA PK, XX. OBA 2329; niewydany; nepublikuotas;
Radziejów, 01 05 1416; GStA PK, XX. OBA 2329 (2); niewydany; nepublikuotas;
Radziejów, 01 05 1416; GStA PK, XX. OBA 2330; KDL, s. 200;
Brześć Kujawski, 09 05 1416; GStA PK, XX. HA PU 65, 11; niewydany; nepublikuotas;
Inowrocław, 25 05 1416, AGAD 58, KDL, s. 202;
Inowrocław, 25 05 1416; GStA PK, XX. HA PU 65, 8; KDL, s. 202;
Inowrocław, 25 05 1416; GStA PK, XX. OBA 2335; niewydany; nepublikuotas;
Inowrocław, 26 05 1416; GStA PK, XX. OBA 2338; niewydany; nepublikuotas;
Gniezno, 08 06 1416; GStA PK, XX. OBA 2344; KDL, s. 206;
Gniezno, 12 06 1416; GStA PK, XX. OBA 2346; KDL, s. 201;
Oborniki, 16 06 1416; GStA PK, XX. OBA 2353; KDW VIII 778;
Łęczyca, 17 07 1416: AP Poznań, AmP D449; KDW VIII 783;
Mszana Dolna, 10 08 1416*; Szcz. 6; ZDM VI 1807;
Wiślica, 21 08 1416; AKKS 56; ZDM VI 1862;
Nowy Korczyn, 28 08 1416; GStA PK, XX. OBA 2390; niewydany; nepublikuotas;
Sandomierz, 09 09 1416; AUJ 53; KDUJ 59;
Kiełczewice, 17 09 1416; Bibl. Czart. 319; Turgieniew, suppl 214;
Parczew, 28 09 1416; AGAD 4836; ZDM VI 1811;
Kowno, 21 10 1416; GStA PK, XX. OBA 2410; CDL s. 207;
Wilno, 02 11 1416; GStA PK, XX. OBA 2418; CDL s. 209.

* Niezgodny z itinerarium, wg Gąsiorowskiego z 1417 r.

* Nesutampa su data, nurodyta itinerariume, pagal Gąsiorowskį, 1417 m.

1417

Jedlnia, 22 02 1417; AGAD 3042; ZDM VI 1812;
Jedlnia, 24 02 1417; AD Płock 169; ZDM VI 1813;

Nowe Miasto Korczyn, 12 03 1417; BCz 320; KDP III 193;
Medenice, 16 06 1417; AP Kraków AADmK 1109; Dodatek tygodniowy do „Gazety Lwowskiej“, t. VII, 1857, nr 42;
Nowy Sącz, 02 08 1417; Bibl. Jag. 376; ZDM VI 1818;
Nowe Miasto Korczyn, 19 08 1417; AUJ 55; KDUJ 62;
Sandomierz, 08 09 1417; AKKS 57; ZDM VI 1822;
Sandomierz, 15 09 1417; BO 3191; ZDM VI 1823;
Medyka, 29 10 1417; GStA PK, XX. OBA 2597; CDL s. 214;
Kraków, 22 11 1417; AGAD 4685; Prochaska 35;
Kraków, 25 11 1417; BCz. 322; Turgieniew, suppl 215;
Proszowice, 27 11 1417; AGAD 5019; KDM IV 1166.

1418

Wilno, 08 01 1418; BCz. 323; CE II 84;
Jedlnia, 09 02 1418; AGAD 398; KDP I 166;
Miechów, 28 02 1418; AGAD 5020; ZDM VII 1868;
Wieluń, 14 03 1418; AA Gniezno 345; KDW V 279;
Brodnia, 21 03 1418; AP Bydgoszcz; niewydany; nepublikuotas;
Brześć Kujawski, 24 04 1418; AGAD 756; niewydany; nepublikuotas;
Brześć Kujawski, 25 04 1418; GStA PK, XX. HA PU 65,16; CEV 769;
Kowal, 28 04 1418; GStA PK, XX. OBA 2721; niewydany; nepublikuotas;
Inowrocław, 22 05 1418; GStA PK, XX. OBA 2746; niewydany; nepublikuotas;
Inowrocław, 22 05 1418; GStA PK, XX. OBA 2747; niewydany; nepublikuotas;
Inowrocław, 28 05 1418; GStA PK, XX. HA PU 65,16; CEV 776;
Gębice, 30 05 1418; AGAD 3220; KDW VIII 824;
Poznań, 04 07 1418; GStA PK, XX. OBA 2761; KDL, s. 218;
Poznań, 08 07 1418; AGAD 386; KDP II/1 361;
Łęczyca, 04 08 1418; AD Włocławek 229; KDP II 362;
Łęczyca, 04 08 1418; AD Włocławek 230; KDP II 362;
Łęczyca, 05 08 1418; AGAD 3432; KDW VIII 831;
Przedbórz, 16 08 1418; GStA PK, XX. OBA 2776; niewydany; nepublikuotas;
Sandomierz, 09 09 1418; GStA PK, XX. OBA 2793; KDL, s. 219;
Troki, 26 10 1418; GStA PK, XX. OBA 2810/11; CEV 803;
Kraków, 1418; AUJ 56; KDUJ 64.

Opracowanie *Piotr Rabiej*
Tłumaczenie *Jūratė Kiaupienė*

HORODLĖS UNIJOS DOKUMENTAI

Piotr Rabiej

I. 1413 m. unijos sudarymo aplinkybės bei dokumentai, kuriuose užfiksuoti Horodlės suvažiavime priimti sprendimai, patraukė daugelio istorikų dėmesį. XIX ir XX a. sandūroje, galima sakyti, visi Lenkijos istorikai, tyrę Lietuvos istoriją, sintezėse bei monografiniuose tyrimuose siauriau ar plačiau aptarinėjo unijos reikšmę¹. Juose kėlė unijos genezės problemą, nagrinėjo jos teisinius ir santvarkos aspektus, jos reikšmę Lenkijos ir Lietuvos tarpvalstybiniais santykiams, teikė atskirų Horodlės dokumentų straipsnių interpretacijas. Šiuos klausimus Lenkijos istorikai nagrinėjo ir po 1945 m.² Svarbu taip pat pažymėti, kad pasirodė keletas studijų, skirtų atskirų 1413 m. įvykių nagrinėjimui³. Tarp tokių svarstymų Horodlės unijos tema atskirą vietą užima heraldikos ir genealogijos tyrinėjimai, arba, plačiau suprantant, tyrinėjimai, skirti unijai kaip visuomeniniam reiškiniui. Šiuo klausimu tarp kitų pasisakė F. Piekosiński, A. Małeckis, O. Haleckis ir W. Semkowiczus⁴. Iš tiesų tai W. Semkowicziaus tyrimas, atliktas pasirinkus plačia lyginamąją medžiagą ir atsižvelgiant į teisinius problemas aspektus, paremtas erudito padarytais genealoginiais apibendrinimais, į mokslo apyvartą įnešė daugiausia žinių apie vadinamųjų Horodlės do-

¹ A. Prochaska, *Król Władysław Jagiello*, s. 338–351; O. Balzer, *Unia horodelska*; S. Kutrzeba, *Unia Polski z Litwą*, s. 495–504; O. Halecki, *Dzieje Unii jagiellońskiej*, t. 1, s. 203–217; L. Kolankowski, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, t. 1, s. 114–123; S. Kutrzeba, Charakter prawny związku Litwy z Polską 1385–1569, s. 165–173; S. Zakrzewski, *Zagadnienia historyczne*, t. 2, s. 188–204; L. Kolankowski, *Polska Jagiellonów*, s. 46–49.

² J. Bardach, Krewa i Lublin. Z problemów unii polsko-litewskiej, s. 38–42; J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagielly. Studium z dziejów kultury politycznej Polski w XV wieku*, s. 228–231; H. Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*, s. 74–80.

³ J. Krzyżaniakowa, Rok 1413, s. 75–85; K. Myśliński, Król Władysław Jagiello a unia horodelska – przyczynek do charakterystyki władcy, s. 119–131; A. Sochacka, Możliwość polscy wobec unii horodelskiej, s. 122–139; R. Gozdalik, Polityka dynastyczna Władysława II Jagielly a unia horodelska 1413 r., s. 43–48; J. Grygiel, Unia horodelska – 1413, s. 277–281. Reikia pažymėti taip pat neseniai publikuotas Lietuvos ir Lenkijos istorikų tyrimų, skirtų lenkų–lietuvių ryšiams, tarp jų ir Horodlės unijai, apžvalgą: J. Kiaupienė, Historiografia litewska o niektórych zagadnieniach stosunków polsko-litewskich między Krewem a Lublinem, s. 116–123; G. Błaszczuk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności*, t. 2, cz. 1, s. 368–426; taip pat žr. Z. Kowalska-Urbankowa, Unia Polski i Litwy w latach 1385–1413 w najnowszej historiografii polskiej, s. 207–220.

⁴ A. Małeckis, Znaczenie Unii horodelskiej w roku 1413, punktu widzenia heraldycznego, s. 751–762; O. Halecki, O początkach szlachty i heraldyki na Litwie, s. 177–207.

kumentų diplomatiką⁵. W. Semkowiczus kartu su S. Kutrzeba parengė geriausią aptariamų dokumentų publikaciją, panaudoję bei pateikę joje ir vėlesniais laikais darytus Horodlės dokumentų turinio apsakojimus⁶.

II. Toliau nėra detalios aptarinėjamos tyrinėtojų pateiktos Horodlės unijos sutarties turinio interpretacijos. Dėmesys sutelkiamas į diplomatinį unijos dokumentų aspektą, mėginama išaiškinti jų atsiradimo aplinkybes, visų pirma atsižvelgiant į kanceliarijos darbą.

Grupę aktų, kurie raštu liudija 1413 m. spalio 2 d. Horodlės suvažiavime priimtus teisinio pobūdžio sprendimus, sudaro trys dokumentai:

1. Lenkijos šlėktų dokumentas, kuriuo jie skelbia, kad priima į savo herbus (adopuoja) Lietuvos bajorus. Istoriografijoje šis aktas vadinamas adopciniu dokumentu⁷.

2. Lietuvos bajorų dokumentas, kuriuo prisiekiami ištikimybė Lenkijos šlėktoms, karaliui Jogailai ir kunigaikščiui Vytautui, taip pat pripažįstama Lietuvos didžiojo kunigaikščio rinkimo tvarka po Vytauto mirties⁸.

3. Jogailos ir Vytauto dokumentas, išduotas dviem egzemplioriais, kuriuo valdovai apibūdina Karalystės ir Didžiosios Kunigaikštystės ryšio pobūdį ir suteikia privilegiją Lietuvos bajorams, kurie buvo priimti į lenkų šlėktos herbus⁹.

Išvardytieji dokumentai reglamentuoja įvairius Horodlės unijos aspektus, turinio požiūriu yra tarpusavyje susiję ir turi daug bendrų, su ta pačia kanceliarija visus juos siejančių bruožų, o tai iš dalies leidžia vartoti sąvoką Horodlės unijos dokumentai. Prieš pradėdant nagrinėti jų formuliarą, reikia nurodyti, kad diplomatikos požiūriu jie skiriasi. Jogailos ir Vytauto dokumentas turi tarpvalstybinės sutarties, taip pat ir luominės privilegijos bruožų¹⁰. Lietuvos bajorų ir Lenkijos šlėktų dokumentai, be kitų dalykų, turi juos išdavusiųjų patikinimą, kad jie pritaria karaliaus ir kunigaikščio dokumento nuostatom, taip pat teikia abipuses garantijas sutarties partneriui. Lenkijos šlėktų aktas yra ir vienas iš nedaugelio adopcinio dokumento pavyzdžių. Horodlėje priimti sprendimai šiek tiek skiriasi nuo 1401 m. Vilniaus-Radomo uni-

⁵ W. Semkowicz, Braterstwo szlachty polskiej z bojarstwem litewskim w unii horodelskiej 1413 roku; W. Semkowicz, O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle roku 1413, s. 7–139.

⁶ *AU*, nr 49–51.

⁷ Ten pat, Nr. 49.

⁸ Ten pat, Nr. 50.

⁹ Ten pat, Nr. 51: Orig. 1 [toliau – *AU*, nr 51 (1)], Orig. 2 [toliau – *AU*, nr 51 (2)].

¹⁰ Išsamų sąvokos „tarpvalstybinė sutartis“ apibrėžimą pateikė P. Nowak: „raštiškas pareiškimas, kilęs po susitariančių šalių derybų, turintis viešą teisinį pobūdį, ką liudija formalūs vidiniai ir išoriniai požymiai, kuriuos nulemia teisės ir dvasinės kultūros raida, o visų pirma rašto kultūros pokyčiai, kurie priklauso nuo laiko ir erdvės“ (P. Nowak, Dokumenty pokoju w Raciążku z 1404 roku, s. 58). Žr. taip pat A. Gąsiorowskio pasiūlytą apibrėžimą (Nad dokumentami pokoju toruńskiego 1466 roku, s. 138), taip pat S. Szczuro (*Traktaty międzypaństwowe Polski piastowskiej*, s. 34).

jos modelio. Tada susitariančios šalys išdavė atskirus dokumentus. Jogailos duotas Vytautui dokumentas neišliko, nėra žinomas ir jo turinys¹¹. Kitų 1401 m. dokumentų originalai išliko. Tai Vytauto aktas, patvirtinantis sudarytą sutartį, ir unijos nuostatas garantuojantys atskiri Lietuvos ir Lenkijos kilmingųjų dokumentai¹². Atskirus garantinius dokumentus taip pat išdavė Lietuvos kunigaikščiai¹³. Luomų atstovų suteiktas 1401 m. sutarties laidavimas sietinas su sena XIV a. tarpvalstybinių sutarčių tvirtinimo praktika (pavyzdžiui, Kališo sutartis su kryžiuočiais)¹⁴. J. Krzyżaniakowos nuomone, „tarptautinių sutarčių dokumentų gausėjimas sietinas su kanceliarijos plėtra ir išaugusiu politinės kultūros lygiu.“¹⁵ Panašiai pasielgta sudarant Horodlės uniją, kai buvo pasiremta Lenkijos ir Lietuvos diduomenės dokumentų deklaracijomis. Tačiau palyginti su ankstesne 1401 m. unija, būta ir skirtumų. Vietoje dviejų atskirų diplomų, kaip buvo padaryta 1401 m., Jogaila ir Vytautas išdavė vieną bendrą dokumentą, kurio buvo surašyti du identiški egzemplioriai, skirti susitariančioms šalims. Toks sprendimas, sudarant dvišales sutartis, buvo gana retas. Tarp Lenkijos kanceliarijos išduotų dokumentų žinomi tik du pavyzdžiai, kada susitariančios šalys parengė bendrą dokumentą: 1337 m. Lenkijos-Čekijos sutartis ir 1421 m. Lenkijos-Brandenburgo sutartis¹⁶. XV a. sudarant tarptautines sutartis, dažniausiai būdavo surašomi atskiri dokumentai. Taip pasielgta sudarant sutartis su Kryžiuočiais 1404, 1411, 1422, 1435, 1466 m., su Kalmaro unijos šalimis 1419 m., taip pat sudarant jau minėtą 1401 m. Vilniaus-Radomo sutartį¹⁷. Tad kodėl 1413 m. Jogaila ir Vytautas išdavė vieną bendrą dokumentą?

Atsakyti į šį klausimą padėtų karaliaus kanceliarijos darbo praktikos pažinimas. Kanceliarija pradėjo klostytis XIV a. pabaigoje ir sietina su lygiaverte Jogailos ir Jadvygos padėtimi valstybėje. Žinomi du to laikotarpio dokumentai, kuriuos kartu išdavė abu valdovai (Jogaila ir Jadvyga). Tokie buvo suteikčių Krokuvos vyskupystei ir Spytkai iš Melštyno dokumentai¹⁸. Nors tokia bendrų dokumentų išdavimo praktika 1386–1399 m. laikotarpiu plačiau nepaplito, šitaip buvo elgiamasi

¹¹ *AU*, nr 37.

¹² *AU*, nr 38, 39, 44.

¹³ Semionas, Drucko kunigaikštis (*AU*, nr 40), Ivanas Algimantaitis (*AU*, nr 41), Jurgis Daugaudas (*AU*, nr 42), Jurgis ir Andrejus, Zaslavljo kunigaikščiai (*AU*, nr 43).

¹⁴ A. Gašiorowski, Formularz dokumentów traktatów polsko-krzyżackich z XIV–XV wieku, s. 177; S. Szczur, *Traktaty międzypaństwowe, passim*. Plačiau apie Vilniaus-Radomo unijos dokumentus žr. J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska*, cz. 1, s. 224–226.

¹⁵ J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska*, cz. 1, s. 226.

¹⁶ A. Gašiorowski, Polscy gwaranci traktatów z Krzyżakami XIV–XV wieku, s. 246, przyp. 2.

¹⁷ Žr. A. Gašiorowski, Formularz dokumentów traktatów polsko-krzyżackich z XIV–XV wieku, s. 173 ir kt.; Z. Nowak, Dokument strony polsko-litewskiej traktatu przymierza z państwami unii kalmarskiej z 1419 r., s. 65–73.

¹⁸ *KDKK*, t. 2, nr 379; *AGZ*, t. 6, nr 6; taip pat žr. I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 61.

rengiant užsienio politikos dokumentus, kai kartu su karaliumi akto teikėju būdavo kunigaikštis Vytautas. Tokios taisyklės laikytasi visų pirma plėtojant santykius su kryžiuočiais, ir ne tik sudarant taikos ar paliaubų sutartis, bet ir kasdienėje diplomatinėje praktikoje (*salvus conductum*, įgaliojimai etc.)¹⁹. Tai, kad Jogaila ir Vytautas išdavinėjo bendrus dokumentus, pirmiausia lėmė praktinės priežastys, bet kartu tai rodė, kad užsienio politikoje Karalystė ir Lietuva buvusios lygiavertės. Galima daryti prielaidą, kad dėl tos pačios priežasties Horodlėje Jogaila ir Vytautas išdavė bendrą dokumentą norėdami pabrėžti ir padidinti bendrame Lenkijos-Lietuvos suvažiavime priimtų sprendimų svarbą.

III. Horodlės unijos dokumentai buvo suprantami kaip amžini, arba neterminuoti, ir buvo surašyti laikantis pilno formuliario, naudoto rengiant kitus tarptautinių sutarčių dokumentus, kuriuos išduodavo Lenkijos karalius²⁰. Visi trys diplomai pradeda mi invokacija (*In nomine Domini amen*), po kurios yra dokumento amžiną pobūdį liudijanti formulė (*Ad perpetuam rei memoriam*). Paprastai tokios formulės nebūda vo naudojamos laikinai galiojančiuose dokumentuose, kuriuos pradėdavo intuliacija. Dar viena formulė, rodanti Horodlės dokumentų iškilmingą pobūdį, yra arenga. Kiekvieno dokumento arengos stilizacija turi savitų ir nepakartojamų bruožų. Jogailos ir Vytauto dokumento arenga pateikta kaip valdovo prievoles apibūdinanti preambulė, pabrėžianti valdovo dvasinius įsipareigojimus savo valdiniam (*alimonia spirituales, alimenta celestia*), kurie yra svarbūs galvojant apie amžinybę²¹. Arengoje akcentuojamas Viduramžių žmonėms būdingos gyvenimo sampratos dichotomiškumas (laikinumas–amžinybė) atitinka amžiną unijos dokumento pobūdį. Palyginti

¹⁹ I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 62 (ten šaltinių nuorodos); A. Szweđa, *Organizacja i technika dyplomacji polskiej, passim*; M. Kosman, Kancelaria wielkiego księcia Witolda, s. 101. Žr. taip pat sutartis su Danija (*CEV*, t. 1, nr 845), Brandenburgu (*Codex diplomaticus Brandenburgensis*, s. 399), Vengrija (*KDL*, s. 300–303).

²⁰ Išsamiausia Jogailos dokumentų formuliario apibūdinimą pateikė I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 45–59; taip pat žr. A. Gąsiorowski, Formularz dokumentów traktatów polsko-krzyżackich z XIV–XV wieku, s. 176–181, kur autorius apibūdino taikos sutarčių su Kryžiuočių ordinu dokumentų formuliarą.

²¹ *Debitores sumus spiritualis alimonia salutaria illis pocula ministrare, quibus presidentes temporalium commodorum prestamus suffragia, ut quos ad corporis necessitatem sustentamus, salutis etiam ipsis, quantum nostra sufficit facultas, ministeria porrigamus, ne, dum temporalibus insistimus profectibus, vite commoda negligere videamur et, unde dona benedictionis et bravium exspectamus sempiternum, inde vite detrimenta sentiamus et premiis destituti adoptatis nulla laboris nostri commoda consequamur. Expediit perquirere et debita attendere ratione, ut dum hominibus impartimur carnis beneficia, meditemur, qualiter ipsis celestia prebeamus alimenta et, quos in hoc seculo transitorii rerum condimus copiis, illis viam eterne beatitudinis demonstramus, quatinus et hic nostre munificentie cognoscant presidia et tandem future glorie compendia per exercitia directionis nostre apprehendant in omnium Salvatore.* Apie Jogailos dokumentų arengas plačiau žr.: A. Adamska, Słowo władzy i władza słowa. Język polskich dokumentów monarszych doby średniowiecza, s. 68–76. Taip pat žr.: G. Ryś, Chrześcijańska ideologia władzy w Polsce w XIV–XV w., s. 45–81.

su išplėtota valdovų dokumento arenga, visai kitokia yra Lietuvos bajorų dokumento preambulė²². Ji priklauso laikinumą, *memoria-oblivio*, pabrėžiančių arengų tipui. Ji buvo dažna Jogailos kanceliarijos dokumentuose²³. Įprastas aiškinimas, kad sutartys turi būti įamžinamos raštu, buvo sustiprintas apeliacija į Dievą, visko sukūrėją, kuris sukūrė raštą, leidžiantį užrašyti ir išsaugoti žinias apie žmonių poelgius. Įmantri ir originali yra adopcinio (Lenkijos šlėktų) dokumento arenga. Jos turinys ir forma rodo, kad tai tikras autorinis literatūros kūrinys, kuriame pabrėžiama meilės svarba, o formai įmantrumo suteikia panaudotų veiksmažodinių formų įvairovė. Tai liudija ir šv. Pauliaus laiško korintiečiams ištrauka – „Himnas meilei“²⁴. Meilė, kaip dorybė, yra ne tik individuali, bet ir vieša, ji lyginama su Horodlėje įvykusi herbinium susibroliavimu, kurio reikšmingumas toli pranoko šeimos ar giminės ribas²⁵. Adopcinio dokumento dispozicijoje taip pat apeliuojama į *caritas* kaip dorybę.

Visuose trijuose dokumentuose po arengos yra intituliacija ir promulgacija. Pirmoji, intituliacijos, formulė teikiama pasitelkiant jungtuką *proinde*. Lenkijos šlėktų dokumente intituliacija yra kolektyvinė, dokumento teikėjai joje pristatomi pasitelkiant bendrąsias formules: *nos prelati, barones, nobiles et proceres Regni Polonie*. Tokios glaustos intituliacijos ryškus kontrastas yra Lietuvos bajorų dokumento intituliacijos formulė, kai išvardijami visi 47 Lietuvos atstovai, kurie tokia pačia eilės tvarka išvardinti adopcinio bei Jogailos ir Vytauto dokumentų dispozicijose. Ši disproporcija, kaip atrodo, galėjo atsirasti dėl to, kad abiejų dokumentų parengėjas galėjo turėti tik anksčiau parengtą sąrašą Lietuvos bajorų, kurie turėjo būti adoptuoti. Panašu, kad iki galo nebuvo aišku, kurių Lenkijos riterių giminių atstovai prikabins savo antspaudus prie adopcinio dokumento, todėl jame ir nėra vardinio dokumento teikėjų sąrašo, o pasinaudota kolektyvinės intituliacijos formule. Šią prielaidą patvirtintų ir literatūroje jau minėtas kai kurių Lenkijos ponų nenoras pripažinti

²² *Sator rerum omnium, cuius oculus penetrat universa et scientia nunquam extinguitur in rebus humanis, quas oblivionis caducis momentis constat subiacere, ut memoria earum remaneat, apices litterarum alti consilii providentia ordinavit, quarum presidio rerum ordinationes, pacta et tractatus conservantur.*

²³ Žr. Jogailos dokumentų arengų palyginimą I. Sulkowskos-Kurasiowos darbe *Dokumenty królewskie*, s. 180–191. Kiek pakeista tokios arengos versija sutinkama 1462 m. gruodžio mėnesio Kazimiero Jogailaičio dokumente, kuriuo inkorporuojamos Ravos ir Gostyno žemės. Žr.: P. Węcowski, *Mazowsze w Koronie. Propoganda i legitymizacja władzy Kazimierza Jagiellończyka*, s. 106–113.

²⁴ 1 Kor 13, 1–13.

²⁵ *Quia constat, nullum salutis recipere conpendia, nisi misterio fulciatur caritatis, que non agit perperam, sed fulgens propria bonitate, discordes conciliat, unit rixantes, mutat odia, rancores amputat et cunctis pacis prostat alimentum, dispersa colligit, collisa erigit, in plana aspera dirigit et parva in directa convertit et virtutes omnibus succurrit, nullum ledit, diligit universa et si quis sub eius confugerit brachia, securitatem inveniet, nec insultus cuiuspiam formidabit. Per hanc leges conduntur, regna reguntur, urbes ordinantur et status Reipublice optimo fine perficitur, que cunctis virtutibus prestantior commendatur, quam si quis contempserit, omnis boni expertus erit.*

Horodlės sprendimų²⁶. Karaliaus ir kunigaikščio dokumente panaudota vadinamoji pilna intituliacija²⁷. Jogailos titulas visiškai sutampa su jo majestotinio antspaudo legenda²⁸. Pasirėmus karaliaus intituliacijos stilistika, buvo suformuluotas didžiojo kunigaikščio Vytauto, dokumento formalaus bendro teikėjo, titulas, kuris skambėjo šitaip: *Allexander alias Vytowdus magnus dux Lyttwanie necnon terrarum Russie dominus et heres etc.* Marcelio Kosmano manymu, tokia išplėtota titulo formulė pirmą kartą pasirodė 1413 m. ir buvo naudojama iki Vytauto valdymo pabaigos²⁹. Naujoji didžiojo kunigaikščio intituliacija, kuri rodė Vytauto nepriklausomumą – į tai jau yra atkreipęs dėmesį O. Haleckis³⁰, – buvo politinis sprendimas, priimtas ruošiantis Horodlės suvažiavimui. Sunku būtų įsivaizduoti, kad toks svarbus klausimas, kaip valdovo titulas, būtų buvęs paliktas laisvai spręsti dokumentą suredagavusiam asmeniui. Bendro dokumento formuliare Vytauto titule įrašytas apibūdinimas *heres* buvo perimtas iš karaliaus intituliacijos, nors ir nederėjo su Horodlės dokumente įrašytu sprendimu, kad po Vytauto mirties didžiojo kunigaikščio sostu disponuos Lenkijos karalius. Po intituliacijos esanti promulgacijos formulė buvo viena tradiciškiausių karališkojo dokumento dalių. Horodlės dokumentuose promulgacija skamba gana standartiškai: *significamus quibus expedit universis presentibus et futuris presentium noticiam habituris, quod (AU, nr 50)/ quomodo (AU, nr 49 i AU, nr 51)*. Tik adopciniame dokumente promulgacija pradeda dažnai sutinkamu posakiu, paremtu žodžių žaismu: *universaliter universi et singulariter singuli significamus...*

Kita formulė, kuri sutinkama Lietuvos bajorų ir valdovų dokumentuose, yra naracija. Lenkijos šlėktų dokumente šios formulės nėra. Naracija paprastai turėdavo individualių bruožų. Horodlės dokumentų naracijų turinys rodo, kad jų ruošiniai buvo redaguoti vienu metu, nes dokumentų naracijos savo temomis susipina viena su kita. Lietuvos bajorų dokumente rašoma, kad Jogailai ir Vytautui sutikus, lietuviams teikiama herbai, kurių jie anksčiau nenaudojo, juos suteikia *barones, nobiles et proceres Regni Polonie* (tokie patys apibūdinimai įrašyti adopcinio dokumento intituliacijoje). Toliau kalbama apie gausius dovanojimus ir privilegijas, gautus iš Jogailos ir Vytauto, tarpininkaujant Lenkijos ponams (tokia pati Lenkijos ponų dalyvavimo, suteikiant lietuviams teises ir privilegijas, tema nuskamba adopciniame ir valdovų dokumentuose), kartojasi ir Lenkijos riterijos pažadas gausinti teisių ir privilegijų bei suteikti pagalbą kovojant su bendrais priešais, po kurio rašoma, kad dėkin-

²⁶ Žr. G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich*, t. 2, cz. 1, s. 391–392, 413–415.

²⁷ I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 46–47.

²⁸ *Wladislaus Dei gratia rex Polonie necnon terrarum Cracovie, Sandomirie, Siradie, Lancicie, Cuyavie, Lyttwanie princeps supremus, Pomeranie Russieque dominus et heres etc.* Žr. Z. Piech, *Monety, pieczęcie i herby w systemie symboli władzy Jagiellonów*, s. 45.

²⁹ M. Kosman, *Dokumenty wielkiego księcia Witolda*, s. 156.

³⁰ O. Halecki, *Dzieje Unii jagiellońskiej*, t. 1, s. 209.

gi bajorai lietuviai paskelbia, kad patvirtina įsipareigojimus, kurie toliau išdėstomi dispozicijoje. Lietuvos bajorų dokumento naracijoje teikiama adopcinio dokumento dispozicijos santrauka, kurioje pakartojami Lenkijos riterijos įsipareigojimai lietuviams. Šioje vietoje reikėtų pažymėti, kad Lietuvos bajorų dokumento parengėjas iš adopcinio dokumento perėmė ir kai kuriuos posakius bei formuluotes³¹. Jogailos ir Vytauto dokumente sutinkamos retorinės arengai būdingos formuluotės, kuriomis išreiškiama abiejų valdovų valia gausinti jų valdinių dvasinius turtus bei stiprinti jų tikėjimą, o tam turi padėti dispozicijoje įrašyti sprendimai.

Horodlės dokumentų dispozicijų turinio teisinius aspektus Lenkijos-Lietuvos santykių tyrinėtojai daug kartų aptarinėjo bei interpretavo. Išsamią Horodlės unijos sprendimų analizę ir pagrindinius tyrinėtojų vertinimus neseniai pateikė G. Błaszczycas³². Tad tik trumpai atkreipsiu dėmesį į tuos dispozicijos turinio aspektus, kurie yra svarbūs aiškinantis Horodlės dokumentų kilmės aplinkybes. Pirmas labai svarbus klausimas yra į lenkų herbus adoptuotų lietuvių sąrašas. Toks išvardijimas duotas adopcinio dokumento dispozicijoje, taip pat valdovų dokumento dispozicijos pačioje pabaigoje. Tačiau Lietuvos bajorų dokumente jis yra intituliacijoje, teikiamas kaip dokumentą išdavusių asmenų išvardijimas. Visuose trijuose dokumentuose asmenys išvardyti ta pačia tvarka. Pirmas įrašytas Vilniaus vaivada Manvydas, o toliau eina Trakų vaivada Jaunius, Vilniaus kaštelionas Minigaila, Trakų kaštelionas Sungaila bei Polocko seniūnas Nemira. Kiti lietuvių giminių atstovai pristatomi vardais, prie kai kurių nenuosekliai įrašomi tėvavardžiai, pravardės ar vietovės, su kuriomis jie susiję, tačiau nenurodomos jų pareigybės bei atliekamos funkcijos. Palyginus visų trijų dokumentų sąrašus, galima surasti smulkių skirtumų, kurie yra svarbūs nustatant dokumentų parengimo eiliškumą. Šioje vietoje reikėtų dar nurodyti, kad užrašant bajorų vardus, atskiruose dokumentuose yra ortografijos skirtumų, tačiau jie nėra svarbūs apibūdinant diktavimo procesą. Viduramžiais asmenvardžių ir vietovardžių rašyba dar nebuvo nusistovėjusi, tai buvo visuotinis reiškinys, todėl, pastebėjus tokius skirtumus, nereikėtų daryti toli siekiančių išvadų. Štai kaip skirtingai dokumentuose pristatomi trys asmenys:

1. Nemira adopciniame dokumente tituluojamas *capitaneus Polocensis*, toks jo titulas nėra nurodytas kituose dviejuose dokumentuose.

2. Albertas Kareiva adopciniame dokumente užrašytas kaip *Albracht Corewa de Sowgodsko*, kituose vadinamas tik *Corewa*.

³¹ Toks, pavyzdžiui, yra bajorų dokumento dispozicijoje pakartotas posakis *universaliter universi et singulariter singuli*, arba panašiai skambanti ištraukos, kurioje kalbama apie herbų paveldėjimą, stilistika: *armis..., quas a parentibus et predecendentibus nostris contraximus..., ac si ipsa a suis progenitoribus ordine geniture suscepissent (AU, nr 49); que ipsi a parentibus et predecessoribus suis ordine geniture contraxerunt (AU, nr 50)*.

³² G. Błaszczyc, *Dzieje stosunków polsko-litewskich*, t. 2, cz. 1, s. 376–415.

3. Stanislovas Butautaitis adopciniam ir valdovų dokumentuose įrašytas su tėvavardžiu, kurio nėra Lietuvos bajorų dokumente.

Jeigu dėl Stanislovo tėvavardžio praleidimo Lietuvos bajorų dokumente galima būtų apkaltinti neatidumu dokumento sudarytoją ar rašovą, tai Nemiros ir Alberto Kareivos atvejais skirtumai liudija, kad adopcinio dokumento vardinis sąrašas buvo pilnesnis nei kiek pakeisti sąrašai, esantys kituose dokumentuose. Tai gali rodyti, kad adopcinis dokumentas buvo suredaguotas anksčiau nei kiti du. Kitas svarbus dalykas, kurį reikėtų pabrėžti, yra visuose trijuose dokumentuose išdėstytų sprendimų tarpusavio sąryšis. Lenkijos šlėktų dokumento dispozicijoje įrašyti tokie sprendimai: lietuvių herbinė adopcija, įsipareigojimas teikti lietuviams patarimus ir pagalbą iškilus reikalui ar grėsmei, įsipareigojimas stengtis, kad bajorams būtų suteikta daugiau privilegijų ir laisvių, taip pat nepradėti karinių veiksmų be jų sutikimo. Toliau dispozicijoje išdėstyti lietuvių įsipareigojimai: nekariauti be Lenkijos žinios, būti ištikimiems bei paklusti Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui. Dispoziciją užbaigia adoptuotų į Lenkijos gimines lietuvių išvardijimas ir klauzulė, įspėjanti, kad herbinėmis teisėmis naudosis vien tik katalikai. Kur kas trumpesnė ir turinio požiūriu skurdesnė yra Lietuvos bajorų dokumento dispozicija, ką iš dalies paaiškina tai, kad Lenkijos įsipareigojimai buvo papunkčiui surašyti to dokumento naracijoje. Pirmojoje bajorų dokumento dispozicijos dalyje pakartojami lietuvių įsipareigojimai, kurie jau buvo išdėstyti adopciniam dokumente, t. y. įsipareigojimas suteikti Lenkijai pagalbą kovoje su jos priešais, taip pat ištikimybė Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui. Antrojoje dalyje lietuviai deklaravo, kad po Vytauto mirties nerinks jo įpėdinio, o pripažins tą, kurį paskirs karalius ir Lenkijos ponai. Dispozicijos pabaigoje įrašytas Lenkijos įsipareigojimas atsiklausti Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir bajorų nuomonės renkant karalių po Jogailos mirties, jei jis mirtų nepalikęs įpėdinio. Apibendrinant reikėtų pasakyti, kad Lenkijos šlėktų dokumento ir Lietuvos bajorų dokumento dispozicijos, taip pat Lietuvos bajorų dokumento naracija yra panašaus turinio bei viena su kita susijusios. Jose vardijami ne tik dokumento teikėjo įsipareigojimai, bet ir nutarimai, kurie liečia kitą susitariančią šalį.

Iš aptariamų trijų dokumentų plačiausia, labiausiai išplėtotą yra Jogailos ir Vytauto išduoto bendro dokumento dispozicija. Publikacijos *AU* leidėjai joje išskyrė 16 straipsnių, kuriuose išdėstyti svarbiausi teisinio pobūdžio dalykai. Dispozicijos įžangoje yra moksle daug diskusijų keliantis įrašas apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės inkorporavimą į Karūną, atsižvelgiant į didėjančią kryžiuočių keliamą grėsmę³³. Toliau abu valdovai patvirtina Bažnyčiai Lenkijos Karalystės pavyzdžiu

³³ Nuomonių, išdėstytų diskusijoje, apibendrinimą žr. G. Błaszczuk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich*, t. 2, cz. 1, s. 378, 382–385.

suteiktas laisves ir privilegijas, o Lietuvos bajorams katalikams, kurie iš lenkų šlėktų gavo herbus ir buvo apdovanoti jos teisėmis (teise paveldėti žemę ir disponuoti žeme, nevaržomai tekinti dukteris, būti atleistiems nuo pilių statybos ir mokesčių karo reikmėms). Pirmoji valdovų dokumento dispozicijos dalis turi luominei privilegijai būdingų bruožų ir nesisieja, išskyrus herbų suteikimo paminėjimą, su kitų dviejų dokumentų dispozicijų turiniu. Tik aštuntajame straipsnyje, kuriame rašoma apie Lietuvos bajorų ištikimybę savo valdovams (Jogailai ir Vytautui), yra tiesioginių nuorodų į adopcinių ir bajorų dokumentus³⁴. Kiti įrašytieji sprendimai lietuvių pareigybių hierarchijos įdiegimą Lietuvoje (vaivados, kaštelionai), nurodant, kad pareigūnais gali tapti tik katalikai, taip pat rašoma apie didžiojo kunigaikščio rinkimus po Vytauto mirties ir Lenkijos karaliaus rinkimus, jei Jogaila mirtų nepalikęs įpėdinio. Straipsnis, kuriame kalbama apie valdovų rinkimus, turiniu sutampa su tokiais pačiais nutarimais, įrašytais Lietuvos bajorų dokumente, jis suredaguotas vėl pasitelkiant tuos pačius posakius, vėl nurodant bajorų dokumentą³⁵. Pabaigoje karalius ir didysis kunigaikštis patvirtina 1405–1406 m. privilegijas, kurios nėra gerai žinomos, ir skelbia, kad valdovui sutikus, galės būti šaukiami bendri lenkų ir lietuvių suvažiavimai Liubline arba Parčeve. Valdovų dokumento dispoziciją užbaigia sąrašas lietuvių, kurie buvo priimti į Lenkijos herbus, o prieš sąrašą pranešama, kad adoptuotuosius parinko, Jogailai pritarus, kunigaikštis Vytautas.

Teisės požiūriu vientisas turinys, dažnos abipusės nuorodos, esančios visuose trijuose dokumentuose, tam tikri stilistiniai panašumai, būdingi dispozicijoms ir iš dalies bajorų ir valdovų dokumentų naracijoms, rodo, kad visų trijų dokumentų projektų rengimas buvo griežtai koordinuojamas, ir panašu, kad visi tie dokumentai buvo rengti vienu metu.

Horodlės dokumentai turi tą pačią koroboraciją, kokia nėra sutinkama kituose Jogailos neterminuotuose dokumentuose³⁶. Skirtumai tarp atskirų koroboracijų variantų yra menki ir būdingi tik atskiriems posakiams³⁷. Dokumentų sudarytojas akivaizdžiai norėjo išskirti išsamiausią adopcinio dokumento koroboracijos formuluo- tę. Valdovų dokumente koroboracija pereina į liudytojų sąrašą, tuo tikslu pasitelkta

³⁴ *Super quo barones, boyari et proceres terrarum Lyttwanie predicti iuramentum nobis iam prestiterunt, prout clarius in litteris ipsorum, quas cum baronibus regni Polonie sibi invicem concesserunt, continetur.*

³⁵ *...iuxta tenorem et contenta priorum litterarum.*

³⁶ Plg.: I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 49–50, 69.

³⁷ *Ut autem corroboracionis et cautele uberioris omnia premissa acciapiant firmitatem, presentes fecimus sigillorum nostrorum ex certa nostra scientia munimine roborari (AU, nr 49). Ut autem corroboracionis et cautele uberioris omnia premissa acciapiant firmitatem, fecimus sigillorum nostrorum munimine roborari (AU, nr 50).*

Ut autem corroboracionis et cautele uberioris omnia premissa acciapiant firmitatem, presentes fecimus sigillorum nostrorum munimine roborari (AU, nr 51).

formulė *presentibus et consentientibus ac ratum habentes*. Lenkijos šlėktų ir Lietuvos bajorų dokumentuose nėra testacijos formulės. Jogailos ir Vytauto dokumento liudytojų sąraše nurodyti 54 asmenys: 11 dvasininkų (arkivyskupų ir vyskupų) ir 43 pasauliečiai pareigūnai (vaivados, kaštelionai, maršalas, teisėjai bei Krokuvos pakamarė ir vėliavininkas). Liudytojai surašyti hierarchine tvarka, pradedant dvasininkais, tarp kurių pirmas paminimas Gniezno arkivyskupas, po jo – Krokuvos kaštelionas, vaivados, kiti kaštelionai, dvaro pareigūnai ir žemės teisėjai. Daugiausia liudytojų iš Mažosios Lenkijos (18), kiek mažiau iš Didžiosios Lenkijos (11), iš Kujavijos (5), Lenčicos žemės pareigūnų (4) ir Sieradzės (3). Kai kurie istorikai valdovų dokumento liudytojus vadina jame surašytų sprendimų garantais, kadangi adoptiniame Lenkijos šlėktų dokumente kandidatų į Lenkijos ir Lietuvos sostus parinkimo tvarka nėra aptariama³⁸. Liudytojų titulatūroje įrašyta data kiekvienu atveju sutampa su dokumento išdavimo data. Ypatinę dėmesį reikia atkreipti į tai, kad vardijant liudytojus dvasininkus, pateikiama informacija apie neužimtas Kulmo ir Moldavijos vyskupystes. Tai leidžia daryti prielaidą, kad dokumento parengėjas liudytojų sąrašą sudarė atsižvelgdamas į episkopato siūlymus, o ši tvarka jam buvo žinoma ne tik iš karališkosios raštinės praktikos. Atskirai reikia aptarti klausimą, ar tikrai visi išvardyti liudytojai dalyvavo Horodlės suvažiavime, o gal susiduriame su idealiu asmenų sąrašu, kuriame išvardyti visi, kurie turėtų dalyvauti, o tai rodytų ir nuoroda, kad Kulmo ir Moldavijos vyskupystėse nėra vyskupų. Kad dalis pareigūnų, išvardytų karališkojo dokumento liudytojų sąraše, tikrai buvo Horodlėje, parodo jų antspaudai, prikabinėti prie adoptinio dokumento³⁹, tai patvirtina ir kiti šaltiniai⁴⁰. Horodlės dokumentų formuliaras baigiamas datacija. Adoptinio dokumento šitos dalies eschatokolo stilistika yra kitokia nei kitų dviejų dokumentų, į ką svarbu atkreipti dėmesį siekiant išsiaiškinti Horodlės dokumentų parengimo ir surašymo aplinkybes. Datacijos formulę *Actum et datum* turi vos 7% Jogailos valdymo laikais karaliaus raštinėje parengtų neterminuotų dokumentų⁴¹. Toliau adoptinio dokumento išdavimo vietą ir laiką sudarytojas nurodė žodžiais: *in Hrodlo opido in parlamento seu convencione generali die secunda mensis Octobris, anno Domini...* Lietuvos bajorų dokumente datacija pateikta kiek kitokiu stiliumi: *Actum in opido Hrodlo circa flumen Bug in paralamento seu congregatione generali die secunda mensis Octobris sub anno Domini... etc.* Skirtumai tokie, kad nėra formulės *datum*, kad

³⁸ G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich*, t. 2, cz. 1, s. 380–381, 385–386.

³⁹ Poznanės vaivada, kaštelionai: Čechovo, Kališo, Liublino, Polanieco, Sieradzės, Vislicos, Voinicos, Zavichojaus, Krokuvos pakamarė.

⁴⁰ Žr. ZDM VII 1781 ir 1782 – karaliaus dokumentai, išduoti Horodlėje spalio 2 ir 3 d., jų liudytojų sąrašuose įrašytas Gniezno arkivyskupas ir Krokuvos vyskupas, Krokuvos vaivada ir kaštelionas, Sandomiro ir Liublino kaštelionai bei Sandomiro vaivada.

⁴¹ I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 50.

įrašyta informacija, jog suvažiavimas vyko prie Bugo upės, kad pasirinkta sąvoka *congregatio* o ne *conventio*, kad pavartotas prielinksnis *sub*. Identiškai atrodo valdovų dokumento datacija, be to, jame po datacijos dar įrašytos formulės *datum per manus* bei *scriptum per manus*.

Pirmu atveju nurodytas Krokuvos vyskupas ir kancleris Albertas Jastrzębiecas, antru – Sandomiro kanauninkas ir karališkasis notaras Stanislovas Ciołekas. Dėmesį patraukia skirtinga formulės *scriptum per manus* stilizacija dviejuose valdovų dokumento egzemplioriuose. Originale 1 ji skambėjo taip: *Scriptum vero per manus Czolkonis canonici Sandomiriensis, secreti nostri notarii*, o originale 2 – šitaip: *Scriptum vero per Stanislaum Czolek canonicum Sandomiriensem, secretum nostrum notarium*. Nežymus skirtumas yra tas, kad originale 2 praleistas žodis *manus*, dėl ko Cioleko vardo ir titulo užrašyme kilmininko linksnį pakeitė galininkas. Panašu, jog tai galima būtų paaiškinti tuo, kad dar neturėta išplėtotų baigiamųjų formulių skambesio. Todėl raštininkas jas užrašinėjo lyg ir iš atminties, dėl ko atsirado nedidelių skirtumų.

Verta atkreipti dėmesį dar ir į tai, kad visuose trijuose dokumentuose data užrašyta šiuolaikišku būdu: *die secunda mensis Octobris*. Tokį XV a. Europoje jau visuotinai priimtą datavimo būdą Lenkijos karališkoji raštinė naudojo labai retai, dažniausiai pasitelkdavo konservatyvų būdą dienai nurodyti pagal krikščionišką kalendorių⁴². Tik valstybės užsienio politikos dokumentuose naudotas modernesnis būdas. Kaip pavyzdžius galima nurodyti šiuos dokumentus: Naujosios Marchijos užstatymas 1412 m. spalio 23 d.⁴³, 1414 m. spalio 7 d. paliaubų sutartis su didžiuoju magistru Mykolu Kuchmeisteriu⁴⁴, suteikimas *salvus conductus* didžiojo magistro pasiuntiniams, vykstantiems į suvažiavimą Konstancijoje 1414 m. lapkričio 6 d.⁴⁵

Nepaisant anksčiau nurodytų nedidelių skirtumų, Horodlės dokumentai buvo suredaguoti pagal labai panašų formuliarą, kurį karališkoji raštinė naudojo rengdama neterminuotus dokumentus. Pasirinktos formulės, jų stilizacija, taip pat panašių posakių vartojimas rodo, kad dokumentų parengimui ir jų diktavimui buvo rimtai pasiruošta. Turinio požiūriu sąsajos su kitais dokumentais aiškiausiai matyti valdovų dokumente, jame daugiausia nuorodų į kitus dokumentus, tačiau panaši sąveika būdinga ir Lenkijos šlėktų bei Lietuvos bajorų dokumentams. Tai liudija, kad dokumentų parengimas buvo koordinuojamas ir atliekamas toje pačioje aplinkoje. Iš kitų Horodlės dokumentų literatūrine forma, stiliaus laisvumu rašant apie meilę (*caritas*) išsiskiria adopcinis Lenkijos šlėktų dokumentas, kurio stilistika nėra tokia suvaržyta,

⁴² Ten pat. Taip pat žr. A. Gąsiorowski, *Formularz*, s. 178.

⁴³ *Bcz.*, nr 293.

⁴⁴ *GStA PK, XX. HA. PU*, 65, 1; *KDL*, s. 189.

⁴⁵ *GStA PK, XX. HA. PU*, 65, 4.

kokia buvo būdinga XV a. pirmojo ketvirčio dokumentams, parengtiems Karūnos kanceliarijoje.

IV. Didelį mokslininkų susidomėjimą kėlė antspaudai, prikabininti prie Horodlės dokumentų⁴⁶. Būdas, kuriuo buvo patvirtinti visi trys dokumentai, mums svarbus tiek, kiek liudija jų atsiradimo aplinkybes. Mažiausiai abejonių kelia karaliaus ir kunigaikščio dokumentų egzemplioriai, antspauduoti Jogailos ir Vytauto majestotiniais antspaudais⁴⁷. Šie dokumentai buvo patvirtinti pagal visus XV a. Europos kanceliarijų taikytus reikalavimus: prikabininti teikėjų antspaudai, kuriuose nurodyti titulai sutapo su titulais, įrašytais intituliacijoje. Iš tiesų nedaug galima pasakyti apie būdą, kuriuo buvo patvirtintas Lietuvos bajorų dokumentas, prie kurio buvo prikabininti 45 antspaudai⁴⁸. Ruošdamasis publikuoti dokumentą, W. Semkowiczius tegalėjo perskaityti trijų antspaudų legendų įrašus, kadangi kitų antspaudų vaškas buvo ištrupėjęs⁴⁹. Skelbiant Lietuvos bajorų dokumentą, pasinaudota kadaise prie jo kabėjusių 37 antspaudų aprašymu, kurį padarė Janas Zamojskis. Problema kyla todėl, kad Zamojskio inventoriuje aprašytų antspaudų eiliškumas ne visiškai sutampa su eilės tvarka, kokia antspaudai buvo prikabininti prie dokumento⁵⁰. Be to, būsimas kancleris padarė tik antspaudų kopijas, bet nepateikė legendų, todėl nežinoma, kuriam asmeniui kuris antspaudas priklausė. Dėl to išvadas, daromas atsižvelgiant į Lietuvos bajorų dokumento antspaudavimą, reikia vertinti labai atsargiai. Svarbiausias uždavinys tiriant bajorų ir Lenkijos šlėktų dokumentų antspaudus būtų nustatyti jų prikabinimo eiliškumą, nustatyti eiliškumo sąryšį su dokumentų teikėjų išvardijimo eiliškumu intituliacijose. Teigiama, kad kuo didesnis sutapimas, tuo geriau buvo organizuotas dokumento antspaudavimas, kad jis buvo atliekamas vienu metu ir toje pačioje vietoje. Pasirėmus Zamojskio aprašu ir Semkowicziaus pastabomis, galima teigti, kad tik pareigūnų (Manvydo, Jaunučio, Minigailos ir Sungailos) antspaudų, prikabinėtų prie Lietuvos bajorų dokumento, eiliškumas sutampa su jų išvardijimu intituliacijoje, iš dalies su intituliacija sutampa trijų kitų asmenų antspaudų prikabinimas: Nemiros (5/6)⁵¹, Astiko (6/5), Butrimo (7/7). Kiti antspaudai buvo prikabininti kita tvarka, nei jų savininkai buvo išvardyti dokumento intituliacijoje. Semkowicz-

⁴⁶ Žr. J. Wroniszewskio ir E. Rimšos straipsnius šiame tome.

⁴⁷ M. Gumowski, *Pieczęcie królów polskich*, tab. IX, nr 13; W. Semkowicz, *Sfragistyka Witolda*, *WNA*, t. 13: 1930, s. 82, il. 6.

⁴⁸ Žr. W. Siemkowicziaus pateiktą antspaudų aprašymą *AU*, nr 50.

⁴⁹ Tai buvo Trakų kašteliono Sungailos antspaudas su įspaustu herbu Lapinas, Astiko – su herbu Ragai ir Gedgaudo – su herbu Kasėjas.

⁵⁰ Semkowiczius pastebėjo, kad antspaudas su herbu Kasėjas, inventoriuje aprašytas kaip 15, iš tikrųjų kabėjo 21 vietoje. Žr.: *AU*, nr 50, ir F. Piekosiński, *Jana Zamoyskiego notaty heraldyczno-sfragistyczne*, s. 23–25.

⁵¹ Pirmas skaičius rodo Nemiros vietą intituliacijoje, antras skaičius – jo antspaudu prikabinimo vietą.

zius, palyginęs antspaudų, buvusių prie bajorų dokumento, liekanas su Zamojskio piešiniiais ir su apžiūrėtais antspaudais, kurie buvo prikabinėti prie adopcinio dokumento, nustatė, kad prie Lietuvos bajorų dokumento kabėjo dar devyni antspaudai. Iš jų septyni buvo tokie patys, kuriais buvo patvirtintas Lenkijos šlėktų dokumentas. Tai buvo Trakų vaivados Jauniaus Valmantaičio antspaudas su herbu Zadora, Lietuvos bajoro Vaišnorio Verkolaičio antspaudas su herbu Jūrų katinas, Vilniaus vyskupo Mikalojaus iš Gožkovo antspaudas su herbu Aštuoniaragis⁵², nežinomo riterio Marko iš Naklo, gali būti iš Nadolo, antspaudas su herbu Bogorija⁵³, Sviatoslavo iš Piotrovičių antspaudas su herbu Kornicas – tokia giminė neminima Lenkijos šlėktų dokumente. Jano Mężyko iš Dombrovos su herbu Vadvicas bei antspaudas su herbu Kiaulytė ir nusitrynusia legenda. Be to, prikabinėti buvo Vilniaus vaivados Manvydo antspaudas su herbu Leliva bei Vilniaus kašteliono su herbu Rava.

Apibendrinant galima pasakyti, kad prie Lietuvos bajorų dokumento tikrai kabėjo septyni lietuvių antspaudai (Manvydo, Jauniaus, Minigailos, Sungailos, Astiko, Getauto, Vaišnorio)⁵⁴ bei keturi lenkų antspaudai (Mikołajaus iš Gožkovo, Mareko, Sviatoslavo iš Piotrovičių, Jano Mężyko). Tai diplomatikos požiūriu stebina. Dar reikia atkreipti dėmesį į faktą, kad tarp antspaudų, kabėjusių prie Lietuvos bajorų dokumento, buvo antspaudas su herbu Laivas, priklausęs giminei, kuri nepriėmė nieko, juolab kad tokios riterių giminės nemini joks Horodlės dokumentas.

Paradoksas, bet daugiausia galima pasakyti apie Lenkijos šlėktų adopcinio dokumento patvirtinimo būdą. Prie dokumento, kurio originalas prapuolė Antrojo pasaulinio karo metais, kabėjo 47 antspaudai. Semkowicziaus atliktas nuodugnus jų aprašymas, padaryti antspaudų liejiniai bei geros kokybės dokumento nuotraukos, saugomi Pagalbinių istorijos mokslų skyriuje Jogailaičių universitete Krokuvoje, leidžia rekonstruoti 45 antspaudų vaizdą. Neįmanoma palyginti Lenkijos šlėktų dokumento intituacijos su antspaudų prikabinimo eiliškumu, nes dokumento sudarytojas intituacijoje nurodė tik adoptavusių asmenų grupes (*prelati, barones, nobiles, proceres*). Sunku būtų palyginti eiliškumą antspaudų, prikabinėtų prie Lenkijos šlėktų dokumento, ir su adoptuotų Lietuvos bajorų sąrašu, kuris yra įrašytas adopcinio dokumento dispozicijoje, kadangi sąrašas, sutampantis su Lietuvos bajorų intituacija, parodo adoptuotų Lietuvos bajorų hierarchinę eilę, bet nurodo tik juos adoptavusių

⁵² Tad galima daryti prielaidą, kad Surgutis iš Raškimų nurodytas Lietuvos bajorų dokumento intituacijos paskutinėje vietoje ir priimtas į herbą Aštuoniaragis, tuo metu savo antspaudu neturėjo.

⁵³ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 53; Z. Wdowiszewski, *Ród Bogoriów*, s. 42, 94, ir žemėlapis, esantis po p. 16. Analogiškai į Bogorijų giminę priimtas bajoras Stanislovas Visginas tuo metu dar neturėjo nuosavo antspaudu.

⁵⁴ Labai tikėtina, kad prie lietuvių dokumento kabėjo taip pat tie bajorų antspaudai, kuriuos jie buvo prikabinę prie adopcinio dokumento: Micius Vilčkaitis su herbu Laivas, Jonas Butrimas su herbu Kirvis, Butautas Mantigailaitis su herbu Grifas, Stanislovas Sakas su herbu Pomianas, Valčkus su herbu Bylina.

lenkų giminių vardus bei adoptuotų lietuvių vardus. Todėl atsakyti į klausimą, kokia tvarka buvo prikabinėti antspaudai prie adopcinio dokumento, įmanoma tik pasirėmus prie jo kabėjusiais antspaudais. Antspaudai buvo prikabinėti ant pergamentinių juostelių dviem eilėmis. Viršutinėje eilėje kabėjo 30 antspaudų, apatinėje – 17 antspaudų. Pirmieji du antspaudai priklausė aukščiausiems pareigūnams dvasininkams, buvusiems Horodlėje, – Gniezno arkivyskupui ir Krokuvos vyskupui. Trečias, ištrupėjęs antspaudas, panašu, priklausė aukščiausiajam pareigūnui pasauliečiui – Krokuvos kaštelionui Kristinui iš Ostrovo. Ketvirtoje vietoje pagal pareigūnų hierarchiją turėjo kabėti Krokuvos vaivados Jano iš Tarnovo antspaudas su herbu Leliva, tačiau vietoje jo buvo prikabinintas Jadvygos iš Leženicų antspaudas su herbu Leliva, kuri galbūt buvo Vilniaus vaivados Manvydo žmona. Penktas antspaudas su nusitrynusiu legendos užrašu, bet su gerai išžiūrimu herbu Rožė vaizdulyje, greičiausiai priklausė Sandomiro vaivadai Mikalojui iš Michalovo – tai taip pat atitiktų pareigūnų hierarchiją, kuri aiškiai matyti valdovų dokumento liudytojų sąrašė. Šeštą prikabino Poznanės vaivada Sedzivojus iš Ostrorogo. Kitose viršutinės eilės vietose antspaudus prikabino žemės pareigūnai, daugiausia kaštelionai⁵⁵, šioje grupėje buvo ir dvasininkas Andrejus Łaskarzas.

Viršutinėje eilėje savo antspaudus taip pat prikabino riteriai, kurie nepriklausė šlėktų pareigūnų grupei⁵⁶, paskutinis antspaudą su herbu Jūros katinas prikabino Lietuvos bajoras Vaišnoras Verkolaitis (30). Apatinę eilę pradeda Vilniaus vyskupo Mikalojaus iš Gožkovo (31) antspaudas, po jo antspaudus prikabino penki Lietuvos bajorai⁵⁷, tarp kurių įsiterpė ir Karūnos taurininko Jano Mėžyko iš Dombrovos antspaudas (35). Paskutiniai savo antspaudus prikabino riteriai, kurie, panašu, neturėjo jokių pareigybių, tarp jų buvo ir du Lietuvos bajorai: Getautas, ant antspaudo – herbas Kasėjas (41), ir Wołczekas, ant antspaudo – herbas Bylina (44).

Pateiktas vaizdas parodo tam tikrą hierarchinę tvarką, kurios laikytasi kabinant antspaudus, tiesa, laikytasi ne visai nuosekliai. Remiantis adopcinio dokumento eilės tvarka prikabintais antspaudais, galima išskirti tokias grupes: 1) Lenkijos vyskupai; 2) vaivados (tarp kurių vietoje Jano iš Tarnovo – Jadvyga iš Leženicų); 3) kiti pareigūnai, daugiausia kaštelionai, pramaišiu su eiliniaisiais riterijos atstovais; 4) lietuviai (tarp jų buvo Vilniaus vyskupas ir Trakų vaivada, bet nepaisyta hierarchijos); 5) eiliniai Lenkijos riteriai, tarp kurių buvo vienas kitas bajoras. Palyginus intituaciją ir

⁵⁵ Kaštelionai: Zavichojaus (7), Sieradzės (8), Krokuvos pakamarė (9), kaštelionai: Čechovo (10), Lublino (12), Kališo (13), Polanieco (14), Vislicos (15), Sieradzės pakamarė (16), Vloclavo prepozitas (17), Sandomiro pateisėjis (18), Liublino teisėjas (21), Vojnicos kaštelionas (27). Antspaudų prikabinimo eiliškumas neatitinka pareigybių išdėstymo valdovų dokumento liudytojų sąrašė.

⁵⁶ Tai vietos: 11, 19, 20, 22, 24, 26, 29.

⁵⁷ Micius Vilčkaitis su herbu Laivas (32), Jonas Butrimas su herbu Kirvis (33), Butautas Mantiigailaitis su herbu Grifas (34), Jaunius Valmantaitis, Trakų vaivada, su herbu Zadora (36), Stanislovas Sakas su herbu Pomianas (37).

liudytojų sąrašus su antspaudų, prikabintų prie kitų dokumentų, parengtų karaliaus raštinėje, eiliškumu, matome, kad nepaisant raštinės darbuotojų pastangų, ne visada pavykdavo užantspauduoti dokumentą nustatyta tvarka. Tokiais pavyzdžiais gali būti 1422 m. Melno taikos ir 1466 Torunės taikos dokumentai. Prie pirmojo buvo keturiomis eilėmis prikabinta 120 antspaudų⁵⁸. Jų prikabinimo eiliškumas pirmoje eilėje iš esmės sutampa su liudytojų sąrašu (valdovų, vyskupų, vaivadų ir kaštelionų antspaudai) bei ketvirtoje eilėje, kur prikabinti miestų antspaudai. Tačiau antroje eilėje (pakamariai, žemės teismo teisėjai, vėliavininkai ir seniūnai) bei trečioje (kunigaikščiai, pareigūnai ir Lietuvos bajorai) pastebimas didesnis ar mažesnis neatitikimas palyginti su taikos liudytojų sąrašu. Panašu, kad liudytojų sąrašas ir prikabintų antspaudų eiliškumas kur kas labiau sutampa antrosios 1466 m. Torunės taikos pagrindiniame dokumente, kuris buvo užantspauduotas 115 antspaudų. Tiesa, čia taip pat yra neatitikimų, tačiau iš dalies juos lemia tai, kad išliko ne visa sfragistika⁵⁹.

Dar viena tema, susijusi su adopcinio dokumento antspaudavimu, yra vaško, kuris buvo panaudotas darant antspaudus, spalva. Pasak Semkowicziaus, iš 44 antspaudų 6 buvo įspausti raudoname vaške⁶⁰, 3 – geltoname vaške⁶¹, 7 – žaliame vaške⁶², 9 – rudame vaške⁶³ ir 19 – juodame vaške⁶⁴. Tokia vaško spalvų įvairovė antspauduojant karaliaus raštinės dokumentą yra greičiau išimtinis atvejis. Paprastai naudotas dviejų ar trijų spalvų vaškas: raudonas, kuris būdavo skirtas karaliaus, kunigaikščių, aukštųjų dvasininkų bei karališkųjų miestų, visų pirma Krokuvos, antspaudams. Kiti pareigūnų ir riterių antspaudai būdavo įspaudžiami tamsios spalvos vaške: žaliame, rudame, taip pat juodame, o dažniausiai – natūralios spalvos⁶⁵. Sunku įžiūrėti logiką, kuri būtų nulėmusi, kad adopciniam dokumentui antspauduoti buvo panaudotas tokių įvairių spalvų vaškas. Jei bent vienos spalvos antspaudai būtų sukabinti greta, galima būtų bandyti išskirti atskirus antspaudavimo proceso etapus. Tačiau adopciniame dokumente to nėra, įvairių spalvų vaško antspaudai sukabinti pramaišiu.

⁵⁸ DPM, s. VIII.

⁵⁹ M. Grzegorz, *Analiza dyplomatyczno-sfragistyczna dokumentów traktatu toruńskiego 1466 r.*, s. 83, 105 ir kt.

⁶⁰ Tai buvo Gniezno arkivyskupo (1) bei Krokuvos vyskupo (2) ir Vilniaus vyskupo (31) antspaudai, taip pat Trakų vaivados (36), bajoro Stanislovo Sako (37) ir nežinomo riterio Petro iš Kozlovo (38) antspaudai. Skaičiai skliaustuose rodo antspaudo prikabinimo vietą.

⁶¹ Zavichojaus kašteliono (7), bajoro Vaišnoro (30) ir Sventoslavo iš Piotrovicų (42).

⁶² Jadvygos iš Leženicų (4), Sieradzės (8), Čechovo (10), Liublino (12) kaštelionų, Liublino teisėjo (21) bei dviejų riterių (11, 22).

⁶³ Sandomiro (5), Poznanės (6) vaivadų, Krokuvos pakamarės (9), nežinomo asmens, turinčio herbą Sirokomlė (28), dviejų bajorų (33, 34) bei trijų riterių (40, 45, 47).

⁶⁴ Antspaudai priklausė pareigūnams, bajorams, riteriams ir vienam dvasininkui. Jų vietos buvo šios: 13–20, 24, 26, 27, 29, 32, 35, 39, 41, 43, 44, 46.

⁶⁵ Žr. M. Haisig, M. Gumowski, S. Mikucki, *Sfragistyka*.

Lenkijos šlėktų adopcinis dokumentas, panašiai kaip Lietuvos bajorų dokumentas, buvo užantspauduotas keliais antspaudais, kurie, laikantis diplomatikos taisyklių ir teisės normų, neturėjo būti prikabinomi kaip antspaudai, tvirtinantys dokumentą. Tokia yra aštuonių Lietuvos bajorų antspaudų grupė, į kurią neįtraukėme Vilniaus vyskupo Mikalojaus iš Gožkovo, kuris buvo kilęs iš lenkų riterių giminės⁶⁶. Vertinant grynai diplomatikos ir teisės požiūriu, toks adopcinio dokumento tvirtinimas suinteresuotųjų asmenų arba adoptuotojų antspaudais atrodo kurioziškai. Šį akivaizdų neatitikimą bandė paaiškinti Semkowiczius. Jo manymu, adopcinio dokumento antspaudus visų pirma reikia vertinti kaip giminės, o ne individualių šeimų žymenis⁶⁷. Tačiau ne visi tyrinėtojai sutiko su tokiu aiškinimu⁶⁸.

Ateityje dar reikėtų nuodugnai aptarti ir įvertinti hipotezę, kuri galėtų paaiškinti, kodėl taip chaotiškai buvo tvirtinamas ir antspauduojamas adopcinis dokumentas, tikriausiai ir Lietuvos bajorų dokumentas, prie kurio kabėjo taip pat ir lenkiški antspaudai. Netvarką ir nenuoseklumą, atsiradusius tvirtinant adopcinį dokumentą, galėjo sukelti tai, kad akcijoje nedalyvavo dalis atstovų Lenkijos giminių, turėjusių adoptuoti parinktus Lietuvos bajorus, arba tai, kad jie neturėjo su savimi spaudų⁶⁹. Tokiu atveju trūktų mažiausiai 11 riterių giminių atstovų antspaudų. Būtinybė, kad sutaptų adopciniame dokumente išvardytų 47 giminių sąrašas ir antspaudai, kuriais buvo patvirtintas dokumentas, nulėmė, jog prie dokumento buvo prikabinomi papildomi antspaudai. Lietuvos bajorai, kurie Horodlėje jau turėjo spaudus su lenkiškais herbais, tokiu būdu patvirtino savo pačių adoptavimą, pakeitę mažiausiai septynių

⁶⁶ Tai antspaudai: Vaišnorio Verkolaičio su herbu Jūrų katinas, Miciaus Vilčkaičio su herbu Valtis, Jono Butrimo su herbu Kirvis, Butauto Mantigailaičio su herbu Grifas, Jauniaus Valmantaičio, Trakų vaivados, su herbu Zadora, Stanislovo Sako su herbu Pomianas, Getauto su herbu Kasėjas, Volčkos su herbu Bylina.

⁶⁷ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 8–11. W. Semkowiczius, aiškindamasis, kaip prie adopcinio dokumento buvo prikabinomi lietuvių antspaudai, pateikė dar vieną argumentą. Jo nuomone, taip buvo pasielgta, kadangi adopcinis ir Lietuvos bajorų dokumentuose įrašyti sprendimai lietuvių abi šalys, todėl abiejų tautų atstovai turėjo juos ir patvirtinti (p. 9).

⁶⁸ Pastaruoju metu A. Sochacka išsakė prielaidą, kad Horodlėje buvo adoptuotos šeimos, o ne giminės (A. Sochacka, *Możnowładcy polscy*, s. 136–137).

⁶⁹ Išsakytą požiūrį galima būtų pripažinti su sąlyga, jei pavyktų nustatyti, ar visi dokumento testacijoje išvardyti liudytojai atvyko į Horodlės suvažiavimą. Neatsakyta tebėra į klausimą, kodėl vietoje valdovų dokumento liudytojų sąrašo nurodytų atstovų tokių giminių, kaip Zadoro herbo (Zbigniewas iš Bžezio, Karūnos maršalas), Kirvio herbo (Motiejus iš Vansošos, Kališo vaivada), Grifo herbo (Mykolas Trestka, Kijevo vyskupas), Pomiano herbo (Janas Kropidło, Kujavijos vyskupas), Valties herbo (Mościcas iš Stenševo, Poznanės kaštelionas) antspaudus prie adopcinio dokumento prikabinomi lietuvių. Mažai tikėtina, kad nežinota XV a. kanceliarijoje galiojusios abipusio savo dokumentų tvirtinimo tvarkos. Nežinoma taip pat, kodėl Horodlėje buvęs Krokuvos vaivada Janas iš Tarnovo ir Sandomiro kaštelionas Michalas iš Bogumilovicų (abu liudijo du Jogailos dokumentus, išduotus Horodlėje, bet nesusijusius su unijos reikalu – *ZDM VII 1781, 1782*) tvirtinant adopcinį dokumentą užleido vietas savo giminių atstovams: Jadvygai iš Leženicų ir Janui iš Bogumilovicų, Čechovo kaštelionui.

Lenkijos giminių atstovus⁷⁰. Trūko dar keturių giminių atstovų, vietoje kurių adoptcinį dokumentą patvirtino trys riteriai ir vienas bajoras, į kuriuos nebuvo atkreiptas dėmesys žinomuose adoptavusių giminių sąrašuose⁷¹. Hipotetiškai taip pat galima būtų nurodyti gimines, kurių atstovai į Horodlę neatvyko arba atvažiavo, bet neturėjo antspaudų. Tokių reikėtų ieškoti tarp giminių, išvardytų adoptavusiųjų sąrašė, bet kurių atstovų antspaudai nebuvo prikabinėti prie adoptcinio dokumento. Tokius kriterijus atitiktų septynios giminės (Rava, Lapinas, Dzialoša, Gžymala, Bychava, Žaltys, giminės Biala atstovai), iš kurių reikėtų išskirti tris gimines, kadangi tiek antspaudų, iš pradžių kabėjusių prie adoptcinio dokumento, iki šiol nėra atpažinta. Šie antspaudai kabėjo 3, 23 ir 25 vietose. Panašu, kad tarp nežinomų antspaudų buvo Krokuvos kašteliono Kristino iš Ostrovo, herbas Rava, antspaudas, kabėjęs 3 vietoje, o tai liudytų jo turėta Krokuvos kašteliono pareigybės vieta žemės pareigūnų hierarchijoje. Kam galėjo priklausyti du antspaudai, kabėję 23 ir 25 vietose, kurių trūksta? Yra kelios galimybės išspręsti šią mįslę. Tarp tų antspaudų potencialių savininkų galima būtų nurodyti Domaratą iš Kobylanų, herbas Gžymala, Biečo kaštelioną bei Kristiną iš Koziegluvų, herbas Lapinas, Sandeco kaštelioną – abu jie įrašyti valdovų dokumento liudytojų sąrašė. Atsižvelgiant į tai, kad prie Lietuvos bajorų dokumento kabėjo iš Zamojskio perpieštų kopijų žinomi antspaudai su herbais Gžymala, Dzialoša ir Žaltys (tiesa, nežinoma, ar jie priklausė Lietuvos bajorams, ar Lenkijos riteriams), tarp jų galima būtų ieškoti dviejų trūkstamų antspaudų. Negalima taip pat atmesti galimybės, kad prie adoptcinio dokumento tarp trūkstamų antspaudų buvo Trakų kašteliono Sungailos antspaudas su herbu Lapinas, kabėjęs ir prie [Lietuvos] bajorų dokumento. Problema tikriausiai nebus išspręsta. Apibendrinant reikėtų pasakyti, kad tvirtinant adoptcinį dokumentą, pritrūko mažiausiai vienuolikos antspaudų, iš kurių septyni buvo pakeisti dokumento dispozicijoje nurodytų herbinių giminių lietuviškais antspaudais, o keturi antspaudai buvo pakeisti antspaudais asmenų, kurie atitiko reikalavimus (trijų riterių ir vieno bajoro), bet nebuvo nurodyti dispozicijoje. Galimas daiktas, kad trūko ir daugiau lenkiškų antspaudų, nes nežinoma, kam priklausė keturi antspaudai, kurių legendų įrašai yra nusitrynę⁷², bei du antspaudai,

⁷⁰ Jūros katinų, Laivų, Kirvių, Grifų, Zadorų, Pomianų ir Kasėjų. Gali būti, kad nebuvo taip pat Kiaulyčių, Korčakų, Siromkmlės bei Rolų. Tų giminių antspauduose legendų įrašai yra nusitrynę, todėl neaišku, ar jie priklausė Lenkijos riteriams, ar Lietuvos bajorams. Dėl dviejų paskutinių giminių atveju reikia pažymėti, kad Jokūbas iš Kurdvanovo (herbas Siromkmlė), Plocko vyskupas ir Janas iš Lakošino (herbas Rola), Lenčicos kaštelionas nurodyti Jogailos ir Vytauto dokumento liudytojų sąrašė. Taip pat legenda nusitrynusi ir antspaude su herbu Rožė, tačiau to antspaudo prikabinimas 5 vietoje rodo, kad jis priklausė Sandomiro vaivadai Mikalojui iš Michalovo.

⁷¹ Dobieslavas iš Ježovo, herbas Balnakilpė, Sventoslavas iš Piotrovičių, herbas Kornicas, kuris savo antspaudu patvirtino ir Lietuvos bajorų dokumentą, Petras Šafraniecas, herbas Senas žirgas, Krokuvos pakamaris, taip pat Volčko su herbu Bylina.

⁷² Žr. 70 nuorodą.

kurie buvo nuplėšti nuo dokumento. Darant prielaidą, kad tie šeši antspaudai, kurių požymiai nėra žinomi, priklausė lietuviams, trūkstančių lenkiškų antspaudų skaičius siektų septyniolika.

V. W. Semkowiczius, kurio nuopelnų tiriant 1413 m. unijos dokumentus neįmanoma pervertinti, vadovėlio, skirto gotikinio rašto raidai Lenkijoje, parašėse ryžosi išsakyti savo nuomonę apie Horodlės dokumentų raštą⁷³. Jis padarė išvadą, kad minėtus dokumentus surašė du rašovai. Pirmasis parengė Lenkijos šlėktų adopcinio dokumento švarraštį rašydamas, W. Semkowicziaus žodžiais tariant, „įprastu pusiau kursyvu“. Antrasis surašė kaligrafiniu raštu Lietuvos bajorų dokumentą bei abu valdovų dokumento egzempliorius ir įrašė juose formulę, nurodančią raštininką – Stanisław Ciołek. Su Semkowicziaus požiūriu galima visiškai sutikti ir jį išplėsti papildomomis pastabomis.

Adopcinio dokumento raštą, apie kurį žinome iš dokumento nuotraukų, darytų XX a. pradžioje, galima apibūdinti kaip tarpinį tarp gotikinio kursyvo bei kaligrafinio gotikinio minuskulo. Jo duktas yra vietomis lengvai pakrypęs į dešinę pusę, kas geriau matyti brėžiant atskiras raides nei užrašant išiskus žodžius, kuriuose rašovas akivaizdžiai stengėsi išlaikyti statmeną raštą⁷⁴. Bendras adopcinio dokumento rašto vaizdas labiau primena XIV a. antrosios pusės rašto paminklus nei Lenkijos karaliaus to paties laiko dokumentų raštą. Dauguma raidžių brėžtos kiekviena atskirai, kruopščiai, tačiau jų užbaigimas išduoda kursyvines tendencijas (plonyčiai plaukeliniai pailginimai ir užsuktos į kairę pusę raidžių „m“, „n“ bei raidžių „h“, „i“ vertikalių viršutinės dalys). Trumpinimo ženklai brėžiami greitu ir plačiu judesiu (pavyzdžiui, *rum*), plonais brūkšneliais, kurie kartais jungiasi su raidėmis, iš kurių yra išvesti neatitraukiant rankos vienu greitu plunksnos mostu⁷⁵. Raidžių modulis smulkus, bet dėl to, kad rašyta gerai pasmailinta plunksna, pavyko pasiekti, kad nors eilutės surašytos gana tankiai, raštas gerai įžiūrimas ir perskaitomas. Savitu ir elegantišku braižu išsiskiria šios raidės: minuskulinė „d“, kurios pilvelio lankai užaštrinti ir savo forma primena rombą, o kilpa, siekiant kontrasto, brėžiama švelniu lanku⁷⁶, raidžių „b“, „h“, „l“ kilpos, esančios viršuje dešinėje pusėje, yra daugiau ar mažiau aštriai nukirstos⁷⁷, aštriai brėžiami lankai, kurie jungia raidžių „m“ ir „n“ iškeltines⁷⁸, galų gale rašovas būdingu būdu rašo minuskulinę raidę „w“ su kilpomis,

⁷³ W. Semkowicz, *Paleografia lacińska*, s. 379, nuoroda 317.

⁷⁴ Žr., pavyzdžiui, 4–6 eilučių paskutinius žodžius.

⁷⁵ Žr., pavyzdžiui, santrumpą virš žodžio *exemptionum* 6 eilutėje arba virš žodžio *presentium* 7 eilutėje.

⁷⁶ Žr., pavyzdžiui, „d“ žodyje *domino* 6 eilutėje.

⁷⁷ Žr., pavyzdžiui, „l“ žodyje *alimentum* 2 eilutėje arba „b“ žodyje *boni* 4 eilutėje.

⁷⁸ Žr., pavyzdžiui, žodį *memoriam* 1 eilutėje.

kurios išvedamos iš dviejų pirmųjų vertikalių⁷⁹, ir raidę „k“ su kilpa viršutinėje iškeltinės dalyje⁸⁰. Nurodyti ženklai rašyti daugiau ar mažiau nuosekliai. Pergamento lapo puošybą sudarė šie grafiniai elementai: 1) invokacijos inicialas, parašytas per visą teksto aukštį tuo pačiu rašalu, kaip ir dokumento tekstas, inicialo viduje nupiešta triguba kilpa, turinti dobilo lapo formą⁸¹; 2) išdidintas reguliarus invokacijos raštas; 3) puoštos, išdidintos yra ir perpetuacinės formulės inicialinė raidė („A“) ir arengos inicialinė raidė („Q“).

Kiti Horodlės dokumentai (Lietuvos bajorų ir du valdovų dokumento egzemplioriai) buvo parašyti vieno asmens. Jų raštas labai kruopštus ir kaligrafiškas. Vietoje tokių gotikinių bruožų, kaip užaštrinti lankai ir vertikalių lūžiai, rašovas renkasi užapvalintus lankus ir laisvai brėžiamas raidžių vertikales, kurios yra lengvai išlenktos, turi tendenciją pakrypti į dešinę pusę. Galima surizikuoti ir konstatuoti, kad šis raštas turi tam tikrų bruožų, būdingų bastardai. Rašto duktas yra labai grakštus ir laisvas, kita vertus, kartu raštas yra disciplinuotas. Rašovas buvo gerai įgudęs rašyti kaligrafiniu raštu, tai liudija tvarkingos kaligrafiškai parašytos raidės, kurios užbaigiamos preciziškai plonai nubrėžtais pailginimais. Rašant gana buikai padrožta (plataus pjūvio) plunksna, ką liudija stambios raidžių formos, reikėjo didelio įgudimo ir sugebėjimo nubrėžti plonus pailginimų brūkšnelius. Jų paskirtis grynai dekoratyvinė, ornamentinė, jų atsiradimo negalima paaiškinti nei rašymo tempu, nei raidžių jungimo technika. Tačiau tokiu būdu rašovas sukūrė tik jam būdingas formas, tarp kurių reikėtų nurodyti: kilpas, naudotas rašant raidžių „i“ ir „n“ pailgintas vertikales, kurios žodyje *in* nubrėžtos žemiau eilutės linijos⁸², kilpa, kuri dažniausiai brėžiama virs raidžių „i“ arba „y“ ir keliose vietose užbaigiama apačioje dviem pastorinimais⁸³, arba majuskulines raides „S“, „M“, „P“ puošiančias pavienes bangas⁸⁴. Visiems trims aptartiesiems dokumentams būdinga taip pat individualių bruožų turinti inicialinių raidžių puošyba, *litterae elongatae* invokacijoje bei rašto pirmojo žodžio prailgintos inicialinės raidės. Visų trijų aptariamų dokumentų inicialus sudaro rašalu patamsintu pilveliu išstorinta raidė „I“. Lietuvos bajorų dokumente ir valdovų dokumento Orig. 2 inicialuose palikti rašalu nepatamsinti raidės „I“ pilveliai, tačiau

⁷⁹ Žr., pavyzdžiui, žodį *Lithwanie* 14 eilutėje.

⁸⁰ Žr., pavyzdžiui, žodį *Wolczkone* 20 eilutėje.

⁸¹ Inicialų formas Jogailos dokumentuose aptaria I. Sułkowska-Kurasiowa, *Inicjały na średnio-wiecznych dokumentach monarszych w Polsce (do 1444 r.)*, s. 171–177.

⁸² Žr., pavyzdžiui, *AU*, nr 50 žodį *in*, parašytą priešpaskutinėje eilutėje, panašia kilpa, nubrėžta žemiau eilutės linijos, rašovas jungė ir kai kurių kitų pavienių raidžių vertikales; žr. *AU*, nr 51 (1) raidę „n“ žodyje *Becensi* 6 eilutėje iš apačios.

⁸³ Žr., pavyzdžiui, *AU*, nr 50 žodžius *nunquam* pirmoje eilutėje, santrumpą *etc* paskutinėje eilutėje, žodį *Bylimyn* 4 eilutėje; žr. *AU*, nr 51 (1) viršutinę inicialo dalį, santrumpą *etc* 11 eilutėje iš apačios; žr. *AU*, nr 51 (2) įrašytus į raidę „S“ žodyje *salutaria* 1 eilutėje.

⁸⁴ Žr., pavyzdžiui, dokumentų *AU*, nr 51 (1) ir *AU*, nr 51 (2) paskutines eilutes.

Orig. 1 inicialinės raidės išstoringime išbrėžtas lankas, kurio viduje yra figūra, forma primenanti raidę „m“. Panašų ženklą rašovas patalpino papuošdamas valdovų dokumento Orig. 2 viršutinę inicialinės raidės dalį. Kiti bendri rašto grafikos bruožai, siejantys aptariamus dokumentus, yra invocacijos, kurios užrašytos pasitelkus *litterae elongatae* bei išilgintų inicialinių pirmųjų žodžių raidžių puošybą, dedant dvigubą brūkšnelį ant raidžių konstrukcijos elementų. Tris Horodlės dokumentus surašęs rašovas akivaizdžiai daugiausia pastangų padėjo rašydamas Lietuvos bajorų dokumentą. Kita vertus, susidaro įspūdis, kad abu egzempliorius valdovų dokumento, kuris turinio požiūriu yra turtingiausias, tas pats rašovas rašė mažiau stengdamasis. Ši pastaba visų pirma skirta valdovų dokumento Orig. 2.

VI. Apie pasiruošimus Horodlės suvažiavimui ir jame atnaujintą Lenkijos-Lietuvos uniją šaltiniai stebinamai tyli. Tik Janas Długosz *Analuose* paminėjo, kad Horodlės suvažiavimas buvo ilgai ir kruopščiai rengiamas⁸⁵. Istorikai, pradedant W. Semkowicziumi ir Oskaru Haleckiu, remdamiesi daugiausia netiesioginiais šaltiniais, bandė iškapstyti kokių nors žinių apie derybas dėl unijos pobūdžio, kurios vyko prieš Horodlės suvažiavimą⁸⁶. Derybų metu tikriausiai buvo aptariami Horodlės dokumentų projektai ir rašomi juodraščiai. A. Gąsiorowski kadais taikliai nurodė ir priminė akivaizdų faktą, kuris kartais lieka tyrinėtojų nepastebėtas, kad tarptautinių sutarčių, kurioms galima priskirti ir Horodlės dokumentus, planai paprastai būdavo aptariami bendrų pasitarimų ir derybų metu⁸⁷. Galima manyti, kad pokalbiuose dėl unijos dokumentų turinio dalyvavo ne tik valdovai, bet ir Lenkijos diduomenės bei Lietuvos bajorų atstovai. Dauguma tyrinėtojų nurodo, kad pasirengimas Horodlės suvažiavimui galėjo būti svarstomas Jogailos ir Vytauto suvažiavime 1412 m. rugsėjo mėnesį Hrubiešove, o vėliau Jogailos pasitarimo su Lenkijos ponais metu Nepolomicuose tų pačių metų lapkričio mėnesį⁸⁸. Vytautas ir Lietuvos bajorai galėjo aptarti būsimo ryšio su Lenkija pamatus 1412 m. pabaigoje Trakuose, kur susitikime kunigaikštis suteikė Vilniaus vyskupystei Uborcų kaimą⁸⁹. 1413 m. spalio 2 d. valdovų dokumento dispozicijos 16 straipsnyje minima, kad Vytautas parinko bajorų giminių atstovus, kurie turėjo būti priimti į Lenkijos

⁸⁵ *Joannis Dlugossii seu Longini canonici Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII*, t. 4, s. 152–153.

⁸⁶ W. Semkowiczius atkreipė dėmesį į faktą, kad Jaunučio Valmantaičio brolis Rumbaudas 1412 m. lankėsi Lenkijoje, o tai, jo manymu, buvo susiję su pasiruošimu Horodlės suvažiavimui (*Mies. Herald*, 1914, s. 13); taip pat žr. O. Halecki, *Dzieje unii*, s. 204.

⁸⁷ A. Gąsiorowski, *Formularz*, s. 181.

⁸⁸ J. Krzyżaniakowa, Rok 1413, s. 81 ir kt. K. Myśliński, *Król Władysław Jagiello*, s. 118, 123–125, 128–131.

⁸⁹ *Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430*, nr 24; K. Myśliński, *Król Władysław Jagiello*, s. 130; taip pat žr. J. Purc, *Itinerarium Witolda wielkiego księcia Litwy (17 lutego 1370 roku – 27 października 1430 roku)*, s. 92–93.

riterijos herbus. Rami Horodlės suvažiavimo atmosfera ir tai, kad jo metu dalis Lietuvos bajorų turėjo antspaudus su Lenkijos herbais, į kuriuos formaliai buvo priimti tik suvažiavimo metu, liudija, jog Horodlėje priimtus nutarimus abi šalys buvo iš anksto kruopščiai aptarusios ir patvirtinusios⁹⁰.

Užduotis parengti ir surašyti Horodlės unijos dokumentų projektus buvo patikėta karališkajai kanceliarijai. Pareigūnų grupė, notarai ir raštininkai, susitelkę Jogailos dvare, sudarė intelektualinę terpę, kurioje buvo ne tik surašomi dokumentai. Kanceliarijoje sutelktas žymių to meto intelektualų ir mokslininkų kolektyvas rengė ilgalaikes karaliaus politikos koncepcijas. J. Krzyżaniakowos ir K. Ożogo tyrinėjimai įtikinamai parodė karaliaus kanceliarijos darbuotojų ir bendradarbių visapusišką dalyvavimą sprendžiant einamuosius politinius valstybės reikalus (santykiai su kryžiuočiais, Lietuva, husitų Čekija, Bažnyčia schizmos laikotarpiu)⁹¹. J. Krzyżaniakowa apibūdino tarptautinį Horodlės unijos kontekstą, parodė vykusio ginčo su Kryžiuočių ordinu dėl Žemaitijos įtaką unijos turiniui ir nutarimams⁹².

Kaip minėta, Horodlės dokumentų turinio ir formuliario analizė aiškiai parodo, kad jų projektai buvo redaguojami vienu metu, o darbai buvo koordinuojami. Daug kas rodo, kad pirmiausia buvo parengtas adoptinio dokumento projektas, o po to eilės tvarka buvo parengti Lietuvos bajorų bei Jogailos ir Vytauto dokumentų projektai. Adoptiniame dokumente esantis Lietuvos bajorų, priimtų į Lenkijos herbus, sąrašas yra pilniausias, o kituose dokumentuose nežymiai redukuotas. Panašiai ir promulgacijos bei koroboracijos formulės yra kiek platesnės nei analogiškos kitų dokumentų dalys. Literatūrinė adoptinio dokumento stilistika taip pat akivaizdžiai yra kitokia nei kitų dokumentų. Galiausiai, kaip jau yra atkreipęs dėmesį A. Małeckis, pati Horodlės dokumentų logika ir jų turinys liudija tokį jų eiliškumą: 1) adoptinis dokumentas, suteikiantis lietuviams herbus; 2) bajorų, priimančių riterių herbus, dokumentas; 3) valdovų dokumentas, tvirtinantis abu ankstesnius ir suteikiantis naujų privilegijų adoptuotiems bajorams⁹³. Esama ir daugiau aplinkybių, rodančių, kad adoptinis dokumentas buvo surašytas pirmiausia ir antspauduotas Horodlėje. Tokį požiūrį galima pagrįsti pasitelkus šiuos argumentus: 1) datavimo formulę *actum et datum*, rodančią teisinio veiksmo ir dokumento įteikimo vienalaikiškumą. Kiti Horodlės dokumentai datacijoje turi tik formulę

⁹⁰ Žr.: A. Sochacka, *Możnowładcy polscy*, s. 135. Be to, A. Sochacka, taip pat K. Myśliński Jogailą vadina pagrindiniu Horodlės unijos sudarymo iniciatoriumi ir jos architektu. Tyrinėtojų požiūrius šiuo klausimu taip pat aptaria G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich*, t. 2, cz. 1, s. 369–376.

⁹¹ J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły*, s. 146–248; J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły jako ośrodek kultury historycznej*, s. 67–95; K. Ożóg, *Uczelnia w monarchii Jadwigi Andegaweńskiej i Władysława Jagiełły (1384–1434)*, s. 147–330.

⁹² J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły*, s. 228–232.

⁹³ A. Małeckis, *Znaczenie Unii horodelskiej*, s. 751–752. Tokia pačia eilės tvarka dokumentus publikavo W. Semkowiczius ir S. Kutrzeba.

actum, nurodančią tik teisinio veiksmo atlikimo laiką. 2) Adopcinį dokumentą parašė kitas rašovas nei kitus tris dokumentus. Tai, kad bajorų ir valdovų dokumentus surašė vienas rašovas, rodo, jog jų švarraščiai atsirado maždaug tuo pat metu. O tai, kad adopcinį dokumentą surašė ne tas pats rašovas, galėtų reikšti, jog jis atsirado anksčiau. 3) Faktą, kad adopcinis dokumentas buvo įteiktas lietuviams Horodlėje, patvirtina ir tai, kad jis buvo užantspauduotas visu 47 antspaudų komplektu, tarp kurių kabėjo ir lietuviški antspaudai. Jau atkreipėme dėmesį į patirtus vargus, ieškant reikiamo skaičiaus liudytojų, galėjusių patvirtinti savo antspaudais tą dokumentą. Vis dėlto kanceliarijos darbuotojai žiūrėjo, kad antspaudų prikabinimo prie adopcinio dokumento eiliškumas atitiktų pareigūnų hierarchiją ir pirmumo tvarką. Užtikrinti tinkamą dokumento antspaudavimą buvo įmanoma tik tuo atveju, jei antspauduotojai buvo susirinkę vienoje vietoje ir buvo antspauduojama vienu metu. Prie Lietuvos bajorų dokumento turėjo kabėti taip pat 47 antspaudai, o iš tikrųjų kabėjo 45, tarp kurių keli tikriausiai buvo lenkiški. Dviejų antspaudų trūkumas galėtų reikšti, kad Lietuvos dokumentas buvo antspauduotas vėliau ir raštininkams nebepavyko surinkti reikiamo skaičiaus tvirtintojų, turbūt todėl, kad ne visi adoptuotieji bajorai turėjo pagamintus savo spaudus tuo metu, kai vyko antspaudavimas, o dalis riterių galėjo būti anksčiau išvykę iš suvažiavimo. Deja, neįmanoma pasakyti, kada buvo surašyti ir šalims įteikti kiti dokumentai. Kad jie buvo parengti vienu metu, liudija tai, kad jų švarraščius surašė tas pats rašovas. W. Semkowiczius laikėsi nuomonės, kad visi Horodlės dokumentai buvo surašyti ir užantspauduoti suvažiavime⁹⁴. Panašu, kad jis teisus, tačiau galima svarstyti ir hipotezę, kad kitų dokumentų antspaudavimas ir įteikimas vyko kiek vėliau, o tai galėtų liudyti faktas, jog Lietuvos bajorų dokumente nėra formulės *datum*, jog dokumentas buvo patvirtintas ne pilnu antspaudų komplektu (prie jo trūksta dviejų antspaudų), taip pat įrašyta papildoma nuoroda datacijoje, jog suvažiavimas įvyko *circa flumen Bug*, kurios nėra adopciniame dokumente. Tačiau dabartinės žinios neleidžia vienareikšmiškai atsakyti, ar bajorų dokumentas ir abu valdovų privilegijos egzemplioriai buvo parengti Horodlėje, ar tai buvo padaryta kokiu nors laiku pasibaigus suvažiavimui.

Lieka išaiškinti asmenis, kurie suredagavo ir surašė Horodlės dokumentus. Abiejose valdovų dokumento egzemplioriuose įrašyta formulė, nurodanti, kas surašė dokumentą (*scriptum per manus*). Čia įvardytas Stanislovas Ciołekas, Sandomiro kanauninkas ir slaptas karaliaus sekretorius. Remiantis Vladislovo Jogailos laikų karaliaus kanceliarijos tyrimų išvadomis, reikia pasakyti, kad parengtuose dokumentuose retai kada būdavo nurodomas tekstą suformulavęs redaktorius ar

⁹⁴ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 5, 7–8.

rašovas. J. Krzyżaniakowa pateikia informaciją vos apie vieną Jogailos dokumentų redaktorių ir aštuonis rašovus⁹⁵. Ne ką daugiau papildė žinias ir I. Sułkowska-Kurasiowa, kuri surado taip pat tik vieną redaktorių ir devynis rašovus⁹⁶. Toks nedidelis skaičius kanceliarijos darbuotojų, kurių vardus žinome, liudija, kad Jogailos dvare nesusiklostė tvarka nurodinėti kanceliarijos darbuotojus, dalyvavusius atskiruose dokumentų rengimo etapuose. Istoriografijoje, galima sakyti vienbalsiai, sutariama, kad Ciołekas surašė Horodlės unijos dokumentus ir buvo jų redaktorius⁹⁷. Vienodas formuliaras, kanceliarijoje naudotas redaguojant ir surašant tarptautines sutartis, panaudotas rengiant tarpusavyje besiskiriančius trijų tipų dokumentus, rodo, kad visų Horodlės dokumentų redaktorius buvo vienas asmuo. Kad tai galėjo būti būtent Ciołekas, kurį Długoszas pavadino *arte poetica naturaliter pollens*⁹⁸, liudytų rūpestingas dokumentų parengimas, gera literatūrinė kalba – tai geriausiai matyti adopcinio dokumento tekste. Remiantis dokumentuose esančiomis nuorodomis, manoma, kad Ciołekas surašė ir trijų iš keturių Horodlės dokumentų švarraščius (Lietuvos bajorų ir dviejų valdovų dokumento egzempliorių). Tokia nuomonė yra visuotinai paplitusi dalyko literatūroje, nepaisant abejonių, kurias išsakė Semkowiczius, apibūdindamas dokumentų rašto savybes. Jis atkreipė dėmesį, kad, jo manymu, mažai tikėtina, jog patyręs poetas ir stilistas, koku vadinamas Ciołekas, galėjo valdovų dokumentuose parašyti klaidingas žodžių formas: „*paralamento* vietoje *parlamento*, *temperalibus*, *lumine* vietoje *lumen*, *secriti* vietoje *secreti* ir pan.“⁹⁹ Semkowicziaus požiūriui neprieštarauja tai, kad rašiusį asmenį nurodantioje formulėje paminėtas vardas Stanislovas. Kadangi karaliaus kanceliarijoje tokios nuorodos buvo sporadinės, negalima atmesti galimybės, kad tai galėjo būti nuoroda į asmenį, kuris suformulavo dokumentą, o ne jį surašė. Kadangi ši Semkowicziaus pastaba vėlesnėje istoriografijoje buvo nutylėta, reikia iširti Jogailos dokumentų – chronologiškai artimų 1413 m. išlikusių dokumentų originalų – raš-

⁹⁵ J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagielly jako ośrodek kultury historycznej*, cz. 1, s. 83–85.

⁹⁶ I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 51–52, 102.

⁹⁷ S. Badeni, Stanisław Ciołek biskup poznański. Szkic historyczny z XV-go wieku, s. 9; T. Tyc, *Z dziejów kultury*, s. 17; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 52, 63, 96; J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagielly*, cz. 1, s. 84, 230, cz. 2, s. 106; Z. Kowalska, *Stanisław Ciołek*, s. 30; K. Ozóg, *Uczni w monarchii*, s. 162. Apie Cioleko redaguotus dokumentus ir raštus, išlikusius formularių knygosė žr.: M. Koczerska, *Rzeczywistość i fikcja w formularzach polskich XV wieku*, *Literatura i kultura polskiego średniowiecza.*, s. 24–31.

⁹⁸ T. Michałowska, *Średniowiecze*, s. 678. Apie literatūrinę Cioleko kūrybą žr.: T. Tyc, *Z dziejów kultury*, s. 7–71; R. Gansiniec, *Liryka Stanisława Ciołka*, s. 157–175; M. Koczerska, „Spominki o Ciołkach”, s. 267–279; H. Kowalewicz, *Twórczość liryczna Stanisława Ciołka*, s. 151–162; J. Pelc, *Stanisława Ciołka „Pochwała Krakowa”*, s. 95–111.

⁹⁹ W. Semkowicz, *Paleografia łacińska*, s. 379, przyp. 317.

to dukta. Tokio tyrimo tikslas būtų pabandyti, pasitelkus rašto analizę, atpažinti raštininkus, kurie surašė Horodlės dokumentus. Nuspręsta atlikti 1408–1418 m. Jogailos dokumentų analizę, dokumentų, kurie buvo surašyti per penkerius metus iki Horodlės unijos sudarymo ir per penkerius metus po jos. Atlikus tokią atranką, surinkti, išnagrinėti ir palyginti 203 karaliaus dokumentai (8 – 1408 m.; 20 – 1409 m.; 22 – 1410 m.; 26 – 1411 m.; 14 – 1412 m.; 22 – 1413 m.; 23 – 1414 m.; 12 – 1415 m.; 23 – 1416 m.; 12 – 1417 m.; 21 – 1418 m.)¹⁰⁰. Raštininkui, kuris surašė adopcinio dokumento originalą, pavyko priskirti dar keturių 1409–1412 m. dokumentų surašymą¹⁰¹. O Lietuvos bajorų ir valdovų dokumentus surašęs asmuo buvo kur kas aktyvesnis, aptariamam laikotarpiu jis surašė 30 dokumentą ir 10 raštų. 1408 m. jis parengė 3 dokumentų švarraščius¹⁰², 1409 m. – 2 dokumentus ir 2 raštus¹⁰³, 1410 m. – 4 dokumentus ir 1 raštą¹⁰⁴, 1411 m. – 1 dokumentą¹⁰⁵, 1412 m. – 3 dokumentus¹⁰⁶, 1413 m. – 6 dokumentus ir 4 raštus¹⁰⁷, 1414 m. – 5 dokumentus¹⁰⁸,

¹⁰⁰ Visi panaudoti dokumentai nurodyti Priede.

¹⁰¹ *AP* Poznań, Cystersi Przemęt D8 (*KDW* VII 633) datuotas: Kraków, 1409 m. kovo 13 d.; *AKKS* 51 (*ZDM* VI 1854) datuotas: Sandomierz, 1410 m. vasario 13 d.; *AGAD* 4487 (*CE* II 35) datuotas: Toruń, 1411 m. vasario 1 d.; *BCz.*, 293 (Gołębiowski I, s. 521–528) datuotas: Przemyśl, 1412 m. spalio 23 d.

¹⁰² *BCz.*, s. 167–168 (*ZDM* VI 1708) datuotas: Jedlnia, 1408 m. vasario 28 d.; *AP* Kraków, Rus. 95 (*ZDM* VI 1713) datuotas: Kraków, 1408 m. kovo 18 d.; *AGAD* 468 (*AGZ* IX 15) datuotas: Szydłów, 1408 m. lapkričio 28 d.

¹⁰³ *AGAD* 328 (*KDW* V 155) datuotas: Radoszyce, 1409 m. liepos 30 d.; *GStA PK*, XX. *HA PU* 63, 3 (*CDL* s. 104) datuotas: tarp Świeciem a Bydgoszczą, 1409 m. spalio 8 d.; *GStA PK*, XX. *OBA* 1053 (*CEV* 392) datuotas: Sandomierz, 1409 m. vasario 27 d.; *GStA PK*, XX. *OBA* 1098 (*CDL* s. 95) datuotas: Łęczysca, 1409 m. liepos 19 d.

¹⁰⁴ *GStA PK*, XX. *HA PU* 63, 7 datuotas: Wolbórz, 1410 m. birželio 26 d.; *AGAD* 4830 (*ZDM* IV 1747) datuotas: Inowrocław, 1410 m. spalio 24 d.; *AGAD* 5010 (*KDM* IV 1122) datuotas: Bydgoszcz, 1410 m. spalio 28 d.; *GStA PK*, XX. *HA PU* 63, 5 (*CDL* s. 120) datuotas: Nieszawa, 1410 m. gruodžio 9 d.; *GStA PK*, XX. *OBA* 1396 (*CDL* s. 119) datuotas: Inowrocław, 1410 m. lapkričio 9 d.

¹⁰⁵ *AGAD* 4487 (*CE* II 35) datuotas: Toruń, 1411 m. vasario 1 d.; *GStA PK*, XX. *HA PU* 64, 14 (*CDL* s. 143) datuotas: Szeszupa, 1411 m. gegužės 30 d.

¹⁰⁶ *AGAD* 5012 (*KDM* IV 1130) datuotas: Nowy Sącz, 1412 m. vasario 14 d.; *GStA PK*, XX. *HA PU* 64, 19 datuotas: Koszyce, 1412 m. kovo 28 d.; *AGAD* 4831 (*ZDM* VI 1771) datuotas: Jarosław, 1412 m. lapkričio 7 d.

¹⁰⁷ 3 Horodlės dokumentai bei *GStA PK*, XX. *HA PU* 64, 26 datuotas: Toruń, 1413 m. vasario 5 d.; *AGAD* 2482 datuotas: Miechów, 1413 m. balandžio 2 d.; *AP* Kraków *AADmK* 875 (FijPaul 61) datuotas: Wieluń, 1413 m. balandžio 11 d.; *GStA PK*, XX. *OBA* 1946 datuotas: Inowrocław, 1413 m. gegužės 27 d.; *GStA PK*, XX. *OBA* 1953 (*CDL* s. 164) datuotas: Gniezno, 1413 m. birželio 14 d.; *GStA PK*, XX. *OBA* 1961 (*CDL* s. 166) datuotas: Gniezno, 1413 m. birželio 23 d.; *GStA PK*, XX. *OBA* 2002; (*CEV* 563) datuotas: Merkinė, 1413 m. spalio 25 d.

¹⁰⁸ Archiwum klasztoru na Jasnej Górze (FijPaul 65) datuotas: Sieradz, 1414 balandžio 2 d.; *AP* Poznań, Benedyktyni Lubiń D 34 (*KDW* sn I 148) datuotas: Poznań, 1414 m. gegužės 30 d.; *AGAD* 336 (*KDW* VII 730) datuotas: Oborniki, 1414 m. birželio 5 d.; *AP* Kraków, *AADmK* 876 (*ZDM* VI 1787)

1415 m. – 1 dokumentą¹⁰⁹, 1417 m. – 2 dokumentus¹¹⁰, 1418 m. – 3 dokumentus ir 3 raštus¹¹¹. Palyginus Stanislovo Cioleko darbo kanceliarijoje intensyvumą su rašovo, surašiusio tris Horodlės dokumentus (Lietuvos bajorų ir valdovų dokumento, išduoto dviem egzemplioriais), aktyvumu 1408–1418 m., galima suformuluoti keletą įžanginių įžvalgų¹¹². Daugiausia žinių apie Cioleko įsitraukimą į darbą dvare yra iš 1410–1413 m. Vėlesniu laikotarpiu jo aktyvumas akivaizdžiai susilpnėja, o nuo 1416 m. kovo iki 1418 m. šaltiniuose jis apskritai neminimas¹¹³. Taip pat žinoma, kad Stanislovas turėjo kuriam laikui palikti dvarą po to kai parašė įžeidžiančią satyrą prieš karalienę Elžbietą. Nėra aišku, kada tiksliai tai įvyko, šiam klausimui skirtoje literatūroje Cioleko „išvarymas“ datuojamas 1417 m. antrąja puse arba 1419–1420 m.¹¹⁴ Palyginus Cioleko darbą su kitų trijų Horodlės dokumentus surašiusio rašovo aktyvumu, tenka daryti prieštaringas išvadas. Viena vertus, jų abiejų aktyviausio darbo laikotarpiai iš dalies sutampa (1413 m.), tačiau, kita vertus, žinomi šaltiniai liudija, kad Cioleko aktyvumas silpsta ir išnyksta, kai minėtas kitas rašovas tuo metu rašė kitų dokumentų švarraščius. Todėl šiuo tyrimų etapu neįmanoma vienareikšmiškai atsakyti, ar Ciolekas iš tikrųjų surašė tris Horodlės dokumentus, nors tai ir mažai tikėtina. Pažodiniam formulės *scriptum per manus* supratimui prieštarauja svarbi minėta Semkowicziaus pastaba bei palyginti menkos žinios, kaip techniškai buvo rengiami dokumentai, nors Jogailos kanceliarija literatūroje lyg ir gerai ištirta. Gali būti, kad chronologiškai išplėtus karaliaus

datuotas: Nowe Miasto Korczyn, 1414 m. rugpjūčio 18 d.; *GStA PK, XX. HA PU 65*, 1 (*CDL* s. 189)
datuotas: Brodnica, 1414 m. spalio 7 d.

¹⁰⁹ *CPAHUL 131/1/51 (AGZ IV 34)* datuotas: Dobrestany, 1415 m. rugsėjo 18 d.

¹¹⁰ *AP Kraków AADmK 1109* (savaitinis priedas laikraščio „Gazeta Lwowska“, t. VII, 1857, nr 42)
datuotas: Medenice, 1417 m. birželio 16 d.; *Bibl. Jag. 376 (ZDM VI 1818)* datuotas: Nowy Sącz, 1417 m. rugpjūčio 2 d.

¹¹¹ *AGAD 398 (KDP I 166)* datuotas: Jedlnia, 1418 m. vasario 9 d.; *AGAD 5020 (ZDM VII 1868)*
datuotas: Miechów, 1418 m. vasario 28 d.; *AGAD 756* datuotas: Brześć Kujawski, 1418 m. balandžio 24 d.; *GStA PK, XX. OBA 2747* datuotas: Inowrocław, 1418 m. gegužės 22 d.; *GStA PK, XX. OBA 2761 (CDL, s. 218)* datuotas: Poznań, 1418 m. liepos 4 d.; *GStA PK, XX. OBA 2776* datuotas: Przedbórz, 1418 m. rugpjūčio 16 d.

¹¹² Stanislovo Cioleko veikla kanceliarijoje aptarta darbuose: J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagielly, cz. 2*, s. 105–111 ; I. Sulowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 204–206; Z. Kowalska, *Stanisław Ciolek*, s. 25–54.

¹¹³ Z. Kowalska, *Stanisław Ciolek*, s. 34 ir nuoroda 38. Autorės nuomone, aktyviausias Cioleko veiklos laikotarpis kanceliarijoje apima 1411–1415 m. Tačiau ši įžvalga yra labai menkai paremta dokumentais, dėl ko sunku ją vertinti

¹¹⁴ Šį klausimą plačiai referuoja Z. Kowalska, *Stanisław Ciolek*, s. 32–35. Autorė pasirinko antrąjį terminą, t. y. 1419–1420 m., ne mažiau tikėtina atrodo nuomonė I. Sulowskos-Kurasiowos (*Dokumenty królewskie*, s. 206, nuoroda 24), kuri apibūdino satyros parašymo ir Cioleko išvarymo laiką – 1417 m. gegužę, tuoj po Jogailos vedybų su Elžbieta.

dokumentų originalų tyrimą iki 1400–1428 m., apimančių visą Stanislovo Cioleko darbo kanceliarijoje laikotarpį, pavyktų be jokių abejonių atsakyti į klausimą, kas surašė 1413 m. spalio 2 d. Lietuvos bajorų ir abu Jogailos ir Vytauto dokumento egzempliorius¹¹⁵.

Vertė Jūratė Kiaupienė

¹¹⁵ Ši problema reikalinga tolesnių tyrimų, joje slypi ir daug metodikos problemų. Pasirėmus raštu, sudėtinga atlikti tyrimą, kadangi rašantysis galėjo keisti rašto duktą. Rašovas galėjo laisvai naudotis kursyvo ir kaligrafiniu duktai. Tokiu atveju neįmanoma atspėti, ar du tekstus, rašytus skirtingais duktai, parašė vienas asmuo (plačiau šia tema žr.: K. Górski, *Wojciech z Żychlina*, Poznań, 1936, s. 19–30). Diskusinis tebėra klausimas, ar sekretoriai (notarai) surašydavo dokumentus patys, ar tai darydavo rašovai (žr.: J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagielly*, cz. 1, s. 75–90; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie Władysława Jagielly*, s. 101–104; taip pat M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki i kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423–1455)*, s. 64–65).

PIECZĘCIE POLSKIE PRZY DOKUMENTACH HORODELSKICH W ŚWIETLE POLSKIEJ ŚREDNIOWIECZNEJ SFRAGISTYKI

Jan Wroniszewski

W badaniach nad polską sfragistyką dość jednomyślnie podkreśla się, że (pomijając wcześniej występujące zmiany stylistyczne) pierwsza istotna cezura w kilkusetletnich dziejach polskiej pieczęci przypada na przełom średniowiecza i czasów nowożytnych, to jest na przełom XV i XVI w. Zwraca się uwagę na upowszechnienie się w XIV w., a potem dominację pieczęci herbowej, a także stabilizację i unifikację pieczęci, polegającą na powielaniu przez kolejne typariusze wzorów wcześniej już występujących, co prowadziło do ograniczenia liczby typów pieczęci¹. Unifikacja, o której mowa, przejawiała się w równym stopniu w powtarzaniu motywów ikonograficznych, jak też głównych elementów treści legendy². Przedstawiony powyżej obraz ma jednak charakter ogólny. W praktyce studiów nad pieczęciami wybranej grupy społecznej istnieje potrzeba zniuansowania i wyznaczenia pośrednich granic chronologicznych.

Stan badań nad średniowiecznymi pieczęciami polskiej szlachty nie jest niestety zadowalający. Traktowano ją przede wszystkim jako źródło do badań heraldycznych i genealogicznych. Zainteresowania badaczy skupiały się przede wszystkim na okresie przejściowym, który przypadał na koniec XIII i początek XIV w., w którym pojawiły się pieczęcie herbowe zastępujące dawne *sigilla* ze znakami własnościowymi. Zasadniczo w XIV w. w przypadku pieczęci rycerskich mamy już do czynienia z dominacją pieczęci herbowej. Nie oznacza to jednak, że idzie o zjawisko jednorodne i niepodlegające zmianom w czasie. W obrębie zespołu pieczęci herbowych istniało pewne zróżnicowanie, a chronologiczna cezura dość istotnych zmian zbiegła się z nadejściem w Polsce czasów jagiellońskich³.

¹ S.K. Kuczyński, *Osiągnięcia i postulaty w zakresie heraldyki polskiej*, [w:] *Tradycje i perspektywy nauk pomocniczych historii w Polsce. Materiały z sympozjum w Uniwersytecie Jagiellońskim dnia 21–22 października 1993 r. Profesorowi Zbigniewowi Perzanowskiemu przypisane*, red. M. Rokosz, Kraków 1995, s. 95; Z. Piech, *Perspektywy polskich badań sfragistycznych*, [w:] *Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej. Stan i perspektywy badań*, red. Z. Piech, J. Pakulski, J. Wroniszewski, Warszawa 2006, s. 37–38.

² Z. Piech, *Perspektywy polskich badań sfragistycznych*, s. 38.

³ J. Wroniszewski, *Średniowieczne pieczęcie rycerstwa polskiego*, [w:] *Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej*, s. 234–250.

Zenon Piech wprowadził do polskiej sfragistyki pojęcie **typu ikonograficznego pieczęci**. Wybór typu ikonograficznego oznaczał odpowiedni dla niego dobór najważniejszych elementów współtworzących pieczęć, poprzez które dokonywał się przekaz pożądanych treści, których pieczęć była nośnikiem. Elementy te to przede wszystkim wyobrażenie ikonograficzne, ale również legenda, rozmiar, kształt, a także barwa wosku⁴.

Pomijając pieczęcie 4 duchownych (3 biskupów oraz prepozyta wrocławskiego) oraz pieczęcie dostojników litewskich, przy dokumencie adopcijnym znajdowały się 32 zachowane pieczęcie polskiej szlachty. Stanowią one łącznie wystarczająco reprezentatywny zespół do scharakteryzowania na jego podstawie sfragistyki szlacheckiej w Polsce na początku XV w. Należy mieć na uwadze również to, że większość pieczęci rycerskich, o których mowa, to *sigilla* Małopolan (18). Tylko 14 należało do szlachty z pozostałych ziem koronnych: w tym 4 z ziemi dobrzyńskiej, jedna wieluńskiej, jedna z Kujaw i 8 z ziem wielkopolskich (łącznie z sieradzką).

Jeżeli idzie o rozmiar tych pieczęci, można określić go jako niewielki. Dwie pieczęcie mają poniżej 20 mm (18; 19 mm), a trzy powyżej 25 mm. Największą średnicę ma pieczęć Świętosława z Piotrowic z herbem Kornicz – 32 mm. Wszystkie pozostałe mieszczą się między 20 a 25 mm, przy czym większość lokuje się bliżej wartości minimalnej. Porównując rozmiary pieczęci z około połowy XIV z pieczęciami z początku XV w., zauważymy znaczne ich zmniejszenie, z około 30–40 mm do 20–25 mm. Spadła też – na ogół – jakość artystyczna pieczęci szlacheckiej. Wolno dopatrywać się w tym skutku upowszechnienia pisma w życiu codziennym, zwłaszcza korespondencji. Pieczęć stała się przedmiotem bardziej użytkowym niż prestiżowym.

W napisach otokowych zdecydowanie dominuje minuskuła gotycka. Jedynie trzy pieczęcie mają inskrypcje sporządzone majuskułą gotycką: Piotra Szafranca, Macieja z Suchodołów oraz Jakuba z Rogóżna. Minuskuła pojawia się w II poł. XIV w., widoczna jest już np. na pieczęci Bolka Świdnickiego, datowanej na lata 1365–1367⁵. W polskiej sfragistyce monarszej minuskułę gotycką znajdziemy po raz pierwszy na pieczęci królowej Jadwigi zachowanej przy mandacie z 1387 r.⁶ W obrębie sfragistyki rycerskiej pierwsza pieczęć z minuskułą gotycką w otoku w Wielkopolsce należała do Sędziwoja z Szubina, wojewody kaliskiego (1389 r.)⁷, a

⁴ Z. Piech, *Ikonoграфия pieczęci Piastów*, Kraków 1993, s. 19.

⁵ *Ibidem*, s. 243.

⁶ T. Żebrawski, *O pieczęciach dawnej Polski i Litwy*, t. 1, Kraków 1865, nr 43; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 43–44.

⁷ *Sfragistyka*, tabl. 41, nr 111.

w Małopolsce do Wojciecha z Wąborkowa, podsędka sandomierskiego (1395 r.)⁸, a później Dobiesława, podsędka krakowskiego (1398 r.)⁹, Potwierdza to po części spostrzeżenie Barbary Trelińskiej o zaniku majuskuły w piśmie epigraficznym w Polsce w latach osiemdziesiątych XIV w.¹⁰ Na pieczęciach rycerskich tendencja ta uwidacznia się z niewielkim opóźnieniem. Kiedy jednak minuskuła weszła już w modę, przejście do jej całkowitej dominacji dokonało się w krótkim czasie. Jeszcze przy akcie radomskim z 1401 r., którym panowie polscy gwarantowali przestrzeganie układu między Jagiełłą i Witoldem, większość pieczęci rycerskich (10 na 16) miało napisy majuskułowe. Majuskuła występuje potem jeszcze sporadycznie, np. na pieczęci Mikołaja z Boniewa, przywieszanej do dokumentu z 1433 r. dla Zygmunta Kiejstutowicza (pośród około 30 innych zachowanych pieczęci „minuskułowych”)¹¹. Przykład ten obrazuje jednak nie tyle praktykę stosowanie pisma majuskułowego w głąb I poł XV w., ile okres posługiwania się jednym tłokiem, czasem przez kilkadziesiąt lat. Pełne potwierdzenie tego zjawiska znajdziemy w materiale horodelskim. Np. przywieszona tam pieczęć Piotra Szafranca poświadczona jest w użyciu między 1401–1434 r., a z racji stosowania pisma majuskułowego można czas jej powstania przenieść na koniec poprzedniego stulecia. Wzmiankowana wyżej pieczęć Michała z Bogumiłowic poświadczona jest w latach 1401–1422¹².

Ślad wieloletniego użytku jednego typariusza nie musi oznaczać, że był to jedyny tłok służący posiadaczowi do uwierzytelniania pism. Tylko na podstawie źródeł sfragistycznych dotyczących osób omawianych w związku z pieczętowaniem dokumentu adopcyjnego z 1413 r. zauważyć można, że posługiwanie się w ciągu życia jednym tylko tłokiem nie było normą. Akt adopcyjny uwierzytlniło 32 Polaków stanu szlacheckiego. Z tego grona 11 osób z powodu nieczytelności pieczęci w ogóle jest nieznanych, lub nie zostały zidentyfikowane. Choć materiał porównawczy jest bardzo niewielki, można stwierdzić, że 9 spośród pozostałych 21 osób, a więc ponad 40%, używało w ciągu życia więcej niż jednej pieczęci:

⁸ AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych, nr 6267.

⁹ *Diplomata monasterii Clarae Tumbae (Kodeks dyplomatyczny klasztoru mogińskiego)*, wyd. Eugeniusz Janota, Franciszek Piekosiński, Kraków 1865, s. 13 (dokument cytowany przy numerze 17). Niewłaściwe są informacje F. Piekosińskiego o używaniu tej pieczęci od 1381 r. (Dobiesław nie sprawował jeszcze swojego urzędu, zob. F. Piekosiński, *Pieczęcie*, s. 277; idem, *Heraldyka polska wieków średnich*, Kraków 1899, s. 118).

¹⁰ B. Trelińska, *Gotyckie pismo epigraficzne w Polsce*, Lublin 1991, s. 28, 155.

¹¹ Ibidem, nr 58.

¹² AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych, nr 8418; DPM, s. 38–39, 60, 66–67. Podobnie ponad 20 lat używał stempla z końca XIV w. Janusz z Królikowa herbu Zaremba przynajmniej do 1422 r. (DPM, nr 25).

Sędziwój z Ostroroga – 2; Marcin Zaremba z Kalinowej – 3; Jan ze Szczekocin – 3; Janusz z Tuliszkowa – 3; Florian z Korytnicy – 2; Piotr Szyrzyk – 2; Maciej z Suchodołów – 2; Jan Mężyk z Dąbrowy – 3; Mikołaj z Sepna – 2. Biorąc pod uwagę ubóstwo źródeł, wolno przypuścić, że w rzeczywistości zjawisko było jeszcze bardziej powszechne. Ponadto należy zauważyć, że posługiwano się równocześnie więcej niż jedną pieczęcią¹³. Dotyczy to np. Sędziwoja z Ostroroga, Jana ze Szczekocin, Janusza z Tuliszkowa. Można domniemywać, że osoby te, prócz pieczęci napisowych, miały jeszcze sygnety beznapisowe, służące zapewne do korespondencji. Np. kasztelan brzeski Mikołaj z Warzymowa w 1438 r. przywiesił pieczęć z kontrasigillum w postaci beznapisowego sygnetu¹⁴.

Pod względem kształtu oraz odniesień ikonograficznych analizowany zespół pieczęci szlacheckich prezentuje się nadzwyczaj jednorodnie. Składa się na niego 30 pieczęci okrągłych i dwie wieloboczne (sześcioboczne). Jedna należała do Marcina Zaręby z Kalinowy, druga do Piotra Szafranca. Jeżeli natomiast idzie o ikonografię, wszystkie pieczęcie polskiej szlachty uwierzytelniające dokument adopcyjny to pieczęcie herbowe. Pieczęcie herbowe występują w kilku wariantach. Możemy się liczyć z umieszczeniem w polu pieczęci: samego godła herbowego, hełmu z klejnotem, tarczy herbowej z godłem, wreszcie wyobrażenia herbu w pełnym aparacie, to jest tarczy z godłem oraz umieszczonym ponad tarczą na hełmie z labrami klejnotem. Wśród szlacheckich pieczęci horodelskich brak zarówno *sigillów* z samym klejnotem, jak też z samym godłem w polu pieczęci. Godła herbowe polskiej szlachty na pieczęciach średniowiecznych umieszczano na ogół na tarczy. Z godłem herbowym umieszczonym w polu pieczęci spotkamy się najczęściej w II poł. XIV w.: np. godło herbu Gryf Paszka z Giedczyc (1361)¹⁵; godło Pomiana na pieczęci Bogusława z Obodowa (1376)¹⁶; godło herbu Topór na pieczęci Jana Tęczyńskiego kasztelana wojnickiego (1379)¹⁷; Szreniawy na pieczęci Jakusza z Woli (1379)¹⁸; Rawiczów na trzech pieczęciach z końca XIV w.: Krystyna z Ostrowa ochmistrza królowej (1387), Męciny z Konina burgrabiego

¹³ O zjawisku tym zob., J. Wroniszewski, *Średniowieczne pieczęcie rycerstwa polskiego*, s. 247 nn.

¹⁴ AP w Bydgoszczy, Strzelno – klasztor, sygn. 58. Zob. J. Karczewska, *Ród Pomianów na Kujawach w średniowieczu*, Poznań–Wrocław 2003, s. 80.

¹⁵ AS, t. 2, wyd. Z.L. Radziwiński, B. Gorczak, Lwów 1888, nr 26 (tabl. 2 – podobizna).

¹⁶ Na pieczęci jego brata stryjecznego, posługującego się znakiem gwiazdy, również brak pośrednictwa tarczy herbowej (o pieczęciach tych zob. J. Bieniak, *Heraldyka polska przed Długoszem*, [w:] *Sztuka i ideologia XV w.*, red. P. Skubiszewski, Warszawa 1978, s. 189.

¹⁷ J. Kurtyka, *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 542.

¹⁸ F. Piekosiński, *Heraldyka*, s. 159.

lwowskiego (1390) oraz Jana plebana z Piotrkowa (1401)¹⁹; godło Grzymały na pieczęci Mikołaja Cztana podśędka sandomierskiego z 1399 r.²⁰ Do wielkiej rzadkości należały pieczęcie z samym klejnotem, np. na pieczęci sędziego kaliskiego Jakuba Jaki z Wilczyzna z 1413 r.²¹

Chociaż zespół polskich pieczęci horodelskich składa się tylko z pieczęci herbowych, można wyróżnić wśród nich trzy typy ikonograficzne. Do pierwszego (typ A), najczęściej występującego, zaliczają się 23 pieczęcie okrągłe z legendą ujętą o otok zewnętrzny i wewnętrzny oraz tarczą herbową w polu pieczęci. Identyčną formę prezentuje także pieczęć Andrzeja z Lubrańca, prepozyta włocławskiego. Pomijając sześcioboczny kształt, typ ten można przypisać również pieczęci Marcina Zaręby z Kalinowy.

Drugi z typów ikonograficznych (A1) jest właściwie wariantem pierwszego. Odróżnia się jedynie ujęciem w polu pieczęci tarczy herbowej w łukowate (najczęściej trójlistne) obramowanie. Do tej grupy zaliczymy 4 pieczęcie. Wreszcie dwie pieczęcie (Jana Kuropatwy i Marcina Zaręby) reprezentują najbardziej złożony typ ikonograficzny (typ B). Chodzi o pieczęć okrągłą, w polu której znajduje się wydłużone, czterołukowe obramowanie, sięgające górą i dołem do skraju pieczęci. W tak obrysowanym polu umieszczona jest tarcza herbowa w ukłonie heraldycznym z hełmem, labrami, koroną i klejnotem. Pod względem technicznym i artystycznym pieczęcie te prezentują najwyższy poziom. Zapewne koszt wykonania podobnego tłoka przewyższał standard, stąd ten typ ikonograficzny da się odnieść przede wszystkim do osób bardziej promientnych i zamożnych.

Określenie proporcji reprezentatywności wymienionych typów ikonograficznych możliwe jest poprzez porównanie dokumentu horodelskiego z nieco późniejszymi: dokumentem sejmiku poznańskiego z 1432 r. oraz przywilejem Władysława Jagiełły dla Zygmunta Korybutowicza. Przy pierwszym z nich wśród 53 pieczęci szlacheckich (czytelnych, bądź znanych z opisu) 43 reprezentowały typ A, jedna A1 oraz 13 typ B. Jedna z pieczęci wyobrażała herb z klejnotem, jednak bez czwórlistnego obramowania²². Przy dokumencie dla Zygmunta Korybutowicza wśród 26 czytelnych pieczęci szlacheckich 21 należy do typu A, dwie do typu

¹⁹ Pieczęcie Krystyna wyd. M. Haisig, *Heraldyka szlachecka doby średniowiecza w świetle archiwaliów lwowskich*, Lwów 1938, tabl. VI, nr 118, tabl. VII, nr 119; Pieczęć Jana znajduje się w AP Toruń, Katalog IV, nr 4138 (edycja z błędnym odczytem nazwy miejscowej zob. B. Engel, *Die mittelalterlichen Siegel der Fürsten, der Geistlichkeit und des polnischen Adels im Thorner Rathsarchive*, Danzig 1902, s. 17, tabl IV, nr 42).

²⁰ AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych, nr 5769.

²¹ AP w Bydgoszczy, Strzelno, klasztor Norbertanek, nr 43.

²² AGAD, Dokumenty pergaminowe, nr 824 (druk: *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jasiński, Warszawa–Poznań 1990, nr 1289).

A1 i trzy przedstawiające herb z klejnotem (w tym 2 typu B bez czwórlistnego obramowania) oraz 2 w trójliściu i 1 z napisem na trzech wstęgach²³.

Wymienione wyżej trzy typy ikonograficzne pieczęci herbowej, występujące w Polsce na początku XV w., nie odbiegają formalnie od wzorów praktykowanych także w sąsiednich krajach: Węgrzech, Czechach, w Prusach krzyżackich. Wzorem samym dla siebie jest natomiast pieczęć Piotra Szafrąca, w kształcie sześcioboczna, z owalnym otokiem wewnętrznym, w obrębie którego umieszczono tarczę herbową z klejnotem.

Kwestia barwy wosku nie była przedmiotem szczegółowych badań w polskiej sfragistyce. Można zauważyć, że przy dokumentach współpieczętowanych przez wiele osób z różnych stanów, zwłaszcza wychodzących z kancelarii królewskiej, rozróżniano barwą wosku pieczęcie królewskie, osób duchownych i szlachty. Pieczęcie panów polskich przy dokumencie adopcyjnym wyciśnięte zostały w wosku barwy czarnej (15), zielonej (7), brunatnej (7), żółtej (2) i czerwonej (1). Na podstawie pobieżnych obserwacji można zaryzykować tezę, że odzwierciedla to w przybliżeniu popularność tych barw w obszarze sfragistyki szlacheckiej w I poł. XV w. Brak jedynie często stosowanej barwy naturalnej. Rzeczą wyjątkową wydaje się tylko użycie barwy czerwonej do odcisnięcia typariusza Piotra z Kozłowa z herbem Pobóg. Pozostałe pieczęcie szlacheckie odcisnięto w wosku, którego barwa uznawana była za odpowiednią dla przedstawicieli tego stanu. W podobny sposób opieczętowano przywilej jedlneński: w wosku czerwonym odcisnięto pieczęcie biskupów i miasta Krakowa, a pieczęcie szlacheckie w zielonym i czarnym (najwięcej), a także brunatnym i naturalnym²⁴. Można jednak przyjąć, że wzorem dla współpieczętowanego dokumentu było rozróżnienie barwą wosku pieczęci przedstawicieli różnych stanów. Choć w obrębie trudno mówić w XV w. o hierarchii barw (poza barwą czerwoną), można dostrzec także zamiar wyróżnienia bardziej prominentnych osób również w obrębie jednego stanu. Dobry przykład stanowi tu pochodzący z 1432 r. dokument sejmiku poznańskiego, zawierający przyrzeczenie wyboru na tron polski jednego z synów Władysława Jagiełły. Wisi tam pieczęć biskupa poznańskiego w wosku czerwonym, wojewody poznańskiego i kasztelana poznańskiego (najwyższych lokalnie urzędników) w wosku zielonym i 58 pieczęci (urzędników i osób prywatnych oraz miast) w wosku naturalnym²⁵. W świetle powyższych przykładów wolno stwierdzić, że dokument adopcyjny cechuje się zróżnicowaniem przynależności stanowej

²³ AU, nr 58.

²⁴ BCz., dok. perg., nr 369, vol. IV/26 (druk: CE, wyd. A. Lewicki, t. 2, Kraków 1891, nr 178).

²⁵ AGAD, Dokumenty pergaminowe, nr 824 (druk: KDW, nr 1289).

barwą wosku. Wśród pieczęci duchowieństwa trzy, należące do przedstawicieli episkopatu, mają barwę czerwoną, barwą czarną podkreślono niższą w tym stanie pozycję prałata Andrzeja z Lubrańca, prepozyta włocławskiego. Pieczęć Andrzeja z Lubrańca pod względem ikonograficznym reprezentuje klasyczny typ herbowy (tarcza z godłem w polu pieczęci). O jego przynależności do stanu duchownego nie komunikuje żaden znak, a tylko treść legendy. Nie jest to niczym wyjątkowym w polskiej sfragistyce średniego i niższego kleru. Już w XIII w. rzuca się w oczy formalna zbieżność niektórych pieczęci średniego duchowieństwa z pieczęciami rycerstwa²⁶. Wśród sigillów średniego kleru jeszcze w I ćwierci XIV w. spotkamy typ ostroowalnej pieczęci, prezentującej postać świętego patrona ponad wyobrażeniem właściciela pieczęci w pozie modlitewnej²⁷. Już jednak na pieczęciach przywieszonych w 1329 r. przez dziekana poznańskiego Piotra Drogosławica²⁸ oraz Jana syn Gerlacha kanonika krakowskiego i archidiakona sandomierskiego²⁹, w miejscu klęczącej pod wyobrażeniem świętego postaci umieszczono tarcze z herbami tych duchownych. Już około połowy XIV w. pojawiły się natomiast pieczęcie dostojników kościelnych średniego szczebla, używających już pieczęci wyłącznie herbowych³⁰. Za późniejszy przykład tego zjawiska posłużyć mogą np. 2 pieczęcie Zbigniewa Oleśnickiego jako prepozyta kolegiaty św. Floriana, zachowane przy dokumentach z lat 1418–1423, mające charakter typowych pieczęci herbowych osoby świeckiej³¹.

Na omawiany zespół pieczęci szlachty polskiej składają się tak pieczęcie urzędników, jak i osób prywatnych. Chociaż dokument adopcynny opieczętowało 16

²⁶ Np. ostroowalna pieczęć prepozyta skalbmierskiego Grzegorza z 1234 r. ze znakiem kreskowym i napisem S. Gregorii – F. Piekosiński, *Pieczęcie polskie wieków średnich*, s. 81.

²⁷ Por. F. Piekosiński, *Pieczęcie polskie wieków średnich*, s. 183, nr 309, 310; J. Pakulski, *Średniowieczne pieczęcie prałatów i kanoników kapitul katedralnych metropolii gnieźnieńskiej*, [w:] *Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowoczesnej*, red. A. Radziwiński, Toruń 2000, s. 190.

²⁸ F. Piekosiński, *Pieczęcie...*, s. 202, nr 343; J. Pakulski, *Średniowieczne pieczęcie prałatów i kanoników...*, s. 186. Wcześniej pieczęcie takie używane były na Śląsku od przełomu XIII/XIV w. (ibidem, s. 188, 190, 191).

²⁹ *Diplomata monasterii Clarae Tumbae*, s. 44 n.; F. Piekosiński, *Pieczęcie polskie wieków średnich*, s. 202, nr 344. Piekosiński (a za nim literatura, zob. np. J. Pakulski, *Średniowieczne pieczęcie*, s. 190) niewłaściwie zidentyfikował tę pieczęć jako należącą do Mateusza oficjała krakowskiego.

³⁰ J. Pakulski, *Średniowieczne pieczęcie*, s. 185, 188, 191.

³¹ M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki i kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423–1455)*, Warszawa 2004, s. 161–162, 169; por. też P. Chojnacki, *Dwie pieczęcie Ścibora z Gościńca*, „RPTH”, t. 6 (17): 2003, s. 92–99; O pieczęciach kleru katedralnego zob. J. Pakulski, *Średniowieczne pieczęcie prałatów i kanoników kapitul katedralnych metropolii gnieźnieńskiej w drugiej połowie XIV i na początku XV wieku*, [w:] *Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowoczesnej. Pochodzenie i funkcjonowanie elity kościelnej*, red. A. Radziwiński, Toruń 2000, s. 177–196.

urzędników, tylko jedna pieczęć posiada napis otokowy, informujący o sprawowanej godności. Przywiesił ją Sędziwój z Ostroroga, wojewoda kaliski. Legenda informuje przy tym jedynie, że był wojewodą, nie podając już odniesienia terytorialnego tego urzędu. Pieczęcie urzędników mają więc na ogół formalnie charakter pieczęci prywatnych. Legendy szlacheckich pieczęci, mające postać napisów otokowych, ograniczają się najczęściej do podania imienia oraz informacji posesjonatycznej. W I poł. XV w. nazwy urzędów na pieczęciach urzędników pojawiały się stosunkowo rzadko. Inaczej było w poprzednim stuleciu, kiedy większość pieczęci urzędników zaopatrywano w legendy podające imię właściciela i nazwę jego urzędu, za to bez przydawki posesjonatycznej.

Typowa legenda szlacheckiej pieczęci z I poł. XV w. to łacińska inskrypcja wymieniająca imię i nazwę miejscową. Jeden tylko raz występuje legenda z napisem po polsku: *s(igillum) iasconis s bogvmilowic*. W zestawie pieczęci horodelskich znajdują się radsze legendy, wyłącznie z przewiskiem lub przydomkiem: Piotr Szafraniec, Jan Szczekociński, Maciej Suchodolski. Analogie znajdziemy np. na pieczęci Mikołaja Sepieńskiego z 1419 r. czy Abrahama Zbąszyńskiego, wiszącej przy cytowanym dokumencie dla Zygmunta Korybutowicza z 1433 r. Dwie spośród pieczęci horodelskich: Klemensa Wątróbki i Jana Mężyka, oprócz odniesień posesjonatycznych wymieniają też ich przewiska. Pieczęć późniejsza Klemensa Wątróbki z 1433 r. rezygnuje z nazwy miejscowej, pozostawiając tylko imię i przewisko³². Jeden raz, na pieczęci Stanisława Gamrata „Klimontowicza”, mamy do czynienia z odniesieniem filiacyjnym.

Zmiana w warstwie informacyjnej legend napieczętych nie mogła być dziełem przypadku. Warto zastanawiać się, dlaczego zrezygnowano z tak prestiżowego – jak dzisiaj byśmy sądzili – komunikatu, jakim była informacja o sprawowanym urzędzie, na rzecz odniesień własnościowych i osobowych.

Spadek wartości prestiżowej urzędu nie wchodzi w rachubę. Konsekwentne posługiwanie się przez urzędników pieczęcią prywatną po objęciu pierwszego (i kolejnych) urzędów, jak również sporządzanie przez sprawujące urzędy osoby typariuszy z pominięciem wzmianki o urzędzie ma swoją wymowę. Wyjaśnienie zjawiska nie jest jednak łatwe. Oczywiście wolno przypuszczać, że urzędnicy, licząc na awanse, z powodów praktycznych unikali sporządzania typariuszy, które traciły aktualność po awansie. Hołdowaniu tak daleko zaawansowanej oszczędności przedstawiciele polskiej elity przeczy jednak zamawianie kolejnych typariuszy (również „nieurzędniczych”) i użytkowanie ich równoległe ze starymi. Nie widziano przeszkód w uwierzytelnianiu pism również pieczęcią prywatną urzędnika, jak też nie było niestosowne odcisnięcie tłoku z nieaktualną tytulaturą. Mikołaj

³² AU, nr 58.

Białucha z Michałowa, wojewoda sandomierski, swojej drugiej pieczęci (typu B) z napisem otokowym: *S(igillum) nicolai de michalow palati(ni)* używał (obok drugiego tłoka typu B) w latach 1422–1433, po raz ostatni 13 IX³³. Tymczasem już między 4 XI 1430 a 7 XII 1430 r. objął kasztelanię krakowską³⁴ i sporządził sobie odpowiednią pieczęć, uwierzytelniającą dokument z 3 I 1433³⁵. Była to pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z herbem Poraj i napisem otokowym: *si (gillvm) nicolai de michalow castellan[i] crac (oviensis)*. Przez co najmniej trzy lata jako kasztelan pieczętował pisma pieczęcią wojewodzińską.

Wolno przypuścić, że skupienie się w XV w. w legendzie pieczęci urzędników na odniesieniach posesjonatycznych to odwołanie się do komunikatu uważanego za bardziej nośny. Herb identyfikował przynależność do szerszej grupy, majątek identyfikował osobę i wyrażał jej tożsamość w większym stopniu niż urząd. Można w tym dostrzegać rozbudowane poczucie własnej wartości. Dobrym przykładem będą dwie, równocześnie używane w 1422 r., pieczęcie wojewody krakowskiego Jana Tarnowskiego (od 1410 do śmierci na przełomie 1432/33). Na pieczęci mniejszej (o średnicy 18 mm, z herbem trójłukowym obraowaniu), uwierzytelniającej dokument wstępny pokoju melneńskiego znajduje się legenda: *S(igillum) joha(nn)is he(re)dis de tarnow*³⁶. Przy dokumencie głównym traktatu melneńskiego wisi jego pieczęć większa Głównym jest pieczęć większa (o średnicy 38 mm, z herbem w trójłukowym obramowaniu) i inskrypcją: *S(igillum) iohannis de tar[n]ow domi(ni) district(us) iaroslaui(ns)is*³⁷. Dodatkowe miejsce do uzupełnienia napisu na okazałej pieczęci wykorzystano nie do wprowadzenia nazwy urzędu, a poszerzenia treści własnościowych.

Zagadkową kwestią w polskiej sfragistyce są znaki dodatkowe i litery umieszczone na herbach znajdujących się na pieczęciach szlacheckich, niebędące elementami herbów. Ich sens nie zawsze jest czytelny. Na pieczęci Jana z Bogumiłowic, kasztelana czechowskiego, uwierzytelniającej dokument adopcyjny, ponad ośłą głową, godłem herbu Półkoziców, w tarczy znajduje się niewielka gwiazdka. Jego brat Michał z Bogumiłowic, sędzia krakowski (1397–1403), kasztelan lubelski (1403–1410), a później kasztelan sandomierski (1410–32)³⁸, między 1401 a 1422 r. posługiwał się tłokiem pieczętnym, na którym ponad godłem herbowym (wewnątrz tarczy) widoczny jest trudno czytelny znak, przypominający literę mi-

³³ DPM, s. 17, pieczęć nr 3.

³⁴ *Urzednicy malopolscy...*, nr 142, 983.

³⁵ AU, nr 58.

³⁶ DPM, s. 15, pieczęć 1 (z niepoprawnym odczytem).

³⁷ Ibidem, s. 29, pieczęć 12.

³⁸ A. Sochacka, *Jan z Czyżowa namiestnik Władysława Warneńczyka. Kariera rodziny Półkozów w średniowieczu*, Lublin 1993, s. 25–71; *Urzednicy malopolscy...*, nr 314, 379, 534, 704, 756.

nuskułową „a”³⁹. Na pieczęci Jana z Tęczyna wojewody krakowskiego z 1400 r. obok godła w tarczy umieszczono literę „i”, podobnie jak na jednej z pieczęci wojewody sandomierskiego Mikołaja Białuchy z Michałowa w sercu róży – godła herbu Poraj – znajduje się literę „n”, co należy odczytywać jako sygły imion obu dostojników (Iohannes, Nicolaus)⁴⁰.

Porównując treść dokumentu adopcyjnego z uwierzytelniającymi go pieczęciami, zauważymy, że lista adoptujących rodów oraz lista pieczęci nie pokrywają się, choć zadbano o ich liczebną zgodność. Trzy pieczęcie niestety się nie zachowały. Z wielkim prawdopodobieństwem wolno przyjąć, że jedną z nich była pieczęć z herbem Rawa. Na liście adoptujących znajdziemy jeszcze 6 innych rodów polskich, których herbów brak na pieczęciach: chodzi o *clenodium* o nazwie *Bychawa* – składną nieznane, a także rody: Lis, Grzymała, Biała, Wężyk, Działosza. Dwa brakujące *sigilla* szlacheckie przy dokumencie adopcyjnym mogły zawierać herby dwóch spośród tych sześciu rodów. Za pozostałe cztery przywieszono zostały pieczęcie osób należących do rodów nieumieszczonych na liście adoptujących, z herbami: Strykoń, Strzemię, Bylina⁴¹ i Kornicz. Rozwiązanie takie dziwi i trudno znaleźć dla niego uzasadnienie. Nawet jeżeli w momencie pieczętowania dokumentu adopcyjnego nie istniała możliwość skorzystania ze stempli Polaków pieczętujących się Lisem, Grzymałą, Wężykiem i Działoszą, można było przywiesić wykonane już pieczęcie panów litewskich z tymi herbami. Znajdowały się one przecież przy dokumencie bojarów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Do tej możliwości odwołano się przecież w kilku innych przypadkach, uwierzytelniając dokument adopcyjny sigillami dostojników litewskich z herbami: Kot Morski, Łódzia, Topór, Gryf, Zadora, Pomian, Kopacz, Bylina. Warto zauważyć, że dwie pieczęcie polskich rycerzy z aktu adopcyjnego: Świętosława z Piotrowic herbu Kornicz i Marka herbu Bogoria, a także pieczęć biskupa wileńskiego Mikołaja z Gorkowa zostały przywieszono również do dokumentu panów litewskich.

Zdaniem W. Semkowicza przyczyną niezgodności treści dokumentu adopcyjnego z pieczęciami miał być ogólny charakter adopcji horodelskiej, podczas której wymieniona grupa 47 rodów stanowiła tylko formę szerszej reprezentacji. Przeczy temu stanowisku treść monarszego dokumentu horodelskiego, w którym napisano, że osoby przewidziane do adopcji zostały wybrane osobiście przez wielkiego

³⁹ AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych, nr 8418; DPM, s. 38–39, 60, 66–67.

⁴⁰ AP w Krakowie, dok. perg. 122 (druk *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879, nr 92, s. 128); Katalog pieczęci, przyp. 19.

⁴¹ Nie można wykluczyć, że herb zidentyfikowany jako Bylina (majuskułowe S z krzyżykiem pieczęci Wołczka) to w istocie herb rodu Bychawa lub Biała, wymienionych w dokumencie adopcyjnym. Por. uwagi F. Piekosińskiego, *Heraldyka polska wieków średnich*, s. 200 n. Nie można również wykluczyć, że Wołczek pieczętował się Szreniawą.

księcia Witolda i zaakceptowane przez króla Polski. Ponieważ nie jest to element formularza czy twór retoryczny fragment ten należy rozumieć dosłownie. Znamienne jest również zadbanie o identyczność liczby pieczęci z liczbą adoptujących rodów, nawet jeżeli nie ma między nimi pełnej zgodności.

Przy dokumentach horodelskich (adopcyjnym i bojarów litewskich) – jak wiadomo – wisiały pieczęcie adoptowanych bojarów litewskich z herbami polskimi. Mało prawdopodobne, by odpowiednie stemple sporządzono dopiero w następstwie adopcji, jakiś czas po 2 X 1413 r. i dopiero wówczas przystąpiono do uwierzytelniania tych dokumentów. Wydarzenie polityczne tej rangi co zjazd w Horodle wymagało wcześniejszych, konkretnych i szczegółowych uzgodnień, w tym określenia listy bojarów i adoptujących ich rodów. Wybrani przez Witolda bojarzy wiedzieli rzecz jasna, jakie rody udzielią im swoich herbów, gdyż tylko na tej podstawie mogli zlecić wykonanie pieczęci. Jeżeli natomiast idzie o samą procedurę uwierzytelniania dokumentu adopcyjnego, można stwierdzić, że kancelarii nie udało się zachować należytego porządku przywieszania pieczęci. Idzie zarówno o ścisłość przestrzegania kolejności rodów (herbów) zgodnie z tekstem dokumentu, jak też z hierarchią pieczętujących osób. Nie jest możliwe również sprecyzowanie żadnej zasady rządzącej doбором barwy wosku (poza pieczęciami biskupów). Stan ten odzwierciedla sytuację dynamiczną i nie wskazuje na uwierzytelnianie dokumentu w zaciszu kancelarii, a raczej podczas trwania samego zjazdu. Nic jednak nie uprawnia do przypuszczenia, że dokument nie uzyskał mocy prawnej w sposób akceptowany przez współczesnych Polaków i w zgodzie z pojmowaniem przez nich zasad legalizmu. Wszystkie nieścisłości pieczętowania aktu adopcyjnego, widoczne w świetle akademickich podręczników dyplomatyki, nie klóciły się najwyraźniej z kryteriami wiarygodności dokumentów w XV-wiecznej Polsce i nie obrażały procedur i reguł prawa. Pieczęcie kilku panów litewskich, poświadczające ich adopcję do rodów polskich, zdają się sugerować, że wystarczający był wizerunek herbu na pieczęci, a zbieżność treści dokumentu z treścią legendy pieczętnej znajdowała się na drugim planie.

W literaturze przedmiotu nagminnie wymienia się jako przedstawicieli polskich rodów adoptujących bojarów litewskich do swych rodów osoby świadków z testacji dokumentu „monarszego”, wystawionego przez króla Władysława Jagiełłę oraz wielkiego księcia Witolda⁴². Testacja ta uwzględnia przede wszystkim w porządku hierarchicznym episkopat oraz większość polskich wyższych urzędników ziemskich: wojewodów, kasztelanów i sędziów. Z racji swego bardzo sformalizowanego charakteru nie daje pewności, iż wszyscy ci urzędnicy obecni byli w Horodle 2 X 1413 r. Biorąc również pod uwagę fakt sporządzenia przez adoptowanych własnych pieczęci herbowych przed 2 X 1413 r., trzeba postawić znak zapytania

⁴² AU, nr 51.

przy sensowności prób ustalania na podstawie tylko dokumentów horodelskich, kto z Polaków personalnie adoptował konkretnego bojara i jego rodzinę. Wolno uznać, że osoby pieczętujące dokument adopcyjny tylko potwierdziły fakt adopcji swoimi pieczęciami herbowymi. Nie miało przy tym żadnego znaczenia, kto ze strony polskiej był personalnie za adopcję odpowiedzialny, gdyż jako podmiot występował ród⁴³, a nie jednostka czy węższa grupa krewniacza⁴⁴. Wynika to bezpośrednio z brzmienia dokumentu, gdzie jako adoptujący występują *Lisowie, Zadory, Jastrzębcy, Poraje, Gryfowie, Topory* itp. Podkreślić też trzeba, że nie ma żadnej asymetrii w tekście dokumentu: każdy wymieniony ród polski wiąże się poprzez herb z rodem litewskim, a nie pojedynczym bojarem. Różnica stylistyki wynikała wyłącznie z braku możliwości zbiorowego określenia „rodów” litewskich, stąd np. *domus, arma, stirps, clenodium, genealogia et proclamatio nobilium Leliwa cum domo et stirpe nobilis Moniwid palatyni Wilnensis*, zaś *arma Zadora cum stirpe et genealogia Jawni palatyni Trocensis*. Dopiero w dalszej części listy redaktor dokumentu uprościł stylistykę, podając po jednej stronie nazwę polskiego rodu, a po drugiej tylko imię bojara. W dokumencie Jagiełły i Witolda czytamy jednak o adopcji przez rody polskie bojarów *cum omnibus, qui ex eorum stirpe originem suam ducunt*. Zdaniem Anny Sochackiej, osoby pieczętujące dokument adopcyjny reprezentowały rodziny, a nie rody. Badaczka ta proponuje także „przejsć do porządku nad retoryką dokumentu”, gdyż „badania nad funkcjonowaniem organizacji rodowej szlachty polskiej wykazują, że w początkach XV wieku pierwszorzędne znaczenie zyskują związki rodzinne, a przynależność do rodu odgrywa już mniejszą rolę”⁴⁵. Badania nad organizacją rodową w XV w. nie pozwalają jednak w żadnym stopniu na formułowanie tez uzasadniających lekceważenie brzmienia tego źródła. Badania Janusza Bieniaka doprowadziły do wniosku, że właśnie początek XV w. to apogeum znaczenia rodów szlacheckich⁴⁶. *Jastrzambczy seu Lazanky alias Bolesty Nagorø vocati*, w imieniu których występował w Horodle biskup Wojciech Jastrzębiec to przecież nie jego najbliżsi krewni, a współrodowcy z Małopolski (Jastrzębcy), ziem centralnych (Łazęki) i Mazowsza (Bolesty). Redaktor dokumentu nieprzypadkowo wymienił tu wszystkie regionalne nazwy tego rodu. Przeciw tezie A. Sochackiej przemawia również to, że węższe grupy rodzinne nie występowały w Polsce średniowiecznej jako podmioty prawne, nie były zresztą – głównie z

⁴³ W. Semkowicz, *Braterstwo szlachty polskiej z bojarstwem litewskim w unii horodelskiej 1413 r.*, [w:] *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Kraków 1914, s. 430 nn.; O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, „KH”, t. 29, 1915, s. 177–207.

⁴⁴ A. Sochacka, *Możnowładcy polscy wobec unii horodelskiej*, [w:] *Średniowiecze polskie i powszechne*, t. 3, Katowice 2004, s. 135.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ J. Bieniak, *Heraldyka polska przed Długoszem*, [w:] *Sztuka i ideologia XV wieku*, red. P. Skubiszewski, Warszawa 1978, s. 165–210.

tego powodu – wyróżnione żadnym osobnym terminem⁴⁷. W sferze wyobrażeń średniowiecznej szlachty o porządku społecznym rysowały się wówczas jeszcze bardzo słabo. Czy w tej sytuacji w ogóle miało znaczenie, kto przywiesił pieczęć w imieniu rodu?

Użycie pieczęci z herbem rodowym przeznaczone było rzecz jasna w pierwszym rzędzie do poświadczania indywidualnych czynności prawnych. Jeżeli jednak zaistniała potrzeba, pieczęć herbowa każdego współrodowca, czy to płci męskiej, czy żeńskiej, pojmowana była jako pieczęć „rodowa”, poświadczająca wolę całej wspólnoty. W 1406 r. na zjeździe piotrkowskim przedstawiciele ziemiaństwa zobowiązali się do wystawienia dokumentu uwierzytelnionego przez przyłożenie „pieczęci każdego rodu” (*cum appensiis cuiuslibet genealogiae sigillorum*)⁴⁸. Jak wiadomo, rody rycerskie nie wykształciły żadnych form instytucjonalnych, a pieczęcie rodowe jako takie nigdy nie istniały. Cytowane źródło można rozumieć tylko w jeden sposób – „pieczęcią rodową” mogła być pieczęć herbowa każdego współrodowca. W tego rodzaju pojmowaniu rzeczy mieści się procedura, jaką przyjęto, dokonując heraldycznej adopcji panów litewskich do polskich rodów w 1413 r.⁴⁹ Z faktu, że nie wiszą przy dokumencie adopcyjnym pieczęcie wielu ważnych dostojników koronnych, nie można zatem w żadnym razie wnioskować o ich stosunku do tego zdarzenia politycznego⁵⁰. W liście świadków dokumentu „monarszego” występuje np. bardzo bliski Jagielle Piotr z Włoszczowy, kasztelan dobrzyński, a dokument adopcyjny opieczętował jego brat (lub bratanek), niepiastujący żadnego urzędu Henryk z Radomina. W analizach warstwy genealogicznej dokumentów horodelskich ciekawsza od nieobecności pieczęci dostojników, na co zwracano dotąd uwagę, jest obecność osób prywatnych.

Mechanizm, który wpływa na rozszerzający sposób rozumienia pieczęci prywatnej jako pieczęci rodowej, wynikał z natury heraldyki rycerskiej w Polsce. Chodzi o funkcjonowanie herbów rodowych, identycznych dla wszystkich krewnych agnatacznych. Stąd pieczęcią „rodową” mogła być każda zawierająca herb rodowy. Ważna w kształtowaniu się takiego widzenia sprawy była praktyka podejmowania decyzji, w których podmiotem był ród, poprzez reprezentantów wspólnot rodowych. Przywieszali oni własne pieczęcie, ale w imieniu wszystkich agnatów. Mamy z tym do czynienia zarówno podczas podejmowania działań po-

⁴⁷ J. Bieniak, *Jeszcze w sprawie genezy rodów rycerskich w Polsce*, [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej*, red. Stefan K. Kuczyński, t. 5, Warszawa 1992, s. 44–55.

⁴⁸ CE, wyd. A. Sokołowski, J. Szujski, Kraków 1876, t. 1, nr 34. Zob. J. Bieniak, *Problemy metodyczne średniowiecznej genealogii w Polsce*, [w:] *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków 2002, s. 28 n.

⁴⁹ Tak też należy rozumieć jakże częste, również wśród polskich urzędników, użycie pieczęci współrodowca, opisywane zazwyczaj (czy zawsze fortunnie?) jako *caentia sigilli*.

⁵⁰ Zob. G. Błaszczuk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności*, t. 2: *Od Krewa do Lublina*, t. 2, cz. 1, Poznań 2007, s. 391 n., 413nn.

litycznych, ja też prywatnych. Jeżeli idzie o działania publiczne, wskazać można sejmiki w Korczynie i Wiślicy z 1424 r., których ustalenia poświadczało – prócz urzędników – po dwóch przedstawicieli z poszczególnych rodów⁵¹. Do tej zasady odwołano się podczas sejmików ziemi brzeskiej i dobrzyńskiej, które w latach 1433 i 1434 wyrażały zgodę na elekcję na polski tron jednego z synów Władysława Jagiełły⁵². Pieczęcie owych „seniorów” rodowych uwierzytelniały dokumenty w imieniu pozostałych ziemian tych samych herbów. Zatem fakt występowania w imieniu wspólnoty – w warunkach wcześniejszego uzgodnienia – nadawał pieczęci walor „pieczęci rodowej”.

Odwwołanie się w 1413 r. do adopcji nie stanowiło w Polsce żadnego *novum*. Adopcja w rozumieniu prawa rzymskiego znana była na przełomie XII/XIII w. Wspomina o niej Mistrz Wincenty w swojej kronice, a praktyczne zastosowanie dokumentują porozumienia adopcyjne między książętami piastowskimi, a także usynowienie przez Kazimierza Wielkiego swego wnuka i imiennika, księcia słupeckiego Każka około 1369 r. O ile jednak celem wspomnianych wyżej adopcji było przekazanie dziedzictwa, inną kwestią jest adopcja herbowa, której efektem było przekazanie dobrego (szlacheckiego) urodzenia i związanych z nim praw. Jeszcze w czasach Kazimierza Wielkiego awans do grona szlachty odbywał się w drodze pasowania rycerskiego, przy czym podstawową kwalifikacją było dzierżenie ziemi na prawie rycerskim. Paweł Gładysz, w 1316 r. wzmiankowany tylko jako mieszczanin sądecki, u schyłku życia był już rycerzem pasowanym, jak w 1358 r. wspomina królewski dokument wystawionym dla jego syna, Jana Gładysza, podrzędczego sądeckiego z Szymbarku, odbiorcy królewskich nadań ziemskich, który był już szlachcicem⁵³. Mikołaj Wierzynek – stolnik sandomierski w latach 1341–1360⁵⁴ i Jan Bork – stolnik sandomierski w latach 1360–1376⁵⁵, ostatni mieszczanie na urzędzie ziemskim w Małopolsce średniowiecznej, również byli rycerzami pasowanymi, a także ziemianami⁵⁶. Używali oni jednak herbów własnych. Dopiero w czasach Władysława Jagiełły pojawiła się w Polsce instytucja nobilitacji królewskiej. Osoby aspirujące do szlachectwa, zwłaszcza mieszczanie, mogli skorzystać już wówczas z nowej drogi, jaką była prywatna adopcja herbowa, praktykowana przed 1413 r. Do najbardziej znanych postaci z tego czasu, które znalazły się w obrębie szlachty polskiej na podstawie przyjęcia do rodu rycerskiego, należą:

⁵¹ *Liber cancellariae Stanislai Ciołek, Ein Formelbuch der polnischen Koenigskanzlei aus der Zeit der hussitischen Bewegung*, t. 1, wyd. Jakub Caro, Wien 1871, s. 36 n.

⁵² KDP, t. 2, wyd. L. Ryzyszewski, A. Muczkowski, Warszawa 1852, nr 576, 578.

⁵³ KDM, t. 2, nr 564; ZDM, t. 1, nr 91; S. Gawęda, *Możnowładztwo małopolskie w XIV i w pierwszej połowie XV wieku. Studium z dziejów rozwoju wielkiej własności ziemskiej*, Kraków 1966, s. 44 n.

⁵⁴ *Urzędnicy małopolscy...*, nr 941.

⁵⁵ *Ibidem*, nr 942.

⁵⁶ S. Kutrzeba, *Historia rodziny Wierzyńków*, „Rocznik Krakowski”, t. 2, Kraków 1899, s. 29–88.

mieszczanin krakowski Jan Warszawski i mieszczanin wileński Hanul. Warszawski od 1403 r. występuje w źródłach jako rycerz pasowany, a pod Grunwaldem w 1410 r. jako przedstawiciel rodu Nałęczów zaliczony został do elity rycerzy małopolskich walczących pod chorągwią ziemi krakowskiej⁵⁷. Hanul pochodził z Rygi, skąd przeniósł się do Wilna, gdzie rozpoczęła się jego kariera polityczna przy Jagiellach. Po 1387 r. przeniósł się za królem do Krakowa. Około 1400 r. jako „miles de Vilna” – był więc już rycerzem pasowanym – wysłał list z Krakowa do rady miasta Torunia, uwierzytelniony jego pieczęcią z gmerkiem mieszczańskim⁵⁸. Wkrótce potem został jednak adoptowany do rodu szlacheckiego Łabędziów i herb ten przekazał swym potomkom⁵⁹.

Herbową i rodową realność adopcji horodelskiej w kapitalny sposób podkreśla przywieszenie do dokumentu pokoju mełneńskiego w 1422 r. przez Jawnutę Wolimuntowicza pieczęci z herbem Zadora za Zbigniewa z Brzezia⁶⁰. Nie od rzeczy będzie też przypomnieć, że arcybiskup Mikołaj Trąba, reprezentujący ród Trąbów podczas unii horodelskiej, sam został uprzednio do niego adoptowany.

⁵⁷ F. Sikora, *Mieszczanin rycerzem. Krótkie dzieje rodziny Warszawskich*, [w:] *Drogą historii. Studia ofiarowane profesorowi Józefowi Szymańskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. P. Dymel, K. Skupieński, B. Trelińska, Lublin 2001, s. 113–134.

⁵⁸ AP w Toruniu, Katalog I, nr 276.

⁵⁹ W. Bukowski, *Salomonowie herbu Łabędź. Ze studiów nad patrycjatem krakowskim wieków średnich*, [w:] *Cracovia–Polonia–Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrzowskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. zbiorowa, Kraków 1995, s. 113–145.

⁶⁰ DPM, s. 37.

LENKIŠKI ANTSPAUDAI PRIE HORODLĖS DOKUMENTŲ LENKIJOS VIDURAMŽIŲ SFRAGISTIKOS ŠVIESOJE

Jan Wroniszewski

Lenkiškos sfragistikos tyrimuose gana sutartinai pabrėžiama, kad (nekalbant apie ankstesnius stilistinius pasikeitimus) pirmas svarbus lūžis antspaudo kelių šimtų metų istorijoje įvyko Viduramžių ir Naujųjų laikų sandūroje, t. y. XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje. Atkreipiamas dėmesys į herbinių antspaudo sklaidą XIV a., o po to – į jo išsivyravimą, taip pat į jo stabilizavimąsi ir unifikavimą: kiekvienas naujas spaudas kopijavo ankstesnius pavyzdžius ir dėl to negausėjo antspaudo tipų skaičius¹. Antspaudas buvo unifikuojamas kartojant tiek ikonografinius motyvus, tiek legendos turinio pagrindinius elementus². Žinoma, čia pateiktas vaizdas yra pernelyg bendro pobūdžio. Tiriant konkrečios visuomenės grupės antspaudus, būtina niansuoti ir nustatyti tarpines chronologines ribas.

Deja, Lenkijos šlėktų Viduramžių antspaudo tyrimai nėra išsamūs. Antspaudas pirmiausia traktuotas kaip šaltinis tyrinėti heraldiką ir genealogiją. Tyrinėtojai domėjosi pirmiausia pereinamaisiais laikotarpiais, XIII a. – XIV a. pradžia, kada vietoje senų *sigilla* su nuosavybės ženklais atsirado herbiniai antspaudai. Iš esmės XIV a. tarp riteriškių antspaudo jau vyrauja herbinis antspaudas. Tačiau tai visiškai nereiškia, jog šis reiškinys visur buvo vienodas ir ilgainiui nesikeitė. Egzistavo tam tikra herbinių antspaudo diferenciacija, o chronologiškai gana svarbūs pasikeitimai vyko kartu su Jogailaičių epochos Lenkijoje pradžia³.

Zenonas Piechas sukūrė lenkiškoje sfragistikoje **ikonografinio tipo antspaudo** sąvoką. Ikonografinio tipo pasirinkimas reiškė jį atitinkančių svarbiausių antspaudo elementų atranką. Antspaudo sudarančių elementų visuma leisdavo perteikti norimas reikšmes, glūdinčias antspaude. Šie elementai – tai pirmiausia ikonografinis vaizdas, bet taip pat legenda, dydis, forma ir vaško spalva⁴.

Be keturių dvasininkų (trijų vyskupų ir Vloclaveko prepozito) ir Lietuvos didieji antspaudai, prie adopcinio dokumento išliko 32 Lenkijos šlėktų antspaudai. Visi jie sudaro gana reprezentatyvią grupę, kad jos pagrindu būtų galima apibūdinti

¹ S. K. Kuczyński, Osiągnięcia i postulaty w zakresie heraldyki polskiej, s. 95; Z. Piech, Perspektywy polskich badań sfragistycznych, s. 37–38.

² Z. Piech, Perspektywy polskich badań sfragistycznych, s. 38.

³ J. Wroniszewski, Średniowieczne pieczęcie, s. 234–250.

⁴ Z. Piech, *Ikonografia pieczęci Piastów*, s. 19.

XV a. pradžios Lenkijos šlėktų sfragistiką. Reikia turėti omeny ir tą faktą, kad dauguma riteriškų antspaudų, apie kuriuos kalbama, – tai Mažosios Lenkijos atstovų *sigilla* (18). Tik 14 priklausė šlėktoms iš kitų Karalystės žemių, tarp jų 4 iš Dobrynės žemės, vienas iš Veliunio, vienas iš Kujavų ir 8 iš Didžiosios Lenkijos (įskaitant Sieradzės žemę).

Jei kalbėtume apie šių antspaudų dydį, galėtume juos apibūdinti kaip nedidelius. Du antspaudai yra mažesni nei 20 mm (18, 19 mm), trys didesni nei 25 mm. Didžiausią skersmenį turi Sventoslavo iš Piotrovičių antspaudas su Kornico herbu – 32 mm. Visi kiti yra nuo 20 iki 25 mm, bet dauguma yra arčiau minimalios ribos. Palyginę XIV a. vidurio antspaudų dydį su XV a. pradžios antspaudų dydžiu, matome ryškų jų sumažėjimą: nuo 30–40 mm iki 20–25 mm. Taip pat sumenko daugumos šlėktų antspaudų meniškumas. Čia galima matyti rašto, ypač korespondencijos, įsigalėjimo kasdieniame gyvenime rezultatą. Antspaudas tapo veikiau kasdienio naudojimo nei prestižo reikalu.

Palei antspaudų kraštą rašytose legendose vienareikšmiškai vyrauja gotikinės mažosios raidės. Tik ant trijų – Petro Szafranieco, Motiejaus iš Suchodolų ir Jokūbo iš Rogoznos – antspaudų legendos parašytos gotikinėmis didžiosiomis raidėmis. Gotikinės mažosios raidės pradėtos rašyti XIV a. antroje pusėje, matome jas jau, pavyzdžiui, Boleko iš Svidnicos antspaude, kuris datuojamas 1365–1367 m.⁵ Lenkijos karališkoje sfragistikoje gotikines mažąsias raides pirmą kartą aptinkame ant karalienės Jadvygos antspaudo, išlikusio prie 1387 m. mandato⁶. Didžiojoje Lenkijoje riteriškosios sfragistikos aplinkoje pirmas antspaudas su palei kraštą įrašytais gotikinėmis mažosiomis raidėmis priklausė Kališo vaivadaui Sendzivojui iš Šubino (1389 m.)⁷, o Mažojoje Lenkijoje – Sandomiro pateisėjui Albertui iš Vomborkovo (1395 m.)⁸, po to – Krokuvos pateisėjui Dobieslavui (1398 m.)⁹. Iš dalies tai patvirtina Barbaros Trelińskos pastebėjimą, kad Lenkijos epigrafikoje didžiosios raidės išnyksta XIV a. devintajame dešimtmetyje¹⁰. Riterių antspauduose ši tendencija išryškėjo šiek tiek vėliau. Tačiau, kai mažosios raidės tapo madingos, jos per trumpą laiką ėmė vyrauti. Dar 1401 m. Radomo akte, kuriuo Lenkijos ponai garantavo Jogailos ir Vytauto sutarties paisymą, daugumos riteriškų antspaudų (10 iš 16) legendos buvo parašytos didžiosiomis raidėmis. Vėliau

⁵ Ten pat, p. 243.

⁶ T. Żebrowski, *O pieczęciach dawnej Polski i Litwy*, nr 43; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 43–44.

⁷ *Sfragistyka*, tabl. 41, nr 111.

⁸ *AGAD*, perg. 6267.

⁹ *Diplomata monasterii Clarae Tumbae*, s. 13 (dokumentas cituotas prie 17 numerio). F. Piekosińskio informacija apie šio antspaudo naudojimą nuo 1381 m. yra klaidinga (Dobieslavas minėtų funkcijų dar nevykdė, žr. F. Piekosiński, *Pieczęcie*, s. 277, ir *Heraldyka*, s. 118).

¹⁰ B. Trelińska, *Gotyckie pismo epigraficzne*, s. 28, 155.

didžiosios raidės pasitaiko jau tik retkarčiais. Pavyzdžiui, Mikalojaus iš Bonevo antspaudas prie 1433 m. Žygimantui Kęstutaičiui išduoto dokumento (apie 30 kitų išlikusių antspaudų turi užrašus mažosiomis raidėmis)¹¹. Tiesa, šis pavyzdys rodo ne didžiųjų raidžių naudojimo XV a. pirmojoje pusėje praktiką, o labiau pabrėžia ilgą vieno spaudu naudojimo laiką, kartais trunkantį net keliasdešimt metų. Visai šį reiškinį patvirtina ir Horodlės medžiaga. Pavyzdžiui, ten prikabinto Petro Szafranieco antspaudas buvo naudojamas tarp 1401 ir 1434 m., o didžiųjų raidžių legenda rodo, kad jo spaudas buvo pagamintas XIV a. pabaigoje. Anksčiau minėto Mykolo iš Bogumilovicų antspaudas naudotas 1401–1422 m.¹²

Vieno spaudu naudojimas daugelį metų nebūtinai reiškia, kad jo savininkas turėjo šį vienintelį spaudą raštų antspaudavimui. Vien sfragistikos šaltiniai, kuriuose yra žinių apie čia aptariamus asmenis, antspaudavusius 1413 m. adopcinį dokumentą, aiškiai rodo, kad vieno spaudu naudojimas visą gyvenimą nebuvo norma. Adopcinį dokumentą patvirtino 32 lenkų kilmingieji. Dėl neįskaitomų antspaudų legendų 11 jų liko nežinomi arba neidentifikuoti. Nors lyginamoji medžiaga yra labai kukli, galima tvirtinti, kad iš likusių 21 asmenų 9 (o tai yra daugiau nei 40%) savo gyvenime naudojos daugiau negu vienu spaudu: Sendzivojus iš Ostrorogo – 2; Martynas Zaremba iš Kalinonos – 3; Janas iš Ščekocino – 3; Jonušas iš Tuliškovo – 3; Florijonas iš Korytnicos – 2; Petras Szyrzykas – 2; Motiejus iš Suchodolų – 2; Janas Mężykas iš Dombrovos – 3; Mikalojus iš Sepno – 2. Turint omeny šaltinių skurdumą, galima daryti prielaidą, kad tikrovėje šis reiškinys buvo dar labiau paplitęs. Reikia taip pat atkreipti dėmesį ir į tai, kad vienu metu buvo naudojamos daugiau negu vienu spaudu¹³. Taip darė, pavyzdžiui, Sendzivojus iš Ostrorogo, Janas iš Ščekocino, Jonušas iš Tuliškovo. Galima spėti, jog šie asmenys, be antspaudų su įrašais (legendomis), turėjo ir signetus be įrašų, kuriais antspaudavo korespondenciją. Pavyzdžiui, 1438 m. Bresto kaštelionas Mikalojus iš Važimovo prikabino antspaudą su *contrasigillum*, atspausť signetu be jokio įrašo¹⁴.

Analizuojamam šlėktų antspaudų rinkiniui nėra būdinga formų ir ikonografijos įvairovė. Jis susideda iš 30 apvalių ir dviejų šešiabriaunių antspaudų. Vienas priklausė Martynui Zarembai iš Kalinonos, kitas – Petru Szafranieciui. O jei kalbėsime apie ikonografiją, visi lenkų šlėktų antspaudai, kuriais jie patvirtino adopcinį dokumentą, buvo herbiniai. Aptinkame kelis herbinių antspaudų variantus. Antspaudu vaizduoję

¹¹ Ten pat, nr. 58.

¹² *AGAD*, perg. 8418; *DPM*, s. 38–39, 60, 66–67. Panašiai daugiau nei 20 metų XIV a. pabaigos spaudą naudojo Zarembos herbo Jonušas iš Krulikovo, bent iki 1422 m. (*DPM*, nr 25).

¹³ Apie šį reiškinį žr. J. Wroniszewski, *Średniowieczne pieczęcie*, s. 247nn.

¹⁴ *AP w Bydgoszczy*, Strzelno klasztor norbertanek, sygn. 58. Žr. J. Karczewska, *Ród Pomianów na Kujawach*, s. 80.

randame vien herbo figūrą, šalną su papuošalu, skydą su herbo figūra, pagaliau visą herbo atvaizdą su visais elementais: skydą su herbo figūra, o virš skydo – šalną su papuošalu ir skraiste. Tarp Horodlės šlėktų antspaudų nėra nei *sigillii* tik su šalmo papuošalu, nei tik su herbo figūra antspaudu vaizduojant. Viduramžiais Lenkijos šlėktų antspauduose herbo figūros paprastai vaizduotos skyde. Antspaudu vaizduojant herbo figūrą aptinkame dažniausiai XIV a. antroje pusėje: pavyzdžiui, Grifo herbo figūrą Pašeko iš Giedčių antspaude (1361 m.)¹⁵; Pomiano herbo figūrą Boguslovo iš Obodovo antspaude (1376 m.)¹⁶; Kirvio herbo figūrą Voiničo kašteliono Jano Tęczyńskiego antspaude (1379 m.)¹⁷; Šreniavos herbo figūrą Jakušo iš Volės antspaude (1379 m.)¹⁸; Ravos herbo figūras – trijuose XIV a. pabaigos antspauduose: karalienės auklėtojo Kristino iš Ostrovo (1387 m.), Lvovo burggrafo Mencinos iš Konino (1390 m.) bei Piotrkovo klebono Jano (1401 m.)¹⁹; Gžymalos herbo figūrą 1399 m. Sandomiro pateisėjo Mikalojaus Cztano antspaude²⁰. Labai reti buvo antspaudai vien su šalmo papuošalu, toks, pavyzdžiui, 1413 m. Kališo teisėjo Jokūbo Jako iš Vilčino antspaudas²¹.

Nors Horodlės lenkiškų antspaudų rinkinį sudaro tik herbiniai antspaudai, galima išskirti tris jų ikonografijos tipus. Pirmam, dažniausiai pasitaikančiam (A tipui), priklausė 23 apvalūs antspaudai su iš abiejų pusių aprėmintą legenda bei herbiniu skydu antspaudu vaizduojant. Identiškos formos yra Vloclaveko prepozito Andrejaus iš Lubranco antspaudas. Prie šio tipo galima priskirti ir Martyno Zarębos iš Kalinovos antspaudą, nors jis šešiabriaunės formos.

Antras ikonografinis tipas (A1) yra pirmojo variantas. Jis skiriasi tuo, kad antspaudu vaizduojant herbo skydas turi lankinį (dažniausiai trilapį) aprėminimą. Šiai grupei priskiriame 4 antspaudus. Pagaliau du antspaudai (Jano Kuropatwos ir Martyno Zarębos) yra sudėtingiausio ikonografinio B tipo antspaudai. Kalbama apie apvalų antspaudą, kurio vaizduojant randame išstęstą keturių lankų aprėminimą, liečiantį viršuje ir apačioje antspaudu briauną. Tame keturlankyje randame palenktą herbo skydą su šalmu, skraiste, karūna ir papuošalu. Techniniu ir meniniu atžvilgiu šie antspaudai yra aukščiausio lygio. Panašaus spaudo pagaminimo kaštai tikriausiai

¹⁵ *AS*, t. 2, nr 26 (2 lent. – atvaizdas).

¹⁶ Jo pusbrolio, kuris naudojo žvaigždės ženklą, antspaude taip pat nėra herbiniu skydu (apie šiuos antspaudus žr. J. Bieniak, *Heraldyka*, 1978, s. 189).

¹⁷ J. Kurtyka, *Tęczyńscy*, s. 542.

¹⁸ F. Piekosiński, *Heraldyka*, s. 159.

¹⁹ Kristino antspaudai: M. Haisig, *Sfragistyka szlachecka doby średniowiecza*, tabl. VI, nr 118, tabl. VII, nr 119; Jano antspaudas saugomas *AP Toruń*, Katalog IV, nr 4138 (leidinyje klaidingai perskaitytas vietovės pavadinimas, žr. B. Engel, *Die mittelalterlichen Siegel der Fürsten*, S. 17, Taf. III, 42).

²⁰ *AGAD*, perg. 5769.

²¹ *AP w Bydgoszczy*, Strzelno klasztor norbertanek, nr 43.

viršijo standartinius. Dėl to šis ikonografinis tipas sietinas veikiau su turtingais ir turinčiais aukštesnes pareigas asmenimis.

Lyginant Horodlės dokumentą su kiek vėlesniais 1432 m. Poznanės seimelio dokumentu ir Vladislavo Jogailos privilegija Žygimantui Kaributaičiui, galima nustatyti visų išvardintų ikonografinių tipų reprezentatyvumo proporcijas. Iš 53 šlėktų antspaudų (įskaitomų ar žinomų iš aprašų) 43 buvo pirmojo A tipo, vienas – A1 ir 13 – B tipo. Viename antspaude buvo herbas su papuošalu, bet be keturių lankų aprėminimo²². Prie Žygimanto Kaributaičio dokumento iš 26 aiškių šlėktų antspaudų 21 buvo A tipo, du – A1 tipo ir trys vaizdavo herbą su papuošalu (tarp jų – du B tipo, be keturlankio aprėminimo) bei du trilankiame aprėminime ir vienas su užrašu ant trijų juostelių²³.

Anksčiau išvardinti trys XV a. pradžios Lenkijos herbinių antspaudų ikonografiniai tipai formaliai nesiskiria nuo naudojamų kaimyninėse šalyse: Vengrijoje, Čekijoje, kryžiuočių Prūsijoje. Nepakartojamas yra tik Petro Szafranieco antspaudas – šešiabriaunis, su ovaliu vidiniu apvadu, kuriame pavaizduotas herbinis skydas su papuošalu.

Vaško spalvos klausimas Lenkijos sfragistikoje nebuvo išsamiau tirtas. Galima pažymėti, kad iš dokumentų, kuriuos antspauduodavo daug įvairios kilmės asmenų ir ypač kuriuos išduodavo karališkoji raštinė, pagal vaško spalvą išskirdavo karaliaus, dvasininkų ir šlėktų antspaudus. Lenkijos ponų antspaudai prie adopcinio dokumento buvo įspausti į juodą (15), žalią (7), rudą (7), geltoną (2) ir raudoną (1) vašką. Remiantis paviršutiniškais pastebėjimais, galima iškelti tezę, kad tai daugmaž atspindi šių spalvų populiarumą XV a. pirmosios pusės šlėktiškoje sfragistikoje. Trūksta tik dažnai naudojamos natūralios spalvos. Iš kitų išsiskiria tik Petro iš Kozlovo antspaudo su Pobogo herbu įspaudimas raudoname vaške. Kiti šlėktų antspaudai buvo įspausti vaške, kurio spalva buvo pripažinta tinkama tam tikros kilmės žmonėms. Panašiai buvo antspauduota Jedlno privilegija: vyskupų ir Krokuvos miesto antspaudai buvo įspausti į raudoną vašką, šlėktų antspaudai – į žalią ir juodą (daugiausia), taip pat į rudą ir natūralios spalvos vašką²⁴. Galima teigti, kad antspauduojant dokumentą įvairių luomų atstovai buvo išskiriami pagal antspaudų vaško spalvą. Nors sunku kalbėti apie XV a. spalvų hierarchiją (išskyrus raudoną spalvą), ir viename luome galima įžvelgti siekį išskirti iškilnesnius asmenis. Geras to pavyzdys yra 1432 m. Poznanės seimelio dokumentas, kuriuo pasižadama išrinkti į Lenkijos sostą vieną iš Jogailos sūnų. Ten yra prikabinoti Poznanės vyskupo raudono vaško, Poznanės vaivados ir Poznanės kašteliono (aukščiausių vietos pareigūnų) žalio vaško ir 58 (žemesnių pareigūnų, privačių asmenų ir miestų) natūralaus

²² *AGAD*, perg. 824 (spaudintas: *KDW*, t. 9, nr 1289).

²³ *AU*, nr 58.

²⁴ *BCz.*, perg. 369, vol. IV/26 (spausdintas: *CE*, t. 2, nr 178).

vaško antspaudai²⁵. Nurodyti pavyzdžiai leidžia teigti, kad adopcinio dokumento antspaudų vaško spalva pabrėžia luominę diferenciaciją. Tarp dvasininkijos antspaudų trys, priklausantys vyskupams, yra raudonos spalvos, šiame luome žemesnę poziciją pabrėžia Vloclaveko prepozito prelato Andrejaus iš Lubranco juoda vaško spalva. Remiantis ikonografija, jo antspaudas priklauso klasikiniam herbiniam tipui (antspaudu vaizduojamas skydas su herbo figūra). Apie jo priklausymą dvasininkų luomui nerodo joks kitas ženklas, tik legendos turinys. Lenkijos vidutinio ir žemesnio lygio dvasininkijos sfragistikoje tai nėra jokia išimtis. Jau XIII a. krenta į akis formalus kai kurių vidutinės dvasininkijos ir riterišku antspaudų panašumas²⁶. Dar pirmajame XIV a. ketvirtyje tarp vidutinės dvasininkijos antspaudų aptinkame smailėjančio ovalo formos antspaudą, kuriame virš klūpančio ant kelių antspaudu savininko figūros vaizduojamas švento globėjo atvaizdas²⁷. Tačiau jau 1329 m. prikabintuose Poznanės dekanu Petro Drogosławico²⁸ ir Jano, Krokuvos kanauninko ir Sandomiro arkidiakono Gerlacho sūnaus²⁹, antspauduose vietoj klūpančios po šventojo atvaizdu figūros atsirado skydai su šių dvasininkų herbais. Apie XIV a. vidurį vidutinio lygio Bažnyčios hierarchai naudojami tik herbiniais antspaudais³⁰. Vėliausiu šio reiškinio pavyzdžiu galima nurodyti du Šv. Florijono kolegijos prepozito Zbignevo Oleśnickio 1418–1423 m. antspaudus, atrodančius visai taip pat, kaip pasauliečio asmens herbiniai antspaudai³¹.

Aptariamame lenkų šlėktų antspaudų rinkinyje randame ir privačių asmenų antspaudus. Nors adopcinį dokumentą antspaudavo 16 pareigūnų, tik vienas antspaudas turi užrašą palei jo kraštą, informuojantį apie einamas pareigas. Jį prikabino Kališo vaivada Sendzivojus iš Ostrorogo. Nors ir čia legenda tik informuoja, kad jis buvo vaivada, bet nenurodo valdomos teritorijos. Taigi formaliai dauguma pareigūnų antspaudų yra privačių antspaudų pobūdžio. Šlėktų antspauduose palei antspaudu kraštą įrašytose legendose dažniausiai būna tik vardas ir informacija apie

²⁵ *AGAD*, perg. 824 (spausdintas: *KDW*, t. 9, nr 1289).

²⁶ Pavyzdžiui, Skalbmiero prepozito Gregorijaus 1234 m. aštraus ovalo formos antspaudas su brūkšneliniu ženklu ir užrašu: *S. Gregorii*. F. Piekosiński, *Pieczęcie*, s. 81.

²⁷ Plg. F. Piekosiński, *Pieczęcie*, s. 183, nr 309, 310; J. Pakulski, *Średniowieczne pieczęcie*, s. 190.

²⁸ F. Piekosiński, *Pieczęcie*, s. 202, nr 343; J. Pakulski, *Średniowieczne pieczęcie*, s. 186. Anksčiau tokie antspaudai buvo naudojami Silezijoje nuo XIII a. pabaigos – XIV a. pradžios (ten pat, p. 188, 190, 191).

²⁹ *Diplomata monasterii Clarae Tumbae*, s. 44n; F. Piekosiński, *Pieczęcie*, s. 202, nr 344. Piekosińskis (o paskui jį literatūra, žr., pavyzdžiui, J. Pakulski, *Średniowieczne pieczęcie*, s. 190) klaidingai identifikavo šį antspaudą kaip priklausiusį Krokuvos oficialui Mateušui.

³⁰ J. Pakulski, *Średniowieczne pieczęcie*, s. 185, 188, 191.

³¹ M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki*, s. 161–162, 169; taip pat plg. P. Chojnacki, *Dwie pieczęcie Ścibora z Gościeńcyc*, s. 92–99. Apie kapitulų dvasininkų antspaudus žr. J. Pakulski, *Średniowieczne pieczęcie*, s. 177–196.

asmens vietovę. XV a. pirmojoje pusėje pareigūnų antspauduose pareigų pavadinimai buvo užrašomi gana retai. Kitaip buvo ankstesniame šimtmetyje. Tuomet dauguma pareigūnų antspaudų turėjo legendas su savininko vardu ir jo pareigų pavadinimu, bet be kilmės vietos pažymėjimo.

Tipiška XV a. pirmosios pusės šlėktiško antspaudu legenda – tai lotyniškai užrašytas vardas ir vietovės pavadinimas. Mūsų atveju tik vieną kartą pasitaikė legenda su lenkišku užrašu: **s(igillum) iasconis s bogumilowic**. Horodlės antspaudų rinkinyje randame ir retesnių legendų – tik su pravarde: *Piotr Szafraniec, Jan Szczekociński, Maciej Suchodolski*. Panašiai pavardes randame 1419 m. Mikalojaus Sepieńskio antspaude ar Abrahamo Zbąszyńskio antspaude, prikabintame prie jau cituoto dokumento, išduoto 1433 m. Žygimantui Kaributaičiui. Du iš Horodlės antspaudų – Klemenso Wątróbkos ir Jano Mężyko – be informacijos apie vietovę, minimos ir jų pravardės. Vėlesnis 1433 m. Klemenso Wątróbkos antspaudas jau neturi vietovės pavadinimo, yra tik vardas ir pravardė³². Tik viename Stanislovo Gamrato „Klimontovičiaus“ antspaude yra nurodytas tėvas.

Pasikeitimai antspaudų legendų informaciniame sluoksnyje negalėjo būti atsitiktiniai. Verta pasvarstyti, kodėl buvo atsisakyta tokio prestižinio – kaip šiandien galėtume manyti – komunikato, koks buvo informacija apie einamas pareigas, o pateikiama informacija tik apie vietovę ir vardą.

Be abejo, prestižinė einamų pareigų vertė nesumažėjo. Tačiau nuoseklus privataus antspaudu naudojimas, net kai jie pradėdavo eiti pirmąsias (ir tolesnes) viešąsias pareigas, taip pat spaudų pareigūnams be jų pareigų minėjimo gaminimas turi savo prasmę. Paaiškinti šį reiškinį nėra lengva. Tiesa, galime spėti, kad pareigūnai, tikėdamiesi paaukštinimo, iš praktinių sumetimų vengė užsakinėti spaudus, kurie tapdavo nereikalingi po paaukštinimo. Vis dėlto sunku patikėti, kad Lenkijos elito atstovai buvo tokie taupūs, nes tuo pat metu jie užsakinėdavo kitus spaudus (taip pat ir „ne pareigybinius“) ir naudodavosi jais kartu su senais. Buvo laikoma normaliu reiškiniu, kad pareigūnas tvirtina raštą savo asmeniniu antspaudu arba panaudoja spaudą su neaktualia titulatura. Sandomiro vaivada Mikalojus Białucha iš Michalovo savo antrą antspaudą (B tipo) su užrašu palei kraštą **s(igillum) nicolaii de michalow palati(ni)** naudojo (kartu su antru B tipo spaudu) 1422–1433 m., paskutinį kartą – 09 13³³. O jau tarp 1430 11 04 ir 1430 12 07 tapo Krokuvos kaštelionu³⁴ ir užsakė sau atitinkamą antspaudą, kuriuo patvirtino 1433 01 03 dokumentą³⁵. Tai buvo apvalus 30 mm skersmens antspaudas su Rožės herbu ir užrašu palei kraštą:

³² *AU*, nr 58.

³³ *DPM*, s. 17, 3-as antspaudas.

³⁴ *Urządnicy małopolscy*, nr 142, 983.

³⁵ *AU*, nr 58.

si(gillbm) nicolai de michalow castellan[i] crac(oviensis). Jis, būdamas kaštelionu, mažiausiai trejus metus antspaudavo raštus vaivados antspaudu.

Galima daryti prielaidą, kad XV a. pareigūnų antspaudų legendose valdų turėjimo akcentavimas buvo laikomas svarbesne informacija. Herbas identifikavo priklausymą didesnei grupei, valdos leisdavo identifikuoti asmenį ir reiškė jo tapatybę daugiau nei einamos pareigos. Galime čia įžiūrėti išaugusį savo vertės pojūtį. Geras to pavyzdys yra du lygiagrečiai naudojami 1422 m. Krokuvos vaivados Jano Tarnowskio (nuo 1410 m. iki mirties 1432/33 m. sandūroje) antspaudai. Mažesniame (18 mm skersmens, su herbu trijų lankų aprėminime) antspaude, kuriuo buvo patvirtintas Melno taikos pirminis dokumentas, randame legendą: s(igillbm) iohh(nn)is he(re)dīs de tarnow³⁶. Prie Melno taikos pagrindinio dokumento jau prikabinatas didesnis (38 mm skersmens, su herbu trilaukiame aprėminime) antspaudas su inskripcija: s(igillbm) iohannis de tar[n]ow domi(ni) district(us) iaroslauie(ns) is³⁷. Papildoma vieta išpūdingo antspaudo legendoje buvo panaudota ne pareigų pavadinimui užrašyti, o kitoms valdoms nurodyti.

Lenkijos šlėktų sfragistikoje užmina mūsų papildomi ženklai ir raidės ant herbų. Jie nėra tų herbų elementai. Jų reikšmė ne visada yra aiški. Čechovo kašteliono Jano iš Bogumilovicų antspaude, kuriuo buvo patvirtintas adopcinis dokumentas, virš asilo galvos – Pusožio herbo figūra, o skyde aptinkame nedidelę žvaigždutę. Jo brolis Mykolas iš Bogumilovicų, kuris iš pradžių buvo Krokuvos teisėjas (1397–1403 m.), po to – Liublino kaštelionas (1403–1410 m.), o vėliau – Sandomiro kaštelionas (1410–1432 m.)³⁸, tarp 1401 ir 1422 m. naudojami spaudu, kuriame skyde virš herbo figūros aptinkame sunkiai įskaitomą ženklą, panašų į mažąją raidę „a“³⁹. 1400 m. Krokuvos vaivados Jano iš Tenčino antspaude, skyde šalia herbo figūros yra „i“ raidė, panašiai, kaip viename Sandomiro vaivados Mikalojaus Białuchos iš Michalovo antspaude randame „n“ raidę Rožės herbo figūros širdyje. Jas galima interpretuoti kaip jų vardų (Iohannes, Nicolaus) inicialus⁴⁰.

Lygindami adopcinio dokumento turinį ir jį patvirtinančius antspaudus, matome, jog suteikiančių herbus giminių sąrašas ir antspaudų sąrašas nesutampa, nors stengiasi, kad jų skaičius būtų lygus. Deja, trys antspaudai neišliko. Didelė tikimybė, kad vienas antspaudas iš jų buvo su Ravos herbu. Adoptuojančių giminių sąrašė randame dar 6 kitas lenkiškas gimines, kurių herbinių antspaudų nėra. Turime galvoje iš kitų šaltinių nežinomą *clenodium*, pavadinimu *Bychawa*, taip pat gimines: *Lis*,

³⁶ *DPM*, s. 15, 1-as antspaudas (perskaityta klaidingai).

³⁷ Ten pat, p. 29, 12-as antspaudas.

³⁸ A. Sochacka, *Jan z Czyżowa*, s. 25–71; *Urzednicy malopolscy*, nr 314, 379, 534, 704, 756.

³⁹ *AGAD*, perg. 8418; *DPM*, s. 38–39, 60, 66–67.

⁴⁰ *AP w Krakowie*, perg. 122 (spausdintas: *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków, 1879, nr 92, s. 128); Antspaudų katalogas, 19 nuoroda.

Grzymala, Biala, Wezyk, Dzialosza. Du prie dokumento trūkstami šlėktų *sigillae* galėjo turėti dviejų iš tų 6 giminių herbus. Už kitas 4 gimines buvo prikabinti antspaudai asmenų, priklausiusių giminėms, neišvardytoms tarp adoptuojančių, su Senojo žirgo, Balnakilpės, Bylinos⁴¹ ir Kornico herbais. Toks sprendimas atrodo keistas ir šiandien sunku jį pagrįsti. Net jeigu dokumento antspaudavimo momentu nebuvo galimybės panaudoti lenkų spaudų su Lapino, Gžymalos, Žalčio ir Dzialos hermais, galima buvo prikabinti su šiais herbais jau pagamintus Lietuvos ponų antspaudus. Jie buvo prie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų dokumento. Juolab kad tokia galimybė buvo pasinaudota keliais kitais atvejais, kai adopcinis dokumentas buvo patvirtintas Lietuvos diduomenės atstovų antspaudais su Jūrų katino, Valties, Kirvio, Grifo, Zadoros, Pomiano, Kasėjo, Bylinos herbais. Verta pažymėti, kad du Lenkijos riterių antspaudai prie adopcinio dokumento – Kornico herbo Sventoslavo iš Piotrovičių ir Bogorijos herbo Mareko, taip pat Vilniaus vyskupo Mikalojaus iš Gožkovo – buvo prikabinti ir prie Lietuvos ponų dokumento.

W. Semkowiczius mano, kad adopcinio dokumento turinio ir antspaudų skaičiaus neatitikimo priežastis galėjo būti bendras Horodlės adopcijos pobūdis, kur išvardinta 47 giminių grupė buvo tik platesnės reprezentacijos forma. Tačiau šiam teiginiui prieštarauja Horodlės karališkojo dokumento turinys. Jame parašyta, jog asmenys adopcijai buvo asmeniškai parinkti kunigaikščio Vytauto, o Lenkijos karalius jiems pritarė. Kadangi tai nėra formuliaro elementas ar retorinė figūra, šį fragmentą reikia suprasti pažodžiui. Prasminga, kad buvo pasirinkta antspaudų ir adoptuojančių giminių skaičiaus atitikimu, nors visiško atitikimo čia ir nepasiekta.

Prie Horodlės dokumentų (adopcinio ir Lietuvos bajorų) buvo, kaip žinia, prikabinoti adoptuojamų Lietuvos bajorų antspaudai su lenkiškais herbais. Mažai tikėtina, kad atitinkami spaudai buvo pagaminti jau po adopcijos, tai yra po 1413 10 02, ir tik tada pradėta antspauduoti šiuos dokumentus. Tokio lygio politinis įvykis, kaip suvažiavimas Horodlėje, reikalavo išankstinių, konkrečių ir detalių suderinimų, taip pat bajorų ir jų adoptuojančių giminių sąrašo. Vytauto parinkti bajorai tikrai žinojo, kokios giminės suteiks jiems herbus, nes tik tuo pagrindu galėjo užsakinėti spaudus. Kalbant apie patį adopcinio dokumento tvirtinimą, galima konstatuoti, kad kanceliarijai nepavyko užtikrinti reikiamos antspaudų prikabinimo tvarkos. Turime galvoje tiek tikslų giminių (herbų) eiliškumą pagal dokumento tekstą, tiek antspauduojančių asmenų hierarchiją. Taip pat neįmanoma suformuluoti jokio principo, pagal kurį buvo renkama vaško spalva (išimtis yra vyskupų antspaudai). Viskas rodo tai, kad antspaudavimo situacija buvo dinamiška, o darbai vyko ne kanceliarijos tyloje, bet veikiau suvažiavimo metu. Tačiau niekas neduoda tei-

⁴¹ Negalima atmesti, kad herbas, identifikuotas kaip Bylina (didžioji S su kryžiu), yra adopciniame dokumente paminėtų giminių Bychawa arba Biala herbas. Plg. F. Piekosińskiego, *Heraldyka*, s. 200n. Taip pat negalima atmesti, kad Valčkus antspaudavo Šreniavos herbu.

sės abejoti, kad dokumentas pradėjo galioti pagal visas tuo metu lenkų priimtas normas ir neprieštaravo jų pripažintiems legalizmo principams. Visi adopcijos akto antspaudavimo netikslumai, aprašomi šiandien akademinuose diplomatikos vadovėliuose, neprieštaravo XV a. Lenkijos dokumentų patikimumo kriterijams ir nežeidė tuometinės teisės principų ir procedūrų. Kelių Lietuvos ponų antspaudai, patvirtinantys jų pačių adopciją prie lenkų giminių akto, galbūt reiškia tai, kad pakako herbo ant antspaudo atvaizdo, o dokumento turinio ir antspaudo legendos turinio atitikimas nebuvo svarbus.

Literatūroje asmenys, kurie buvo karaliaus Vladislavo Jogailos ir didžiojo kunigaikščio Vytauto išduoto „karališkojo“ dokumento testacijos liudininkai, labai dažnai minimi kaip giminių, adoptavusių Lietuvos bajorus, atstovai⁴². Ši testacija apėmė visų pirma hierarchine tvarka vyskupus bei daugumą aukštesniųjų žemių pareigūnų: vaivadas, kaštelionus ir teisėjus. Kadangi ji buvo labai formalizuota, negalima tvirtinti, kad visi šie pareigūnai buvo 1413 10 02 Horodlėje. Be to, turint omeny, kad adoptuojamieji pasigamino savo herbinius spaudus iki 1413 10 02, reikia rimtai suabejoti, ar verta tik Horodlės dokumentų pagrindu bandyti nustatyti, kas iš lenkų adoptavo konkretų bajorą ir jo šeimą. Galima manyti, kad asmenys, antspaudavę adopcinį dokumentą, savo herbinais antspaudais tik patvirtino adopcijos faktą. Buvo visiškai nesvarbu, kas iš lenkų buvo už adopciją asmeniškai atsakingas, nes jos subjektas buvo giminė⁴³, o ne asmuo ar mažesnė giminaičių grupė⁴⁴. Tai vienareikšmiškai kyla iš dokumento turinio, kur kaip adoptuojantys minimi *Lisowie, Zadory, Jastrzębcy, Poraje, Gryfowie, Topory* ir pan. Reikia taip pat pabrėžti, kad dokumento tekste nėra jokios asimetrijos: kiekviena paminėta Lenkijos giminė siejasi per herbą su Lietuvos gimine, o ne su pavieniu bajoru. Stilistikos skirtumas atsirado tik dėl to, kad buvo neįmanoma surasti bendrą pavadinimą visoms Lietuvos „giminėms“, todėl atsirado, pavyzdžiui, *domus, arma, stirps, clenodium, genealogia et proclamatio nobilium Leliwa cum domo et stirpe nobilis Moniwid palatyni Wilnensis*, o *arma Zadora cum stirpe et genealogia Jawni palatyni Trocensis*. Tik tolesnėje sąrašo dalyje dokumento redaktorius supaprastino stilistiką: vienoje pusėje paliko lenkiškos giminės pavadinimą, o kitoje – tik bajoro vardą. Tačiau Jogailos ir Vytauto dokumente skaitome apie lenkų giminių adoptuojamus bajorus *cum omnibus, qui ex eorum stirte originem suam ducunt*. Kaip mano Anna Sochacka, asmenys, antspauduojantys adopcijos dokumentą, atstovavo šeimoms, o ne giminėms. Ši tyrinėtoja siūlo „palikti ramybėje dokumento

⁴² *AU*, nr 51.

⁴³ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 430nn; O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 177–207.

⁴⁴ A. Sochacka, *Możnowładcy*, s. 135.

retoriką“, kadangi „Lenkijos šlėktų giminės organizacijos funkcionavimo tyrimai rodo, kad XV amžiaus pradžioje svarbiausi tampa šeimos ryšiai, o priklausomybė giminei darosi ne tokiu svarbiu dalyku.“⁴⁵ Tačiau XV a. giminės organizacijos tyrimai jokiū būdu neleidžia formuluoti tezių, kurių pagrindu galima būtų nepaisyti šio šaltinio svarbos. Januszo Bieniako atlikti tyrimai leidžia suformuluoti išvadą, kad kaip tik XV a. pradžia buvo šlėktų giminių reikšmės apogėjus⁴⁶. *Jastrzambczy seu Lazanky alias Bolesty Nagorø vocati*, kurių vardu Horodlėje veikė vyskupas Albertas Jastrzębiecas, nėra artimiausi jo giminaičiai, bet plati giminė iš Mažosios Lenkijos (*Jastrzębcy*) centrinių žemių (*Łazęki*) ir Mazovijos (*Bolesty*). Dokumento redaktorius neatsitiktinai paminėjo čia visus regioninius giminės pavadinimus. A. Sochackos tezei prieštarauja ir tai, kad viduramžių Lenkijoje mažesnės šeimų grupės nebuvo teisės subjektai, jos nebuvo – daugiausia dėl šios priežasties – ir žymimos koku nors atskiru terminu⁴⁷. Viduramžių šlėkta dar labai silpnai įsivaizdavo šeimą visuomeninės tvarkos sferoje. Ar tokioje situacijoje turėjo reikšmės, kas prikabino antspaudą giminės vardu?

Antspaudas su giminės herbu buvo naudojamas pirmiausia individualioms teisi-
nėms veikoms tvirtinti. Tačiau prireikus herbinis kiekvieno giminės nario, nesvarbu, vyro ar moters, antspaudas buvo traktuojamas kaip visos „giminės“ antspaudas, liudijantis visos bendruomenės valią. 1406 m. Piotrkovo suvažiavime žemės savininkų atstovai įsipareigojo išduoti dokumentą, patvirtintą „kiekvienos giminės antspaudu“ prispaudimu (*cum appensiis cuius libet genealogine sigillorum*)⁴⁸. Kaip žinia, riteriškos giminės nesukūrė jokių institucinių formų, o tų giminių antspaudų apskritai niekada nebuvo. Cituojamą šaltinį galima suprasti tik šitaip: „giminės antspaudu“ galėjo būti kiekvieno giminės nario herbinis antspaudas. Tokią sampratą atitinka ir procedūra, kuri vyko 1413 m. atliekant Lietuvos ponų herbinę adopciją prie lenkiškų giminių⁴⁹. Iš to fakto, kad prie adopcijos dokumento nebuvo prikabinta daugelio aukštų Karalystės pareigūnų antspaudų, negalima joku būdu spręsti apie jų požiūrį į šį politinį faktą⁵⁰. Tarp „karališkojo“ dokumento liudininkų randame, pavyzdžiui, labai artimą Jogailai Dobrynės kaštelioną Petrą iš Vloščovos, o adopcijos dokumentą tvirtino jo brolis (ar sūnėnas), jokių pareigų neinantis Henrikas iš Radomino. Horodlės dokumentų genealoginio sluoksnio analizei įdomiau yra

⁴⁵ Ten pat.

⁴⁶ J. Bieniak, *Heraldyka*, 1978, s. 165–210.

⁴⁷ J. Bieniak, *Jeszcze w sprawie genezy rodów rycerskich w Polsce*, s. 44–55.

⁴⁸ *CE*, t. 1, nr 34. Žr. J. Bieniak, *Problemy metodyczne średniowiecznej genealogii*, s. 28n.

⁴⁹ Būtent taip reikia suprasti labai dažną, taip pat ir tarp Lenkijos pareigūnų, tos pačios giminės nario antspaudu naudojimą; paprastai vadinama (bet ar visada vykusiai?) *carentia sigilli*.

⁵⁰ Žr. G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich*, s. 391n, 413nn.

ne tai, kad nebuvo aukštų pareigūnų antspaudų (į tai iki šiol buvo kreipiamas dėmesys), o kad buvo privačių asmenų.

Mechanizmas, lemiantis išplėstą privataus antspaudo kaip giminės antspaudo sampratą, kilo iš Lenkijoje riteriškosios heraldikos esmės. Kalbame apie giminių herbų, identiškų visiems agnatiniams giminaičiams, galiojimą. Dėl to „giminės“ antspaudu galėjo būti kiekvienas antspaudas su giminės herbu. Pasak šios sampratos, svarbi buvo sprendimų, kurių subjektas buvo giminė, priėmimo praktika, kai tai darė giminės bendrijų atstovai. Jie prikabindavo savo antspaudus visų agnatų vardu. Tai veikė ir politikos, ir privačių reikalų srityje. Viešosios veiklos srityje galima nurodyti 1424 m. Korčino ir Vislicos seimelius, kurių sprendimus, be pareigūnų, tvirtino po du atskirų giminių atstovai⁵¹. Tas pats principas buvo taikytas Bresto ir Dobrynės žemių seimeliuose, kurie 1433 ir 1434 m. sutiko rinkti į Lenkijos sostą vieną iš Vladislovo Jogailos sūnų⁵². Tų giminių „senjorų“ antspaudais buvo tvirtinami dokumentai už visus kitus tų pačių herbų žemininkus. Taigi veikimas giminės vardu, iš anksto tai suderinus su kitais, suteikdavo antspaudui „giminės antspaudo“ reikšmę.

Adopcijos pritaikymas 1413 m. nebuvo Lenkijoje jokia naujiena. Adopcija pagal Romos teisę buvo žinoma XII–XIII a. sandūroje. Mini ją magistras Vincentas savo kronikoje, o praktinį taikymą patvirtina adopciniai susitarimai tarp Piastų kunigaikščių, taip pat tai, kad maždaug 1369 m. Kazimieras Didysis įvaikino anūką ir bendravarđį Slupsko kunigaikštį Kažko. Bet čia paminėtais atvejais adopcija buvo taikyta paveldui perduoti, o herbinė adopcija yra kas kita. Ji reiškia geros (šlėktiškos) kilmės ir su ja susijusių teisių perdavimą. Dar Kazimiero Didžiojo laikais kilmingumas buvo suteikiamas per išventinimą į riterius, o pagrindinė sąlyga buvo turėti žemės pagal riterišką teisę. Pavelas Gładyszaz, 1316 m. minimas tik kaip Sončo miestietis, į gyvenimo pabaigą buvo išventintas į riterius. Tai patvirtina 1358 m. karaliaus išduotas dokumentas jau šlėktai jo sūnui, Sončo paprievaidžiui Šimbarke Janui Gładyszui, karaliaus skirtų žemių gavėjui⁵³. Sandomiro stalininkai Mikalojus Wierzynekas (1341–1360 m.)⁵⁴ ir Janas Borkas (1360–1376 m.)⁵⁵ Viduramžiais Mažojoje Lenkijoje buvo paskutiniai miestiečiai, užėmę žemės pareigūnų vietas, taip pat pakelti į riterius ir žemininkus⁵⁶. Tačiau jie naudojo savo herbus. Tik Vladislovo Jogailos laikais Lenkijoje atsirado karališkosios nobilitacijos institutas. Šlėktystės siekiantys asmenys, ypač miestiečiai, tada jau galėjo pasinaudoti

⁵¹ *Liber cancellariae Stanisłai Ciolek*, s. 36n.

⁵² *KDP*, nr 576, 578.

⁵³ *KDM*, t. 2, nr 564; *ZDM*, t. 1, nr 91; S. Gawęda, *Możnowładztwo małopolskie*, s. 44n.

⁵⁴ *Urzednicy malopolscy*, nr 941.

⁵⁵ Ten pat, nr. 942.

⁵⁶ S. Kutrzeba, *Historia rodziny Wierzyńków*, s. 29–88.

nauju keliu, o ne iki 1413 m. praktikuota privačia herbine adopcija. Tarp to meto žinomiausių asmenų, kurie tapo šlėktomis per priėmimą į riterišką giminę, buvo Krokuvos miestietis Janas Warszowskis ir Vilniaus miestietis Hanulas. Nuo 1403 m. Warszowskis šaltiniuose figūruoja kaip pakeltas į riterius, o 1410 m. Žalgirio mūšyje, kaip Galvaraiščio herbo giminės atstovas, buvo priskirtas Mažosios Lenkijos riterių elitui ir kovėsi prie Krokuvos žemės vėliavos⁵⁷. Hanulas buvo kilęs iš Rygos, iš ten persikėlė į Vilnių ir Jogailos globojamas pradėjo politinę karjerą. Po 1387 m. paskui karalių persikėlė į Krokuvą. Apie 1400 m., kaip „miles de Vilna“, taigi jau buvo pakeltas į riterius, iš Krokuvos siuntė Torunės miesto tarybai laišką, patvirtintą savo antspaudu su miestietišku ženklų⁵⁸. Vėliau buvo priimtas į Gulbės herbo šlėktų giminę ir paliko šį herbą savo įpėdiniams⁵⁹.

Horodlės herbinės ir gimininės adopcijos realumą visiškai patvirtina tai, kad 1422 m. prie Melno taikos sutarties akto Jaunius Valmantaitis prikabino antspaudą su Zadoros herbu vietoj Zbignevo iš Bžezio⁶⁰. Galima taip pat priminti, kad arkivyskupas Mikalojus Trąba, Horodlėje atstovavęs Trąbų giminei, pats buvo anksčiau jos adoptuotas.

Vertė *Edmundas Rimša*

⁵⁷ F. Sikora, *Mieszczanin rycerzem*, s. 113–134.

⁵⁸ *AP Toruń*, Katalog I, nr 276.

⁵⁹ W. Bukowski, *Salomonowie herbu Łabędź*, s. 113–145.

⁶⁰ *DPM*, s. 37.

HORODLĖS AKTAI IR LIETUVOS KILMINGŪJŲ HERALDIKA

Edmundas Rimša

1413 m. Horodlės aktai iš seno domino Lietuvos ir Lenkijos istorikus, tarp jų ir heraldikos bei sfragistikos tyrinėtojus. Kadaisė prie keturių dokumentų buvo prikabinėti 96 ar 97 antspaudai. Prie lenkų šlėktų lietuviams duoto dokumento, lenkų istoriografijoje vadinamo adopciniu dokumentu, buvo 47(48) antspaudai, prie Lietuvos bajorų lenkamams duoto dokumento – 45 ir dar 4 antspaudai – prie dviejų Lenkijos karaliaus Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto vienodo turinio dokumentų (prie kiekvieno iš jų po du abiejų valdovų sosto antspaudus), išduotų Lenkijos Karalystei ir Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei.

Deja, likimas taip susiklostė, kad Lenkijos dokumentai, išduoti Lietuvai, pražuvo po Antrojo pasaulinio karo Varšuvoje. Apie šių dokumentų antspaudus galima spręsti tik iš Władysława Semkowicziaus tyrimų ir kruopščiai parengtų publikacijų. Jo laikais prie valdovų dokumento buvo Jogailos ir Vytauto antspaudai bei 44 antspaudai – prie lenkų šlėktų dokumento¹. Iš jų 8 neabejotinai priklausė lietuviams: Vaišnorui Verkolaičiui, Miciui Vilčkaičiui, Jonui Butrimui iš Žirmūnų, Butautui Mantigilaičiui, Jauniui Valmantaičiui, Stanislovui Sakui, Getautui, Valčkui. Dar tris antspaudus galima priskirti Jokūbui Mingailai, Andriui Daukentaičiui ir Čupai (su abejone)². Be publikuotų antspaudų (jų kokybė prasta), išliko neblogų šio dokumento su antspaudais nuotraukų³, gipso liejinių bei į plastiliną įspaustų antspaudų, kadaisė naudotų antspaudų publikavimui. Dauguma šių kopijų saugomos Jogailaičių universiteto Pagalbiųjų istorijos mokslų katedros rinkiniuose⁴. Lietuvos

¹ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 398, 444–446; *AU*, nr 49, s. 51–53. Publ.: W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 14–139.

² Žr. Lenkų šlėktų dokumento antspaudų katalogą.

³ Lietuvos bajorų dokumento su antspaudais nuotraukų išliko Vyriausiajame senųjų aktų archyve Varšuvoje ir Jogailaičių universiteto Pagalbiųjų istorijos mokslų katedros rinkiniuose Krokovoje. Nuotrauka skelbta: W. Semkowicz, *Braterstwo*, įklija.

⁴ Plačiau apie čia esamus Władysława Semkowicziaus bei Bolesława Podczaszyńskio antspaudų liejinių rinkinius žr.: Z. Piech, *Zbiory odlewów pieczęci*, s. 355–356 ir kt., taip pat šiame leidinyje skelbiamą Jano Wroniszewskio studiją. Dar du gipso liejiniai, greičiausiai iš to paties B. Podczaszyńskio antspaudų kolekcijos, pateko kitur. Motiejaus iš Suchodolų antspaudu su Janinos herbu liejinys turėtų būti Lvovo universiteto sfragistikos rinkinyje (W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 398, przyp. 1; *AU*, nr 49, s. 52, nr 21. Publ. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 127), o Vaišnoro Verkolaičio antspaudu su Jūrų katino herbu liejinys išliko Čartoriskųjų bibliotekos rinkiniuose Krokovoje (*BCz.*, *Odtewy*, nr 4535. Publ. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 112).

bajorų ir valdovų lenkams duoti dokumentai išliko iki mūsų dienų Čartoriskių bibliotekoje Krokuvoje. Valdovų dokumento antspaudai yra neblogos būklės. O prie Lietuvos bajorų dokumento W. Semkowiczius praeito amžiaus pradžioje rado 32 antspaudus, bet tik trys, nors ir apgadinti, buvo aiškūs, vieno likę tik pėdsakai, visi kiti buvo išbyrėję (tik kiautai)⁵. Šiandien padėtis dar prastesnė, galima kalbėti tik apie du apgadintus Jono Sungailos ir Kristino Astiko antspaudus, o Getauto antspaude vos matyti legendos kontūrai⁶. Laimė, dar XVI a. antrojoje pusėje, apie 1570 m., Janas Zamojskis, tvarkydamas Lenkijos Karalystės archyvą bei inventorizuodamas prie dokumentų išlikusius antspaudus, neaplenkė ir Lietuvos bajorų Horodlės dokumento. Tuomet jis aptarė 37 antspaudus, anksčiau jų buvę 45: 22 viršutinėje ir 23 apatinėje eilėje. Tiesa, J. Zamojskis tik prie pirmųjų 4 antspaudų nurodė jų savininkų vardus, toliau paminėjo tik antspaudų herbus, kai kuriuos iš jų nupiešė⁷, be to, kaip pažymėjo W. Semkowiczius, galbūt išskyrus pirmuosius, toliau jis nepaisęs antspaudų eiliškumo⁸. Tad, be publikuotų antspaudų, keliolikos kopijų, šiandien turime tik du 1413 m. apgadintus bajorų antspaudus prie Lietuvos dokumento. Dar vienas kitas originalus geros būklės Horodlės laikų bajorų antspaudas išliko prie 1419 m. Červinsko⁹ ir 1422 m. Melno¹⁰ sutarčių, 1432¹¹ ir 1434¹² m. Gardino aktų bei kitų dokumentų¹³.

Prieš šimtą metų Oskaras Haleckis, aptardamas W. Semkowicziaus studiją „Braterstwo szlachty polskiej z bojarstwem litewskim“, pažymėjo, kad ateityje kiekvienas tyrinėtojas, kuris rašys apie Horodlę, turės pradėti nuo W. Semko-

⁵ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 398; *AU*, nr 50, s. 55–56, nr 4, 5, 15, 36 (tik pėdsakai). Publ. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 42 (Jono Sungailos), 81 (Kristino Astiko), 110 (Getauto).

⁶ 1413 m. Lietuvos bajorų dokumentas, *BCz.*, perg. 301 (žiūrėta 2010 m. birželio 14–15 d.).

⁷ J. Zamojskio duomenys apie 1413 m. Horodlės dokumento antspaudus išliko jo rankraštiniam palikime, *AGAD, AZ*, rkps 33, s. 652–653 (žr. 1 priedą). Šią medžiagą paskelbė F. Piekosiński (Jana Zamojskiego notaty, s. 23–25, nr 53–89).

⁸ *AU*, nr 50, s. 55.

⁹ *BCz.*, perg. 327; Z. Nowak, *Dokument*, s. 72 (Kristino Astiko ir Jono Sungailos).

¹⁰ *DPM*, s. 37, nr 22; 86, nr 101 (abu Jauniaus Valmantaičio); 80, nr 93 (Kristino Astiko); 82, nr 96 (Jono Sungailos); 87, nr 102 (Jono Butrimo, galbūt Horodlės laikų); 90, nr 108 (Jono Goštauto, galbūt Horodlės laikų).

¹¹ *BCz.*, perg. 380; *AU*, nr 55, s. 78, pirmoje eilėje 8-as ir antroje eilėje 14-as (Kristino Astiko).

¹² *BCz.*, perg. 392; *AU*, nr 61, s. 100, 4-as antspaudas (Kristino Astiko), 37-as antspaudas (Jono Sungailos).

¹³ Prie didžiojo kunigaikščio Vytauto 1414 m. rašto, kuriuo patvirtinamos trumpalaikės paliaubos su Vokiečių Ordinu, išliko Alberto Manvydo antspaudas (*BCz.*, perg. 302, 4-as antspaudas; W. Szelińska, J. Tomaszewicz, *Katalog*, s. 143, nr 333. Dokumentas publikuotas: *Lietuvos istorija*, p. 676 ir įklia V). Tais pačiais metais Kauno seniūnas Sungaila užantspaudavo laišką Vokiečių Ordino maršalui (*GStA PK*, Ordensbriefarchiv, Nr. 2155; *Regesta*, Pars I, S. 134, Nr. 2155. Plg. *CEV*, nr. 608, p. 302). Greičiausiai horodlinį antspaudą (liko tik lotyniškos legendos fragmentas) prie tiksliau nedatuoto laiško Rygai prispaudė Polocko vietininkas Jonas Nemira (vietininku buvo 1412–1413 m.) (*LVVA*, f. 673, ap. 4, k. 8, nr. 155. Plg. *III*, t. 1, c. 124, № 45).

wicziaus¹⁴. Šiandien šis teiginys sfragistikos tyrimams dar aktualesnis. Pražuvus lenkų šlėktų dokumentui su didžiausiu antspaudų skaičiumi, W. Semkowicziaus surinkta ir ketvirtojo dešimtmečio pradžioje baigta skelbti medžiaga iš esmės yra vienintelis šaltinis kitiems Lietuvos vėlyvųjų viduramžių sfragistikos ir lenkiškos heraldikos klausimams tyrinėti¹⁵. Sakydami „vėlyvųjų viduramžių“ turime galvoje XIV a. pabaigą – XVI a. pradžią, arba maždaug šimto metų laikotarpį po Horodlės. Vėliausia data pasirinkome 1501 m. Bielsko ir Piotrkovo aktus, kurių antspauduose dar vyravo gotikinės mažosios raidės ir kurie tarsi užbaigė Lietuvos derybų su Lenkija dėl unijos viduramžių laikotarpį¹⁶. Tyrimams ilgesnis laiko tarpas svarbus ir tuo, kad jis leidžia atskleisti, kaip naujas reiškiny, šiuo atveju – lenkiški herbai, prigijo tarp lietuvių giminių. Vėliau, ypač nuo XVI a. vidurio, Lietuvoje pastebimas smarkus tiek lietuviškos, tiek lenkiškos heraldikos pagyvėjimas, lenkiškų herbų gausėjimas, bet šie dalykai priklauso jau visai kitai epochai, krašto viešajame gyvenime atvėrusiai daug platesnes herbų panaudojimo sritis ir galimybes. Taigi grįžkime prie viduramžių heraldikos ir Władysława Semkowicziaus.

Visą lenkų tyrinėtojo surinktą ir paskelbtą medžiagą sudaro lyg keli klodai. Vienas skirtas 1413 m. Horodlės aktų diplomatikos subtilybėms atskleisti bei prikabinų antspaudų analizei, kitas – Lietuvos bajorų giminių studijoms ir priimtų lenkiškų herbų paplitimui Lietuvos visuomenėje įvertinti. Mes taip pat daugiausia dėmesio skirsime šiems klausimams, o pradėsime nuo Horodlės dokumentų antspaudavimo.

Horodlės dokumentų antspaudavimo ypatumai

Dar XIX a. pabaigoje žinomas heraldikos tyrinėtojas Antonis Małeckis, kalbėdamas apie Horodlės aktų įteisinimą, priminė lietuvių bajorų dokumento koroboracijos įrašą, kad jį *fecimus sigillorum nostrorum munimine roborari*. Neįmanoma patikėti, pasak originalo nemačiusio A. Małeckio, kad jau tada lietuviai prie dokumentų būtų prikabinę antspaudus su tik ką (tą pačią dieną) iš lenkų gautais herbais. Dokumentas, kaip ir gerai žinoma 1401 m. Vilniaus sutartis, turėjo būti patvirtintas senaisiais antspaudais su juose pavaizduotais iki tol turėtais antspaudiniais simboliais¹⁷. W. Semkowiczius, remdamasis išlikusiais antspaudais, nesunkiai paneigė A. Małeckio teiginius ir akivaizdžiai parodė, kad visi prie 1413 m. Ho-

¹⁴ O. Halecki, O początkach szlachty i heraldyki na Litwie, s. 183.

¹⁵ Iššifruotos legendos ir antspaudų iliustracijos baigtos skelbti 1930 m., pakartotinai studija išspausdinta 1989 m. (W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 14–139), antspaudų vaškas, dydis ir kiti dalykai aptarti 1932 m. publikuojant Horodlės aktus leid.: *AU*, nr 49, s. 51–53 (Lenkijos šlėktų dokumento); nr 50, s. 55–56 (Lietuvos bajorų dokumento); nr 51, s. 60 (Lenkijos karaliaus Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto dokumento).

¹⁶ Žr. 2 lentelę.

¹⁷ A. Małeckis, Znaczenie unii Horodelskiej, s. 754. Plg. J. Dainauskas, Horodlės, p. 46.

rodlės dokumentų išlikę lietuvių antspaudai turėjo lenkiškus herbus. Kadangi jų spaudams pagaminti reikėjo nemažai laiko, galima manyti, pasak tyrinėtojo, kad abi šalys Horodlei rengėsi iš anksto¹⁸.

Paprastai tarpvalstybinius aktus kiekviena šalis antspauduodavo savais antspaudais ir atiduodavo juos kitai šaliai. Tuo tarpu Horodlėje tiek lenkų šlėktų, tiek Lietuvos bajorų dokumentai, nors jų antspaudavimo formulėse standartiškai rašoma tik apie dokumentų davėjų antspaudus (*fecimus sigillorum nostrorum ex certa nostra scientia munimine roborari* – lenkų dokumente, *fecimus sigillorum nostrorum munimine roborari* – lietuvių dokumente), buvo antspauduoti abiejų tautų atstovų, tai yra prie lenkų dokumento antspaudus prikabino ir lietuviai, o prie lietuvių dokumento – ir lenkai. W. Semkowiczius negalėjo patikėti, kad lenkams pritrūkus antspaudų, juos būtų pakeitę lietuviai, ir atvirksčiai. Kita vertus, toks antspaudavimas galėjo rodyti, kad dokumentai buvo antspauduojami herbinais antspaudais jau Horodlėje, kur spalio 2 d., dalyvaujant abiem šalims, buvo pasikeista ir dokumentais¹⁹. Su paskutine išvada dėl dokumentų antspaudavimo laiko galima sutikti, tačiau pats Horodlės aktų įteisinimas neatitinka jokių diplomatikos principų. Visuose dokumentuose išvardyti konkretūs herbus priėmę 47 lietuviai (antspaudus prikabino ne visi), o lenkų dokumentuose – herbus suteikusios 47 herbinės giminės, o antspaudus už tas gimines prikabino asmenys, išvardyti tarp liudininkų visai kitame valdovų dokumente (iš 54 ten nurodytų asmenų prikabino 15), arba asmenys, nepaminėti jokiam 1413 m. dokumente (jų net 17). Dar vieną prie lenkų šlėktų dokumento antspaudą su horodliniu Veršio herbu prikabino Stanislovas Ciołekas kaip valdovų dokumentų raštininkas (*scriptum vero per manus Czolkonis*)²⁰. Pažymėtina, kad nė vienas iš tų 54 liudininkų prie valdovų dokumento savo antspaudu neprikabino, išskyrus Jogailą ir Vytautą. W. Semkowiczius manė, kad taip galėjo atsitikti dėl

¹⁸ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 399–400. Plg. O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 179, przyp. 1. Išsamiau apie tai šioje knygoje rašo Piotras Rabiejus.

¹⁹ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 400–401. Pasak J. Długoszo, Lenkijos karalius Jogaila į Horodlę, kur jo jau laukė didysis kunigaikštis Vytautas su Lietuvos kilmingaisiais, atvyko spalio 2 d., tai yra Horodlės dokumentų išdavimo dieną, ir pagal itinerariumą ten išbuvo iki spalio 4 d. (J. Długosz, *Roczniki*, ks. 11, s. 10; A. Gąsiorowski, *Itinerarium*, s. 61). Iš Horodlės abu pusbroliai išvyko krikštyti žemaičių (J. Długosz, *Roczniki*, ks. 11, s. 19).

²⁰ Tarp prikabinėtų antspaudų bent trijuose prie lenkų šlėktų bei viename prie lietuvių bajorų dokumento (nežinia, kam priklausė) buvo pavaizduoti į Horodlės dokumentus neįrašytų lenkų herbinių giminių herbai (žr. 1 lentelę, nr. [48]–[51]). Šie ir kiti antspaudavimo aspektai buvo vieni iš svarbesnių, kurie paskatino Joną Dainauską Horodlės aktus laikyti J. Długoszo laikų klastotėmis (J. Dainauskas, *Horodlės*, p. 44–45, 50, 54 ir kt.). Autorius manė, kad tuomet prie suklastotų Horodlės aktų buvo prikabinėti nuo kitų aktų nuimti ir vėliau atsiradę lietuvių antspaudai. Pakanka pažvelgti į šiame leidinyje skelbiamą antspaudų katalogą (taip pat žr. 9, 10 ir 13 nuorodas), kuriame nurodomas ne vienas tuoj arba netrukus po Horodlės prie kitų dokumentų prikabinintas antspaudas su lenkiškais horodliniais herbais, kad įsitikintum J. Dainausko teiginių nepagrįstumu.

lenkų šlėktų ir lietuvių bajorų aktų specifikos. Jie turėjo dvišalių aktų bruožų, nes Horodlės tarpvalstybinis susitarimas baigėsi abiejų tautų susibroliavimu ir abiejų šalių pasižadėjimais bei įsipareigojimais vieni kitiems. Būtent dėl aktų dvišalio pobūdžio jie buvo patvirtinti ir sustiprinti abiejų šalių prikabintais antspaudais²¹. Kadangi daugiau nieko nežinome apie šitaip neįprastai įteisintus tarpvalstybinius dokumentus, ar taip buvo iš tikrųjų – paliekame spręsti diplomatikos specialistams.

Visi 1413 m. Lietuvos bajorų ir lenkų šlėktų antspaudai prie pergamentų buvo prikabinoti pergamentinėmis juostelėmis, kurios laiko požiūriu didesnių klausimų nekelia²². Visai kitas dalykas – antspaudų eiliškumas. Kadaisė prie lenkų šlėktų dokumento dviem eilėmis buvo prikabinoti 47 antspaudai: viršutinėje eilėje – 30 (XX a. pradžioje 27), apatinėje – 17. Beveik visi antspaudai viršutinėje eilėje, išskyrus paskutinįjį ir galbūt 28-ą²³, priklausė lenkams, apatinėje eilėje iš 17 bent 7 (ar net 9) – lietuviams²⁴. Šiame dokumente tik du aukščiausi Lenkijos dignitoriai – Gniezno arkivyskupas Mikalojus Trąba ir Krokuvos vyskupas Albertas – prikabino antspaudus pirmieji, kaip aukščiausi valdovų dokumente išvardyti lenkų atstovai²⁵. Toliau tvarka nepaaiškinama jokiais kriterijais. Iš Jogailos ir Vytauto dokumentuose išvardytų 8 vaivadų antspaudą prikabino turbūt vienintelis Poznanes vaivada Sendzivojus iš Ostrorogo. Kitus antspaudus neaiškia tvarka kabino žemesnio rango asmenys: kaštelionai (daugiau mažųjų kaštelionijų), mažesnių vyskupijų vyskupai, karaliaus sekretorius, prepozitas, teisėjas, pateisėjis ir asmenys be pareigų²⁶. Pavyzdžiui, Vilniaus vyskupas Mikalojus, pagal kilmę lenkas, yra 31 vietoje, net viena vieta žemiau už niekam nežinomą Vaišnorą Verkolaitį. Kai kurie tyrinėtojai linkę manyti, kad Lenkijos senatoriai, ypač tie, kurie buvo priešiški Vytautui, dėl lietuvių adopcijos buvo itin santūrus, gal net siekė išsisukti nuo tos prievolės²⁷. Šiaip ar taip, Horodlės aktuose matome lyg du lenkų atstovų sąrašus. Viename, pateiktame Jogailos ir Vytauto, nurodoma daug aukštų bažnyčios ir valstybės dignitorių (Gniezno arkivyskupas, 10 vyskupų, Krokuvos kaštelionas, 8 vaivados, 23 kaštelionai ir t. t.), kurie buvo susiję su valdančiąja dinastija ir vienaip ar kitaip palaikė jos politinius siekius dėl Lietuvos sosto. Labai abejotume,

²¹ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 401.

²² M. Gumowski, M. Haisig, S. Mikucki, *Sfragistyka*, s. 149; E. Rimša, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų*, p. 91–92; E. Rimša, *Pieczęcie*, s. 173–174.

²³ Neabejotinai Lietuvos Vaišnoro Verkolaičio (nr. 30) ir galbūt Mingailos (nr. 28) antspaudai.

²⁴ Aiškiai Lietuvos: Miciaus Vilčkaičio (nr. 32), Jono Butrimo (nr. 33), Butauto Mantigailaičio (nr. 34), Jauniaus Valmantaičio (nr. 36), Stanislovo Sako (nr. 37), Getauto (nr. 41), Valčkaus (nr. 44) ir, galimas daiktas, Andriaus Daukentaičio (nr. 40) bei Čupos (nr. 47).

²⁵ *AU*, nr 51, s. 71.

²⁶ A. Sochacka, *Możnowładcy*, s. 136–137.

²⁷ O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 194. Plg. A. Sochacka, *Możnowładcy*, s. 137–138.

kad visi jie buvo Horodlėje. Iš dalies tai patvirtina Lietuvos bajorų ir lenkų šlėktų dokumentų žemesnio lygio asmenų (išskyrus bažnyčios dignitorius) grupė, kurios atstovai, kaip kartais teigiama literatūroje, Horodlėje adoptavo lietuvius²⁸. Šis teiginys taip pat kelia daug abejonių, nes išeitų, kad daugiau negu pusė adoptuotojų net nebuvo įrašyti į oficialius dokumentus – apie juos sužinome, galima sakyti, atsitiktinai – iš prikabinėtų antspaudų. Labiau tikėtina, kad šie asmenys į Horodlę atvyko ne adoptuoti lietuvių, o tik patvirtinti anksčiau atliktos adopcijos arba reprezentuoti lenkų herbinių giminių, kurios, kaip rašoma valdovų privilegijoje, jau buvo sutikusios priimti ar priėmusios katalikus lietuvius į savo gretas²⁹.

Dar painiau dėl Lietuvos bajorų dokumento. Pirmiausia neaišku, kokia antspaudų eilė ir kas jų savininkai, išskyrus įtakingiausius pirmuosius septynis, kurie, arba jų herbai, daugmaž atitinka Horodlės dokumentuose išvardytų Lietuvos bajorų eilę³⁰. Nežinome, kiek antspaudų prie Lietuvos dokumento prikabino lenkai ir kiek patys lietuviai. Galima tik spėti, kad čia, kaip ir lenkų dokumente, didesnę antspaudų dalį ar bent pusę jų sudarė lietuvių antspaudai. Ir šiame dokumente, išskyrus sąrašo pradžią, greičiausiai nebuvo laikomasi hierarchijos. Galbūt tokia antspaudų tvarka siekta tiek viename, tiek kitame dokumente parodyti lygybę ir brolybę, nors tai buvo tokia lygybė ir brolybė, kad naujai iškepti „herbiniai broliai“ iš Lietuvos lenkų dokumente buvo nustumti į sąrašo galą. Kažkas panašaus turėjo būti ir dėl herbų suteikusių lenkų giminių atstovų antspaudų lietuvių bajorų dokumente. Dėl minėtos Horodlės aktų specifikos sunku pasakyti, ar tokia antspaudavimo tvarka norėta parodyti pompastiškai keltas abiejų tautų susitaikymo ir susibroliavimo idėjas, ar tiesiog tikrąjį vienu požiūrį į kitus.

Susibroliavimas ir abipusė meilė, ypač lenkų šlėktų dokumente, matyt, neatsitiktinai akcentuoti. 1413 m. Horodlėje Lietuva atgavo teisę turėti savo valdovą ne tik iki Vytauto mirties, kaip buvo rašoma 1401 m. Vilniaus sutartyje, bet ir po

²⁸ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 38, 68, 80, 111, 114, 124 ir kt.

²⁹ Žr. 35 nuorodą.

³⁰ Turima medžiaga rodo tokią eilę: 1) Albertas Manvydas (nr. 1 dokumente ir pagal J. Zamojskį); 2) Jaunius Valmantaitis (nr. 2 dokumente ir pagal J. Zamojskį); 3) Mykolas Minigaila (nr. 3 dokumente ir pagal J. Zamojskį); 4) Jonas Sungaila (nr. 4 dokumente, toje pat vietoje prikabinatas originalus antspaudas, ten pat ir pagal J. Zamojskį); 5) Jonas Nemira Vanago herbo (nr. 5 dokumente, pagal J. Zamojskio nurodytą Vanago herbą nr. 6); 6) Kristinas Astikas Ragų herbo (nr. 6 dokumente, pagal J. Zamojskio nurodytą Ragų herbą nr. 5, toje vietoje prikabinatas ir antspaudas originalas); 7) Jonas Butrimas iš Žirmūnų Kirvio herbo (nr. 7 dokumente ir pagal J. Zamojskio nurodytą Kirvio herbą), bet jau Getautas Kasėjo herbo (išvardytas dokumente nr. 24, išliko originalas nr. 21, pagal J. Zamojskio nurodytą Kasėjo herbą nr. 15). W. Semkowiczius, remdamasis J. Zamojskio rankraščio piešiniais, nurodė, kad prie Lietuvos bajorų dokumento prikabinatas 14-as antspaudas yra analogiškas lenkų dokumento 40-am antspaudui (Andriaus Daukentaičio, – *E. R.*), 16-as – identiškas lenkų dokumento 30-am antspaudui (Vaišnorio Verkolaičio), 19-as – galėjo priklausyti lenkų dokumento 35-am antspaudui (Jano Męzyko), 21-as – labai artimas, galbūt net identiškas lenkų dokumento 31-am antspaudui (Vilniaus vyskupo Mikalojaus), 36-as – identiškas lenkų dokumente esančiam 39-am antspaudui (pagal legendą kažkokio Martyno), 37-as – identiškas lenkų dokumento 42-am antspaudui (Sventoslavo iš Piotrovicų).

Vytauto mirties, – numatyta, kokia turinti būti tokių valdovų rinkimo procedūra dalyvaujant abiem šalims. Žymus lenkų teisės žinovas Osvaldas Balzeris Horodlės aktą pavadino net „rinkimų aktu“³¹. Tačiau abipusės meilės deklaracija siekta ir kitų tikslų. Tolstant kūnams vienas nuo kito politiškai, ieškota vidinio abiejų kraštų valdančiojo elito ir net žemesnių sluoksnių suartėjimo. Tai, pasak lenkų autorių, turėjo sustiprinti abiejų valstybių kilmingųjų politinę įtaką, kuri būtų savotiška atsvara augančiam didžiojo kunigaikščio savarankiškumui Lietuvoje³². Dar aiškiau suformulavo Mečislovas Jučas, pavadinęs „adopciją“ vienu iš Horodlės aktų pradų, griovusių Lietuvos valstybę iš vidaus³³.

Ir dar vienas dokumentų antspaudavimo ypatumas. Iš turimų duomenų matyti, kad Zadoros herbo giminę antspauduojant lenkų ir lietuvių dokumentus reprezentavo Jaunias Valmantaičio, Vadvico – Jano Mężyko iš Dombrovos, Grifo – Butauto Mantigailaičio, Kasejo – Getauto, Jūrų katino – Vaišnoro Verkolaičio, Kiaulytės – Andriaus Daukentaičio, Aštuoniaragio – iš Lenkijos kilusio Vilniaus vyskupo Mikalojaus antspaudai³⁴. Dar būtų galima patikėti, kad Aštuoniaragio herbą gavęs niekam nežinomas Surgutis iš Raškimų ir net Vadvico herbą priėmęs garsios giminės atstovas Petras Mangirdaitis nespėjo pasidaryti spaudų ir už juos antspaudus prikabino lenkų atstovai. Bet jei taip, dar daugiau lenkų neturėjo spaudų, nes už Zadoros, Grifo, Kasejo, Jūrų katino, Pomiano, Kiaulytės herbų gimines kabino antspaudus lietuviai, tarp kurių buvo ir negirdėtų vardų. Vadinasi, problema būtų ne spaudų turėjimas ar neturėjimas. Didesnė tikimybė, kad anksčiau išvardytų lenkiškus herbus priėmusių lietuvių, už kuriuos antspaudavo lenkai, bei tuos herbus suteikusių lenkų, už kuriuos antspaudavo lietuviai, dėl įvairių aplinkybių Horodlėje nebuvo. O tai reiškia, kad bent tie Lietuvos bajorai, kurie antspaudavo už neatvykusius lenkų kilminguosius, turėjo būti su jais susigiminiavę dar iki Horodlės suvažiavimo. Vadinasi, Horodlės dokumentų rengėjai iš anksto žinojo tik apie tas 47 lenkų herbines gimines, sutikusias priimti į savo herbus lietuvius, bei apie tiek pat Vytauto išrinktų lietuvių giminių atstovų³⁵, kurie ir buvo įrašyti į visus tris dokumentus.

³¹ O. Balzer, *Unia horodelska*, s. 14. Horodlės aktą „rinkimų“ (*de electione*) aktu, kaip pažymėjo E. Banionis, vadino ir amžininkai (E. Banionis, Lietuvos bajorai, p. 201–202).

³² A. Sochacka, *Możnowładcy*, s. 135–136.

³³ M. Jučas, *Lietuvos ir Lenkijos unija*, p. 146.

³⁴ Žr. 1 lentelę.

³⁵ Adoptuojamų (ar jau adoptuotų) lietuvių sąrašą valdovų privilegijos rengėjai turėjo žinoti iš anksto, nes, kaip rašoma joje (žr. 16 paragrafą), išrinktus lenkų herbams priimti Lietuvos kilminguosius Lenkijos kilmingieji kartu su visais, kildinančiais save iš jų giminės, „į brolystės ir giminystės draugiją priėmė“ (*ad fraternitatis et consanguineitatis consortia receperunt*). Toje pat privilegijoje (8 paragrafas) rašoma apie Lietuvos žemių kilmingųjų duotą priesaiką valdovams, „kaip tai aiškiai išdėstyta jų raštuose, kuriais apsikeitė su Lenkijos Karalystės ponais“ (*prout clarius in litteris ipsorum, quas cum baronibus regni Poloniae sibi invicem concesserunt, continetur*). Apsikeisti antspauduotais raštais buvo galima tik tuo atveju, jei lietuviai į Horodlę atvyko turėdami spaudus su naujaisiais lenkiškais herbais.

Tad dalis lietuvius adoptavusių lenkų, kurie nebuvo įrašyti į valdovų dokumento liudytojų sąrašą arba neprikabino savo antspaudų prie abiejų šalių kilmingųjų dokumentų, nuėjo į užmarštį. Pavyzdžiui, nieko nežinoma, kas konkrečiai iš lenkų atstovavo Kasėjo, Jūrų katino, Pomiano, Kiaulytės ir kitoms herbinėms giminėms. Suprantama, rengiantis Horodlės suvažiavimui, net ir su geriausiaisiais norais buvo neįmanoma visko iš anksto numatyti, juo labiau visų atvyksiančių iškilmingo akto dalyvių. Būtent dėl to, nesant vienos šalies atstovų, lietuvių ar lenkų, už herbines gimines, kurioms prioritetas teiktas pačiuose dokumentuose, antspaudavo kitos šalies atstovai. O ten, kur tokie atstovai buvo, kaip Lelivos herbo – Jadvyga iš Leženicų ir Albertas Manvydas, Ragų herbo – Gniezno arkivyskupas Mikalojus Trąba ir Kristinas Astikas iš Kernavės arba Vanago herbo – Krokuvos vyskupas Albertas ir Polocko seniūnas Jonas Nemira, kiekvienas prikabino antspaudą prie savo šalies dokumento³⁶. Ko gero, dėl šių aplinkybių, o ne žodelio *etc* (žr. toliau), prie lenkų šlėktų dokumento atsirado antspaudai su nehorodliniais (į dokumentus neįrašytai) Balnakilpės, Kornico, Senojo žirgo herbais. Nenuostabu, kad į Horodlę buvo atvykusių ir kitų giminių atstovų. Įdomiau tai, kad jie, neatvykus oficialiai į dokumentus įrašytų herbinių giminių asmenims, prikabino savo antspaudus arba už juos, arba tiesiog dėl reikiamo skaičiaus. Bent lenkų dokumente aiškiai stengtasi prikabinti tiek antspaudų, kiek buvo įvardyta herbinių giminių, tai yra 47. Panašiai galėjo pasielgti ir lietuviai, nes kadaise prie jų dokumento taip pat buvo du antspaudai su nehorodliniais Kornico ir Laivo herbais.

W. Semkowiczius tvirtino, kad abiejuose dokumentuose nėra antspaudų su tuo pačiu herbu³⁷. Tai leido tyrinėtojai Horodlės aktus priskirti „giminių aktų“ tipui. Jų davėjai ir gavėjai, pasak W. Semkowicziaus, yra atskirų giminių atstovai. Tai patvirtina tiek dokumentų tekstai, tiek minėti lietuvių bei lenkų dokumentų antspaudavimo formalumai. To nebūtų galima išvengti, jei kiekvieną dokumentą, kaip kitais atvejais būna, antspauduotų konkretūs asmenys. Taigi Horodlės dokumentų antspaudai yra reprezentacinio giminių pobūdžio, jų svarbą nurodo pavaizduoti herbai, priklausantys susibroliavusioms giminėms. Šiuo atveju ne tiek svarbu, kas iš herbinės giminės (senjoras ar mažiau žinomas asmuo) prikabino antspaudą. Pavyzdžiui, Lenkijos Lelivos herbo giminę prie lenkų dokumento reprezentavo moters – Jadvygos iš Leženicų – antspaudas, Lietuvą prie lietuvių dokumento – šį herbą priėmusio vieno įtakingiausių to meto asmenų – Vilniaus vaivados Alberto

³⁶ Tiesa, kartą šis principas prie lenkų šlėktų dokumento buvo pažeistas (žr. 7 ir 44 antspaudus bei 37 nuorodą).

³⁷ Iš dalies šiam teiginiui galima pritarti. Galbūt buvo tokia siekiamybė, bet bent vienu atveju, greičiausiai per neapsižiūrėjimą, liko nerealizuota, nes lenkų šlėktų dokumente atsirado du antspaudai, lenko Jano iš Grodzinos ir lietuvio Valčkaus, su Šreniavos herbu. W. Semkowiczius, kad nesugriautų savo teiginio, jog nepasikartojo vienodi herbai, bajoro Valčkaus antspaude tradiciškai, pagal figūros kryptį, pavaizduotą Šreniavą pavadino Bylina (žr. lenkų šlėktų dokumento 44-ą antspaudą).

Manvydo – antspaudas³⁸. Ši išvada leidžia paaiškinti, kaip prie Horodlės dokumentų atsirado ir kitų mažai žinomų asmenų antspaudai. Bemaž prieš 20 metų Egidijus Banionis, ištyręs Horodlėje dalyvavusių Lietuvos bajorų sudėtį, klausė, kodėl Horodlėje nebuvo aukštų valstybės pareigūnų, Žemaitijos seniūno Kęsgailos bei jo brolio krašto maršalo Rumbaudo, Gedgaudo, Klausgailos ir kitų garsių asmenų³⁹. Jiems, pasak W. Semkowicziaus teiginių, Horodlėje atstovavo broliai: Kęsgailai ir Rumbaudui – Jaunius Valmantaitis, Jurgiui Gedgaudui – Albertas Manvydas (žr. 1 lentelę), o tikrai žemaitiškos Klausgailos giminės Horodlėje nebuvo (apie žemaičius bus rašoma toliau)⁴⁰.

Šiuolaikinė lenkų istoriografija, kitaip negu ankstesnė, perdėm nesureikšmina giminių vaidmens. XV a., pasak Annos Sochackos, vis didesnį vaidmenį ėmė vaidinti šeimų ryšiai, o šeimos priklausymo giminei reikšmė mažėjo. Tad ir adoptuojant lietuvius nereikėjo giminių senjorų arba ant aukščiausių visuomeninės hierarchijos pakopų stovinčių giminių atstovų pritarimo, užteko adoptuotojo šeimos sutikimo⁴¹. Tiesa, kaip iš tikro vyko ši procedūra, nieko nežinome. Jei kalbėsime apie Lietuvą, čia, sprendžiant iš turimos medžiagos, lenkiškas herbas buvo skirtas visai giminei, nepriklausomai nuo to, kas jai oficialiai Horodlėje atstovavo⁴². Reikia nepamiršti, kad to meto lietuvių „giminė“ daug kuo skyrėsi nuo vėlesnės, turinčios pavardę, teisinius valdų paveldėjimo ir apsaugos svetus, istorinę tradiciją ir kitus atributus⁴³. Neverta net kalbėti apie lenkiškų giminių vardus, kuriems atsirasti didelę įtaką turėjo herbų vardai ir šūkiiai (*zawołanie, proclamatio*)⁴⁴. Tokių dalykų Lietuvos giminių varduose nerasime, nors Horodlėje valdovai tvirtino, kad Lietuvos bajorų giminės priimamos ne tik į lenkų herbus, bet ir į jų papuošalus bei šūkius (*armis, clenodiis et proclamationibus*), kuriais lietuviai nuo šiol turėsia amžinai džiaugtis ir naudoti (*exnunc et in antea perpetuis temporibus ubilibet gaudeant, potiantur*), kaip juos lenkų šlėkta naudoja⁴⁵. Žinoma, turima negausi medžiaga iš esmės reprezentuoja tik iškiliasias gimines, o apie daugumos smulkiųjų bajorų likimą nieko nežinome, o

³⁸ W. Semkowicz, Braterstwo, s. 402–403.

³⁹ E. Banionis, Lietuvos bajorai, p. 194 ir kt. Dar prieš tai toks klausimas kilo ir J. Dainauskui, įrodinėjusiam, kad Horodlės aktai yra vėlesnių laikų klastotės (J. Dainauskas, Horodlės, p. 50–51).

⁴⁰ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas*, p. 75.

⁴¹ A. Sochacka, *Możnowładcy*, s. 136–137.

⁴² Pavyzdžiui, iki tol nelabai įtakingo Jauniaus Valmantaičio 1413 m. priimtą Zadoros herbą netrukus randame jo galingesnių brolių Kęsgailos ir Rumbaudo, taip pat Šedbaro, Sudivojaus, Gudigirdo bei pastarojo palikuonių Kondratavičių, Zavišų ir greičiausiai Daugėlių heraldikoje (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 27–38; K. Pietkiewicz, *Kieżgajlowie*, s. 24–27; I–II genealoginės lentelės ir kt.).

⁴³ Išsamiau apie „giminės“ sąvoką XV a. Lietuvoje ir kitus su ja susijusius dalykus žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 103–117.

⁴⁴ J. Bieniak, *Heraldyka*, s. 85–93; J. Szymański, *Nauki*, s. 668–669.

⁴⁵ Turbūt vienintelis Jonas Sungaila, jei teisingai šifruojama antspaudo legenda, buvo joje įsirašęs „sungal dicti lys“, bet tuo ir baigėsi lenkiškų herbinių giminių vardų perėmimas.

kaip matysime toliau (žr. antspaudų katalogą ir 2 lentelę), nėra daugiau duomenų ir apie jų priimtus lenkiškus herbus.

Antspaudų teikiama informacija

W. Semkowiczius, publikuodamas kartu su Stanisławu Kutrzeba Horodlės antspaudus, tik konstatavo faktus – būtent be eilės numerio nurodė juose pavaizduotų herbų išvaizdą, lotyniškų legendų rašybą, antspaudų vaško spalvą, formą ir jų dydį. Mes norėtume į juos pažvelgti šiek tiek platesniame sfragistikos kontekste. Juolab kad antspaudų vaško spalva, jų dydis, išvaizda, legendų rašyba kartu su kitomis šiame straipsnyje bei antspaudų kataloge išsakytomis mintimis turėtų bent iš dalies padėti tirti kitus svarbius klausimus: pavyzdžiui, padėti nustatyti bent sąlyginį spaudų pagaminimo (iki ar po Horodlės), dokumentų antspaudavimo (spalio 2 d. Horodlėje ar vėliau) laiką. Suprantama, pražuvus lenkų šlėktų dokumentui su keliais ar keliolika lietuviškų antspaudų, teks naudotis W. Semkowicziaus paskelbta medžiaga, o kalbant apie Lietuvos bajorų dokumento antspaudus – ir J. Zamojskio pateiktais duomenimis.

Pirmiausia apie naujai įgytus herbus. Jie Lietuvos bajorų antspauduose vaizduoti labai paprastai. Dažniausiai į gotikinį skydą įdėta herbo figūra, jokių kitų atributų nėra. Turbūt vienintelio Trakų kašteliono Jono Sungailos herbas aprėmintas trilankiu arba trilapiu. Panašiai vaizduoti ir lenkų šlėktų herbai. Čia, kadangi daugiau išliko antspaudų, pora herbų įrėminta trilankiu (Dzierslavo iš Skšino ir Petro iš Falkovo), vienas – šešialankiu, skydas atrodo lyg rožės viduryje (Mikalojaus iš Korabievicų). Pagaliau trys lenkų herbai vaizduojami išėsto ovalo keturlankyje arba tiesiog ovale. Tokiuose aprėminimuose vaizduoti palenkti į priekį skydai, virš kurių uždėti herbų šalmai su jų papuošalais ir skraistėmis (Poznanės vaivados Sendzivojaus iš Ostrorogo, Jano iš Grodzinos ir Krokuvos pakamario Petro Szafranico)⁴⁶. XV a. Lietuvos kilmingųjų heraldikoje tokie dalykai nepaprastai reti. Turbūt pirmasis tai 1422 m. galėjo padaryti Podolės seniūnas Jurgis Gedgaudas⁴⁷. Aiškiai visą herbą – ant palenkto skydo uždėtą šalimą su papuošalu ir skraiste – randame valdovo maršalo Jono Goštauto 1434 m. antspaude⁴⁸. Šalmų pagausėjo

⁴⁶ Žr. lenkų šlėktų dokumento antspaudų katalogą.

⁴⁷ 1422 09 27, Melnas. Pirminis sutarties dokumentas, *AGAD*, perg. 85; *DPM*, s. 20, nr 7. Išėsto ovalo penkialankyje turėjo būti Lelivos herbas: skyde pusbėnelis ir žvaigždė, virš skydo galėjo būti šalmas. Deja, dalis keturlankyje buvusių elementų ištrupėję, kiti užsitrainę.

⁴⁸ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 95. 1434 m. buvo prikabinatas dar vienas panašios kompozicijos 29 mm skersmens natūralaus vaško herbinis antspaudas, priskiriamas Maišiagalos seniūnui Mikalojui Tautgirdui, kuris Horodlėje gavo Drijos herbą. Antspaudas sunykęs, jame liko daugmaž aiškus tik herbo šalimą puošiantis sparnas ir legendos fragmentas: *s(igillum) nicolai..... tzesow (BCz., perg. 392; AU, nr 61, p. 101, 24-as antspaudas)*. Iš tikrųjų seniausiuose Drijos herbo variantuose virš

tik amžiaus pabaigoje⁴⁹. Reti jie ir kaimyninėje Lenkijoje, vis dėlto čia Józefas Szymański surado apie 19,5 % šalmis papuoštų vėlyvųjų viduramžinių herbų skydų, kuriuos paprastai naudojo aukščiausio rango pareigūnai⁵⁰.

Daug iškalbingesnė lotyniška legendų epigrafika. Iki 1380 m. net valdovų antspauduose galima rasti ir lotyniškai, ir rusėniškai parašytų legendų. Po to, kai nužudžius Kęstutį į didžiojo kunigaikščio sostą sugrįžo Jogaila, jau nerasime nė vieno Lietuvos valdovo, vėliau ir valstybės antspaudu, kurio legenda būtų parašyta ne lotynų kalba⁵¹. XIV a. antroje pusėje, ypač po Lietuvos krikšto, lotynų kalba pradėjo skverbtis į kunigaikščių Gediminaičių, magdeburginių miestų, katalikų bažnyčios antspaudus, o nuo Horodlės laikų – ir į Lietuvos kilmingųjų antspaudus (iki tol legendos dažniau rašytos kirilica). Horodlės dokumento antspaudų lotyniškos legendos (kitokių nėra) turėjo pabrėžti kilmingųjų luomo orientaciją į lotyniškąją kultūrą, juolab kad ir Horodlės aktuose buvo skelbiama, jog į lenkiškus herbus priimami tik lietuviai katalikai. Tiesa, ne visuomet lotynų kalba buvo nugalėtoja. XV a. galima rasti ne vieną antspaudą, net su priimtais lenkiškais herbais, kur pagal tradiciją legendoje antspaudu savininkas buvo įvardytas rusėniškai⁵².

XV a. pradžioje tiek Lenkijos, tiek Lietuvos antspaudų lotyniškoje epigrafikoje jau vyravo gotikinės mažosios raidės. Jos pirmą kartą mūsų krašte pasirodė 1382 m. Jogailos ir Skirgailos antspauduose, šiek tiek anksčiau – Lenkijos valdovų sfragistikoje⁵³. Lotyniškų legendų rašyba labai paprasta. Legendos pradžią paprastai ženklina kryželis ir sigla S (*Sigillum*), toliau rašomas antspaudu savininko vardas arba vardas ir tėvavardis. Kai kurie antspaudų savininkai, greičiausiai veikiami lenkų, XIV a. dokumentuose galbūt ir vokiečių tradicijų, nurodė su priežodžiu *de kilmės vietą arba tėvonių valdą*⁵⁴. Albertas Manvydas antspaudų legendose rašėsi

skydo uždėtame šalme vaizduoti du vienas už kito sparnai su herbo figūra (trys rombinės žaidimo kauliuko akeles) ant jų (J. Szymański, *Herbarz*, s. 117–118).

⁴⁹ Pavyzdžiui, tai rodo kilmingųjų herbiniai antspaudai, prikabinėti prie 1499 07 24 Vilniuje išduoto 1413 m. lietuvių bajorų dokumento transumpto, *BCz.*, perg. 650; *AU*, nr 76, s. 126.

⁵⁰ J. Szymański, *Herbarz*, s. 48–49. Plg. E. Rimša, *Heraldika*, p. 40; E. Rimša, *Heraldry*, p. 42–43; J. Wroniszewski, *Średniowieczne pieczęcie*, s. 246–247.

⁵¹ E. Rimša, *Kas antspaudavo 1380 m. Dovydiškių sutartį?*, p. 87.

⁵² Pavyzdžiui, rusėnišką legendą randame 1432 m. Dembno herbo savininko Galmino Nadabaičio, Vadvico herbo savininko Petro Mangirdaičio, Zadoros herbo savininko Šedbaro Valmantaičio antspauduose (*BCz.*, perg. 380; *AU*, nr 55, s. 78: 12, 13, 15 ir 21-as antspaudai). Plačiau apie Lietuvos bajorų antspaudų rusėniškas legendas prie lenkiškų herbų žr.: J. Dainauskas, *Horodlės*, p. 48–49.

⁵³ E. Rimša, 1385 m. Krėvos akto antspaudai, p. 94–95, 97–98. Plg. A. Gieysztor, *Zarys dziejów pisma lacińskiego*, s. 169; S. K. Kuczyński, *Pieczęcie książąt mazowieckich*, s. 208; J. Wroniszewski, *Średniowieczne pieczęcie*, s. 239–240. Kituose paminkluose gotikinės mažosios raidės išstumia didžiąsias maždaug XIV a. aštuntajame dešimtyje (B. Trelińska, *Gotyckie pismo epigraficzne*, s. 53, 155).

⁵⁴ Dokumentuose priežodis *de* atsirado XIV a. pabaigoje, plačiai imtas vartoti XV a. Pavyzdžiui, 1396 m. Albertas Manvydas rašėsi *de Wischna* (iš Višnevo), vėliau, kaip ir jo sūnus Jonas 1422 m., – *de Szupran* (iš Župronių), 1411 m. Minigaila – *de Dewenyszki* (iš Dieveniškų) ir t. t. (žr. Antspaudų katalogą, taip pat: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 90–91. Plg. *Vitoldiana*, p. 31).

esąs iš Župronių (*de Szupran*), Jonas Butrimas – iš Žirmūnų (*de Zirmuny*), Kristinas Astikas – iš Kernavės (*de Kernova*), o Surgutis – iš Raškimių (*de Reszkimi, Roszkini*). Valčkus ir greičiausiai Čupa taip pat rašėsi *de*, bet antspaudų legendose įrašyti vietovių pavadinimai liko neiššifruoti⁵⁵. Retesnė Jono Sungailos antspaudų legenda. Joje įrašyti krikščioniškas ir pagoniškas vardai, o legendos pabaigoje pažymėta, kad jis esąs Lapinas (*dititi lps*). Be to, virš skydo įrašytos greičiausiai *ɕ* ir *l* raidės galėtų reikšti herbo pavadinimą – *ɕ(lenodium) l(iɕ)*, o šalia skydo įrašytos dvi raidės *ɕ* ir *t* – kad jis esąs Trakų kaštelionas (*castellanus trocensis*)⁵⁶. Lietuvos sfragistikoje tai antrasis po 1410 m. Manvydo antspaudų egzempliorius ir vienintelis tarp išlikusių prie Horodlės dokumentų antspaudų, kuriame, nors ir labai kukliai, nurodytos kilmingo asmens pareigos. Didelė tikimybė, kad Horodlėje buvo dar vienas Vilniaus vaivados Alberto Manvydo neišlikęs antspaudas su jame nurodytomis pareigomis (*palatini vilnensis*)⁵⁷. Svarbu pažymėti, kad abu asmenys į šias pareigas, kaip ir kiti naujai įsteigtų Vilniaus ir Trakų vaivadijų pareigūnai, buvo paskirti Horodlės aktu. Tai nieko nestebintų, jei ne jų (ypač Sungailos) antspaudai su juose įrašytais tik ką gautomis pareigomis. Juk spaudams išraižyti reikėjo ir meistrų, ir laiko. Vadinasi, Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas bus iš anksto pažadėjęs minėtiems asmenims suteikti būsimas Vilniaus vaivados ir Trakų kašteliono pareigas, kurias jie ir įsirašė į iš anksto Horodlės dokumentų antspaudavimui pagamintus spaudus.

Dabar, jei pažvelgsime į W. Semkowicziaus ir J. Zamojskio pateiktus duomenis apie antspaudų vašką, pamatysime, kad du lietuvių antspaudai (Jauniaus Valmantaičio ir Stanislovo Sako) buvo įspausti į raudoną vašką, Alberto Manvydo – į žalią, Vaišnorio Verkolaičio – į geltoną, daugiausia jų – į rusvą arba rudą (Jono Butrimo, Butauto Mantigailaičio, Jono Sungailos, Kristino Astiko, Getauto, turbūt Andriaus Daukentaičio, Čupos ir Mingailos), dar bent 3 – į juodą vašką (Miciaus Vilčkaičio, Getauto ir Valčkaus). Tą patį galima pasakyti ir apie lenkų šlėktų antspaudus. Čia, išskyrus dviejų aukščiausių Lenkijos bažnyčios hierarchų ir Vilniaus vyskupo raudono vaško antspaudus, raudonu vašku antspaudavo vienintelis iš kitų šaltinių nežinomas Petras iš Kozlovo, įvairių atspalvių žaliu – 8 asmenys, pradedant Jadvyga iš Leženicų ir baigiant Liublino kaštelionu Janu iš Ščekocino, geltonu – 2, rusvu – 3, tarp jų ir Poznanės vaivada Sendzivojus iš Ostrorogo, ir net 13 antspaudų buvo įspausta į juodą vašką. Tarp jų – 3 kaštelionų, po vieną

⁵⁵ Žr. lenkų šlėktų ir lietuvių bajorų dokumentų antspaudų katalogus.

⁵⁶ W. Semkowiczius *ɕ* ir *l* bandė šifruoti *ɕ* ir *l*, tai yra *ɕ(ungoil) l(iɕ)*, W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 41–42.

⁵⁷ 1414 01 04, tai yra praėjus trims mėnesiams nuo Horodlės įvykių, Albertas Manvydas prikabino antspaudą su jame įrašytais Vilniaus vaivados pareigomis (*BCz.*, perg. 302, 4-as antspaudas. Taip pat žr. Lietuvių bajorų antspaudų katalogą).

prepozito ir pateisėjo, visi kiti – asmenų be pareigų⁵⁸. Juodas vaškas, kurį XV a. pradžioje paprastai, bent Lietuvoje, naudojo dvasininkai, ypač vienuolynai, bajorams nelabai tiko, nors nebuvo specialiai draustas ar kitaip reglamentuotas. Gali būti, kad W. Semkowiczius suklydo ir juodu vašku palaikė oksidavusį žalią vašką, bet dabar, pražuvus svarbiausiems šaltiniams, to patikrinti neturime galimybės.

Lietuvoje dažytas žalias, raudonas vaškas atsirado XIV a. antroje pusėje. Ančiaus pabaigoje raudonas vaškas tapo Lietuvos didžiųjų kunigaikščių (valstybės) ir apskritai kunigaikščių Gediminaičių, Vilniaus vyskupų, o nuo XV a. pradžios ir kitų katalikų vyskupų privilegija. Nuo XV a. trečiojo dešimtmečio kartais raudoną vašką naudojo ir ne iš Gediminaičių kilę kunigaikščiai (Melno sutartyje Alšėniškiai). Tuo tarpu tarp bajorų XV a. išryškėjo aiški gradacija. Jų žymiausi atstovai, kurie buvo susiję su valdovo dvaru ir turėjo valstybės pareigų, nuo trečiojo dešimtmečio pradėjo antspauduoti žaliu vašku (pavieniai atvejai žinomi XIV a. paskutiniajame dešimtmetyje), o visi kiti naudojo nespaltintą vašką (gelsvą, rusvą). XVI a. pradžioje, atsiradus pirmosioms raudono vaško privilegijoms, raudonas vaškas greitai tapo aukštas valstybės pareigas ėjusių asmenų, arba diduomenės, privilegija, žaliu vašku pradėjo antspauduoti įvairūs pavietų rango pareigūnai, tai yra vidutinė bajorija, o nedažytas vaškas liko smulkiajai bajorijai. XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje šiek tiek naudotas ir juodas vaškas, bet išliko labai mažai duomenų: žinoma tik apie vieną Sungailos antspaudą (žr. p. 482, il. 20)⁵⁹.

Mus dominančiu laikotarpiu akivaizdžiai vaško spalvų hierarchiją pabrėžė Kryžiuočių Ordino didysis magistras. Jis 1422 m. Livonijos magistrui rašė, kad Melno sutartį su Lenkija ir Lietuva raudonu vašku gali antspauduoti jis ir Livonijos vyskupai, žaliu – krašto maršalas, Talino komturas ir riteriai, o miestai ir visi kiti dalyviai – geltonu, tai yra natūraliu vašku⁶⁰. Lenkija ir Lietuva, antspauduodama Melno aktą, taip pat laikėsi griežtos vaško spalvų hierarchijos. Jogailos ir Vytauto sosto antspaudai, kaip paprastai, buvo įspausti į šviesų natūralų vašką, vyskupai ir kunigaikščiai, sostinė Krokava antspaudavo raudonu vašku, o kilmingieji, tiek aukščiausio rango valstybės, tiek žemesnio rango vietos pareigūnai, kiti miestai – žaliu (vienur šviesesniu, kitur tamsesniu)⁶¹. Taigi lenkų šlėktų ir Lietuvos bajorų Horodlės

⁵⁸ Žr. lenkų šlėktų ir lietuvių bajorų dokumentų antspaudų katalogus.

⁵⁹ Išsamiau apie tai žr.: E. Rimša, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudų vaškas, p. 3–18. Rašydami straipsnį nežinojome apie 1422 m. Melno akto antspaudus, kurie leidžia raudono vaško plitimą tarp kunigaikščių ne Gediminaičių ir žalio vaško skverbimąsi į valdovo aplinkos kilmingųjų sfragistiką pasendinti vienu dešimtmečiu (*DPM*, s. 20, 37, 73–90). Tuomet liko nepastebėtas šiuo metu vienintelis mums žinomas 1410 m. juodo vaško Sungailos antspaudas (*GStA PK*, XX. Hauptabteilung, Schiebl. 63, Nr. 4, 5-as antspaudas).

⁶⁰ J. Sachssendahl, *Siegel und Münzen*, S. 19; W. Ewald, *Siegelkunde*, S. 55, 158.

⁶¹ *DPM*, s. 15–99. Panašiai antspauduotas ir 1419 m. Lenkijos bei Lietuvos prisijungimo prie Kalmaro unijos šalių aktas. Pasak Zenono Nowako, išliko 23 prikabinėti antspaudai ir vienas nukritęs (kadaise buvo padarytos 78 skylutės antspaudų raiščiams įverti, tekste išvardyti 74 laiduotojai).

dokumentai iš bendro konteksto išsiskiria tiek vaško spalvų įvairove, tiek dažnu spalvų hierarchijos nepaisymu. Net tas pat asmuo Getautas lenkų šlėktų dokumentą antspaudavo juodu (ar žaliu, jei jis oksidavosi), o lietuvių bajorų – rusvu vašku. Vaško spalvų įvairovė lyg rodytų, kad dokumentai buvo antspauduoti ne vienu metu, bet tam prieštarautų išlikę labai jau vienodi antspaudų vaškiniai kiautai su skirtingo dydžio antspaudų ertmėmis. Šie dalykai leistų manyti, kad tiek lietuviai, tiek lenkai, galbūt net valdovų raštinių padedami, iš anksto pasiruošę dokumentų antspaudavimui, turėjo kelių spalvų vaško. Ir jį naudojo ne tam, kad parodytų kilmingųjų (išskyrus vieną kitą bažnyčios hierarchą) užimamą padėtį visuomenėje, kaip paprastai daroma diplomatijoje, o tam, kad per spalvų hierarchijos nepaisymą įprasmintų Horodlės aktų proteguotus brolybės ir lygybės siekius.

Būtų labai įdomu palyginti susigiminiavusių lietuvių ir lenkų antspaudų vaško spalvas. Deja, šiandien to padaryti praktiškai nebeįmanoma. Galima kalbėti tik apie dviejų herbinių giminių – Ragų ir Lelivos – naudotą vašką. Tai pačiai Ragų herbo giminei priklausančio prie lenkų šlėktų dokumento prikabinatas raudono vaško Gniezno arkivyskupo Mikalojaus Trąbos pontifikalinis antspaudas, o prie lietuvių bajorų dokumento – Kristino Astiko rusvo vaško antspaudas nieko nepaiškina. Šiuo atveju arkivyskupas aiškiai naudojo jo rangą atitinkantį raudoną vašką, be to, kai kurie autoriai abejoja, ar arkivyskupas, kaip dvasininkas, galėjo adoptuoti bajorą⁶². Įdomesnis Jadvygos iš Leženicų, kuri Horodlėje reprezentavo Lelivos herbo giminę, ir šį herbą priėmusio Vilniaus vaivados Alberto Manvydo atvejis. Tiek vienas, tiek kitas prikabino žalio vaško antspaudus⁶³. Žinoma, iš vieno pavyzdžio negalima daryti plačių apibendrinimų. Vis dėlto neatmestume galimybės, kad ir kiti susibroliaavę asmenys, jei antspaudavo vienu metu, galėjo prikabinti vienodo vaško antspaudus, šitaip parodydami tarpusavio ryšį.

Galima sakyti, kad visi Lietuvos bajorai Horodlės aktui pasidarė apvalius spaudus, išskyrus Kristiną Astiką ir galbūt Joną Nemirą, kurių antspaudai buvo aštuoniabriauniai. Lenkai taip pat daugiausia turėjo apvalių antspaudų. Vienintelis Sieradzės kaštelionas Martynas iš Kalinovos prikabino šešibriaunį antspaudą⁶⁴.

Antspaudai spausti į raudoną, žalią, rusvą, geltoną ir gelsvai žalsvą vašką (Z. Nowak, Dokument, s. 66, 70–73). Jei atmesime atspalvius, turėsime raudoną, žalią ir įvairių atspalvių natūralų vašką.

⁶² T. Wasilewski, *Pochodzenie*, s. 15.

⁶³ Iš pradžių W. Semkowiczius net spėjo, kad mažai žinoma pirmoji Alberto Manvydo žmona Jadvyga galėjo būti ta pati lenkė Jadvyga iš Leženicų, prikabinusi savo antspaudą prie Horodlės dokumento (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 18, pryzp. 32). Šiai minčiai prieš keliolika metų pritarė ir jos neatsisakė Marcellis Antoniewiczzius (žr. jo *Manifestacja genealogiczna*, s. 409–410, pryzp. 102; *Protopleści ksiąząt Radziwiłłów*, s. 101), nors pats W. Semkowiczius kur kas anksčiau prisipažino, kad jį dėl Manvydo žmonių suklaidino J. Długosz. 1413 m. Jadvyga Manvydienė jau buvo mirusi (W. Semkowicz, *Przywileje Witolda dla Moniwida*, s. 253, pryzp. 2. Plg. J. Ochmański, *Manivydas*, p. 119; J. Ochmański, *Moniwid*, s. 23–25).

⁶⁴ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 102.

Jei antspaudų forma atitinka regione vyravusias tendencijas⁶⁵, antspaudų dydis vertas didesnio dėmesio. Nuo XIV a. pabaigos, kai vis dažniau buvo gaminami spaudai su gotikinių mažųjų raidžių legendomis, privatūs kilmingųjų antspaudai šiek tiek sumažėjo ir mūsų regione vidutiniškai buvo 20–25 mm skersmens (pareigūnų – apie 25 mm, eilinių riterių – apie 20 mm)⁶⁶. Ką randame Horodlės dokumentuose? Atskyrę didesnius aukščiausių bažnyčios hierarchų Gniezno arkivyskupo Mikalojaus Trąbos (Ø 38 mm), Krokuvos vyskupo Alberto (Ø 30 mm) ir Vilniaus vyskupo Mikalojaus (Ø 29 mm) pareigybinius antspaudus, pamatysime, kad daugiausia Lietuvos bajorų antspaudai buvo tuo laiku daugmaž standartinio 20–22 mm skersmens. Nieko nestebina ir valstybės pareigūnų bei artimiausių valdovo bendražygių šiek tiek didesni antspaudai: pavyzdžiui, Trakų kašteliono Jono Sungailos 25 mm skersmens antspaudas ar panašaus dydžio Kristino Astiko aštuoniabriaunis (26 × 25 mm). Tačiau kiti, palyginti net su lenkų pareigūnų antspaudais, išsiskyrė dydžiu. Jono Butrimo iš Žirmūnų antspaudų skersmuo siekė 27 mm, Trakų vaivados Jauniaus Valmantaičio – 28 mm, bet dar didesni mažai žinomų asmenų antspaudai. Antai Vaišnorio Verkolaičio antspaudų skersmuo siekė 33 mm, o Butauto Mantigailaičio – net 36 mm⁶⁷. Du paskutiniai prilygo arba buvo didesni net už populiariausius Lietuvos valdovo Vytauto antspaudus su raiteliu⁶⁸. Išraižyti ar kitaip pagaminti nedidelį spaudą su aiškia neseniai atsiradusių gotikinių mažųjų raidžių legenda galėjo ne kiekvienas meistras. Reikia nepamiršti, kad tuomet Lietuvoje galėjo būti vos vienas kitas kviestinis lotyniškos kultūros spaudų raižytojas, dirbęs valdovui ar bažnyčiai. Bent daugelis iki mūsų dienų išlikusių XIV a. pabaigos – XV a. pirmojo trečdalis kunigaikščių ir bajorų, tarp jų ir katalikų, antspaudų turi vietos meistrų kirilica rašytas rusėniškas legendas. Iš tų pavyzdžių, kuriuos turime, Vaišnorio Verkolaičio ir Butauto Mantigailaičio antspaudai yra vieni prasčiausių, jų legendų laukas, kad būtų paprasčiau įrašyti raides, išplatintas, prastai perteikti ir herbai. Tai rodytų, kad šių asmenų spaudai buvo pagaminti kažkur kitur, prastesnių meistrų, kuriuos „herbiniams broliams“

⁶⁵ Palyginimui galima nurodyti Bernhardo Engelio paskelbtus kilmingųjų (daugiausia vokiečių) privačius antspaudus iš Torunės miesto archyvo (B. Engel, *Die mittelalterlichen Siegel des Thorner Rathsarchivs*, Taf. I–IV), Eugeno von Nottbecko – iš Talino miesto archyvo (E. Nottbeck, *Siegel aus dem Revaler Rathsarchiv*, Taf. 14–16 ir kt.), Tiito Saares – iš visos Estijos (T. Saare, *Eesti mõisnike vapid*, lk 21–99) arba Johanno Sachssendahlis – iš visos Livonijos archyvų (J. Sachssendahl, *Siegel*, Taf. 47–62). Apvalūs antspaudai vyravo Lenkijai priklausiusios Rusios (O. Однорожено, *Подова геральдика*, с. 24–181) bei jos kaimynių Čekijos ir Moravijos (A. Sedláček, *Atlasy erbů a pečeti*, s. 127–377) sfragistikoje.

⁶⁶ J. Wroniszewski, *Średniowieczne pieczęcie*, s. 240.

⁶⁷ Žr. antspaudų katalogą.

⁶⁸ Tarp 1411–1414 m. Vytautas turėjo tris raitelio tipo antspaudus, kurių skersmuo siekė 29, 30–32 ir 33–35 mm (M. Gumowski, *Pieczęcie książąt litewskich*, s. 719, 721–722; W. Semkowicz, *Sfragistyka Witolda*, s. 11, 22).

galėjo rekomenduoti lenkų herbų savininkai. Bėda ta, kad Horodlės dokumentuose nėra jokių duomenų, kas iš lenkų į Jūrų katino herbą priėmė Vaišnorą Verkolaitį, o į Grifo herbo giminę – Butautą Mantigailaitį. Šiek tiek aiškesnis tik Vaišnoro Verkolaičio priimto Jūrų katino herbo kilmė, nes jis buvo ypač retas ir turbūt vieninteliai jo savininkai gyveno Dobrynėje⁶⁹.

Kas dalyvavo adopcijoje?

W. Semkowiczų labiausiai domino lenkų šlėktų herbai ir jų paplitimas tarp lietuvių bajorų. Tačiau, tirdamas ir publikuodamas herbinius antspaudus, diskutuodamas su savo pirmtakais ir amžininkais, jis pažėrė nemažai kitų įžvalgų bei samprotavimų, kuriuos šiandien sunku arba visai neįmanoma pagrįsti šaltiniais. Ko gero, labiausiai diskutuoti teiginiai yra apie „abiejų tautų aukščiausiųjų sluoksnių susibroliavimą“, kur Lietuvą Horodlėje reprezentavo „tik giminių senjorai“, kad šiame procese, be Lietuvos, gana gausiai dalyvavo ir „Žemaitijos bajorų giminės“⁷⁰, o ką jau kalbėti apie Horodlės aktų nobilitacinį pobūdį, mesijinį lenkų šlėktų vaidmenį apdovanojant garbingais protėvių herbais „jiems svetimą kalba ir papročiais žemesnės kultūros tautą“ (*obcego mu pochodzenia, mową i obyczajami niższego kulturalnie narodu*), lietuvių „gimininę santvarką“ (*ustroj rodowy*) ir nepaprastai sureikšmintą herbo, kaip išskirtinio kilmingųjų luomo atributo, vaidmenį⁷¹. Dalį šių teiginių autorius perėmė iš XIX a. istoriografijos. Čia turbūt geriausiai mūsų kaimynų požiūrį į lietuvių ir rusėnų heraldiką – nuo lenkų „jaunesniosios sesutės“ (*młodszej siostrzycy*) iki lenkų „dukters“ (*córki rodzonej*) – išryškino XIX a. pabaigoje kilusi diskusija tarp Franciszeko Piekosińskiego ir Aleksandro Jabłonowskio, o XX a. pradžioje – tarp W. Semkowicziaus ir O. Haleckio bei kitų į ją įsitrauku-

⁶⁹ W. Semkowiczius nežinojo, kas iš Jūrų katino ir Grifo herbų giminių buvo Horodlėje (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 98, 112–113). Vėliau nustatyta, kad Jogailos ir Vytauto dokumentuose minimas Kijevo vyskupas Mykolas, arba Mykolas Trestka, buvo iš Grifo herbo giminės (A. Sochacka, *Możnowładcy*, s. 125), bet jis, turimais duomenimis, savo antspaudu nei prie lenkų šlėktų, nei prie lietuvių bajorų dokumento neprikabino. Žinoma, kad 1386 m. Jūrų katino herbo giminė iš Prūsijos atsikėlė į Dobrynę ir čia valdė Dulską bei Sokolovą (B. Śliwiński, *Kształtowanie się własności rycerskiej*, s. 7–8; J. Bieniak, *Elita ziemi dobrzyńskiej*, s. 168–169), bet ir šiuo atveju nėra jokių duomenų apie jų buvimą Horodlėje.

⁷⁰ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 433–434 ir kt.; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 7, 9, 10, 12 ir kt.

⁷¹ Nors herbai Vakarų Europoje atsirado XII a. pirmojoje pusėje riterių aplinkoje, juos Viduramžiais perėmė ir kiti socialiniai sluoksniai, o ką jau kalbėti apie teises institucijas. Pavyzdžiui, nepraėjus ir šimtui metų nuo jų atsiradimo herbus naudojo miestų patricijai, jau XIII a. pirmojoje pusėje – amatininkai, kai kuriuose kraštuose jų įsigydavo net valstiečiai (M. Pastoureau, *Traité d'héraldique*, p. 29–32, 47–55 ir kt.; M. Pastoureau, *Figures de l'héraldique*, p. 14, 18–20; O. Neubecker, *Heraldik*, S. 54 ir kt.; *Handbuch der Heraldik*, S. 172–176).

sių asmenų⁷². Panašiai manė ir kiti diskutuoti nelindę lenkų autoriai⁷³, juolab kad taip manyti leido ne vienas valstybė ir Lietuvos kilminguosius žeminantis pačių Horodlės dokumentų teiginys⁷⁴. Neturime tikslo gilintis į visus šiuos klausimus, išskyrus porą dalykų: kas iš Lietuvos galėjo dalyvauti herbinėje adopciijoje ir kaip plačiai tie lenkiški herbai Vėlyvaisiais viduramžiais paplito Lietuvoje.

Pirmiausia dėl Horodlės aktų konfesinio pobūdžio adoptuojamųjų grupė labai susiaurėjo. Gerai žinoma, kad tiek 1387 m. Jogailos, tiek 1413 m. Jogailos ir Vytauto privilegijos buvo orientuotos tik į lietuvius katalikus⁷⁵, o 1413 m., pasak O. Balzerio, dar ir į katalikus, turinčius lenkiškus herbus⁷⁶. Privilegijos rengėjai, neabejotinai lenkų atstovai⁷⁷, bandė šį dalyką paaiškinti labai originaliai. Valdovų dokumento 10 punkte rašoma: tik katalikai „turi įeiti į mūsų tarybą ir dalyvauti posėdžiuose, kai tariamasi dėl viešo labo, nes dažnai skirtingas tikėjimas įžiebta nesutarimus ir tokiems [t. y. ne katalikams] tampa žinomi tie planai, kuriuos reikia slaptai saugoti.“ Ar ši teisinė norma galėjo konsoliduoti skirtingų tikėjimų lietuvių ir rusėnų visuomenę? Aišku, kad ne, nes ji stačiatikių atžvilgiu buvo neabejotinai diskriminacinė, juolab kad ir, kaip rašoma tame pat punkte, „visos nuolatinės žemės pareigybės, būtent kaštelionų vietos ir t. t., turi būti skiriamos tik krikščionių tikėjimo (turima galvoje katalikų, – E. R.) išpažinėjams.“ Po 20 metų, blogėjant dviejų stovyklų santykiams, minėti suvaržymai bandyti taisyti vėl ganėtinai originaliai. Šiuo atveju lietuviams katalikams leista priimti į lenkiškus herbus stačiatikius bajorus ir net kunigaikščius, bet prieš tai priimantieji turėjo gauti lenkų giminių, priėmusių juos į herbus, sutikimą⁷⁸. Pasak A. Jabłonowskio,

⁷² Diskusija prasidėjo po 1888 m. išleistos F. Piekosińskiego studijos *O dynastycznym szlachty polskiej pochodzeniu* ir dar labiau įsiliepsnojo, kai 1896 m. išėjo antroji jos laida, pavadinta *Rycerstwo polskie wieków średnich* (t. 1). Joje dalyvavo: S. Łaguna, Nowa hipoteza, s. 85–92; A. Jabłonowski, Najnowsze teorie heraldyczne, s. 104–137; A. Jabłonowski, W sprawie średniowiecznej heraldyki, s. 553–559 (p. 559–560 F. Piekosińskiego atsakymas); A. Małecki, Znaczenie unii Horodelskiej, s. 751–762; F. Piekosiński, O źródłach heraldyki ruskiej, s. 1–20; A. Jabłonowskio atsiliepiamas į A. Małeckio ir F. Piekosińskiego rašinius (*KH*, r. XIII, 1899, zeszyt 1, s. 556–566). Plg. Б. Барвінський, Українські, с. 245–246. 1914 m. W. Semkowiczui išspausdinus studiją *Braterstwo szlachty polskiej z bojarstwem litewskim*, kilo diskusija tarp O. Haleckio ir jo: O. Halecki, O początkach szlachty i heraldyki na Litwie, s. 177–207; W. Semkowicz, W sprawie początków szlachty na Litwie i jej ustroju rodowego, s. 3–35.

⁷³ A. Prochaska, Unia Horodelska, s. 197.

⁷⁴ D. Kuolys, *Res Lituana*, p. 83–84, 86–89 ir kt. Taip pat žr. šiame leidinyje Jūratės Kiaupienės studiją.

⁷⁵ O. Halecki, O początkach szlachty i heraldyki na Litwie, s. 196–197; O. Halecki, *Litwa, Ruś i Żmudź*, s. 18. Plg. M. Krasauskaitė, *Die litauischen Adelsprivilegien*, S. 22.

⁷⁶ O. Balzer, *Unia horodelska*, s. 18. Plg. D. Kuolys, *Res Lituana*, p. 74.

⁷⁷ J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska*, cz. 1, s. 230.

⁷⁸ Buvo dvi privilegijos. Vieną 1432 10 15 Lvove Lietuvos rusėnams išdavė Jogaila (*CE*, t. 3, p. 523–524, nr 17), kitą 1434 05 06 Trakuose – Žygimantas Kęstutaitis (ten pat, p. 529–531, nr 22). Plačiau apie jas rašė: A. Małecki, Znaczenie unii Horodelskiej, s. 758–762; F. Piekosiński, O źródłach heraldyki ruskiej, s. 5–7 ir kt. Plg. O. Halecki, *Litwa, Ruś i Żmudź*, s. 20–24.

neįmanoma įsivaizduoti, kad iš seno turintis vietos tradicijomis pagrįstą heraldinį simbolį Voluinės kunigaikštis Ostrogiškis ar Zbaražskis vyktų pas bajorą lietuvį kataliką į Lietuvą ir prašytų jį priimti į lenkišką herbą, o tas, jei sutiktų, privalėtų vykti į Lenkiją, susirasti jį priėmusią giminę ir gauti jos sutikimą⁷⁹. Toks sudėtingas priėmimo į herbus mechanizmas iš pat pradžių buvo pasmerktas nesėkmei. Bent XV a. šaltiniai neužfiksavo nė vieno 1432 ir 1434 m. privilegijų dvasių atitinkančio herbo gavimo atvejo⁸⁰, iki XVI a. vidurio nėra ir nė vieno Lietuvos stačiatikio kunigaikščio⁸¹, kuris, kaip tikino F. Piekosiński, tik nuėjęs minėtą kelią, o ne kitaip, galėjo gauti herbą⁸². Tiesa, kai kurie tyrinėtojai, 1433–1434 m. aktuose suradę bent lietuvių Giedraičių ir Svirskių antspaudų su lenkiškais herbais primenančiais simboliais, suskubo kunigaikščius Giedraičius prišlieti prie Horodlėje Rožės herbą gavusio Mikalojaus Bilimino, o kunigaikščius Svirskius – prie Lapino herbą priėmusio Jono Sungailos giminės⁸³. Giedraičių antspauduose pavaizduotą žiedelį pavadinti rože arba lenkišku *Poraj* herbu (žr. p. 479, il. 5, 6), o Svirskių į apačią nukreiptą su dviem kryžiais strėlę (vienur stulpo, kitur dešiniojo kaspino pozicijoje, žr. p. 483, il. 22) – Lapino herbu galima tik turint didelį norą visur matyti lenkų heraldikos įtaką⁸⁴. Tyrinėtojai net nesvarstė galimybes, kad tokie paprasti simboliai

⁷⁹ KH, r. XIII, 1899, zes. 1, s. 558.

⁸⁰ Pasak Natalijos Jakovenko, iki Liublino unijos dauguma stačiatikių ukrainiečių ir baltarusių bajorų lenkų herbinėms giminėms nepriklausė (Н. Яковенко, *Українська шляхта*, c. 53). Ir katalikiškoje Lietuvoje, be Horodlės grupinės adopcijos, XV a. žinome vienintelį adopcijos atvejį, susijusį su naujakrikšto žydo Stanislovo Ošeikos nobilitacija. Jį, kaip rašoma 1499 m. privilegijoje, prieš tai į Meravos ar Meravų (*Merawa, Merawy*) herbą (perkirsto skydo viršutiniame mėlyname lauke auksinė šuns galva, apatiniame žaliame – auksinė šešiakampė žvaigždė) priėmė Medininkų vyskupas Martynas II (*Album armorum nobilium*, s. 55–56, nr 37. Plg. E. Rimša, *Heraldika*, p. 116, il. 215; E. Rimša, *Heraldry*, p. 118, il. 218). Vilnietis Martynas Lintfaras, spėjama, vokiečių kilmės, prieš tapdamas Medininkų vyskupu (1492–1515) ilgai gyveno ir studijavo Italijoje, dirbo Poznanėje, Liuvene, Vilniuje. Herbas, išskyrus pavadinimą, greičiausiai bus ne lenkų kilmės. Žinomas tik iš minėtos privilegijos ir vyskupo Martyno 1495 m. (*LMAVB*, f. 6–67, 3-as antspaudas; *KDKDW*, s. 493, nr 426) bei 1510 m. (*LVIA*, f. 1282, ap. 5, b. 27, l. 7, 1-as antspaudas) antspaudų, pavadinimas neaiškus (J. Szymański, *Herbarz*, s. 188–189).

⁸¹ Rusėnų kunigaikštės heraldikos savitą raidą puikiai parodė Olego Odnoroženkos surinkta medžiaga (O. Оdnороженко, *Князівська геральдика*, c. 10–33: Ostrogiškių, toliau skelbiama daugelio kitų Voluinės kunigaikščių herbinių antspaudų). Apie Puzinų, Oginskių, Masalskių ir kitų kunigaikščių heraldiką žr.: O. Оdnороженко, *Руські королівські*, c. 290–291, 291–292 ir kt.

⁸² F. Piekosiński, O źródłach heraldyki ruskiej, s. 5.

⁸³ S. Kozierowski, Ród Porajów-Rozyców, s. 172, įkliaja, il. 4–5; W. Semkowicz, Braterstwo, s. 434–435; W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 45–46, 73–75; R. Petrauskas, Vytauto, p. 20; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 83–84, 301; V. Jankauskas, Jono Sungailos giminė, p. 12–13.

⁸⁴ Gerus 1433–1434 m. antspaudų piešinius paskelbė O. Odnoroženka leid.: *Руські королівські*, c. 298, № 570, 571 (Giedraičių); c. 308, № 653–655 (Svirskių). Suprantama, vėlesniais laikais, ne be lenkų kultūros įtakos, šie simboliai vis labiau panašėjo į lenkiškus herbus. Štai 1488 m. Petro Giedraičio antspaude vaizduojamas jau labiau į rožę panašus keturlapis žiedas (*Lietuvos heraldika*, 2008, p. 161). XVI a., ypač nuo vidurio, jau dauguma Giedraičių rožių priminė lenkiško Rožės (*Poraj*) herbo figūrą (O. Оdnороженко, *Руські королівські*, c. 298–299, № 573, 574, 577 ir kt.), dar anksčiau, nuo XV–XVI a. sandūros, prie Lapino herbo ikonografijos priartėjo Svirskių strėlė su dviem kryžiais (ten pat, p. 308–309, nr. 656–661 ir kt.).

Lietuvoje galėjo atsirasti savarankiškai. Dėl to nei Józefas Wolffas, tyrinėjęs Lietuvos kunigaikštiškas gimines, nei Janas Tęgowski, parengęs genealoginę studiją apie kunigaikščius Svirskius, jokių ryšių su bajorais Biliminu ir Sungaila nerado. Ir Svirskiai, pasak J. Tęgowskio, turėjo savo herbą, tik panašų į lenkų Lapiną⁸⁵.

Antra, reikia aiškiai pasakyti, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kunigaikščiai Horodlėje nedalyvavo. Čia net neverta kalbėti apie Gediminaičius, bet nėra ir kitų mažesnių giminių atstovų. Jie tradiciškai tebebuvo valdančioje elito viršūnėje, nors tikroji jų politinė ir ekonominė galia, palyginti su XIV a., buvo sumenkusi⁸⁶. Būtent juos randame išvardytus liudytojų sąrašo pradžioje paprastai po vyskupų beveik visuose svarbesniuose valstybės dokumentuose iki Horodlės ir po to, kai valdovo dvare buvo net įtakingesnių už kunigaikščius lenkiškais herbais pasipuošusių kilmingųjų⁸⁷. Jie Lietuvoje sudarė atskirą socialinį sluoksnį ir jiems broliuotis (ne giminiuotis) su lenkų šlėktomis, net ir herbais, XV a. būtų reiškę pažeminimą. Kitaip kunigaikščių nebuvimą aiškino O. Haleckis. Pasak jo, kunigaikščiai į Horodlę galėjo būti nepakviesti ne tik dėl sumažėjusios jų politinės reikšmės, bet ir dėl to, kad Horodlės aktai jų ir apskritai rusėnų nelietė. Buvo sprendžiami tik Lietuvos ir Lenkijos tarpusavio santykiai⁸⁸. Aišku, kad ne čia slypi priežastis, kodėl nebuvo kunigaikščių, tarp kurių buvo ir lietuvių. Net jei kunigaikščiai būtų sutikę broliuotis su lenkais, jie to negalėjo padaryti dėl 1413 m. aktų konfesinių suvaržymų, nes tuomet beveik visi, net didelė dalis Rusios žemėse apsigyvenusių Gediminaičių, buvo stačiatikiai.

Trečia, Žemaičių dalyvavimo klausimas. W. Semkowiczui nustačius, kad iš Lenkijos Karalystės Horodlėje dalyvavo visų regionų atstovai (tarp jų daugiausia mažalenkų)⁸⁹, suprantama, labai norėjosi kažką panašaus matyti ir iš Lietuvos, juolab kad stačiatikius teko atmesti. Jau pirmojoje Horodlei skirtoje publikacijoje jis pažymėjo, kad keliasdešimt lenkų riterių giminių priėmė į savo herbus tiek pat Lietuvių ir Žemaičių bajorų giminių⁹⁰. Ir kai Liudvikas Kolankowskis Horodlės jubiliejui skirtame straipsnelyje užsiminė, kad suva-

⁸⁵ J. Wolff, *Kniaziowie*, s. 65–66, 505–506 ir kt.; J. Tęgowski, *O kniazach Świrskich*, s. 180, 202; J. Tęgowski, *Rodowód*, s. 18–20.

⁸⁶ O. Halecki, *Dzieje unii*, s. 214; J. Suchocki, *Formowanie się i skład narodu politycznego*, s. 37–39.

⁸⁷ Pavyzdžiui, 1398 m. Salyno sutarties liudytojų sąrašo pradžioje įrašyti 8 kunigaikščiai (*KDL*, s. 256, nr VIII), 1401 m. Vilniaus akte nurodomas tik kunigaikštis Ivanas Algimantaitis Alšėniškis su sūnumis Andrejumi, Semionu ir kitais (*AU*, s. 37, nr 39), 1422 m. Melno sutartyje Lietuvos liudytojų sąrašo pradžioje – net 13 kunigaikščių (*DPM*, s. 11), 1431 m. Čartorisko paliaubų sutartyje – 6, o antspaudus prikabino 8 (Б. Бучинський, *Кілька причинів*, c. 122, 135, 136), 1432 m. Gardino akte išvardyti 4 (*AU*, s. 81, nr 55), o 1433 m. Trakų akte – 7 kunigaikščiai (*AU*, s. 94, nr 59).

⁸⁸ O. Halecki, *Dzieje unii*, s. 214–215.

⁸⁹ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 431–432.

⁹⁰ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, *MH*, r. VI, 1913, nr 9–10, s. 143.

žiavime dalyvavo tik Vilniaus ir Trakų žemių kilmingieji lietuviai katalikai⁹¹, W. Semkowiczius netrukus pateikė dešimties žemaičių, dalyvavusių Horodlėje ir gavusių lenkiškus herbus, sąrašą⁹², po to nurodė dar kelis galimus adopcijos dalyvius⁹³. Tai, kad W. Semkowiczius išaiškino žemaičius tiesiogiai dalyvavus Horodlėje, paprastai kritiškas dėl jo darbų O. Haleckis priskyrė prie labai svarbių tyrinėtojo atradimų⁹⁴. Vėliau beveik visi šiuo klausimu rašę istorikai žemaičių buvimu Horodlėje neabejojo⁹⁵.

Iš tikrųjų žemaičių atradimas kelia daugiau klausimų, negu duoda atsakymų. Pirmiausia būtina skirti Žemaitijos žemaičius, apie kuriuos kalba W. Semkowiczius, ir vieną kitą dar iš Vokiečių Ordino valdžios pas Vytautą į Lietuvą pabėgusį ir čia apsikrikštijusį žemaitį. Galbūt tokiu žemaičiu galima laikyti Ralį, Horodlėje priėmusį Pobogo herbą⁹⁶. Vargu ar jis galėjo reprezentuoti visą giminę. O kalbant apie pačią Žemaitiją, jos tolesnis likimas buvo nevisai aiškus, juk ji Torunės taika pripažinta Lietuvai tik ligi gyvos Vytauto ir Jogailos galvos. Kita vertus, Horodlėje, kaip minėta, į lenkiškus herbus buvo priimami tik katalikai. Nenorime sakyti, kad XV a. pradžioje Žemaitijoje nebuvo vieno kito šiam aktui tinkamo apsikrikštijusio asmens⁹⁷, bet iš kur joje radosi tiek daug aukšto rango katalikiškų giminių, jei Vytautas su Jogaila vyko jų krikštyti tik po Horodlės suvažiavimo⁹⁸. Jie pro Kauną į Žemaitiją išvyko lapkričio mėn. pirmojoje pusėje ir ten išbuvo iki mėnesio vidurio, nes jau lapkričio 19 d. valdovus randame Trakuose⁹⁹. Per kelias

⁹¹ Horodlės aktą „pasirašę“ 45 Lietuvos ponai, išskyrus vieną. Kas jis, nenurodė (L. Kolankowski, *W pięćsetlecie Horodla*, s. 6. Plg. to paties, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, s. 118).

⁹² Nurodė Goliginą, Butautą, Gineitį Koncaitį, Daukšą, Valčkę Rokutaitį, Getautą, Visginą, Minimantą, Eivildą ir net Kareivą, nes jo priimtą Dembno herbą vėliau naudojęs Žemaičių bajoras Galminas (W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 433, przyp. 3).

⁹³ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 112 (Jokūbas Mingaila), 113 (Jurgis Sangavas), 125 (Tverbutas), 127 (Voisimas Daneikaitis), 128 (Andrius Daukentaitis).

⁹⁴ O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 182.

⁹⁵ Marija Krasauskaitė, detaliau neaiškindama, nurodė 5 žemaičius (M. Krasauskaitė, *Die litauischen Adelsprivilegien*, S. 25). Iš naujesnių nurodysime pora lenkų ir lietuvių autorių, kurie neabejoja gausiu žemaičių dalyvavimu: J. Krzyżaniakowa, *Rok 1413*, s. 84; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 220, 230, 234, 235, 239, 270 ir kt. Šio veikalo svarbesni teiginiai glaustai pakartoti kitame autoriaus darbe (R. Petrauskas, *Žemaičių diduomenė*, p. 163–172).

⁹⁶ A. Dubonis, *Įdomesni dokumentai*, p. 174–175.

⁹⁷ Tokiu žemaičiu galėjo būti Jurgis Galminas (V. Almonaitis, *Žemaitijos politinė padėtis*, p. 173).

⁹⁸ Pirmasis Vytauto bandymas krikštyti žemaičius pasitelkus misionierių Jeronimą Pragiškį galėjo vykti XV a. pradžioje. Jei iš tikro taip buvo, sumanymas baigėsi visiška nesėkme. Žemaičiams pasipriešinus dėl jų tikėjimo naikinimo, Jeronimas Pragiškis buvo skubiai atšauktas iš šios misijos ir išvyko iš Lietuvos (A. Janulaitis, *Enėjas Silvius Piccolomini*, p. 45; M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, p. 37–38 ir kt.).

⁹⁹ Pasak J. Długoszo, Jogaila iš Kauno išvyko apie šv. Martyną (11 11), o per šv. Elžbietą (11 19) neabejotinai jau buvo Trakuose (A. Gąsiorowski, *Itinerarium*, s. 62. Plg. J. Długosz, *Roczniki*, ks. 11, s. 19, 24).

dienas pakrikštyti kraštą neįmanoma, juolab kad nėra jokių aiškių veiklos pėdsakų, išskyrus Jano Długoszo vėliau sukurtą įspūdingą Jogailą aukštinantį pasakojimą, kuriame nestokojama fantazijos bei į vieną epizodą sulietų kelių žemaičių krikšto etapų¹⁰⁰. Veikiau tai buvo krikšto propagandinė kelionė, siekis užkirsti kelią Vokiečių Ordino kalboms ir žygiams prieš Lietuvą bei parodyti, kad vykdomi Ordinui Torunės sutartimi duoti įsipareigojimai dėl žemaičių krikšto. Prie tikrojo Žemaitijos krikšto buvo prieita tik 1416–1417 m., kai Konstancos bažnytinio suvažiavimo sprendimai atvėrė aiškesnes Žemaitijos ateities perspektyvas. Būtent tada ne be Vytauto tiesioginės paramos buvo įsteigta Medininkų vyskupija, kurios atsiradimą J. Długoszas nukėlė į 1413 m., paskirtas vyskupas, kapitulos kanauninkai, jie ir katedra aprūpinti pajamomis, o svarbiausia, pradėtos Žemaitijoje steigti ir statyti pirmosios bažnyčios¹⁰¹. Realus krikštas, kuris paakino naikinti senąsias šventvietes¹⁰², prievolės bažnyčiai buvo viena iš priežasčių, paskatinusių 1418 m. žemaičius sukilti, šį kartą prieš didįjį kunigaikštį Vytautą. Tik numalšinus pasipriešinimą ir susidorojus su sukilimo vadais, o 1422 m. galutinai išsprendus Žemaitijos priklausomybės Lietuvai klausimą, atsivėrė visos galimybės žemaičių kilmingiesiems integruotis į Lietuvos bajoriją¹⁰³.

W. Semkowiczius, nustatydamas žemaitišką kilmę, pagrindiniu kriterijumi laikė asmenvardžių rašybą. Jis stengėsi istorijos šaltiniuose surasti panašiai skambanti asmenvardį arba vietovardį ir jį susieti su jam rūpimu Horodlės dokumentų asmeniu. Šis metodas, kai kalbame apie Horodlės laikus, patikimas atrodo tik iš pirmo žvilgsnio. XIV a. asmenys paprastai vadinti vienu vardu, be to, nemaža dalimi aukštaičių ir žemaičių vardų sąrašas sutapo. Po Lietuvos krikšto, kuris Žemaitijoje vėlavo trečdalį amžiaus, maždaug viena žmonių karta, asmenvardžių formavimosi tradicijos pradėjo skirtis. Kai XV a. pirmoje pusėje Lietuvos bajorai aukštaitai, pasak žemaičių giminių žinovo Eugenijaus Saviščevo, perėjo prie dviejų vardų sistemos (krikšto vardo ir suslavinto baltiško tėvavardžio), Žemaitijoje tebevyravo senoji vienvardystė, retkarčiais dvivardystė (baltiškas vardas ir krikšto vardas).

¹⁰⁰ J. Długosz, *Annales*, lib. 11, p. 21–26; J. Długosz, *Roczniki*, ks. 11, s. 19–24. Plg.: *Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae*, s. 147; D. Baronas, *Žemaičių krikštas*, p. 24–28.

¹⁰¹ *KDKDW*, s. 101–104, nr 70–74; *Codex Medicensis*, p. 38–44, nr. 13–16 (1417 m. Vytauto ir Jogailos Medininkų vyskupystės steigimo dokumentai). Plg. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, p. 44–46, 65–69, 73 ir kt.; G. Błaszczyk, *Diecezja żmudzka*, s. 14–16, 39–40, 139–148 ir kt.; M. Jučas, *Lietuvos parapijos*, p. 32–35.

¹⁰² Darius Baronas spėja, kad žemaitiai savo dievus ir šventvietes galėjo apleisti anksčiau, nes jie 1417 m. „be jėgos argumentų plūdo priimti krikšto malonės“ (D. Baronas, *Žemaičių krikštas*, p. 28). Autorius pasirėmė Konstancos susirinkimo pasiuntinių Trakuose prieš 1417 11 30 gražiai surašyta ataskaita apie Žemaitijos krikštą (*Codex Medicensis*, p. 46–49, nr. 18). Pasiuntinius galima suprasti, bet kodėl po to taikaus „antplūdžio“ krikštytis žemaitiai sukilo, D. Baronas nutylėjo.

¹⁰³ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas*, p. 80.

Amžiaus antroje pusėje Lietuvoje baltiškai suslavinti tėvavardžiai pamažu ėmė virsti pavardėmis, o Žemaitijoje vartotas baltiškas vardas ir suslavintas baltiškas tėvavardis. Dauguma Žemaitijos bajorų baltiškos kilmės pavardžių kildinama iš XV a. viduryje gyvenusių bajorų vardų. Štai dėl ko XV a. istorijos šaltiniuose Žemaitijoje tikrųjų baltiškų vardų yra daug daugiau negu Lietuvoje. Tad ir W. Semkowicziui buvo kur kas lengviau „atrasti“ žinomų XIV–XV a. sandūros Lietuvos bajorų palikuonių Žemaitijoje¹⁰⁴. Trumpai apie juos dar užsiminsime antspaudo kataloge. O čia tik pažymėsime, kad E. Saviščevei Žemaitijoje nepavyko rasti nė vieno W. Semkowicziaus Horodlėje „surasto žemaičio“, o tų Žemaitijos žemaičių, kurie pagal tikėjimą ir lojalumą didžiajam kunigaikščiui Vytautui Horodlėje galėjo dalyvauti, iš tikro joje nebuvo¹⁰⁵. Čia net neverta kalbėti apie Vytauto aplinkos žmones (iš jų vienas kitas pagal kilmę galėjo būti žemaitis), kuriuos XV a. pradžioje valdovas dėl vienu ar kitu priežasčių buvo pasiuntęs į Žemaitiją. Vadinti juos Žemaitijos katalikiškų giminių atstovais nėra jokio pagrindo ir belieka sutikti su minėtomis L. Kolankowskio įžvalgomis, kad tiesioginių Žemaitijos žemės atstovų Horodlėje negalėjo būti.

Dėl įvairių priežasčių iškritus iš Horodlės konteksto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rusėnams, taip pat žemaičiams, lieka vieninteliai katalikai lietuviai. Dauguma jų (apie kuriuos yra patikimų duomenų) buvo kilę iš Vilniaus, Ašmenos ir Lydos pavietai (pagal XVI a. vidurio administracinį padalijimą), vienas kitas – iš buvusios Trakų kunigaikštystės. Ši kompaktiška teritorija iš dalies sutampa su „tikrosios“ Lietuvos (Lietuvos siaurąja prasme) žemėmis¹⁰⁶. Įdomu tai, kad nemažai Horodlės dalyvių tėvoninių valdų buvo šalia arba netoli tų vietų, kuriose kūrėsi katalikybės židiniai. Be Vilniaus, Kauno ir Senųjų bei Naujųjų Trakų šventovių, 1413 m. turėjo veikti Ašmenos, Bistricos, Geranainių, Krėvos, Lydos, Maišiagalos, Medininkų, Merkinės, Nemenčinės, Šalčininkų, Vilkmargės, turbūt Kernavės ir kitos Jogailos, Vytauto, Žygimanto Kęstutaičio bei kitų įsteigtos ir aprūpintos

¹⁰⁴ Ten pat, p. 73. Išsamiau apie pavardžių formavimąsi žr.: V. Maciejauskienė, *Lietuvių pavardžių susidarymas*, p. 21, 32–33, 55–58 ir kt.

¹⁰⁵ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas*, p. 73–76. Ten pat (taip pat žr. nuorodas p. 232–233) ir R. Petrausko, daugeliu atvejų sekusio W. Semkowicziaus pėdomis, kritika. Būtina pažymėti, kad pirmasis E. Banionis, nesigilindamas į asmenų kilmę, atkreipė dėmesį į daugelio vadinamųjų „žemaičių“ ir galimų jų palikuonių gaunamas iš valdovų valdas ne Žemaitijoje, o Lietuvoje (E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, p. 194–197).

¹⁰⁶ R. Petrauskas, *Vytauto*, p. 22–25; taip pat *Lietuvos diduomenė*, p. 95 ir 96: XIV a. pabaigos – XV a. pradžios Lietuvos didikų tėvonijos (kartoschema). Nemažai medžiagos apie iš Ašmenos pavieto kilusias gimines surinko Czesławas Jankowskis (žr. jo keturių dalių veikalą *Powiat oszmiański*; orientuotis gausioje medžiagoje padeda paskutinėje dalyje pateiktas vietovardžių ir asmenvardžių sąrašas, p. 53–90).

pajamomis bažnyčios¹⁰⁷. Vadinasi, dauguma Horodlės dalyvių buvo kilę iš etnografinės Lietuvos¹⁰⁸, o kiti – iš jos rytinių ir pietinių paribių, pavyzdžiui, Andrius Sakaitis save titulavo Gruzdovo tėvoniū (*heres de Hrusdowo*)¹⁰⁹.

Norisi paklausti: kas jie tokie buvo? Šiame leidinyje skelbiamo valdovų dokumento 16 punkte aptakiai rašoma apie herbinei adopcijai su Lenkijos Karalystės kilmingaisiais išrinktus „mūsų Lietuvos žemių kilminguosius (bajorus)“ (*elegimus ad arma et clenodia nobilium Regni Poloniae terrarum nostratum Lytwaniae nobiles*). Iš toliau pateikto 47 asmenų sąrašo nesunku nuspėti, kad tarp jų yra ir aukščiausių krašto pareigūnų, ir iki tol visai negirdėtų vardų. Pirmiausia J. Długoszas, o juo sekdami ir kiti lenkų bei kai kurie lietuvių autoriai, visus Horodlės dokumentuose minimus lietuvių kilminguosius pavertė didikais, neva Jogaila su Vytautu per herbus sujungė Lenkijos Karalystės gimines su „pirmųjų Lietuvos didikų“ giminėmis (*et familias domosque Regni Polonie per arma, insignia et cognaciones distinctas cum familiis et domibus primorum baronum Lithuanie iungund, glutinant et uniunt*)¹¹⁰.

Tokio didikų (valdančiojo elito) skaičiaus nepatvirtina nei atidesnis žvilgsnis į Horodlės dokumentuose nurodytus asmenis, nei naujaisi istorikų tyrimai. Štai Jerzy Suchockis išvardijo tik 15 XIV a. pabaigos – XV a. pradžios žymiausių Lietuvos ir Žemaitijos (viena) giminių ir dar nurodė kelis neseniai iškilusius asmenis (visi naudojo 16 horodlinių herbu)¹¹¹. Lidija Korczak, tyrinėjusi XV a. Lietuvos Ponų Tarybą, tai yra valdantįjį elitą, per visą šimtmetį surado 60 jos narių, iš kurių 39 turėjo Horodlėje gautus herbus¹¹². Tačiau, jei įsigilinsime į jų giminystės ryšius,

¹⁰⁷ J. Ochmański, *Biskupstwo wileńskie*, s. 63, įklija tarp p. 72–73 (Vilniaus vyskupystės parapijų tinklo žemėlapis); Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, A. Kuncevičius, *Lietuvos istorija*, p. 140 (bažnyčių išsidėstymo žemėlapis). Plg.: J. Ochmański, *Litewska granica etniczna*, s. 57; M. Jučas, *Lietuvos parapijos*, p. 42–43.

¹⁰⁸ A. Wiskont, *Wielki książe litewski Witold*, s. 484, 490, 493.

¹⁰⁹ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 288. Gruzdovas, esantis netoli Medilo ir Postavų, buvo labiausiai į Rytus nutolusi valda, kurią galėjo turėti Andriaus tėvas Stanislovas Sakas, Horodlėje priėmęs Pomiano herbą. Apie Gruzdovą bei kitus Lietuvos ir Rusios rytinio pasienio strateginius centrus žr.: J. Ochmański, *Litewska granica etniczna*, s. 19–21 ir kt.

¹¹⁰ J. Długos, *Annales*, lib. 11, p. 14; J. Długosz, *Roczniki*, ks. 11, s. 10.

¹¹¹ J. Suchocki, *Formowanie się i skład narodu politycznego*, s. 52–55.

¹¹² L. Korczak, *Litewska Rada*, s. 80–102. Pažymėsime, kad Alekna Sudimantaitis, kuriam autorė, remdamasi turbūt ankstyvesne istoriografija, priskyrė Vyčio herbą (p. 98. Plg. H. Polaczková, *Stemmata Polonica*, s. 244–245), iš tikrųjų naudojo Ragus (dviejuose 1466 m. juodo vaško 20 mm skersmens antspauduose vaizduojamas gotikinis skydas su trimis medžioklės ragais, legenda įrašyta gotikinėmis mažosiomis raidėmis, neaiški, galima perskaityti tik: [...] *šudimontou*(.), *LVVA*, f. 673, ap. 4, k. 18, nr. 210, 237. Plg. A.Л. Хорошкевич, Печати, с. 138–139), o XV a. pabaigoje be herbo nurodytas Vilniaus vyskupas Albertas Taboras (p. 101) turėjo Pusožio herbą (E. Rimša, *Heraldry*, p. 144–145, il. 277). A. Vijūkas Kojalavičius, o juo sekdamas W. Semkowiczus bei kiti autoriai Taborams suteikė Vieniavos herbą: buivolo galva su grandine šnervėse (W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz*, s. 325; *AU*, nr 78, s. 132, 13-as antspaudas; K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo*, s. 84). Vėliau atsirado dar viena interpretacija, Vieniava pavirto Buivolo galvos herbu (*KDKDW*, nr 432, s. 501).

pamatysime, kad tie 39 Ponų Tarybos nariai buvo 14 herbinių giminių atstovai, taigi naudojo tik 14 horodlinių herbų. Pagaliau Rimvydo Petrausko sudarytame 188 didikų sąvade, apimančiame 1387–1492 m., randame jau 114 asmenų, kurie neabejotinai turėjo horodlinius herbų¹¹³. Bet ir vėl iš nurodytų herbų matyti, kad jie priklausė 29 herbinėms giminėms, tai yra naudojo tik 29 horodlinius herbų, be to, beveik pusė tų herbų neišplito toliau Horodlėje dalyvavusių asmenų šeimų. Šie skaičiai rodo, kad iš 47 Horodlėje priimtų herbų XV a. prigijo tik apie ketvirtadalis, geriausiu atveju – apie trečdalis herbų¹¹⁴. Prigijo ir išvirtino tie, kuriuos Horodlėje priėmė įtakingi, bet, ne mažiau svarbu, gausių giminių atstovai. Šis faktorius padėjo lenkiškiems herbams plisti ir tarp ne tokių reikšmingų, vėliau karjeros laiptais ūgtelėjusių giminių. XV a. Lietuvoje labiausiai išplito Zadoros, Ragų, Lelivos, Pomiano, Kirvio, Habdanko, jiems iš paskos sekė Vanago, Lapino, Pusožio, Vadvico, Dolivos ir kai kurie kiti Horodlėje priimti herbai (žr. 2 lentelę)¹¹⁵.

Kaip galėjo atsitikti, kad tiek daug lenkiškus herbų priėmusių „pirmųjų Lietuvos didikų“ giminių nepaliko jokių pėdsakų istorijoje? Paaiškinti bus nesunku, jei į Horodlės įvykius žiūrėsime kitomis akimis ir neieškosime tarp jo dalyvių vien valdančiojo elito atstovų. Lietuvos istoriografijoje pirmasis nusistovėjęs stereotipas pabandė sulaužyti Egidijus Banionis. Jis, palyginęs kelių tarpvalstybinių sutarčių dalyvių skaičių, kontingentą, nustatė, kad Horodlės aktai šiuo požiūriu beveik niekuo nesiskyrė nuo kitų. Juose buvo ir aukščiausių to meto valstybės pareigūnų, ir valdovo dvare nuolat besisukiojusių, įvairius kunigaikščio pavedimus atlikinėjusių, bet didesnės karjeros nepadariusių asmenų, ir asmenų, apie kuriuos žinoma tik iš Horodlės aktų. Tai rodo, pasak E. Banionio, kad Lietuva Horodlės suvažiavimui specialiai nesirengė. O dokumentuose išvardyti Lietuvos bajorai yra ne kas kita kaip didžiojo kunigaikščio Vytauto palyda, kuri ir gausumu, ir sudėtimi

¹¹³ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 214–309.

¹¹⁴ Žr. 2 lentelę. Kai kam gali atrodyti, kad lentelės duomenys neatspindi realios padėties, nes XV a. išliko labai mažai šaltinių, o dauguma išlikusių susiję tik su keliolika valdančiojo elito giminių. Tame yra tiesos, bet reikia nepamiršti ir kito dalyko, kad XV a. buvo labai siaura herbų panaudojimo sritis. Juk Lietuvos smulkieji ir net vidutiniai bajorai, išskyrus signetą, pademonstruoti herbų viešai kitur beveik neturėjo galimybių. Net XVI a. pirmoje pusėje, kai atsirado daugiau ūkinių sandorių ir reikėjo juos įteisinti, galėtume nurodyti dešimtis atvejų, kai žemės ar kito turto pardavėjas prašė vieno iš kviestų liudininkų prispausti antspaudą už jį, nes jis tokio neturėjęs. Be to, jei kalbėsime apie XIV a. pabaigą – XV a. pradžią, Lietuvos kilmingųjų herbai žengė tik pirmuosius žingsnius. Taigi jei priimtas lenkiškas herbas ar kadaise prosenelio ar proprosenelio naudotas vietinės kilmės simbolis kelias kartas nebuvo naudojamas, jis buvo pasmerktas užmarščiui.

¹¹⁵ Išsamiau apie tai žr. Antspaudų kataloge. O čia verta priminti kadaise O. Haleckio Karaliaučiaus slaptajame archyve surinktus ir naujausioje literatūroje nepastebėtus duomenis apie 1452–1474 m. Lietuvos ponų herbinius antspaudus, kurie patvirtina ar bent neprieštarauja minėtiems teiginiams. Jono Goštauto antspauduose tyrinėtojas rado Habdanko, Jono Manvydo – Lelivos, Sudivojaus Valmantaičio, Stanislovo Sudivojaičio, Jono ir Mykolo Kęsgailų – Zadoros, Andriaus Sakaičio – Pomiano, Radvilos Astikaičio – Ragų, Petro Mangirdaičio – Vadvico, Načkaus Ginvilaičio – Dolivos, Kučukų, greičiausiai Butrimo giminaičių, – Kirvio herbų, žr.: O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 202–204. *Plg. Regesta*, Pars I, S. 733, Nr. 11294 (1452); S. 803, Nr. 12336 (1453).

buvo panaši į kitų tarpvalstybinių sutarčių dalyvių grupę¹¹⁶. Ir jei dėl nesirengimo suvažiavimui galima su autoriumi diskutuoti, dalyvių sudėtis iš tikro primena valdovo palydą arba Vytauto dvarą. Juolab kad valdovo dvaro įvairaus lygmens atstovų vis dažniau randame ir tarp kitų svarbių valstybės dokumentų liudytojų¹¹⁷. Čia ne taip svarbu, kaip pavadinsime tuos Vytauto į Horodlės dokumentus įrašytus 47 asmenis: palyda, dvaru ar tiesiog valdovo aplinkos žmonėmis. Aišku tai, kad jie nebuvo vienalytė masė, juo labiau vien didikai. Tokio didelio didikų giminių skaičiaus XV a. pradžioje „tikrosios“ Lietuvos teritorijoje nerastume net su žiburiu. Taigi Horodlės aktai reprezentuoja daug magesnę ir socialiniu požiūriu įvairesnę asmenų grupę.

Lietuvos kilmieji ir lenkiški herbai XV a.

Horodlės istoriografijoje yra įvairių nuomonių dėl 1413 m. adoptuotų lietuvių skaičiaus. Jų radosi dėl valdovų ir Lietuvos bajorų dokumentų dalelytės *etc* (*et cetera*), įrašytos lietuvių bajorų sąrašo gale po paskutinio 47-ojo Surgučio iš Raškimų vardo, priėmusio Aštuoniaragio herbą. Pirmasis į ją atkreipė dėmesį A. Małeckis. Toks įrašas, turint galvoje nevykusiai pavartotą žodį *eligimus* (iš tikro *elegimus*), turėjo reikšti, kad Vytautas išvardijo tuomet į lenkų herbus priimamus 47 asmenis, o kitų (*etc*) adoptciją paliko ateičiai¹¹⁸. Kitaip manė F. Piekosiński. Dalelytė *etc* leidžianti manyti, kad be 47 Horodlėje adoptuotų bajorų, buvo leista ir kitiems lietuviams katalikams priimti lenkų herbus, jei tik susiras į herbą priimančią giminę¹¹⁹. W. Semkowicziui *etc* rodė, kad jau pačioje Horodlėje į lenkiškus herbus buvo priimta daugiau negu 47 asmenys. Tai, pasak jo, patvirtina ir kiti dalykai. Prie lietuvių ir lenkų dokumentų buvo prikabinoti penki antspaudai su dokumentuose neišvardintais Balnakilpės, Bylinos, Kornico, Senojo žirgo bei Laivo herbais (apie tai žr. anksčiau), o Vingio, Stoginės, Šeligos ir Vieniavos herbinių giminių atstovai buvo nurodyti valdovų dokumente tarp liudytojų¹²⁰. Taigi ir jie galėjo adoptuoti

¹¹⁶ E. Banionis, Lietuvos bajorai, p. 197–198 ir kt. Plg. D. Kuolys, *Res Lituana*, p. 85. Panašiai elgėsi ir Lenkijos karalius Jogaila įrašydamas į Horodlės dokumentą savo aplinkos žmones (A. Sochacka, *Możnowładcy*, s. 127–130, 136–137).

¹¹⁷ Pasak R. Petrausko, pats Vytautas kitų vėlyvųjų viduramžių valdovų pavyzdžiu mėgino didinti savo dvaro įtaką politikam krašto gyvenimui, tiesa, šias tendencijas autorius išvelgė tik Vytauto valdymo pabaigoje (R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 63).

¹¹⁸ A. Małeckis, *Znaczenie unii Horodelskiej*, s. 756–757.

¹¹⁹ F. Piekosiński, *O źródłach heraldyki ruskiej*, s. 14–15.

¹²⁰ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 403–405; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 9. Pasak autoriaus, turėjo būti atskira Ogono herbo (jį prie lietuvių dokumento nurodė J. Zamojskis) giminė, nes jos negalima tapatinti su Povalos herbo savininku Jonušu iš Koscielco (W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 405, przyp. 1). Jei ir buvo dvi giminės, jos turėjo tą patį herbą. Bent naujausioje literatūroje, remiantis J. Długoszu ir kitais autoriais, nurodomas vienintelis šios išvaizdos Ogono herbas (virš pusės žiedo strėlė), turintis šūkį Povala (J. Szymański, *Herbarz*, s. 204–206).

lietuvius. O. Haleckio tokie argumentai neįtikino. Jis klausė, kodėl jie, kaip tie 47, nebuvo išvardyti dokumentuose, o kažkodėl pažymėti tik žodeliu *etc*, kodėl *etc* nėra lenkų šlėktų dokumente, jei tos giminės dalyvavo adopcijoje. Pasak jo, Horodlėje 47 lenkų giminės į savo herbus priėmė tik 47 Lietuvos bajorus. Tačiau Vytautas, išrinkdamas ir išvardydamas tuos asmenis, turėjo galvoje ir visus kitus (*et ceteros*), kuriems taip pat leisiąs priimti lenkiškus herbus, jei jie savo visuomenine padėtimi prilygs 47 išrinktiesiems, sugebėjusiems jau 1413 m. įsilieti į lenkiškas gimines ir gauti jų herbus, tiesa, jie turėsią pareikšti norą turėti lenkiškus herbus ir pritarti abiejų valstybių unijai¹²¹.

Visi šie išvedžiojimai yra tik gražios teorijos. Vienintelis dalykas, kuris galėtų patvirtinti minėtus teiginius, būtų lenkiški nehorodliniai herbai Lietuvoje. Deja, nė vienas iš autorių tokių herbų nesurado. Jau minėjome, kad net iš oficialiai priimtų 47 herbų XV a. apie du trečdaliai ar net trys ketvirtadaliai dingę iš akiračio, o ką jau kalbėti apie kelis kitus W. Semkowicziaus papildomai nurodytus herbus¹²². Šiandien turime daugiau heraldikos šaltinių, negu jų žinota prieš 100 metų. Tačiau,

¹²¹ O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 194, 197–198, 200 ir kt.

¹²² Vingio, Kornico ir Senojo žirgo herbai Lietuvoje nežinomi ne tik XV a., bet ir vėlesniais laikais. Tiesa, Albertas Vijūkas Kojalavičius nurodė Vingio herbo Horainų giminę (W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 47), tačiau Horainai neabejotinai turėjo kitą, panašų į Vingį, Šreniavos herbą (K. Niesiecki, *Herbarz*, t. 4, s. 374. Kitur tai pripažino ir Kojalavičius: W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz szlachty*, s. 212). Balnakilpės, Stoginės ir Laivo herbai Lietuvoje ėmė plisti nuo XVI a. vidurio, iš dalies kartu su iš Lenkijos atsikėlusiomis giminėmis (W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 34, 91–92, 297). Sudėtingiau dėl Vieniavos herbo (buivolo galva su grandine šnervėse). Pasak A. Vijūko Kojalavičiaus, šį herbą naudojo lietuvių Derškų giminė (*Dziersko, Dzierskowicz*), kuriai priklausė ir Vilniaus vyskupas Mikalojus (1453–1467), tik Derškų Vieniava nuo kitų herbų skyrėsi tuo, kad į buivolo šnerves nebuvo įverta vytelė arba grandinė (W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz szlachty*, s. 159). Iš tikrųjų vyskupo Mikalojaus pontifikalinio 1464 m. antspaudo padėdėje vaizduojamas skydas su buivolo galva, atrodo, be vytelės ar grandinės (*LVVA*, f. 673, ap. 4, k. 18, nr. 221, 1-as antspaudas). Be vyskupo, žinoma ganėtina daug XVI a. Trakų paviete gyvenusių Derškų (Derškovičių) herbinių antspaudų. Pavyzdžiui, 1515 m. Jono Derškovičiaus (*Держькович*) antspaude aiškiai vaizduotas Vieniavos herbas (*AGAD*, perg. 7466, 6-as antspaudas), 1551 m. Motiejaus Derškovičiaus (*Дерикович*) antspaude – buivolo galva be grandinės (*LVIA*, f. 1175, ap. 1, b. 177, l. 1v, 1-as antspaudas), 1556 m. Andriaus Derškovičiaus (*Дерикович*) antspaude – buivolo galva su vytele (*LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 168, l. 12v, 1-as antspaudas), o 1557 m. Stanislovo Derško (*Держко*) antspaude – buivolo galva, atrodo, tik su iškištu liežuvium (ten pat, b. 179, l. 1v, 5-as antspaudas). Vyskupo Mikalojaus amžininkas J. Długosz teigė, kad jis buvęs lenkas iš Vieniavų giminės (J. Długosz, *Roczniki*, ks. 12, s. 202–203). Manoma, kad Mikalojaus tėvas bus atsikėlęs ir apsigyvenęs Lietuvoje (greičiausiai Šalčininkuose) anksčiau (J. Ochmański, *Biskupstwo wileńskie*, s. 14–15). Jei taip, tuomet būtų visai aiškus Vieniavos kelias į Lietuvą. Tačiau, jei Derškos iš tikro buvo lietuviai, jų herbe buivolo ar jaučio galva, kaip ir daug kitų simbolių Lietuvoje, galėjo atsirasti vietoje, tik vėliau imta polonizuoti tai pagal Vieniavos, tai pagal Buivolo galvos herbą. Pagaliau W. Semkowicziaus nurodytas Bylinos herbas, kurį, pasak tyrinėtojo, nežinia iš ko gavo kažkoks lietuvis Valčkus (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 138–139), greičiausiai bus Šreniavos herbas (žr. lenkų šlėktų dokumento 44-ą antspaudą). Bylinos herbas XV a. dingę iš akiračio net Lenkijoje (J. Szymański, *Herbarz*, s. 94–95). Jo naudotojai galėjo prisišliejo prie kito panašios išvaizdos Šreniavos herbo (S. Koziarowski, *Ród Bylinów*, s. 17).

jei kalbėsime apie lenkiškus, o ne lenkiškais vardais pavadintus vietinius herbus Lietuvoje, tai per visą šimtmetį po Horodlės rasime tik du lenkiškus Dombrovos ir Liubičo herbus, bent tiek mums pavyko rasti. Ir jų žygis į Lietuvą kitoks. Dombrovos herbas Lietuvoje atsirado ne horodliniu adopcijos keliu, o su į mūsų kraštą dar Vytauto laikais atsikėlusiu Juška Strumilu, kurio palikuonys vėliau priėmė Kiškų pavardę¹²³. Kiškos, pasak Grzegorza Błaszczyko, buvo vieni iš nedaugelio lenkiškos kilmės didikų giminių Lietuvoje¹²⁴, kadaise susikūrusių net kunigaikštiškos kilmės iš Kęstutaičių legendą¹²⁵. Apie kito Liubičo herbo savininką Paulių Ugrovskį (*Угровский, Вгровьский*) žinome tiek, kad jis 1498 m. Gardine kaip sandorio liudininkas prikabino antspaudą su minėtu herbu¹²⁶. Truputį anksčiau, 1496 m., Paulius Ugrovskis tituluojamas Drohičino žemės žemininku. Tuomet jis bylinėjosi su savo kaimynu Stanislovu Železnickiu ir jo šeima dėl žemės užgrobimo ir naujų riboženklų nustatymo¹²⁷. Turint galvoje, kad Drohičino žemė po jotvingių išnaikini- mo XIII a., dar iki jos patekimo Lietuvos valdžion, buvo stipriai kolonizuota lenkų, Ugrovskių giminės kilmė ir jų naudotas lenkiškas Liubičo herbas neturėtų kelti didelių abejonių¹²⁸. Šiuo atveju net nesvarbu, ar Ugrovskis Gardine turėjo žemių, ar tebuvo sandorio svečias. Taigi lenkiškas Liubičo, kaip ir Dombrovos, herbas, į Lietuvos kilmingųjų heraldiką atkeliavo ne adopcijos keliu, o per lenkų gimines.

Reikia pasakyti, kad lietuvių priimti lenkų herbai bent vėlyvaisiais viduram- žiais netapo tuo, kas jie buvo Lenkijoje, tai yra ne tik giminės išskiriančiu iš kitų išoriniu atributu, bet ir per herbų vardus bei šūkius jas konsoliduojančiu veiksmu, neretai ir giminės vardu. Lietuvoje nerasime nei Dolivų, nei Pusožių, nei Lapinų¹²⁹ ar Lelivų. Šiuo požiūriu Lietuvoje herbo samprata buvo artimesnė vakarietiškejai, kur asmens ženklas, herbas yra asmens, šeimos nuosavybė, o ne visos tą patį herbą naudojančios giminės, neretai herbinės giminės, sudarytos iš mažesnių, kraujo giminyste nesusietų giminių, atributas. Tai būdinga tik lenkams¹³⁰.

¹²³ S. Dumin, A. Rachuba, J. Sikorska-Kulesza, *Ciechanowieccy*, s. 7, 17–18, 20, 23; N. Asadauskienė, *Kiškų giminė*, p. 64–65, 68–70, 75–84; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 294–296.

¹²⁴ G. Błaszczyk, Witold a polacy, s. 70.

¹²⁵ J. Wolff, *Kniaziewie*, s. 651.

¹²⁶ Trečio laiduotojo antspaudas, prikabinatas prie 1498 12 21 žemės pardavimo akto, *VUB*, f. 80–43, 3-as antspaudas.

¹²⁷ *Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 6*, p. 335–336, nr. 568. Prieš tai su tais pačiais kaimynais dėl žemių ribų bylinėjosi Pauliaus motina *Угровская* kartu su kitu jo broliu Laurynu (ten pat, p. 336, nr. 569).

¹²⁸ Kai kurie tyrinėtojai Ugrovskius vadina Vengrovskiais, kurie XV a. paskutiniajame ketvirtyje valdė Palenkėje Drohičino žemei priklausiusį Vengrovą (J. Kazimierski, *Z dziejów Węgrowsa*, s. 269. Plg. E. Rimša, *Pieczenie*, s. 945–946, przyp. 8).

¹²⁹ Žr. anksčiau, kur rašoma apie legendų epigrafiką, ir 45 nuorodą.

¹³⁰ A. Matecki, *Studia heraldyczne*, t. 2, s. 197 ir kt.; J. Szymański, *Nauki*, s. 668–671; A. Znamierowski, P. Dudziński, *Wielka księga heraldyki*, s. 171, 173.

Matyt, dėl to lietuvių bajorų dokumente rašoma, kad jie priima lenkų herbus kaip iš seno turimo kilmingumo pripažinimą, nes dėl skirtingų papročių tokie dalykai Lietuvoje nebuvo įprasti¹³¹. Galimas daiktas, kad šis teiginys taip pat atsirado ne lietuvių iniciatyva, nes bajorai ir toliau herbo nelaikė kilmingumo atributu, giminės išskirtine puošmena. Net tais atvejais, kai tekdavo dėl įvairių priežasčių įrodinėti kilmingumą, lenkiški ar vietiniai herbai, kaip kilmingumo išraiška, nebuvo naudojami. Ir nuskurdę horodlinio pono Ralio giminaičiai, kai jiems teko įrodinėti bajorystę Kazimiero ir vėlesniais laikais, nieko neužsiminė apie jų pirmtako gautą Pobogo herbą¹³². Teismuose svarbiausi argumentai buvo dokumentai arba patikimų kilmingųjų liudijimai¹³³.

Juo labiau lenkiški herbai netapo tariamai per juos kurto valdančiojo elito ar net viso kilmingųjų luomo skiriamuoju ženklu. Užtenka žvilgtelėti į 1422 m. Melno sutartį, kurioje tik po Vilniaus vyskupo Motiejaus ir 9 išlikusių Lietuvos kunigaikščių antspaudų su vietine heraldika randame 14 kilmingųjų antspaudus su 9 lenkiškais herbais ir dar pora į jų tarpą įsiterpusių su vietinės kilmės simbolika¹³⁴. Dar akivaizdžiau šie dalykai išryškėja 1434 m. Gardino akte, kuriame vienas po kito vaizduojami lenkiški ir lietuviški simboliai. Štai po Trakų vaivados Petro Leliušo antspaudu su Dolivos herbu¹³⁵ (pagal eilę nr. 6, žr. p. 480, il. 11) prikabintas Žemaitijos seniūno Galmino antspaudas (nr. 7) su jame pavaizduota

¹³¹ Išsamiau apie tai žr.: D. Kuolys, *Res Lituana*, p. 75–76.

¹³² A. Dubonis, *Įdomesni dokumentai*, p. 174–184.

¹³³ H. Lowmiański, *Studja*, t. 1, s. 327, 335–336. Plg. XV a. paskutiniojo ketvirčio – XVI a. pirmosios pusės Lietuvos bajorų kilmingumo įrodymus, grindžiamus dokumentais, patikimais liudininkais (M. Любавский, *Литовско-русский сеймъ*, c. 436–442) su Lenkijos šlėktos apsisvalymu nuo priekaištų dėl netikros kilmės, kur liudininkais pirmiausia figūruoja herbinių giminių atstovai (W. Semkowicz, *Nagana*, s. 26–37; J. Bieniak, *Rody rycerskie*, s. 73–75 ir kt.; K. Baczkowski, *Dzieje Polski*, s. 259, 261). Tarp daugelio XVI a. bylų esame radę vienintelę bajoro iš Mstislavlio Stomos Aleksejevičiaus 1556 03 15 bylą, kurioje jis bajorystės įrodymui pas Mstislavlio seniūną kunigaikštį Ivaną Palubinskį atsivedė herbinius giminaičius, Vilniaus pavieto bajorus Grišką Mikolajevičių ir Mikalojų Ostiką bei Vainą Miselevičių iš Sveržno (*Свержна*). Jie patvirtino, kad minėtasis Stoma yra „имъ брат кровный и гербовный одно(го) гербу з ними: на пол подкове крыж а к споду лосось“ (*LM*, kn. 247, l. 588–588v).

¹³⁴ *DPM*, s. 75–90, nr 82–108.

¹³⁵ 1435 m. pabaigoje Petras Leliušas turėjo kitą herbą (R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 258). Iš Rimvydo Petrausko, o per jį ir iš Sergejaus Polechovo sužinojome (abiem nuoširdžiai dėkojame už informaciją), kad Leliušo antspaude vaizduojama jaučio galva, primenanti lenkiškus Buivolo galvos ar Vieniavos herbus. Galimas daiktas, kad ji, kaip Kauno seniūno Konrado 1434 m. antspaude esanti raguota galva (O. Однороженко, *Руські королівські*, c. 36), yra vietinės kilmės. Būtų sunku patikėti, kad Petras Leliušas, 1434 m. naudojęs Dolivos herbą, kitais metais jau turėjo lenkiškus Buivolo galvos ar Vieniavos herbus, kurių Horodlėje niekas iš lietuvių nepriėmė. Tik W. Semkowiczius, ieškodamas menkiausios dingsties savo teorijai (žodelio *etc* reikšmei) pagrįsti, vietoje atsiradusių ir į lenkiškus herbus panašius simbolius pavertė Vieniavomis, Sternbergais ir Kosciešomis (W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 405, taip pat žr. 137, 139 nuorodas).

sudėtinga vietinės kilmės linijine figūra (žr. p. 478, il. 4)¹³⁶, toliau – Kęsgailos Valmantaičio antspaudas (nr. 8) su Zadoros herbu, o po jo – Chodkos Jurgaičio herbiniis antspaudas (nr. 9), kuriame vaizduojama perkryžiuota išskėsta apačia strėlė, kurią lenkų ir ja sekdamą lietuvių istoriografija nedvejodama pakrikštijo Kosciešos vardu (žr. p. 480, il. 10)¹³⁷. Iš viso prie šio dokumento išliko 37 Lietuvos kilmingųjų antspaudai, tarp jų du Svirskių ir vienas Giedraičių (nenurodyta, kad jie kunigaikščiai). Antspaudus su lenkiškais herbais (iš viso 13) prie dokumento prikabino 19, su lietuviškais antspaudiniais simboliais – 18 asmenų¹³⁸. Iš prikabintų antspaudų eiliškumo nematyti, kad į priekį būtų išskelti lenkiškais herbais pasipuošę Lietuvos kilmingieji¹³⁹. Taigi daug neapsiriksime sakdami, kad 1434 m. Gardino akte antspaudų vieta priklausė ne nuo juose pavaizduotų simbolių, lenkiškų ar lietuviškų, o nuo jų savininkų užimamos padėties visuomenėje.

Negalima pamiršti ir simbolikos kaitaliojimo. Štai Žemaitijos seniūnas Galminas, iš pradžių naudojęs Dembno herbą (žr. p. 478, il. 3)¹⁴⁰, 1434 m., kaip minėta, prikabino antspaudą su lietuviška linijine figūra. Daukša Horodlėje priėmė Pižchalos herbą, o jo sūnus, valdovo maršalas Pacas Daukšaitis, 1434 m. turėjo antspaudą su vietoje atsiradusiu simboliu: lyg apverstas skydas su perskelta papėde ir tašku

¹³⁶ Scipio czy Nadobowicz, s. XI (liejinys); W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 407, 425; *AU*, nr 61, s. 100; E. Gudavičius, *Žymenys ir ženklai Lietuvoje*, p. 112–113, il. 77, nr. 3. Antspaudų piešinys skelbtas: O. Однороженко, *Руські королівські*, c. 36.

¹³⁷ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 405; Z. L. Radzimiński, *Sprawa odrębnego pochodzenia Chodkiewiczów*, s. 125, ir daugelis kitų, vėliau rašiusiųjų. Lenkų autorių Chodkai Jurgaičiui „suteiktą“ Kosciešą perėmė ir mūsų istoriografija: E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, p. 423; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 221; G. Kirkienė, *LDK politikos elito galingieji*, p. 61, 66, 73–74. Herbiniis antspaudų piešinys skelbtas: O. Однороженко, *Руські королівські*, c. 36. Horodlėje niekas iš lietuvių Kosciešos herbo nepriėmė ir negalėjo priimti, nes iš lenkų Kosciešų giminė Horodlėje nedalyvavo, nebuvo net jų atstovo. O Chodka Jurgaitis jau 1422 m., liudydamas Melno sutartį, turėjo antspaudą su minėta strėle, panašia į Kosciešos herbą, ir rusėniška legenda – ПЕЧАТЬ ПАНА ХОДКОВА (*DPM*, s. 88, nr 104). Aišku, kad stačiatikis Chodka iki 1432 m. Jogailos ir 1434 m. Žygimanto Kęstutaičio privilegijos neturėjo teisės naudoti lenkiško herbo. Chodkos Jurgaičio herbas, nors ir panašus į lenkų Kosciešą, bus vietinės kilmės. Lietuvoje panašios grafikos kilmingųjų herbų yra dešimtys. Truputį plačiau apie tai žr.: A. Darowski, *Znaki pieczętnie ruskie*, s. 24–27; tabl. VI–VII; E. Rimša, *Heraldika*, p. 118, 120, 128; E. Rimša, *Heraldry*, p. 120, 122, 130. Plg. E. Gudavičius, *Žymenys ir ženklai Lietuvoje*, p. 117–118.

¹³⁸ *AU*, nr 61, s. 100–101.

¹³⁹ Ten pat. Pagal eilę, su lenkiškais herbais antspaudai prikabinti: 4, 5, 6, 8, 10–14, 17, 21, 24, 26–29, 36, 37, 39 vietoje, o su vietinės kilmės simboliais: 7, 9, 15, 16, 18–20, 22, 23, 25, 30–32, 34, 35, 38, 40, 41 vietoje.

¹⁴⁰ Žinomas iš Ulricho Richentalio kronikos (U. Richental, *Chronik*, S. 182; F. Piekosiński, *Goście polscy*, s. 147) ir iš 1432 m. prie Gardino akto prikabinto antspaudų su Dembno herbu (Scipio czy Nadobowicz, s. XII; *AU*, nr 55, s. 78, 21-as antspaudas). Šis antspaudas leidžia atimesti E. Saviščevo spėjimą, kad U. Richentalis, priskirdamas Galminui Dembno herbą, galėjo kažką supainioti (E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai*, p. 76, 382, il. XVI).

skydo širdyje (žr. p. 478, il. 2)¹⁴¹. Manoma, kad Krėvos seniūnas Sudimantas prie ne kartą minėtos 1434 m. Gardino sutarties prikabino antspaudą su linijine figūra: lyg viršuje uždarytas įžambusis kryžius, ant kurio uždėtas kryželis, o iš dešinės įrėžtas pusmėnulis (žr. p. 482, il. 19)¹⁴². Iš tikrųjų jis turėjo antspauduoti Ragų herbu, kurį Horodlėje priėmė Sudimanto dėdė Kristinas Astikas ir kurį amžiaus antroje pusėje antspauduose vaizdavo Sudimanto sūnus Alekna Sudimantaitis¹⁴³. Mantrimas, spėjama, Kirvio herbo savininko Jono Butrimo iš Žirmūnų giminaitis, 1431 m. prikabino antspaudą su kirviu¹⁴⁴, o 1434 m. kaip Markovo seniūnas – jau su sudėtinga linijine figūra (žr. p. 481, il. 13)¹⁴⁵. Šie ir kiti¹⁴⁶ atvejai tik patvirtina, kad XV a. lenkiški herbai nesužadino tokio vaidmens, kokio iš jų tikėjosi Horodlės aktų iniciatoriai.

Kita vertus, dėl vėlyvaisiais viduramžiais Lietuvoje neišplėtoto riterijos instituto, nesant turnyrų ir tvirtų heraldikos tradicijų, vyraujant kitokiai negu Lenkijoje vietos teisei, ne tik pamažu dygstantys vietiniai, bet ir priimti lenkiški herbai turėjo ganėtinai siaurą panaudojimo sritį. Bene vienintelė herbų demonstravimo priemonė, kaip ir XIV a., buvo antspaudai. Bet ir antspaudus, turint silpnai išplėtotą vietos rašytinį dokumentą, XV a. galėjo naudoti ne visi. Paprastai juos turėjo kunigaikščiai, valstybės pareigūnai ir kiti aukštesnio rango bei su valdovo dvaru susiję kilmingieji. Būtent jų antspaudai išliko prie įvairių valstybės aktų ir sutarčių, prie beatsirandančių pirmųjų rašytinių turto sandorių ir gausėjančių laišku. Prie to prisidėjo ir kiti vidiniai dalykai. Pavyzdžiui, kilmingųjų pavardės, vienas iš svarbiausių giminės atributų, išskyrus vieną kitą atvejį tarp didikų, pradėjo rasti XV–XVI a. sandūroje, nusistovėjo amžiaus viduryje, o smulkiosios bajorijos gretose šis procesas geriausiai atveju užsibaigė XVI a. antroje pusėje¹⁴⁷.

¹⁴¹ BCz., perg. 392. W. Semkowiczius paskelbė neapverstą skydą, bet tada kryžiumi prasidedančią antspaudu legendą tekstą skaityti iš apačios (AU, nr 61, s. 101, 31-as antspaudas; W. Semkowicz, Braterstwo, s. 407. Plg. E. Gudavičius, *Žymenys ir ženklai Lietuvoje*, p. 112–113, il. 77, nr. 1). Tikrąją skydo poziciją sunku nustatyti, nes antspaudas nukritęs nuo pergamento ir nežinia, kaip jo savininkas jį buvo prikabinęs. Įdomu tai, kad Paco Daukšaičio antspaudė įrašytos legendos ПАЧЬ КИМО[Н]-ТЕВИЧ (Pacas Kimantaitis) antras dėmuo reiškia senelio vardą (R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 280). Pasak Józefo Wolffo, Pacas Daukšaitis buvo protėvis garsios Pacų giminės, kuri savo herbe vaizdavo dvigubą leliją, spėjama, lietuviškos kilmės (J. Wolff, *Pacowie*, s. 4–6). Jei J. Wolffo spėjimas pasitvirtintų, dviguba lelija būtų trečias simbolis toje pat giminėje po horodlinio Pižchalos herbo.

¹⁴² AU, nr 61, s. 101, 19-as antspaudas; E. Gudavičius, *Žymenys ir ženklai Lietuvoje*, p. 112–113, il. 77, nr. 7. Antspaudas skelbtas: O. Однороженко, *Руські королівські*, c. 36.

¹⁴³ Žr. 112 nuorodą.

¹⁴⁴ Б. Бучинський, *Кілька причинів*, c. 136; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 70.

¹⁴⁵ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 407; AU, nr 61, s. 101, 22-as antspaudas. E. Gudavičius, skelbdamas Mantrimo ženklą, be reikalo jį išskaidė į dvi dalis ir abi pavaizdavo vieną šalia kitos. (E. Gudavičius, *Žymenys ir ženklai Lietuvoje*, p. 112, il. 77, nr. 8 a-b). Geriausiai šis ženklas perpieštas leid.: O. Однороженко, *Руські королівські*, c. 36.

¹⁴⁶ Žr. 135 nuorodą.

¹⁴⁷ V. Maciejauskienė, *Lietuvių pavardžių susidarymas*, p. 58, 60, 68 ir kt.

Pažymėsime, kad pavardžių formavimasis Lietuvoje visai sutapo su akivaizdžiu tiek vietinės, tiek lenkiškos heraldikos proveržiu, ypač nuo XVI a. vidurio. Prie to prisidėjo ir rašytinės teisės lydimo dokumento įsigalėjimas, ir atsiradusios kitos naujos galimybės panaudoti herbus.

Atidesnis skaitytojas galėtų paklausti, o kur herbiniai kokliai, datuojami XV a. viduriu, kuriuos paskutiniaisiais dešimtmečiais Lietuvos valdovų rūmų teritorijoje Vilniuje surado archeologai. Be Lietuvos raitelio, juose vaizduojama keliolika horodlinių herbų¹⁴⁸. Juk juose vaizduojamas Dolivos herbas galėtų reprezentuoti Ginvilaičius, Kirvis – Butrimus, Pomianas – Sakaičius, Vanagas – Nemiras. Bet labiau patyrinėję radinius pamatysime, kad kiti koklių herbai galėtų priklausyti tik smulkioms lietuvių giminėms arba asmenims, žinomiems vien iš Horodlės dokumentų. Juose nėra daugumos herbų, kuriuos XV a. viduryje naudojo valdančiojo elito viršūnė, kuri, palyginti su mažai žinomais bajorais, turėjo daug daugiau galimybių patekti su sava heraldika į rūmų teritoriją. Pavyzdžiui, nėra koklių su Habdanko, Lelivos, Ragų, Vadvico, Zadoros ir kitais herbais, kurie priklausė Goštautams, Manvydams, Astikams ir Radviloms, Mantišgiraičiams, Kęsgailoms ir kitoms įtakingoms šeimoms. Be to, kai kurie iš tų keliolikos Vilniuje rastų koklių turi iš kitur Lietuvoje nežinomus šalmus su išpūdingais papuošalais ir uždangalais, vienas jų puošia net Dobrynės žemės herbą. Kitame koklyje Dolivos herbas turi papildomai į skydą įdėtą mitrą ir arkivyskupo dvigubą kryžių, kurie aiškiai nurodo Gniezno arkivyskupą Vincentą Kotą (1437–1448). Pagaliau trijuose kokliuose vaizduojami lenkiški nehorodliniai herbai. Viename randame 9 žiedelius (trimis juostomis po 3), kurių jokia Lietuvos giminė nenaudojo, kitame – Prūsų herbą, tiksliau Prūsų II, trečiame – senąją Gozdavos (natūralus lelijos žiedas su šaknimis) herbo versiją¹⁴⁹ – nė vienas iš jų mus dominančiu laikotarpiu nenaudotas. Tačiau, jei pažvelgsime į kaimynų lenkų gotikinius koklius, rasime tarp jų labai panašių, net identiškų vilniškiams, be to, ne vienoje, o daugelyje Lenkijos rezidencijų¹⁵⁰. Manoma, kad čia koklių meistrai galėjo turėti visą komplektą herbų eskizų, iš kurių užsakovas pasirinkdavo pagal poreikį¹⁵¹. Tuo tarpu Lietuvoje, sprendžiant iš rastų koklių su lenkiškais herbais, net tie, kuriuos bandėme mes ar kiti autoriai¹⁵² sieti

¹⁴⁸ G. Rackevičius, *Krosnys*, p. 124–126; E. Ožalas, E. Zaveckienė, XV a. gotikiniai plokštiniai kokliai, p. 335.

¹⁴⁹ H. Polackówna, *Stemmata Polonica*, s. 196; J. Szymański, *Herbarz*, s. 126–127.

¹⁵⁰ T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach*, s. 28, 35–40 (herbiniai kokliai), taip pat žr. il. 13 (Lietuvos raitelis), 62 (antrasis Prūsų herbas), 64 (Pomiano herbas), 86 (Galvaraiščio herbas), 114 (Dobrynės žemės herbas), 120 (arkivyskupo Vincento Kotos modifikuotas Dolivos herbas) ir daug kitų stilistiškai Vilniaus radiniams artimų herbinių koklių. Plg. K. Katalynas, *Gotikos epochos krosnys*, p. 57, 58; E. Ožalas, E. Zaveckienė, XV a. gotikiniai plokštiniai kokliai, p. 337–341 ir kt..

¹⁵¹ T. Janiak, *Kaflę gotyckie z Wielkopolski*, s. 26 i. przyp. 25.

¹⁵² Pavyzdžiui, Albinas Kuncevičius priminė, kad XV a. kokliuose pavaizduotus Sulimos ir Žalčio herbus Horodlėje gavo Radvilas ir Končianas Sukaitis, apie kurių tolesnį likimą duomenų nėra (A. Kuncevičius, *Die Kacheln*, S. 83–84, Abb. 20, 22). Išsamiau apie šiuos asmenis žr. Lietuvos bajorų antspaūdų kataloge.

su viena ar kita gimine, greičiausiai nieko bendra su tomis giminėmis neturėjo, o ką jau kalbėti apie Dobrynę ar minėtą Dolivos atvejį. XV a. vidurio herbinius koklius bus į mūsų kraštą atnešę koklių meistrai iš Lenkijos. Juos galima traktuoti tik kaip vieną iš daugelio tuomet madingų krosnių puošybos elementų.

XVI a. pirmoje pusėje, kai į Lietuvos Metriką buvo įrašytas dar XV a. iš naujo suredaguotas valdovų Horodlėje išduotas dokumentas, iš jo teksto buvo išbraukti beveik visi Lietuvos valdovus ir kilminguosius žeminantys ar net diskriminuojantys teiginiai. Pavyzdžiui, 1413 m. dokumento 13 straipsnyje buvo rašoma, kad suteikiamomis laisvėmis, teisėmis ir malonėmis naudosis tik tie Lietuvos žemės ponai ir kilmingieji, kurie priėmė Lenkijos Karalystės kilmingųjų herbus ir kurie yra katalikai. Po redagavimo neliko nei lenkų herbų, nei tikėjimo: privilegijomis naudosis tik tie, „kurie nuo seno tikrai yra kilmingi pagal savo protėvius“ (*qui sunt ex parentibus suis vere nobiles ex antiquo*)¹⁵³. Ir nors tik spėliojama, kas, kada ir kokiais tikslais perredagavo valdovų dokumentą¹⁵⁴, jo pakeistos formuluotės buvo daug realistiškesnės ir neabejotinai išreiškė valdančiojo elito požiūrį į valstybę ir kilmingumą, jei turėsime galvoje tuomet vis labiau populiarėjančią legendinę lietuvių kilmės iš romėnų teoriją, metraščių pasakojimus apie prievartinį lenkų herbų, kuriuos šie gavę iš čekų¹⁵⁵, įpiršimą ir dalies tų herbų sugrąžinimą 1453 m. Parčevo suvažiavimo metu¹⁵⁶.

¹⁵³ *Lietuvos Metrika, Knyga Nr. 25*, p. 45, § 15. Plačiau apie tai rašė: D. Kuolys, *Res Lituana*, p. 86–89 ir kt.

¹⁵⁴ Pasak Dariaus Kuolio, tokia iniciatyva galėjo priklausyti Lietuvos didikams, o aktą „sulietuvinti“ galėjo Lietuvos kanclerio prižiūrima Lietuvos raštinė. Tai galėjo atsitikti XV a. viduryje, kai didžiuoju kunigaikščiu išrinkus Kazimierą, buvo nutraukta personalinė unija su Lenkija, arba XV–XVI a sandūroje, kai vėl Lietuvą valdė atskiras didysis kunigaikštis Aleksandras (D. Kuolys, *Res Lituana*, p. 163. Taip pat žr. šiame leidinyje J. Kiaupienės studiją).

¹⁵⁵ Lenkiškų herbų ryšys su čekiškais, pasak A. Małeckio, buvo daug stipresnis, negu kam nors atrodo. Tenką tik apgailestauti, kad šie klausimai išsamiau netyrinėti. Autorius, remdamasis vien Bartoszo Paprockio surinkta medžiaga, išvardijo 46 lenkų herbus, kurie, pasak jo, yra čekiškos kilmės (A. Małeckis, *Studia heraldyczne*, t. 2, s. 292–293, 315–316). Apie pusę iš A. Małeckio nurodytų čekiškos kilmės lenkiškų herbų Horodlėje priėmė lietuviai. Pažymėsime, kad išsamesnių šio klausimo tyrimų nėra iki šiol. Net vienas žymiausių šiuolaikinių Lenkijos viduramžių heraldikos specialistų J. Szymański, parengęs kapitalų darbą *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*, galima sakyti, šį klausimą apėjo. Tiesa, kitur yra pažymėjęs, kad svarbų vaidmenį lenkų herbų formavimuisi turėjo riterija, atsikėlusį į Lenkiją per Sileziją iš Lužicų, Meiseno, Čekijos (J. Szymański, *Nauki*, s. 646); XVI a. buvę 19,4 % užsienietiškų herbų (J. Szymański, *Zmiana formy czy gatunku herbarzy polskich*, s. 115). Šiek tiek atviresnis Alfredas Znamierowski. Jo skaičiavimais, iš maždaug 170 herbų, kurie viduramžiais reprezentavo lenkų herbines gimines, apie 100 buvo atnešti ar perimti iš svetur (A. Znamierowski, P. Dudziński, *Wielka księga heraldyki*, s. 171, 173. Plg. žr. O. Odnoroženkos lentelėje pateiktus herbų kilmės duomenis leid. *Родова геральдика*, c. 37–56).

¹⁵⁶ *Lietuvos metraštinis*, p. 42–46, 58–61, 65–66, 115–117, 139–140; Plg.: K. Avižonis, *Lietuvių kilimo iš romėnų teorija*, p. 26–28; M. Antoniewicz, O „rozbrataniu się“, s. 106–113.

Paskutinį tašką šioje istorijoje padėjo Žygimanto Augusto privilegija, išduota Vilniuje praėjus 150 metų nuo Horodlės įvykių. Pasak jos, valdovas, matydamas 1413 m. privilegijos daromą skriaudą tiems, kurie nepriėmė herbų, ir tiems, kurie buvo graikų tikybos, ir jų pažeminimą (*и бачечи же в томъ привилью ку некоторому униженью и възгарьженю оныхъ хто гербовъ не бралъ, такъже и тыхъ хто веру грецкую держачы*), pritariant Ponų Tarybai, pripažino visiems vienodas teises ir laisves. Nuo tol tomis teisėmis ir laisvėmis naudosis ne tik lenkiškus herbus turintys katalikai, bet ir visi kiti kilmingi riteriai lietuviai ir rusėnai, jei tik jie bus krikščionys (*але тежъ и вси иные стану рыцарского и шляхетского, якъ литовского так и руского народу, однобы были веры хрестияньское*), ir tie lietuviai bei rusėnai, kurių protėviai iš Lenkijos Karalystės herbų neėmė (*которыхъ продкове клейнотовъ альбо гербовъ с коруны польское не брали*)¹⁵⁷. Šitaip 1563 m. buvo neakivaizdžiai įteisinta neabejotinai bent nuo XIV a. pabaigos gyvuojanti vietinė heraldika¹⁵⁸, kuri, nors ir ignoruota 1413 m. aktų, niekada neišnyko, o kai kuriose srityse, kaip kad kilmingųjų antspauduose, naudota kartu su lenkiškais horodliniais simboliais visą laiką.

¹⁵⁷ 1563 06 06, Vilnius. Žygimanto Augusto privilegija, kuria sulyginamos katalikų ir stačiatikių teisės bei atsisakoma lenkiškų herbų viršenybės. Orig.: LNB, f. 101–31; įrašas Lietuvos Metrikoje, kn. 38, l. 418v–421v. Cituojama iš įrašo Lietuvos Metrikoje (l. 419v–420). Plg. Н. Яковенко, *Українська шляхта*, с. 53.

¹⁵⁸ E. Rimša, *Heraldika*, p. 118–119; E. Rimša, *Heraldry*, p. 120–121.

1 lentelė. 1413 m. Horodlės akto herbai ir lietuvių bei lenkų herbinių giminių atstovai*

Nr.	Herbas	Lietuvos giminių atstovai, priėmę lenkiškus herbus	Lenkų herbinių giminių atstovai, išvardyti valdovų dokumente	Antspaudas lenkų dokumente	Antspaudas lietuvių dokumente
1	Leliva	Albertas Manvydas, Vilniaus vaiv.	Janas iš Tarnovo, Krokuvos vaiv.	4	1
2	Zadora	Jaunius Valmantaitis, Trakų vaiv.	Zbignevas iš Bžezio, Lenkijos maršalas	36	2
3	Rava	Mykolas Mingaila, Vilniaus kašt.	Kristinas iš Ostrovo, Krokuvos kašt., Grotas iš Jankovicių, Malogoščiaus kašt.	3?	3
4	Lapinas	Jonas Sungaila, Trakų kašt.	Kristinas iš Kozieglavų, Sondeco kašt.	–	4
5	Vanagas	Jonas Nemira, Polocko seminūnas	Albertas, Krokuvos vysk., Martynas iš Lubnicių, Bžezinos kašt.	2	6
6	Ragai	Kristinas Astikas	Mikalojus Trąba, Gniezno arkiv.	1	5
7	Kirvis	Jonas Butrimas iš Žirmūnų	Motiejus iš Vonšo, Kališo vaiv.	33	7
8	Gulbė	Goligrinas	nežinomas	11	–
9	Rožė	Mikalojus Biliminas	Mikalojus iš Michalovo, Sandomiro vaiv., Joktības Jaka iš Vilėino, Kališo teis.	5	–
10	Dembno	Albertas Kareiva iš Saugūniškų	Dobieslavas iš Olesnicos, Vojnicos kašt.	27	28
11	Odrovonžas	Vizgirdas	Janas iš Ščekocino, Liublino kašt.	12	22
12	Vadvicas	Petras Mangirdaitis (Mangirdas)	nežinomas	35	19
13	Drija	Mikalojus Tautgirdas	Jonušas iš Tuliškovo, Kališo kašt.	13	10
14	Habdankas	Jonas Goštautas	Petras iš Vidavos, Sieradzės teis.	16	30
15	Pusožis	Vaičkus Kulva	Janas iš Žešovo, Lvovo vysk., Janas Ligeža, Lenčicos vaiv., Mykolas iš Bogumilovicių, Sandomiro kašt., Janas iš Bogumilovicių, Čehovo kašt., Paulius iš Bogumilovicių, Krokuvos teis., Martynas iš Vrocimovicių, Krokuvos vėliav.	10	27
16	Grifas	Butautas Mantigailaitis	Mykolas Trestka, Kijevo vysk.	34	20
17	Šreniava	Jadatas	Janas iš Lancuchovo (ir Grodzinos), Zavichosto kašt.	7	32
18	Pobogas	Ralys	Joktības iš Koniecpolo, Sieradzės, vaiv.	44	–
19	Gžymala	Jonas Rimvydaitis	Domaratas iš Kobylanų, Biečo kašt.	38	11
				–	9

Nr.	Herbas	Lietuvos giminių atstovai, priėmę lenkiškus herbus	Lenkų herbinių giminių atstovai, išvardyti valdovų dokumente	Antspaudas lenkų dokumente	Antspaudas lietuvių dokumente	
20	Zaremba	Gimėtis Koncatis	Janas iš Krulikovo, Gniezno kašt., Martynas iš Kalinovas, Sieradzės kašt.	8	Martyno Zarebos iš Kalinovas	– nėra
21	Pižchala	Daukša	Petras iš Vioščovos, Dobrynės kašt.	29	Henriko iš Radomino	13 su Pižchalos herbu
22	Novina	Mikalojus Beinaras	nežinomas	46	Mikalojus iš Sepno	12 su Novinos herbu
23	Dzialoša	Petras Valčkus Rokutaitis	nežinomas	–	nėra	24 su Dzialošos herbu
24	Kasėjas	Getautas	nežinomas	41	Getauto	15 Getauto (iš tikro 21)
25	Rola	Dangelis	Janas Rola iš Lonkošino, Lenėicos kašt.	19	Mikalojus iš (?)	– nėra
26	Sirokomlė	Jokūbas Mingaila	Jokūbas iš Kurdvanovo, Plocko vysk.	28	Jokūbo Mingailos?	– nėra
27	Jūrų katinas	Vaišnoras Verkolaitis	nežinomas	30	Vaišnoras Verkolaitis	16 Vaišnoras Verkolaitis
28	Povala (Ogonas)	Jurgis Sangavas	Jakušas iš Koscielco, Gnievkovo vaiv., Albertas iš Kosciolo, Bresto kašt.	26	Mikalojus Powalos iš Tačovo	29 su Ogono herbu
29	Pomianas	Stanislovas Sakas	nežinomas	37	Stanislovo Sako	8 su Pomiano herbu
30	Doliva	Petras Načkus Gimvilaitis	Motiejus Kotas, Naklo kašt., Jonušas Furmanas, Mendžižečės kašt.	18	Petro Szyrzyko iš Falkovo	25 su Dolivos herbu
31	Šaža	Tverbutas	nežinomas	22	Mikalojus iš Korabievicų	– nėra
32	Dolenga	Manstvilidas	nežinomas	43	Andrejaus Slupo iš Viežbicko?	34 su Dolengos herbu
33	Bogorija	Stanislovas Visginas	nežinomas	39	Martyno	36 su Bogorijos herbu
34	Janina	Voisimas Daneikaitis	Motiejus, Pšemislio vysk., Motiejus iš Suchodolų, Liublino teis., Petras iš Turo, Lenėicos teis.	21	Motiejus iš Suchodolų	– nėra
35	Bychava	Manštaudas	nežinomas	–	nėra	– nėra
36	Kiaulytė	Andrius Daukentaitis	nežinomas	40	Andrius Daukentačio?	14 Andriaus Daukentačio?
37	Kolda (Okša)	Minimantas Sesnikaitis	Mikalojus iš Sišlelcų, Sandomiro teis.	20	Klemenso Wątróbkos iš Sišlelcų	23 su Okšos herbu
38	Sulima	Radvilas	Stanislovas Gamratas iš Klimontovo, Polanieco kašt.	14	Stanislovo Gamrato	18 su Sulimos herbu
39	Galvaraištis	Kočianas	Sendzivojus iš Ostrogo, Poznanės vaiv., Mikalojus iš Carnkovo, Poznanės teis.	6	Sendzivojus iš Ostrogo	– nėra
40	Valtis	Micius Viličkaitis	Moscias iš Stenševo, Poznanės kašt.	32	Miciaus Viličkaitis	31 su Valties herbu
41	Jelita	Gerduitis	Klemensas iš Mokrsko, Radomo kašt., Florijonas iš Korytnicos, Vislicos kašt.	15	Florijono iš Korytnicos	26 su Jelitos herbu

Nr.	Herbas	Lietuvos giminii atstovai, priėmę lenkiškus herbus	Lenkų herbinių giminii atstovai, išvardyti valdovų dokumente	Antspaudas lenkų dokumente	Antspaudas lietuvių dokumente				
42	Įkartos	Čupa	nežinomas	47	Čupos?	–	–	–	nera
43	Biala	Vaidila Kušulaitis	nežinomas	–	nera	–	–	–	nera
44	Žaltys	Kočianas Sukaitis	nežinomas	–	nera	–	–	33	su Žalčio herbu
45	Veršis	Jonas Eivildas	nežinomas	24	Stanislavo iš Brežeco	–	–	–	nera
46	Pušis	Stanislavas Butautaitis	Andrejus iš Lubranco, Kujavų teis.	17	Andrejaus Laskarzo iš Goslavicų	–	–	17	su Pušies herbu
47	Aštuoniaragis	Surgutis iš Raškimų	Mikalojus, Vilniaus vysk.	31	Mikalojaus iš Gožkovo, Vilniaus vysk.	–	–	21	Mikalojaus iš Gožkovo, Vilniaus vysk.
[48]	Balnakilpė	nežinomas	nežinomas	45	Dobieslavo Ježovo	–	–	–	nera
[49]	Kornicas	nežinomas	nežinomas	42	Sventoslavo Ježovicų	–	–	–	–
[50]	Senas žingas	nežinomas	Petras Szafraniecas, Krokuvos pakamaris	9	Petro Szafranieco	–	–	–	nera
[51]	Latvas	nežinomas	nežinomas	–	nera	–	–	35	su Laivo herbu
[52]	Vingis	nežinomas	Zbignevas, Kameneco vysk.	–	nera	–	–	–	nera
[53]	Stoginė	nežinomas	Petras Wyszcas, Poznanės vysk., Motiejus iš Labišino, Bresto vaiv.	–	nera	–	–	–	nera
[54]	Šeliga	nežinomas	Kristinas, Krušvicos kašt.	–	nera	–	–	–	nera
[55]	Vieniava	nežinomas	Ivanas iš Obichovo, Šremo kašt.	–	nera	–	–	–	nera

* **I lentelės paaiškinimai.** Pirmoje skiltyje pateiktas numeris atitinka Lietuvos giminii atstovo eilės numerį nuo 1 iki 47 visuose trijuose Horodlės aktuose. Laužiniuose skliaustuose įrašyti numeriai [48]–[51] rodo herbines gimes, kurių atstovai prie lietuvių ir lenkų dokumentų prikabino antspaudus, bet juose pavaizduoti herbai neįrašyti į lietuvių oficialiai priimtų 47 herbų sąrašą. Toliau laužiniuose skliaustuose nurodyti keturių lenkų herbinių giminii atstovai ([52]–[55]), kurie minimi valdovų dokumente, bet antspaudų prie Horodlės aktų neprikabino. Antrame stulpelyje nurodomi lenkiškų herbų lietuviški pavadinimai. Trečiame stulpelyje įrašyti Lietuvos giminii atstovai, priėmę antrame stulpelyje nurodytus herbus. Ketvirtajame stulpelyje pateikiami valdovų dokumente nurodyti lenkų herbinių giminii atstovai, išskyrus Vladimiro vyskupą Gregorą, kurio herbas mums nežinomas. Penktajame stulpelyje įrašyti lenkų ir lietuvių giminii atstovai, kurie prikabino savo antspaudus prie lenkų slėktų dokumento, o stulpelio priekyje atskirtas skaičius – antspaudu eilės numeris minėtame dokumente. Panašiai pateikiami Lietuvos bajorų dokumento duomenys šeštajame stulpelyje. Tačiau čia, kadangi beveik visi antspaudai pražuvo, jų eiliškumas pateikiamas pagal XVI a. J. Zamojskio sudarytą inventorių, kuriame daugeliu atvejų nurodomas tik antspaudo herbas. Lentelės pagrindiniai duomenys paimti iš: W. Semkowicz, Braterstwo, s. 404–405, 444–446; A. Sochacka, Moznowlacy, s. 125–126. Taip pat panaudota: *AU*, nr 49, s. 51–53 (lenkų slėktų antspaudai); nr 50, s. 55–56 (lietuvių bajorų antspaudai); nr 51, s. 71–72 (Jogailos ir Vytauto dokumentuose išvardinti lenkų giminii atstovai); *Jana Zamojskiego notary*, s. 23–25, nr 53–89 (orig.: AGAD, AZ, rkps 33, s. 652–653); W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 14–139, bei šiame leidinyje skelbiamų Horodlės dokumentų kilmingųjų antspaudų medžiaga.

Nr.	Herbas	1413–1420	1421–1430	1431–1440	1441–1450	1451–1460	1461–1470	1471–1480	1481–1490	1491–1500	1501	IS viso
35	Bychava											–
36	Kiaulytė	2										2
37	Kolda (Oksa)											–
38	Sulima			1								1
39	Galvaraištis											–
40	Valtis	1										1
41	Jelita											–
42	Įkartos	1									1	2
43	Biala											–
44	Žaltys											–
45	Veršis											–
46	Pušis											–
47	Aštuoniaragis											–
[48]	Balnakilpė											–
[49]	Kornicas											–
[50]	Senas žirgas											–
[51]	Laivas											–
[52]	Vingis											–
[53]	Stoginė											–
[54]	Seliga											–
[55]	Vieniava											–

* Duomenys paimti iš lenkų šiekčių ir lietuvių bajorų antspaudų katalogo. Taip pat iš 1419 m. Červinsko (*BCz.*, perg. 327; *Z. Nowak, Dokumenty*, s. 71–72), 1422 m. Melno (*DPM*, nr 7, 22, 92–94, 96, 98–103, 105–108), 1431 m. Čartorisko (*BCz.*, perg. 374; *Б. Бучинський, Кілька причинів*, с. 136–137), 1432 m. Gardino (*BCz.*, perg. 380; *AU*, nr 55, s. 77–78), 1433 m. Trakų (*BCz.*, perg. 384; *AU*, nr 59, s. 90–91), 1434 m. Gardino (*BCz.*, perg. 392; *AU*, nr 61, s. 100–101), 1499 m. Vilniaus (*BCz.*, perg. 650; *AU*, nr 76, s. 126), 1501 m. Brielsko (*BCz.*, perg. 666; *AU*, nr 78, s. 131–132), 1501 m. Piotrkovo (*AGAD*, perg. 8424; *AU*, nr 80, s. 138–139) aktu, raštų ir sutarčių bei kitų antspaudų kataloge nurodytų dokumentų. Kiti antspaudai surinkti iš publikacijų: *LUB*, Bd. 7, Nr. 400; Bd. 10, Nr. 168; Bd. 11, Nr. 90, 768, 799; Bd. 12, Nr. 232, 240, 241, 351, 403, 414, 765, 824; *Jana Zamoyskiego notaty*, nr 53–89, 99–102, 362–379, 384; *O. Halecki, O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 202–204; *W. Semkowicz, O litewskich rodach*, s. 14–139; *KDKDW*, nr 132, 148, 150, 153, 167, 233, 241, 256, 293, 294, 432, 447; *III*, t. 1, № 45, 57, 65, 73, 91, 97, 103, 106, 111, 115, 117–120, 123, t. 2, № 125, 130, 131, 161, 166, 179, 180, 199 ir kitų leidimų.

AKTA HORODELSKIE A HERALDYKA LITEWSKICH BOJARÓW

Edmundas Rimša

Akta horodelskie z 1413 r. od dawna były obiektem zainteresowania historyków polskich i litewskich, między innymi badaczy heraldyki i sfragistyki. Do czterech dokumentów dawno temu przywieszono były 96 lub 97 pieczęci. Przy dokumencie danym Litwinom przez szlachtę polską, w historiografii polskiej nazywanego dokumentem adopcyjnym, było przywieszonych 47 (48), przy dokumencie bojarów litewskich danego Polakom wisiało 45 pieczęci, przy czym jeszcze dwie pieczęcie króla Polski Jagiełły i wielkiego księcia Litwy Witolda przy dwóch dokumentach jednakowej treści (do każdego z nich po dwie pieczęcie tronowe obu władców), wydanych dla Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Niestety tak się złożyło, że dokumenty wydane przez stronę polską zaginęły w Warszawie podczas drugiej wojny światowej. O pieczęciach z tych dokumentów możemy się dowiedzieć jedynie z badań i bardzo skrupulatnie przygotowanych publikacji Władysława Semkowicza. Za jego czasów do dokumentu monarszego były przywieszono pieczęcie Jagiełły i Witolda oraz 44 pieczęcie przywieszono do dokumentu szlachty polskiej¹. Z nich 8 bez wątplenia należało do Litwinów: Wojsnara Werkolowicza, Miczusa Wilczkowicza, Jana Butryma z Żyrmunów, Butowta Montygajłowicza, Jawnuty Wolimuntowicza, Stanisława Saka, Getowta, Wołczka. Kolejne trzy pieczęcie można przypisać prawdopodobnie Jakubowi Minigajle, Andrzejowi Dewknotowiczowi oraz Czupie². Poza publikowanymi pieczęciami (marnej jakości), w niezłym stanie zachowały się zdjęcia tego dokumentu z pieczęciami³, odlewy gipsowe oraz odcisnięte w plastelinie odciski. Większość z tych kopii przechowywana jest w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego⁴. Dokumenty

¹ W. Semkowicz, *Braterstwo szlachty polskiej z bojarstwem litewskim w unii horodelskiej 1413 roku*, [w:] *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa–Lublin–Łódź–Kraków 1914, s. 398, 444–446; AU, nr 49, s. 51–53. Publ.: W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarских zbratanych ze szlachtą polską w Horodle roku 1413*, „L-SP”, t. 3: 1989, s. 14–139.

² Patrz katalog pieczęci szlachty polskiej.

³ Zdjęcia dokumentu bojarów litewskich z pieczęciami zachowały się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie oraz w zbiorach Zakładu Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Zdjęcie publikowane: W. Semkowicz, *Braterstwo*, wklejka.

⁴ Więcej o przechowywanych tu zbiorach Władysława Semkowicza i Bolesława Podczaszyńskiego odlewów pieczęci patrz: Z. Piech, *Zbiory odlewów pieczęci w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego*, [w:] *Zbiory pieczęci w Polsce*, pod red. Z. Piecha i W. Strzyżewskiego, Warszawa 2009, s. 355–356 nn., też w tym wydaniu publikowane studium Jana Wroniszewskiego.

bojarów litewskich i władców Litwy przekazane stronie polskiej zachowały się do naszych dni w Bibliotece XX. Czartoryskich w Krakowie. Pieczęcie dokumentu władców są w niezłym stanie. Tymczasem przy dokumencie bojarów litewskich na początku minionego wieku W. Semkowicz znalazł 32 pieczęcie, jednak tylko trzy z nich, aczkolwiek uszkodzone, były wystarczająco wyraźne, z jednej pozostały tylko ślady, wszystkie inne były wykruszone (tylko skorupy)⁵. Dzisiaj sytuacja jest jeszcze gorsza, ponieważ możemy mówić tylko o dwóch podniszczonych pieczęciach Jana Sunigajły i Krystyna Ościka, natomiast na pieczęci Getowta zachowały się ledwie widoczne kontury legendy⁶. Na szczęście, jeszcze w drugiej połowie XVI w., około 1570 r., Jan Zamoyski, porządkując archiwum Królestwa Polskiego i dokonując inwentaryzacji zachowanych przy dokumentach pieczęci, nie ominął również dokumentu horodelskiego bojarów litewskich. Wówczas omówił on 37 pieczęci, wcześniej było ich 45: 22 w górnym i 23 w dolnym rzędach. Owszem, J. Zamoyski tylko do pierwszych 4 wskazał imiona ich właścicieli, dalej wymienił tylko herby pieczęci, niektóre z nich odrysował⁷. Poza tym, jak zauważył W. Semkowicz, może z wyjątkiem pierwszych, dalej nie uwzględniał już kolejności pieczęci⁸. W taki sposób, poza opublikowanymi pieczęciami oraz kilkunastoma kopiami, dzisiaj posiadamy tylko dwie częściowo zniszczone pieczęcie bojarów przy dokumencie litewskim z 1413 r. Oryginalne pieczęcie bojarские z czasu horodelskiego zachowały się jeszcze w dobrym stanie przy akcie sojuszu czerwińskiego z 1419 r.⁹ oraz pokoju mełneńskiego z 1422 r.¹⁰, aktach grodzieńskich 1432 r.¹¹ i 1434 r.¹² oraz innych dokumentach¹³.

Jeszcze dwa odlewy gipsowe prawdopodobnie pochodzące z tej samej kolekcji pieczęci B. Podczażyńskiego trafiły gdzie indziej. Odlew Macieja z Suchodołów z herbem Janina powinien znajdować się w zbiorach sfragistycznych uniwersytetu lwowskiego (W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 398, przyp. 1; AU, nr 49, s. 52, nr 21. Publ. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 127), natomiast odlew pieczęci Wojsnara Werkolowicza z herbem Kot Morski zachował się w zbiorach Biblioteki XX. Czartoryskich w Krakowie (BCz., Odlewy, nr 4535. Publ. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 112).

⁵ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 398; AU, nr 50, s. 55–56, nr 4, 5, 15, 36 (tylko ślady). Publ. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 42 (Jana Sunigajły), 81 (Krystyna Ościka), 110 (Getowta).

⁶ Dokument bojarów litewskich z 1413 r., BCz., perg. 301 (sprawdzano 14–15 czerwca 2010 r.).

⁷ Dane J. Zamoyskiego o pieczęciach dokumentu horodelskiego z 1413 r. zachowały się w jego spuściźnie rękopiśmiennej, AGAD, AZ, rkps. 33, s. 652–653 (patrz 1 załącznik). Ten materiał opublikował F. Piekosiński, *Studia, rozprawy i materiały z dziedziny historii polskiej i prawa polskiego*, t. 7: *Jana Zamoyskiego notaty heraldyczno-sfragistyczne*, Kraków 1907, s. 23–25, nr 53–89.

⁸ AU, nr 50, s. 55.

⁹ BCz., perg. 327; Z. Nowak, *Dokument strony polsko-litewskiej traktatu przymierza z państwami unii kalmarskiej z 1419 roku*, „Zapiski historyczne“, t. 36: 1971, z. 3, s. 72 (Krystyna Ościka i Jana Sunigajły).

¹⁰ DPM, s. 37, nr 22; s. 86, nr 101 (obie Jawnuty Wolimuntowicza); s. 80, nr 93 (Krystyna Ościka); s. 82, nr 96 (Jana Sunigajły); s. 87, nr 102 (Jana Butryma, możliwe z czasów horodelskich); s. 90, nr 108 (Jana Gasztołda, możliwe z czasów horodelskich).

¹¹ BCz., perg. 380; AU, nr 55, s. 79, w pierwszym rzędzie 8. i w drugim rzędzie 14. (Krystyna Ościka).

¹² BCz., perg. 392; AU, nr 61, s. 100, 4. pieczęć (Krystyna Ościka), 37. pieczęć (Jana Sunigajły).

¹³ Przy piśmie wielkiego księcia Witolda z 1414 r., w którym potwierdza krótkotrwały rozejm z Zakonem Krzyżackim, zachowała się pieczęć Wojciecha Moniwida (BCz., perg. 302, 4. pieczęć; W. Sze-

Sto lat temu Oskar Halecki, omawiając studium Władysława Semkowicza *Braterstwo szlachty polskiej z bojarstwem litewskim*, zaznaczył, że w przyszłości każdy badacz, który będzie pisał na temat Horodła, będzie musiał zaczynać od W. Semkowicza¹⁴. Dzisiaj dla badaczy sfragistyki twierdzenie to jest jeszcze bardziej aktualne. Po zaginięciu dokumentu szlachty polskiej z największą liczbą pieczęci, materiały zebrane i opublikowane przez W. Semkowicza w wielu przypadkach są jedynym źródłem do badań rozmaitych zagadnień litewskiej sfragistyki późnego średniowiecza i heraldyki polskiej¹⁵. Mówiąc „późne średniowiecze”, mamy na myśli koniec XIV – początek XVI w. lub okres około stu lat po Horodle. Jako najpóźniejsze dokumenty dla tego okresu wybraliśmy akt bielski i piotrkowski z 1501 r., w pieczęciach których jeszcze dominowała minuskuła gotycka i które były pewnego rodzaju świadectwem zakończenia średniowiecznego okresu negocjacji Litwy z Polską w sprawie unii¹⁶. Dla badacza dłuższy okres jest ważny, ponieważ pozwala na prześledzenie, jak nowe zjawisko, w naszym przypadku herby polskie, przyjęło się w rodach litewskich. Później, zwłaszcza od połowy XVI w., na Litwie obserwuje się wyraźne ożywienie w sferze zarówno litewskiej, jak też polskiej heraldyki, wzrost liczby herbów polskich, jednak wszystkie te sprawy należą już do całkiem innej epoki, która w życiu społecznym kraju otworzyła o wiele większe obszary i możliwości wykorzystania herbów. Tak więc powróćmy do heraldyki średniowiecznej i W. Semkowicza.

Cały materiał, zebrany i opublikowany przez polskiego badacza, tworzy jakby kilka warstw. Jedna skupiona jest na ustaleniu subtelności dyplomatycznych oraz analizie przywieszonych pieczęci akt horodelskich z 1413 r. Druga warstwa poświęcona jest studiom nad rodami bojarstwa Litwy oraz rozpowszechnieniem się

lińska, J. Tomaszewicz, *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakowie*, cz. 1: *Dokumenty z lat 1148–1506*, Kraków 1975, s. 143, nr 333. Dokument publikowany: *Lietuvos istorija*, red. A. Šapoka, Kaunas 1936, s. 676 i wklejka V). W tym samym roku starosta kowieński Sunigajlo zapieczętował list do mistrza Zakonu Krzyżackiego (GStA PK, XX. HA OBA, nr 2155; *Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198–1525*, Pars I: *Index Tabularii Ordinis S. Mariae Theutonicorum Regesten zum Ordensbriefarchiv*, vol. 1: *1198–1454*, bearb. von E. Joachim, hrsg. von W. Hubatsch, Göttingen 1948, s. 134, nr 2155. Por. CEV, nr 608, s. 302). Najprawdopodobniej pieczęć horodelską (zachował się jedynie fragment legendy łacińskiej) w liście do Rygi (bez dokładnej daty) odcisnął namiestnik połocki w l. 1412–1413 Jan Niemira (LVVA, f. 673, ap. 6, k.18, nr 155. Por. III, t. 1, s. 124, nr 45).

¹⁴ O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, „KH”, t. 29: 1915, s. 183.

¹⁵ Publikowanie odczytanych legend i ilustracji pieczęci zakończono w 1930 r., powtórnie studium wydano w 1989 r. (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 14–139), wosk pieczęci, rozmiar i inne szczegóły zostały omówione w 1932 r. podczas publikacji akt horodelskich w AU, nr 49, s. 51–53 (dokument szlachty polskiej); nr 50, s. 55–56 (dokument bojarów litewskich); nr 51, s. 60 (dokument króla Polski Jagiełły i wielkiego księcia litewskiego Witolda).

¹⁶ Patrz tabela 2.

przyjętych herbów w społeczności Litwy. My również uwagę skierujemy głównie na powyższe zagadnienia, zaczynając od pieczętowania dokumentów horodelskich.

Charakterystyka pieczętowania dokumentów horodelskich

Znany badacz heraldyki, Antoni Małecki, jeszcze w końcu XIX w., mówiąc o uprawomocnieniu akt horodelskich, przypomniał formułę koroboracyjną w dokumencie bojarów litewskich: *fecimus sigillorum nostrorum munimine roborari*. Zdaniem A. Małeckiego, który nie widział oryginałów, nie sposób uwierzyć, żeby Litwini już wtedy do dokumentów przywiesili pieczęcie z dopiero co (w tym samym dniu) otrzymanymi od Polaków herbami. Dokument, podobnie jak dobrze znany akt wileński z 1401 r., musiał być zatwierdzony starymi pieczęciami, na których widniały dotychczas posiadane symbole¹⁷. W. Semkowicz na podstawie zachowanych pieczęci bez trudu odrzucił twierdzenia A. Małeckiego i jasno pokazał, że wszystkie zachowane przy dokumencie horodelskim pieczęcie Litwinów miały herby polskie. Ponieważ zrobienie pieczęci było dosyć czasochłonne, zdaniem badacza można przypuszczać, że obie strony odpowiednio wcześniej przygotowały się do aktu horodelskiego¹⁸.

Zazwyczaj akta międzypaństwowe każda ze stron opieczętowywała swoimi pieczęciami i przekazywała je stronie drugiej. Natomiast w Horodle dokument zarówno szlachty polskiej, jak też dokument bojarów litewskich, aczkolwiek w formułach dotyczących pieczętowania standardowo jest zapis jedynie o pieczęciach wystawców (*fecimus sigillorum nostrorum ex certa nostra scientia munimine roborari* – w dokumencie polskim, *fecimus sigillorum nostrorum munimine roborari* – w dokumencie litewskim), zostały opieczętowane przez przedstawicieli obu stron, czyli do dokumentu polskiego swoje pieczęcie przywiesili Litwini, a do dokumentu litewskiego – również Polacy. Semkowicz nie mógł uwierzyć, że gdy Polakom zabrakło pieczęci, zostały one zastąpione litewskimi i na odwrót. Z drugiej strony, taki sposób pieczętowania mógł wskazywać na to, że dokumenty były opieczętowane pieczęciami herbowymi już 2 października w Horodle, w obecności obu stron, kiedy też nastąpiła wymiana dokumentów¹⁹. Można byloby

¹⁷ A. Małecki, *Znaczenie unii horodelskiej w roku 1413, z punktu widzenia heraldycznego*, „KH”, t. 12: 1898, s. 754; por. J. Dainauskas, *Horodlės susitikimo dokumentai*, [w:] *Lituanistikos instituto 1977 metų suvažiavimo darbai*, Chicago 1979, s. 46.

¹⁸ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 399–400. Por. O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 179, przyp. 1. Więcej na ten temat w niniejszej książce pisze Piotr Rabiej.

¹⁹ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 400–401. Według relacji Jana Długosza król Jagiełło przybył do Horodła, gdzie oczekiwał go już wielki książę Witold z bojarami litewskimi, w dniu wydania dokumentu 2 października i zgodnie z itinerarium pozostał tam do 4 października (J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 11: 1413–1430, Warszawa 1985, s. 10; A. Gąsiorowski, *Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386–1434*, Warszawa 1972, s. 61).

zgodzić się z ostatnim twierdzeniem o czasie pieczętowania dokumentów, jednak samo uprawomocnienie akt horodelskich nie mieści się w żadnych ramach dyplomatycznych. Ze strony Litwinów na każdym dokumencie są dokładnie wymienione wszystkie 47 osób, które przyjęły herby (pieczęcie przywiesili nie wszyscy), ze strony polskiej – 47 rodów herbowych, które te herby udostępniły, natomiast pieczęcie w imieniu tych rodów zawiesiły osoby, które zostały wymienione pośród świadków w całym innym dokumencie władców (z 54 wymienionych tam osób pieczęcie zawiesiło 15) lub osoby niewymienione w żadnym z dokumentów z 1413 r. (było ich aż 17). Jeszcze jedną pieczęć do dokumentu szlachty polskiej z horodelskim herbem Ciołek, jako pisarz dokumentu monarszego (*scriptum vero per manus Czolkonis*), zawiesił Stanisław Ciołek²⁰. Istotne jest, że ani jeden z 54 świadków nie przywiesił do dokumentu monarszego swojej pieczęci. W. Semkowicz uważał, że tak mogło się stać z powodu specyfiki akt szlachty polskiej i bojarów litewskich. Miały one dwojakie cechy, albowiem międzypaństwowe porozumienie w Horodle było następstwem zbratania się obu narodów i złożenia gwarancji oraz zobowiązań wobec siebie. Właśnie z powodu dwoistego charakteru tego aktu zostały one zatwierdzone i uprawomocnione poprzez przywieszenie pieczęci przez obie strony²¹. Ponieważ nie znamy więcej w tak niezwykły sposób uprawomocnionych dokumentów, pozostawiamy do rozstrzygnięcia specjalistom od dyplomatyki, czy tak było naprawdę.

Wszystkie pochodzące z 1413 r. pieczęcie bojarów litewskich oraz szlachty polskiej zostały przywieszane na pergaminowych paskach. Ustalenie czasu ich pochodzenia nie stwarza większych problemów²². Całkiem inną sprawą jest kolejność pieczęci. Kiedyś do dokumentu szlachty polskiej w dwóch rzędach było przywieszonych 47 pieczęci, w górnym rzędzie 30 (na początku XX w. – 27), w dolnym – 17. Prawie wszystkie pieczęcie z górnego rzędu, z wyjątkiem ostatniej

²⁰ Między przywieszonymi pieczęciami przynajmniej na trzech przy dokumencie szlachty polskiej oraz jednej przy dokumencie bojarów litewskich (nie wiadomo do kogo należała) były przedstawione herby polskich rodów herbowych niewpisanych do dokumentów horodelskich (patrz 1 tabela, nr [48]–[51]). Te i inne aspekty pieczętowania były jednymi z ważniejszych, które sprawiły, że J. Dainauskas uważał dokumenty horodelskie za fałszerstwa z czasów J. Długosza (J. Dainauskas, *Horodlės susitikimo dokumentai*, „Lituanistikos instituto 1977 metų suvažiavimo darbai“, Chicago 1979, s. 44–45, 50, 54). Autor twierdził, że do sfalszowanych wówczas dokumentów horodelskich zostały przywieszane zdjęte z innych dokumentów późniejsze pieczęcie litewskie. Wystarczy spojrzeć na katalog publikowany w niniejszym wydaniu (patrz też przypisy 9, 10 i 13), w którym wymieniona jest nie jedna zaraz po Horodle do innych dokumentów przywieszona pieczęć z polskimi herbami horodelskimi, żeby się upewnić o bezzasadności twierdzeń J. Dainauskasa.

²¹ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 401.

²² M. Gumowski, M. Haisig, S. Mikucki, *Sfragistyka*, Warszawa 1960, s. 149; E. Rimša, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*, Vilnius 1999, s. 91–92; E. Rimša, *Pieczęcie miast Wielkiego Księstwa Litewskiego*, tłum. J. Sienkiewicz, red. nauk. A. Rachuba, Warszawa 2007, s. 173–174.

i prawdopodobnie 28²³, należały do Polaków, w dolnym rzędzie z 17 przynajmniej 7 (może nawet 9) należało do Litwinów²⁴. Do dokumentu tego jedynie najwyżsi dostojnicy polscy – arcybiskup gnieźnieński Mikołaj Trąba i biskup krakowski Wojciech – zawiesili swoje pieczęcie jako pierwsi, jako najwyżsi przedstawiciele Polaków spośród wymienionych w dokumencie władcy²⁵. Dalszy porządek jest niewytłumaczalny pod żadnymi kryteriami. Z 8 wymienionych w dokumencie Jagiełły i Witolda wojewodów pieczęć jako jedyny zawiesił wojewoda poznański Sędziwój z Ostroroga. Inne pieczęcie w niejasnym porządku zawieszały osoby o niższej randze: kasztelanowie (więcej niższych kasztelaństw), biskupi mniej znaczących diecezji, sekretarz króla, prepozyt, sędzia, podsędek lub osoby bez żadnego urzędu²⁶. Przykładowo biskup wileński Mikołaj, z pochodzenia Polak, jest na miejscu 31, nawet o jedno miejsce niżej od nikomu nieznanego Wojsnara Werkołowicza. Niektórzy badacze skłonni są uważać, że dostojnicy polscy, szczególnie ci, którzy sprzeciwiali się Witoldowi, do sprawy adopcji Litwinów odnosili się z wyjątkową rezerwą, możliwe, że nawet podejmowali próby zmierzające do uniknięcia tego obowiązku²⁷. Tak czy inaczej w aktach horodelskich widzimy jakby dwie listy przedstawicieli polskich. Na jednej z nich, przedłożonej w akcie Jagiełły i Witolda, wymienia się wielu wysokiej rangi dostojników kościelnych i świeckich (arcybiskup gnieźnieński, 10 biskupów, kasztelan krakowski, 8 wojewodów, 23 kasztelanów itd.), którzy byli powiązani z panującą dynastią i w taki czy inny sposób wspierali jej aspiracje polityczne dotyczące tronu Litwy. Należy powątpiewać, by wszyscy oni byli w Horodle. Częściowo potwierdza to też wymieniona w dokumentach szlachty polskiej i bojarów litewskich grupa osób niższej rangi (z wyjątkiem dygnitarzy kościelnych), której przedstawiciele, jak czasami się podaje w literaturze, adoptowali w Horodle Litwinów²⁸. Twierdzenie to również wzbudza wiele wątpliwości, albowiem musielibyśmy przyjąć, że więcej niż połowa z osób adoptowanych nawet nie była wpisana do oficjalnych dokumentów. Dowiadujemy się o nich w zasadzie przez przypadek, z przywieszonych pieczęci. Bardziej prawdopodobne jest to, że osoby te do Horodła przybyły nie w celu adoptowania Litwinów, lecz po to, żeby zatwierdzić wcześniej dokonaną adopcję lub reprezentować polskie rody herbowe,

²³ Bez wątplenia litewskie pieczęcie Wojsnara Werkołowicza (nr 30) i możliwe Minigajły (nr 28).

²⁴ Wyraźnie litewskie: Miczusa Wilczkowicza (nr 32), Jana Butryma (nr 33), Butowta Montygajłowicza (nr 34), Jawnuty Wolimuntowicza (nr 36), Stanisława Saka (nr 37), Getowta (nr 41), Wolczka (nr 44) i prawdopodobnie Andrzeja Dewknotowicza (nr 40) oraz Czupy (nr 47).

²⁵ AU, nr 51, s. 71.

²⁶ A. Sochacka, *Możnowładcy polscy wobec unii horodelskiej*, [w:] *Średniowiecze polskie i powszechne*, t. 3, pod red. I. Panica i J. Sperki, Katowice 2004, s. 136–137.

²⁷ O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 184. Por. A. Sochacka, *Możnowładcy*, s. 137–138.

²⁸ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 38, 68, 80, 111, 114, 124 i niżej.

które, jak zostało zapisane w przywilejach władcy, już wyraziły zgodę na przyjęcie lub przyjęły litewskich katolików do swojego kręgu²⁹.

Jeszcze więcej komplikacji pojawia się przy analizie dokumentu bojarów litewskich. Po pierwsze nie jest jasna kolejność pieczęci ani ich właściciele, z wyjątkiem najbardziej wpływowych pierwszych siedmiu, którzy sami lub ich herby odpowiadają kolejności wymienionej w dokumentach horodelskich³⁰. Nie wiemy, ile pieczęci do dokumentu litewskiego przywiesili Polacy, a ile sami Litwini. Można tylko się domyślić, że tu, podobnie jak w dokumencie polskim, większą część pieczęci, lub przynajmniej połowę, stanowiły pieczęcie Litwinów. Również w tym dokumencie, z wyjątkiem początku listy, najprawdopodobniej nie trzymano się zasad hierarchii. Możliwe, że stosując taką kolejność przywieszania pieczęci dążono zarówno w jednym, jak i w drugim dokumencie do pokazania równości i braterstwa, niemniej jednak świeżo przyjęci „bracia herbowi” z Litwy w dokumencie polskim zostali zepchnięci na koniec listy. Podobnie mogło stać się również z przywieszonymi przy dokumencie bojarów litewskich pieczęciami przedstawicieli polskich rodów, które nadały herby. Ze względu na specyfikę akt horodelskich trudno jest powiedzieć, czy taką kolejnością pieczętowania chciano uwypuklić wzniosłe idee pogodzenia się i braterstwa, czy też po prostu prawdziwe wzajemne traktowanie.

Zbratanie się i obustronna miłość, szczególnie w dokumencie szlachty polskiej, widocznie były akcentowane nieprzypadkowo. W 1413 r. w Horodle Litwa odzyskała prawo do posiadania swojego władcy nie tylko do śmierci Witolda, jak zostało zapisane w porozumieniu wileńskim z 1401 r., również po śmierci Witolda przewidziana została procedura wyborów władcy z udziałem obu stron. Wybitny

²⁹ Patrz przypis 58.

³⁰ Posiadany materiał pokazuje następującą kolejność: 1) Wojciech Moniwid (nr 1 w dokumencie i według J. Zamoyskiego), 2) Jawnuta Wolimuntowicz (nr 2 w dokumencie i według J. Zamoyskiego), 3) Michał Minigajło (nr 3 w dokumencie i według J. Zamoyskiego), 4) Jan Sunigajło (nr 4 w dokumencie, w tym samym miejscu przywieszona pieczęć oryginalna, tam też i według J. Zamoyskiego), 5) Jan Niemira herbu Jastrzębiec (nr 5 w dokumencie, według wskazanego przez J. Zamoyskiego herbu Jastrzębiec nr 6), 6) Krystyn Ościk herbu Trąby (nr 6 w dokumencie, a według wskazanego przez J. Zamoyskiego herbu Trąby nr 5, na tym miejscu przywieszony też oryginał pieczęci), 7) Jan Butrym z Żyrmunów herbu Topór (nr 7 w dokumencie i według wskazanego przez J. Zamoyskiego herbu Jastrzębiec), ale już Getowt herbu Kopacz został wymieniony w dokumencie jako 24, w oryginale zachował się z nr 21, według J. Zamoyskiego wskazanego herbu Kopacz nr 15). W. Semkowicz, na podstawie rysunków z rękopisu J. Zamoyskiego, wskazał, że do dokumentu bojarów litewskich przywieszona 14 pieczęć jest analogiczna do 40 pieczęci dokumentu polskiego (Andrzeja Dewknotowicza – E. R.), 16 – identyczna z 30 pieczęcią dokumentu polskiego (Wojnsnara Werkolowicza), 19 – mogła należeć do 35 pieczęci dokumentu polskiego (Jana Mężyka), 21 – bardzo zbliżona do 31 pieczęci dokumentu polskiego, a może nawet z nią identyczna (biskupa wileńskiego Mikołaja), 36 – identyczna z 39 pieczęcią z dokumentu polskiego (według legendy, niejakiego Marcina), 37 – identyczna z 42 pieczęcią dokumentu polskiego (Świętosława z Piotrowic).

znawca prawa polskiego Oswald Balzer akt horodelski nawet nazwał „aktem wyborczym”³¹. Jednak pomijając deklaracje obopólnej miłości, akt był wyrazem określonych dążeń. Oddalanie się jednego organizmu politycznego od drugiego, zmuszało do poszukiwania wewnętrznego zbliżenia między elitami rządzącymi oboma krajami, a nawet pośród warstw niższych. To one, zdaniem polskich badaczy, musiały wzmocnić wpływy polityczne możnowładców obu krajów, tym samym zmniejszając samodzielność wielkiego księcia na Litwie³². Jeszcze bardziej wyraźnie ujął to Mečislovas Jučas, który „adopcję” w akcie horodelskim nazwał jednym z czynników, dających początek burzeniu państwa litewskiego od środka³³.

Zauważalna jest jeszcze jedna specyfika pieczętowania dokumentów. Na podstawie danych widzimy, że ród herbu Zadora przy polskich i litewskich dokumentach reprezentowały pieczęcie Jawnuty Wolimuntowicza, Wadwicz – Jana Mężyka z Dąbrowy, Gryf – Butowta Montygajłowicza, Kopacz – Getowta, Kot Morski – Wojsnara Werkolowicza, Świnka – Andrzeja Dewknotowicza, Ośmioróg – pochodzącego z Polski biskupa wileńskiego Mikołaja³⁴. Można byłoby jeszcze uwierzyć w to, że nikomu nieznanemu Surgut z Reszkim, który otrzymał herb Geralt, a nawet przedstawiciel znanego rodu Piotr Montygerdowicz, który otrzymał herb Wadwicz, nie zdążyli zrobić pieczęci i za nich pieczęcie przywiesili przedstawiciele polscy. Jednak jeżeli tak jest, to jeszcze więcej pieczęci nie mieli Polacy, bowiem za rody herbów Zadora, Gryf, Kopacz, Kot Morski, Pomian, Świnka pieczętowali Litwini, między którymi znajdujemy też nieznaną imiona. Wobec tego problem tkwi nie w posiadaniu lub nieposiadaniu pieczęci. Bardziej prawdopodobne jest, że wyżej wymienionych, mających polskie herby Litwinów, za których pieczętowali Polacy, oraz udostępniających te herby Polaków, za których pieczętowali Litwini, z różnych przyczyn w Horodle nie było. A to oznacza, że przynajmniej ci z bojarów litewskich, którzy pieczętowali zamiast nieobecnych możnych polskich, musieli być z nimi skoligaceni jeszcze przed zjazdem horodelskim. Stąd nasuwa się wniosek, że osoby przygotowujące dokumenty horodelskie znały jedynie te 47 polskich rodów herbowych, które zgodziły się przyjąć Litwinów do swoich herbów, oraz tyleż samo wybranych przez Witolda przedstawicieli rodów litewskich³⁵, którzy zostali

³¹ O. Balzer, *Unia horodelska*, Kraków 1913, s. 14. Akt horodelski aktem „wyborczym” (*de electione*), jak zauważył E. Banionis, nazywali również współcześni (E. Banionis, *Lietuvos bajorai 1413 m. Horodlėje*, [w:] *Žalgirio laikų Lietuva ir jos kaimynai*, Vilnius 1993, s. 201–202).

³² A. Sochacka, *Możnowładcy*, s. 135–136.

³³ M. Jučas, *Lietuvos ir Lenkijos unija (XIV a. vid. – XIX a. pr.)*, Vilnius 2000, s. 146.

³⁴ Patrz tabela 1.

³⁵ Listę adoptowanych (lub wcześniej adoptowanych) Litwinów osoby przygotowujące dokumenty musiały znać odpowiednio wcześniej, ponieważ, jak w nim napisano (patrz art. 16), wybranych do przyjęcia herbów Litwinów szlachta polska razem ze wszystkimi, którzy wywodzą się z ich rodu, „do braterskiego i rodowego towarzystwa przyjęli” (*ad fratermitatis et consanguineitatis consortia rece-*

wymienieni we wszystkich trzech dokumentach. W taki sposób ci Polacy, którzy adoptowali Litwinów, a nie zostali wpisani na listę świadków dokumentu monarszego lub nie przywiesili swoich pieczęci do dokumentów szlachty i bojarów, odeszli w zapomnienie. Na przykład nie wiemy, kto z Polaków konkretnie reprezentował rody herbowe Kopacz, Kot Morski, Pomian, Świnka i inne. Nie ma wątpliwości, że przygotowując się do zjazdu horodelskiego, nawet przy największym wysiłku, nie było możliwości przewidzenia wszystkiego, w tym też wszystkich uczestników przybywających na akt uroczysty. Właśnie z tego powodu, wobec nieobecności przedstawicieli jednej ze stron, Litwinów czy Polaków, za rody herbowe, którym priorytet nadawały same dokumenty, pieczętowali przedstawiciele drugiej ze stron. Natomiast tam, gdzie tacy przedstawiciele byli – jak herbu Leliwa Jadwiga z Leżenic i Wojciech Moniwid, herbu Trąby biskup gnieźnieński Mikołaj Trąba oraz Krystyn Ościk z Kiernowa lub herbu Jastrzębiec biskup krakowski Wojciech i starosta połocki Jan Niemira – każdy z nich przywiesił pieczęć do dokumentu swojej strony³⁶. Najprawdopodobniej z powodu tych okoliczności, a nie wyrazu „etc.” (patrz dalej), przy dokumencie szlachty polskiej znalazły się pieczęcie z niehorodelskimi (niewpisanymi do dokumentów) herbami Strzeмиę, Kornic, Starykoń. Nic dziwnego, że do Horodła przybyli również przedstawiciele innych rodów. Bardziej interesujące jest to, że oni, pod nieobecność oficjalnie wpisanych na listę osób herbowych, przywiesili swoje pieczęcie zamiast nieobecnych, lub po prostu ze względu na wymaganą liczbę pieczęci. Przynajmniej dokumencie polskim dążono do przywieszenia takiej liczby pieczęci, ile zostało wymienionych rodów herbowych, czyli 47. Podobnie mogli postąpić również Litwini, bowiem niegdyś do ich dokumentu też były przywieszane pieczęcie z niehorodelskimi herbami Kornic i Korab.

W. Semkowicz twierdził, że w obu dokumentach nie ma pieczęci z jednakowym herbem³⁷. Pozwoliło to badaczowi dokumenty horodelskie przypisać do rodzaju „dokumentów rodowych”. Ich dawcy i odbiorcy, wedle W. Semkowicza, są przedstawicielami poszczególnych rodów. O tym mówią zarówno teksty doku-

perunt). W tymże przywileju (8 artykuł) jest zapis o przysiędze danej przez bojarów ziem litewskich władcom, „jak jest to wyraźnie wyłożone w ich pismach, którymi się wymienili z panami Królestwa Polskiego” (*prout clarius in litteris ipsorum, quasi cum baronibus regni poloniae sibi invicem concesserunt, continetur*). Wymienić się opieczętowanymi pismami można było tylko w tym przypadku, jeżeli Litwini, którzy przybyli do Horodła, już mieli pieczęcie z nowymi herbami polskimi.

³⁶ Jednak raz ta zasada przy dokumencie szlachty polskiej została naruszona (patrz 7 i 55 pieczęć oraz przypis 37).

³⁷ Częściowo można zgodzić się z niniejszym twierdzeniem. Możliwe, że było takie dążenie, jednak przynajmniej w jednym przypadku, prawdopodobnie omyłkowo, nie zostało zrealizowane, ponieważ w dokumencie szlachty polskiej pojawiły się dwie pieczęcie, Polaka Jana z Grodziny i Litwina Wołczka, z herbem Szreniawa. W. Semkowicz, żeby nie zburzyć swojego twierdzenia o niepowtarzalności jednakowych herbów, w pieczęci bojara Wołczka tradycyjnie, według kierunku figury, pokazanego Szreniawę nazwał Byliną (patrz 44 pieczęć przy dokumencie szlachty polskiej).

mentów, jak też formalności pieczętowania wspomnianych dokumentów litewskich i polskich. Można byłoby tego uniknąć, gdyby każdy dokument, jak to bywa w innych przypadkach, pieczętowały konkretne osoby. Tak więc pieczęcie dokumentów horodelskich mają charakter reprezentacyjny dla rodu, ich znaczenie tkwi w wizerunkach herbów, przynależących do jednego czy drugiego braterskiego rodu. W tym przypadku mniej istotne jest, kto z rodu herbowego (senior czy mniej znana osoba) przywiesił pieczęć. Przykładowo polski ród herbu Leliwa przy dokumencie polskim reprezentowała pieczęć kobiety – Jadwigi z Leżenic, natomiast stronę litewską przy dokumencie litewskim – pieczęć jednej z najbardziej wpływowych osobistości tego czasu, wojewody wileńskiego Wojciecha Moniwida, który przyjął ten herb³⁸. Taki wniosek pozwala na wytłumaczenie, w jaki sposób przy dokumentach horodelskich pojawiły się pieczęcie również innych, mało znanych osób. Prawie 20 lat temu Egidijus Banionis, po zbadaniu grupy bojarów litewskich, którzy byli w Horodle, zadał pytanie, dlaczego w Horodle nie było urzędników wysokiej rangi, starosty żmudzkiego Kieżgajły oraz jego brata, marszałka ziemskiego Rumbolda, Giedygołda, Klausgajły i innych znanych osobistości³⁹. Według W. Semkowicza, byli oni w Horodle reprezentowani przez braci: Kieżgajłę i Rumbolda reprezentował Jawnuta Wolimuntowicz, Jerzego Giedygołda – Wojciech Moniwid (patrz tabela 1), a nie było w Horodle prawdziwego żmudzkiego rodu Klausgajły (o Żmudzinach będzie mowa dalej)⁴⁰.

Współczesna historiografia polska, inaczej niż wcześniejsza, nie nadaje zbyt dużego znaczenia rodom. W XV w., zdaniem Anny Sochackiej, coraz większą rolę zaczynały odgrywać więzi między rodzinami, natomiast znaczenie przynależności do rodu malało. Tak więc i podczas adopcji Litwinów nie była potrzebna akceptacja seniorów rodów lub przedstawicieli rodów stojących na wyższym szczeblu hierarchii społecznej⁴¹. Chociaż jak naprawdę odbywała się ta procedura, nie wiemy. Jeżeli będziemy mówili o Litwie, tutaj, sądząc z posiadanego materiału, herb polski był przeznaczony dla całego rodu, niezależnie od tego, kto go oficjalnie reprezentował w Horodle⁴². Trzeba pamiętać, że ówczesny „ród” litewski bardzo się różnił od

³⁸ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 402–403.

³⁹ E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 194 i inne. Jeszcze wcześniej takie pytanie sformułował też J. Dainauskas, który udawał, że dokumenty horodelskie są falsyfikatami z późniejszych czasów (J. Dainauskas, *Horodles*, s. 50–51).

⁴⁰ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitais 1409–1566 metais*, Vilnius 2010, s. 75.

⁴¹ A. Sochacka, *Możnowładcy*, s. 136–137.

⁴² Przykładowo herb Zadora przyjęty w 1413 r. przez dotąd mniej wpływowego Jawnutę Wolimuntowicza niebawem odnajdujemy w heraldyce jego potężniejszych braci Kieżgajły i Rumbolda, jak również Szedybora, Sudywoja, Gudygerda oraz potomków tego ostatniego, Kondratowiczów, Zawiszów i najprawdopodobniej Dowgiałłów (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 27–38; K. Pietkiewicz, *Kieżgajłowie i ich latyfundium do połowy XVI wieku. Ze studiów nad rozwojem własności ziemskiej w Wielkim Księstwie Litewskim w średniowieczu*, Poznań 1982, s. 24–27; I–II tabele genealogiczne).

późniejszego, posiadającego nazwisko, ustalone prawne zasady dziedziczenia i ochrony majątku, tradycję historyczną oraz inne atrybuty⁴³. Nie ma sensu rozmawiać o imionach polskich rodów, na których pojawienie się wielki wpływ miały nazwy i zawołania (*zawołanie, proclamatio*) herbów⁴⁴. Takich rzeczy w imionach rodów litewskich nie znajdziemy, aczkolwiek w Horodle władcy twierdzili, że rody bojarów litewskich są przyjmowane nie tylko do polskich herbów, ale też do ich klejnotów i zawołań (*armis, clenodii et proclamationibus*), którymi to Litwini odtąd będą musieli nieustannie się cieszyć i których będą używać (*ex nunc et in antea perpetuis temporibus ubilibet gaudeant, potiantur*), tak jak ich szlachta polska używa⁴⁵. Nie ma wątpliwości, że posiadany materiał dokładnie odzwierciedla jedynie dzieje najwyższych postawionych rodów, natomiast o losach pozostałej większości nie wiemy nic. Więcej, jak to pokaże dalszy materiał (patrz katalog pieczęci oraz tabela 2), danych nie mamy też o przyjętych przez nich herbach polskich.

Informacja znajdująca się na pieczęciach

W. Semkowicz, publikując razem ze Stanisławem Kutrzebą pieczęcie horodelskie ograniczył się wyłącznie do konstatacji faktów, czyli bez podania kolejnego numeru opisał wygląd przedstawionych na nich herbów, podał zapis legend łaćńskich, kolor wosku pieczęci, kształt, wielkość. My pragniemy spojrzeć na pieczęcie w nieco szerszym kontekście sfragistycznym. Tym bardziej, że informacje na temat koloru wosku pieczęci, ich rozmiaru, wyglądu, pisowni legend, wraz z innymi uwagami zawartymi w niniejszym artykule i w katalogu pieczęci, powinny przynajmniej częściowo być pomocne w dalszych badaniach innych ważnych kwestii. Na przykład, ustalając przynajmniej przybliżony czas produkcji pieczęci (przed Horodłem czy po Horodle), także wskazanie czasu pieczętowania dokumentów (2 października w Horodle czy później). Oczywiście jest, że po zaginięciu dokumentu szlachty polskiej z kilkoma lub kilkunastoma litewskimi pieczęciami, przyjdzie nam wykorzystywać materiał opublikowany przez W. Semkowicza, a kiedy mówimy o pieczęciach dokumentu bojarów litewskich, to również materiały dostarczone przez J. Zamoyskiego.

⁴³ Więcej o pojęciu „rodu” w XV w. na Litwie oraz innych powiązanych z nim kwestiach patrz: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius 2003, s. 103–117.

⁴⁴ J. Bieniak, *Heraldyka przed Długoszem. Uwagi problemowe*, [w:] *Sztuka i ideologia XV wieku*, red. P. Skubiszewski, Warszawa 1978, s. 165–210; J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2009, s. 668–669.

⁴⁵ Chyba jako jedyny Jan Sunigajło, jeżeli poprawnie została rozszyfrowana legenda pieczęci, miał wpisane „sungal dicti lys”, jednak na tym się kończyło przejmowanie polskich imion herbowych.

Najpierw o nowo nabytych herbach. Na pieczęciach bojarów litewskich zostały one przedstawione w bardzo prosty sposób. Najczęściej w tarczę gotycką jest wkomponowana figura herbowa, żadnych innych atrybutów nie ma. Przypuszczalnie herb kasztelana trockiego Jana Sunigajły jako jedyny jest obramowany trójlukiem lub trójlistem. Podobnie są przedstawione herby szlachty polskiej. Tutaj, ponieważ zachowało się więcej pieczęci, kilka z nich jest obramowanych trójlukiem (Dziersława ze Skrzyńska i Piotra z Fałkowa), jeden sześciolukiem, tarcza wygląda jakby w środku róży (Mikołaj z Korabiewic). Ostatecznie trzy herby polskie przedstawione są na czworoluku wyciągniętego owalu lub po prostu w owalu. W takich obramowaniach przedstawiano pochylone do przodu tarcze, nad którymi nałożone zostały hełmy heraldyczne z klejnotami oraz labrami (wojewody poznańskiego Sędziwoja z Ostroroga, Jana z Grodziny oraz podkomorzego krakowskiego Piotra Szafranca)⁴⁶. W heraldyce litewskiej w XV w. takie elementy są niezwykle rzadkie. Jako pierwszy mógł to zrobić starosta podolski Jerzy Giedygoł⁴⁷. Wyraźnie cały herb: na pochylonej tarczy nałożony hełm heraldyczny z klejnotem i labrami znajdujemy na pochodzącej z 1434 r. pieczęci marszałka nadwornego Jana Gasztołda⁴⁸. Więcej hełmów heraldycznych pojawiło się dopiero pod koniec wieku⁴⁹. Rzadkością są one również w sąsiedniej Polsce. Jednak tutaj Józef Szymański znalazł około 19,5% tarcz zdobionych klejnotami z okresu późnego średniowiecza, które zwykle były używane przez wyższych dostojników⁵⁰.

O wiele bardziej wymowna jest epigrafika legend łacińskich. Do 1380 r. na pieczęciach władców można znaleźć legendy zapisane w językach zarówno ła-

⁴⁶ Patrz katalog pieczęci szlachty polskiej.

⁴⁷ 27 XI 1422. Melno. Pierwotny dokument porozumienia, AGAD, perg. 85; DPM, s. 20, nr 7. W środku wyciągniętego owalu miał być herb Leliwa: w tarczy półksiężyc i gwiazda, nad tarczą mógł być hełm heraldyczny. Niestety, część elementów, które znajdowały się w czworoluku jest wykruszona, pozostałe zatarte.

⁴⁸ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 95. W 1434 r. była przywieszona jeszcze jedna pieczęć herbowa z naturalnego wosku o średnicy 29 mm i podobnej kompozycji, prawdopodobnie należąca do starosty mejszagolskiego Mikołaja Tawtygerda, który w Horodle otrzymał herb Dryja. Pieczęć zniszczona, zachowało się mniej więcej wyraźnie tylko hełm heraldyczny ozdabiający skrzydło i fragment legendy: *s(igillum) nicolai zesow* (BCz., perg. 392; AU, nr 61, p. 101, 24 pieczęć). Naprawdę w najstarszych wariantach herbu Dryja na znajdującym się nad tarczą hełmie heraldycznym przedstawione są dwa skrzydła, jeden za drugim, z figurą herbową (trzy oczka kostki do gry w kształcie rombu) na nich (J. Szymański, *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*, Warszawa 1993, s. 117–118).

⁴⁹ Przykładowo, wskazują na to pieczęcie herbowe możnych, przywieszzone do wydanego w Wilnie 24 VII 1499 transumptu horodelskiego dokumentu bojarów litewskich, BCz., perg. 650; AU, nr 76, s. 126.

⁵⁰ J. Szymański, *Herbarz*, s. 48–49. Por. E. Rimša, *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, wyd. 2, Vilnius 2004, s. 40; E. Rimša, *Heraldry: Past to present*, Vilnius 2005, s. 42–43; J. Wroniszewski, *Średniowieczne pieczęcie rycerstwa polskiego*, [w:] *Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej. Stan i perspektywy badań*, Warszawa 2006, s. 246–247.

cińskim, jak i ruskim. Gdy po zamordowaniu Kiejstuta, na tron wielkksiążęcy powrócił Jagiełło, nie znajdziemy już ani jednej pieczęci władców Litwy, później też pieczęci państwowej, której legenda byłaby zapisana w języku innym niż łacińska⁵¹. W drugiej połowie XIV w., w szczególności po chrzcie Litwy, język łaciński zaczął przenikać do pieczęci książąt Giedyminowiczów, miast magdeburgskich, Kościoła katolickiego, natomiast od czasów horodelskich – również do pieczęci bojarów litewskich (dotąd legendy były częściej pisane cyrylicą). Łacińskie legendy dokumentów horodelskich (innych nie ma) miały podkreślić orientację warstwy rządzącej na kulturę łacińską, tym bardziej, że również w aktach horodelskich było zaznaczane, iż do herbów polskich przyjmowani są tylko Litwini katolicy. Prawda, nie zawsze język łaciński był w pozycji zwycięzcy. W XV w. można znaleźć nie jedną pieczęć, nawet z przyjętymi herbami polskimi, gdzie wedle tradycji w legendzie właściciel pieczęci był wymieniony w języku ruskim⁵².

Na początku XV w. w epigrafice łacińskiej pieczęci zarówno polskich, jak i litewskich przeważała już minuskula gotycka. Po raz pierwszy w naszym kraju pojawiły się one na pieczęciach Jagiełły i Skirgiełły z 1382 r., nieco wcześniej w sfragistyce szlachty polskiej⁵³. Pisownia legend łacińskich jest bardzo prosta. Początek legendy zazwyczaj oznaczony jest krzyżykiem i sygłą S (Sigillum), dalej zapisane jest imię lub imię i imię ojca właściciela. Niektórzy właściciele pieczęci, najprawdopodobniej pod wpływem polskim, a możliwe, że na skutek oddziaływania tradycji niemieckiej, w dokumentach pochodzących z XIV w., wskazali za pomocą przyimka *de* miejsce pochodzenia lub majątek rodowy⁵⁴. W legendach na pieczęciach Wojciecha Moniwida zapisano, że pochodzi z Żupran (*de Szupran*), Jan Butrym – z Żyrmunów (*de Zirmuny*), Krystyn Ościk – z Kiernowa (*de Kernow*), a

⁵¹ E. Rimša, *Kas antspaudavo 1380 m. Dovydiškių sutartį?*, [w:] *Istorijos akiračiai: straipsnių rinkinys*, red. E. Rimša, Vilnius 2004, s. 87.

⁵² Na przykład legendę ruską znajdujemy na pieczęciach z 1432 r. herbu Dębno Gojlimina Nadobowicza, herbu Wadwicz Piotra Montygerdowicza, herbu Zadora Szedybora Wolimuntowicza (BCz., perg. 380; AU, nr 55, s. 78: pieczęcie 12, 13, 15, 21). Więcej na temat ruskich legend przy polskich herbach na pieczęciach bojarów litewskich patrz J. Dainauskas, *Horodlės*, s. 48–49.

⁵³ E. Rimša, *1385 m. Krėvos akto antspaudai*, [w:] *1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos aktas*, red. J. Kiaupienė, Vilnius 2002, s. 94–95, 97–98. Por. A. Gieysztor, *Zarys dziejów pisma łacińskiego*, Warszawa 1973, s. 169; S. K. Kuczyński, *Pieczęcie książąt mazowieckich*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 208; J. Wroniszewski, *Średniowieczne pieczęcie*, s. 239–240. W innych pomnikach minuskulę gotycką wypierają ok. 8. dekady XIV w. wielkie litery (B. Trelińska, *Gotyckie pismo epigraficzne w Polsce*, Lublin 1991, s. 53, 155).

⁵⁴ W dokumentach przyimek *de* pojawił się w końcu XIV w., szerzej zaczęto go używać w XV w. Na przykład w 1396 r. Wojciech Moniwid podpisywał się *de Wischna* (z Wiszniewa), później, podobnie jak i jego syn Jan w 1422 r. – *de Szupran* (z Żupran), w 1411 r. Minigajło – *de Dewenyszki* (z Dziewieniszek) itd. (Patrz katalog pieczęci, też: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 90–91, por. *Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430*, zebrał i wyd. J. Ochmański, Warszawa, Poznań 1986, s. 31).

Surgut – z Reszkim (*de Reszkimi, Roszkini*). Wołczko i najprawdopodobniej Czupa również stosowali *de*, jednak w legendach pieczęci zapisane nazwy miejscowości nie zostały rozwiązane⁵⁵. Rzadsza jest legenda pieczęci Jana Sunigajły. Zapisane chrześcijańskie i pogańskie imiona na końcu legendy dodatkowo mówiły, że jest Lisem (*dicti lys*). Poza tym wpisane nad tarczą najprawdopodobniej litery *c* i *l* mogą oznaczać nazwę herbu – *c(lenodium) l(is)*, zaś obok tarczy zapisane dwie litery *c* i *t*, że jest on kasztelanem trockim (*castellanus trocensis*)⁵⁶. W sfragistyce litewskiej jest to drugi po pieczęci Moniwida z 1410 r. egzemplarz i pośród zachowanych pieczęci dokumentów horodelskich jedyna, na której, aczkolwiek bardzo skromnie, jednak jest podany sprawowany urząd. Istnieje wielkie prawdopodobieństwo, że w Horodle była jeszcze jedna pieczęć wojewody wileńskiego Wojciecha Moniwida, która się nie zachowała. Na niej był zapisany urząd (*pallatini vilnensis*)⁵⁷. Ważne jest, by zaznaczyć, że obie osoby na te urzędy, podobnie jak inni urzędnicy nowo powołanych województw wileńskiego i trockiego, zostały wyznaczone na podstawie aktu horodelskiego. Nikogo by to nie dziwiło, gdyby nie ich (w szczególności Sunigajły) pieczęcie z zapisanymi na nich dopiero co otrzymanymi urządami. Wszak do wykonania pieczęci potrzebni byli mistrzowie oraz czas. Oznacza to, że wielki książę litewski Witold musiał wcześniej nadać tym osobom przyszłe urzędy wojewody wileńskiego i kasztelana trockiego, które oni potem wpisali do wcześniej przygotowanych pieczęci dokumentów horodelskich.

Teraz, jeżeli spojrzymy na przedłożone przez W. Semkowicza i J. Zamoyskiego dane dotyczące wosku pieczęci, zobaczymy, że dwie pieczęcie litewskie (Jawnuty Wolimuntowicza i Stanisława Saka) zostały wyciśnięte na czerwonym wosku, Wojciecha Moniwida – na zielonym, Wojsnara Werkolowicza – na żółtym, najwięcej pieczęci – na naturalnym lub brązowym (Jana Butryma, Butowta Montygajłowicza, Jana Sunigajły, Krystyna Ościka, Getowta, prawdopodobnie Andrzeja Dewknotowicza, Czupy oraz Minigajły), jeszcze przynajmniej 3 – na wosku czarnym (Miczusa Wilczkowicza, Getowta oraz Wołczka). To samo można powiedzieć też o pieczęciach szlachty polskiej. Tutaj, jeżeli nie będziemy liczyć dwóch pieczęci z czerwonego wosku najwyższych hierarchów kościelnych oraz biskupa wileńskiego, czerwonym woskiem pieczętował jedyny nieznanymi z innych źródeł Piotr z Kozłowa, zielonym w różnych odcieniach – 8 osób, zaczynając od Jadwigi z Leżenic i kończąc na kasztelanie lubelskim Janie ze Szczekocin, żółtym – 2, naturalnym –

⁵⁵ Patrz katalog pieczęci szlachty polskiej i bojarów litewskich.

⁵⁶ W. Semkowicz w miejsce *c* i *l* próbował odczytu *s* i *l*, to znaczy *s(unigail) l(is)*; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 41–42.

⁵⁷ 4 I 1414, czyli po trzech miesiącach po wydarzeniach w Horodle, Wojciech Moniwid przywiesił pieczęć z zapisanym na niej urządzeniem wojewody wileńskiego (BCz., perg. 302, 4 pieczęć. Patrz też katalog pieczęci bojarów litewskich).

3, między nimi też wojewoda poznański Sędziwój z Ostroroga, natomiast aż 13 pieczęci zostało wytłoczonych na czarnym wosku. Wśród nich 3 kasztełańskie, po jednej prepozyta i podsędką, wszystkie pozostałe należały do osób bez urzędów⁵⁸. Czarny wosk, który na początku XV w. zazwyczaj, przynajmniej na Litwie, był używany przez duchownych, w szczególności klasztory, dla bojarów nie bardzo pasował aczkolwiek nie był specjalnie zastrzeżony lub inaczej reglamentowany. Możliwe, że W. Semkowicz się pomylił i za czarny wosk uznał wosk zielony, który w wyniku oksydacji zmienił kolor, lecz teraz, po zaginięciu najważniejszych źródeł, nie mamy możliwości, aby to sprawdzić.

Na Litwie barwiony wosk na kolor zielony i czerwony pojawił się w drugiej połowie XIV w. Pod koniec wieku pierwszeństwo używania czerwonego wosku mieli wielcy książęta litewscy (państwo) i w ogóle książęta Giedyminowiczowie, biskupi wileńscy, a od początku XV w. również inni biskupi katolicy. Od 3. dekady XV w. wosku czerwonego używali czasami również książęta nie pochodzący od Giedyminowiczów (w porozumieniu mełneńskim Holszańscy). Tymczasem w XV w. obserwuje się wyraźną gradację między bojarami. Najważniejsi przedstawiciele, którzy byli powiązani z dworem władcy i piastowali urzędy państwowe, od 3. dekady zaczęli pieczętować zielonym woskiem (pojedyncze przypadki znane z ostatniej dekady XIV w.), a wszyscy pozostali używali wosku naturalnego (w kolorze żółtawym). Na początku XVI w., kiedy zostały ustanowione pierwsze uprawnienia do użycia wosku czerwonego, stosowanie go szybko stało się przywilejem osób zajmujących wysokie stanowiska państwowe lub magnaterii, zielonym woskiem zaczęli pieczętować różnej rangi urzędnicy powiatowi, czyli szlachta średnia, natomiast wosk bezbarwny pozostał do dyspozycji drobnej szlachty. W końcu XIV i początku XV w. w niewielkim stopniu był używany wosk czarny, jednak zachowało się niewiele danych; znana jest tylko jedna pieczęć Sunigajły⁵⁹.

W omawianym przez nas okresie hierarchię używania kolorów wosku bardzo wyraźnie wyznaczył wielki mistrz Zakonu Krzyżackiego. To on w 1422 r. pisał do mistrza inflanckiego, że porozumienie mełneńskie z Polską i Litwą czerwonym woskiem pieczętować może on sam oraz biskupi inflanccy, zielonym woskiem mogą pieczętować: marszałek krajowy, komtur talliński i rycerze, natomiast mia-

⁵⁸ Patrz katalog pieczęci szlachty polskiej i bojarów litewskich.

⁵⁹ Więcej na ten temat patrz: E. Rimša, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudy vaškas XIII–XVIII a.*, „Lituanistica”, 1997, nr 3(31), s. 3–18. Kiedy powstawał niniejszy artykuł, nie znaleźmy pieczęci dokumentów mełneńskich z 1422 r., które pozwalają uznać, że o jedną dekadę później nastąpiło rozpowszechnienie czerwonego wosku między książętami niebędącymi Giedyminowiczami oraz przenikanie zielonego wosku do sfragistyki otoczenia możnych władcy (DPM, s. 20, 37, 73–90). Wówczas pozostała niezauważona jedyna nieznaną nam pieczęć Sunigajły z czarnego wosku z 1410 r. (GStA PK, XX. HA, Schiebl. 63, nr 4, 5 pieczęć, patrz s. 482, il. 20).

sta i wszyscy inni uczestnicy – pieczętują żółtym, czyli naturalnym, woskiem⁶⁰. Strona polska i litewska, pieczętując akt mełneński, również trzymała się ścisłej hierarchii, jeżeli chodzi o kolor wosku. Pieczęcie Jagiełły i Witolda, jak zwykle, były wyciśnięte na jasnym wosku naturalnego koloru, biskupi i książęta, stolica Kraków pieczętowali woskiem czerwonym, a możnowładcy, jak również wyżsi urzędnicy oraz urzędnicy ziemscy niższej rangi, inne miasta – woskiem zielonym (czasami jaśniejszym, czasami ciemniejszym)⁶¹. Tak więc dokumenty horodelskie szlachty polskiej i bojarów litewskich z ogólnego kontekstu wyróżniają się zarówno różnorodnością kolorów wosku, jak też w większości przypadków niedbałością o hierarchię kolorów. Nawet ta sama osoba, Getowt, dokument szlachty polskiej pieczętował czarnym (lub zielonym, jeżeli uległ procesowi oksydacji), a dokument bojarów litewskich – woskiem brązowym. Różnorodność kolorów wosku wprawdzie mogłaby wskazywać na to, że dokumenty nie były pieczętowane jednocześnie, jednak zaprzeczeniem tego twierdzenia byłyby zachowane jednakowe skorupy woskowe pieczęci o różnej wielkości otworach. To pozwoliłoby na przypuszczenie, że obie strony, Litwini i Polacy – możliwe, że nawet z pomocą pisarzy nadwornych – zawczasu przygotowali się do pieczętowania dokumentów, mieli wosk w kilku kolorach. Wykorzystywali wosk nie w celu pokazania zajmowanego przez dostojników stanowiska społecznego (z wyjątkiem kilku hierarchów kościelnych), jak to zwykle się robi w dyplomacji, a po to, żeby poprzez odejście od hierarchii znaczeń w kolorystyce wosku przywieszonych do akt horodelskich pieczęci nadać znaczenie dążeniom do braterstwa i równości.

Byłoby nader interesujące porównać kolory wosku pieczęci Litwinów z pieczęciami spokrewnionych z nimi Polaków. Niestety dzisiaj tego zrobić nie możemy. Można mówić jedynie o wosku używanym przez dwa rody herbowe: Trąbów i Leliwitów. Niczego nie wnosi, do tego samego rodu Trąbów należąca, pieczęć pontyfikalna z czerwonego wosku przywieszona do dokumentu szlachty polskiej przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Mikołaja Trąbę, a przy dokumencie bojarów litewskich przywieszona przez Krystyna Ościka pieczęć z beżowego wosku. W

⁶⁰ J. Sachssendahl, *Siegel und Münzen der weltlichen und geistlichen Gebietiger über Liv-, Est- und Curland bis zum Jahre 1561 nebst Siegeln einheimischer Geschlechter (Est- und Livländische Brieflade. Vierter Theil)*, Reval 1887, s. 19; W. Ewald, *Siegelkunde*, München, Berlin 1914, s. 55, 158.

⁶¹ DPM, s. 15–99. Podobnie pieczętowany był też akt przymierza Polski i Litwy z państwami unii kalmarskiej z 1419 r. Zdaniem Zenona Nowaka, zachowały się 23 przywieszone pieczęcie i jedna odpadła (niegdyś zostało zrobionych 78 dziurek w celu przewleczenia pasków do pieczęci, w tekście wymieniono 74 poręczycieli). Pieczęcie wyciśnięto w czerwonym, zielonym, naturalnym żółtym i żółto-zielonym wosku. (Z. Nowak, *Dokument strony polsko-litewskiej traktatu przymierza z państwami unii kalmarskiej z 1419 roku*, „Zapiski Historyczne”, t. 36: 1971, z. 3, s. 66, 70–73). Jeżeli nie będziemy zwracać uwagi na odcienie, pozostaje wosk w kolorze czerwonym, zielonym i naturalnym o różnych odcieniach.

tym przypadku arcybiskup wyraźnie wykorzystał czerwony wosk odpowiadający jego randze, poza tym niektórzy badacze mają wątpliwości, czy arcybiskup jako duchowny mógł adoptować bojara⁶². Ciekawszy jest przypadek Jadwigi z Leżenic, reprezentującej w Horodle ród herbu Leliwa oraz wojewody wileńskiego Wojciecha Moniwida, który ten herb przyjął. Obydwie osoby przywiesiły pieczęcie w kolorze zielonym⁶³. Owszem, na podstawie jednego przykładu nie możemy wysunąć szerszych wniosków. Jednak nie odrzucalibyśmy możliwości, że również inne spokrewnione osoby, jeżeli pieczętowały w tym samym czasie, mogły przywiesić pieczęcie w wosku jednakowego koloru, w ten sposób ukazując łączące je więzi.

Można by powiedzieć, że wszyscy bojarze litewscy do akt horodelskich zrobili okrągłe pieczęcie, z wyjątkiem Krystyna Ościka i prawdopodobnie Jana Niemira, których pieczęcie były ośmioboczne. Polacy również mieli najwięcej pieczęci okrągłych. Tylko kasztelan sieradzki Marcin z Kalinowy jako jedyny przywiesił sześcioboczną pieczęć⁶⁴. Jeżeli kształt pieczęci odpowiada tendencjom, które przeważały w danym regionie⁶⁵, to wielkość pieczęci zasługuje na większą uwagę. Od końca XIV w. coraz częściej podczas sporządzania pieczęci z legendami zapisanymi minuskulą gotycką, prywatne pieczęcie nieco się zmniejszyły i na naszych terenach miały średnicę około 20–25 mm (pieczęcie urzędników około 25 mm,

⁶² T. Wasilewski, *Pochodzenie rodu Radziwiłłów-Ościków*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 7: 1997, s. 15.

⁶³ Początkowo W. Semkowicz nawet przypuszczał, że mało znana pierwsza żona Wojciecha Moniwida Jadwiga mogła być tą samą Polką, Jadwigą z Leżenic, która przywiesiła swoją pieczęć do dokumentu horodelskiego (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 18, przyp. 32). Z tą myślą kilkanaście lat temu zgodził się i nie porzucił jej Marcei Antoniewicz (patrz tegoż, *Manifestacja genealogiczna w herbie złożonym biskupa Pawła Olgimuntowicza księcia Holszańskiego*, „Prace naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Zeszyty Historyczne”, 1997, z. 4, s. 409–410, przyp. 102 oraz idem, *Protoplaści książąt Radziwiłłów. Dzieje mitu i meandry historiografii*, Warszawa 2011, s. 101), aczkolwiek sam W. Semkowicz o wiele wcześniej przyznał się, że co do Moniwida zmylił go J. Długosz. W 1413 r. Jadwiga Moniwidowa już nie żyła (W. Semkowicz, *Przywileje Witolda dla Moniwida, starosty wileńskiego i testament jego syna Jana Moniwidowicza*, „AW”, t. 1: 1923, nr 2, s. 253, przyp. 2. Por. J. Ochmański, *Moniwid i jego ród. Studium z dziejów możnowładztwa litewskiego w XV wieku. Pierwsze w Wielkim Księstwie Litewskim latyfundium świeckie*, „L-SP”, t. 9: 2003, s. 23–25).

⁶⁴ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 102.

⁶⁵ Dla porównania można wskazać przez Bernharda Engela opublikowane prywatne pieczęcie możnych (w większości Niemców) z archiwum w Toruniu (B. Engel, *Die mittelalterlichen Siegel des Thorner Rathsarchivs mit besonderer Berücksichtigung des Ordenslandes*, Theil 2: *Privatsiegel*, Thorn 1895, tablice 14–16), przez Tiita Saare – z całej Estonii (T. Saare, *Eesti mõisnike vapid*, Tallin 2006, s. 21–99) lub też Johanna Sachssendahla – z archiwów całych Inflant (J. Sachssendahl, *Siegel*, tablice 47–62). Okrągłe pieczęcie przeważały w sfragistyce na przynależących do Polski terytoriach Rusi (O. Однороженко, *Родова геральдика Руського королівства та Руських земель Корони Польської XIV–XVI ст.*, Харків 2009, s. 24–181) oraz jej sąsiadów Czech i Moraw (A. Sedláček, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty*, t. 5: *Atlas pečeti. Soupisy, rejstřík, faksimile*, oprac. V. Růžek, Praha 2003, s. 127–377).

zwykłych rycerzy około 20 mm)⁶⁶. Co znajdujemy w dokumentach horodelskich? Po wyeliminowaniu większych pieczęci urzędowych najwyższych hierarchów kościelnych, arcybiskupa gnieźnieńskiego Mikołaja Trąby (Ø 38 mm), biskupa krakowskiego Wojciecha (Ø 30 mm) i biskupa wileńskiego Mikołaja (Ø 29 mm), zauważymy, że większość pieczęci bojarów litewskich ma mniej więcej standardową średnicę 20–22 mm. Nikogo nie dziwią również nieco większe rozmiary pieczęci dostojników i najbliższych współpracowników władcy. Na przykład pieczęć o średnicy 25 mm kasztelana trockiego Jana Sunigajły lub ośmioboczna pieczęć podobnej wielkości (26x25 mm) Krystyna Ościka. Jednak inne pieczęcie, nawet w porównaniu z pieczęciami urzędników polskich, wyróżniały się wielkością. Średnica pieczęci Jana Butryma z Żyrmunów wynosiła 27 mm, pieczęć wojewody trockiego Jawnuty Wolimuntowicza – 28 mm, jednak jeszcze większych rozmiarów są pieczęcie osób mało znanych. Otóż średnica pieczęci Wojsnara Werkolowicza wynosiła 33 mm, natomiast pieczęci Butowta Montygajłowicza – aż 36 mm⁶⁷. Dwie z ostatnich wymienionych pieczęci wielkością dorównywały najbardziej popularnym konnym pieczęciom władcy Litwy Witolda, lub nawet były od nich większe⁶⁸. Nie każdy mistrz potrafił zrobić niewielką pieczęć z wyraźną legendą małych liter gotyckich, które niedawno się pojawiły. Należy pamiętać, że na Litwie mogło wówczas przebywać zaledwie kilku zaproszonych z krajów kultury łacińskiej rytowników pieczęci, którzy pracowali dla władcy lub Kościoła. Natomiast znaczna część zachowanych do naszych dni pieczęci książąt lub bojarów, między nimi także katolików z końca XIV i początku XV wieku, posiada legendy ruskie zapisane cyrylicą przez miejscowych mistrzów. Z przykładów, które mamy, pieczęcie Wojsnara Werkolowicza i Butowta Montygajłowicza należą do najgorszych. Pole legendy, aby było łatwiej wpisywać litery, zostało rozszerzone, niechlujnie oddano również herby. Wskazywałoby to, że pieczęcie tych osób zostały wykonane gdzie indziej, przez gorszych rzemieślników, których „braciom herbowym” mogli zarekomendować posiadacze herbów. Problem w tym, że w dokumentach horodelskich nie ma żadnych danych, kto z Polaków przyjął do herbu Kot Morski Wojsnara Werkolowicza, a do herbu Gryf – Butowta Montygajłowicza. Nieco bardziej klarowne jest pochodzenie herbu Kot Morski, przyjętego przez Wojsnara Werkolowicza, bowiem był on bardzo rzadkim herbem i jedyni jego właściciele mieszkali w ziemi dobrzyńskiej⁶⁹.

⁶⁶ J. Wroniszewski, *Średniowieczne pieczęcie*, s. 240.

⁶⁷ Patrz katalog pieczęci.

⁶⁸ W latach 1411–1414 Witold posiadał trzy konne pieczęcie, których średnica sięgała 29, 30–32 i 33–35 mm (M. Gumowski, *Pieczęcie książąt litewskich*, „AW”, t. 7: 1930, z. 3–4, s. 684–725; W. Semkowicz, *Sfragistyka Witolda*, Kraków 1931, s. 11, 22).

⁶⁹ W. Semkowicz nie wiedział, kto z rodów herbowych Kot Morski i Gryf był w Horodle (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 98, 112–113). Później zostało ustalone, że wspomniany w dokumentach

Kto brał udział w adopcji?

W. Semkowicza najbardziej interesowały herby szlachty polskiej oraz ich rozpowszechnienie wśród bojarów litewskich. Jednak badając i publikując pieczęcie herbowe, dyskutując ze swoimi poprzednikami i sobie współczesnymi badaczami, doszedł do wielu spostrzeżeń, które dzisiaj bardzo trudno jest poprzeć źródłami lub wręcz jest to niemożliwe. Pewnie za jedno z najbardziej kontrowersyjnych twierdzeń można uznać twierdzenie o „zbrataniu się najwyższych warstw obu narodów”, w którym udział brali „tylko seniorzy rodów”, że w tym procesie, poza Litwą, w dosyć dużym stopniu udział brały również „rody bojarów ze Żmudzi”⁷⁰, nie mówiąc już o nobilitacyjnym charakterze akt horodelskich, mesjańskiej roli szlachty polskiej przy obdarowywaniu szlachetnymi herbami przodków „obcego mu pochodzenia, mową i obyczajami niższego kulturalnie narodu”, litewskim „ustroju rodowym” i nadaniu nadzwyczajnego znaczenia herbowi jako wyjątkowemu wyróżnikowi stanu szlacheckiego⁷¹. Część z powyższych twierdzeń autor przejął z historiografii XIX w. W niej prawdopodobnie najlepiej poglądy naszych sąsiadów na heraldykę Litwinów oraz Rusinów, od polskiej „młodszej siostrzyczki” do polskiej „córki rodzonej”, pokazała dyskusja, która wynikła pod koniec XIX w. między Franciszkiem Piekosińskim i Aleksandrem Jabłonowskim, a na początku XX w. między W. Semkowiczem a O. Haleckim i innymi osobami, które się w tę dyskusję zaangażowały⁷². Podobnie myśleli również inni autorzy, którzy

Jagięły i Witolda biskup kijowski Michał lub Michał Trestka był z rodu herbu Gryf (A. Sochacka, *Możnowładcy*, s. 125), jednak on, według posiadanych danych, swojej pieczęci ani do dokumentu szlachty polskiej, ani do dokumentu bojarów litewskich nie przywiesił. Wiemy, że ród herbu Kot Morski w 1386 r. z Prus przeniósł się do ziemi dobrzyńskiej i posiadał Dulsz oraz Sokołów (B. Śliwiński, *Kształtowanie się własności rycerskiej w północnej części ziemi dobrzyńskiej w XIII i XIV w.*, „Zapiski Historyczne”, t. 50: 1985, z. 4, s. 7–8; J. Bieniak, *Elita ziemi dobrzyńskiej w późnym średniowieczu i jej majątek*, [w:] *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków 2002, s. 168–169), jednak w danym przypadku nie posiadamy żadnych wiadomości dotyczących pobytu w Horodle.

⁷⁰ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 433–434 i inne; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 7, 9, 10, 12 i inne.

⁷¹ Aczkolwiek herby w Europie Zachodniej pojawiły się w pierwszej połowie XII w. w środowisku rycerskim, w średniowieczu zostały przejęte również przez inne warstwy społeczne, nie wspominając już instytucji prawnych. Przykładowo, w niecałe sto lat później od ich pojawienia się herby były stosowane w miastach, już w pierwszej połowie XIII w. posiadali je rzemieślnicy, w niektórych krajach herby nabywali nawet chłopci (M. Pastoureau, *Traité d'héraldique*, wstęp J. Hubert, Paris 1979, s. 29–32, 47–55 i inne.; M. Pastoureau, *Figures de l'héraldique*, Paris 1996, s. 14, 18–20; O. Neubecker, *Heraldik. Wappen – ihr Ursprung, Sinn und Wert*, München 2002, s. 54 i inne; *Handbuch der Heraldik. Begründet durch Adolf Mathias Hildebrandt*, 19., wyd. L. Biewer, Hamburg 2007, s. 172–176).

⁷² Dyskusja zaczęła się po w 1888 r. od wydania studium F. Piekosińskiego *O dynastycznym szlachty polskiej pochodzeniu* i jeszcze bardziej się zaostrzyła, kiedy w 1896 r. ukazało się drugie wydanie pod tytułem *Rycerstwo polskie wieków średnich*, t. 1: *O dynastycznym szlachty polskiej pochodzeniu*, wyd. 2 poprawione, Kraków 1896. Udział w dyskusji brali: S. Łaguna, *Nowa hipoteza o pochodzeniu szlachty polskiej*, „KH”, t. 4: 1890, s. 85–92; A. Jabłonowski, *Najnowsze teorie heraldyczne*, s. 104–137;

w dyskusji tej udziału nie brali⁷³, tym bardziej, że do takiego poglądu zachęcało niejedno poniżające zarówno państwo litewskie, jak też jej władców twierdzenie dokumentu horodelskiego⁷⁴. Nie mamy na celu wgłębiać się we wszystkie te kwestie, z wyjątkiem kilku spraw dotyczących tego, kto ze strony Litwy mógł brać udział w herbowej adopcji i jak szeroko polskie herby w późnym średniowieczu rozpowszechniły się na Litwie.

Po pierwsze, z powodu konfesyjnego charakteru aktu horodelskiego, krąg adoptowanych bardzo się zawęził. Dobrze wiemy, że zarówno przywileje Jagiełły z 1387 r., jak też przywileje Jagiełły i Witolda z 1413 r. były skierowane tylko do Litwinów katolików⁷⁵, natomiast z 1413 r., według O. Balzera, jeszcze do katolików, którzy mieli herby polskie⁷⁶. Osoby, które przygotowywały przywileje, bez wątpienia ze strony polskiej⁷⁷, próbowały tę sprawę wyjaśnić w sposób oryginalny. W 10 punkcie dokumentu monarszego jest napisane, że tylko katolicy: „muszą wejść w naszą radę i brać udział na posiedzeniach, kiedy omawiane są sprawy dotyczące ogólnego dobra, albowiem różne wiary często wzniesają nieporozumienia i dla takich [czyli nie katolików] znane stają się te zamiary, których trzeba tajnie strzec”. Czyżby takie prawo mogło integrować różnorodne pod względem wyznaniowym społeczeństwo litewskie i ruskie? Oczywiście jest, że nie, bowiem niewątpliwie dyskryminowało ono prawosławnych. Tym bardziej że, jak widnieje w tym samym artykule, „wszystkie stałe urzędy ziemskie, szczególnie miejsca kasztelanów i t. d., muszą być przydzielane tylko wyznawcom wiary chrześcijańskiej [ma się na myśli – katolikom]”. Po 20 latach, kiedy się zaostrzyły stosunki między dwoma obozami, podejmowano próby naprawy wspomnianych ograniczeń, jednakowoż znów w sposób dosyć oryginalny. Tym razem Litwinom katolikom

A. Jabłonowski, *W sprawie średniowiecznej heraldyki litewsko-ruskiej*, „KH”, t. 12: 1898, s. 553–559 (s. 559–560 odpowiedź F. Piekosińskiego); A. Małecki, *Znaczenie unii horodelskiej*, s. 751–762; F. Piekosiński, *O źródłach heraldyki ruskiej*, Kraków 1899, s. 1–20; Odpowiedź A. Jabłonowskiego na zarzuty A. Małeckiego i F. Piekosińskiego („KH”, t. 13: 1899, s. 556–566). Пор. Б. Барвінський, *Українські сфрагістичні пам'ятки XII–XIV століть*, „Записки наукового товариства імені Шевченка”, t. 231, Львів 1996, s. 245–246. Po opublikowaniu przez W. Semkowicza w 1914 r. studium *Braterstwo szlachty polskiej z bojarstwem litewskim*, powstała dyskusja między O. Haleckim i nim: O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 177–207; W. Semkowicz, *W sprawie początków szlachty na Litwie i jej ustroju rodowego (Odpowiedź Drowi Oskarowi Haleckiemu)*, Lwów 1916, s. 3–35 (odbitka z „KH”, t. 29: 1915).

⁷³ A. Prochaska, *Unia Horodelska*, „Ateneum Kapłańskie”, R. 5, t. 9: 1913, s. 197.

⁷⁴ D. Kuolys, *Res Lituana: kunigaikštystės bendrija*, t. 1: *Respublikos steigimas*, Vilnius 2009, s. 83–84, 86–89 i inne. Patrz też studium Jūratė Kiaupienė w niniejszym wydaniu.

⁷⁵ O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 196–197; O. Halecki, *Litwa, Ruś i Żmudź*, s. 18. Por. M. Krasauskaitė, *Die litauischen Adelsprivilegien*, s. 22.

⁷⁶ O. Balzer, *Unia horodelska*, s. 18. Por. D. Kuolys, *Res Lituana*, s. 74.

⁷⁷ J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły. Studium z dziejów kultury politycznej Polski w XV wieku*, cz. 1, Poznań 1972, s. 230.

pozwolono na przyjęcie do herbów polskich również bojarów, a nawet kniaziów prawosławnych, jednak najpierw adoptujący powinni byli uzyskać zgodę polskich rodów, którzy przyjęli ich do swoich herbów⁷⁸. Zdaniem A. Jabłonowskiego nie można sobie wyobrazić, jak od dawna posiadający oparty na tradycjach miejscowych symbol heraldyczny książę Ostrogski lub Zbaraski udaje się do litewskiego bojara katolika na Litwę i prosi go o przyjęcie do herbu polskiego, z kolei tamten, jeżeli wyraża na to zgodę, zmuszony jest do wyjazdu do Polski, odnalezienia rodu, który go przyjął, i uzyskania zgody⁷⁹. Tak skomplikowany mechanizm przyjmowania do herbu był z samego początku skazany na niepowodzenie. Przynajmniej w źródłach XV w. nie został zanotowany ani jeden przypadek przyjęcia herbu na podstawie przywilejów z 1432 i 1434 r.⁸⁰, do połowy XVI w. nie ma też ani jednego prawosławnego kniazia z Litwy⁸¹, który, jak twierdził F. Piekosiński, dopiero po przejściu wspomnianej drogi, a nie w inny sposób, mógł otrzymać herb⁸². Prawda, niektórzy badacze, kiedy dostrzegli w aktach z 1433–1434 r. pieczęcie Litwinów Giedroyciów i Świrskich z przypominającymi herby polskie symbolami, natychmiast przypisali kniaziów Giedroyciów do Mikołaja Bylimina, który w Horodle otrzymał herb Poraj, a kniaziów Świrskich – do rodu Jana Sunigajły, który

⁷⁸ Były dwa przywileje. Jeden 15 X 1432 we Lwowie Rusinom litewskim wydał Jagiełło (CE, t. 3, s. 523–524, nr 17), drugi 6 V 1434 w Trokach wydał Zygmunt Kiejstutowcz. (tamże, s. 529–531, nr 22). Więcej o tym: A. Małecki, *Znaczenie unii horodelskiej*, s. 758–762; F. Piekosiński, *O źródłach heraldyki ruskiej*, s. 5–7 i inne. Por. O. Halecki, *Litwa, Ruś i Żmudź*, s. 20–24.

⁷⁹ „KH”, t. 13: 1899, z. 1, s. 558.

⁸⁰ Zdaniem Natalii Jakovenko, do czasu unii lubelskiej większość prawosławnych ukraińskich i białoruskich bojarów nie należała do herbowych rodów polskich (Н. Яковенко, *Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна*, wyd. 2, Київ 2008, s. 53). Również na Litwie katolickiej, poza grupową adopcją w Horodle, w XV w. znamy jeden akt adopcyjny, związany z nobilitacją nowo nawróconego Żyda Stanisława Oszejki, którego, jak jest zanotowane w przywileju z 1499 r., do herbu Merawa lub Merawy (w górnym polu przeciętej tarczy złota głowa psa, w dolnym zielonym – złota sześciokątna gwiazda) przyjął biskup miednicki Marcin II (*Album armorum Nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w.*, wstęp, oprac. i edycja B. Trelńska, Lublin 2001, s. 55–56, nr 37). Por. E. Rimša, *Heraldika*, s. 116, il. 215; E. Rimša, *Heraldry*, s. 118, il. 218. Wilnianin Marcin Lintfari, prawdopodobnie pochodzenia niemieckiego, zanim został biskupem miednickim (1492–1515) długo żył i studiował we Włoszech, pracował w Poznaniu, Wilnie. Herb, z wyjątkiem nazwy, najprawdopodobniej nie jest pochodzenia polskiego. Znany jest tylko ze wspomnianego przywileju i pieczęci biskupa Marcina z 1495 r. (LMAVB, f. 6–67, 3 pieczęć; KDKDW, s. 493, nr 426) oraz z 1510 r. (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 27, l. 7, 1 pieczęć), nazwa nie jasna (J. Szymański, *Herbarz*, s. 188–189).

⁸¹ Osobliwy rozwój ruskiej heraldyki kniaziowskiej świetnie pokazał zebrany przez O. Odnożenکو materiał (O. Однороженко, *Князівська геральдика Волині середини XIV–XVIII ст.*, Харків 2008, s. 10–33: Ostrogskich, dalej publikuje się pieczęcie herbowe większości innych kniaziów Wołynia). Na temat heraldyki Puzynów, Ogińskich, Masalskich i innych książąt patrz: O. Однороженко, *Руські королівські, господарські та князівські печатки XIII–XVI ст.*, Харків 2009, s. 290–291, 291–292 i inne.

⁸² F. Piekosiński, *O źródłach heraldyki ruskiej*, s. 5.

przyjął herb Lis⁸³. Nazwać przedstawiony na pieczęci Giedroyciów kwiat różą lub polskim herbem Poraj (patrz s. 479, il. 5, 6), a w dół skierowaną strzałę z dwoma krzyżami (czasami w pozycji słupa, czasami w pozycji skosu, patrz s. 483, il. 22) w herbie Świrskich nazwać herbem Lis można jedynie wówczas, gdy się nade wszystko dąży do widzenia wszędzie symboliki heraldyki polskiej⁸⁴. Badacze nawet nie brali pod uwagę możliwości, że takie nieskomplikowane symbole na Litwie mogły powstać samodzielnie. Dlatego ani Józef Wolff, który badał książęce rody litewskie, ani Jan Tęgowski, który przygotował studium genealogiczne o książkach Świrskich, żadnych powiązań z bojarami Byliminem oraz Sunigajłą nie znaleźli. Również Świrscy, zdaniem J. Tęgowskiego, posiadali swój herb, który był tylko podobny do polskiego herbu Lis⁸⁵.

Po drugie trzeba wyraźnie powiedzieć, że książęta Wielkiego Księstwa Litewskiego w Horodle udziału nie brali. Nie ma co nawet wspominać o nieobecności Giedyminowiczów, ale w Horodle nie było również przedstawicieli innych drobniejszych rodów, zazwyczaj stojących na wierzchołku elity rządzącej, aczkolwiek ich prawdziwa siła polityczna i ekonomiczna – w porównaniu z tą XIV w. była o wiele mniejsza⁸⁶. To właśnie oni bywali wymieniani na początku listy, zwykle zaraz po biskupach na każdym ważniejszym dokumencie państwowych przed Horodłem i potem, kiedy na dworze władcy znajdowali się już nawet bardziej od książąt wpływowi panowie, posiadający polskie herby⁸⁷. Książęta tworzyli na

⁸³ S. Kozierowski, *Ród Pojarów-Rożyców*, „RPTH”, t. 9: 1930, s. 172; wklejka, il. 4–5; W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 434–435; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 45–46, 73–75; R. Petrauskas, *Vytauto laikų didikų kilmė*, *Lituanistica*, 2000, nr 1–2 (41–42), s. 20; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 83–84, 301; V. Jankauskas, *Jono Sungailos giminė: istorinė tradicija ir istoriografijos pasiekimai*, [w:] *Kauno istorijos metraštis*, t. 12, Kaunas 2012, s. 12–13.

⁸⁴ Dobre rysunki pieczęci z 1433–1434 r. opublikował O. Odnorożenko, w: *Руські королівські*, s. 298, nr 570, 571 (Giedroyciów); s. 308, nr 653–655 (Świrskich). Owszem, w późniejszych czasach, nie bez wpływu kultury polskiej, symbole te coraz bardziej upodobały się do herbów polskich. Otóż na pieczęci Piotra Giedroycia z 1488 r. przedstawiony jest czterolistny kwiat, który jest bardziej podobny do róży (*Lietuvos heraldika*, 2008, s. 161). W XVI w., w szczególności od połowy, już większość Giedroyciów przyjęła figurę polskiego herbu Poraj (O. Odnorożenko, *Руські королівські*, s. 299, nr 573, 574, 577 i inne), jeszcze wcześniej, na przełomie XV/XVI w. do ikonografii herbu Lis upodobała się strzała z dwoma krzyżami Świrskich (tamże, s. 308–309, nr 656–661 i inne).

⁸⁵ J. Wolff, *Książęta litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa 1895, s. 65–66, 505–506 i inne; J. Tęgowski, *O książkach Świrskich do końca XV wieku*, „L-SP”, t. 12, 2007, s. 180, 202; J. Tęgowski, *Rodowód książąt Świrskich do końca XVI wieku*, Wrocław 2011, s. 18–20.

⁸⁶ O. Halecki, *Dzieje unii*, s. 214; J. Suchocki, *Formowanie się i skład narodu politycznego w Wielkim Księstwie Litewskim późnego średniowiecza*, „Zapiski Historyczne”, t. 48: 1983, z. 1–2, s. 37–39.

⁸⁷ Przykładowo, na początku listy świadków porozumienia salnińskiego z 1398 r. wpisanych jest 8 książąt (KDL, s. 256, nr 8), w akcie wileńskim z 1401 r. wpisany jest tylko książę Iwan Olgimuntowicz Holszański z synami Andrzejem, Semenem i innymi (AU, s. 37, nr 39), w porozumieniu melneńskim z 1422 r. na początku listy świadków litewskich aż 13 książąt (DPM, s. 11), w akcie ugody Czartoryskiego z 1431 r. – 6, a pieczęcie przywiesiło 8 (Б. Бучинський, *Кілька причинів до часів вел. князя Свиргайла (1430–1433)*, „Записки наукового товариства імені Шевченка”, R. 16, t. 76: 1907, s. 122, 135, 136), w akcie grodzieńskim z 1432 r. wymieniono 4 (AU, s. 81, nr 55), a w akcie trockim z 1433 r. – 7 książąt (AU, s. 94, nr 59).

Litwie osobną warstwę społeczną i dla nich zbratanie się (nie spokrewnienie) ze szlachtą polską, nawet herbową, w XV w. znaczyłyby upokorzenie. W inny sposób ich nieobecność tłumaczył O. Halecki. Jego zdaniem, książęta do Horodła mogli nie być zaproszeni nie tylko z powodu ich mniejszego znaczenia politycznego, ale dlatego, że akta horodelskie ich jako Rusinów w ogóle nie dotyczyły. Rozstrzygały się wówczas tylko stosunki między Polską a Litwą⁸⁸. Oczywiście nie w tym tkwi tajemnica nieobecności książąt. Nawet gdyby książęta wyrazili zgodę na bratanie się z Polakami, nie mogli tego zrobić z powodów ograniczeń konfesyjnych aktu z 1413 r., ponieważ wówczas prawie wszyscy, nawet większa część Giedyminowiczów zamieszkających na ziemiach ruskich, byli wyznania prawosławnego.

Po trzecie pozostaje kwestia uczestnictwa Żmudzinów. Po ustaleniach W. Semkowicza, że ze strony Królestwa Polskiego w Horodle uczestniczyli przedstawiciele wszystkich ziem (pośród nich najwięcej było z Małopolski)⁸⁹, oczywiste jest, że spodziewano się coś podobnego zobaczyć też ze strony Litwy, tym bardziej że prawosławnych trzeba było wykluczyć. Już w pierwszej publikacji poświęconej Horodłu autor zaznaczył, że kilkadziesiąt polskich rodów rycerskich do swoich herbów przyjęło tyleż rodów bojarów z Litwy i Żmudzi⁹⁰. Kiedy Ludwik Kolankowski w artykule poświęconym jubileuszowi akt horodelskich wspominał, że w zjeździe brali udział jedynie katolicy z ziemi wileńskiej i trockiej⁹¹, W. Semkowicz niedługo potem przedstawił listę dziesięciu Żmudzinów, którzy byli w Horodle i otrzymali polskie herby⁹², później wskazał jeszcze kilku uczestników⁹³. Ujawnienie bezpośredniego udziału Żmudzinów w Horodle, na ogół krytyczny w stosunku do prac W. Semkowicza, O. Halecki uznał za bardzo ważne odkrycie badacza⁹⁴. Później prawie każdy historyk, który pisał na ten temat, nie miał żadnych wątpliwości co do obecności Żmudzinów w Horodle⁹⁵.

⁸⁸ O. Halecki, *Dzieje unii*, s. 214–215.

⁸⁹ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 431–432.

⁹⁰ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, „MH”, R. 6: 1913, nr 9–10, s. 143.

⁹¹ Akt horodelski został „podpisany” przez 45 panów litewskich, z wyjątkiem jednego. Kto to był, nie wskazał (L. Kolankowski, *W pięćsetlecie Horodła*, Kraków 1913 (odbitka ze „Świata Słowiańskiego”, X 1913), s. 6. Por. idem, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, t. 1: 1377–1499, Warszawa 1930, s. 118).

⁹² Wskazał Gojligina, Butowta, Ginetą Koncewicza, Daukszę, Wołczka Rokutowicza, Getowta, Wiszygina, Minimunda, Ewilda i nawet Korejwę, ponieważ przez niego przyjęty herb Dębno później był używany przez bojara żmudzkiego Gojlimina (W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 433, przyp 3.).

⁹³ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 112 (Jakub Minigajło), 113 (Jerzy Sangaw), 125 (Twerbut), 127 (Wojsym Danejkowicz), 128 (Andrzej Dewknotowicz).

⁹⁴ O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 182.

⁹⁵ Marija Krasauskaitė, nie wdając się w żadne tłumaczenia, wskazała 5 Żmudzinów (M. Krasauskaitė, *Die litauischen Adelsprivilegien*, s. 25). Z nowszych wskażemy kilku autorów polskich i litew-

Tak naprawdę odnalezienie Żmudzinów wzbudza więcej pytań, niż daje odpowiedzi. Po pierwsze trzeba rozróżnić Żmudzinów ze Żmudzi, o których mówi W. Semkowicz, i może jeszcze pojedynczych Żmudzinów, którzy od Zakonu Krzyżackiego uciekli na Litwę do Witolda i być może, że się ochrzcili. Prawdopodobnie za takiego właśnie można by uznać Rało, który w Horodle przyjął herb Pobóg⁹⁶. Z trudem jednak można byłoby go uznać za reprezentanta całego rodu. Natomiast mówiąc o samej Żmudzi, właściwie dalsze jej losy wcale nie były takie jasne, przecież na mocy ugody toruńskiej została ona przyznana Litwie aż do śmierci Witolda i Jagiełły. Z drugiej strony w Horodle, jak już wspomniano, do polskich herbów przyjmowani byli tylko katolicy. Nie chcemy powiedzieć, że na początku XV w. na Żmudzi nie było ani jednej ochrzczonej osoby, która byłaby odpowiednia, żeby wpisać ją do tego aktu⁹⁷, jednak skąd się znalazło tyle wysokiej rangi rodów katolickich, jeżeli Witold razem z Jagiełłą wyjechali na ich chrzest dopiero po akcie horodelskim⁹⁸. Przez Kowno na Żmudź udali się oni w pierwszej połowie listopada i zostali tam do połowy miesiąca, bowiem już 19 listopada znajdujemy władców w Trokach⁹⁹. Nie jest możliwe, by ochrzcić cały kraj w ciągu kilku dni, zwłaszcza że nie ma wyraźnych śladów jakiegokolwiek działalności, z wyjątkiem o wiele później przez J. Długosza stworzonej imponującej, wywyższającej Jagiełłę opowieści, w której nie brakuje wyobraźni oraz splecionych w jeden epizod kilku etapów chrztu Żmudzinów¹⁰⁰. Raczej była to propagandowa

skich, którzy nie wątpią w liczną obecność Żmudzinów: J. Krzyżaniakowa, *Rok 1413*, [w:] *Pax et bellum*, red. K. Olejnik, Poznań 19, s. 84; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 220, 230, 234, 235, 239, 270 i inne. Najważniejsze twierdzenia pochodzące z tej pracy zostały powtórzone w innej tegoż autora (R. Petrauskas, *Žemaičių diduomenė ir politinė padėtis Žemaitijoje XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje*, [w:] *Žemaičių istorijos virsmas: iš 750 metų perspektyvos*, sud. A. Ivinskis, Vilnius 2004, s. 163–172).

⁹⁶ A. Dubonis, *Įdomesni dokumentai apie Lietuvos bajorus: bajorystės atsisakymas, gavimas ir gynimas (XV–XVI a. pirma pusė)*, Lietuvos istorijos metraštis, 1998 metai, Vilnius 1999, s. 174–175.

⁹⁷ Takim Żmudzinem mógłby być Jerzy Gojlimin (V. Almontaitis, *Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais*, Kaunas 1998, s. 173).

⁹⁸ Pierwsza podjęta przez Witolda próba ochrzczenia Żmudzinów, za pośrednictwem misjonarza Hieronima z Pragi, mogła odbyć się na początku XV w. Jeżeli tak było naprawdę, pomysł skończył się całkowitą klęską. Kiedy Żmudzini stawili opór z powodu zagłady ich wiary, Hieronim z Pragi został pilnie odwołany z misji i wyjechał z Litwy (A. Janulaitis, *Enėjas Silvius Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis ir jų žinios apie Lietuvą XIV/XV amž. Istorijos – kritikos piešinys*, Kaunas 1928, s. 45; M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, Kaunas 1937, s. 37–38 n.).

⁹⁹ Zdaniem J. Długosza Jagiełło z Kowna wyjechał w okolicy św. Marcina (11 XI), a na św. Elżbietę (19 XI) bezspornie już był w Trokach (A. Gąsiorowski, *Itinerarium króla Władysława Jagiełły*, s. 62. Por. J. Długosz, *Roczniki*, ks. 11, s. 19, 24).

¹⁰⁰ J. Długossius, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 11: 1413–1430, Varsaviae 2000, s. 21–26; J. Długosz, *Roczniki*, ks. 11, s. 19–24. Por. *Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae*, s. 147; D. Baronas, *Žemaičių krikštas Jono Dluogošo „Kronikos“ šviesioje*, [w:] *Istorijos šaltinių tyrimai*, red. D. Antanavičius, Vilnius 2011, s. 24–28.

podróż chrzcielna, próba zamknięcia ust Zakonowi Krzyżackiemu oraz postawienia kresu jego wyprawom na Litwę, jak też pokazanie, że są przestrzegane zapisane w porozumieniu toruńskim zobowiązania wobec Zakonu dotyczące chrztu Żmudzi. Do prawdziwego chrztu Żmudzi doszło dopiero w latach 1416–1417, kiedy postanowienia soboru w Konstancji otworzyły bardziej wyraźne perspektywy dla Żmudzi. Właśnie wtedy, nie bez bezpośredniej pomocy Witolda, zostało utworzone biskupstwo miednickie, którego pojawienie się Długosz przełożył na 1413 r., został wyznaczony biskup, kanonicy kapituły, zarówno oni jak i katedra zostali zabezpieczeni finansowo, a co najważniejsze, na Żmudzi zaczęto budować pierwsze kościoły¹⁰¹. Chrzest realny, którego następstwem było niszczenie pogańskich miejsc świętych¹⁰², zobowiązanie wobec Kościoła było jedną z przyczyn, która w 1418 r. doprowadziła Żmudzinów do powstania, tym razem przeciw wielkiemu księciu Witoldowi. Dopiero po zdławieniu tego buntu i rozprawieniu się z jego przywódcami, a w 1422 r. po ostatecznym rozstrzygnięciu kwestii przynależności Żmudzi do Litwy, otworzyły się wszelkie możliwości integracji bojarów Żmudzi z bojarstwem Litwy¹⁰³.

Kiedy W. Semkowicz ustalał żmudzkie pochodzenie, za najważniejsze kryterium przyjął pisownię imion własnych. Starał się on odszukać w źródłach historycznych podobnie brzmiące imię własne lub nazwę miejscowości i powiązać tę nazwę z odpowiednią osobą z dokumentu horodelskiego. Metoda ta, kiedy mówimy o czasach horodelskich, wydają się pewna tylko na pierwszy rzut oka. W XIV w. ludzie zwykle mieli jedno imię, poza tym, w dużym stopniu lista imion auksztockich i żmudzkich się pokrywała. Po chrzcie Żmudzi, który odbył się 30 lat później niż na Litwie, czyli został przyjęty przez osoby o jedno pokolenie młodsze, kształtowanie się imion własnych zaczęło się różnić. Kiedy w pierwszej połowie XV w. litewscy bojarzy auksztoccy, zdaniem znawcy rodów żmudzkich Eugenijusa Saviščevasa, przeszli do systemu dwóch imion (imienia chrztu i zeslawizowanego bałtyjskiego imienia ojca), na Żmudzi wciąż dominował dawny system imion, czasem tylko dwuimiennosc (imię bałtyjskie i imię chrzestne). W drugiej połowie wieku ze-

¹⁰¹ KDKDW, s. 101–104, nr 70–74; *Codex Medicensis seu Samogitae dioecesis*, pars 1: 1416 II 13–1609 IV 2, wyd. P. Jatulis, Roma 1984, s. 38–33, nr 13–16 (dokumenty Witolda i Jagiełły z 1417 r. o założeniu biskupstwa miednickiego). Por. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, s. 44–46, 65–69, 73 i inne; G. Błaszczuk, *Diecezja żmudzka od XV do początku XVII wieku. Ustrój*, Poznań 1993, s. 14–16, 39–40, 139–148 i inne; M. Jučas, *Lietuvos parapijos XV–XVIII a.*, Vilnius 2007, s. 32–35.

¹⁰² Darius Baronas przypuszcza, że Żmudzini swoich bogów i święte miejsca mogli opuścić wcześniej, bowiem w 1417 r. „bez argumentacji siły płynęli, aby przyjąć łaskę chrztu” (D. Baronas, *Žemaičių krikštas*, s. 28). Autor powołuje się na piękne sprawozdanie spisane w Trokach przed 30 XI 1417 przez posłów soboru w Konstancji dotyczące chrztu Żmudzi (*Codex Medicensis*, s. 46–49, nr 18). Jeżeli posłów jeszcze można jakoś zrozumieć, to dlaczego po tym pokojowym „przyпыlywie” chrztu, Żmudzini powstałi, o tym D. Baronas milczy.

¹⁰³ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai*, s. 80.

slawizowane bałtyjskie imiona ojców z czasem przekształcały się w nazwiska, natomiast na Żmudzi używane były imiona bałtyjskie i zeslawizowane bałtyjskie imię ojca. Większość bałtyjskich imion bojarów żmudzkich wywodzi się z imion bojarów zamieszkałych tam w połowie XV w., stąd w źródłach historycznych XV w. prawdziwych imion bałtyjskich na Żmudzi znajdujemy o wiele więcej niż na Litwie. Tak więc również dla W. Semkowicza było o wiele prościej „odszukać” na Żmudzi znanych potomków bojarów litewskich z XIV–XV w.¹⁰⁴ Będziemy jeszcze mówić na ten temat w katalogu pieczęci. Tutaj jedynie zaznaczymy, że E. Saviščevas nie znalazł na Żmudzi ani jednego przez W. Semkowicza z Horodle „odnalezionego Żmudzina”, natomiast ci Żmudzini, którzy wedle swojego wyznania i lojalności wobec wielkiego księcia Witolda mogli brać udział w Horodle, naprawdę tam nie byli¹⁰⁵. Nie warto tu nawet wspominać ludzi z otoczenia Witolda (może niektórzy z nich mogli być pochodzenia żmudzkiego), których na początku XV w. władca z jakiś powodów wysłał na Żmudź. Nazywanie ich przedstawicielami rodów żmudzkich nie ma żadnych podstaw i pozostaje jedynie zgodzić się z poglądami L. Kolankowskiego, że bezpośrednich reprezentantów ziemi żmudzkiej być nie mogło.

Po tym, kiedy z różnych powodów z aktu horodelskiego wyłączeni zostali Rusini Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz Żmudzini, jako jedyni katolicy pozostają Litwini. Większość z nich (na których temat posiadamy wiarygodne dane) pochodziła z powiatów wileńskiego, oszmiańskiego lub lidzkiego (według podziału administracyjnego z połowy XVI w.), kilku z byłego księstwa trockiego. To „zwarte” terytorium częściowo pokrywa się z ziemiami „właściwej” Litwy (w wąskim znaczeniu)¹⁰⁶. Interesujące jest to, że spora część ziem dziedziczonych przez uczestników aktu horodelskiego znajdowała się obok lub w pobliżu tych miejsc, gdzie tworzyły się centra katolicyzmu. Poza świątyniami w Wilnie, Kownie, w Starych i Nowych Trokach w 1413 r. musiały funkcjonować kościoły w Oszmianie, Bystrzycy, Gieranojniach, Krewie, Lidzie, Mejszagole, Miednikach, Mereczu, Niemenczynie, Solecznikach, Wilkomierzu, prawdopodobnie w Kiernowie

¹⁰⁴ Tamże, s. 73. Więcej o kształtowaniu się nazwisk pisała: V. Maciejauskienė, *Lietuvių pavardžių susidarymas XIII–XVIII a.*, Vilnius 1991, s. 21, 32–33, 55–58 i inne.

¹⁰⁵ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai*, s. 73–76. Tamże (patrz przypisy s. 232–233) też krytyka R. Petrauskasa, który w wielu przypadkach naśladował W. Semkowicza. Trzeba zaznaczyć, że E. Banionis jako pierwszy, nie wnikając w pochodzenie osób, zwrócił uwagę na to, że wielu tak zwanych „Żmudziców” i możliwych ich następców dostawało ziemie nie na Żmudzi, a na Litwie (E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 194–197).

¹⁰⁶ R. Petrauskas, *Vytauto*, s. 22–25; tegoż, *Lietuvos diduomenė*, s. 95 i 96: schemat ziem dziedziczonych możnowładców Litwy z końca XIV – początku XV w. Sporą ilość materiału dotyczącego rodów pochodzących z powiatu oszmiańskiego zebrał Czesław Jankowski (patrz jego dzieło czterotomowe *Powiat oszmiański*; w zorientowaniu się w ogromnym materiale pomaga podany w ostatnim tomie spis nazw miejscowości i imion własnych, s. 53–90).

oraz innych miejscowościach, które były założone i uposażone przez Jagiełłę, Witolda, Zygmunta Kiejstutowicza lub innych¹⁰⁷. Nasuwa się wniosek, że większość uczestników aktu horodelskiego pochodziła z Litwy etnograficznej¹⁰⁸, natomiast pozostali z pograniczy wschodnich i południowych, jak choćby Andrzej Sakowicz, który tytułował się dziedzicem Hruzdowa (heres de Hrusdowo)¹⁰⁹.

Nasuwa się pytanie, kim oni byli? W 16 punkcie omawianego przez nas dokumentu władców ogólnikowo mówi się o herbowej adopcji przez szlachtę Królestwa Polskiego wybranych „bojarów naszych ziem litewskich” (*elegimus ad arma et clenodia nobilium Regni Poloniae terrarium nostratum Lytwaniae nobiles*). Patrząc na załączoną listę 47 osób, nietrudno jest się domyślić, że między nimi znajdują się zarówno wysocy urzędnicy, jak też dotąd całkiem nieznanymi imionami. J. Długosz jako pierwszy, a za nim też inni polscy oraz niektórzy litewscy badacze wszystkich wymienionych w dokumentach horodelskich przekształcili na możnowładców, bo niby Jagiełło razem z Witoldem poprzez herby połączyli rody Królestwa Polskiego z rodami pierwszych panów Litwy (*et familias domoque Regni Poloniae per arma, insignia et cognaciones distinctas cum familiis et domibus primorum baronum Lithuanie iungunt, glutinant et uniunt*)¹¹⁰.

Nawet dokładniejsze spojrzenie na listę osób w dokumentach horodelskich ani też najnowsze badania nie uzasadniają tak dużej liczby możnowładców (elity rządzącej). Otóż Jerzy Suchocki pod koniec XIV i na początku XV w. wymienił zaledwie 15 najbardziej znanych rodów Litwy i jeden na Żmudzi, oprócz tego wskazał kilka osób, które wyłoniły się nie dawno (wszyscy używali 16 herbów horodelskich)¹¹¹. Lidia Korczak, która badała Radę Panów Litwy w XV w., czyli elitę rządzącą, na przestrzeni stu lat odnalazła 60 jej członków, z których 39 miało herby otrzymane w Horodle¹¹². Jednak jeżeli się dokładniej przyjrzymy ich

¹⁰⁷ J. Ochmański, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań 1972, s. 63, wklejka między s. 72–73 (mapa sieci parafialnej biskupstwa wileńskiego); Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, A. Kuncevičius, *Lietuvos istorija iki 1795 metų*, wyd. 2, Vilnius 1998, s. 140 (mapa rozmieszczenia kościołów). Por. J. Ochmański, *Litewska granica etniczna na wschodzie od epoki plemiennej do XVI wieku*, Poznań 1981, s. 57; M. Jučas, *Lietuvos parapijos*, s. 42–43.

¹⁰⁸ A. Wiskont, *Wielki ksiądz litewski Witold, a Unja Horodelska*, „AW”, t. 7: 1930, z. 3–4, s. 484, 490, 493.

¹⁰⁹ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 288. Hruzdowo, znajdujące się opodal Miadzioł i Postaw, było najbardziej na wschód oddalonym majątkiem, który mógł posiadać ojciec Andrzeja Stanisław Sak, on to w Horodle przyjął herb Pomian. Na temat Hruzdowa i innych centrów strategicznych wschodniego pogranicza Litwy i Rusi patrz: J. Ochmański, *Litewska granica etniczna*, s. 19–21 i inne.

¹¹⁰ J. Długosz, *Annales*, lib., 11, s. 14; J. Długosz, *Roczniki*, ks. 11, s. 10.

¹¹¹ J. Suchocki, *Formowanie się i skład narodu politycznego w Wielkim Księstwie Litewskim późnego średniowiecza*, „Zapiski Historyczne”, t. 48: 1983, z. 1–2, s. 52–55.

¹¹² L. Korczak, *Litewska Rada wielkoksiążęca w XV wieku*, Kraków 1998, s. 80–102. Musimy zaznaczyć, że Olechno Sudymontowicz, któremu autorka na podstawie prawdopodobnie wcześniejszej historiografii przypisała herb Pogoń (s. 98. Por. H. Palaczkówna, *Stemmata Polonica*, s. 244–245),

związkom pokrewieństwa, zauważymy, że tych 39 członków Rady Panów było przedstawicielami 14 rodów herbowych, więc używali 14 herbów horodelskich. Ostatecznie w sporządzonej przez Rimvydasa Petrauskasa liście 188 możnowładców, która obejmuje lata 1387–1492, znajdujemy już 114 osób, które bez wątpienia posiadały herby horodelskie¹¹³, jednak znowuż ze wskazanych herbów widać, że należały one do 29 rodów herbowych, co oznacza, że korzystano tylko z 29 herbów horodelskich, poza tym prawie połowa z tych herbów nie wyszła poza krąg rodzin osób, które brały udział w Horodle. Cyfry te wskazują, że z 47 przyjętych w Horodle herbów w XV w. przyjęło się tylko około jednej czwartej, w najlepszym przypadku około jednej trzeciej herbów¹¹⁴. Przyjęły się i rozpowszechniły te herby, które w Horodle zostały przyjęte przez przedstawicieli wpływowych, jednak nie mniej istotne, też licznych rodów. Ten ostatni czynnik pomógł w rozprzestrzenieniu się polskich herbów wśród rodów mniej znaczących, lecz w późniejszych czasach zajmujących na znacznie wyższe stanowiska. W XV w. na Litwie najbardziej rozpowszechniły się przyjęte w Horodle herby Zadora, Trąby, Leliwa, Pomian, Topór, Awdaniec, tuż za nimi są Gryf, Lis, Półkozic, Wadwicz, Doliwa oraz niektóre inne (patrz 2 tabela)¹¹⁵.

w rzeczywistości używał herbu Trąby (na dwóch pieczęciach z czarnego wosku z 1466 r. o średnicy 20 mm przedstawiona jest tarcza gotycka z trzema trąbami myśliwskimi, legenda zapisana minuskulą gotycką, niewyraźna, można odczytać jedynie: [...] *sudimontov*(.), LVVA, f. 673, ap. 4, k. 18, nr 210, 237. Por. A. J. Хорошкевич, *Печати полоцких грамот XIV–XV вв.*, [w:] *Вспомогательные исторические дисциплины*, t. 4, Ленинград 1972, s. 138–139), natomiast w końcu XV w. wskazany jako nieposiadający herbu biskup wileński Wojciech Tabor (s. 101) posiadał herb Półkozic (E. Rimša, *Heraldry*, s. 144–145, il. 277). W. Wijuk Kojałowicz, a za nim W. Semkowicz oraz inny autorzy Taborom nadali herb Wieniawa: głowa bawoła z pierścieniem w nozdrzach (W. Wijuk Kojałowicz, *Herbarz*, s. 325; AU, nr 78, s. 132, 13 pieczęć; K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Poznań 1995, s. 84). Później pojawiła się jeszcze jedna interpretacja i Wieniawa przekształcił się w herb Bawoła głowa (KDKDW, nr 432, s. 501).

¹¹³ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 214–309.

¹¹⁴ Patrz 2 tabela. Niektórym może się wydawać, że dane pokazane w tabeli nie oddają stanu realnego, bowiem z XV w. zachowało się bardzo mało źródeł, a większość zachowanych związana jest tylko z kilkoma rodami elity rządzącej. Jest w tym część prawdy, jednak nie trzeba zapominać również o innej kwestii, czyli bardzo wąskim zakresie wykorzystania herbów w XV w. Przecież drobne, a nawet średnie bojarstwo na Litwie, z wyjątkiem sygnetu, prawie nie miało okazji do publicznego pokazywania herbów. Nawet w pierwszej połowie XVI w., kiedy pojawiło się więcej umów gospodarczych i trzeba było je uprawomocnić, moglibyśmy wskazać dziesiątki przypadków, kiedy sprzedawca ziemi lub innego majątku prosił jednego z zaproszonych świadków o przyłożenie pieczęci, bowiem on pieczęci nie posiadał. Poza tym, jeżeli mówimy o końcu XIV i początku XV w., herby litewskich możnowładców dopiero zaczynały się rozpowszechniać. Tak więc jeżeli przyjęty herb polski lub niegdyś przez pradiadka czy prapradziadka używany symbol miejscowego pochodzenia przez kilka pokoleń nie był wykorzystywany, był skazany na zapomnienie.

¹¹⁵ Więcej na ten temat w katalogu pieczęci. Tutaj warto wspomnieć o niegdyś przez O. Haleckiego zebranych w tajnym archiwum królewskim i w najnowszej literaturze niezauważonych danych o pieczęciach herbowych bojarów litewskich z lat 1452–1474, które potwierdzają wspomniane tezy lub

Nasuwa się pytanie, jak mogło dojść do tego, że tak wiele rodów „pierwszych możnowładców Litwy”, którzy przyjęli polskie herby, nie pozostawiło po sobie żadnych śladów. Nie będzie trudno to wytłumaczyć, jeżeli na wydarzenia horodelskie spojrzemy z innego punktu widzenia i nie będziemy tutaj doszukiwać się uczestników jedynie w gronie przedstawicieli elity rządzącej. Jako pierwszy w historiografii litewskiej próbę przełamania ustalonych stereotypów podjął Egidijus Banionis. Porównawszy liczbę uczestników aktu horodelskiego z liczbą osób uczestniczących w owym czasie w innych porozumieniach, ustalił, że pod tym względem prawie niczym nie odróżniał się od innych aktów tego czasu. Były pośród nich zarówno osoby piastujące najwyższe stanowiska państwowe, jak też stali bywalcy na dworze władcy, którzy wykonywali różne polecenia księcia, lecz nie wspięli się po szczeblach kariery, oraz osoby, o których istnieniu wiemy jedynie z akt horodelskich. Zdaniem E. Banionisa oznacza to, że Litwa do aktu horodelskiego nie czyniła specjalnych przygotowań. Natomiast wymienieni bojarzy litewscy nie są kimś innym, jak tylko świtą wielkiego księcia Witolda, która pod względem liczebności i składu była podobna do grupy uczestników innych porozumień międzypaństwowych¹¹⁶. Nawet jeżeli można polemizować z opinią autora o braku przygotowań do zjazdu, to skład uczestników w rzeczywistości przypomina świtę władcy lub dwór Witolda. W szczególności, że coraz częściej znajdujemy różnej rangi przedstawicieli dworu władcy również pośród świadków innych ważnych dokumentów państwowych¹¹⁷. Nie jest tak ważne, jak nazwiemy te 47 osób wpisanych przez Witolda do dokumentów horodelskich, świtą, dworem czy po prostu ludźmi z otoczenia władcy. Jasne jest to, że nie stanowiły one jednolitej grupy, tym bardziej nie byli to wyłącznie możnowładcy. Tak wielkiej liczby rodów możnych na początku XV w. na terytorium Litwy „właściwej” nie moglibyśmy znaleźć nawet ze świecą. Wobec powyższego akta horodelskie reprezentują o wiele bardziej barwny i z punktu widzenia społecznego o wiele bardziej złożony zestaw osób.

przynajmniej im nie przeczą. W pieczęciach Jana Gasztolda badacz doszukał się herbu Awdaniec, Jana Moniwida – herbu Leliwa, Sudywoja Wolimuntowicza, Stanisława Sudywojowicza, Jana i Michała Kieżgajłów – herbu Zadora, Andrzeja Sakowicza – herbu Pomian, Radziwiłła Ościkowicza – herbu Trąby, Piotra Montygerdowicza – herbu Wadwicz, Naczko Ginwiłowicza – herbu Doliwa, Kuczuka, najprawdopodobniej krewnego Butryma – herbu Topór, patrz: O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 202–204. Por. *Regesta*, cz. 1, s. 733, nr 11294 (1452); s. 803, nr. 12336 (1453).

¹¹⁶ E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 197–198 i inne. Por. D. Kuolys, *Res Lituana*, s. 85. Podobnie postąpił Jagiełło, kiedy wpisał do dokumentu horodelskiego swoich ludzi (A. Sochacka, *Możnowładcy*, s. 127–130, 136–137).

¹¹⁷ Zdaniem R. Petrauskasa sam Witold, za przykładem innych władców późnego średniowiecza, starał się wzmocnić wpływ swojego dworu na życie polityczne kraju, aczkolwiek tendencje takie autor zauważył dopiero pod koniec rządów Witolda (R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 63).

Bojarzy Litwy a herby polskie w XV w.

W historiografii horodelskiej możemy doszukać się różnych opinii dotyczących liczby Litwinów adoptowanych w 1413 r. Różnorodność ta jest konsekwencją wpisanego w dokumentach władców i bojarów litewskich przyimka *etc.* (*et cetera*), który stoi na końcu listy bojarów litewskich po ostatnim, 47. imieniu Surguta z Reszkim, który przyjął herb Ośmioróg. Jako pierwszy zwrócił na to uwagę A. Małecki. Taki zapis, mając na uwadze nieudolnie użyty wyraz *eligimus* (w rzeczywistości *elegimus*), musiał oznaczać, że Witold wymienił 47 osób przyjmowanych do herbów polskich, natomiast adopcję pozostałych osób (*etc.*) odłożył na później¹¹⁸. Innego zdania był F. Piekosiński, według którego partykuła *etc.* pozwala sądzić, że oprócz 47 w Horodle adoptowanych bojarów pozwolono również innym Litwinom katolikom przyjąć herby polskie, pod warunkiem że znajdą oni ród, który przyjmie ich do swojego herbu¹¹⁹. W. Semkowicz natomiast uważał, że *etc.* wskazywało na to, iż już w samym Horodle do herbów polskich zostało przyjętych więcej niż 47 osób. Przypuszczenie to, jego zdaniem, potwierdzają też inne czynniki. Przy litewskich i polskich dokumenach było przywieszonych pięć pieczęci z niewymienionymi w dokumentach herbami Strzeмиę, Bylina, Kornic, Starykoń oraz Korab (patrz o tym wyżej), natomiast przedstawiciele rodów herbowych Drużyna, Leszczyc, Szeliga i Wieniawa byli wymienieni w dokumencie władcy między świadkami¹²⁰. W ten sposób mogli oni adoptować Litwinów. Argumenty te nie przekonały O. Haleckiego. Zadał on pytanie, dlaczego oni, podobnie jak tych 47, nie zostali wymienieni w dokumentach, a tylko z jakichś przyczyn zaznaczeni słówkiem *etc.*; dlaczego *etc.* nie ma w dokumencie szlachty polskiej, jeżeli rody te brały udział w adopcji. Jego zdaniem, 47 rodów polskich w Horodle do swoich herbów przyjęło tylko 47 bojarów litewskich. Jednak Witold, wybierając i wymieniając te osoby, miał na myśli wszystkich pozostałych (*et ceteros*), którym również zezwoli przyjąć herby polskie, pod warunkiem że swoim statusem społecznym dorównają tym 47 wybranym, którzy już w 1413 r. potrafili wtopić się w rody polskie i otrzymać ich herby, prawda, będą oni musieli wyrazić chęć posiadania herbów polskich i zgodzić się z unią obu państw¹²¹.

¹¹⁸ A. Małecki, *Znaczenie unii horodelskiej*, s. 756–757.

¹¹⁹ F. Piekosiński, *O źródłach heraldyki ruskiej*, s. 14–15.

¹²⁰ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 403–405; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 9. Zdaniem autora musiał być odrębny ród herbu Ogon (J. Zamoyski wskazał go przy dokumencie litewskim), bowiem nie można go utożsamiać z właścicielem herbu Powąła, Januszem z Kościelca (W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 405, przyp. 1). Nawet jeżeli były dwa rody, używały one tego samego herbu. Przynajmniej w literaturze najnowszej, na podstawie J. Długosza i innych autorów, wspomniany jest jedyny o takim wyglądzie herb Ogon (strzała nad połową pierścienia), posiadający zawołanie Powąła (J. Szymański, *Herbarz*, s. 204–206).

¹²¹ O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 194, 197–198, 200.

Wszystkie te wywody są jedynie nie potwierdzonymi teoriami. Jedynie istnienie polskich herbów niehorodelskich na Litwie mogłoby uzasadnić wyżej wymienione opinie. Niestety, żaden z autorów takich herbów nie znalazł. Już wspominaliśmy, że nawet z oficjalnie przyjętych 47 herbów w XV w. około dwóch trzecich lub nawet trzech czwartych zanikło z obiegu, nie wspominając już kilku innych herbów wskazanych przez W. Semkowicza dodatkowo¹²². Dzisiaj znamy więcej źródeł heraldycznych niż 100 lat temu. Jednak jeżeli będziemy mówić o herbach polskich, a nie miejscowych herbach litewskich z polskimi nazwami, to przez całe stulecie po Horodle znajdziemy tylko dwa polskie herby: Dąbrowa i Lubicz, które jako jedyne dotychczas udało nam się odnaleźć. Również droga tych herbów na Litwę jest inna. Herb Dąbrowa na Litwie pojawił się nie drogą adopcji horodelskiej, lecz razem z Juską Strumiłło, który jeszcze w czasach panowania Witolda przeprowadził się do naszego kraju i którego potomkowie później przyjęli

¹²² Herby Drużyna, Kornic i Starykoń na Litwie nie były znane nie tylko w XV w., ale też później. Owszem, Wojciech Wijuk Kojalowicz wskazał ród Horainów herbu Drużyna (W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 47), jednak Horainowie bez wątplenia posiadali inny, podobny do Drużyny herb Szreniawa (K. Niesiecki, *Herbarz*, t. 4, s. 374. Przyznał to również W. Kojalowicz, *Herbarz szlachty*, s. 212). Herby Strzemię, Leszczyc oraz Łodzia na Litwie zaczęły się rozpowszechniać od połowy XVI w. przeważnie razem z rodami, które przesiedlały się z Polski (W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 34, 91–92, 297). O wiele trudniej jest z herbem Wieniawa (głowa bawoła z pierścieniem w nozdrzach). Zdaniem W. Wijuka Kojalowicza herbu tego używał litewski ród Dzierzków (*Dziersko*, *Dzierskowicz*), do którego należał biskup wileński Mikołaj (1453–1467), tylko że Wieniawa Dzierzków od innych herbów różnił się tym, że w nozdrzach bawoła nie było gałązki ani pierścienia (W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz szlachty*, s. 159). Naprawdę w dolnej części pieczęci z 1464 r. biskupa Mikołaja przedstawiona jest tarcza z bawołą głową bez gałązki lub pierścienia (LVVA, f. 673, ap. 4, k. 18, nr 221, 1 pieczęć). Oprócz biskupiej pieczęci, znanych jest sporo pieczęci herbowych zamieszkujących w powiecie trockim w XVI w. Dzierzkowiczów. Przykładowo na pieczęci Jana Dzierzkowicza (*Держькович*) z 1515 r. wyraźnie widoczny jest herb Wieniawa (AGAD, perg. 7466, 6 pieczęć), na pieczęci z 1551 r. Macieja Dzierzkowicza (*Дершкович*) widnieje bawoła głowa bez pierścienia (LVIA, f. 1175, ap. 1, b. 177, l. 1^v, 1 pieczęć), na pieczęci Andrzeja Dzierzkowicza (*Дершкович*) – bawoła głowa z gałązką (LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 168, l. 12^v, 1 pieczęć), a na pieczęci Stanisława Derszko (*Держко*) widnieje bawoła głowa, zdaje się, tylko z wysuniętym językiem (tamże, b. 179, l. 1^v, 5 pieczęć). Współczesny biskupowi Mikołajowi J. Długosz twierdził, że z pochodzenia był on Polakiem z rodu Wieniawa (J. Długosz, *Roczniki*, ks. 12, s. 202–203). Przypuszczalnie ojciec Mikołaja przeniósł się i osiadł na Litwie (prawdopodobnie w Solecznikach) wcześniej (J. Ochmański, *Biskupstwo wileńskie*, s. 14–15). Jeżeli tak, to droga herbu Wieniawa na Litwę byłaby całkiem jasna. Jednak, jeżeli Dzierzkowie w rzeczywistości byli Litwinami, głowa bawoła lub byka w ich herbie, podobnie jak inne symbole na Litwie, mogła pojawić się miejscowo, dopiero później została spolonizowana na wzór raz herbu Wieniawa, raz herbu Bawoła Głowa. Ostatecznie wskazany przez W. Semkowicza herb Bylina, który zdaniem badacza, nie wiadomo skąd otrzymał niejaki Litwin Wołczko (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 138–139), prawdopodobnie był herbem Szreniawa (patrz dokument szlachty polskiej, 44 pieczęć). Herb Bylina w XV w. zniknął z obiegu nawet w Polsce (J. Szymański, *Herbarz*, s. 94–95). Jego posiadacze przypuszczalnie mogli utożsamić się do podobnie wyglądającego herbu Szreniawa (S. Kozirowski, *Ród Bylinów*, s. 17).

nazwisko Kiszka¹²³. Kiszkanie, zdaniem Grzegorza Błaszczyka, byli jednym z niewielu rodów pochodzenia polskiego na Litwie¹²⁴, który niegdyś utworzył nawet legendę o swoim pochodzeniu z rodu Kiejstutowiczów¹²⁵. O innym posiadaczu herbu Lubicz, Pawle Ugrowskim (*Царовский, Вгровський*), wiemy tylko tyle, że w 1498 r. w Grodnie, jako świadek ugody przywiesił swoją pieczęć ze wspomnianym herbem¹²⁶. Nieco wcześniej, w 1496 r., Pawłowi Ugrowskiemu nadano tytuł ziemianina ziemi drohiczyńskiej. Wówczas procesował się on ze swoim sąsiadem Stanisławem Żeleznickim i jego rodziną w sprawie zagarnięcia ziemi i wyznaczenia nowych granic¹²⁷. Pamiętając, że ziemia drohiczyńska po zagładzie Jaćwingów w XIII w., jeszcze zanim trafiła w ręce Litwinów, była w znacznym stopniu skolonizowana przez Polaków, pochodzenie rodu Ugrowskich i posiadany przez nich herb Lubicz nie powinny rodzić większych wątpliwości¹²⁸. W danym przypadku nie ma istotnego znaczenia, czy Ugrowscy mieli ziemię w Grodnie, czy pojawili się tam tylko podczas zawarcia umowy. Tak więc polski herb Lubicz, podobnie jak herb Dąbrowa, do heraldyki litewskiej dołączył nie drogą adopcji, lecz dzięki rodom polskim.

Trzeba powiedzieć, że przyjęte przez Litwinów herby polskie, przynajmniej w okresie późnego średniowiecza, nie stały się tym, czym były w Polsce. Czyli nie tylko oznaką zewnętrzną rodu, ale też poprzez nazwy herbów i zawołania czynnikiem konsolidującym rody, nie raz stając się imieniem rodu. Na Litwie nie znajdziemy ani Doliwów, ani Półkoźców, ani Lisów¹²⁹ czy Leliwitów. W tym znaczeniu na Litwie pojęcie herbu było zbliżone do zachodnioeuropejskiego, gdzie znak osobisty, herb należy do osoby, jest własnością rodziny, a nie rodu, który używa tego samego herbu, często całego rodu herbowego, który składał się z mniejszych niepowiązanych więziami krwi krewnych. Takie pojęcie jest cha-

¹²³ S. Dumin, A. Rachuba, J. Sikorska-Kulesza, *Ciechanowieccy herbu Dąbrowa*, Warszawa 1997, s. 7, 17–18, 20, 23; N. Asadauskienė, *Kiškų giminė LDK XV–XVII a. (genealoginis tyrimas)*, Vilnius 2003, s. 64–65, 68–70, 75–84; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 294–296.

¹²⁴ G. Błaszczyk, *Witold a Polacy*, [w:] *Praeities pēdsakais. Skiriama profesoriaus daktaro Zigmano Kiaupos 65-mečiui*, Vilnius 2007, s. 70.

¹²⁵ J. Wolff, *Kniazowie*, s. 651.

¹²⁶ Pieczęć trzeciego wierzyciela, przywieszona do aktu sprzedaży ziemi z 21 XII 1498, VUB, f. 80–43, 3 pieczęć.

¹²⁷ *Lietuvos Metrika*: ks. 6, s. 335–336, nr 568. Wcześniej z tymi samymi sąsiadami w sprawie granic ziemi procesowała się matka Pawła, Ugrowska razem z innym jego bratem Wawrzyńcem (tamże, s. 336, nr 569).

¹²⁸ Niektórzy badacze Ugrowskich nazywają Węgrowskimi, którzy pod koniec XV w. posiadali na Podlasiu do ziemi drohiczyńskiej należącym Węgrowem (J. Kazimierski, *Z dziejów Węgrowa w XV–XVII wieku*, „Rocznik Mazowiecki”, t. 3, Warszawa 1970, s. 269. Por. E. Rimša, *Pieczęcie*, s. 945–946, przyp. 8).

¹²⁹ Patrz wyżej, w opisie epigrafiki legend, też 45 przypis.

rakterystyczne dla Polaków¹³⁰. Pewnie z tego powodu bojarzy litewscy w swoim dokumencie zapisali, że przyjmują herby polskie jako potwierdzenie od dawna posiadanego szlachectwa, bowiem z powodu różnicy obyczajów na Litwie takie postępowanie nie było ogólnie przyjęte¹³¹. Bardzo możliwe, że twierdzenie to również nie wyszło z ust Litwinów, bowiem bojarzy dalej nie uważali herbu za znak szlachectwa, wyjątkową ozdobę rodu. Nawet w tych przypadkach, kiedy z różnych powodów konieczne było udowodnienie szlachectwa, herby polskie lub miejscowego pochodzenia jako wyznacznik tego szlachectwa nie były używane. I tak, gdy zubożali krewni horodelskiego pana Rało musieli w późniejszych czasach dowodzić swojego pochodzenia, nie wspomina się o tym, iż ich przodek otrzymał herb Pobóg¹³². W sądach za najważniejszy dowód uważano bowiem dokument lub świadectwo zaufanych szlachciców¹³³.

Herby polskie również nie stały się znakiem wyróżniającym sztucznie przez nie tworzonej elity rządzącej czy nawet całej warstwy możnowładczej. Wystarczy spojrzeć na aktu porozumienia mełneńskiego z 1422 r., w którym zaraz po pieczęci biskupa wileńskiego Macieja oraz 9 zachowanych pieczęciach książąt Litwy z herbami miejscowego pochodzenia znajdujemy 14 pieczęci panów z 9 herbami polskimi i jeszcze kilkoma między nimi z symboliką miejscowego pochodzenia¹³⁴. Jeszcze bardziej wyraźnie kwestie te widoczne są w akcie grodzieńskim z 1434 r., gdzie jeden za drugim przedstawione są polskie i litewskie symbole. Otóż zaraz za pieczęcią wojewody trockiego Piotra Lelusza z herbem Doliwa¹³⁵ (według kolejności,

¹³⁰ A. Malecki, *Studia heraldyczne*, t. 2, Lwów 1890, s. 197 i inne; J. Szymański, *Nauki*, s. 668–671; A. Znamierowski, P. Dudziński, *Wielka księga heraldyki*, Warszawa 2008, s. 171, 173.

¹³¹ Więcej na ten temat patrz: D. Kuolys, *Res Lituana*, s. 75–76.

¹³² A. Dubonis, *Įdomesni dokumentai*, s. 174–175, 176–184.

¹³³ H. Łowmiański, *Studija nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*, t. 1, Wilno 1931, s. 327, 335–336. Por. dowody świadectwa szlachectwa bojarów litewskich za pomocą dokumentów lub zaufanych poświadczeń z ostatniej ćwierci XV w. – początku XVI w. (M. Любавский, *Литовско-русскай сеймъ. Опыт по исторіи учрежденія въ связи съ внутреннимъ строемъ и внѣшнею жизнью государства*, Moskwa 1901, s. 436–442) z oczyszczeniem z zarzutów o nieprawdziwe pochodzenie szlacheckie szlachty w Polsce, gdzie jako świadkowie przede wszystkim pojawiają się przedstawiciele rodów herbowych (W. Semkowicz, *Nagana i oczyszczenie szlachectwa w Polsce XIV i XV wieku*, Lwów 1899, s. 26–37; J. Bieniak, *Rody rycerskie jako czynnik struktury społecznej w Polsce XIII–XV wieku*, s. 73–75 i inne; K. Baczkowski, *Dzieje Polski*, s. 259, 261). Między wieloma procesami sądowymi XVI w. udało się znaleźć jedną sprawę z 15 III 1556 bojara mściśławskiego Stomy Aleksejewicza, w której w celu udowodnienia szlachectwa przyprowadził do starosty mściśławskiego, kniazia Iwana Pałubińskiego, herbowych krewnych, bojarów powiatu wileńskiego Gryszkę Mikołajewicza i Mikołaja Ościka oraz Wojnę Misylewicza ze Świerżna (*Свержна*). Potwierdzili oni, że wspomniany Stoma jest „*имъ брат кєрвѣный и гербовный одно(го) гербу з ними на пол подкове крыж а к споду лосось*” (LM, ks. 247, l. 588–588^v).

¹³⁴ DPM, s. 75–90, nr 82–108.

¹³⁵ Pod koniec 1435 r. Piotr Lelusz posiadał inny herb (R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 258). Od R. Petrauskasa, a za jego pośrednictwem też od Sergeja Polechowa dowiedzieliśmy się (dziękujemy

nr 6, patrz s. 480, il. 11)) zawieszona jest pieczęć starosty żmudzkiego Gojlimina (nr 7) z przedstawioną na nim skomplikowaną figurą linearną miejscowego pochodzenia (patrz s. 478, il. 4)¹³⁶, dalej idzie pieczęć Kieżgajły Wolimuntowicza (nr 8) z herbem Zadora, zaraz po nim – pieczęć herbowa Chodko Juriewicza (nr 9), na której przedstawiona jest rogacina rozdarta przekrzyżowana, którą historiografia polska, a w ślad za nią też historiografia litewska, bez namysłu ochrzciła nazwą Kościeszca (patrz s. 480, il. 10)¹³⁷. Ogólnie przy tym dokumencie zachowało się 37 pieczęci przedstawicieli Litwy, między nimi dwie pieczęcie Świrskich i jedna Giedroyciów (nie wskazując, że są kniaziami). Pieczęcie z polskimi herbami (razem 13) przywiesiło przy dokumencie 19, natomiast z litewskimi symbolami pieczętnymi – 18 osób¹³⁸. Z elitarności przywieszonych pieczęci nie wynika, żeby pierwszeństwo mieli bojarzy litewscy posiadający herby polskie¹³⁹. Niewiele się

serdecznie obu za informację), że na pieczęci Lelusza przedstawiona jest głowa byka, przypominająca polskie herby Bawola Głowa oraz Wieniawa. Bardzo możliwe, że ona, podobnie jak znajdująca się na pieczęci starosty kowieńskiego Konrada z 1434 r. rogata głowa (O. Однорюженко, *Руські королівські*, s. 36) jest pochodzenia miejscowego. Trudno byłoby uwierzyć w to, że Piotr Lelusz, który w 1434 r. używał herbu Doliwa, już w następnym roku posiadał herb Bawola Głowa lub Wieniawa, których w Horodle nikt z Litwinów nie przyjął. Jedynie W. Semkowicz, poszukując przynajmniej najmniejszego poparcia swojej teorii (znaczenia wyrazu *ect.*), podobne do herbów polskich miejscowe symbole przekształcił na Wieniawy, Sternbergów oraz Kościeszca (W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 405, patrz też przypisy 137, 139).

¹³⁶ *Scipio czy Nadobowicz (Indygenat)*, [w:] *Herold polski. Czasopismo naukowe ilustrowane, poświęcone heraldyce i sfragistyce polskiej*, red. F. Piekosiński, Kraków 1897, s. XI (odlew); W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 407, 425; AU, nr 61, s. 100; E. Gudavičius, *Žymenys ir ženklai Lietuvoje XII–XX a. apybraiža*, Vilnius 1980, s. 112–113, il. 77, nr 3. Rysunek pieczęci publikowany w: O. Однорюженко, *Руські королівські*, s. 36.

¹³⁷ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 405; Z. L. Radziwiński, *Sprawa odrębnego pochodzenia Chodkiewiczów litewskich i białoruskich*, „RPTH”, t. 8: 1928, s. 125 i wielu innych, którzy pisali później. Przez polskich autorów Chodko Juriewiczowi „nadany” herb Kościeszca przejęła również historiografia litewska: E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, s. 423; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 221; G. Kirkienė, *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV–XVI amžiuje*, Vilnius 2008, s. 61, 66, 73–74. Rysunek pieczęci herbowej publikowany w: O. Однорюженко, *Руські королівські*, s. 36. W Horodle nikt z Litwinów herbu Kościeszca nie przyjął i przyjąć nie mógł, ponieważ ze strony polskiej ród Kościeszca w Horodle udziału nie brał, nie było nawet ich przedstawiciela. Natomiast Chodko Juriewicz już w 1422 r., poświadczając porozumienie melneńskie, posiadał pieczęć ze wspomnianą rogacina, podobną do herbu Kościeszca oraz z legendą ruską – ПЕЧАТЬ ПАНА ХОДКОВА (DPM, s. 88, nr 104). Oczywiście jest, że prawosławnego wyznania Chodko nie miał prawa używać polskiego herbu wcześniej niż został wydany przywilej Jagiełły z 1432 r. oraz przywilej Zygmunta Kiejstutowicza z 1434 r. Herb Chodko Juriewicza, aczkolwiek podobny do polskiego herbu Kościeszca, jest pochodzenia miejscowego. Na Litwie znajdujemy dziesiątki herbów bojarzkich o podobnej grafice. Nieco więcej na ten temat patrz: A. Darowski, *Znaki pieczętnie ruskie. Noty heraldyczne*, Paryż 1862, s. 24–27; tabl. VI–VII; E. Rimša, *Heraldika*, s. 118, 120, 128; E. Rimša, *Heraldry*, s. 120, 122, 130. Por. E. G. Gudavičius, *Žymenys ir ženklai Lietuvoje*, s. 117–118.

¹³⁸ AU, nr 61, s. 100–101.

¹³⁹ Tamże. Według kolejności pieczęcie z herbami polskimi przywieszono zostały następująco: 4, 5, 6, 8, 10–14, 17, 21, 24, 26–29, 36, 37, 39, a z symbolami pochodzenia miejscowego: 7, 9, 15, 16, 18–20, 22, 23, 25, 30–32, 34, 35, 38, 40, 41.

pomyliły, mówiąc, że miejsce przywieszenia pieczęci przy akcie grodzieńskim z 1434 r. zależało nie od widniejących na niej symbolice, polskiej czy litewskiej, lecz od wagi i zajmowanej pozycji społecznej jej posiadacza.

Nie można zapominać również o wymienności symboli. Otóż na Żmudzi starosta Gojlimin, który z początku używał herbu Dębno (patrz s. 478, il. 3)¹⁴⁰, w 1434 r., jak już było wspomniane, przywiesił pieczęć z miejscową figurą linearną. Dauksza w Horodle przyjął herb Pierzchała, a jego syn, marszałek dworu Pac Daukszewicz w 1434 r. posiadał pieczęć z symbolem miejscowego pochodzenia: niby odwrócona tarcza z rozciętym dołem i kropką w sercu tarczy (patrz s. 478, il. 2)¹⁴¹. Przypuszcza się, że starosta krewski Sudymunt przy wspomnianym już akcie porozumienia grodzieńskiego z 1434 r. przywiesił pieczęć z linearną figurą: na górze niby zamknięty ukośny krzyż, na który nałożony jest mały krzyżyk, a z prawej strony wyryty półksiężyc (patrz s. 482, il. 19)¹⁴². W rzeczywistości powinien był on się pieczętować herbem Trąby, który w Horodle przyjął stryj Sudymunta, Krystyn Ościk, i którym w drugiej połowie wieku w pieczęciach przedstawiał się syn Sudymunta Olechno Sudymuntowicz¹⁴³. Montrym, przypuszczalnie krewny posiadacza herbu Topór Jana Butryma z Żyrmunów, w 1431 r. przywiesił pieczęć z toporem¹⁴⁴, a w 1434 r., jako starosta markowski – już ze skomplikowaną figurą

¹⁴⁰ Znany z kroniki U. Richental (U. Richental, *Chronik des Konstanzer Konzils*, Augsburg 1483 (Inkunabuł ze zbiorów Bawarskiej Biblioteki Państwowej w Monachium), R–178, wersja cyfrowa, s. 182; F. Piekosiński, *Goście polscy na soborze konstancyjskim*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny”, t. 12, ser. 2, Kraków 1899, s. 147) oraz z przywieszanej do aktu grodzieńskiego pieczęci z herbem Dębno (*Scipio czy Nadobowicz*, s. XII; AU, nr 55, s. 78, 21 pieczęć). Pieczęć ta pozwala na odrzucenie domysłu E. Saviščevasa, że U. Richental, przydzielając herb Dębno Gojliminowi, mógł coś pomylić (E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitās*, s. 76, 382, il. 16).

¹⁴¹ BCz., perg. 392. W. Semkowicz opublikował nie odwróconą tarczę, ale wówczas znakiem krzyża zaczynającą się legendę trzeba byłoby czytać od dołu (AU, nr 61, 101, 31 pieczęć; W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 407. Por. E. Gudavičius, *Žymenys ir ženklai Lietuvoje*, s. 112–113, il. 77, nr 1). Prawdziwą pozycję tarczy bardzo trudno jest ustalić, ponieważ pieczęć odpadła od pergaminu i nie jest wiadomo, w jaki sposób była zawieszona przez jej posiadacza. Interesujący jest fakt, że drugi człon zapisanej na pieczęci Paca Daukszewicza legendy ПАЧЬ КИМО[Н]ТЕВИЧ (Pac Kimontowicz) oznacza imię dziadka (R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 280). Zdaniem Józefa Wolffa, Pac Daukszewicz był przodkiem słynnego rodu Paców, który w swoim herbie posiadał podwójną lilię, prawdopodobnie pochodzenia litewskiego (J. Wolff, *Pacowie. Materyjały historyczno-genealogiczne*, ułożone i wydane przez J. Wolffa, Petersburg 1885, s. 4–6). Jeżeli przypuszczenie J. Wolffa się potwierdzi, podwójna lilia byłaby trzecim symbolem w tym samym rodzie po horodelskim herbie Pierzchała.

¹⁴² AU, nr 61, s. 101, 19 pieczęć; E. Gudavičius, *Žymenys ir ženklai Lietuvoje*, s. 112–113, il. 77, nr 7. Pieczęć publikowana w: O. Однорюженко, *Руські королівські*, s. 36.

¹⁴³ Patrz 112 przypis.

¹⁴⁴ Б. Бучнський, *Кілька причинів*, s. 136; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 70.

linearną (patrz s. 481, il. 13)¹⁴⁵. Te i pozostałe¹⁴⁶ przypadki po raz kolejny potwierdzają, że w XV w. herby polskie nie odegrały takiej ważnej roli, jak spodziewali się inicjatorzy sporządzenia aktu horodelskiego.

Jednak z powodu nie rozwiniętej instytucji rycerskiej w późnym średniowieczu na Litwie, nieobecności turniejów rycerskich oraz trwałych tradycji heraldycznych, w przewadze innego, niż w Polsce prawa miejscowego, stosunkowo małe pole do rozwoju miały nie tylko pomału pojawiające się herby miejscowe, ale też przyjęte herby polskie. Jako jedyny sposób demonstrowania herbów, podobnie jak w XIV w., nadal pozostawały pieczęcie. Ale nawet pieczęcie, wobec słabo jeszcze w XV wieku rozwiniętego miejscowego dokumentu, mogli zastosować nie wszyscy. Zwykle posiadaczami pieczęci byli książęta, urzędnicy państwowi i inni panowie wyższej rangi lub powiązani z dworem władcy. To właśnie ich pieczęcie zachowały się przy aktach państwowych i porozumieniach, przy pierwszych pojawiających się pisemnych transakcjach majątkowych oraz listach. Do tego doszły jeszcze inne czynniki. Przykładowo, nazwiska bojarów, jako jeden z najważniejszych wyróżników, zaczęły pojawiać się dopiero na przełomie XV/XVI w. (z wyjątkiem kilku przypadków wśród panów), ustaliły się w połowie wieku, zaś proces ten w najlepszym przypadku skończył się dopiero w drugiej połowie XVI wieku¹⁴⁷. Musimy zaznaczyć, że kształtowanie się nazwisk na Litwie było związane z wyraźnym nasileniem rozwoju heraldyki zarówno polskiej, jak i litewskiej, szczególnie od połowy XVI w. Do tego doszło jeszcze uprawomocnienie dokumentu towarzyszącego prawu pisanemu oraz inne nowe możliwości zastosowania herbów.

Bardziej uważny czytelnik mógłby zadać pytanie, gdzie są kafle herbowe, datowane na połowę XV w., które w ostatnich dekadach na terenie zamku władców Litwy w Wilnie znaleźli archeolodzy. Poza Pogonią litewską jest na nich przedstawionych kilkanaście herbów horodelskich¹⁴⁸. Przecież przedstawiony na nich herb Doliwa mógł reprezentować Ginwiłowiczów, Topór – Butrymów, Pomian – Sakowiczów, Jastrzębiec – Niemirowiczów. Jednak, jeżeli głębiej wpatrzymy się w znaleziska, zobaczymy, że inne herby kafłowe mogłyby przynależeć tylko do drobnych rodów litewskich lub osób, które znane są jedynie z aktu horodelskiego. Nie ma na nich większości herbów używanych w połowie XV w. przez elity rządzące, które w

¹⁴⁵ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 407; AU, nr 61, s. 101, 22 pieczęć. E. Gudavičius, publikując znak Montryma, niepotrzebnie go podzielił na dwie części i obie przedstawił jedna obok drugiej (E. Gudavičius, *Žytenys ir ženklai Lietuvoje*, s. 112, il. 77, nr 8 a-b). Najlepiej znak ten jest odrysowany w: O. Однорюженко, *Руські королівські*, s. 36.

¹⁴⁶ Patrz 135 przypis.

¹⁴⁷ V. Maciejauskienė, *Lietuvių pavardžių susidarymas*, Vilnius 1991, s. 58, 60, 68 nn.

¹⁴⁸ G. Rackevičius, *Krosnys*, s. 124–126; E. Ožalas, E. Zaveckienė, *XV a. gotikiniai plokštiniai kokliai ir jų radimvietės Vilniaus Žemutinėje pilyje*, *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*, vol. 2 (MMXI), comparavit M. Striška, Vilnae 2012, s. 335.

porównaniu z mało znanymi bojarami, miały o wiele więcej możliwości trafić ze swoją heraldyką na terytorium pałacu. Przykładowo nie ma kafla z herbem Awdaniec, Leliwa, Trąby, Wadwicz, Zadora i innymi, które należały do Gasztołdów, Moniwidów, Ościków i Radziwiłłów, Montygerdowiczów, Kieżgajłów oraz innych wpływowych rodów. Poza tym między tymi kilkunastoma odnalezionymi w Wilnie kaflami niektóre mają nieznaną na Litwie hełmy herbowe z imponującymi klejnotami i labrami, jeden z nich ozdabia herb ziemi dobrzyńskiej. Na innym kaflu herb Doliwa posiada dodatkowo do tarczy włożoną mitrę oraz podwójny krzyż arcybiskupi, które wyraźnie wskazują na arcybiskupa gnieźnieńskiego Wincentego Kota (1437–1448). Ostatecznie na trzech kaflach przedstawione są niehorodelskie herby polskie. Na jednym z nich znajdujemy 9 róż (pogrupowane po 3), których żaden z rodów litewskich nie używał, na innym – herb Prus, dokładniej Prus II, a na trzecim – starą wersję herbu Gozdawa (naturalny kwiat lilii z korzeniami)¹⁴⁹, znowuż żaden z nich w interesującym nas okresie nie był używany. Jednak, jeżeli przyjrzymy się gotyckim kaflom sąsiadów, znajdziemy między nimi bardzo podobne, a nawet identyczne z wileńskimi, poza tym, nie w jednej, a w wielu rezydencjach polskich¹⁵⁰. Przypuszcza się, że zdunowie mogli mieć całe komplety szkiców herbów, z których zamawiający wybierał według potrzeb¹⁵¹. Tymczasem sądząc po odnalezionych na Litwie przykładach kafla z herbami polskimi, nawet te, które próbowaliśmy my sami lub inni autorzy¹⁵² powiązać z jednym lub innym rodem, najprawdopodobniej nic wspólnego z tymi rodami nie miały, nie mówiąc już o Dobrzyniu lub wspomnianym przypadku herbu Doliwa. Kafle herbowe z XV w. na Litwę sprowadzili zdunowie z Polski. Można je potraktować jedynie jako jeden z wielu modnych wówczas elementów zdobniczych.

Gdy w pierwszej połowie XVI w. do Metryki Litewskiej został wpisany horodelski dokument monarszy – przeredagowany jeszcze w XV w., z jego tekstu zostały usunięte prawie wszystkie twierdzenia deprecjonujące władców Litwy i szlachtę.

¹⁴⁹ H. Polackówna, *Stemmata Polonica*, s. 196; J. Szymański, *Herbarz*, s. 126–127.

¹⁵⁰ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie*, Gnieźno 2003, s. 28, 35–40 (kafle herbowe), patrz też il. 13 (Pogoń litewska), 62 (Prus II), 64 (herb Pomian), 86 (herb Nałęcz), 114 (herb ziemi dobrzyńskiej), 120 (modyfikowany herb Doliwa arcybiskupa Wincentego Kota) oraz wielu innych pod względem stylistycznym zbliżonych do wileńskich kafla herbowych. Por. K. Katalynas, *Gotikos epochos krosnys Vilniaus Žemutinėje pilyje*, „Kultūros barai”, 1989, nr 1, s. 57, 58; E. Ožalas, E. Zaveckienė, *XV a. gotikiniai plokštiniai kokliai*, s. 337–341 nn.

¹⁵¹ T. Janiak, *Kafle gotyckie z Wielkopolski*, [w:] *Średniowieczne i nowożytnie kafle. Regionalizm – podobieństwa – różnice*, pod red. M. Dąbrowskiej i H. Karwowskiej, Białystok 2007, s. 26 i przyp. 25.

¹⁵² Przykładowo Albinas Kuncevičius przypomniał, że przedstawione na kaflach XV w. herby Sulima i Węzyka w Horodle otrzymali Rodywił i Konczan Sukowicz, o których dalszych losach wiadomości nie posiadamy (A. Kuncevičius, *Die Kacheln aus dem Polast der Großfürsten in Vilnius*, [w:] *Archäologische Schätze aus Litauen. Begleitband zur gleichnamigen Ausstellung*, Duisburg 1993, s. 83–94, Abb. 20, 22). Więcej na temat tych osób patrz w Katalogu pieczęci bojarów litewskich.

Przykładowo w artykule 13 dokumentu z 1413 r. było napisane, że z udzielanych swobód, praw i łask będą mogli korzystać tylko ci panowie i szlachcice Litwy, którzy przyjęli herby szlachty polskiej i którzy są katolikami. Po wprowadzeniu poprawek w tekście nie było już miejsca ani na herby polskie, ani na wyznanie: z przywilejów będą korzystali tylko ci, „którzy od dawna są prawdziwą szlachtą wedle swoich przodków” (*qui sunt ex parentibus suis vere nobiles ex antiquo*)¹⁵³. Aczkolwiek pozostaje wyłącznie w sferze domysłów, kto, kiedy i w jakim celu przeredagował dokument monarchów¹⁵⁴, to jego sformułowania stały się o wiele bardziej realistyczne i bez wątpienia wyrażały ówczesny stosunek elit rządzących do państwa oraz szlachectwa, jeżeli będziemy pamiętali o coraz bardziej wówczas popularnej teorii o legendarnym pochodzeniu Litwinów od Rzymian, o funkcjonującej w kronikach narracji na temat przymusowego przyjmowania polskich herbów, które Polacy dostali od Czechów¹⁵⁵, oraz zwrocie tych herbów podczas zjazdu w Parczewie w 1453 r.¹⁵⁶

Przysłowiową „kropkę na i” położył w tej historii przywilej Zygmunta Augusta, wydany w Wilnie po 150 latach od wydarzeń horodelskich. Według tego przywi-

¹⁵³ *Lietuvos Metrika, Knyga Nr. 25*, s. 45, § 15. Więcej na ten temat pisał: D. Kuolys, *Res Lituana*, s. 86–89 i inne.

¹⁵⁴ Zdaniem Dariusza Kuolysa, taka inicjatywa mogła pochodzić od panów Litwy, natomiast „lituanizowaniem” aktu mogła zająć się kancelaria Litwy pod nadzorem kanclerza Wielkiego Księstwa. Mogło to nastąpić w połowie XV w., kiedy po elekcji Kazimierza na wielkiego księcia została przerwana unia personalna z Polską, lub na przełomie XV/XVI w., kiedy Litwą znowu rządził samodzielny wielki książę Aleksander (D. Kuolys, *Res Lituana*, s. 163. Patrz też studium J. Kiaupienė w niniejszym wydaniu).

¹⁵⁵ Związek herbów polskich z czeskimi zdaniem A. Małeckiego był o wiele silniejszy, niż niektórym autorom się wydaje. Pozostaje tylko ubolewać, że kwestie nie zostały zbadane wcześniej. Autor, w oparciu wyłącznie o materiały zebrane przez Bartosza Paprockiego, wymienił 46 polskich herbów, które jego zdaniem są pochodzenia czeskiego (A. Małecki, *Studia heraldyczne*, t. 2, s. 292–293, 315–316). Około połowy z wymienionych przez A. Małeckiego herbów polskich pochodzenia czeskiego w Horodle przyjęli Litwini. Zaznaczymy, że wyczerpujących badań na ten temat nie ma do dzisiaj. Nawet jeden z najwybitniejszych współczesnych znawców średniowiecznej heraldyki polskiej J. Szymański, który przygotował kapitalne dzieło *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*, można powiedzieć, że tę kwestię pominął. Prawda, gdzie indziej wspominał, że ważną rolę w kształtowaniu się herbów polskich odegrało rycerstwo, które przybyło do Polski przez Śląsk z Łużyc, Miśni, Czech (J. Szymański, *Nauki*, s. 646); w XVI w. obce herby stanowiły 19,4% (J. Szymański, *Zmiana formy czy gatunku herbarzy polskich z XVI wieku*, [w:] *Ludzie i herby w dawnej Polsce*, pod red. P. Dymmela, Lublin 1995, s. 115). Nieco bardziej otwarty jest Alfred Znamierowski. Według jego obliczeń z około 170 herbów, które w średniowieczu reprezentowały polskie rody herbowe, około 100 były sprowadzone lub przyjęte z obczyzny (A. Znamierowski, P. Dudziński, *Wielka księga heraldyki*, s. 171, 173. Dla porównania patrz dane O. Odnorożenki w tabeli pochodzenia herbów w *Родова геральдика*, s. 37–56).

¹⁵⁶ *Lietuvos metraštis*, s. 42–46, 58–61, 65–66, 115–117, 139–140; Por.: K. Avižonis, *Lietuvių kilmio iš romėnų teorija XV ir XVI a.* (atsp. iš „Praeitis”, t. 3), Kaunas 1939; M. Antoniewicz, *O „rozbrautaniu się” panów litewskich ze szlachtą polską w Parczewie, czyli o wiarygodności relacji w Kronice Bychowca*, [w:] *Heraldyka i okolice*, red. A. Rachuba, S. Górczyński, H. Manikowska, Warszawa 2002, s. 105–116.

leju władca, widząc spowodowane przywilejami z 1413 r. krzywdy oraz poniżenie tych, którzy nie przyjęli herbów, oraz tych, którzy byli wyznania prawosławnego (*и бачечи же в моимъ привилью ку некоторому униженью и възгаръженю оныхъ хто гербовъ не бралъ такъже и техъ хто веру грецкую держачы*), przy akceptacji Rady Panów, przyznał wszystkim jednakowe prawa i wolności. Odtąd z tych praw i wolności korzystać będą nie tylko katolicy posiadający herby polskie, ale też wszyscy pozostali szlachetni rycerze Litwini oraz Rusini, jeżeli tylko będą oni chrześcijanami (*але тежъ и вси иные стану рыцхрсого и шляхецкого якъ литовскаго так и руского народу однобы были веры хрестияньское*), i ci Litwini oraz Rusini, których przodkowie od Królestwa Polskiego herbów nie brali (*которыхъ продкове клейнотовъ альбо гербовъ с коруны польское не брали*)¹⁵⁷. W ten sposób w 1563 r. zaocznie została zalegalizowana niewątpliwie przynajmniej od końca XIV w. istniejąca heraldyka miejscowa¹⁵⁸, która, aczkolwiek ignorowana przez akt z 1413 r., nigdy nie zniknęła, a w niektórych dziedzinach, takich jak pieczęcie bojarów, przez cały czas była używana równoległe z polskimi symbolami horodelskimi.

Tłumaczenie *Greta Lemanaitė-Deprati*

¹⁵⁷ Wilno 6 VI 1563. Przywilej Zygmunta Augusta, które zrównuje prawa prawosławnych z prawami katolików oraz odrzuca pierwszeństwo herbów polskich. Or.: LNB, f. 101–31; wpis w Metryce Litewskiej, ks. 38, l. 418^v–421^v. Cytat z wpisu w Metryce Litewskiej (l. 419^v–420). Por. Н. Яковенко, *Українська шляхта*, s. 53.

¹⁵⁸ E. Rimša, *Heraldika*, s. 118–119; E. Rimša, *Heraldry*, s. 120–121.

Tabela 1. Herby aktu horodelskiego 1413 r. oraz przedstawiciele litewskich i polskich rodów herbowych¹

Nr.	Herb	Litwini, którzy otrzymali polskie herby	Polacy wymienieni w dokumencie monarszym	Pieczeć dokumentu polskiego	Pieczeć dokumentu litewskiego
1	Leliwa	Wojciech Moniwid, woj. wileński	Jan z Tarnowa, woj. krakowski	4 Jadwigi z Leżenic	1 Wojciecha Moniwida
2	Zadora	Jawnuta Wolimuntowicz, woj. trocki	Zbigniew z Brzezia, marszałek polski	36 Jawnuty	2 Jawnuty
3	Rawa	Michał Mimigajło, kaszt. wileński	Krzystyn z Ostrowa, kaszt. Krakowski; Grot z Jankowic, kaszt. małogojski	Wolimuntowicza	Wolimuntowicza
4	Lis	Jan Sumigajło, kaszt. trocki	Krzystyn z Kozichłów, kaszt. sądecki	3? Krystyna z Ostrowa?	3 Michała Mimigajły
5	Jastrzębiec	Jan Niemira, starosta połocki	Wojciech, bp krakowski; Marcin z Lubnie, kaszt. brzeziński	– brak	4 Jana Sumigajły
6	Trąby	Krzystyn Ościk	Mikołaj Trąba, abp gnieźnieński	2 Wojciecha, bpa krakowskiego	6 z h. Jastrzębiec
7	Topór	Jan Butrym z Żyrmunów	Maciej z Wasoszy, woj. kaliski	1 Mikołaja Trąby	5 Krystyna Ościka
8	Łabędź	Golgunt	nieznany	33 Jana Butryma	7 z h. Topór
9	Poraj	Mikołaj Bylimin	Mikołaj z Michalowa, woj. sandomierski; Jakusz Jaka z Wilezyna, sędzia kaliski.	11 Dzierśława ze Skrzyńska	– brak
10	Dębno	Wojciech Korejwa z Sowgumiszek	Dobiesław z Oleśnicy, kaszt. wojnicki	5 Mikołaja z Michalowa?	– brak
11	Odrawąż	Wyszegerd	Jan ze Szczekocin, kaszt. lubelski	27 Dobiesława z Oleśnicy	28 z h. Dębno
12	Wadwicz	Piotr Montygerdowicz (Montygerd)	nieznany	12 Jana ze Szczekocin	22 z h. Odraważ
13	Drwia	Mikołaj Jawtygerd	Janusz z Tuliszkowa, kaszt. kaliski	35 Jana Mężyka z Dąbrowy	19 Jana Mężyka z Dąbrowy
14	Awdaniec	Jan Gasztold	Piotr z Widawy, sędzia sieradzki.	13 Janusza z Tuliszkowa	10 z h. Drwia
15	Półkocz	Wolezko Kulwa	Jan z Rzeszowa, bp lwowski; Jan Ligeza, woj. łęczycki; Michał z Bogumiłowic, kaszt. Sandomierski; Jan z Bogumiłowic, kaszt. Czehowski; Paweł z Bogumiłowic, sędzia krakowski; Marcin z Wroclimowic, chorąży krakowski	16 Jakuba z Rogoźna	30 z h. Awdaniec
16	Gryf	Butowt Montygajłowicz	Michał Trestka, bp kijowski	10 Jan z Bogumiłowic	27 z osłą głową
17	Szreniawa	Jadat	Jan z Łanuchowa (i Grodziny), kaszt. zawichojski	34 Butowta Montygajłowicza	20 Butowta Montygajłowicza
18	Pobóg	Ralo	Jakub Koniecpolski, woj. sieradzki	7 Jana Kuropatwy z Łanuchowa	32 z h. Szreniawa
19	Grzymala	Jan Rymowidowicz	Domarat z Kobylan, kaszt. biecki	44 Wolezka z ?	11 z h. Pobog
				38 Piotra z Kozłowa	9 z h. Grzymala
				– brak	

Nr.	Herb	Litwini, którzy otrzymali polskie herby	Polacy wymienieni w dokumencie monarszym	Pieczęć dokumentu polskiego	Pieczęć dokumentu litewskiego
20	Zaremba	Ginet Koncewicz	Jan z Królikowa, kaszt. gnieźnieński; Marcin z Kalinowy, kaszt. sieradzki	8 Marcina Zaremby z Kalinowej	– brak
21	Pierzchała	Dauksza	Piotr z Włoszczowy, kaszt. dobrzyński	29	13 z h. Pierzchała
22	Nowina	Mikołaj Bejnar	nieznany	46	12 z h. Nowina
23	Działosza	Piotr Wolezko Rokutowicz	nieznany	–	24 z h. Działosza
24	Kopacz	Getowia	nieznany	41	15 Getowia
25	Rola	Dangel	Jan Rola z Łakoszyna, kaszt. łączycy	19	–
26	Syrokomla	Jakub Minigajło	Jakub z Kurdwanowa, bp płocki	28	–
27	Kot Morski	Wojnsnar Werkolowicz	nieznany	30	16 Wojnsnara Werkolowicza
28	Powala (Ogon)	Jerzy Sangaw	Jakusz z Kościelca, woj. gniewkowski; Wojciech z Kościelca, kaszt. brzeski	26	29 z h. Ogon
29	Pomian	Stanisław Sak	nieznany	37	8 z h. Pomian
30	Doliwa	Piotr Naczko Ginwilowicz	Maciej Kot, kaszt. nakielski; Janusz Furman, kaszt. międzyrzecki	18	25 z h. Doliwa
31	Szarza	Twerbut	nieznany	22	–
32	Dolega	Monstwild	nieznany	43	34 z h. Dolega
33	Bogoria	Stanisław Wiszygin	nieznany	39	36 z h. Bogoria
34	Janina	Wojsym Danejkowicz	Maciej, bp. przemyski; Maciej z Suchodołów, sędzia lubelski; Piotr z Turu, sędzia łączycy	21	–
35	Bychawa	Monstold	nieznany	–	–
36	Swinka	Andrzej Dewknotowicz	nieznany	40	14
37	Kolda (Oksza)	Minimund Seśnikowicz	Mikołaj ze Strzelc, sędzia sandomierski	20	23 z h. Oksza
38	Sulima	Rodywił	Stanisław Gamrat z Klimontowa, kaszt. połaniecki	14	18 z h. Sulima
39	Nalęcz	Koczan	Sędziwoj z Ostroroda, woj. poznański; Mikołaj z Czarnkowa, sędzia poznański	6	–
40	Lodzja	Mieczus Wilezkowicz	Mosic ze Stęszewa, kaszt. poznański	32	31 z h. Lodzia
41	Jelita	Gerdut	Klemens z Mokrska, kaszt. radomski; Florian z Korytnicy, kaszt. wiślicki	15	26 z h. Jelita
42	Korcak	Czupa	nieznany	47	–
43	Biała	Wojdyło Kuszołowicz	nieznany	–	–
44	Węzyk	Koczan Sukowicz	nieznany	–	33 z h. Wąz
45	Ciołek	Jan Ewlił	nieznany	24	–
46	Godziemba	Stanisław Butowtowicz	Andrzej z Lubranca, sędzia kujawski	17	17 z h. Godziemba
47	Gerat	Surgut z Reszkim (?)	Mikołaj, bp wileński	31	21
[48]	Strzemie	nieznany	nieznany	45	–

Nr.	Herb	Litwini, którzy otrzymali polskie herby	Polacy wymienieni w dokumencie monarszym	Pieczęć dokumentu polskiego	Pieczęć dokumentu litewskiego
[49]	Kornic	nieznany	nieznany	42 Świętosława z Piotrowic	37 z h. Biesowie
[50]	Starykoń	nieznany	Piotr Szafraniec, podkomorzy krakowski	9	– brak
[51]	Korab	nieznany	nieznany	– brak	35 z h. Korab
[52]	Druzyna	nieznany	Zbigniew, bp kamieniecki	– brak	– brak
[53]	Leszczyc	nieznany	Piotr Wysz, bp poznański; Maciej z Łabiszyna, woj. brzeski	– brak	– brak
[54]	Szeliga	nieznany	Krzysztof, kaszt. kruszwicki	– brak	– brak
[55]	Więniawa	nieznany	Iwa z Obichowa, kaszt. śremski	– brak	– brak

¹ **Objaśnienie tabeli 1.** Podany w pierwszej kolumnie numer wskazuje od 1 do 47 kolejność przedstawicieli rodów litewskich we wszystkich trzech aktach horodelskich. Numery wpisane w nawiasach [48]–[51] wskazują rody herbowe, których przedstawiciele przywieśli pieczęcie do dokumentów, lecz widniejące na nich herby nie zostały wpisane na listę oficjalnie przyjętych przez Litwinów herbów. Kolejne numery podane w nawiasach [52]–[55] odnoszą się do przedstawicieli polskich rodów herbowych, którzy zostali wymienieni w dokumencie monarszym, ale swoich pieczęci do akt horodelskich nie przywieśli. W drugiej kolumnie podane są nazwy herbów polskich, zaś w trzeciej wpisano reprezentantów rodów litewskich, którzy przyjęli herby wymienione w kolumnie drugiej. Czwarta kolumna zestawia występujących w dokumencie monarszym przedstawicieli polskich rodów herbowych, z wyjątkiem biskupa włodzimierskiego Grzegorza, którego herb nie jest nieznany. W piątej kolumnie wpisano przedstawicieli rodów polskich i litewskich, którzy przywieśli swoje pieczęcie do dokumentu szlachty polskiej, a numer im przydany oznacza kolejność ich występowania w omawianym dokumencie. Podobnie ułożono dane w kolumnie szóstej. Tutaj jednak, ponieważ prawie wszystkie pieczęcie zaginęły, ich kolejność podana została według inwentarza Jana Zamojskiego z XVI w., w którym w większości przypadków wskazany jest tylko herb pieczęci. Podstawowe dane do tabeli zaczerpnięto z pracy W. Semkowicza, *Braterswo*, s. 404–405, 444–446, oraz A. Sochańskiej, *Możnowładcy*, s. 125–126. Wykorzystano także: *AU*, nr 49, s. 51–53 (pieczęcie szlachty polskiej); nr 50, s. 55–56 (pieczęcie bojarów litewskich); nr 51, s. 71–72 (przedstawiciele rodów polskich wymienieni w dokumentach Jagielly i Witolda); *Jana Zamojskiego notaty*, s. 23–25, nr 53–89 (or.: AGAD AZ, rkps. 33, s. 652–653); W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 14–139 oraz materiały o pieczęciach horodelskich publikowane w dokumentach horodelskich publikowane w niniejszym wydaniu.

Nr.	Herb	1413–1420	1421–1430	1431–1440	1441–1450	1451–1460	1461–1470	1471–1480	1481–1490	1491–1500	1501	Ra- zem
38	Sulima			1								1
39	Nalęcz											–
40	Łodzia	1										1
41	Jelita											–
42	Korczak	1								1		2
43	Biała											–
44	Waż											–
45	Ciołek											–
46	Godziemba											–
47	Geralt											–
148	Sirzemie											–
149	Kornic											–
150	Starykoń											–
151	Korab											–
152	Drużyna											–
153	Leszczyc											–
154	Szeliga											–
155	Wieniawa											–

¹ Dane zaczerpnięte z katalogu pieczęci szlachty polskiej i bojarów litewskich, a także z akt, pism oraz umów z Czerwińska 1419 r. (BCz., perg. 327; Z. Nowak, *Dokument*, s. 71–72), Melna 1422 r. (DPM, nr 7, 22, 92–94, 96, 98–103, 105–108), Czartoryska 1431 r. (BCz., perg. 374; Б. Бучинський, *Кілька причинів*, s. 136–137), Grodna 1432 r. (BCz., perg. 380; AU, nr 55, s. 77–78), Trok 1433 r. (BCz., perg. 384; AU, nr 59, s. 90–91), Grodna 1434 r. (BCz., perg. 392; AU, nr 61, s. 100–101), Wilna 1499 r. (BCz., perg. 650; AU, nr 76, s. 126), Bielska 1501 r. (BCz., perg. 666; AU, nr 78, s. 131–132), Piotrkowa 1501 r. (AGAD, perg. 8424; AU, nr 80, s. 138–139), jak też z innych wymienionych w katalogu dokumentów. Pozostałe pieczęcie zebrane z publikacji: LUB, t. 7, nr. 400; t. 10, nr. 168; t. 11, nr. 90, 768, 799; t. 12, nr. 232, 240, 241, 351, 403, 414, 765, 824; *Jana Zamoyskiego notaty*, nr 53–89, 99–102, 362–379, 384; O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 202–204; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 14–139; KDKDW, nr 132, 148, 150, 153, 167, 233, 241, 256, 293, 294, 432, 447; III, t. 1, nr 45, 57, 65, 73, 91, 97, 103, 106, 111, 115, 117–120, 123; t. 2, nr 125, 130, 131, 161, 166, 179, 180, 199.

1413 M. HORODLĖS DOKUMENTŲ „GYVENIMAI“

Jūratė Kiaupienė

1413 m. Horodlės dokumentuose teisine Vėlyvųjų viduramžių epochos kalba buvo apibrėžti dviejų valstybių – Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės – ir dviejų politinių bajorų bendruomenių savitarpio santykiai Jogailos ir Vytauto valdymo laikotarpiu ir neaiškios ateities perspektyvoje. Horodlės aktuose aptartas valdžios galių pasidalijimas tarp Gediminaičių dinastijos valdovų, Lenkijos karaliaus ir Lietuvos aukščiausiojo kunigaikščio Jogailos bei Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto, taip pat Lenkijos ir Lietuvos politinių bendruomenių statusas ir tarpusavio santykiai, jų teisės dalyvauti valstybių visuomeniniame gyvenime, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vidaus santvarkos pertvarkos gairės. Horodlėje pasiektus susitarimus amžininkai vertino kaip svarbų Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vidaus gyvenimo įvykį. Tarptautinė politinė bendruomenė taip pat atkreipė dėmesį į Horodlės dokumentuose užfiksuotas naujoves, kurios buvo svarbios visam Vidurio ir Rytų Europos regionui, valdančiųjų dinastijų jėgų išsidėstymui. Šie Viduramžių dokumentai pergyveno savo epochą, ilgai neprarado reikšmės, tapo Lenkijos ir Lietuvos politinėse diskusijose naudojamu „ginklu“, paliko gilius pėdsakus juos priėmusių tautų istorinėje atmintyje.

Straipsnyje, remdamiesi naujausia istoriografija¹ ir šaltiniais, aptarsime Horodlės dokumentų „gyvenimus“ juos sukūrusių „politinių kūnų“ – Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės – egzistavimo laikais. Vėlyvaisiais viduramžiais parengtų, paviešintų, legitimuotų aktų „gyvenimais“ pavadiname jų panaudojimą bei politines, teises jų interpretacijas, taip pat interpretacijas pirmuosiuose istorijos tekstuose, teikiančiuose informaciją apie 1413 m. Horodlės susitarimus, ir tai užfiksavusius dokumentus.

Politinis 1413 m. Horodlės aktų „gyvenimas“

Politikai, Horodlės dokumentų amžininkai, pradėjo juos naudoti tuoj po jų paskelbimo – Lenkijos karaliaus bei Lietuvos aukščiausiojo kunigaikščio Jogailos

¹ 1413 m. spalio 2 d. Horodlės dokumentų nagrinėjimui, jų interpretavimui skirta tiek daug darbų, kad visus juos aptarti būtų įmanoma tik specialioje didelės apimties studijoje. Todėl šiame straipsnyje pasiremta naujausiais Horodlės aktų naudojimą atskleidžiančiais veikalais. Juose nurodyta ir ankstesnė literatūra šia tema.

ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto valdymo laikais vykstant diskusijai dėl dvi valstybes jungiančių unijos saitų interpretacijos. XV a. pirmoje pusėje Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės viešojoje erdvėje vyko įtemptos politinės diskusijos, kaip suprasti valdovų – Jogailos ir Vytauto – bendro akto² teiginius. Aršiai diskutuota dėl dokumente įrašytų šių žodžių: [...] *terrarum nostrarum Lyttwanie predictarum ipsas et cum terris ac dominiis ipsis subiectis et connexis prefato Regno nostro Polonie apropiavimus, incorporavimus, coniunximus, univimus, adiunximus, confederavimus de consensu unanimitate nostro et aliorum fratrum nostrorum et omnium baronum, nobilium, procerum et boyarorum eiusdem terre Lyttwanie voluntate accedente et assensu...*³

Klausimas, kaip suprasti šiais žodžiais išsakytą Lenkijos karaliaus Vladislovo Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Vytauto mintį ir jai lyg ir prieštaraujančius kitus dokumento straipsnius, ilgam prikaustė Lenkijos ir Lietuvos politikų dėmesį.

Naudodamiesi šiais 1413 m. Horodlės dokumente įrašytais žodžiais, Lenkijos politikai, bijodami prarasti ryšį su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste, visais būdais stengėsi išsaugoti uniją ar bent jos regimybę. Gimus Jogailos pirmajam sūnui Vladislovui, karalius taip pat stengėsi užtikrinti sūnui ne tik Lenkijos Karalystės sostą, bet ir tėvonines teises į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Tad Jogailos sūnų teisės į Lenkijos Karalystės sostą XV a. trečiajame dešimtmetyje svarstytos atsižvelgiant ir į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Užvirė diskusijos, kuriose iškilo klausimas, kaip traktuoti 1413 m. bendru valdovų aktu nustatytą Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio sostų užėmimo tvarką.

Pasklidus idėjai karūnuoti Vytautą Lietuvos karaliumi, Horodlės dokumentai tapo svarbūs Lenkijos Karalystei ir Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei bei Vidurio Rytų Europos regiono tarptautinei politikai⁴. Svarstant klausimą, ar Vytauto karūnavimas karaliumi pažeistų/nepažeistų 1413 m. Lenkijos ir Lietuvos susitarimus, Horodlės valdovų akte įrašytų teiginių interpretavimas virto vieša politine diskusija. Lenkijos politikai reikalavo laikytis Jogailos ir Vytauto dokumente įrašytos tezės apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės inkorporavimą į Lenkijos Karalystę. Lietuva ginčijo

² Dokumento tekstas originalo kalba ir jo vertimai skelbiami šioje publikacijoje.

³ Cit. pagal: 3. Valdovų, Lenkijos karaliaus, Lietuvos aukščiausiojo kunigaikščio Vladislovo Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Vytauto akto originalo tekstą, skelbiamą šioje publikacijoje.

⁴ Šią problemą, atsižvelgiant į ankstesnę istoriografijos įdirbį, pastaruoju metu nagrinėja: Ž. Mačiukas, Teisinis Vytauto karūnacijos ginčas, *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, p. 271–283; G. Błaszczyk, *Burza koronacyjna*; E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, p. 248–273; J. Nikodem, Zbigniew Oleśnicki, *Nasza przeszłość*, t. 91, s. 142–149; G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków*, t. 2, cz. 1, s. 505–588; *Lietuvos istorija*, t. IV: J. Kiaupienė, R. Petrauskas, p. 380–387.

ši Horodlės susitarimų straipsnį, siekė naujo formato susitarimo, kuris įteisintų dviejų lygiaverčių partnerių uniją. G. Błaszczyko nuomone, Lenkijos ir Lietuvos konfliktą, kilusį dėl Vytauto karūnavimo, galima pavadinti ir konfliktu dėl 1413 m. valdovų Jogailos ir Vytauto Horodlės akto interpretavimo. Lenkija, suprasdama, kad Lietuvos tapimas karalyste paneigtų visus priklausomybę nuo Lenkijos Karalystės liudijančius akto teiginius, reikalavo laikytis 1413 m. dokumento „raidės“, o lietuviai norėjo revizuoti susitarimus⁵.

Įtemptos diskusijos dėl 1413 m. valdovų Jogailos ir Vytauto akte įrašyto žodžio „inkorporacija“ tęsėsi ir po Vytauto mirties. Lietuvos didysis kunigaikštis Švitrigaila (1430–1432) ir jį į sostą vienašališkai, be Lenkijos sutikimo, iškėlęs Lietuvos valstybės politinis elitas nepripažino inkorporacijos, nuosekliai laikėsi nuostatos, kad Lietuva yra suvereni valstybė ir jos politikai turi teisę patys spręsti dėl jos likimo. Panašios pozicijos laikėsi ir po kelerių metų valdymo Lietuvos soste tvirtai pasijutęs Žygimantas Kęstutaitis (1432–1440). 1439 m. sužinojęs, kad derybose su imperatoriumi Albrechtu II Habsburgu dėl paliaubų Čekijoje Lenkija traktavo Lietuvą kaip nesavarankišką šalį, didysis kunigaikštis pareiškė imperatoriui esąs visiškai nepriklausomas valdovas, teisėtai paveldėjęs valdžią iš savo brolio Vytauto⁶. Lenkijos politikai ir toliau akcentavo Jogailos ir Vytauto susitarimus patvirtinusius Horodlės aktus kaip argumentą, kurį paneigti teisiškai nebuvo lengva⁷. Lenkijos ir Lietuvos valstybinis politinis ginčas tęsėsi, abi šalys rėmėsi 1413 m. Horodlės valdovų dokumento teiginiais.

1440 m. Lietuvos politikai Vilniuje vainikavo Jogailos jaunesnįjį sūnų Kazimierą Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu neklause Lenkijos karaliaus Vladislovo ir politinės bendruomenės sutikimo – neatsižvelgė į 1413 m. Horodlės susitarimus. Kita vertus, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdančioji diduomenė, siekdama įtvirtinti visišką Lietuvos valstybės savarankiškumą, išsaugojo kompromiso su Lenkija galimybę, politinis dialogas nenutrūko, nors abi šalys interpretavo jį sau palankia prasme⁸.

Abiejų šalių pozicijos dėl 1413 m. Horodlės susitarimų vertinimo buvo nesutaikomos ir per Kazimiero Jogailaičio valdymo Lietuvoje laikotarpio pirmąją pusę. 1444 m. atėjus žinia, kad mūšyje prie Varnos žuvo Lenkijos karalius Vladislovas Jogailaitis, Lenkijos politikai pradėjo derybas su Vladislovo broliu, Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Kazimieru, dėl Lenkijos sosto užėmimo⁹. Lenkijos

⁵ G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków*, t. 2, cz. 1, s. 580.

⁶ E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, p. 284.

⁷ J. Nikodem, Zbigniew Olesnicki, *Nasza przeszłość*, t. 91, s. 148–149.

⁸ E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, p. 290–291.

⁹ Derybų eiga nuodugniai aptarta: G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków*, t. 2, cz. 1, s. 794–812.

Sieradzės seimas 1445 m. pavasarį pareikalavo, kad Kazimieras atvyktų į Lenkiją kaip regentas su visomis iš to išplaukiančiomis pasekmėmis – būtent, kad Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė pajungiamą Lenkijos Karalystei. Lietuvai derybose atstovavę aukštieji valstybės pareigūnai kėlė savo sąlygas. 1445 m. rudenį į Lenkijos seimą Piotrkave atvykę Lietuvos atstovai reikalavo visų pirma pripažinti Lietuvos valstybės suverenumą. Jie pareiškė, kad Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras galėtų tapti Lenkijos karaliumi tik kaip suverenų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovas. Kitaip sakant, Lietuva sutiko tik su dviejų suverenių šalių personaline unija. Tokios sąlygos buvo nepriimtinos Lenkijos valdančiajam elitui, tad dviejų šalių politinis dialogas vyko sunkiai. 1446 m. Lietuva pasiūlė Lenkijai naujo susitarimo dėl ateities santykių sąlygų projektą. Viename jo straipsnių buvo numatyta senuosius unijų aktus, kuriuose rašoma apie Lietuvos inkorporavimą, panaikinti kaip neatitinkančius Lietuvos interesų. G. Błaszczykas, pateikęs šio dokumento turinį, pabrėžia, kad tai buvo pirmas lietuviškas Lenkijos-Lietuvos unijos projektas, kurį parengė greičiausiai Ponų Taryba. Jame buvo visiškai atsisakyta Lietuvos inkorporavimo nuostatos ir pasiūlytas dviejų lygiateisių šalių unijos modelis. Inkorporaciją liudijančių aktų neigimas buvo svarbi priežastis Lenkijai atmesti šį projektą, nes Kazimiero karūnavimą karaliumi ji siejo su senųjų Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės unijos dokumentų patvirtinimu¹⁰.

1447 m. po ilgų ginčų dviejų valstybių politikams pavyko rasti kompromisinį sprendimą. Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras tapo ir Lenkijos karaliumi. Tačiau po poros metų, t. y. 1448 m., Liubline vėl buvo svarstyti dviejų vieno valdovo – Kazimiero Jogailaičio – valdytų valstybių tarpusavio santykiai. Suvažiavime dalyvavo visas abiejų šalių politinis elitas. Aukštieji Lietuvos valstybės pareigūnai, tarp kurių ryški figūra buvo Vilniaus vaivada Jonas Goštautas, vėl įtikinėjo lenkus, kad senosios dviejų valstybių sutartys kenkia Lietuvai, tikino, kad norint sugrąžinti darną į Lenkijos ir Lietuvos santykius, reikia iš senųjų sutarčių dokumentų išbraukti žodžius apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės inkorporavimą. Lenkijos atstovai į tai atsakė, kad daryti pakeitimų unijos dokumentuose, kaip teisiniuose aktuose, neįmanoma, o visi ginčai išnyks, kai abi valstybės bus suprantamos kaip vienas kūnas – Lenkijos Karalystė, o pavadinimas Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė bus panaikintas. Jokių susitarimų Liublino suvažiavime 1448 m. nebuvo pasiekta¹¹.

Lenkijos ir Lietuvos politikai ginčą tęsė 1451 m. susirinkę Parčeve. Lietuvos vardu kalbėjęs Vilniaus vyskupas Motiejus pakartojė reikalavimą išbraukti iš senųjų sutarčių tekstų visus lietuvius įžeidžiančius, Lietuvos ir Rusios žemių įjungimą į Lenkijos Karalystę teigiančius žodžius. Tai buvo reikalavimas iš naujo suredaguoti

¹⁰ Ten pat, p. 808–810.

¹¹ E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, p. 304; J. Nikodem, Zbigniew Olesnicki, *Nasza przeszłość*, t. 92, s. 119–120; G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków*, t. 2, cz. 1, s. 818–822.

1413 m. Horodlėje paskelbto bendro valdovų – Jogailos ir Vytauto – akto teksto dalį. Suformuluotas buvo ir argumentas, esą lietuviai patvirtino senuosius aktus didžiojo kunigaikščio spaudžiami, gerai nesuprasdami, kas juose parašyta. Lenkijos atstovas vyskupas Zbignevas Olesnickis teigė priešingai, kad neįmanoma keisti dokumentų, kuriuos išdavė tokie išmintingi kunigaikščiai kaip Jogaila ir Vytautas ir kuriuos patvirtino Lietuvos aukštieji dvasininkai ir diduomenė. Reikalavimą iš unijų dokumentų išbraukti žodžius apie inkorporaciją Lietuvos politikai kartojo 1452 m., o 1453 m. susirinkus Parčeve kilo konfliktas, dėl kurio vertinimo istorikai tebediskutuoja: ar tikrai Lietuvos bajorai susitikimo metu Parčeve atsisakė 1413 m. Horodlėje jiems suteiktų Lenkijos šlėktų giminių herbų¹².

Apibendrinant galima pasakyti, kad XV a. politinėse diskusijose Lenkijos politikai, mėgindami išspręsti didžiausius prieštaravimus kėlusius teritorinius ginčus su Lietuva, nepaisė to, kad Vytauto, Švitrigailos, Žygimanto Kęstutaičio ir Kazimiero Jogailaičio valdymo laikais unijos saitai su Lietuva buvo daugiau formalūs nei realūs, ir siekė išsaugoti nepakeistus unijų dokumentų tekstus ir jais vadovautis. Lietuviai – priešingai, visokiais būdais stengėsi pašalinti iš unijų aktų tekstų, tarp kurių 1413 m. Horodlėje išduotas bendras valdovų Jogailos ir Vytauto aktas buvo vienas svarbiausių, visus įrašus apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės inkorporavimą į Lenkijos Karalystę, aiškindami, kad jie neatitinka tikrovės ir buvo įrašyti valdovo valia be Lietuvos valstybės politinės bendruomenės pritarimo.

Ir vėliau abiejų valstybių politikai Horodlės dokumentus prisimindavo, kai išskildavo dvi valstybes jungiančių saitų klausimas. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero mirtis 1492 m. nutraukė dvi valstybes jungusios personalinės unijos saitus. Juolab kad ir pats Kazimieras testamente išsakė paskutinę valią: dvi valstybes turi valdyti du atskiri valdovai, jo sūnūs. Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, nesuderinus su Lenkija, buvo paskelbtas Kazimiero sūnus Aleksandras, Lenkijos karaliumi buvo išrinktas jo brolis Jonas Albertas. 1493 m. Lenkijos ir Lietuvos politikai atnaujino pasitarimus dėl naujo formato Lenkijos-Lietuvos unijos sudarymo. Taip buvo atverstas naujas Horodlės aktų politinio „gyvenimo“ puslapis.

Pirmieji bandymai atnaujinti uniją 1493–1496 m. apčiuopiamų rezultatų nedavė. Tik 1499 m., susiklosčius abiem valstybėms sudėtingoms tarptautinėms aplinkybėms, derybos buvo atnaujintos. 1499 m. Lenkijos karalius Jonas Albertas ir Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras, dalyvaujant abiejų valstybių politikams, tarėsi, kaip sutvirtinti dviejų valstybių sąjungą. Buvo svarstyti ir priimti susitarimą tvirtinantys dokumentai¹³. 1499 m. aktuose, be kitų dalykų, buvo įrašyta, kad

¹² Šios problemos nagrinėjimui, diskusijoms skirta didžiulė istoriografija. Iš naujo ji aptariama šioje publikacijoje skelbiamuose Edmundo Rimšos ir Jano Wroniszewskio straipsniuose.

¹³ Šių dokumentų tekstus žr.: *AU*, nr 71–77, s. 119–130.

patvirtinami senieji susitarimai ir transumptų pavidalu įrašyti 1413 m. Horodlėje išduoti Lenkijos bajorų ir Lietuvos bajorų aktai¹⁴. Tačiau politinių partnerių santarvė nebuvo ilgalaikė, Lenkijos-Lietuvos unijai naujas pavidalas XVI a. pradžioje nebuvo suteiktas. 1501 m. mirus Lenkijos karaliui Jonui Albertui, naujuoju karaliumi buvo išrinktas Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras. Pasinaudodamas tuo, Lenkijos politinis elitas stengėsi sutvirtinti dviejų valstybių ryšį. Tam pritarė ir Aleksandras Jogailaitis. 1501 m. spalio 23 d. Melnike Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras, išrinktas Lenkijos karaliumi, išdavė aktą, numatantį, kaip bendras dviejų valstybių monarchas valdys Lenkijos Karalystę ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę¹⁵. Tačiau šio dokumento likimas liudija, kad politinė diskusija dėl dviejų valstybių susijungimo naujų sąlygų toli gražu nebuvo užbaigta. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimas nepatvirtino šio dokumento. Jis tebuvo valdovo Aleksandro Jogailaičio ir grupės jo šalininkų politinės valios deklaracija. Po šio nesėkmingo bandymo atgaivinti uniją, suteikti jai naują pagrindimą, XVI a. pirmojoje pusėje keletą dešimtmečių unijos klausimas viešojoje politinėje erdvėje nebuvo aktyviai svarstomas.

Kita vertus, senieji susitarimų dėl unijos dokumentai nebuvo pamiršti. Maža to, įrašas Lietuvos Metrikoje liudija, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinė tauta ir XVI a. nepamiršo jos garbę žeidžiančių Horodlės akto formuluočių ir stengėsi „taisyti“ dokumentus. Dėmesį į šį įrašą atkreipusio D. Kuolio žodžiais tariant, „Lietuvos tauta kūrėsi ir Horodlės aktais remdamasi, ir su jais grumdama, juos perrašinėdama, savaip aiškindama ir net neigdama.“¹⁶ Monografijos skyrių pavadinęs „Horodlės mazgas“¹⁷, autorius pasakoja 1413 m. valdovų Jogailos ir Vytauto akto „redagavimo“ istoriją. Ji liudija, kaip per XV a. kito lietuvių santykis su Horodlės aktais. Ši detektyvo bruožų turinti istorija paremta Lietuvos Metrikos 25 Užrašų knygos įrašu, pavadintu *Skyriai iš Vladislovo Jogailos ir Aleksandro Vytauto privilegijos, duoti Horodlėje 1413 Viešpaties metais*¹⁸.

Palyginęs Lietuvos Metrikoje esantį 1413 m. valdovų Horodlės dokumento nuorašo tekstą su publikuotu valdovų Horodlės akto originalu, D. Kuolys atkreipė

¹⁴ „Kraaków, 6 maja 1499 r. Panowie rady polskie zawierają układ z posłami sejmu litewskiego, transsumując dokument, wydany 2 października 1413 r. przez szlachtę polską w Horodle“, *AU*, nr 73, s. 121–122; „W Wilnie, 24 lipca 1499 r. Panowie rady litewskie, zatwierdzają układ z Koroną, transsumując dokument, wydany 2 października 1413 przez bojarów litewskich w Horodle“, *AU*, nr 76, s. 126–130.

¹⁵ „Mielnik, 23 października 1501 r. Aleksander wielki książę litewski zatwierdza umowę w sprawie unji, zawartą między posłami jego i sejmu litewskiego a panami rady koronnymi“, *AU*, nr 82, s. 142–147.

¹⁶ D. Kuolys, *Res Lituana*, p. 86.

¹⁷ Ten pat, p. 63–89.

¹⁸ *Lietuvos Metrika, Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašų knyga 25*, Nr. 2.2, p. 44–46. Šito įrašo tekstas Lietuvos Metrikoje lotynų kalba ir jo vertimai į lietuvių ir lenkų kalbas skelbiami kaip šio straipsnio Priedas.

dėmesį į gluminančius tekstų skirtumus. „Privilegijos skyriuose“ yra „ištaisytos“ beveik visos Lietuvos tautos savarankiškumą žeidusios akto vietos. Visų pirma juose nebėra straipsnio apie karaliaus Vladislovo į Lenkijos Karalystę anksčiau inkorporuotas ir vėl iš naujo inkorporuojamas Lietuvos ir Rusios žemes. Gerokai sušvelnintas *vergijos jungo* vaizdinys: nebeliko nuo tautos sprando jungą iškilmingai nukeliančių valdovų Jogailos ir Vytauto vaizdinio. Iš esmės pakeistas Horodlės akte buvęs lietuvių bajorijos įsipareigojimas už gautas laisves per amžius stovėti greta Lenkijos karaliaus Vladislovo ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto bei jų įpėdinių – būsimų Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių. Iš šio 1413 m. įsipareigojimo akto „redaktorai“ išbraukė žodžius *Lenkijos karalius ir jo įpėdiniai*. Lietuvių bajorai pažada ištikimybę tik *Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vytautui* ir jo palikuonims – *Lietuvos didiesiems kunigaikščiams*. „Privilegijos skyriuose“ neliko ir nuostatos, teigiančios, kad lietuvių bajorija po Vytauto mirties neturinti teisės savarankiškai, be Lenkijos karaliaus ir lenkų tautos valios, rinkti savo valdovo. Jos vietoje atsirado naujas teiginys, kad *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės prelatai, baronai ir kilmingieji, jų didžiajam kunigaikščiui mirus be vaikų ir teisėtų įpėdinių, Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu laisvu rinkimu išsirinks tą, ką panorės: magnum ducem Lithuaniae libera electione, quem voluerint, eligent*.

D. Kuolys atkreipia dėmesį, kad „sulietuvintoje“ Horodlės akto redakcijoje perrašytas skyrius apie lietuvių perimtus herbus. Iš esmės pakeistas skyrius, skelbęs, kad suteikiamomis laisvėmis ir malonėmis galėsią naudotis tik lenkų herbus priėmę ir katalikų tikėjimą išpažįstantys lietuvių bajorai. Vietoj šių Horodlės akte buvusių sąlygų nurodoma, kad akte išdėstytais laisvėmis ir malonėmis galės džiaugtis tie *Lietuvos žemių baronai ir kilmingieji, kurie yra iš savo tėvų kilmingieji nuo seno: qui sunt ex parentibus suis vere nobiles ex antiquo*. Tiesa, paliekama nuostata, kad vaivadomis ir pilininkais gali būti *renkami* tik *Šventosios Romos Bažnyčios valdiniai*.

Į Lietuvos Metriką įrašytuose „Privilegijos skyriuose“ nutylima ir apie Horodlės akto numatytus bendrus lietuvių ir lenkų bajorų seimus Liubline ar Parčeve. Ši nuostata pakeista pastraipa, teigiančia, kad esant respublikos būtinybei, parlamentai arba visuotiniai susirinkimai prelatams, baronams ir visiems patarėjams, ir didikams, ir visai Didžiosios Kunigaikštystės visuomenei šaukiami Vilniuje arba kitoje vietoje, jei to sąlygos reikalauja.

Apibendrinamas D. Kuolys pažymi, kad Vilniuje perrašytas Horodlės akto tekstas skelbia visiškai savarankišką lietuvių *respubliką*, politiškai visateisę Lietuvos *visuomenę*. Toji visuomenė nėra nei pavaldi Lenkijos Karalystei, nei sulieta su lenkais į vieną politinę bendriją. Ji turinti pamatines laisvos tautos teises – gali laisvai rinktis valdovą ir sostinėje šaukiamuose parlamentuose spręsti savo respublikos reikalus. Nutylimi akto originale pabrėžti religiniai bei etniniai narystės politinėje bendruomenėje apribojimai. Didžiojo kunigaikščio atliktas bajorų *išrinkimas* bei

lenkų herbų suteikimas taip pat nebeminimi kaip patekimo bendrijon sąlyga. Laisvos tautos kūrėjo vaidmuo priskiriamas Vytautui – Jogaila paliekamas šešėlyje. Tačiau ir Vytauto vaidmuo steigiant tautą nesąs svarbiausias, nes laisva Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenė yra kilusi ne tiek iš valdovų malonės, kiek iš kilmingų protėvių. O senovė (*antiqua*) – tai ne tiek gėdinga vergija, kiek garbingi kilmingų protėvių laikai. Svarbios naujoje Horodlės akto „redakcijoje“ yra *respublikos* ir *Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės* sąvokos. Jomis pabrėžiamas Lietuvių tautos suverenumas. Autorius pažymi, kad XVI a. pirmojoje pusėje į Lietuvos Metriką įrašytas Horodlės aktas buvo fikcija pagrįstas politinės bendruomenės santykis su pamatiniu teisės aktu. Suklastoti tautos kilmės dokumentai, kurie buvo laikomi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijoje tarp kitų svarbiausių XIV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje Lietuvos valdovų duotų krašto privilegijų, saugoti kaip valstybinės svarbos aktas. Tokiu aktu „Privilegijų skyriai“ pripažinti tiek 1541 metais, įtraukiant juos į Lietuvos Metrikos knygą kartu su kitomis valdovų privilegijomis, tiek 1598 metais, Abiejų Tautų Respublikos laikais, perrašant šią knygą valstybės kanceliarijoje.

Papasakojęs šią 1413 m. Horodlėje valdovų Jogailos ir Vytauto duoto akto „gyvenimo“ istoriją Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijoje, D. Kuolys klausia: kodėl, kada ir kas „falsifikavo“ šį tekstą? Kodėl be jokių prieraišų ir kritinių pastabų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijoje jis saugotas šimtmečius? Siūlydamas atsakymą į savo suformuluotus klausimus, autorius daro prielaidą, kad „lietuviškas“ Horodlės aktas galėjo būti parengtas arba XV šimtmečio viduryje – Lietuvai valingai nutraukus Horodlės sutartis ir grumiantis su Lenkija dėl jų perrašymo, arba XV–XVI a. sandūroje – lietuviams pasiekus sutarimą su lenkais, kad jų garbę žeidę įrašai atšaukiami. Dokumentų „klastojimo“ iniciatoriai, matyt, bus buvę patys krašto didikai – Lietuvos viešpačiai. Perrašyti juos galėjo Lietuvos kanclerio prižiūrima Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarija. Kita vertus, autorius mano, kad „sulietuvintas“ aktas vis dėlto nebuvo vien lietuvių savivale paremtas falsifikatas. Pirma, jis atspindėjo to meto politinę tikrovę: išrinkus Kazimierą didžiuoju kunigaikščiu, Horodlės sutartis išties liovėsi veikusi. Antra, taisydami Horodlės aktą lietuviai perkėlė į jį to meto teisinę realijas. Jei tekstas surašytas XV a. viduryje, jis pagrįstas 1446 m. Brastos dokumentu, teigusiu dviejų lygių viešpatijų sąjungą. Jei parengtas XV–XVI a. sandūroje, bus pagrįstas 1499 m. Vilniaus sutartimi, atšaukusia lietuvių garbę žeidusius Horodlės akto įrašus. Perrašytas tautos steigimo pasakojimas liudijo ir vidinį Kunigaikštystės bendrijos dramatiškumą: Horodlės dokumentai buvo tokie svarbūs, kad negalėta jų tiesiog išbraukti iš pagrindinių politinę bendruomenę kūrusių aktų rinkinio, ir kartu taip stipriai tautos savigarbą žeidžiantys, kad buvo neįmanoma jų palikti „neištaisytų“¹⁹.

¹⁹ Ten pat, p. 132.

Šių dienų supratimu, neleistinais laisvas senųjų tekstų naudojimas XVI a. sutinkamas ne tik Horodlės dokumentų atveju. Lenkijos istorikas J. Szujskis pažymėjo, kad Lenkijos šlėktų politikai XVI a. taip pat laisvai konstravo teisinius tekstus pasitelkdami ir čia aptariamų Horodlės dokumentų tekstų ištraukas. Ir pateikia konkretų pavyzdį, kaip, viename sakinyje sujungus Vladislavo Jogailos 1424 m. edikto ir 1413 m. Horodlės valdovų dokumento įžanginės dalies tekstų žodžius, buvo suformuluotas 1550 m. Piotrkavo seime priimto dokumento straipsnis²⁰.

XVI a. pirmojoje pusėje Lenkijoje stiprėjant judėjimui už egzekuciją, vėl pradėtas kelti reikalavimas atnaujinti uniją su Lietuva. Reikalauta, kad unijos klausimas būtų sprendžiamas remiantis minėtu 1501 m. Melniko unijos aktu – tuo pačiu, kurio nepatvirtino Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimas, – skelbusiu, kad Lenkija ir Lietuva sudaro „vieną kūną“, aktu, kuris buvo suformuluotas pasirėmus ir 1413 m. Horodlės bendro valdovų akto teiginiu apie inkorporaciją. 1563–1564 m. Varšuvos seime, kuriame dalyvavo ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimo delegacija, tikėtasi priimti sprendimą dėl unijos atnaujinimo. Tačiau Lietuvos delegacijai nesutikus su siūlomomis sąlygomis, derybos nutrūko. Kita vertus, Lenkijos Karalystės seimas patvirtino valdovo Žygimanto Augusto sprendimą dėl unijos. Jame, aiškinant teisinius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės įtraukimo į Lenkijos Karalystę pagrindus, tarp kitų argumentų valdovas nurodė, kad tokį sprendimą buvo priėmę garbingos atminties jo protėviai Vladislovas Jogaila ir Aleksandras Vytautas, su tuo sutiko visi Lietuvos luomai, ir jis buvo ne tik užrašytas į dokumentus, bet ir įgyvendintas²¹. Sąsajos su Horodlės valdovų dokumentu ir šiuo atveju – akivaizdžios.

²⁰ „Jak dowolnie politycy szlacheccy nakręcali i kombinowali statuty, widać z tego cytatu, który jest kombinacją z słów edyktu Władysława Jagiełły przeciw heretykom 1424 r. (*VL*, t. 1, s. 85) pestiferos haereticorum errores i wstępu do Unii horodelskiej (*ibidem*, t. I, s. 66): illis viam aeternae beatitudinum demonstramus“ (s. 15). *Volumina Constitutionum*, t. 2, 1550–1609, vol. 1, 1550–1585, prie publikuojamo teksto: I. „Articuli in Conventu Piotrcoviensi anno 1550. Od wszego stanu rycerskiego ad executum dane“, straipsnis [16], s. 13.

²¹ „Wszystkim wobec i każdemu z osobna, komu to wiedzieć należy, oznaimuiemy tym listem Naszym, iż pamiętając iako sławnej pamięci Zygmunt krol Polski, Ociec Nasz, częstokroć od poddanych swych w Koronie Polskiej na sejmiech i indzie napominan był i My sami też iuż często a często za czasu panowania Naszego proszeni będąc od tychże poddanych Naszych stanów koronnych, abyśmy wcielenie a unią Wielkiego Księstwa Litewskiego z Koroną Polską od Władzysława Jagiełła i Alexandra Witowda chwalebnej pamięci pradziadów Naszych za zezwoleniem wszytkich stanów litewskich uczynioną; i nie tylko na liścicach i spiskach spolnych opisaną, ale też i ku skutkowi swemu tedyż przywiedzoną. Acz potym zasię nieiako zatrudnioną, ale iednak przez Alexandra stryia Naszego Wielkiego na ten czas Księdza Litewskiego a potem i Krola Polskiego i przez spolne Polskiego Narodu z Liwą znowy i spiski z obopolną przysięgą utwierdzone zasię objaśnioną i szerszemi słwy a snadniejszym wykładem ozdobioną, aby iuż na wieczne czasy tym mocniejsza była, a nigdy się z niej nie wykraczło, wedla urzędu a powinności Naszej przywiedli, żeby iużkiedy nie slowy tylko albo pismem, ale też i skutkiem z tych dwu narodu ieden lud a iedno i nierozdzielne ciało i iedna Rzeczpospolita a nierozna była, a mocnie trwała.“ *Reces sejmu Koronnego Warszawskiego 1563 w sprawie okolo uniej Litewskiej*, *Volumina Constitutionum*, t. 2, 1550–1609, vol. 1, 1550–1585, s. 128–129.

Tolesnėse XVI a. derybose dėl naujos unijos, kuri atitiktų ankstyvųjų Naujųjų laikų dvasią, 1413 m. Horodlės valdovų aktas taip pat „dalyvavo“, nors dažniausiai nebūdavo tiesiogiai įvardijamas. Lenkijos politikai dažniau rėmėsi naujesnėmis, bet 1413 m. teiginį apie Lietuvos inkorporavimą kartojusiomis 1501 m. Aleksandro Melniko unijos dokumento formuluotėmis. 1569 m. sudarytoji Liublino unija užbaigė 1413 m. Horodlės dokumentų aktyvų politinį „gyvenimą“. Sukūrus jungtinę valstybę – Abiejų Tautų Respubliką, – jie, panašu, prarado aktualumą.

Horodlės aktų „gyvenimas“ teisės kodeksuose

Dar vieną 1413 m. Horodlės dokumentų „gyvenimą“ liudija Lenkijos Karalystės teisės kodifikavimo procesas ir rezultatai. Baigiantis Viduramžiams, Lenkijos Karalystė dar neturėjo veikiančio kodifikuotos teisės kodekso. Teismuose naudotasi XIV a. paprotinės teisės normų rinkinio, vadinamojo Kazimiero Didžiojo teisyne, nuorašais. Praktinėje veikloje jis buvo nuolat papildomas seimuose priimtais naujais įstatymais (konstitucijomis), valdovų paskelbtais teisės aktais: ediktais, dekretais, universalais ir pan., kurie sudarė besiformuojančios rašytinės oficialiosios teisės (lenk. *stanowione prawo*) pagrindus. Tokia padėtis nebeatitiko Viduramžių ir ankstyvųjų Naujųjų laikų sandūroje sparčiai besikeičiančios, politiškai aktyvios bajoriškosios bendruomenės poreikių. Reikalavimas sutvarkyti galiojančią teisę (*reformatio iurium; reparatio iurium; naprawa praw*) tapo neatskiriama dalimi sudėtingo, daugialypio Lenkijos Karalystės šlėktų sąjūdžio už valstybės ir visuomenės pertvarką, kuris žinomas „teisių egzekucijos“ pavadinimu. XVI a. pradžioje, įsibėgėjant Lenkijos Karalystės teisės kodifikavimo procesui, susiformavo savita 1413 m. Horodlės aktų panaudojimo erdvė²².

²² Horodlės dokumentų „gyvenimo“ Lenkijos Karalystės kodifikuojamos teisės kodeksuose tyrimas atliktas remiantis 1506–1600 m. sudarytais, išspausdintais ar rankraščių pavidalu viešajame gyvenime naudotais teisių rinkiniais: J. Łaski, *Commune incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum et indultum publicitus decretorum approbatorumque*, Cracoviae, 1506; J. Przyłuski, *Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae omnia [...]*, Cracoviae, 1553; *Statutorum regni Poloniae methodus per generosum Ioannem Szirakowski de Boguslavicz, castellanum Landensem, curiae referendarium et Przedecensem capitaneum, anno domini 1554 Vilane facta*. [J. Palczowski], *Ustawy prawa polskiego*, 1555; J. Herburt, *Statuta Regni Poloniae in ordinem alphabeti digesta*, Cracoviae, 1563; J. Herburt, *Statuta y Przywileje Koronne z lacińskiego języka na polskie przelożone, nowym porządkiem zebrane y spisane*, Kraków, 1570; S. Sarnicki, *Statuta i metryka przywilejów Koronnych*, Kraków, 1594; J. Januszowski, *Statuta Prawa y Constitucie Koronne lacińskie y polskie z Statutów Łaskiego y Herborta y z Constituciy Koronnych zebrane, y na ksiąg dziesięciuro, części, tytuły, prawa y paragraphy... Spisane, sporządzone y wydane*, Kraków, 1600. Naudotasi Lenkijos nacionalinės bibliotekos (*Biblioteka Narodowa*) Varšuvoje Mikroformų skaitykloje saugomais nurodytų darbų mikrofilmiais ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Vilniuje Retų spaudinių skyriuje saugomais J. Herborto, J. Januszowskio, J. Przyłuskiego darbų originalais.

1505 m. Radomo seimas kreipėsi į Lenkijos karalių Aleksandrą Jogailaitį su prašymu parengti ir išspausdinti susistemintą Lenkijos teisių rinkinį. Valdovas pavedė atlikti šį darbą Lenkijos Karalystės didžiajam kancleriui teisininkui Janui Łaskiui (Jan Łaski, 1456–1531)²³. 1506 m. kodeksas buvo išspausdintas lotynų kalba *Commune incliti regni Poloniae privilegium constitutionem et indultuum publicistis decretorum aprobatorumque*. Nuo XVI a. šnekamojoje kalboje jis, nors ir ne visai tiksliai, vadinamas „Laskio Statutu“ arba „Laskio Statutais“²⁴. „Laskio Statutą“ patvirtino Lenkijos karalius Aleksandras Jogailaitis dalyvaujant seimui. Jis tapo oficialiu Lenkijos rašytinės teisės kodeksu. Oficialiame valstybės teisių rinkinyje įrašyti teisės aktai įgijo autentiškų tekstų reikšmę, juos paskelbus aktų tekstų nebebuvo galima keisti²⁵.

„Laskio Statutą“ sudarė dvi grupės tekstų: viena – tai viešai seimuose paskelbti ir patvirtinti, įstatymų galią turėję aktai; antra – tai atskiros, karaliaus valia į kodeksą įrašytos teisinės normos. Pirmoje grupėje greta Lenkijos vidaus gyvenimą reguliavusių teisinių normų buvo įrašyti ir keturi Lenkijos ir Lietuvos unijų aktai (1401 m., 1413 m., 1438 m., 1499 m.)²⁶. Tai atitiko karaliaus Aleksandro Jogailaičio siekį, kad kodifikuota Lenkijos Karalystės teisė apimtų visas jo valdomas valstybes ir teritorijas. Karalius ir artimas jo bendradarbis Karalystės kancleris J. Łaskis tikėjo, kad 1505 m. Radomo seimas turėtų tapti visų Aleksandro Jogailaičio valdomų valstybių visuotiniu seimu (*dieta universis dominiis nostris generalis*), kuris būtų ne tik Lenkijos Karalystės Karūnos, bet ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, ir Karališkųjų Prūsų seimas²⁷. Šio plano įgyvendinti nepavyko. Kaip minėta, 1505 m. pradžioje Breste įvykęs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimas nepatvirtino Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio, 1501 m. tapusio ir Lenkijos karaliumi, tais pačiais 1501 m. Melnike paskelbto akto, teigusio, kad Lenkijos Karalystė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė „susijungia į vieną nedalomą kūną“,

²³ Plačiau žr.: P. Tańkowski, *Jan Łaski (1456–1531)*.

²⁴ Waclawas Uruszczak aiškina, kad XVI a. Lenkijoje terminu „statutas“ (lot. *statutum*) vadinti atskiri seimo nutarimai (*ustawy*), o kartais net atskiri straipsniai (*artykuly*), bet ne jų rinkiniai. Todėl kalbant apie rinkinius vartota daugiskaitos forma – „statutai“. Jis daro prielaidą, kad pavadinimas „Laskio Statutas“ galėjo būti pavadinimo „Lietuvos Statutas“ lenkiškas atitikmuo: W. Uruszczak, *Commune incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum et indultuum*, s. 119.

²⁵ W. Uruszczak, *Commune incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum et indultuum*, s. 121–123. Tai skelbiančios Aleksandro Jogailaičio tvirtinamosios privilegijos tekstas paskelbtas: Alexander confirmat omnia quae ex Joanni Łaski Statuto in hoc tomo citata sunt, quorum regestrum vide ad finem huius tomi, *Volumina Constitutionum*, t. I, 1493–1549, vol. 1, 1493–1526, s. 171–172.

²⁶ Stanislovas Plaza jas vadina inkorporacinėmis privilegijomis. Jomis į Karūną buvo inkorporuojamos naujos teritorijos, neretai ten kartu įvedant ir lenkų teisę: S. Plaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. I: X–XVIII w., s. 139.

²⁷ W. Uruszczak, *Sejm walny wszystkich państw naszych*, *Czasopismo prawno-historyczne*, t. LVII, z. 1, s. 11–25.

Lenkija ir Lietuva liko vieno valdovo valdomos atskiros valstybės. Stanisława Kutrzebos manymu, J. Łaskis neįtraukė į savo rinkinį 1501 m. Melniko unijos akto todėl, kad šis dokumentas neturėjo privalomosios galios²⁸. 1506 m. Lenkijos Karalystės galiojančios teisės rinkinyje dvi valstybes istoriškai siejęs unijinis ryšys buvo užfiksuotas pasitelkus kitus aktus, tarp jų – ir 1413 m. bendrą valdovų Jogailos ir Vytauto dokumentą.

Lenkijos teisės istorikai sutaria, kad J. Łaskio sudarytas rinkinys, nors iki galo nesusistemino teisės normų, suvaidino labai svarbų vaidmenį. Pirmą kartą vienoje vietoje buvo surinkta tiek daug teisinės medžiagos, kurią atspausdinus visuomenė gavo galimybę susipažinti su tekstais, kurie anksčiau nebuvo žinomi. „Laskio Statuto“ pirmoji, oficialiai patvirtinta ir įsigaliojusi, dalis apėmė viešąją teisę ir reglamentavo teismų darbo tvarką. J. Łaskis sukūrė Lenkijos Karalystės teisės kodeksą (*Corpus iuris Regni Poloniae*), kuris nuo XVI a. pradžios padėjo skleisti visuomenėje teisinės žinias, davė stimulą toliau dirbti unifikuojant ir reformuojant Lenkijos Karalystės teisę²⁹. Ankstyvųjų naujųjų laikų Lenkijos bajoriškoji visuomenė buvo pasirengusi priimti „Laskio Statutą“. Sąvoka *teisë*, kaip ir sąvoka *laisvė*, dominavo viešajame politiniame bajorų egzekucionistų žodyne. Kartodami Kazimiero Didžiojo įstatymų mintį, kad „tobulas vyras turi būti apsiginklavęs ne tik ginklais, bet ir statutais“, egzekucionistai noriai rėmėsi teise kaip politinės kovos priemone. O politinėje egzekucionistų programoje buvo numatyta sukurti centralizuotą Lenkijos valstybę, kurios integralia dalimi turėjo tapti Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Judėjimo už egzekuciją dalyviai nuo pat pradžios siekė visiškai inkorporuoti visą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritoriją, įsivaizduodami, kad jos gyventojai dėl to nieko nepraras, kadangi pagerės jų teisinė padėtis³⁰. Toks įsitikinimas Lenkijoje brandintas nuo pat dinastinės unijos su Lietuva užmezgimo 1386 m. ir buvo stiprinamas XV a., suteikiant unijų dokumentams teisės aktų statusą, atmetant visus Lietuvos politikų reikalavimus, kad iš unijų aktų būtų pašalinti teiginiai apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės inkorporavimą. Iš XV a. vidurio egzekucionistai „paveldėjo“ ir siekį panaikinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavadinimą³¹. Lenkijos-Lietuvos unijų aktų įrašymas į „Laskio Statutą“ atitiko Lenkijos Karalystės viešajame gyvenime vyravusias nuostatas ir nuotaikas. Lenkijos bajorija buvo prisirišusi prie senųjų statutų ir privilegijų, kurios tapo nepajudinamais XVI a. viešosios teisės pamatais. Valdovams Žygimantui Senajam, Žygimantui Augustui, Henrikui Valua,

²⁸ S. Kutrzeba, *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. 1, s. 234.

²⁹ S. Płaza, *Historia prawa*, s. 140; W. Uruszczak, *Commune incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum et indultuum*, s. 131.

³⁰ Plačiau žr.: A. Sucheni-Grabowska, *Wolność i prawo w staropolskiej koncepcji państwa*, s. 25–28.

³¹ J. Nikodem, Zbigniew Oleśnicki, *Nasza przeszłość*, t. 91, s. 148–149; t. 92, s. 119–120; G. Błaszczuk, *Dzieje stosunków*, t. 2, cz. I, s. 826.

Steponui Batorui, Zigmantui Vazai nebuvo pripažinta naujų įstatymų iniciatyvos ir leidybos teisė, reikalauta, kad jie neatšauktų ir pirmtakų paskelbtų teisių ir privilegijų. XVI a. pirmoje pusėje pradėta kaltinti valdovą Žygimantą Senąjį, kad jis laužo pirmtakų suteiktas senąsias teises ir jų nesilaiko. Prasidėjo ginčai, kaip reikia suprasti ir naudoti senuosius teisės tekstus. Šių ginčų kontekste unijos su Lietuva klausimas virto diskusija, kaip suprasti senąsias privilegijas ir jose įrašytus žodžius. Gindama senąsias teises ir privilegijas, bajorija pasiremdavo jų tekstais, be Kazimiero Didžiojo statuto ar karaliaus Liudviko 1374 m. privilegijos, remtasi ir „Laskio Statute“ įrašytų 1413 m. Horodlės dokumentų tekstais³². Šios nuostatos buvo paisoma visą XVI a. kodifikuojant Lenkijos teisę. Tai vyko tuo metu, kai Lenkijos Karalystėje bajorijos judėjimas už egzekciją buvo įgijęs didžiausią mastą, stipriausiai veikė seimo ir valdovo, Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio, sprendimus. Tokioje viešojo gyvenimo atmosferoje parengtuose teisių rinkiniuose, sekant „Laskio Statuto“ tekstu, vėl buvo įrašyti unijų su Lietuva dokumentai, tarp jų – ir 1413 m. Horodlės dokumentų tekstai.

1553 m. naujai parengtą teisių rinkinį lotynų kalba *Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae* išspausdino su šlėktų judėjimu už egzekciją artimai susijęs Jokūbas Przyłuskis (Jakub Przyłuski, Jacobus Priluscus, pseudonimai – Jessovius, Jeżowita, Jeżowita Bakalarz, apie 1512–1554)³³. Valdovo Žygimanto Augusto patvirtintu, oficialiu, ilgai naudotu Lenkijos Karalystės teisių rinkiniu tapo Jano Herburto (Jan Herburt, apie 1524–1577)³⁴ lotynų kalba parengtas ir 1563 m. išspausdintas *Statuta Regni Poloniae in ordinem alphabeti digesta* bei 1570 m. išleistas lenkiškas vertimas *Statuta i Przywileje Koronne z Łacinskiego Języka na Polski przelozone nowym porządkiem zebrane i spisane przez Herburta w Krakowie*. Šie J. Herburto sudarytieji teisės rinkiniai lotynų ir lenkų kalbomis tapo pamatu vėlesnių laikų teisės rinkinių sudarytojams, jungtimi tarp 1506 m. „Laskio Statuto“ ir XVI a. antrosios pusės viešojo visuomenės gyvenimo padiktuotų poreikių³⁵. XVI a. pabaigoje Abiejų Tautų Respublikoje buvo išspausdinti nauji Lenkijos Karūnos teisių rinkiniai: Stanislovo Sarnickio (Stanisław Sarnicki, 1532–1597)³⁶ lenkų kalba *Statuta i Metryka przywilejów koronnych językiem polskim spisane i porządkiem prawie przyrodzonym a barzdo snadnym nowo zebrane* (1594) ir Jano

³² S. Estreicher, *Kultura prawnicza w Polsce XVI wieku*, s. 82–86.

³³ Plačiau apie J. Przyłuskį žr. H. Kowalska, *PSB*, t. XXIX/2, z. 121, s. 206–209. Apie autorių ir jo darbą rengiant teisių rinkinį rašė: B. Ulanowski, Jakób Przyłuski i jego statut, s. 241–255.

³⁴ Plačiau apie J. Herburta žr. R. Żelewski, *PSB*, t. IX, s. 440–441.

³⁵ Plačiau žr.: S. Grodziski, *Wstęp, Volumina constitutionum*, t. 1, 1493–1549, vol. 1 (1493–1526), s. 10.

³⁶ Plačiau apie S. Sarnickį žr. H. Kowalska, J. Sikorski, *PSB*, t. XXXV/2, z. 145, s. 217–223.

Januszowskio (Januszowski Jan, 1550–1613)³⁷ parengtas dvikalbis (lenkų, lotynų) rinkinys *Statuta, prava i konstytucje koronne lacińskie y polskie* (1600).

Lenkijos teisės kodifikatoriai visą XVI a. naudojo 1506 m. „Laskio Statuto“ tekstus, nekeisdami jų turinio kartojo, vertė į lenkų kalbą. J. Herburto, S. Sarnickio ir J. Janušovskio teisių rinkiniuose Lenkijos-Lietuvos unijų aktų skyriuje vėl buvo pakartoti „Laskio Statute“ įrašytų keturių XV a. unijų aktų tekstai. Kita vertus, kiekvienas naujai parengtas teisių rinkinys turėjo savitą dvasią. Autoriai savaip sudėliojo iš J. Laskio kodekso paimtus tekstus, juos suskirstė, sugrupavo, papildė naujais tektais, suteikė skyriams, straipsniams ir atskiriems tekstams pavadinimus, parašė įvadás, pratarmes, komentarus. Ši medžiaga atveria galimybę pažinti 1413 m. Horodlės aktų „gyvenimą“ XVI a. Lenkijos Karalystės bajoriškosios visuomenės savimonėje ne tik per pačių dokumentų tekstus, bet ir per jų interpretacijas.

1506 m. J. Laskio kodeksas nebuvo suskirstytas skyriais, atrinktieji tekstai įrašyti vienas po kito nesilaikant dalykinės ir chronologinės tvarkos ar sistemos³⁸. 1413 m. Horodlėje surašyto valdovų Jogailos ir Vytauto bendro akto visas tekstas lotynų kalba įrašytas po 1505 m. valdovo Aleksandro Jogailaičio dekreto *Consuetudinum. Alexandri Regis admonicio ad consuetudines Iuris vbiscunq̄ue terrarum habendas*. 1506 m. oficialiame Lenkijos Karalystės rašytinės teisės rinkinyje 1413 m. Horodlėje be antraštės išduotam valdovų Jogailos ir Vytauto bendram dokumentui³⁹ buvo suteikta antraštė: *Vladislai Jagello et Vitowdi in Herodlo. Incorporatio terrarum Magni ducatus Lithwanie Regno polonie cum concessione armorum lithwanis de regno polonie cum alijs certis libertatibus tunc nobilitati Lijtuanice: Ruthenis exceptis: concessis de anno domini M.CCCC*. Svarbiausi prasminiai šios antraštės akcentai – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės inkorporavimas į Lenkijos Karalystės sudėtį, Lenkijos herbų ir laisvių suteikimas bajorams lietuviams. „Laskio kodekse“ šio dokumento antraštėje įsivėlė klaida – vietoje 1413 m. neteisingai buvo nurodyti 1400 m. Dėl šios klaidos 1413 m. Horodlėje išduotas valdovų Jogailos ir Vytauto aktas keturių XV a. Lenkijos-Lietuvos unijų dokumentų grupėje (1401 m., 1413 m., 1438 m., 1499 m.) buvo įrašytas pirmas, prieš 1401 m. Vilniuje išduotą aktą. Šią klaidą, nekeisdami J. Laskio įrašytų Lenkijos-Lietuvos unijų dokumentų tekstų eiliškumo, kartojo visi XVI a. Lenkijos Karalystės teisės rinkinių rengėjai.

³⁷ Plačiau apie J. Januszowską žr.: A. Kawecka-Gryczowa, *PSB*, t. X/4, zeszyt 47, s. 598–600.

³⁸ Plačiau žr.: W. Uruszczak, *Commune incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum et indultum*, Aneks: *Wykaz tekstów prawnych zawartych w Statucie Łaskiego*, s. 132–135.

³⁹ Akto originalo kitoje pusėje (*in dorso*) yra XV–XVI a. dokumento saugojimo vietose padarytieji įrašai. Plačiau žr.: „Horodlo, 2 października 1413 r. Władysław Jagiełło król polski i najwyższy książę litewski określają charakter połączenia Wielkiego Księstwa litewskiego z Koroną polską i nadają szereg przywilejów bojarom wielkiego Księstwa, zastrzegając, że mogą z nich korzystać tylko ci, którzy będą używać herbów, nadanych im przez szlachtę polską“, *AU*, nr 51, s. 60.

Kitas, 1413 m. spalio 2 d. Horodlėje išduotas Lietuvos bajorų aktas panaudotas kaip transumptas ketvirtajame 1499 m. J. Łaskio įtrauktame į kodeksą Lenkijos-Lietuvos unijų dokumente *Tempore Iohannis Alberti regis Poloniae, Alexandri magni ducis Lithuaniae, barones et consiliari Magni Ducatus Lithuaniae confirmant inscriptiones per antecessores eorum cum Regno Poloniae factas* (l. 130–131v)⁴⁰. Tai buvo 1499 m. Vilniaus seime svarstant senųjų unijos aktų atnaujinimo klausimą liepos 24 d. Lietuvos Ponų Tarybos ir visų susirinkusiųjų vardu surašytas aktas, iš naujo apibūdinantis santykius su Lenkija. Jame rašoma, kad atnaujinami senieji Jogailos ir Vytauto sudaryti sąjunginiai susitarimai, aptariama valdovų, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Lietuvoje ir Lenkijos karaliaus Lenkijoje, rinkimų tvarka, nustatoma, kad atmetami visi anksčiau buvę sutarčių įrašai, kurie lietuvių ar lenkų *viešąją garbę žeistų*. Kita vertus, reikia atkreipti dėmesį, kad J. Łaskis neįtraukė į Statutą Lenkijos Tarybos vardu surašyto 1499 m. gegužės 6 d. dokumento, kuriame buvo įrašytas 1413 m. Horodlėje išduoto Lenkijos šlėktų akto transumptas⁴¹.

Horodlės aktų tekstus papildė parašėse esančios 1506 m. kodekso sudarytojo J. Łaskio nuorodos, nukreipiančios, aiškinančios dokumento turinį⁴². Šią tradiciją išlaikė ir išplėtojo vėlesni teisės kodeksų rengėjai.

J. Przyłuskiego teisių rinkinio *Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae* struktūra, palyginti su „Łaskio Statutu“, buvo daug sudėtingesnė. Rinkinio tekstai pagal turinį ir paskirtį suskirstyti į šešias knygas. Penktoji knyga *Ivris, Statvtorum ac privilegiorvm Reg. Pol. De Provincijs seu Dvcatibus Regno Pol. Unitis, ac Externis. Item de Pace, ac Legationibus. Liber V.* (l. 681–851)⁴³ skirta teisiškai apibūdinti Lenkijos Karalystės santykius su jos atžvilgiu labai skirtingo statuso valstybiniais ir teritoriniais subjektais (Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste, Prūsija, Mazovija, Livonija, Osvencimu, Zatoru ir kt.). Naujas J. Przyłuskiego kodekso elementas buvo jo sudarytojo parašyti tekstai, kurių tikslas buvo pateikti skaitytojams papildomų žinių. Antai Penktosios knygos tekstas pradedamas Pratarne, kurioje autorius pristato Lenkijos Karalystę ir su ja istoriškai susijusias teritorijas. Pirmas šios knygos skyrius, skirtas Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei (*De Magno Ducatu*

⁴⁰ Tarp akto originalo kitoje pusėje (*in dorso*) esančių įrašų yra XVI a. padaryti įrašai, nurodantys 1499 m. dokumento sąsajas su 1413 m. Horodlės dokumentu: *Litvani confirmant et renovant pacta cum Polonis per Wladislaum regem et Vitoldum ducem 1413 facta declaratione articuli de electione regis et ducis, quod neutri non vocatis alteris ad electionem procedent; Antiqui articuli de electione regis Poloniae et magni ducis Lithuaniae confecti per praelatos tam spirituales quam seculares (sic) et barones magni ducatus Lithuaniae confirmatur*. Plačiau: „W Wilnie, 24 lipca 1499 r. Panowie rady litewskie, zatwierdzając układ z Koroną, transsumując dokument, wydany 2 października 1413 przez bojarów litewskich w Horodle“, *AU*, nr 76, s. 126.

⁴¹ Šio dokumento tekstas publikuotas *AU*, nr 73, s. 121–122.

⁴² Šias nuorodas plačiau žr. ten pat, p. 62–69.

⁴³ J. Przyłuskiego spausdinto teksto lotynų kalba rašyta nekeičiama, nemodernizuojama.

Lithuaniae), taip pat pradedamas Pratarne, kurioje pasakojama trumpa Lietuvos istorija. Čia tarp kitų fragmentiškų žinių nurodoma, kad Jogaila ir Vytautas amžiams inkorporavo Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę į Lenkijos Karalystę. Po pratarinės įrašytas 1413 m. Horodlėje išduoto valdovų dokumento tekstas, o paraštėje nurodyta, kad jis paimtas iš „Laskio Statuto“. J. Przyłuskis, nekeisdamas turinio, iš „Laskio Statuto“ perrašė ir 1499 m. Lietuvos Ponų Tarybos narių dokumentą su įrašytu į jį 1413 m. Horodlėje išduoto Lietuvos bajorų akto transumptu. Abiejų dokumentų paraštėse J. Przyłuskis perrašė J. Łaskio kodekse esančias nuorodas nekeisdamas jų turinio, padarydamas tik nežymius redakcinius pakeitimus.

1554 m. lotynų kalba parengtame, bet XVI a. neišspausdintame S. Sierakowskio rinkinyje⁴⁴ teikiama 1413 m. Horodlėje valdovų išduoto bendro akto turinio santrauka su nuoroda, kad remtasi „Laskio Statute“ esančiu tekstu⁴⁵. Santraukoje nurodoma, kad visos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės inkorporuojamos į Lenkijos Karalystės sudėtį, pristatoma numatyta valdovų rinkimo ir bendrų suvažiavimų šaukimo tvarka. Su nuoroda į „Laskio Statutą“ S. Sierakowskio rinkinyje teikiama ir 1499 m. Lietuvos Ponų Tarybos narių dokumento, kuriame įrašytas 1413 m. Lietuvos bajorų Horodlės akto transumptas, turinio santrauka⁴⁶.

Naują 1413 m. Horodlės dokumentų „gyvenimo“ Lenkijos Karalystės viešojoje erdvėje puslapį atvėrė J. Herburto teisių rinkiniai, parengti ir paskelbti lotynų ir lenkų kalbomis. 1563 m. buvo atspausdintas J. Herburto rinkinys lotynų kalba *Statuta Regni Poloniae in Ordinem Alphabeti digesta...*, 1563, kuriame tekstai sudėti abėcėlės tvarka. Jame Horodlės dokumentai, remiantis J. Łaskio ir J. Przyłuskio kodeksų tekstais, įrašyti nekeičiant jų antraščių ir turinio, skyriuje „Unijos“ (*Vnio. Rex Ducatus ad ferenda onera Regno vniat*). Unijoms skirtą skyrių J. Herburto

⁴⁴ Rinkinys pirmą kartą buvo išspausdintas: *Archiwum komisji prawniczej*, t. 6, s. 99–233.

⁴⁵ 917. *In primis magnus ducatus Lithuaniae cum aliis terris sibi annexis regno Poloniae est appropriatus, incorporatus, invisceratus, coniunctus, adiunctus, confoedaratus, annexus cum omni iure mero et mixto, ut coniunctis viribus hostibus communibus facilius et fortius resistere possint. Item Lithuani nullum pro magno duce Lithuaniae habituri, nisi regem Poloniae cum consilio consiliariorum utriusque domini tam regni quam magni ducatus electum. Et similiter Poloni, rege sie liberis decednete, non debent sibi regem sine consilio Lithuanorum eligere. Item conventiones necessarias in Lublin aut Parczow vel in aliis locis aptis Poloni cum Lithuanis, quando necesse fuerit, celebrare debent pro commodo et utilitate utrorumque dominiorum. Wlad. Iag. et Witholdus fol. CXXV et sequentibus. Cap. In nomine Domini etc. Clarius illic., *Archiwum komisji prawniczej*, t. 6, ten pat, p. 220.*

⁴⁶ 920. *Postquam autem Iohan. Alb. rex in regem Poloniae et Alexander in magnum duce Lithuaniae assumpti sunt, visum est necessario utriusque domini consiliariis tam videlicet Polonis quam Lithuanis inscriptiones foederum innovare et confirmare, prout confirmaverunt, promittentes ipsi praelati Lithuaniae nunquam Polonos in eorum necessitatibus et adversitatibus deserere, sed semper consilia, auxilia et favores fideliter ministrare, bella aut guerras nulli praeter scitum, consilium et assensum ipsorum Polonorum facere aut movere. Cetera, ut supra, cum declaratione articuli de electione regis et magni ducis etc. Praelati Lithuaniae fol. CXXX et sequenti Cap. In nomine Dni. Sed omnia praemissa clarius in ipsis privilegiis expressa sunt, ten pat, p. 221.*

pradeda įžanginiu tekstu, parašytu, kaip liudija nuorodos paraštėse, pasirėmus Žygimanto Senojo 1510 m., 1539 m., ir 1543 m. išduotais dokumentais, aiškinančiais, kaip reikėtų suprasti ir vertinti unijas. Po šio teksto įrašytas 1413 m. Horodlėje išduotas valdovų aktas, pavadintas *Magnus Ducatus Litwaniae, Regno Poloniae incorporatur*, o paraštėje nurodyta, kad tekstas paimtas iš „Laskio Statuto“. Skirtingai nuo J. Łaskio ir J. Przyłusko lotyniškų šio dokumento tekstų, J. Herburtas jį suskirstė pastraipomis. Nuorodos paraštėse – J. Łaskio nuorodų pakartojimas. Horodlėje išduoto Lietuvos bajorų akto transumptas, įrašytas 1499 m. dokumente *Tempore Joannis Alberti Regis Poloniae, et Alexandri Magni Ducis Litwaniae, Barones et Consiliarij, Magni Ducatus Litwaniae, confirmant Inscriptiones, per antecessores eorum cum Regno Poloniae factas*, taip pat nesiskiria nuo J. Łaskio ir J. Przyłusko teikiamų šio transumpto tekstų.

1570 m. buvo atspausdintas J. Herburoto parengtas teisių rinkinys lenkų kalba *Statuta y przywileie koronne z lacińskiego ięzyka na polskie przelożone nowym porządkiem zebrane y spisane przez Jego W. Pana Jana Herborta z Fulsztyna, Kastellana Sanockiego starostą Przemyślskiego etc. W Krakowie, w Drukarni Mikolaia Szarffenberga, Mieszczanina y Bioliopole Krakowskiego, Roku Pańskiego*. Šis kompendiumas buvo suprantamas ne tik lotyniškai skaitantiems, jis buvo plačiausiai naudotas Lenkijos teismuose, panašu, kad darė didžiausią ir ilgalaikį poveikį viešajam visuomenės gyvenimui Abiejų Tautų Respublikos laikais. J. Herburoto Statutą lenkų kalba sudarė 3 dalys, vadinamos knygomis⁴⁷. Statuto sudarytojo Pratarinėje kreipiamasi į valdovą Žygimantą Augustą ir rašoma apie gerai sutvarkytą, gero valdovo kartu su jam paklusniais valdiniais valdomą valstybę – Respubliką, pabrėžiama, kad Lenkijos Karalystė nėra blogesnė už kitas karalystes, o net ir geresnė, vardinami Lenkijos valdovai Piastai ir Jogailaičiai kaip Karalystės puoselėtojai, šlovinamas Abiejų Tautų Respublikos valdovas Žygimantas Augustas, prisimenant praeitį pabrėžiama, kad „kiekvienas, kuris skaito istoriją, žino, jog Jogailai, Karališkosios Malonybės proseneliui, niekas daugiau nekėlė tiek rūpesčių kaip Unija ir mūsų teisių sutvarkymas, ką šiais laikais Egzekucija vadiname.“⁴⁸

⁴⁷ *Statut sam w sobie ma troie ksiąg: W pierwszych księgach okolo wszech y kazdey z osona osobach poczawszy od Krola Jego Mil. y Rad a Dignitarzow Koronnych, az do namniejszego stanu osob rzecz się toczy; We wtorych księgach o Sądziech wszelakich y Urzędnikach ziemskich, ktemu o wszelakich sprawach sądowych, także o Gleyciech y Woynie omawiaią; W trzecich księgach Przywileie Koronne, potym Księstw, nakoniec ziem niektorych są włożone*. In: *Statuta y przywileie koronne z lacińskiego ięzyka na polskie przelożone nowym porządkiem zebrane y spisane przez Jego W. Pana Jana Herborta, 1570, Regestr Statutowy*, Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Retų spaudinių skyrius, XVI/2-33.

⁴⁸ *...koždy, ktory historyą naszą czyta znaydują to, iż Jagiellą Pradziada Waszey Kro. Mi. Nic więcey nieturbowało iedno Unia, a wprawienie Praw naszych w swoy skutek i w klubę, co my Exequucyą zowiemy...*, ten pat, l. 1–6.

Statuto trečiojoje – Privilegijų – knygoje teikiamos Lenkijos Karūnos, Lietuvos, Rusijos, Prūsijos, Osvencimo, Zatoro ir Kijevo kunigaikštysčių, taip pat Sandomiro, Bielsko, Palenkės, Voluinės žemių privilegijos⁴⁹. Knygos skyrius, skirtas Lenkijos Karūnai priklausančių kunigaikštysčių privilegijoms⁵⁰, pradedamas dviem įvadiniais tekstais, kuriuose, pasirėmus valdovo Žygimanto Senojo 1510 m. ir 1539 m. aktais, teikiami argumentai, kuriais grindžiamas kunigaikštysčių suvienijimas su Lenkijos Karūna ir jo teikiami pranašumai⁵¹. Po šių tekstų įrašytas 1413 m. Horodlėje valdovų Jogailos ir Vytauto išduoto dokumento teksto vertimas į lenkų kalbą (l. 656–662). Jo antraštė *O Wielkim Księstwie Litewskim. Wcielenie ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego do Korony Polskiej z pozwoleniem herbow Litwie z Polski y niektorych wolności na ten czas Litwie danej* yra „Laskio Statute“ esančios antraštės lotynų kalba vertimas į lenkų kalbą, tiesa, su viena, pasikeitusią situaciją Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje liudijančia pataisa. J. Herburto teikiamoje antraštėje nebeliko žodžių *Ruthenis exceptis*, kurie negalėjo būti įrašyti oficialiame teisių rinkinyje po 1563 m. valdovo Žygimanto Augusto paskelbto stačiatikių teisių suliginimo su katalikų teisėmis. J. Herburto vertime išlaikytas „Laskio Statute“ esantis XV a. Lenkijos-Lietuvos unijų tekstų eiliškumas, pirma įrašomas 1413 m. Horodlės aktas, po jo – 1401 m., 1438 m. ir 1499 m. dokumentų tekstai. Paskutiniajame, 1499 m. dokumente, pavadintame *Za czasu Jana Olbrachta Krola Polskiego y Alexandra Wielkiego Książęcia Litewskiego Panowie y Rady Wielkiego Księstwa Litewskiego potwierdzaią zapisy przez przodki swe z Krolestwem Polskim wczynione*, įrašytas 1413 m. Horodlėje išduoto Lietuvos bajorų akto transumpto vertimas į lenkų kalbą.

⁴⁹ Statutu Koronnego Księgi Trzecie: a ktore w sobie zamykaią przywileie Koronne y Księstw wszystkich Koronie podležych: iako Księstwa Litewskiego, Ruskiego, Pruskiego, Oswięcimskiego, Zatorskiego, Kiiowskiego, y ziemie Sandomirskiej, Bielskiej, także Podlaszkiej y Wołyńskiej, ten pat, l. 577.

⁵⁰ *O ziednoczeniu Księstw. Przywileie Księstw Koronie Polskiej podležych: jako Księstwa Litewskiego, Ruskiego, Pruskiego, Oswięcimskiego, Zatorskiego, y Kiiowskiego*, ten pat, l. 655.

⁵¹ *Okolo ziednoczenia księstw z Koroną. Gdyż wszystkim rzecz iest doświadczona, iż moc skupiona y ziednoczona zwykła byc zawżdy mocniejsza niż rozdzielona, obiecujemy pilność wczynić, abysmy Wielkie Księstwo Litewskie y ziemie pruskie y inne ziemie pograniczne Krolestwu do iedności przywieść mogli, y iako nasdadniey będzie moglo byc w to vgdzac będziemy, aby wszyscy brzemiona spolnie nosili y Moneta iednaka pospolicie brali, a zwłaszcza gdy Seym oboiem Panstwam przerzeczonym ku skończeniu postanowiemy. Kairėje paraštėje ties šiuo tekstu įrašyta nuoroda: *Zygmunt w Krak[owie]1510, List 5.; Podobnasz temu Ustawa. Gdyż rozmaitemi przykłady bywamy nauczeni, iż moc ziednoczona iest mocniejsza niż rozdzielona. Co my pilniey w vmysle naszym rozważaiąc a widząc Krolestwu naszemu więkzsze teraz y cięższe niż kiedy przedtym nieprzespieczności nalegac, abysmy ie tedy tym łatwiey od nas y poddanych naszych gardł odpędzić mogli obiecuiemy pilne staranie czynić wszelkim sposobemwcziiwym, aby Księstwa nasze Litewskie Zatorskie y Oswięcimskie y ziemie nasze Pruskie do tegosmy przywiedli (ponieważ baczą w nieprzeapieczństwie Krolestwa naszego też swe nieprzespieczństwo byc, a iż Krolestwo nasze nie mogłoby vpaść krom vpadku onych ziem) wszystkie swe siły złączyli z Krolestwa naszego silami, iż gdyby možny iaki nieprzyiaciel gwałt nam iaki wczynić chciał złączywszy vmysły y moc woienną w iedno lacwieybysmy mogli onemu odeprzec. Kairėje paraštėje ties šiuo tekstu nuoroda: *Zygmunt w Krak[owie]1539*, ten pat, l. 655–656.**

Transumpto teksto pradžioje kairėje parašėte esanti nuoroda paaikrina, kad tai esanti sena Jogailos ir Vytauto privilegija⁵². Kita, dešinėje parašėte esanti nuoroda atkreipia dėmesį, kad Horodlėje lietuviai įsipareigojo be lenkų žinios nerinkti kunigaikščio, ir lenkai taip pat nerinkti valdovo be lietuvių pritarimo⁵³.

S. Sarnickio ir J. Januszowskio XVI a. pabaigoje sudaryti teisių rinkiniai Horodlės dokumentų tekstų panaudojimo požiūriu nieko naujo nedavė, nėra ir naujos jų interpretacijos; nuo „Laskio Statuto“ laikų kaip pagrindinis kartojamas teiginys, kad 1413 m. Horodlės dokumentais Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo inkorporuota į Lenkijos Karalystę.

Apibendrinant galima pasakyti, kad XVI a. kodifikuojant Lenkijos Karalystės teisę, rašytinės teisės rinkiniuose buvo panaudoti 1413 m. Horodlėje išduotų dokumentų, valdovų Jogailos ir Vytauto bei Lietuvos bajorų, tekstai. Valdovų aktas kodeksuose suprantamas kaip privilegija – tai legitimavo jame įrašytus įsipareigojimus. XV a. pradžioje sudarytiems ir raštu paskelbtiems dviejų valstybių, kurias valdė vienos Gediminaičių dinastijos atstovai, susitarimams ankstyvaisiais Naujaisiais laikais buvo stengtasi suteikti naują prasmę. Lenkijos ir Lietuvos valdovų ir Lietuvos bajorų vardu Horodlėje 1413 m. išduotų aktų įrašymas į Lenkijos teisės kodeksus turėjo tikslą įteisinti XV a. Lenkijos-Lietuvos unijos lenkiškąją interpretaciją. Svarbiausias jos teiginys – 1413 m. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos aukščiausiojo kunigaikščio Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto valia, Lietuvos didikams ir bajorams katalikams pritarus, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo inkorporuota į Lenkijos Karūnos sudėtį. Kiekvienas naujas Lenkijos Karalystės rašytinės teisės kodeksas, kuriame buvo kartojamas inkorporacijos teiginys, stiprina šią mintį visuomenės sąmonėje. Horodlės, kaip ir kitų Lenkijos-Lietuvos unijų dokumentų įtraukimas į kodifikuojamos teisės rinkinius paskleidė visuomenėje ir įtvirtino Lenkijos visuomenės viešojoje sąmonėje bei istorinėje atmintyje ir teisinėje kultūroje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kaip sudėtinės Lenkijos Karalystės (Karūnos) dalies sampratą. XV a. pradžioje suformuluotiems susitarimams ankstyvaisiais Naujaisiais laikais buvo suteikta nauja prasmė. Tokia prasminė interpretacija buvo kartojama, įtvirtinama XVI a. teisės rinkiniuose, kartota ir XVII–XVIII a. Ji pasklido Lenkijos bajoriškoje visuomenėje, įaugo į jos istorinę atmintį ir galop buvo perimta istorikų.

Visiškai kitaip Horodlės aktų likimas susiklostė XVI a. pradėtoje kodifikuoti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje. 1529 m. Pirmajame Lietuvos Statute 1413 m. dokumentai nebuvo panaudoti. Pirmajame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kodifikuotos teisės kodekse apie unijinius ryšius su Lenkijos Karalyste

⁵² *Włozenie stare[go] przywileiu ktory iest wydan za czasu Władysława Jagiella i Witowda*, ten pat, l. 667.

⁵³ *Litwa bez wiedzenia polakow nie ma Księżęcia obierać, także też polacy bez Litwy*, ten pat, l. 668.

apskritai nerašoma. Apie juos numanyti leidžia tik Žygimanto Senojo titulas bei I skyriaus 25 straipsnis – iš jų sužinome, kad Lietuvos valdovas yra ir Lenkijos karalius. Pirmojo Lietuvos Statuto sudarytojai siekė juridiškai garantuoti Lietuvos ir Lenkijos unijinių santykių lygiateisiškumą, o svarbiausia – įtvirtinti visišką Lietuvos valstybės savarankiškumą, sustiprinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinį valstybinį identitetą⁵⁴. Apie Horodlės aktus nerašoma ir 1566 m. Antrajame Lietuvos Statute. Sąsajų su bendru valdovų Jogailos ir Vytauto aktu ar kitais Horodlės dokumentais nėra ir Abiejų Tautų Respublikos egzistavimo laikotarpiu, 1588 m. parengtame Trečiajame Lietuvos Statute. Lietuvos Statutai teisės kalba suformulavo ir įtvirtino suverenios, į jokią kitą valstybę neinkorporuotos Lietuvos valstybės egzistavimą, juose nėra žodžių „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės inkorporacija į Lenkijos Karalystę.“

Kodėl taip atsitiko, kad vieno valdovo valdytose valstybėse, Lenkijos Karalystėje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, XVI a. parengti, to paties valdovo patvirtinti Teisynai buvo tokie skirtingi? Ieškant atsakymo į šį klausimą, verta įsiklausyti į D. Kuolio aiškinimą. Jis pabrėžia, kad Pirmasis Lietuvos Statutas buvo rengtas ir redaguotas tuo metu, kai lietuvių diduomenė stengėsi įgyvendinti plačią Lietuvos valstybės stiprinimo, tautos savarankiškumo išsaugojimo programą, o pats teisynas buvo svarbi šios programos dalis. XVI a. pradžioje pasirūpinta ir pirmąją tautos kronika – pirmuoju išsamiu kronikiniu pasakojimu apie lietuvių tautos praeitį, vėl atgaivinta, mėginta įgyvendinti Lietuvos Karalystės idėja⁵⁵. Po dvidešimties metų, rengiant naująją Statuto redakciją, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija, kovodama už platesnes politines laisves Kunigaikštystėje, taip pat kaip diduomenė, tvirtai gynė Kunigaikštystės, savo tėvynės, ir jos Respublikos⁵⁶ suverenumą bei integralumą. Šiame kontekste verta atkreipti dėmesį į dviejų skirtingų pasakojimų apie 1562 m. Vitebsko įvykius sankirtą. Anoniminis lenkų kronikininkas apibūdino lietuvių bajorus kaip beteisę bendruomenę, kuri tik lenkų karių paskatinta *pradėjusi ši tą apie savo laisves šnekėti*. O lietuvių bajorija savo pasakojimu prisistatė kaip nuo seno *laisvų valdinių* teises turinti ir jas įtvirtinti siekianti, savo Respublikos likimu besirūpinanti bendrija. Ši Vitebske išryškėjusi dviejų naratyvų sankirta Liublino unijos išvakarėse darėsi vis ryškesnė⁵⁷. Nagrinėdamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vidaus gyvenimą Liublino unijos išvakarėse D. Kuolys dar kartą grįžta prie Horodlės akto „sulietuvinimo“ problemos, susieja tai su 1563 m. pa-

⁵⁴ Plačiau žr.: I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius, *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*, p. 39, 69–112.

⁵⁵ D. Kuolys, *Res Lituana*, p. 135–138.

⁵⁶ Žodis *Respublika* D. Kuolio tekste nėra pavadinimo Abiejų Tautų Respublika atitikmuo, turi savitą autoriaus suteiktą prasmę.

⁵⁷ D. Kuolys, *Res Lituana*, p. 162. D. Kuolio aptariami 1562 m. tekstai publikuoti: *XVI amžiaus Lenkijos ir Lietuvos politinės kultūros šaltiniai (1562 metų tekstai)*.

skelbtu nekatalikų politinių laisvių suvaržymo, įtvirtinto 1413 m. Horodlės aktais, panaikinimu, leidimu *krašto teisių ir laisvių privilegijas į naujai parašytą statutą sudėti ir įrašyti*. Daro prielaidą, jog Horodlės aktas, atrodo, 1563 m. Vilniaus seime taisytas ir tam, kad jį būtų galima kartu su kitomis krašto privilegijomis įdėti į Antrąjį Lietuvos Statutą⁵⁸. Pabrėžia, kad 1569 m. Liublino unija akivaizdžiai neigė Antrąjį Lietuvos Statutą, jame įtvirtintas Kunigaikštystės politinės bendrijos teises ir laisves. Todėl, nors ir buvo deklaruotas abipusis *sutikimas*, Liublino sprendimus lietuviai pagrįstai suvokė kaip jų kraštui padarytą didelę skriaudą, kaip prievartinį suverenios Lietuvos Respublikos sunaikinimą. Kita vertus, Lietuvos Respubliką skelbusį Antrąjį Statutą lenkų šlėktos suvokė kaip vieną pagrindinių kliuvinių unijai įgyvendinti. Lenkijos pasiuntinių reikalavimu jau 1569 m. vasarą bendrame Liublino seime buvo paskirta komisija *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės statutui pataisyti*. Pasak seimo nutarimo, komisijos *Deputatai turi pasidėti priešais save Lenkijos statutą [Jano Łaskio 1506 m. Statutą] ir su juo Lietuvos teisę kuo glaudžiausiai suderinti, kad jau visose mūsų Viešpatystėse kaip vienoje Respublikoje, žmonėms galėtų būti teikiamas vienodas ir nevilkinamas teisingumas, o tas pataisais jie Mums į artimiausią Visuotinį Seimą privalės atnešti*. Taigi pirmasis abiejų tautų seimas įpareigojo Lietuvos Statutą palenkti unijos nuostatomis ir Lenkijos teisei. Tačiau Statutą taisiusi Lietuvos didikų ir bajorų komisija bei ją išlaikę krašto piliečiai visų pirma siekė *pataisyti uniją* – nauju krašto teisyne apginti savo Respubliką, sutvirtinti savo politinį kūną. Unijos pataisymas ir savos Respublikos atkūrimas tapo Lietuvai pagrindine, visas jos politines jėgas vienijusia programa⁵⁹. Šiomis įžvalgomis D. Kuolys atsako į klausimą, kodėl XVI a. vieno valdovo valdytose Lenkijos ir Lietuvos valstybėse teisės kodifikavimo rezultatai buvo tokie skirtingi, kodėl lietuviškuose teisės kodeksuose 1413 m. Horodlės valdovų akto teiginys apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės inkorporavimą „neapsigyveno“ net sudarius Liublino uniją.

Vis dėlto reikia atsiminti, kad 1566 m. Antrasis Lietuvos Statutas vienu atveju buvo papildytas Horodlės aktų nuostatomis. Taip atsitiko Antrojo Lietuvos Statuto tekstams, kurie buvo skirti naudoti 1569 m. sudarant Liublino uniją nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atskirtose ir prie Lenkijos Karalystės prijungtose teritorijose. Jose buvo paliktas galioti 1566 m. Lietuvos Statutas su papildymais. Šis papildytas Lietuvos Statuto variantas sutrumpintu pavadinimu žinomas kaip „Voluinės Statutas“ („Statvt Wilekiego Xięstwa Litewskiego, ktorym się teras Woiewodztwa Kiiowskie, Wołyńskie y Braczlawskie sądzą z yllustraciami“). F. Piekosiński, publikuodamas 1566 m. Lietuvos Statuto tekstą, aptaria šį „Voluinės Statutą“, jo teksto nuorašus ir pateikia „Voluinės Statute“ esančius papildymus,

⁵⁸ D. Kuolys, *Res Lituana*, p. 165–166.

⁵⁹ Ten pat, p. 211–214.

kurie parodo, kaip pasinaudojant 1413 m. Horodlės valdovų dokumentu, stengtasi suderinti 1566 m. Lietuvos Statutą su Lenkijos Karalystės teise⁶⁰.

Lenkiškosios ir lietuviškosios Horodlės aktų interpretacijų ištakos istoriografijoje

XV a. vykstant politinėms diskusijoms dėl Horodlės dokumentų supratimo ir panaudojimo pasirodė pirmoji istorikams žinoma 1413 m. valdovų akto teksto publikacija, buvo suformuluota šio dokumento interpretacija. Šį darbą atliko Lenkijos istorikas Janas Długosz (Jan Długosz, 1415–1480), kuris savo rašytoje Lenkijos istorijoje aptarė Horodlės susitarimus ir įrašė visą 1413 m. valdovų akto tekstą.⁶¹

Pasakodamas apie 1413 m. spalio 2 d. Horodlėje įvykusį suvažiavimą, autorius apibūdina Lenkijos ir Lietuvos valdovų, Jogailos ir Vytauto, tikslus ir siekius, pabrėždamas, kad abu šie garsūs ir garbingi kunigaikščiai – Lenkijos karalius Vladislovas ir Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras – būdami labai geri savo žemių ir kunigaikštysčių valdytojai, stengėsi Lietuvos ir Žemaitijos valdas, kurios jau nuo seno buvo prijungtos prie Lenkijos Karalystės, vidujai su ja susivienijusios, dar glaudžiau ir stipriau susieti su ta Lenkijos Karalyste. Stengėsi, kad lenkų tauta būtų sujungta su žemaičiais ir lietuviais dvigubu, sunkiai atrišamu mazgu – amžina sutartimi. Romos ir Vengrijos karaliui Zigmantui patarus, kviečia šį suvažiavimą ir sujungia, sutelkia ir suvienija herbus turinčias Lenkijos Karalystės gimines su garbingiausiomis Lietuvos ponų giminėmis. Leidžia lietuviams naudoti herbus kaip šlėktystės simbolius, kuriuos nuo seniausių laikų turėjo Lenkijos Karalystės šlėktos ir kuriuos įgijo jų tėvai ir protėviai už didvyriškus žygius. Lenkijos šlėktų titulus ir herbus suteikia tiems, kurie iki tol neturėjo šlėktystės bei šlėktų herbų papročio. Maža to, Lietuvos ponams suteikia teises ir geriausias laisves, panašias į tas, kuriomis garsėja Lenkijos Karalystė, atleidžia juos nuo duoklių, tarnybų ir prievolių, kurios juos slėgė kaip perkamus ir parduodamus vergus. Tai liudija suvažiavime surašyto dokumento turinys (1413 m. bendras valdovų aktas, – J. K.).

Šios J. Dluogošo interpretacijos pagrindines mintis perėmė ir kartojo amžininkai bei daug vėlesnių laikų Lenkijos istorikai.

Horodlės įvykių lietuviškosios interpretacijos pradžia – Lietuvos Metraščiuose. Ankstyvieji, vadinamojo Trumpojo metraščių sąvado tekstai datuojami XV a. viduriu. Juose dar nėra pasakojimo apie Horodlės suvažiavimą ir jame dokumentais patvirtintus susitarimus. Pasakojimas apie Jogailos ir Vytauto sudarytą susitarimą bei Lenkijos giminių herbų suteikimą Lietuvos bajorams atsiranda „Lietuvos ir

⁶⁰ Plačiau žr.: *Archiwum Komisji prawniczej*, t. 7, s. 334, 353, 360, 371–373, 385, 390, 463, 465.

⁶¹ Joannis Dlugossii, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, Liber 11 (1413–1430), p. 15–21.

Žemaitijos Didžiosios Kunigaikštystės metraštyje“, rašytame XVI a. pradžioje, taip pat kartojamas po kelių dešimtmečių rašytoje vėlyvojoje Lietuvos metraščio redakcijoje, vadinamojoje Bychovco kronikoje.

„Lietuvos ir Žemaitijos Didžiosios Kunigaikštystės metraštyje“ dviejose vietose rašoma apie Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų Jogailos ir Vytauto susitikimus bei susitarimus. Tiesa, abiem atvejais nurodomi ne 1413 m., tačiau pasakojimų turinys liudija, kad rašoma apie Horodlės įvykius.

Pirmą kartą, klaidingai nurodžius 1411 m. datą, pasakojama, kaip karalius Jogaila, Lietuvoje (vieta nenurodoma) susitikęs su Vytautu ir Lietuvos ponais, savo ir Karūnos tarybos vardu sudarė susitarimą, kad jeigu Vytautas neturėtų vaikų, o Jogaila turėtų, tai šio vaikai turėtų valdyti Lenkijos Karūną ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, o jeigu Jogaila neturėtų vaikų, o Vytautas turėtų, tai jie turėtų valdyti Lenkijos Karūną ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Šį susitarimą raštu Lietuvai patvirtino Karūnos ponai, o Lietuvos ponai prisiekė, kad kitų valdovų sau nerinks, tik Jogailos ir Vytauto įpėdinius: *Унья Литвы з поляками. Року 1411. Кроль Ягейло, з[ъ]ехавши до Литвы з Витолтом и панами литовскими, постановене и примирье першое постановил и отновил именем рад коронных тым обычаем: если бы Витолт не мел детей, а Ягейло мел, то дети его на короне Полской и на Великом князстве Литовском пановати мели, также если бы Ягейло детей не мел, а Витолт мел, теды в короне Полской и Великом князстве Литовском пановати мели. А так записами в Короне и Литве тое ствердили и панове коронные Литве, а литовские паны коронным присягли, же инших панов себе не обирать, тылко потомства Ягейлово и Витолтового. На той час един кознодея при обецности королевской мел казане о вери от створеня света и о згрешеню Адамовом.*⁶²

Antrą kartą, nurodęs 1424 m., metraštininkas užrašė trumpą pasakojimą, kurį pavadino „Lenkai su Lietuva vėl vienybę patvirtino“. Čia rašoma, kaip Jogaila su Vytautu, dalyvaujant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Ponų Tarybos nariams ir kunigaikščiams, Kijevo, Voluinės, Giedraičiams, Zbarazskiams, Višnevieckiams ir Žeslavskiams, taip pat abiejų valstybių ponams, Horodlėje surengė suvažiavimą. Jame karalius Jogaila su Vytautu, savo broliu, atnaujino ir patvirtino dviejų tautų, lenkų ir lietuvių, susijungimą. Be to, karalius suteikė lietuvių ir rusėnų bajorams, tik tiems, kurie buvo krikščionys, laisves, teises ir herbus, taip pat lenkų papročiu atleido [tuos bajorus] nuo kai kurių prievolių: *Знову едность подтвердили поляки з литвою. Кроль Ягейло потым приехал до Литвы, а у Городла мел з Витолтом з[ъ]езд и з панами радными Великого князства Литовского, также и с княжаты уделными, киевским, волынским, Гедроцким, Збаразским,*

⁶² ПСРЛ, т. 32, Хроника Литовская и Жмойтская, с. 76–77.

*Вишневецким и Жеславским, и панами обоих панств. Там кроль Ягейло з Витолтом, братом примирье и з[ъ]едночене тых двох народов, полского и литовского, отновили и потвердили, надто кроль надал шляхте литовской и русской тым толко, которыи были |христианами, волности, слободы и гербы, обычаем полским вынявши то, абы ча розказане завше великого князя были готовыми и повинны замки будовати и гостиньци направляты, и дани звыклыми довать до скарбу княжого.*⁶³

Bychovco kronikos autorius, suskaidęs pasakojimą apie 1413 m. Horodlės suvažiavimą, žinių apie jį pateikia klaidingai nurodydamas veiksmo vietą ir laiką. Bychovco kronika, palyginti su ankstesniais Lietuvos metraščių sąvadais, yra nuodugniausia Lietuvos istorija, parašyta iki XVI a. vidurio. Joje užpildytos ir mums svarbios Trumpojo sąvado spragos Vytauto valdymo laikų aprašyme⁶⁴.

Pirmajame Bychovco kronikos pasakojime, kurį galima sieti su 1413 m. Horodlės įvykiais, Jogailos ir Vytauto susitikimas nukeliamas į Peremišlio miestą Lenkijoje, nenurodant jokios datos. Antrajame veiksmas vyksta, panašu, Lucke, kai dalyvaujant imperatoriui Zigmantui buvo svarstomas Vytauto karūnavimo karaliumi reikalas. Tačiau pasakojimų turinys nepalieka abejonės, kad rašyta, be kitų šaltinių, pasirėmus 1413 m. suvažiavime Horodlėje priimtais dokumentais.

Antai siūzete „Apie Jogailos ir Vytauto susitarimą dėl savo įpėdinių, taip pat apie Žemaitijos išvadavimą ir pakrikštijimą“ skaitome: „Po to mūsų žiemą Vytautas susitiko su karaliumi Jogaila Peremišlio mieste, abu būdami tvirtos sveikatos; ir sako karalius Jogaila savo broliui didžiajam kunigaikščiui Vytautui: „Mielas brolau, aš turėjau tris žmonas, o dabar vedžiau ketvirtą, rusaitę; nė su viena neturėjau vaikų, o tu taip pat vaikų neturi. Tad susitarkiva mudu abudu ir prisiekiva, kad jei aš sulauksiu vaikų, o tu ne, tai po mūsų mirties tegul mano vaikai paveldi Lenkijos Karalystę ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę; o jeigu aš nesulauksiu vaikų, o tu turėsi, tai tegul viską valdo tavo vaikai.“

Didysis kunigaikštis Vytautas su tuo sutiko, ir lenkų ponai su lietuvių didikais prisiekė, ir karalius su Vytautu užrašė, kad po jų mirties, jeigu karalius Jogaila bus likęs bevaikis, o Vytautas vaikų turės, tuomet lenkai į Lenkijos sostą negalės rinkti kito valdovo, tik iš Vytauto vaikų, kuris valdys Lenkijos karalystę ir Lie-

⁶³ Ten pat, p. 79.

⁶⁴ Bychovco kronikos tekstas paskelbtas: *ИПСЛ*, т. 32, Хроника Быховца, с. 128–173. Vertimas į lietuvių kalbą paskelbtas: *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*, p. 39–187.

XIX a. pirmoje pusėje rastas rankraštis nebuvo paties XVI a. autoriaus rašytas tekstas, ir net ne to meto kopija, nurašyta dar XVI a., o vėlesnis nuorašas iš blogai išlikusios kopijos. Paskutiniame Bychovco kronikos rankraščio puslapyje XVII a. rašysena buvo lenkiškai užrašyta „Kronika Litewska z ruskiego języka na polski przetlumaczona“, nors iš tikrųjų vakarų rusų kalbos į lenkų kalbą, o tik pirmąsį, kirilica rašyto teksto transkripcija lotyniškais lenkiškais rašmenimis: R. Jasas, Bychovco kronika ir jos kilmė, *Lietuvos istorijos metraštis. Bychovco kronika*, p. 13.

tuvos Didžiąją Kunigaikštystę. O jeigu Vytautas neturės vaikų, bet Jogaila turės, tuomet lietuviai negalės rinkti Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei kito valdovo, kaip tik karaliaus sūnų.

Ir lenkų, ir lietuvių ponai, tai girdėdami, surašė tokį pat susitarimą ir prisiekė savo valdovams, kad mirus jiems, nerinks savo valdovu nieko kito, kaip tik vieną iš jų vaikų. Ir išvažinėjo savo keliais⁶⁵.

Antrajame siužete „Apie Lietuvos didikų susibroliavimą su lenkų ponais, lenkų herbų priėmimą ir Vytauto mirtį“ 1413 m. Horodlės dokumentų tekstai panaudojami susiejant juos su Vytauto karūnavimo reikalu. Pasakojama: „Paskui imperatorius pasikvietė karalių Jogailą ir ėmė jį įkalbinėti: „Matau pats, kad jūs su Vytautu broliškai sutariate, bet Lietuvos ponai – labai karingi, kad tik jie neprikalbėtų savo valdovą, didįjį kunigaikštį Vytautą, pradėti prieš tave karą ir kad tik nesudarytų tau karu keblumą. Todėl patariu tau: prikalkėk didįjį kunigaikštį Vytautą, tegul jis įtikina savo Lietuvos didikus suartėti su tavaisiais Lenkijos karalystės ponais, tegul jie susibroliuoja ir pasikeičia herbais, duodami vieni kitiems ir tuo būdu pavirtindami draugystę ir brolybę. Ir kai jie susibroliaus, tada jiems bus nebeatogu kariauti prieš tave ir Lenkų žemę.“⁶⁶

Toliau pasakojama, kaip Jogaila paprašė imperatorių, kad jis tą patį pakartotų Vytautui, ir imperatorius, būdamas pas Vytautą, tą patį jam pakartojo. Atsakydamas Vytautas jam tarė: „Aš be manosios Ponų Tarybos sutikimo šito padaryti negaliu“, ir paprašė imperatorių dalyvauti drauge, kada jis prabilsiąs į savo didikus šiais žodžiais: „Krikščionių valdovams, jo didenybei imperatoriui ir mano broliui karaliui Jogailai, atrodo, kad tarp mūsų valstybių privalo būti taika, o tarp jūsų – brolystė ir draugystė, ir kad jūs turėtumėte susibroliauti su lenkų ponais, priimdami jų herbus.“⁶⁷

„Ir imperatorius taip pat kreipėsi į Lietuvos didikus, kad lenkų ponai negalėtų kitu būdu sutaikyti Lenkijos ir Čekijos karalysčių, ir tarp tų karalysčių nuolatos kildavę karai, o kai lenkų ponai susibroliavę su čekų ponais ir kai tik lenkai perėmė čekų ponų herbų ir tuo būdu tapę broliais, nuo to laiko nustoję tarpusavyje kariauti ir gyvena taikoje.“⁶⁸

Lietuvių ponai šitaip atsakė imperatoriui ir didžiajam kunigaikščiui Vytautui: „Maloningiausiasis imperatoriau ir mūsų valdove, didysis kunigaikšti Vytautai! Lenkai nebuvo bajorai, o paprasti žmonės; neturėjo nė savo herbų ir siekė jų, duodami čekams dideles dovanas. [Čekų ponai], gavę iš jų tokias dideles dovanas, paskolino jiems savo herbų ir padarė juos bajorais, priimdami į savuosius herbų. Bet mes

⁶⁵ *Lietuvos metraštis. Bychovo kronika*, p. 111–112.

⁶⁶ Ten pat, p. 115.

⁶⁷ Ten pat.

⁶⁸ Ten pat, p. 116.

esame bajorai senos, romėniškos kilmės; mūsų protėviai su savais herbais atkeliavo į šį kraštą ir čia jais naudojosi, ir todėl mes dabar juos turime ir naudojames jais kaip savais, ir todėl mums nereikia jokių naujų herbų, o laikysimės senųjų, kuriuos mums paliko mūsų protėviai.⁶⁹ Imperatorius tarė lietuvių didikams: „Mes tai ir patys žinome, kad jūs esate senos romėniškos kilmės bajorai, ir lenkų herbus siūlome jums ne tam, kad jūs taptumėte bajorais, kadangi jūsų bajorystė senesnė ir garbingesnė, negu lenkų, bet vardan jūsų vienybės ir brolybės, nes, priėmę herbus, tapsite vieni kitiems broliais ir būsite įpareigoti vienas kitam padėti.“⁷⁰

O paskui Vytautas prikaltė savo ponus susibroliauti su lenkais ir priimti jų herbus, kad priešiškais santykiais nesukliudytų jam gauti karaliaus vainiką, ir šitaip jiems sakė: „Juk kai vainiką atveš, galėsite jiems raštus gražinti, o jų herbus atmesti ir pasiimti savo senuosius. Ir didikai, girdėdami tuos savo valdovo žodžius ir trokšdami, kad jis gautų karaliaus vainiką, su tuo sutiko.“⁷¹

Lietuviška interpretacija, užrašyta XVI a. metraščiuose, akivaizdžiai skiriasi nuo lenkiškos. Prasminiai akcentai sudėti ant abiejų valstybių politinių bendrumenių patvirtinto valdžios pasidalijimo tarp Jogailos ir Vytauto bei jų tikėtinų sūnų paveldėtojų, o žodžio *inkorporacija* pasakojimuose nėra. Lenkijos bajorų herbų priėmimo istorija nuspalvinta Lietuvos diduomenės pašlovinimu.

Šios pirmosios, iš Vėlyvųjų viduramžių kronikų ir metraščių ateinančios interpretacijos taip pat prisidėjo prie to, kad susiklostė lenkiškasis ir lietuviškasis pasakojimai, skirtingos 1413 m. Horodlės dokumentų vertinimo tradicijos. Jas vėliau puoselėjo garsieji Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorikai.

Užbaigiant pasakojimą apie Horodlės dokumentų „gyvenimus“ Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais, reikia atsiminti, kad 1795 m. nutraukus šių valstybių egzistenciją, XIX–XX a. pirmojoje pusėje Horodlės dokumentams buvo suteikti nauji, besiformuojančių modernių lenkų ir lietuvių tautų poreikius atitinkantys „gyvenimai“. Bet tai jau visai kito pasakojimo tema.

⁶⁹ Ten pat.

⁷⁰ Ten pat.

⁷¹ Ten pat, p. 116–117.

PRIEDAS

ANEKS

Skelbiamas valdovų, Jogailos ir Vytauto, bendro akto originalo lotynų kalba teksto perdirbinys, įrašytas į *Lietuvos Metrikos* 25-ąją Užrašymų knygą, kuri iš įvairių šaltinių buvo sukomplektuota Lenkijos karalienės ir Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Bonos nurodymu. Knygą, kurios chronologinės ribos – 1387–1546 m., sudaro Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Jogailos, Vytauto, Žygimanto Kęstutaičio, Švitrigailos, Kazimiero, Aleksandro, Žygimanto Senojo, Žygimanto Augusto bei Lietuvos didžiųjų kunigaikštienių Elenos ir Bonos 1387–1546 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės luomams – didikams, bajorams, miestiečiams ar pareigūnams, bažnyčioms išduoti dokumentai (ar jų fragmentai), patvirtinantys jų laisves ir pareigas bei nuosavybės teisę į valdomą turtą. Taip pat skelbiami šio dokumento vertimai į lietuvių ir lenkų kalbas.

Przerobiony z oryginalnego tekstu łacińskiego przywileju władców, Jagiełły i Witolda, zapis w 25 księdze wpisów *Metryki Litewskiej*, składającej się z różnych źródeł zebranych z polecenia polskiej królowej i wielkiej księżnej litewskiej Bony. Księga zawiera dokumenty (lub ich fragmenty) wydane w latach 1387–1546 przez wielkich książąt Jagiełłę, Witolda, Zygmunta Kiejstutowicza, Świdrygiełłę, Kazimierza, Aleksandra, Zygmunta Starego, Zygmunta Augusta oraz wielkie księżne Helenę i Bonę, które potwierdzały wolności i obowiązki a także prawa własności nadane dla poddanych Wielkiego Księstwa Litewskiego – panów, bójarów, mieszczan, urzędników, duchowieństwa i kościołów. Publikowane są także oryginalne tłumaczenia tekstu w języku litewskim i polskim.

*Sequuntur articuli ex privilegio Wladislai Iagielonis et Alexandri Withowdi dati in Hrodlo anno Domini MCCCC XIII**

[§1] Primo liberos facit omnes dominos et totam nobilitatem Ducatus Lithuaniae a iugo servitutis.

[§2] Item omnes ecclesias et totum clerum terrarum Lithuaniae praedictarum tam cathedrales, collegiatis, parrochiales, conventuales, videlicet Vilnensem et caeteras, in eis erectas, erigendas, fundatas et fundandas in omnibus ipsarum libertatibus, immunitatibus, privilegiis, exemptionibus et consuetudinibus universis conser[va]mus harum serie mediante iuxta consuetudinem Regni Poloniae.

[§3] Barones etiam, nobiles, boiari terrarum nostrarum praedictarum donationibus, privilegiis et concessionibus ipsis per nos datis, impartitis et collatis, duntaxat, catholici et Romanae Ecclesiae subiecti et quibus clenodia sunt concessa, gaudeant, participant et fruuntur, prout barones et nobiles Regni Poloniae suis potiuntur et fruuntur.

[§4] Item barones et nobiles praedicti bona ipsorum paternalia pari iure obtineant, || [9v] sicut barones Regni Poloniae sua noscunt obtinere, et donationes nostras, super quibus litteras obtinent a nobis efficaces et fulcitas perpetui roboris firmitate, similiter obtinebunt et liberam habebunt ipsa vendendi, commutandi, alienandi, donandi et in usus suos convertendi facultatem, nostro tamen consensu ad hoc specialiter accedente, sicut enim pro ipsa alienando, commutando vel donando coram nobis vel nostris officialibus iuxta consuetudinem Regni Poloniae resignabunt.

[§5] Item post mortem patris liberi non debent bonis haereditariis privari, sed ea cum successoribus suis possideri, prout barones et nobiles Regni Poloniae sua possident et in usus convertunt beneplacitos.

[§6] Similiter uxoribus suis dotalitia in bonis et villis, quas, ex successione paterna vel concessione nostra perpetua habuerint vel fuerint habituri, poterint assignare, prout in Regno Poloniae assignantur.

[§7] Filias vel sorores, consanguineas et affines suas praefati barones et nobiles terrarum Lithuaniae copulare poterit viris, duntaxat catholicis, et tradere coniugio iuxta beneplacitum eorum voluntatis et iuxta consuetudinem Regni Poloniae ab antiquo observatam.

[§8] His autem libertatum concessionibus non obstantibus barones ad constructionem et erectionem castrorum, viarum expeditionarum facere et tributa dare iuxta antiquam consuetudinem astringuntur, hoc specialiter expresso, per omnes barones et nobiles terrarum Lithuaniae fideliter et debitam cristianicam fidei constantiam nobis, videlicet Wladislao, regi Poloniae, et Alexandro alias Withowdo, magno duci Lithuaniae, et successoribus nostris tenere debebunt et servare, prout

barones et nobiles Regni Poloniae suis regibus tenere soliti sunt et servare, super qua barones, boiari et proceres terrarum Lithuaniae praedicti iuramentum iam nobis praestiterunt, prout clarius literis ipsorum, quos cum baronibus Regni Poloniae sibi invicem concesserunt, continetur || [10].

[§9] Pari modo sub fidei sacramento et sub bonorum suorum ammissione nullis principibus aut baronibus vel aliis cuiuscunque conditionis hominibus literis Regni Poloniae adversari cupientibus consilia, favores et auxilia ministrabunt vel praestabunt, sed eodem.

[§10] Item dignitates, sedes et officia, prout in Regno Poloniae institutae sunt, instituuntur et locabuntur, in Vilna scilicet palatinatus et castellanatus Vilnensis, et demum in Throki et aliis in locis, ubi melius videbitur expedire, iuxta nostrae beneplacitum voluntatis temporibus perpetuis duratura.

[§11] Item et huiusmodi dignitarii non eligantur, nisi sint fidei catholicae cultores et subiecti Sanctae Romanae Ecclesiae.

[§12] Item nec etiam aliqua officia terrae perpetua, ut sunt dignitates castellanatus etc., nisi christianae fidei cultoribus conferantur et ad consilia nostra admittantur et in eis intersint, dum pro bono publico tractatus celebrantur, quia sepe disparitas cultus diversitatem inducit animorum et consilia patent talibus divulgata, quae traduntur secrete observanda.

[§13] Item omnes, quibus huiusmodi libertas et privilegia conceduntur, nunquam nos, Wladislaum et Alexandrum Withowdum, magnum ducem Lithuaniae, quoadusque vixerimus, et nostros successores, magnos duces Lithuaniae deferant nec a nobis et nostris successoribus recedant, sed sub fide et honore, parent et oneri iuramenti fideliter et firmiter nobis et successoribus nostris, magnis ducibus Lithuaniae, adhaerebunt favoribus, consiliis et auxiliis perpetuis temporibus et in aevum.

[§14] Item praelati, barones et nobiles Magni Ducatus Lithuaniae magnum ducem suum sine liberis et successoribus legitimis decedentem magnum ducem Lithuaniae libera electione, quem voluerint, eligent.

[§15] Item praedictis libertatibus et gratiis tantummodo illi barones et nobiles terrae Lithuaniae ubi et gaudere debent, qui sunt ex parentibus suis vere nobiles ex antiquo.

[§16] Item omnes literas quascunque Magni Ducatus Lithuaniae terrarum, ecclesiarum, praelatorum, baronum, nobilium a nobis et praedecessoribus nostris concessos [s] et in futurum per nos vel successores nostros concedendas confirmamus, approbamus, ratificamus, roboramus et robur perpetuum imponimus eisdem per praesentes habentes ipsos praesentibus pro insertis.

[§17] Item parlamenta seu conventiones generales pro necessitate reipublicae praelatis, baronibus et omnibus consiliariis et proceribus totique communitati Magni Ducatus tempore pacis consilium celebran Vilnae, seu ubi necessitas et conditio temporum exigerit, ibi locus conventionum ipsi designabitur.

**Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546)*, Užrašymų knyga 25, Vilnius, 1998, Nr. 2.2., p. 44–46.

Vladislavo Jogailos ir Aleksandro Vytauto privilegijos straipsniai, duoti Horodlėje 1413 Viešpaties metais

[§1] Pirmiausia išlaisvina visus ponus ir visus Lietuvos kunigaikštystės kilminguosius iš vergijos jungo.

[§2] Taip pat šiuo raštu skelbiame neliečiamomis visas minėtų Lietuvos žemių katedrinių, koleginių, parapinių ir vienuolijų bažnyčių, būtent Vilniaus [katedros bažnyčios] ir kitų, kurios jose [žemėse] yra pastatytos, bus pastatytos, yra funduotos ir bus funduotos, ir visos dvasininkijos laisves, teisių apsaugas, privilegijas, prievolių išimtis ir tradicines normas pagal Lenkijos Karalystės paprotį.

[§3] Taip pat minėtų mūsų Lietuvos žemių ponai, kilmingieji(,) bajorai lai naudojasi mūsų jiems duotais, skirtais ir suteiktais dovanojimais ir privilegijomis, bet tik tie, kurie yra katalikai ir pavaldūs Romos Bažnyčiai ir yra gavę herbus, kaip savo [dovanojimais] naudojasi ir juos turi Lenkijos Karalystės ponai ir kilmingieji.

[§4] Taip pat minėti ponai ir kilmingieji lai valdo savo tėvonines valdas tokia pačia teise, kokia savo tėvonines valdas valdo Lenkijos Karalystės ponai, taip pat išlaikys tuos mūsų dovanojimus, kuriems pagrįsti turi galiojančius mūsų raštus, sutvirtintus amžino tvirtumo apsauga, ir turės nevaržomą teisę jas [tėvonines valdas] parduoti, sukeisti, perleisti, dovanoti ir panaudoti kaip tinkami, su sąlyga, kad tam turės gauti atskirą mūsų sutikimą, ir jas perleisdami, sukeisdami ar dovanodami pagal Lenkijos Karalystės paprotį turės jų atsisakyti mūsų arba mūsų pareigūnų akivaizdoje.

[§5] Taip pat po tėvo mirties iš vaikų neturi būti atimamos paveldimos valdos ir [jie] turi jas valdyti su savo įpėdiniais, kaip Lenkijos Karalystės ponai ir kilmingieji valdo savąsias ir naudoja kaip tinkami.

[§6–7] Taip pat galės skirti savo žmonoms atkraičius žemės valdomis ir kaimais, kuriuos paveldėjo iš tėvų ar gavo kaip amžiną mūsų dovanojimą, arba paveldės ir gaus juos [ateityje], kaip atkraičiai skiriami Lenkijos Karalystėje. Dukras arba seseris, giminaites ir tolimesnes giminaites minėtieji Lietuvos žemių ponai ir kilmingieji galės tekinti ir leisti už vyrų – su sąlyga, kad pastarieji būtų katalikai, – savo nuožiūra ir valia ir pagal nuo seno Lenkijos Karalystėje galiojančią paprotį.

[§8] Bet nepaisant šių suteiktų laisvių, ponai pagal seną paprotį privalo atlikti pilių statybos, karo žygių ir dėklos prievoles. Atskirai pažymime, kad visi Lietuvos žemių ponai ir kilmingieji turės būti ištikimi bei deramai ir kaip krikščionims pridera laikytis mums, būtent Vladislovui, Lenkijos karaliui, ir Aleksandrui, kitaip Vytautui, Lietuvos didžiajam kunigaikščiui, ir mūsų įpėdiniais duoto žodžio, kaip savo karaliams paprastai jo laikosi Lenkijos Karalystės ponai ir kilmingieji. Šiuo reikalu minėti Lietuvos žemių ponai, bajorai ir vyresnieji jau davė mums priesaiką, kaip tai aiškiau išdėstyta jų raštuose, kuriais apsikeitė su Lenkijos Karalystės ponais.

[§9] Taip pat laidavę priesaika ir savo valdų praradimu, neturi patarti, palaikyti ir padėti jokiems valdovams ar ponams ir kitiems bet kurios padėties žmonėms, kurie trokštų priešintis Lenkijos Karalystės raštams [!] ir *[nebaigtas sakinys, – vertėjo pastaba]*.

[§10–12] Taip pat Lenkijos Karalystės pavyzdžiu visiems laikams turi būti įkurtos ir įsteigtos aukštos pareigos, vietos ir pareigybės, būtent Vilniuje – Vilniaus vaivadija ir kaštelionija ir galop Trakuose bei kitose vietovėse, kur geriau atrodys reikalinga, savo nuožiūra. Taip pat ir šiais pareigūnais turi būti renkami tik katalikų tikėjimo išpažinėjai, pavaldūs Šventajai Romos bažnyčiai ir t. t. Taip pat visos nuolatinės žemės pareigybės, būtent kaštelionų vietos ir t. t., turi būti skiriamos tik krikščionių tikėjimo išpažinėjams, ir [tik pastarieji] turi įeiti į mūsų tarybą ir dalyvauti posėdžiuose, kai tariamasi dėl viešo labo, nes dažnai skirtingas tikėjimas įžiebia nesutarimus ir tokiems [t. y. ne katalikams] tampa žinomi tie planai, kuriuos reikia slapta saugoti.

[§13] Taip pat visi, kuriems suteikiama ši laisvė ir išskirtinės teisės, niekada neturi palikti mūsų, Vladislavo ir Aleksandro Vytauto, Lietuvos didžiojo kunigaikščio, kol būsime gyvi, ir mūsų įpėdinių, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, ir neišduoti mūsų ir mūsų įpėdinių, ir laidavę žodžiu, garbe ir priesaika, ištikimai ir tvirtai visą laiką per amžius palankumu, patarimu ir pagalba bus mūsų ir mūsų įpėdinių, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, pusėje.

[§14] Taip pat Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pirmieji asmenys, ponai ir kilmingieji savo didįjį kunigaikštį, mirusį be teisėtų vaikų ir įpėdinių, rinks Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu naudodamiesi laisvų rinkimų teise tą asmenį, kurį norės.

[§15] Taip pat minėtomis laisvėmis ir malonėmis turi naudotis tik tie Lietuvos žemės ponai ir kilmingieji, kurie nuo seno tikrai yra kilmingi pagal savo tėvus.

[§16] Taip pat šiuo raštu patvirtiname, skelbiame galiojančiais ir suteikiame amžiną galią visiems mūsų ir mūsų pirmtakų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėms, bažnyčioms, pirmiesiems asmenims, ponams, kilmingiesiems duotiesiems ir ateityje mūsų ar mūsų įpėdinių duosimiesiems raštams, laikydami juos esant įterptus [į šį dokumentą].

[§17] Taip pat taikos metu dėl valstybės reikalų pirmieji asmenys, ponai, visi [Ponų] Tarybos nariai, vyresnieji ir visa Didžiosios Kunigaikštystės bendruomenė turi rengti seimus, kitaip visuotinius suvažiavimus, Vilniuje, arba, kai reikalaus būtinybė ir aplinkybės, suvažiavimų vieta bus paskirta ten *[sakinys nebaigtas, – vertėjo pastaba]*.

Vertė Darius Antanavičius

Przytoczone są postanowienia z przywileju Władysława Jagiełły i Aleksandra Witolda, wydane w Horodle w roku Pańskim 1413

[§1] Na początek uwalnia wszystkich mieszkańców i całą szlachtę Księstwa Litewskiego od jarzma niewoli.

[§2] Także wszystkie kościoły i całe duchowieństwo wspomnianych ziem litewskich, tak katedralne, kolegiackie, parafialne, zakonne, a mianowicie wileńskie i inne, na tychże [ziemiach] wzniesione i założone oraz mające być wzniesione i założone, zachowujemy mocą niniejszego pisma wedle zwyczaju Królestwa Polskiego we wszystkich ich wolnościach, swobodach, przywilejach, egzempcjach i zwyczajach powszechnych.

[§3] Panowie, także szlachta i bojarzy ziem naszych wymienionych, o ile są katolikami i poddanymi Kościoła rzymskiego oraz mają nadane klejnoty herbowe, niech cieszą się, używają i korzystają z darowanych, przydzielonych i nadanych im przez nas darowizn, przywilejów i ustępstw, tak jak panowie i szlachta Królestwa Polskiego ze swoich cieszą się i korzystają.

[§4] Podobnie panowie i szlachta niech posiadają dobra swoje ojczyście takim samym prawem, jak panowie Królestwa Polskiego swoje posiadają. Nadania nasze, na które mają od nas skuteczne i mocne listy podobnie posiadać będą i mieć będą swobodę sprzedawania ich, zamieniania, oddawania, darowania i obracania na swój użytek, jednak za osobnym przyzwoleniem naszym, tak iż to przekazywanie, zamiany lub darowizny mają być dokonywane przed nami lub naszymi urzędnikami według obyczaju Królestwa Polskiego.

[§5] Również po śmierci ojca dzieci nie mają być pozbawione dóbr dziedzicznych, lecz te mają ze swymi następcami trzymać, jak panowie i szlachta Królestwa Polskiego swoje posiadają i na swój dowolny użytek obracają.

[§6] Podobnie niechaj mogą wyznaczać żonom swoim oprawę na dobrach i wsiach, które dziedzicznie po rodzicach albo na mocy naszego wieczystego nadania posiadają lub posiadać będą, jak to wyznacza się w Królestwie Polskim.

[§7] Wspomniani panowie i szlachta ziem litewskich będą mogli według własnego zdania i stosownie do dawnego zwyczaju Królestwa Polskiego córki swe albo siostry, krewne i powinowate łączyć i dawać w małżeństwo, lecz tylko mężom wyznania katolickiego.

[§8] Nadanie zaś powyższych swobód nie stoi na przeszkodzie temu, że panowie są zobowiązani do budowania i wznoszenia zamków, do wypraw wojennych i do płacenia podatków według dawnego zwyczaju. Szczególnie to zastrzegając, że wszyscy panowie i szlachta ziem litewskich mają zachować wierność i należną stałość chrześcijańską nam, mianowicie Władysławowi, królowi polskiemu, i Alek-

sandrowi, czyli Witoldowi, wielkiemu księciu litewskiemu, i następcom naszym tak, jak panowie i szlachta Królestwa Polskiego zwykli zachowywać i dotrzymywać je swoim królom. Na co ci panowie, bojarowie i wielmoże ziem Litwy złożyli już nam przysięgę, jak to wyraźnie widać z listów, które sobie z panami Królestwa Polskiego wzajemnie wydali.

[§9] W równym stopniu zobowiązują się pod przysięgą i pod utratą dóbr swoich, że żadnym księżętom czy panom albo innym jakiegokolwiek stanu ludziom, nieprzyjaciołom Królestwa Polskiego, rady, przychylności i pomocy udzielać ani służyć nie będą, tylko jemu samemu.

[§10] Także ustanowione będą dygnitarstwa, krzesła i urzędy wedle tych, które są w Królestwie Polskim a będą się mieścić w Wilnie, mianowicie wojewoda i kasztelan wileńscy, dalej w Trokach i w innych miejscowościach, gdzie to będzie dogodnie, według uznania i woli naszej, i na zawsze trwać będą.

[§11] Dygnitarzami zaś tymi mają być wybierani tacy tylko, którzy wyznają katolicką wiarę i podlegli są Świętemu Rzymskiemu Kościołowi.

[§12] Również i wszelkie urzędy ziemskie dożywotnie, jak kasztelanie i inne, mają być powierzane tylko mężom chrześcijańskiej wiary, i tacy do rady naszej mają być dopuszczani i w niej zasiadać, gdy będzie się toczyła narada o dobro publiczne, albowiem często różnaitość wyznania wywołuje niezgodę umysłów, a stąd i rozgłaszanie tego, co należy w tajemnicy zachować.

[§13] Wszyscy zaś, którym tego rodzaju wolność i przywileje są nadane, nigdy nas, Władysława, króla polskiego i Aleksandra Witolda, wielkiego księcia litewskiego, póki żyć będziemy i następców naszych, wielkich książąt litewskich, nie opuszczą ani nie odstąpią, lecz pod wiarą i czią wiernie i stale przy nas i następcach naszych, wielkich książętach litewskich naszych na wieczne czasy i na wieki stać będą z życzliwością, radą i pomocą.

[§14] Również dostojnicy, panowie i szlachta Wielkiego księstwa Litewskiego po bezpotomnej śmierci swojego wielkiego księcia wybiorą w wolnej elekcji na wielkiego księcia Litwy, kogo będą chcieli.

[§15] Ponadto z powyższych wolności i łask ci tylko z panów i szlachty ziem litewskich korzystać mają i cieszyć się nimi, którzy wywodzą się od szlacheckich przodków.

[§16] Również wszystkie listy, jakie ziemiom Wielkiego Księstwa Litewskiego, kościołom, dostojnikom, panom i szlachcie udzieliliśmy my i nasi poprzednicy i w przyszłości przez nas lub naszych następców mogące być udzielone, brzmieniem niniejszego potwierdzamy, aprobujemy, ratyfikujemy i umacniamy oraz moc wieczną im nadajemy, uważając takowe za wpisane do obecnego przywileju.

[§17] Także sejmy czyli zjazdy generalne w czasie pokoju dla potrzeb rzeczypospolitej niechaj będą odprawiane przez dostojników, panów oraz wszystkich doradców i dygnitarzy oraz całą wspólnotę [ziemską] Wielkiego Księstwa w Wilnie lub w miejscu, które ze względu na potrzebę i okoliczności będzie wyznaczone.

Tłumaczenie *Lidia Korczak*

ISTNIENIE I FUNKCJONOWANIE DOKUMENTÓW HORODELSKICH Z 1413 R.

Jūratė Kiaupienė

W dokumentach horodelskich z 1413 r. językiem prawnym z okresu późnego średniowiecza zostały ustalone stosunki między dwoma państwami – Królestwem Polskim a Wielkim Księstwem Litewskim oraz relacje między dwoma politycznymi środowiskami szlachty na czas sprawowania władzy przez Jagiełłę oraz Witolda, jak też na bliżej nieokreśloną przyszłość. W aktach horodelskich został określony podział władzy między rządzącymi z dynastii Giedyminowiczów, królem Polski i najwyższym księciem litewskim Jagiełłą oraz wielkim księciem litewskim Witoldem, jak też środowiskami politycznymi Polski i Litwy, ich udział w życiu politycznym obu państw oraz stosunki między nimi. Zostały nakreślone kierunki przekształceń ustroju wewnątrzpaństwowego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Osiągnięte w Horodle porozumienie ówczesni oceniali jako wielkie wydarzenie w życiu wewnętrznym Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Międzynarodowe środowisko polityczne również zwróciło uwagę na nowatorskie – jak na tamte czasy – rozwiązania, które miały znaczący wpływ na cały region Europy Środkowo-Wschodniej, decydując o rozłożeniu sił dynastii rządzących. Omawiane dokumenty średniowieczne przeżyły swoją epokę i długo nie utraciły wartości, niejednokrotnie były wykorzystywane w dyskusjach politycznych między Polską a Litwą, wreszcie dokumenty te pozostawiły głęboki ślad w pamięci historycznej obu narodów.

W niniejszym artykule na podstawie najnowszej historiografii¹ oraz źródeł historycznych zostanie omówione życie dokumentów horodelskich w okresie istnienia ciał politycznych, które te dokumenty tworzyły – Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Istnieniem i funkcjonowaniem powstałych, rozpowszechnionych, uprawomocnionych akt z późnego średniowiecza nazwalibyśmy wykorzystywanie oraz interpretację treści tych dokumentów w polityce, prawie oraz pierwszych tekstach historycznych, które dostarczają nam informacji na temat porozumień horodelskich z 1413 r., oraz w notujących to wydarzenie dokumentach.

¹ Omówieniu i interpretacji dokumentów horodelskich z 2 października 1413 r. zostało poświęcone tak wiele prac badawczych, że wszystkie je można byłoby wymienić jedynie w dziele o wielkiej objętości. Dlatego w niniejszym artykule będziemy się opierać jedynie na najnowszych badaniach dokumentów horodelskich. W pracach tych znajdziemy również wcześniejszą literaturę przedmiotu.

Istnienie polityczne akt Horodelskich z 1413 r.

Politycy, współcześni dokumentom horodelskim, zaczęli korzystać z nich natychmiast po ich ogłoszeniu, w czasach rządów króla Polski i najwyższego księcia litewskiego Jagiełły oraz wielkiego księcia Witolda, gdy miały miejsce polemiki odnośnie do interpretacji unii wiążącej dwa państwa. W pierwszej połowie XV w. w publicznej przestrzeni Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego odbywały się zażarte dyskusje na temat właściwego rozumienia twierdzeń zawartych we wspólnym dokumencie Jagiełły i Witolda². Gorący dyskurs dotyczył zapisanych w dokumencie słów [...] *terrarum nostrarum Lyttwanie predictarum ipsas et cum terris ac dominiis ipsis subiectis et connexis prefato Regno nostro Polonie apropiavimus, incorporavimus, coniunximus, univimus, adiunximus, confederavimus de consensu unanimi nostro et aliorum fratrum nostrorum et omnium baronum, nobilium, procerum et boyarorum eiusdem terre Lyttwanie voluntate accedente et assensu [...]*³.

Pytanie, jak rozumieć tymi słowami wyrażoną – w pewnym sensie sprzeczną z innymi artykułami zawartymi w dokumencie – myśl króla Polski Władysława (Jagiełły) i wielkiego księcia litewskiego Aleksandra (Witolda), na długi czas przykuło uwagę polityków Polski i Litwy. Politycy polscy, w obawie przed utratą więzi z Wielkim Księstwem Litewskim, na wszelkie sposoby starali się zachować unię, lub przynajmniej jej wizję, wykorzystując w tym celu słowa zapisane w dokumencie horodelskim z 1413 r. Po urodzeniu się Władysława, pierworodnego syna Jagiełły, król również za wszelką cenę starał się zapewnić mu nie tylko tron Królestwa Polskiego, ale także dziedzictwo praw do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Z tego powodu prawa synów Jagiełły do tronu Królestwa Polskiego w trzeciej dekadzie XIV w. były omawiane z uwzględnieniem praw do tronu Wielkiego Księstwa Litewskiego. Rozgorzały dyskusje, podczas których podniesiono też kwestie stosunku do ustalonego przez wspólny akt władców z 1413 r. porządku zajmowania tronów przez króla Polski i wielkiego księcia Litwy.

Po tym, jak narodził się pomysł koronacji Witolda na króla Litwy, dokumenty horodelskie zostały włączone we wspólną międzynarodową przestrzeń Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz Europy Środkowo-Wschodniej⁴.

² Tekst dokumentu w języku oryginału oraz jego przekłady publikowane są w niniejszym wydaniu.

³ Cytat za publikacją tekstu nr 3. *Akt monarchów, króla Polski i najwyższego księcia litewskiego Władysława Jagiełły i wielkiego księcia Litwy Aleksandra Witolda* w niniejszym wydaniu.

⁴ Problematyką tą, z uwzględnieniem wcześniejszej historiografii, ostatnio zajmują się: Ž. Mačiukas, *Teisinis Vytauto karūnacijos ginčas*, [w:] *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, kol. red. Zigmantas Kiaupa, Artūras Mickevičius, Jolita Sarcevičienė, Vilnius 1997, p. 271–283; G. Błaszczuk, *Burza koronacyjna. Dramatyczny fragment stosunków polsko-litewskich w XV wieku*, Poznań 1998; E. Guda- vičius, *Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki 1569 metų*, Vilnius 1999, p. 248–273; J. Nikodem,

Podczas analizy problemu, czy koronacja Witolda na króla złamałaby/nie złamałaby umowy z 1413 r. między Polską a Litwą, interpretacja zawartych w akcie horodelskim zapisów przerodziła się w otwartą dyskusję polityczną. Politycy polscy żądali, aby trzymano się zawartej w dokumencie Jagiełły i Witolda tezy dotyczącej inkorporacji Wielkiego Księstwa Litewskiego do Królestwa Polskiego. Strona litewska natomiast negowała ten zapis w umowie horodelskiej, podejmując starania o nowy kształt umowy, który ustanowiłby unię między dwoma równymi sobie partnerami. Zdaniem G. Błaszczyka powstały wskutek koronacji Witolda konflikt między Polską a Litwą można nazywać również konfliktem o interpretację horodelskiego aktu Jagiełły i Witolda z 1413 r. Strona polska, rozumiejąc, że przekształcenie się Litwy w królestwo anulowałoby wszystkie zapisy w akcie mówiące o przynależności Wielkiego Księstwa Litewskiego do Królestwa Polskiego, żądała, by trzymać się litery prawa dokumentu z 1413 r., Litwini zaś żądali jego rewizji⁵.

Napięte dyskusje spowodowane zapisanym w akcie Jagiełły i Witolda z 1413 r. słowem „inkorporacja” trwały również po śmierci Witolda. Wielki książę Świdrygiełło (1430–1432) oraz elita polityczna, która postanowiwszy samodzielnie, bez zgody Polski, osadziła go na tronie nie uznawała inkorporacji, konsekwentnie twierdząc, że Litwa jest suwerennym państwem i jej politycy mają prawo do podejmowania samodzielnych decyzji dotyczących losu swojego kraju. Podobnego zdania był również Zygmunt Kiejstutowicz (1432–1440), który po kilkuletnim zasiadaniu na tronie Litwy czuł się coraz pewniej w swojej roli. Gdy w 1439 r. dowiedział się, że podczas rozmów z cesarzem Albrechtem II Habsburskim w sprawie ugody z Czechami strona polska traktowała Litwę jako kraj niemający suwerenności, oznajmił cesarzowi, iż jest całkowicie niezależnym władcą, który prawnie odziedziczył władzę po swoim bracie Witoldzie⁶. Politycy polscy dalej akcentowali umowy między Jagiełłą a Witoldem zatwierdzone aktami horodelskimi jako dokumenty, których prawnie nie było łatwo zanegować⁷. Spór polityczny między Polską a Litwą trwał, w tym czasie obie strony w polemice wykorzystywały zapisy z dokumentów horodelskich z 1413 r.

W 1440 r. politycy Litwy, nie zważając na postanowienia zawarte w porozumieniach horodelskich z 1413 r., i nie pytając o zgodę króla Polski Władysława ani polskich środowisk politycznych dokonali w Wilnie koronacji młodszego syna

Zbigniew Oleśnicki wobec unii polsko-litewskiej do śmierci Jagiełły, „Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 91: 1999, s. 142–149; G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich*, t. 2: *od Krewa do Lublina*, część 1, Poznań 2007, s. 505–588; *Lietuvos istorija*, t. 4: J. Kiaupienė, R. Petrauskas, *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.*, Baltos lankos, 2009, p. 380–387.

⁵ G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków*, t. 2, cz. 1, s. 580.

⁶ E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, p. 284.

⁷ J. Nikodem, *Zbigniew Oleśnicki*, „Nasza Przeszłość”, t. 91, s. 148–149.

Jagielli, Kazimierza, na wielkiego księcia Litwy. Z drugiej strony, możnowładcy Wielkiego Księstwa Litewskiego, mając na celu ustanowienie pełnej suwerenności państwa litewskiego, zachowali możliwość kompromisu z Polską. Ostatecznie dialog polityczny nie został zerwany, aczkolwiek każda ze stron interpretowała go w wygodny dla siebie sposób⁸.

Różnice w interpretacji postanowień horodelskich z 1413 r. naznaczyły też pierwszą połowę rządów na Litwie Kazimierza Jagiellończyka. W 1444 roku, po śmierci w bitwie pod Warną króla Polski Władysława Jagiellończyka, politycy polscy zaczęli pertraktacje z bratem Władysława, wielkim księciem litewskim Kazimierzem w sprawie przejścia tronu Polski⁹. Sejm polski w Sieradzu wiosną 1445 r. zażądał, aby Kazimierz przybył do Polski jako regent ze wszystkimi konsekwencjami wynikającymi z przyłączenia Wielkiego Księstwa Litewskiego do Królestwa Polskiego. Wysokiej rangi urzędnicy państwowi, którzy reprezentowali Litwę, stawiali warunki. Po przybyciu jesienią 1445 r. na sejm polski w Piotrkowie przedstawiciele Litwy najpierw zażądali uznania Litwy za państwo suwerenne, po czym oznajmili, że wielki książę litewski Kazimierz mógłby zostać królem Polski jedynie jako suwerenny władca Wielkiego Księstwa Litewskiego. Inaczej mówiąc, Litwa zgadzała się wyłącznie na personalną unię dwóch suwerennych państw. Takie warunki były niemożliwe do przyjęcia dla elity rządzącej Polski, dialog polityczny między dwoma krajami był trudny. W 1446 r. Litwa zaproponowała Polsce projekt nowego porozumienia dotyczącego w którym przewidziano anulowanie starych akt unijnych dotyczących inkorporacji Litwy jako niezgodnych z jej interesami. G. Błaszczyk po przedstawieniu treści tego dokumentu podkreśla, że był to pierwszy litewski projekt unii polsko-litewskiej, przygotowany przypuszczalnie przez Radę Panów, w którym zostało odrzucone jakiegokolwiek dążenie do inkorporacji Litwy, została natomiast przedstawiona propozycja modelu unii równych sobie krajów. Negowanie poświadczających inkorporację aktów było ważną przyczyną, przemawiającą za odrzuceniem tego projektu przez Polskę, która koronację Kazimierza na tron królewski wiązała z potwierdzeniem dokumentów dawnej unii między Koroną a Wielkim Księstwem Litewskim¹⁰.

Po długotrwałych sporach, w roku 1447 politykom obu państw udało się znaleźć rozwiązanie kompromisowe. Wielki książę litewski Kazimierz został również królem Polski. Jednak niedługo potem, w 1448 r. w Lublinie znowu rozpoczęły się rozważania nad stosunkami dwóch państw rządzonych przez jednego władcę, Kazimierza Jagiellończyka. Na zjeździe były obecne elity polityczne obu krajów.

⁸ E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, p. 290–291.

⁹ Przebieg pertraktacji szczegółowo został omówiony w: G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków*, t. 2, cz. 1, s. 794–812.

¹⁰ Ibidem, p. 808–810.

Podczas spotkań wysocy rangą urzędnicy państwowi Litwy, a wśród nich również Jan Gasztołd, postać niezwykle wyrazista, ponownie próbowali przekonać Polaków, że dawne umowy między dwoma państwami szkodzą Litwie, i aby przywrócić ład w stosunkach między Polską a Litwą, ze wszystkich dokumentów dawnych porozumień koniecznie trzeba wykreślić zdania o inkorporacji Wielkiego Księstwa Litewskiego. Przedstawiciele Polski odpowiadając, zaznaczyli, że w dokumentach unijnych, podobnie jak w aktach prawnych nie ma możliwości robienia żadnych poprawek, natomiast wszelkie nieporozumienia zostaną zniwelowane, kiedy oba państwa będą odbierane jak jedno ciało – Królestwo Polskie, a nazwa Wielkie Księstwo Litewskie zostanie usunięta. Do żadnego porozumienia podczas zjazdu w Lublinie w 1448 r. nie doszło¹¹.

Dostojnicy polscy i litewscy spór kontynuowali podczas zjazdu w Parczewie w 1451 r. W imieniu Litwy przemawiał biskup wileński Maciej. Powtórzył on żądanie, by z tekstów dawnych umów wykreślić wszystkie słowa, które obrażają Litwinów oraz stanowią o przyłączeniu ziem ruskich i litewskich do Królestwa Polskiego. Było to żądanie, by dokonać nowej redakcji części tekstu wspólnego w akcie Jagiełły i Witolda ogłoszonym w Horodle 1413 r. Wówczas przedstawiono również argument, że ponoć Litwini zatwierdzili dawne akty pod presją wielkiego księcia, nie rozumiejąc do końca, co zostało w nich zapisane. Przedstawiciel Polski, biskup Zbigniew Oleśnicki twierdził zupełnie co innego. Jego zdaniem nie ma możliwości zmiany tekstu dokumentów, które zostały wydane przez tak mądrych władców, jakimi byli Jagiełło i Witold, a które zostały zatwierdzone przez wysokich rangą litewskich duchownych i magnaterię. Żądanie, aby wykreślić z unijnych dokumentów słowa mówiące o inkorporacji Litwy powtórzono w 1452 r., natomiast podczas zjazdu w 1453 r. w Parczewie powstał konflikt, którego ocena powoduje, że po dziś dzień historycy dyskutują, czy na pewno bojarzy Litwy podczas spotkania w Parczewie odmówili przyjętych w Horodle herbów rodów szlachty polskiej¹².

Podsumowując, można stwierdzić, że w trakcie dyskusji politycznych w XV w., próbując rozwiązać największe spory terytorialne z Litwą, politycy polscy, nie zważali na fakt, że podczas rządów Witolda, Świdrygiełły, Zygmunta Kiejstutowicza oraz Kazimierza Jagiellończyka więzi unijne z Litwą miały charakter bardziej formalny niż realny i starali się zachować tekst dokumentów unijnych oraz kierować się nimi bez wprowadzania do nich żadnych zmian. Litwini odwrotnie – wszelkimi sposobami starali się usunąć z tekstów akt unijnych, wśród których wydany w

¹¹ E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, p. 304; J. Nikodem, *Zbigniew Oleśnicki*, „Nasza Przeszłość”, t. 92, s. 119–120; G. Błaszczak, *Dzieje stosunków*, t. 2, cz. 1, s. 818–822.

¹² Rozwiązaniu tej kwestii poświęcona jest olbrzymia historiografia. W nowym świetle tematyka ta omawiana jest w artykułach Edmunda Rimšy oraz Jana Wroniszewskiego w niniejszej publikacji.

Horodle w 1413 r. akt Jagiełły i Witolda był jednym z najważniejszych, wszelkie zapisy dotyczące inkorporacji Wielkiego Księstwa Litewskiego do Królestwa Polskiego. Swoje postępowanie tłumaczyli tym, że akty te nie odzwierciedlają rzeczywistości i zostały zapisane tylko na życzenie władcy bez poparcia środowiska politycznego Litwy.

Również później politycy obu państw o dokumentach horodelskich przypominali sobie dopiero wówczas, kiedy pojawiała się kwestia więzi między dwoma państwami. Śmierć króla Polski i wielkiego księcia Litwy Kazimierza w 1492 r. zerwała unię personalną między dwoma państwami. Tym bardziej że sam Kazimierz w testamencie wyraził swoją ostatnią wolę w następujący sposób – dwa państwa powinny być rządzone przez dwóch osobnych władców, jego synów. Bez porozumienia z Polską wielkim księciem Litwy został ogłoszony syn Kazimierza, Aleksander, na króla Polski został wybrany jego brat, Jan Olbracht. W 1493 r. dostojnicy Polski oraz Litwy odnowili rokowania w sprawie utworzenia między Polską a Litwą unii nowego kształtu. W ten sposób została otwarta nowa karta w życiu politycznym aktu horodelskiego.

Pierwsze próby odnowienia unii, podejmowane w latach 1493–1496, nie dały żadnych wymiernych rezultatów. Dopiero w 1499 r., kiedy oba kraje stanęły w obliczu niekorzystnej dla obu państw sytuacji międzynarodowej, pertraktacje zostały wznowione. W 1499 r. król Polski Jan Olbracht oraz wielki książę litewski Aleksander, z udziałem przedstawicieli obu państw, zastanawiali się nad możliwościami wzmocnienia związku obu państw. W tym czasie zostały również omówione oraz przyjęte dokumenty, które potwierdzały zawarte między państwami porozumienie¹³. W aktach z 1499 r. między innymi został zamieszczony zapis, że zatwierdza się dawne porozumienia oraz w postaci transumptów wydane w 1413 r. w Horodle akta szlachty polskiej oraz bojarów Litwy¹⁴. Jednak wspólnota partnerów politycznych nie trwała długo. Na początku XVI w. nie został nadany nowy kształt unii polsko-litewskiej. Po śmierci króla Polski Jana Olbrachta w 1501 r., na nowego króla został wybrany wielki książę litewski Aleksander. Wykorzystując tę sytuację, elita polityczna Polski podejmowała starania w celu wzmocnienia więzi dwóch państw. Takim działaniom przychylny był również Aleksander Jagiellończyk. Dnia 23 października 1501 r. w Mielniku wielki książę litewski Aleksander, wybrany na króla Polski, wydał akt ustalający zasady, według których wspólny monarcha

¹³ Teksty tych dokumentów patrz: *AU*, nr 71–77, s. 119–130.

¹⁴ „Kraków, 6 maja 1499 r. Panowie rady polskie zawierają układ z posłami sejmu litewskiego, transumując dokument, wydany 2 października 1413 r. przez szlachtę polską w Horodle”, *AU*, nr 73, s. 121–122; „W Wilnie, 24 lipca 1499 r. Panowie rady litewskie, zatwierdzają układ z Koroną, transumując dokument, wydany 2 października 1413 przez bojarów litewskich w Horodle”, *AU*, nr 76, s. 126–130.

dwóch państw będzie rządził Królestwem Polskim oraz Wielkim Księstwem Litewskim¹⁵. Jednak losy mielnickiego dokumentu unijnego z 1501 r. pokazują, że dyskusja polityczna na temat warunków ponownego połączenia dwóch państw jeszcze wcale się nie skończyła. Sejm Wielkiego Księstwa Litewskiego nie zatwierdził tego dokumentu, tak więc pozostał on jedynie deklaracją woli politycznej władcy Aleksandra Jagiellończyka oraz grupy jego zwolenników. Po tej nieudanej próbie wskrzeszenia unii oraz nadania jej nowych podstaw przez kilka dekad pierwszej połowy XVI w. sprawa unii w publicznej przestrzeni politycznej nie była aktywnie poruszana.

Z drugiej strony, dokumenty unijne dotyczące dawnych porozumień nie poszły w zapomnienie. Co więcej, zapis w Metryce Litewskiej świadczy o tym, że naród polityczny Wielkiego Księstwa Litewskiego również w XVI w. nie zapomniał o zawartych w akcie horodelskim sformułowaniach godzących w jego honor i podejmował starania, żeby te dokumenty „poprawić”. Mówiąc słowami D. Kuolysa, który zwrócił uwagę na niniejszy zapis: „Naród litewski na dokumentach horodelskich powstawał, z nimi też walczył, i je na nowo przepisywał, po nowemu je tłumaczył, a nawet negocjował”¹⁶. W jednym z rozdziałów, zatytułowanym *Węzeł horodelski*¹⁷, autor opowiada historię „redakcji” aktu z 1413 r. władców Jagiełły i Witolda, która świadczy o tym, jak w XV w. zmieniał się stosunek Litwinów do aktu horodelskiego. Ta posiadająca cechy kryminału historia oparta jest na zapisie w 25. księdze wpisów Metryki Litewskiej, zatytułowanym *Rozdział z Władysława Jagiełły i Aleksandra Witolda przywilejów, danych w Horodle w roku pańskim 1413*¹⁸.

Po porównaniu znajdującego się w Metryce Litewskiej tekstu odpisu dokumentu horodelskiego z 1413 r. z opublikowanym oryginałem horodelskiego aktu władców, D. Kuolys zwrócił uwagę na zaskakujące różnice tekstów. W rozdziale o przywilejach zostały „poprawione” prawie wszystkie fragmenty aktu, które godziły w suwerenność narodu litewskiego. Przede wszystkim nie ma w nich artykułu odnośnie do ziem litewskich i ruskich, które przez króla Władysława zostały wcześniej włączone oraz na nowo dołączone do Królestwa Polskiego. O wiele łagodniej brzmi zapis o *jarzmie niewoli*: nie został w nim zachowany obraz

¹⁵ „Mielnik, 23 października 1501 r. Aleksander wielki książę litewski zatwierdza umowę w sprawie unji, zawartą między posłami jego i sejmu litewskiego a panami rady koronnymi”, *AU*, nr 82, s. 142–147.

¹⁶ D. Kuolys, *Res Lituana Kunigaikštystės bendrija*. Pirmoji knyga: *Respublikos steigimas*, Vilnius 2009, p. 86.

¹⁷ *Ibidem*, s. 63–89.

¹⁸ *LM, Knyga Nr 25 (1837–1546). Užrašymų knyga 25*, red. D. Antanavičiūsa i A. Baliulisa, Vilnius 1998, p. 44–46. Tekst tego wpisu w Metryce Litewskiej po łacinie oraz jego przekłady na język litewski i polski znajdują się w Aneksie.

władców Jagiełły oraz Witolda, którzy uroczyście zdejmują ten ciężar z narodu. Zasadniczo zmienione zostało zapisane w akcie horodelskim zobowiązanie bojarstwa litewskiego, że za otrzymane wolności przez wieki stać będzie u boku króla Polski Władysława i wielkiego księcia litewskiego Witolda oraz ich potomków, przyszłych królów Polski i wielkich książąt Litwy. Z tekstu niniejszego zobowiązania z 1413 r. „redaktorzy” wykreślili słowa – *król Polski i jego następcy*. Bojarzy litewscy przysięgają wierność jedynie *wielkiemu księciu litewskiemu Witoldowi* oraz jego następcom – *wielkim książętom litewskim*. W rozdziale o przywilejach nie zostały zachowane też ustawy mówiące o tym, że po śmierci Witolda bojarzy litewscy nie będą mieli prawa do samodzielnych wyborów własnego władcy bez zgody króla i narodu polskiego. Zamiast tej ustawy pojawił się nowy zapis, że *dostojnicy, panowie i szlachta Wielkiego Księstwa Litewskiego po bezpotomnej śmierci swojego wielkiego księcia wybiorą w wolnej elekcji na wielkiego księcia Litwy, kogo będą chcieli (magnum ducem Lithuaniae libera electione, quem voluerint, eligent)*.

D. Kuolys zwraca uwagę, że w „poprawionej” redakcji aktu horodelskiego został przepisany rozdział dotyczący herbów przyjętych przez Litwinów. Zasadniczo został zmieniony rozdział, w którym jest mowa o tym, że z otrzymanych praw i przywilejów będą mogli korzystać jedynie ci bojarzy litewscy, którzy przyjęli herby polskie i są wyznania katolickiego. W miejsce tych zapisów, które były w akcie horodelskim, pojawia się adnotacja, że z zapisanych w akcie praw i przywilejów będą mogli korzystać *ci tylko z panów i szlachty ziem litewskich, którzy pochodzeniem swym od przodków posiadają szlachectwo od dawna (qui sunt ex parentibus suis vere nobiles ex antiquo)*. Co prawda pozostawione jest postanowienie, że na wojewodów i kasztelanów mogą być *wybierani* tylko *wierni Świętego Kościoła Rzymskiego*.

Również fragmenty o przywilejach w Metryce Litewskiej nic nie mówią o przewidzianych w akcie horodelskim wspólnych sejmach bojarów litewskich i szlachty polskiej w Lublinie oraz Parczewie. Postanowienie to zostało zastąpione artykułem, w którym znalazł się zapis, że *jeżeli w Rzeczypospolitej zajdzie taka potrzeba (pro necessitate reipublicae) parlamenty lub walne zgromadzenia prałatów, bojarów oraz wszystkich doradców i magnatów, jak też całego społeczeństwa Wielkiego Księstwa (totique communitati Magni Ducatus)*, zwoływane są w Wilnie lub w innym miejscu, jeżeli tego wymagają warunki.

W podsumowaniu D. Kuolys zauważa, że przepisany w Wilnie tekst aktu horodelskiego głosi całkiem suwerenną *republikę* litewską, politycznie pełnoprawne *społeczeństwo* Litwy. Społeczeństwo to nie jest ani podwładne Królestwu Polskiemu, ani nie stanowi z Polską jednolitej politycznej wspólnoty. Ma ono podstawowe prawa wolnego narodu – może swobodnie wybierać władcę oraz podczas

zwoływanych w stolicy parlamentów rozpatrywać sprawy swojej republiki. Nie mówi się nic o ograniczeniach religijnych oraz etnicznych wspólnoty politycznej, które w oryginałach aktu zostały podkreślone. Nie wspomina się również o tym, że warunkiem przystąpienia do wspólnoty jest dokonanie przez wielkiego księcia wyboru bojarów oraz nadanie herbów polskich. Rolę twórcy wolnego narodu przypisuje się Witoldowi, Jagiełło natomiast zostawiony jest na marginesie. Jednak nawet postać Witolda w procesie tworzenia narodu nie ma tak wielkiego znaczenia, ponieważ wolne społeczeństwo Wielkiego Księstwa Litewskiego stworzone zostało nie z łaski władców, lecz dzięki szlachebnym przodkom. Natomiast dawne dzieje (*antiqua*) – to nie wstydliva niewola, lecz zacne czasy szlachebnych przodków. Znaczące w nowej „redakcji” aktu horodelskiego są pojęcia *społeczeństwa republiki* oraz *Wielkiego Księstwa*. Pojęciami tymi podkreślana jest suwerenność narodu litewskiego. Autor zaznacza, że zapisany w pierwszej połowie XVI w. w Metryce Litewskiej akt horodelski nie był oparty na rzeczywistym stosunku Litwinów do podstawowego aktu prawnego, był fikcją wspólnoty politycznej. Sfałszowane dokumenty o pochodzeniu narodu, które były przechowywane w kancelarii Wielkiego Księstwa Litewskiego – między innymi najważniejszymi nadanymi przez władców Litwy przywilejami krajowymi z okresu od końca XIV do początku XVI w., były traktowane jako akta wagi państwowej. Artykuły o przywilejach zostały uznane za taki akt w 1541 r. kiedy zostały wpisane do Metryki Litewskiej wraz z innymi przywilejami monarszymi, również w roku 1598, w czasach Rzeczypospolitej Obojga Narodów, kiedy niniejsza księga w kancelarii państwowej była przepisywana.

Opowiadając wyżej przytoczoną historię „życia” w kancelarii Wielkiego Księstwa horodelskiego aktu władców Jagiełły i Witolda z 1413 r., D. Kuolys stawia następujące pytania – dlaczego, kiedy i kto fałszował ten tekst? Dlaczego bez żadnych notatek ani krytycznych uwag w kancelarii Wielkiego Księstwa Litewskiego był on przechowywany przez kilka stuleci? Proponując odpowiedź na sformułowane przez siebie pytania, autor przypuszcza, że „litewska” wersja aktu horodelskiego mogła być przygotowana prawdopodobnie w połowie XV stulecia – po gwałtownym zerwaniu przez Litwę porozumienia horodelskiego i podczas walk z Polską o ich przepisanie, lub też na przełomie XV–XVI w. – kiedy Litwini osiągnęli porozumienie z Polakami, żeby zapisy będące obrazą ich honoru zostały usunięte. Inicjatorami „fałszerstwa” dokumentów przypuszczalnie byli sami przedstawiciele magnaterii – możnowładcy Litwy. Przepisać te dokumenty mogła jedynie kancelaria Wielkiego Księstwa pod nadzorem kanclerza Litwy. Z drugiej strony, autor przypuszcza, że „poprawiony” akt mimo wszystko nie był fałszyfikatem w wyniku jedynie samowoli Litwinów. Po pierwsze, odzwierciedlał on rzeczywistość polityczną swojego czasu: po wyborze Kazimierza na wielkiego księcia porozumienie horodelskie naprawdę utraciło swoją moc. Po drugie, poprawiając akt horodelski,

Litwini poniekąd przenieśli go w prawne realia owego czasu. Jeżeli tekst został spisany w połowie XV w., był on oparty na dokumencie brzeskim z 1446 r., w którym deklarowano związek dwóch równych państw. Jeżeli zaś był przygotowywany na przełomie XV–XVI w., oparto go na porozumieniu wileńskim z 1499 r., które anulowało wpisy aktu horodelskiego, godzące w honor Litwinów. Przepisane opowiadanie o założeniu narodu świadczyło również o wewnętrznym dramatyzmie wspólnoty Księstwa: dokumenty horodelskie były ważne w takim stopniu, że nie było możliwości całkowitego wykreślenia ich ze zbioru aktów, które tworzyły podstawę wspólnoty politycznej, a jednocześnie tak mocno godzące w honor narodowy, że nie można było też zostawić ich bez „poprawek”¹⁹.

Na niedopuszczalnie dowolne we współczesnym rozumieniu kształtowanie i wykorzystanie dawnych tekstów natykamy się w XVI w. nie tylko odnośnie do aktu horodelskiego. Historyk polski Józef Szujski zauważył, że przedstawiciele szlachty polskiej w XVI w. równie dowolnie konstruowali teksty prawne, wykorzystując przytaczane fragmenty dokumentów horodelskich. Autor podaje też konkretny przykład, jak po połączeniu w jednym zdaniu słów z części wstępów do edyktu Władysława Jagiełły z 1424 r. i horodelskiego dokumentu władców z 1413 r., został sformułowany artykuł dokumentu, przyjętego podczas sejm w Piotrkowie w roku 1550²⁰.

W pierwszej połowie XVI w., kiedy w Polsce nasilał się ruch popierający egzekucję, na nowo pojawiły się żądania, by odnowić unię z Litwą. Domagano się, żeby sprawa unii była rozpatrywana w oparciu o wspomniany wyżej akt unii mielnickiej z 1501 r., ten nie przyjęty przez sejm Wielkiego Księstwa Litewskiego, na którym głoszono, że Litwa i Polska stanowią „jedno ciało”, akt, który został sformułowany na podstawie artykułu dotyczącego inkorporacji we wspólnym horodelskim dokumencie władców z 1413 r. Podczas sejm w Warszawie w latach 1563–1564, w którym udział brała delegacja sejm Wielkiego Księstwa Litewskiego, spodziewano się przyjąć postanowienie w sprawie odnowienia unii. Jednak gdy delegacja litewska nie zgodziła się na proponowane warunki, pertraktacje zostały zerwane. Z drugiej strony, sejm Królestwa Polskiego zatwierdził decyzję Zygmunta Augusta w związku z unią. W decyzji tej, w uzasadnieniu prawnych podstaw włączenia Wielkiego Księstwa Litewskiego do Królestwa Polskiego, poza innymi argumentami władca wskazał również, że taka była wola jego zacnych

¹⁹ Ibidem, s. 132.

²⁰ Jak dowolnie działacze szlacheccy wykorzystywali i kompilowali statuty, widać z tego cytatu, który jest kombinacją słów z edyktu Władysława Jagiełły przeciw heretykom 1424 r. (VL, t. 1, s. 85): *pestiferos haereticorum errores* i wstępu do Unii horodelskiej (ibidem, t. I, s. 66): *illis viam aeternae beatitudinis demonstramus*, [w:] *Volumina Constitutionis*, t. 2 (1550–1609), vol. 1 (1550–1585), przy publikowanym tekście: I. „Articuli in Conventu Piotrcoviensi anno 1550. Od wszego stanu rycerskiego ad exequendum dane”, Artykuł [16], s. 13.

przodków: Władysława Jagiełły oraz Aleksandra Witolda, z którą zgadzały się wszystkie warstwy społeczne Litwy i która nie tylko była zapisana w dokumentach, lecz również wprowadzona w życie²¹. W danym przypadku powiązania z aktem horodelskim są również oczywiste.

W dalszych pertraktacjach w sprawie nowej unii w XVI w., która odpowiadałaby duchowi nowych czasów, horodelski akt władców z 1413 r. również był obecny, aczkolwiek najczęściej nie był bezpośrednio nazywany. Politycy polscy częściej nawiązywali do nowszych, aczkolwiek powtarzających artykuł z 1413 r. o inkorporacji Litwy, sformułowań zawartych w dokumencie z unii mielnickiej z 1501 r. Podpisana w 1569 r. unia lubelska zamknęła aktywne „życie” polityczne dokumentów horodelskich z 1413 r. W utworzonym nowym państwie, Rzeczpospolitej Obojga Narodów, dokumenty te przypuszczalnie utraciły swoją ważność.

Funkcjonowanie dokumentów Horodelskich w Kodeksach Prawnych

O jeszcze innym rodzaju funkcjonowania dokumentów horodelskich z 1413 r. świadczy przebieg procesu kodyfikacji prawa Królestwa Polskiego oraz jego wyniki. Pod koniec epoki średniowiecza Królestwo Polskie jeszcze nie miało obowiązującego, usystematyzowanego kodeksu prawa. Podczas procesów sądowych korzystano ze zbioru norm prawa zwyczajowego z XIV w., tak zwanego statutu prawnego Kazimierza Wielkiego, który w praktyce był nieustannie uzupełniany nowymi ustawami (konstytucjami), ogłaszanymi przez władców aktami prawnymi: edyktami, dekrétami, uniwersałami itp., które budowały fundament dopiero tworzącego się pisanego prawa stanowionego. Taki stan rzeczy nie spełniał wymagań szlachty, szybko rosnącej w siłę pod względem politycznym i prawnym na przełomie

²¹ „Wszystkim wobec i każdemu z osobna, komu to wiedzieć należy, oznaimuiemy tym listem Naszym, iż pamiętając jako sławnej pamięci Zygmunt krol Polski, Ociec Nasz, częstokroć od poddanych swych w Koronie Polskiej na sejmiech i indzie napominan był i My sami też iuż często a często za czasu panowania Naszego proszeni będąc od tychże poddanych Naszych stanów koronnych, abyśmy wcielenie a unią Wielkiego Księstwa Litewskiego z Koroną Polską od Władysława Jagiełła i Alexandra Witowda chwalebnej pamięci pradziadów Naszych za zezwoleniem wszytkich stanów litewskich uczynioną; i nie tylko na liściech i spiskach spolnych opisaną, ale też i ku skutkowi swemu tedyż przywiedzoną. Acz potym zasię nieiako zatrudnioną, ale iednak przez Alexandra stryia Naszego Wielkiego na ten czas Księdza Litewskiego a potem i Krola Polskiego i przez spolne Polskiego Narodu z Liwą znowy i spiski z obopolną przysięgą utwierdzone zasię objaśnioną i szerszemi słowy a snadnieiszym wykładem ozdobioną, aby iuż na wieczne czasy tym mocniejsza była, a nigdy się z niej nie wykraczło, wedla urzędu a powinności Naszej przywiedli, żeby iużkiedy nie słowy tylko albo pismem, ale też i skutkiem z tych dwu narodu ieden lud a iedno i nierozdzielne ciało i iedna Rzeczpospolita a nierozna była, a mocnie trwała”: *Reces sejmu Koronnego Warszawskiego 1563 w sprawie okolo uniej Litewskiej*, [w:] *Volumina Constitutionum*, t. 2 (1550–1609), vol. 1 (1550–1585), s. 128–129.

średniowiecza i czasów nowożytnych. Żądanie uporządkowania obowiązującego prawa (*reformatio iurium; reparatio iurium; naprawa praw*) stało się nieodłącznym elementem skomplikowanego, wielowarstwowego ruchu szlachty Królestwa Polskiego na rzecz przebudowy państwa i społeczeństwa. Na początku XVI w., kiedy proces kodyfikacji prawa Królestwa Polskiego dopiero nabierał rozpędu, ukształtowała się swoista przestrzeń do zastosowania aktu horodelskiego z 1413 r.²²

Sejm radomski w 1505 r. zwrócił się do króla Polski Aleksandra Jagiellończyka z prośbą o przygotowanie i wydrukowanie usystematyzowanego zbioru prawa polskiego. Władca zarządził, aby sprawą zajął się kanclerz koronny, prawnik Jan Łaski (1456–1531)²³. W 1506 r. został wydany drukiem kodeks w języku łacińskim *Commune incliti Regni Poloniae privilegium constitutionem et indultuum publicitus decretorum aprobatorumque*, w języku potocznym od XVI w. niezbyt dokładnie nazywany „Statutem Łaskiego” lub „Statutami Łaskiego”²⁴. „Statut Łaskiego” w obecności sejmu został zatwierdzony przez króla Polski Aleksandra Jagiellończyka i stał się oficjalnym kodeksem polskiego prawa stanowionego. W oficjalnym zbiorze zapisane akty prawne nabrały znaczenia tekstów normatywnych, od daty ich ogłoszenia nie było możliwości zmiany zapisanych w zbiorze aktów prawnych²⁵.

²² Opis istnienia i funkcjonowania aktu horodelskiego w kodeksach prawa Królestwa Polskiego został oparty na utworzonych, wydrukowanych lub w postaci rękopisów wykorzystywanych w obiegu publicznym w l. 1506–1600 następujących zbiorach praw: J. Łaski, *Commune incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum et indultuum publicitus decretorum aprobatorumque*, Cracoviae, 1506; J. Przyłuski, *Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae omnia [...]*, Cracoviae 1553; *Statutorum regni Poloniae methodus per generosum Ioannem Szirakowski de Boguslaviczze, castellanum Landensem, curiae referendarium et Przedecensem capita neum, anno Domini 1554 ilnae facta*; [J. Palczowski], *Ustawy prawa polskiego*, 1555; J. Herburt, *Statuta Regni Poloniae in ordinem alphabeti digesta*, Cracoviae 1563; J. Herburt, *Statuta y Przywileje Koronne z łacińskiego języka na polskie przełożone, nowym porządkiem zebrane y spisane*, Kraków 1570; S. Sarnicki, *Statuta i metryka przywilejów Koronnych*, Kraków 1594; J. Januszowski, *Statuta Prawa y Constitucie Koronne łacińskie y polskie z Statutów Łaskiego y Herborta y z Constitucyi Koronnych zebrane, y na ksiąg dziesięciuro, części, tytuły, prawa y paragraphy... Spisane, sporządzone y wydane*, Kraków 1600. Korzystano z mikrofilmów wskazanych tekstów przechowywanych w Bibliotece Narodowej w Warszawie oraz oryginałów prac J. Herburt, J. Januszowskiego, J. Przyłuskiego przechowywanych w Dziale Wydawnictw Rzadkich Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich.

²³ Por.: P. Tafłowski, *Jan Łaski (1456–1531) kanclerz koronny i prymas Polski*, Warszawa 2007.

²⁴ Waclaw Uruszczak wyjaśnia, że w XVI w. w Polsce terminem „statut” (łac. statutum) określano osobne ustawy sejmowe, a czasem nawet osobne artykuły, lecz nie ich zbiory. Stąd mówiąc o zbiorach, używano formy liczby mnogiej - „statuty”. Autor przypuszcza, że nazwa „Statut Łaskiego” mogła być polskim odpowiednikiem nazwy „Statut Litewski”: Waclaw Uruszczak, *Commune incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum et indultuum. O tytule i mocy prawnej Statutu Łaskiego z 1506 roku*, „Prace Instytutu Prawa Własności Intelektualnej UJ”, z. 96: 2006, Kraków 2006, s. 119.

²⁵ W. Uruszczak, *Commune incliti*, s. 121–123. Głoszący to tekst przywileju zatwierdzony przez Aleksandra Jagiellończyka został opublikowany w: *Volumina Constitutionum*, t. 1 (1493–1549), vol. 1 (1493–1526), druk przyg. S. Grodziski, I. Dwornicka i W. Uruszczak, Warszawa 1996, s. 171–172 („Alexander confirmat omnia quae ex Joanni Łaski Statuto in hoc tomo citata sunt, quorum regestrum vide ad finem huius tomi”).

„Statut Łaskiego” stanowiły dwie grupy tekstów: pierwszą grupę tworzyły publicznie ogłoszone i zatwierdzone podczas sejmu akty mające moc ustawodawczą, drugą grupę tworzyły osobne, wolą króla do kodeksu wpisane, normy prawne. W grupie pierwszej obok norm prawnych, które regulowały wewnętrzne funkcjonowanie państwa polskiego, były zapisane również cztery akty unii Polski z Litwą (1401 r., 1413 r., 1438 r., 1499 r.)²⁶. Odpowiadało to dążeniom króla Aleksandra Jagiellończyka, aby kodyfikowane prawo Królestwa Polskiego obowiązywało na obszarze wszystkich państw i terytoriów, które podlegały jego rządóm. Król oraz bliski jego współpracownik, kanclerz koronny J. Łaski uważali, że sejm radomski w 1505 r. powinien stać się sejmem walnym wszystkich państw, które były pod władzą Aleksandra Jagiellończyka (*dieta universis dominiis nostris generalis*). Byłby to sejm nie tylko Królestwa Polskiego, ale również Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz Królewskich Prus²⁷. Tego planu nie udało się wprowadzić w życie. Jak już było wspomniane, na początku 1505 roku w Brześciu odbył się sejm Wielkiego Księstwa Litewskiego, na którym nie został zatwierdzony akt mielnicki z 1501 r., ogłoszony przez wielkiego księcia litewskiego Aleksandra Jagiellończyka, który w tymże roku 1501 został również królem Polski. Akt ów głosił, że Królestwo Polskie oraz Wielkie Księstwo Litewskie „jednoczą się w jedno nierozłączne ciało”. Polska i Litwa pozostały odrębnymi państwami, rządzonymi przez jednego władcę. Zdaniem Stanisława Kutrzeby, J. Łaski do swojego zbioru akt nie załączył aktu unii mielnickiej z 1501 r. z tego względu, że dokument ów nie był prawomocny²⁸. W pochodzącym z 1506 r. zbiorze obowiązującego prawa Królestwa Polskiego związek unijny między dwoma historycznie połączonymi państwami został oznaczony z wykorzystaniem innych aktów, między innymi również wspólnego dokumentu Jagiełły i Witolda z 1413 r.

Polscy historycy prawa jednogłośnie zgadzają się z opinią, że utworzony przez J. Łaskiego zbiór, aczkolwiek ostatecznie nie usystematyzował norm prawnych, to odegrał znaczącą rolę. Po raz pierwszy w jednym miejscu został zebrany tak duży materiał prawny, po wydrukowaniu którego społeczeństwo miało możliwość zapoznania się z tekstami dotąd nieznanymi. Pierwsza, oficjalnie zatwierdzona część „Statutu Łaskiego”, która weszła w życie, obejmowała prawo państwowe oraz reglamentowała porządek funkcjonowania sądów. J. Łaski stworzył kodeks prawny Królestwa Polskiego (*Corpus iuris Regni Poloniae*), który od początku

²⁶ Stanisław Płaza nazywa je przywilejami inkorporacyjnymi, na podstawie których do Korony były przyłączone nowe terytoria, nie raz tym samym wprowadzając również prawo polskie: S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 1: X–XVIII w., Kraków 2002, s. 139.

²⁷ W. Uruszczyk, „Sejm walny wszystkich państw naszych”. *Sejm w Radomiu z 1505 roku i konstytucja „Nihil novi”*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. 57: 2005, z. 1, s. 11–25.

²⁸ S. Kutrzeba, *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. 1, Lwów–Warszawa–Kraków 1925, s. 234.

był podstawą dalszych prac nad unifikacją prawa Królestwa Polskiego oraz jego reformami²⁹. Szlachta polska wczesnego okresu nowożytnego była przygotowana do przyjęcia „Statutu Łaskiego”. Pojęcie *prawo*, podobnie jak pojęcie *wolność* dominowały w publicznym, politycznym słownictwie przedstawicieli szlachty, zwolenników egzekucjonizmu. Powtarzając zasadę prawa Kazimierza Wielkiego, mówiącą, że „mężczyzna doskonały powinien być uzbrojony nie tylko w broń, lecz również w statuty”, egzekucjoniści chętnie wspierali się prawem jako środkiem walki politycznej. Natomiast program polityczny egzekucjonistów przewidywał scentralizowane państwo polskie, którego częścią integralną stałoby się również Wielkie Księstwo Litewskie. Zwolennicy ruchu egzekucyjnego od samego początku dążyli do całkowitej inkorporacji wszystkich ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego, wyobrażając sobie, że jego mieszkańcy nie stracą z tego powodu niczego, ponieważ poprawi się ich status prawny³⁰. Takie przekonanie było w Polsce pielęgnowane od samego początku zawiązania unii dynastycznej między Polską a Litwą w 1386 r. i podtrzymywane w XV w., tym samym nadając dokumentom unijnym status aktów prawnych, przy jednoczesnym odrzuceniu jakiegokolwiek żądań ze strony Litwy, żeby z aktów unijnych zostały wykreślone wszelkie zapisy dotyczące inkorporacji Wielkiego Księstwa Litewskiego. Z połowy XV w. egzekucjoniści „odziedziczyli” również dążenie do likwidacji nazwy Wielkiego Księstwa Litewskiego³¹. Wpisanie aktów unijnych między Polską a Litwą do „Statutu Łaskiego” odpowiadało nastrojom znamionym dla życia społecznego Królestwa Polskiego. Szlachta polska była przywiązana do dawnych statutów i przywilejów, które stanowiły nietykalną podstawę prawa publicznego w XVI w. Władcom – Zygmuntowi Staremu, Zygmuntowi Augustowi, Henrykowi Walezemu, Stefanowi Batoremu, Zygmuntowi Wazie – nie zostało przyznane prawo do inicjowania oraz wydawania nowych aktów prawnych, domagano się, aby nie odwoływali również przywilejów nadanych przez swoich poprzedników. W pierwszej połowie XVI w. zaczęto oskarżać Zygmunta Starego, że nie trzyma się dawnych praw, nadanych przez jego poprzedników, rozpoczęły się też spory o to, jak powinno się rozumieć dawne przywileje oraz zapisane w nich słowa. W obronie dawnych praw oraz przywilejów szlachta opierała się na ich tekstach. Poza statutami Kazimierza Wielkiego czy przywilejem z 1374 r. króla Ludwika, za podstawę brano również teksty dokumentów horodelskich, które zostały zapisane w „Statucie Łaskiego”³². Zasadę

²⁹ S. Płaza, *op. cit.*, s. 140; W. Uruszczak, *Commune incliti*, s. 131.

³⁰ Por.: A. Sucheni-Grabowska, *Wolność i prawo w staropolskiej koncepcji państwa*, Muzeum Historii Polski, Warszawa 2009, s. 25–28.

³¹ J. Nikodem, *Zbigniew Oleśnicki*, „Nasza Przeszłość”, t. 91, s. 148–149 i „Nasza Przeszłość” t. 92, s. 119–120; G. Błaszczuk, *Dzieje stosunków*, t. 2, cz. 1, s. 826.

³² S. Streicher, *Kultura prawnicza w Polsce XVI wieku*, [w:] *Kultura staropolska*, Kraków 1932, s. 82–86.

taką uznawano podczas kodyfikacji prawa polskiego przez cały XVI w. Działo się to w tym czasie, kiedy w Królestwie Polskim egzekucyjny ruch szlachty osiągnął najwyższy stopień, miał największy wpływ na decyzje podejmowane przez sejm oraz władcę, króla Polski i wielkiego księcia litewskiego. W takiej atmosferze życia publicznego do przygotowanych zbiorów akt prawnych, naśladując tekst „Statutu Łaskiego” ponownie zostały wpisane dokumenty unijne z Litwą, między nimi – również teksty dokumentów horodelskich z 1413 r.

W 1553 r. na nowo przygotowany zbiór praw w języku łacińskim *Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae* wydrukował blisko powiązany z ruchem szlachty popierającej egzekucjonizm Jakub Przyłuski (Jacobus Priluscus, pseudonimy – Jessovius, Seżowita, Jeżowita Bakalarz, ok. 1512–1554 r.)³³. Zatwierdzonym przez Zygmunta Augusta oficjalnym, długo będącym w użyciu w Królestwie Polskim zbiorem praw stały się przygotowane przez Jana Herburta (ok. 1524–1577)³⁴ w języku łacińskim i wydane w roku 1563 *Statuta Regni Poloniae in ordinem alphabeti digesta* oraz wydane w roku 1570 tłumaczenie na język polski *Statuta i Przywileje Koronne z Łacińskiego języka na Polski przełożone nowym porządkiem zebrane i spisane przez Herburta w Krakowie*. Owe przygotowane przez J. Herburta zbiory praw w języku łacińskim oraz polskim były przez późniejszych twórców zbiorów praw traktowane jak podstawa, łącznik między „Statutem Łaskiego” z 1506 r. a podyktowanymi przez życie publiczne drugiej połowy XVI w. zapotrzebowaniami³⁵. W końcu XVI w. w Rzeczpospolitej Obojga Narodów zostały wydane drukiem nowe zbiory praw Korony Polskiej: Stanisława Sarnickiego (1532–1597)³⁶ po polsku *Statuta i Metryka przywilejów koronnych językiem polskim spisane i porządkiem prawie przyrządzonym a bardzo snadnym nowo zebrane* (1594) oraz przygotowany przez Jana Januszowskiego (1550–1613)³⁷ zbiór dwujęzyczny (po polsku i po łacinie) *Statuta, prawa i konstytucje koronne łacińskie y polskie* (1600).

Kodyfikatorzy prawa polskiego przez cały XVI w. korzystali z tekstów „Statutu Łaskiego” z 1506 r., nie zmieniając ich treści, powtarzali je, tłumaczyli na język polski. W zbiorach praw J. Herburta, S. Sarnickiego, J. Januszowskiego w rozdziale dotyczącym akt unijnych między Polską a Litwą ponownie zostały powtórzone zapisane w „Statucie Łaskiego” akta czterech unii z XV w. Z drugiej strony, każdy na nowo przygotowany kodeks na swój sposób był osobliwy. Autorzy po swojemu

³³ Por. o J. Przyłuskim: H. Kowalska, *PSB*, t. 29, z. 121, s. 206–209. O autorze oraz jego pracy w przygotowaniu zbioru praw pisał też: B. Ulanowski, *Jakub Przyłuski i jego statut*, „Reformacja w Polsce”, R. 2, nr 8: 1922, red. S. Kot, s. 241–255.

³⁴ Por. o J. Herburcie: R. Żelewski, *PSB*, t. 9, s. 440–441.

³⁵ Por.: S. Grodziski, *Wstęp*, [w:] *Volumina constitutionum*, t. 1 (1493–1549), vol. 1, s. 10.

³⁶ Por. o S. Sarnickim: H. Kowalska, J. Sikorski, *PSB*, t. 35, z. 145, s. 217–223.

³⁷ Por. o J. Januszowskim: A. Kawecka-Gryczowa, *PSB*, t. 10, z. 47, s. 598–600.

układali teksty wzięte z kodeksu J. Łaskiego, dzielili je, grupowali, uzupełniali nowymi tekstami, nadawali rozdziałom czy artykułom, lub poszczególnym tekstom, tytuły, pisali wstępy, przedmowy, komentarze. Materiał ten pozwala na zapoznanie się z „życiem” aktu horodelskiego z 1413 r. w świadomości szlacheckiego społeczeństwa Korony nie tylko poprzez teksty samych dokumentów, lecz również poprzez ich interpretacje.

Kodeks J. Łaskiego z 1506 r. był podzielony na rozdziały, wybrane teksty były zapisane jeden za drugim bez żadnego systemu przedmiotowego czy układu chronologicznego³⁸. Pełny tekst spisanego w języku łacińskim w 1413 r. w Horodle wspólnego aktu władców Jagiełły oraz Witolda podany został po dekrete *Consuetudinum. Alexandri regis admonicio ad consuetudines iuris vbiscunq̄ue terrarum habendas* Aleksandra Jagiellończyka z 1505 r. W 1506 r. w oficjalnym zbiorze prawa pisanego Królestwa Polskiego, niemającemu nazwy, wydanemu w 1413 r. w Horodle, wspólnemu dokumentowi³⁹ władców Jagiełły i Witolda został dopisany następujący tytuł: *Vladislai Jagiello et Vitowdi in Herodlo. Incorporatio terrarum Magni ducatus Lithwanie Regno Polonie cum concessione armorum Lithwanis de Regno Polonie cum alijs certis libertatibus tunc nobilitati Liituanice: Ruthenis exceptis: concessis de anno domini M.CCCC*. Najważniejsze akcenty niniejszego tytułu – to inkorporacja Wielkiego Księstwa Litewskiego w skład Królestwa Polskiego, nadanie herbów i praw bojarom litewskim. W „Kodeksie Łaskiego” w nagłówek tego dokumentu wpłatał się błąd – zamiast roku 1413 błędnie został wpisany rok 1400. Z powodu tego błędu wydany w 1413 r. w Horodle akt władców Jagiełły i Witolda w grupie czterech polsko-litewskich dokumentów unijnych z XV w. (1401 r., 1413 r., 1438 r., 1499 r.) został zapisany jako pierwszy, przed aktem wydanym w Wilnie w roku 1401. Pomyłkę tę, nie zmieniając kolejności polsko-litewskich dokumentów unijnych, za J. Łaskim powtarzali wszyscy, którzy przygotowywali kodeksy koronne w XVI w.

Następny akt bojarów litewskich, wydany 2 października 1413 r. w Horodle, został wykorzystany przez bojarów litewskich jako transumpt w czwartym dokumencie unii polsko-litewskich *Tempore Iohannis Alberti regis Poloniae, Alexandri magni ducis Lithuaniae, barones et consiliari Magni Ducatus Lithuaniae confirmant inscriptiones per antecessores eorum cum Regno Poloniae factas* (l. 130–131v),

³⁸ Por.: W. Uruszczak, *Commune inciliti*, zob. też aneks do tej pracy: *Wykaz tekstów prawnych zawartych w Statucie Łaskiego*, s. 132–135.

³⁹ Na odwrocie oryginału (*in dorso*) znajdują się jedynie wpisy z miejsc przechowywania dokumentu, zrobione w XV–XVI w. Por.: „Horodło, 2 października 1413 r. Władysław Jagiełło król Polski i najwyższy książę litewski określają charakter połączenia Wielkiego Księstwa Litewskiego z Koroną Polską i nadają szereg przywilejów bojarom Wielkiego Księstwa, zastrzegając, że mogą z nich korzystać tylko ci, którzy będą używać herbów, nadanych im przez szlachtę polską”, *AU*, nr 51, s. 60.

który w 1499 r. przez J. Łaskiego został włączony do kodeksu⁴⁰. Był to akt spisany 24 lipca 1499 r. podczas sejmu w Wilnie, na którym była rozważana kwestia odnowienia dawnych akt unijnych. Został sporządzony przez Radę Panów Litwy oraz w imieniu wszystkich zebranych i zostały w nim na nowo określone stosunki z Polską. Ustalono mianowicie, że znowu nabierają mocy prawnej dawne porozumienia unijne między Jagiełłą a Witoldem, omówiono porządek wyboru władców – wielkiego księcia litewskiego na Litwie oraz króla Polski w Polsce, i postanowiono, że w porozumieniach odrzuca się wszystkie wcześniejsze wpisy, które mogłyby być upokarzające dla Litwinów czy Polaków *wobec publicznego honoru*. Z drugiej strony trzeba zwrócić uwagę, że J. Łaski nie włączył do Statutu dokumentu sporządzonego 6 maja 1499 r. w imieniu Rady Polski, w którym był wpisany transumpt aktu szlachty polskiej, wydanego w Horodle w 1413 r.⁴¹

Teksty aktu horodelskiego zostały uzupełnione przez znajdujące się na marginesach przypisy, sporządzone przez autora kodeksu w 1506 r., które to przypisy wyjaśniają treść dokumentu⁴². Tradycja ta została utrzymana i rozpowszechniona przez późniejszych autorów kodeksów prawnych.

Struktura zbioru praw *Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae* J. Przyłuskiego w porównaniu ze „Statutem Łaskiego” była o wiele bardziej złożona. Teksty zbioru – według treści oraz przeznaczenia – zostały podzielone na sześć ksiąg. Księga piąta *Ivris, Statvtorvm ac privilegiorvm Reg. Pol. De Provincijs seu Dvcatibus Regno Pol. Unitis, ac Externis. Item de Pace, ac Legationibus. Liber V.* (l. 681–851)⁴³ poświęcona została omówieniu stosunków Królestwa Polskiego z względem niego bardzo odmiennymi, według statusu państwowymi oraz terytorialnie podmiotami (Wielkim Księstwem Litewskim, Prusami, Mazowszem, Oświęcimiem, Zatorem i in.). Nowym elementem kodeksu J. Przyłuskiego były teksty napisane przez samego autora kodeksu, które miały na celu dostarczenie czytelnikowi dodatkowych informacji. Otóż tekst piątej księgi zaczyna się od *Przedmowy*, w której autor przedstawia Królestwo Polskie oraz związane z nim historycznie terytoria. Pierwszy rozdział tej księgi, poświęcony Wielkiemu Księstwu Litewskiemu

⁴⁰ Pośród wpisów znajdujących się na odwrocie oryginału (*in dorso*) są wpisy dokonane w XVI w, wskazujące powiązania dokumentu z 1499 r. z dokumentem horodelskim z 1413 r.: *Litvani confirmant et renovant pacta cum Polonis per Wladislaum regem et Vitoldum ducem 1413 facta declaratione articuli de electione regis et ducis, quod neutri non vocatis alteris ad electionem procedent; Antiqui articuli de electione regis Poloniae et magni ducis Lithuaniae confecti per praelatos tam spirituales quam seculares (sic) et barones magni ducatus Lithuaniae confirmatur*: [„W Wilnie, 24 lipca 1499 r. Panowie rady litewskie, zatwierdzając układ z Koroną, transumują dokument, wydany 2 października 1413 przez bojarów litewskich w Horodle”], *AU*, nr 76, s. 126.

⁴¹ Tekst niniejszego dokumentu był opublikowany w: *AU*, nr 73, s. 121–122.

⁴² Więcej o tych odsyłaczach: *ibidem*, s. 62–69.

⁴³ Pisownia w języku łacińskim drukowanego tekstu J. Przyłuskiego pozostaje niezmienną.

(*De Magno Ducatu Lithuaniae*), również rozpoczyna się od *Przedmowy*, w której opowiedziana została krótka historia Litwy, oprócz innych fragmentarycznych wiadomości mówi się o tym, że Jagiełło na wieczne czasy inkorporował Wielkie Księstwo Litewskie do Korony. Po *Przedmowie* został zamieszczony tekst dokumentu władców, wydany w 1413 r. w Horodle, z adnotacją na marginesie, że tekst ten pochodzi ze „Statutu Łaskiego”. J. Przyłuski, nie zmieniając treści, przepisał ze „Statutu Łaskiego” również dokument Rady Panów Litwy z 1499 r. z wpisanym do niego transumptem aktu bojarów Litwy, wydanego w 1413 r. w Horodle. Na marginesach obu dokumentów J. Przyłuski przepisał również znajdujące się w kodeksie J. Łaskiego przypisy, nie zmieniając ich treści, z zaledwie nieznacznymi zmianami redakcyjnymi.

W przygotowanym w języku łacińskim w 1554 r., lecz w XVI w. niewydanym zbiorze S. Sierakowskiego⁴⁴, znalazło się streszczenie wspólnego aktu władców wydanego w 1413 r. w Horodle z adnotacją, że jako podstawę wykorzystano tekst znajdujący się w „Statucie Łaskiego”⁴⁵. W streszczeniu powiedziano, że wszystkie ziemie Wielkiego Księstwa Litewskiego podlegają inkorporacji do Królestwa Polskiego, przedstawiono też porządek wyboru władców oraz zwoływania wspólnych zjazdów. W zbiorze S. Sierakowskiego – z odsyłaczem do „Statutu Łaskiego” – zostało zamieszczone także streszczenie dokumentu z 1499 r. Rady Panów Litwy, w którym to dokumencie znajduje się też transumpt aktu horodelskiego bojarów Litwy z 1413 r.⁴⁶

⁴⁴ Zbiór po raz pierwszy ukazał się drukiem: *Jana Sierakowskiego układ systematyczny prawa polskiego z r. 1554*, wydał B. Ulanowski, „Archiwum Komisji Prawniczej”, t. 6, Kraków 1897, s. 99–233.

⁴⁵ 917. *In primis magnus ducatus Lithuaniae cum aliis terris sibi annexis regno Poloniae est appropriatus, incorporatus, invisceratus, coniunctus, adiunctus, confoederatus, annexus cum omni iure mero et mixto, ut coniunctis viribus hostibus communibus facilius et fortius resistere possint. Item Lithuani nullum pro magno duce Lithuaniae habituri, nisi regem Poloniae cum consilio consiliariorum utriusque domini tam regni quam magni ducatus electum. Et similiter Poloni, rege se liberis decedente, non debent sibi regem sine consilio Lithuanorum eligere. Item conventiones necessarias in Lublin aut Parczow vel in aliis locis aptis Poloni cum Lithuanis, quando necesse fuerit, celebrare debent pro commodo et utilitate utrorumque dominiorum. Wlad. Jag. et Witholdus fol. CXXV et sequentibus. Cap. In nomine Domini etc. Clarius illic.*, „Archiwum Komisji Prawniczej”, t. 6, s. 220.

⁴⁶ 920. *Postquam autem Iohan. Alb. rex in regem Poloniae et Alexander in magnum ducem Lithuaniae assumpti sunt, visum est necessario utriusque domini consiliariis tam videlicet Polonis quam Lithuanis inscriptiones foederum innovare et confirmare, prout confirmaverunt, promittentes ipsi praelati Lithuaniae nunquam Polonos in eorum necessitatibus et adversitatibus deserere, sed semper consilia, auxilia et favores fideliter ministrare, bella aut guerras nulli praeter scitum, consilium et assensum ipsorum Polonorum facere aut movere. Cetera, ut supra, cum declaratione articuli de electione regis et magni ducis etc. Praelati Lithuaniae fol. CXXX et sequenti Cap. In nomine Dni. Sed omnia praemissa clarius in ipsi privilegiis expressa sunt. Ibidem, s. 221.*

Nową kartę w istnieniu i funkcjonowaniu dokumentów horodelskich z 1413 r. w publicznej przestrzeni Królestwa Polskiego otworzyły zbiory praw przygotowane i opublikowane w językach łacińskim i polskim przez J. Herburta. W 1563 r. drukiem ukazał się po łacinie zbiór J. Herburta *Statuta Regni Poloniae in Ordinem Alphabeti digesta* ..., w którym teksty zostały ułożone w porządku alfabetycznym. W zbiorze tym dokumenty horodelskie, idąc za tekstami kodeksów J. Łaskiego i J. Przyłuskiego, bez dokonywania zmian w nagłówkach ani w treści, zostały zapisane w rozdziale „Unie” (*Vnio. Rex Ducatus ad ferenda onera Regno vniat*). Rozdział poświęcony uniom J. Herburta rozpoczyna wstępem, napisanym, jak świadczą przypisy na marginesach, w oparciu o wydane przez Zygmunta Starego dokumenty z 1510, 1539 oraz 1543 r., w których jest mowa o tym, jak powinno się rozumieć oraz oceniać wspomniane unie. Pod tekstem wprowadzającym zapisano akt władców, wydany w 1413 r. w Horodle, który został opatrzony tytułem *Magnus Ducatus Litwaniae, regno Poloniae incorporatur*, z uwagą na marginesie, że tekst jest wzięty ze „Statutu Łaskiego”. Inaczej niż teksty łacińskie niniejszego dokumentu przytoczone przez J. Łaskiego oraz J. Przyłuskiego, tekst J. Herburta został podzielony na akapity. Przypisy na marginesach są powtórzeniem przypisów J. Łaskiego. Transumpt aktu bojarów Litwy, wydanego w Horodle, zapisany w 1499 r. w dokumencie *Tempore Joannis Alberti regis Poloniae, et Alexandri magni ducis Litwaniae, barones et consiliarii, Magni Ducatus Litwaniae, confirmant inscriptiones, per antecessores eorum cum Regno Poloniae factas* również niczym się nie różni od przytaczanych przez J. Łaskiego oraz J. Przyłuskiego tekstów niniejszego transumtu.

W 1570 r. został wydrukowany, przygotowany przez J. Herburta, zbiór praw w języku polskim *Statuta y przywileie koronne z łacińskiego ięzyka na polskie przełożone nowym porządkiem zebrane y spisane przez Jego W. Pana Jana Herborta z Fulsztyna, Kastellana Sanockiego starostą Przemyskiego etc. W Krakowie, w Drukarni Mikołaja Szarffenberga, Mieszczanina y Bioliopole Krakowskiego, Roku Pańskiego*. Niniejsze kompendium było dostępne nie tylko dla tych, którzy czytają po łacinie, wobec czego było powszechnie używane w sądownictwie, przypuszczalnie miało najsilniejszy oraz najdłużej trwający wpływ na publiczne życie społeczne w czasach Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Statut J. Herburta w języku polskim był złożony z 3 części, nazywanych księgami⁴⁷. W *Przedmowie*

⁴⁷ *Statut sam w sobie ma troie ksiąg: W pierwszych księgach około wszech y kaźdey z osona osobach poczawszy od Krola Jego Mil. y Rad a Dignitarzow Koronnych, aż do namnieyszego stanu osob rzecz się toczy; We wtorych księgach o Sądziech wszelakich y Urzędnikach ziemskich, ktemu o wszelakich sprawach sądowych, także o Gleyciech y Woynie omawiaią; W trzecich księgach Przywileie Koronne, potym Księstw, nakoniec ziem niektórych są włożone*. In: *Statuta y przywileie koronne z łacińskiego ięzyka na polskie przełożone nowym porządkiem zebrane y spisane przez Jego W. Pana Jana Herborta, 1570, Registr Statutowy*, Oddział Rękopisów Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich, XVI/2–33.

autor statutu zwraca się do władcy, Zygmunta Augusta, ze słowami o dobrze uporządkowanym, przez dobrego władcę wspólnie z lojalnymi poddanymi rządzonym państwie – Rzeczpospolitej. Autor podkreśla też, że Korona nie jest gorsza od innych państw, a nawet lepsza, wymieniani są władcy Polski – Piastowie oraz Jagiellonowie, jako osoby dbające o Koronę, wysławiany jest władca Rzeczpospolitej Obojga Narodów, Zygmunt August. Patrząc w przeszłość, zwraca szczególną uwagę na to, że każdy, kto czyta historię, wie, iż Jagielle, pradiadowi króla, nic nie sprawiało tak wielkiego zmartwienia, jak sprawy unii oraz uporządkowania prawa, czyli egzekucji⁴⁸.

W księdze trzeciej – *Przywileje* – wymieniane są przywileje koronne księstw litewskiego, ruskiego, pruskiego, oświęcimskiego, zatorskiego, kijowskiego oraz ziem sandomierskiej, bielskiej, podlaskiej, wołyńskiej⁴⁹. Rozdział poświęcony przywilejom księstw podlegających Koronie Polskiej⁵⁰ rozpoczyna się dwoma tekstami wprowadzającymi, w których w oparciu o akta władcy Zygmunta Starego z 1510 r. oraz z 1539 r., przytaczane są argumenty, uzasadniające zjednoczenie księstw z Królestwem Polskim oraz wynikające z tego korzyści⁵¹. Następnie podano przekład na język polski dokumentu władców Jagiełły i Witolda, wydanego w 1413 r. w Horodle (l. 656–662). Nagłówek tego tekstu *O Wielkim Księstwie*

⁴⁸ ... *koždy, ktory historyą naszą czyta znaydują to, iż Jagiełłą Pradziada Waszey Kro. Mi. Nic więcey nieturbowało iedno Unia, a wprawienie Praw naszych w swoy skutek i w klubę, co my Exequucyą zowiemy...*, ibidem, l. 1–6.

⁴⁹ *Statutu Koronnego Księgi Trzeciej: a ktore w sobie zamykają przywileje Koronne y Księstw wszystkich Koronie podległych: iako Księstwa Litewskiego, Ruskiego, Pruskiego, Oświęcimskiego, Zatorskiego, Kiiowskiego, y ziemie Sandomirskiej, Bielskiej, także Podlaskiej y Wołyńskiej*, ibidem, l. 577.

⁵⁰ *O ziednoczeniu Księstw. Przywileje Księstw Koronie Polskiej podległych: jako Księstwa Litewskiego, Ruskiego, Pruskiego, Oświęcimskiego, Zatorskiego, y Kiiowskiego*, ibidem, l. 655.

⁵¹ *Okolo ziednoczenia księstw z Koroną. Gdyż wszystkim rzecz iest doświadczona, iż moc skupiona y ziednoczona zwykła byc zawżdy mocniejsza niż rozdzielona, obiecujemy pilność wczynić, abysmy Wielkie Księstwo Litewskie y ziemie pruskie y inne ziemie pograniczne Krolestwu do iedności przywieść mogli, y iako nasadniewy będzie mogło byc w to wgdzac będziemy, aby wszyscy brzemiona spolnie nosili y Moneta iednaką pospolicie brali, a zwłaszcza gdy Seym oboiem Panstwam przerzeczonym ku skończeniu postanowimy. Na lewym marginesie obok tego tekstu znajduje się przypis: Zygmunt w Krakow[wie]1510, List 5.; Podobnasz temu Ustawa. Gdyż rozmaitemi przykłady bywamy nauczeni, iż moc ziednoczona iest mocniejsza niż rozdzielona. Co my pilniey w vmysle naszym rozważając a widząc Krolestwu naszemu większe teraz y cięższe niż kiedy przedtym nieprzespieczności nalegac, abysmy ie tedy tym łatwiey od nas y poddanych naszych gardl odpędzić mogli obiecujemy pilne staranie czynić wszelkim sposobemwczciwym, aby Księstwa nasze Litewskie Zatorskie y Oświęcimskie y ziemie nasze Pruskie do tegosmy przywiedli (ponieważ baczą w nieprzeapieczństwie Krolestwa naszego też swe nieprzespieczństwo byc, a iż Krolestwo nasze nie mogłoby vpaść krom vpadku onych ziem) wszyscy swe siły złączyli z Krolestwa naszego silami, iż gdyby możny iaki nieprzyaciel gwalt nam iaki wczynić chciał złączywszy vmysły y moc woienną w iedno lacwiewbysmy mogli onemu odeprzec. Na lewym marginesie obok tego tekstu znajduje się przypis: Zygmunt w Krak[owie]1539, ibidem, l. 655–656.*

Litewskim. Wcielenie ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego do Korony Polskiej z pozwoleniem herbow Litwie z Polski y niektórych wolności na ten czas Litwie daney jest tłumaczeniem na język polski nagłówka w języku łacińskim zamieszczonego w „Statucie Łaskiego”. Co prawda znajduje się w nim jedna poprawka, świadcząca o odmiennej sytuacji w Wielkim Księstwie Litewskim. W przytaczanym przez J. Herburtę nagłówku nie zostały zachowane słowa *Ruthenis exceptis*, które nie mogły być wpisane do oficjalnego zbioru praw po 1563 r., kiedy to Zygmunt August zrównał w prawach prawosławnych z katolikami. W przekładzie J. Herburtę teksty XV-wiecznych unii polsko-litewskich podano w takiej kolejności, jak w „Statucie Łaskiego”, na początku został zapisany akt horodelski z 1413 r., po nim znajdują się teksty dokumentów z 1401, 1438, oraz z 1499 r. W ostatnim dokumencie, z 1499 r., mającym tytuł *Za czasu Jana Olbrachta Krola Polskiego y Alexandra Wielkiego Książęcia Litewskiego Panowie y Rady Wielkiego Księstwa Litewskiego potwierdzaią zapisy przez przodki swe z Krolestwem Polskim wczynione*, został wpisany przekład na język polski transumptu aktu bojarów Litwy, wydanego w Horodle w 1413 r. Na początku tekstu transumptu znajdujący się na lewym marginesie przypis wyjaśnia, że jest to stary przywilej Jagiełły i Witolda⁵². Drugi przypis, mający miejsce na prawym marginesie, zwraca uwagę, że Litwini w Horodle zobowiązali się nie wybierać księcia bez zgody Polaków, swoją drogą Polacy również zobowiązali się nie wybierać władcy, nie uzyskawszy zgody Litwinów⁵³.

Kodeksy utworzone pod koniec XVI w. przez S. Sarnickiego oraz J. Januszowskiego pod względem przystosowania tekstów dokumentów horodelskich nie wnieśli niczego nowego, nie ma też nowej interpretacji tych tekstów. Od czasów „Statutu Łaskiego” jako najważniejsze powtarza się ciągle twierdzenie, że na mocy dokumentów horodelskich z 1413 r. została dokonana inkorporacja Wielkiego Księstwa Litewskiego do Królestwa Polskiego.

Podsumowując, można stwierdzić, że podczas kodyfikowania prawa koronnego w XVI w. w zbiorach prawa pisanego zostały wykorzystane teksty dokumentów wydanych w 1413 r. w Horodle przez władców Jagiełłę i Witolda oraz bojarów litewskich. Akt władców w kodeksach jest odczytywany jako przywilej, co legitymowało zapisane w nim zobowiązania. Spisanym i ogłoszonym na początku XV w. porozumieniem między dwoma państwami, które były rządzone przez przedstawicieli jednej dynastii Giedyminowiczów, w czasach nowożytnych próbowano nadać nowe znaczenie. Wpisanie wydanego w imieniu władców Polski i Litwy oraz bojarów litewskich w 1413 r. w Horodle aktu do kodeksów prawa polskiego miało na celu uprawomocnienie polskiej interpretacji unii polsko-litewskiej z XV w.,

⁵² *Włożenie stare[go] przywileiu ktory iest wydan za czasu Władysława Jagiella i Witowda*, ibidem, l. 667.

⁵³ *Litwa bez wiedzienia polakow nie ma Książęcia obierać, także też polacy bez Litwy*, ibidem, l. 668.

której myśl przewodnią stanowiło twierdzenie, że w 1413 r. wolą króla Polski Jagiełły oraz wielkiego księcia Litwy Witolda – przy akceptacji możnowładców i bojarów katolików Litwy – Wielkie Księstwo Litewskie zostało inkorporowane do Korony Polskiej. Każdy nowy kodeks prawa pisanego Królestwa Polskiego, w którym powtarzano twierdzenie o inkorporacji, utrwalał tę myśl w świadomości społeczeństwa. Wpisanie dokumentów horodelskich, podobnie jak innych dokumentów dotyczących unii polsko-litewskich, do zbiorów prawa kodyfikowanego rozpowszechniło oraz zatwierdziło w pamięci historycznej Polaków, jak też w kulturze prawnej odbiór Wielkiego Księstwa Litewskiego jako nieodłącznej części Królestwa Polskiego (Korony). Porozumieniom sformułowanym na początku XV w. w czasach nowożytnych zostały nadane nowe znaczenia. Taka interpretacja była powtarzana również w XVII–XVIII w., rozpowszechniła się wśród szlachty polskiej i ostatecznie została przejęta przez historyków.

Całkowicie odmienne były losy aktów horodelskich w prawie Wielkiego Księstwa Litewskiego, które zaczęto kodyfikować w XVI w. W pierwszym Statucie Litewskim dokumenty z 1413 r. nie zostały wykorzystane. W pierwszym kodeksie kodyfikowanego prawa w ogóle nie ma nawet wzmianki o związkach unijnych z Królestwem Polskim. O ich istnieniu można jedynie domyślić się z tytułu Zygmunta Starego oraz 25 artykułu I rozdziału, skąd dowiadujemy się, że władca Litwy jest również królem Polski. Celem twórców Pierwszego Statutu Litewskiego było prawne zagwarantowanie równoprawności stosunków unijnych między Polską a Litwą, a za najważniejsze uznali – ustanowienie całkowitej niezależności Litwy, wzmocnienie identyfikacji politycznej państwowości Wielkiego Księstwa Litewskiego⁵⁴. Na temat aktów horodelskich nie wspomina się również w Drugim Statucie Litewskim z 1566 r. Nie ma nawiązań do wspólnego aktu władców Jagiełły i Witolda lub innych dokumentów horodelskich również w przygotowanym w okresie Rzeczypospolitej Obojga Narodów Trzecim Statucie Litewskim z 1588 r. W Statutach Litewskich językiem prawa zostało sformułowane oraz utrwalone pojęcie suwerennego, do żadnego innego państwa nieprzyłączonego państwa litewskiego. W Statutach tych nie ma słów – „inkorporacja Wielkiego Księstwa Litewskiego do Królestwa Polskiego”.

Dlaczego stało się tak, że w dwóch państwach – w Królestwie Polskim oraz Wielkim Księstwie Litewskim – rządzonych przez jednego władcę, przygotowane Kodeksy, które zostały w XVI w. przez tegoż władcę potwierdzone, tak bardzo były od siebie różne? Szukając odpowiedzi na to pytanie, warto przyjrzeć się wyjaśnieniom D. Kuolysa. Otóż podkreśla on, że Pierwszy Statut Litewski był przygotowywany i redagowany w czasie, kiedy magnateria litewska starała się

⁵⁴ Por.: I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius, *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*, Vaga, 2001, p. 39, 69–112.

zrealizować obszerny program wzmacniania państwa litewskiego, zachowania odrębności narodowej, a sam zbiór praw stanowił niezmiernie istotną część tego programu. Na początku XVI w. zatroszczono się również o pierwszą narodową kronikę – pierwsze wyczerpujące opowiadanie o dawnych dziejach narodu litewskiego, na nowo odświeżono i starano się urzeczywistnić ideę Królestwa Litewskiego⁵⁵. Po dwudziestu latach, kiedy przygotowywano nową redakcję Statutu, bojarstwo Wielkiego Księstwa Litewskiego, walcząc o zwiększenie swoich praw politycznych w Księstwie, jak również magnateria, twarzą bronili suwerenności oraz integralności Księstwa jako swojej ojczyzny. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na zderzenie dwóch różnych opowiadań na temat wydarzeń w Witebsku w 1562 r. Anonimowy kronikopisarz polski opisał bojarów litewskich jako pozbawioną skodyfikowanego prawa społeczność, która tylko pod naciskiem Polaków, *zaczęła co nieco na temat swoich praw przemawiać*. Tymczasem bojarstwo litewskie w swoim opowiadaniu przedstawiło się jako od dawna mające prawa *wolnych poddanych* oraz dążące do zatwierdzenia tych praw, troszczące się o los swojej Republiki⁵⁶ społeczeństwo. To zderzenie dwóch różnych narracji, które zostały ujawnione przy okazji wydarzeń witebskich, w wigilię unii lubelskiej stawało się coraz bardziej wyraziste⁵⁷. Podczas prowadzenia badań nad sytuacją w Wielkim Księstwie Litewskim w przeddzień unii lubelskiej D. Kuolys po raz kolejny powraca do problematyki „poprawienia” aktu horodelskiego. Autor łączy to z ogłoszeniem w 1563 r. likwidacji, ustanowionego aktem horodelskim z 1413 r., ograniczenia praw politycznych dla niekatolików i akceptacją *dołączenia oraz zapisania praw krajowych oraz przywilejów wolności do nowo pisanego statutu*. D. Kuolys przypuszcza, że akt horodelski prawdopodobnie w 1563 r. w sejmie wileńskim był poprawiany tak, aby można było go razem z innymi przywilejami krajowymi dołączyć do Drugiego Statutu Litewskiego⁵⁸. Autor zaznacza, że unia lubelska w 1569 r. otwarcie przeczyła Drugiemu Statutowi Litewskiemu, zawartym w nim zatwierdzonym prawom oraz swobodom elit politycznych Wielkiego Księstwa. Dlatego nie zważając na deklarowaną przez obie strony zgodę, postanowienia lubelskie Litwini nie bezpodstawnie odbierali jako wielką krzywdę wyrządzoną ich krajowi, jako przymusowe zniszczenie suwerennej Republiki Litwy. Z drugiej strony ogłaszający Republikę Litewską Drugi Statut został przez szlachtę polską

⁵⁵ D. Kuolys, *Res Lituana*, p. 135–138.

⁵⁶ Jest to nazwa konsekwentnie stosowana przez D. Kuolysa.

⁵⁷ Ibidem, s. 162. Omawiane przez D. Kuolysa teksty z 1562 r. były publikowane w: *XVI amžiaus Lenkijos ir Lietuvos politinės kultūros šaltiniai (1562 metų tekstai)*, pod red. Jūratė Kiaupienė, Vilnius 2008.

⁵⁸ D. Kuolys, *Res Lituana*, p. 165–166.

odebrany jako jedna z największych przeszkód do wprowadzenia w życie postanowień unijnych. Na żądanie posłów polskich już latem 1569 r., podczas wspólnego sejmu w Lublinie, została wyznaczona komisja *do wprowadzenia poprawek w statucie Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Według ustawy sejmowej *Deputowani do komisji winni mieć przed sobą statut Polski [Statut Jana Łaskiego z 1506 r.] i najściślej według niego prawo litewskie spisać, żeby już we wszystkich naszych ziemiach, jak w jednej Rzeczypospolitej, ludziom można byłoby przedstawiać jednolite i nierozwlekle prawodawstwo, a te poprawki oni Nam na najbliższy Sejm Powszechny dostarczyć będą musieli*. W ten sposób pierwszy sejm obojga narodów zobowiązał się przystosować Statut Litewski do norm unii oraz prawodawstwa Polski. Jednak złożona z możnowładców i bojarów Litwy komisja litewska oraz obywatele kraju przede wszystkim dążyli do *poprawienia unii* – by, posługując się nowym kodeksem państwowym, obronić swoją Republikę, wzmocnić swoje ciało polityczne. Wprowadzenie poprawek unijnych oraz odnowienie swojej Republiki stało się dla Litwy najważniejszym, wszystkie jej siły polityczne jednoczącym programem⁵⁹. I to właśnie – zdaniem D. Kuolys – stanowi klucz do odpowiedzi na pytanie, dlaczego w XVI w. w rządzonych przez jednego władcę państwach: Polsce oraz Litwie wyniki kodyfikowania prawa tak bardzo się od siebie różniły, dlaczego w litewskich kodeksach prawnych zawarte w akcie horodelskim z 1413 r. twierdzenie o inkorporacji Wielkiego Księstwa Litewskiego „nie ukorzeniło się” nawet po podpisaniu unii lubelskiej.

Z drugiej strony trzeba pamiętać, że pochodzący z 1566 r. Drugi Statut Litewski w jednym przypadku został jednak uzupełniony ustawami z aktu horodelskiego. Otóż w 1569 r., w momencie przygotowań do unii lubelskiej w ustawy z aktu horodelskiego wyposażono te fragmenty Drugiego Statutu Litewskiego, które były przeznaczone do użytku na odłączonych od Wielkiego Księstwa Litewskiego a dołączonych do Królestwa Polskiego terytoriach. Ten uzupełniony wariant Statutu Litewskiego znany jest w skróconej nazwie jako Statut Wołyński („Statvt Wielkiego Xięstwa Litewskiego, którym się teras Woiewodztwa Kiiowskie, Wołyńskie y Bracławskie sądzą z yllustraciami”). F. Piekosiński, publikując tekst Statutu Litewskiego, omawia ten Statut Wołyński, odpisy jego tekstu oraz przytacza znajdujące się w Statucie Wołyńskim uzupełnienia, które pokazują, jak wykorzystując horodelski dokument władców z 1413 r., próbowano dopasować Statut Litewski z 1566 r. do prawodawstwa Królestwa Polskiego⁶⁰.

⁵⁹ Ibidem, s. 211–214.

⁶⁰ *Pomniki prawa Litewskiego*, wyd. F. Piekosiński, „Archiwum Komisji Prawniczej”, t. 7, Kraków 1900, s. 334, 353, 360, 371–373, 385, 390, 463, 465.

Źródła interpretacji akt Horodelskich w historiografii polskiej i litewskiej

W XV w., podczas trwania dyskusji politycznych na temat rozumienia oraz przystosowania dokumentów horodelskich, w napisanej przez Jana Długosza (1415–1480) historii Polski (*Historia Poloniae*) znalazł się nie tylko pełny tekst aktu władców z 1413 r., ale i jego interpretacja. Jest to pierwsza znana historykom publikacja tekstu horodelskiego⁶¹.

Opisując zjazd, który miał miejsce w Horodle 2 października 1413 r., autor nakreśla cele oraz dążenia władców Polski – Jagiełły, oraz Litwy – Witolda, zaznaczając przy tym, że ci oboje słynni oraz zaci książęta – król Polski Władysław oraz wielki książę Litwy Witold Aleksander, będąc bardzo dobrymi władcami swoich ziem oraz księstw, starali się terytoria Litwy oraz Żmudzi, które już od dawien dawna były włączone do Królestwa Polskiego oraz wewnętrznie zjednoczone, jeszcze ściślej i mocniej powiązać z Królestwem Polskim. Podejmowali oni starania, żeby naród polski był połączony ze Żmudzinami i Litwinami podwójnym, trudnym do rozwiązania węzłem – porozumieniem wieczystym. Za radą króla Rzymu oraz Węgier Zygmunta, zwołują zjazd oraz łączą, skupiają i jednoczą rody Królestwa Polskiego posiadające herby z najszlachetniejszymi rodami panów Litwy. Wydają też pozwolenie Litwinom do korzystania z herbów jako symboli szlachectwa, które od dawnych czasów posiadała szlachta koronna, herby te zostały nabyte przez ich ojców i praojców za czyny bohaterskie. Tytuły jak też herby szlacheckie nadawane są tym, którzy dotąd nie posiadali szlachectwa ani herbów szlacheckich. Co więcej, panom Litwy nadawane są prawa najkorzystniejsze, podobne do tych, z których słynne jest Królestwo Polskie, zwalniając ich tym samym od danin, służb oraz obowiązków, które ciążyły na nich, jak na kupowanych i sprzedawanych niewolnikach. Świadczy o tym treść sporządzonego podczas zjazdu dokumentu (wspólny akt władców z 1413 r. – J.K.).

Te najważniejsze wątki wynikające z interpretacji J. Długosza były powtarzane przez jemu współczesnych oraz wielu historyków polskich w czasach późniejszych.

Początki litewskiej interpretacji wydarzeń horodelskich znajdujemy w Kronikach Litewskich. W datowanych na połowę XV w. wczesnych tekstach tak zwanego Krótkiego zводу kronik nie ma wzmianki o zjeździe horodelskim ani o zawartych na nim porozumieniach. Wiadomości o zawartej przez Jagiełłę i Witolda umowie oraz nadaniu polskich herbów rodowych bojarom Litwy pojawiły się w „Kronice Litwy i Wielkiego Księstwa Żmudzkiego”, która została spisana na początku XVI w., a została powtórzona w napisanej kilka dekad później Kronice Litewskiej, tak zwanej Kronice Bychowca.

⁶¹ *Joannis Dlugossii Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae, liber undecimus (1413–1430)*, Varsaviae 2000, s. 15–21.

W „Kronice Litwy i Wielkiego Księstwa Żmudzkiego” w dwóch miejscach znajdujemy zapis mówiący o spotkaniach oraz porozumieniach władców Królestwa Polskiego oraz Wielkiego Księstwa Litewskiego, Jagiełły i Witolda. Owszem, w obu przypadkach nie został wskazany rok 1413, lecz z treści wynika, że są tutaj opisywane właśnie wydarzenia horodelskie.

Po raz pierwszy, błędnie wskazując datę 1411 r., opowiedziano, jak król Jagiełło na Litwie (miejsce nie została wskazana) spotkał się z Witoldem oraz panami Litwy, w imieniu swoim i Rady Koronnej sporządził porozumienie, że gdyby Witold nie posiadał potomków, a Jagiełło je miał, to jego dzieci powinny zostać władcami Korony Polskiej oraz Wielkiego Księstwa Litewskiego. Natomiast gdyby potomków nie posiadał Jagiełło, a Witold miał dzieci, wówczas to one powinny zostać władcami Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Takie porozumienie na piśmie dla Litwy zatwierdzili panowie Korony, natomiast panowie Litwy przysięgli, że innych władców swoich wybierać nie będą, z wyjątkiem potomków Jagiełły lub Witolda: (*„Унья Литвы з поляками. Року 1411. Кроль Ягејло, з[ъ] ехавши до Литвы з Витолтом и панамы литовскими, постановене и примирье першое постановил и отновил именем рад коронных тым обычаем: если бы Витолт не мел детей, а Ягејло мел, то дети его на короне Полской и на Великом князстве Литовском пановати мели, также если бы Ягејло детей не мел, а Витолт мел, теды в короне Полской и Великом князстве Литовском пановати мели. А так записами в Короне и Литве тое ствердили и панове коронные Литве, а литовские паны коронным присягли, же инших панов собе не обирать, тылко потомства Ягејлово и Витолтового. На той час един кознодея при обецности королевской мел казане о вери от створеня света и о згрешеню Адамовом”*)⁶².

Po raz drugi, pod datą 1424 kronikarz zanotował krótką relację, której nadał tytuł *Polacy z Litwą jedność potwierdzili*. Relacja traktuje o tym, jak Jagiełło z Witoldem, z udziałem członków Rady Panów Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz książąt kijowskich i wołyńskich, Giedroyciów, Zbaraskich, Wiśniowieckich oraz Zasławskich, jak też panów obu państw, zwołali w Horodle zjazd. Podczas tego zjazdu król Jagiełło z Witoldem, swoim bratem, odnowili oraz zatwierdzili zjednoczenie obu narodów – polskiego i litewskiego. Ponadto król nadał bojarom litewskim oraz ruskim, tylko tym, którzy byli chrześcijanami, wolności, prawa oraz herby, jak też zwyczajem polskim zwolnił [tych bojarów] z niektórych obowiązków: (*„Знову едностъ подтвердили поляки з литвою. Кроль Ягејло потым приехал до Литвы, а у Городла мел з Витолтом з[ъ]езд и з панамы*

⁶² ПСРЛ, т. 32: Хроника Литовская и Жмойтская, s. 76–77.

радными Великого князства Литовского, также и с князаты уделными, киевским, волынским, Гедроцким, Збаразским, Вишневецким и Жеславским, и панами обоих панств. Там кроль Ягейло з Витолтом, братом примирье и з[ъ] едночене тых двох народов, полского и литовского, отновили и потвердили, надто кроль надал шляхте литовской и руской тым толко, которьи были христианами, волности, слободы и гербы, обычаем полским вынявши то, абы ча розказане завше великого князя были готовыми и повинны замки будовати и гостинъци направляты, и дани звыклыи довать до скарбу княжого”)⁶³.

Autor „Kroniki Bychowca” podał kilka odrębnych relacji dotyczących wydarzeń horodelskich z 1413 r. i opisał je, nieprawidłowo wskazując ich miejsce oraz czas. „Kronika Bychowca” w porównaniu z wcześniejszymi zbiorami kronik litewskich zawiera najpełniejszą wersję historii Litwy, zapisaną do połowy XVI w. Co niezmiernie istotne, wypełnia ona luki w wiadomościach ważnych do poznania rządów Witolda⁶⁴.

W pierwszej relacji z „Kroniki Bychowca”, którą można powiązać z wydarzeniami horodelskimi z 1413 r., spotkanie Jagiełły z Witoldem przesunięte zostało do Przemyśla w Polsce, bez wskazania jakiegokolwiek daty. W drugiej relacji rzecz dzieje się prawdopodobnie w Łucku, kiedy to w obecności cesarza Zygmunta omawiana była kwestia koronacji Witolda. Jednak treść tych relacji nie pozostawia wątpliwości, że poza innymi źródłami, są one oparte głównie na dokumentach przyjętych podczas zjazdu horodelskiego w 1413 r.

Otóż w tekście „O porozumieniu Jagiełły z Witoldem dotyczącego ich potomków, jak też o wyzwoleniu Żmudzi oraz jej ochrzczeniu” czytamy: *Y po onom poboiszczy na zimu ziedetsia Witolt z korolom Jagoyłom w horode Peremyśli, y pocznet howoryty korol Jagoyło bratu swojemu velikomu kniaziiu Witoltu, ieszcze buducz y oba w dobrom zdorowi, tym obycaiem: »Miły brate, ia mił try żony, a teper ieśmy poniał czetwertuiu, rusku, a ni so odnoiu ditey ne maiu, a ty także detey ne maiesz. A tak meży soboiu zmwomo y prysiahu wczynimo, iesli ja budu met` dety, a ty ne budesz mety, nechay moi dety budut Korunoiu y Welikim Kniastwom panowaty po naszych żywotech, a kak li ia detey ne budu mety, a ty budesz*

⁶³ Ibidem, s. 79.

⁶⁴ Tekst Kroniki Bychowca został opublikowany w: *ПСРЛ*, т. 32, *Хроника Быховца*, с. 151. Odnaleziony w pierwszej połowie XIX w. rękopis tekstu nie był pisany przez jego autora z XVI w., a nawet nie był kopią spisną jeszcze w XVI w., tylko odpisem późniejszym ze źle zachowanej kopii. Na ostatniej stronie rękopisu Kroniki Bychowca znajdował się odręczny zapis wykonany pismem z XVII w. w języku polskim „Kronika Litewska z ruskiego języka na polski przetłumaczona”, aczkolwiek w rzeczywistości rękopis ten nie był tłumaczeniem z języka zachodnioruskiego na język polski, lecz jedynie transkrypcją znakami łacińskimi pierwotnego tekstu pisanego cyrylicą: R. Jasas, *Bychowco kronika ir jos kilmė*, [w:] *Lietuvos metraštis. Bychowco kronika*, p. 13.

metry, ino twoi dity nechay wsemu budut panowaty». Y kniaź weliki Witolt k tomu przywolił, y panowe polskii z litowskimi, y prysiahu meży soboiu dali, y zapisalisia korol z Witoltom, iż po ich żywotech, ieśli by korol Jagoyło ne meł detey, a Witolt meł, tohdy lachowe ne meli obirat na Korunu inszoho pana, tolko z detey Witoltowych, kotory by panował Korunoiu y Welikim kniastwom Litowskim. A iesli by Witolt ne meł detey, a Jagoyło meł, tohdy Litwa ne mela inde pana braty na kniazstwo Litowskoie, tolko syna korolewa. Y panowe lackije y litowskije słyszaczy to, y tym że obyczjem meży soboiu zapisalisia | y prysiahu panom swoim dali, iż po ich żywotech pana sobe ni otkul ne braty po ich żywotech, tolko detey ich, i roziechalisia rozno⁶⁵.

W drugiej relacji „O zbrataniu się wielmożnych Litwy z panami polskimi, przyjęciu herbów polskich oraz śmierci Witolda” teksty dokumentów horodelskich z 1413 r. Zostały wykorzystywane ze względu na związek ze sprawą koronacji Witolda. Opowiada się tutaj tak: *Potom cesar wezwał k sobe korola Jagoyła, y poczał iemu mowit: »Wižu sam, szto meży wami iest bractwo z Witoltom odno, iż panowie litowskij iest welmi walecznyi, a tak aby pana swojego kniazia welikoho Witolta ne namowili ku walce protyw tebe, y sztoby tebe walkoju trudnasty kotorie ne wczynili, a preto ia tobi ražu: namowlay kniazia welikoho Witolta, aby panow swoich namowił, sztoby panowe litowskije sodynoczyliasia z pany twoimi koruny Polskije, y wziali meży soboiu bratstwo y herby meży soboiu podawali, odyn ot odnoho, y tym by sia zpryiaźnili y w bratstwo przysli. Koli tohdy oni zbratiat meży sebe, y czerez to wžo nelzia budet im walki poczynaty na tebe y na zemlu Polskuii⁶⁶.*

Dalej opowiada się o tym, jak Jagiełło zwrócił się z prośbą do cesarza, aby on to wszystko powtórzył Witoldowi, a cesarz, goszcząc u Witolda, to wszystko mu przekazał. W odpowiedzi Witold rzekł: *„Ja toho ne mohu wczynity bez woli panow rad swoich”, y prosił cesara, aby pry tom był. „Kak budu panom swoim mowity tyie słowa; iż panom chrystyianskim, cesaru jeho miłosty sia widyt, y bratu mojemu korolu Jagoyłu, to sztoby meży tymi panstwami naszymi bye wpokoy, y też meży wami bratstwo, pryiaźń, sztoby wy z lackimi pany ubratalisia, herby ot nich pobrali”⁶⁷.* |

I cesar też poczał panom litowskim mowity, iż panowe lackij ne mohli inaczey wpokoju wczynity meży krolewstwom Czeskim y Polskim, a zawždy meży tymi krolewstwami walki bywali, a tak panowe lackij z pany czeskimi tym zbratylisia, iż

⁶⁵ ПСРЛ, т. 32, Хроника Быховца, с. 151.

⁶⁶ Ibidem, с. 152.

⁶⁷ Ibidem.

herby sobe lachowe pobrali u panow czeskich, y koli herby pobrali, a tym sia zbratyli, y ot tych że mest walka meży nimi perestala, y w pokoiu meży sebe żywuť⁶⁸.

Panowie litewscy tak odpowiedzieli cesarzowi i wielkiemu księciu Witoldowi: „*Miłosywy cesaru y gospodaru nasz, weliki kniaże Witolte. Lachowe ne była szlachta, ale byli ludy prostyi, a ni meli herbow swoich y welikimi daryt oho dochodyli w czechow. Beruczy tak welikii skarby ot nich y herbow swoich, iż życzyli, y szlachtoiu ich poczynili, y w herby swoj ich pryniali, ale my szlachta staraja, rymskaja, kotoryi predki naszymy z tymi herby swoimi zaszli do tych panstw y ich żywiali, a tak my teper ich majem y ich żywajem jako swoich, a czerez nich ne potrzebujem żadnych innych herbow nowych, ale sia derżym starych swoich, szto nam predki naszymy zostawili*“⁶⁹. Cesarz odrzekł możnym Litwy: *My to y sami wedajem, szto wy iest staraia szlachta rymskaia, ale ne dla toho, szto by ieste herby prymowali w lachow, żeby dla szlachectwa, bo wy starszaia szlachta y predniaia, [niż lachowe, ale herby w nich berete dla odynoctwa y dla bractwa meży wami, bo koli herby meży sebe poberete, tohdy odyn odnomu bratom zostanet, y powinien budet odyn odnomu spryiaty*⁷⁰.

A potem Witold namówił swoich panów, aby ci zbratali się z Polakami i przyjęli ich herby, aby w przeciwnym wypadku nie przeszkodzili mu w zdobyciu korony królewskiej, i tak do nich przemówił: *Wed że, koli korunu prynesut, y wy im za sia możete listy ich nazad odosłaty, a herby ich pokinuty, a swoi staryi za sia wziaty». Y panowe, słyszaczy tyi słowa od hospodora swojego, a życzczy jemu koruny y na to przyzwolili*⁷¹.

Różnice między interpretacjami litewskimi, zapisanymi w kronikach XVI w., a interpretacjami polskimi są oczywiste. Akcenty znaczeniowe skupione są na zatwierdzonym przez społeczność polityczną obu państw podziale władzy między ewentualnych potomków Jagiełły i Witolda, natomiast słowa *inkorporacja* w opowiadaniach litewskich nie znajdujemy. Historia przyjęcia herbów polskich przez bojarów litewskich została okraszona pochwałą możnych Litwy.

Te pierwsze pochodzące z kronik i latopisów późnego średniowiecza interpretacje przyczyniły się również do tego, że innych kształtów nabrały opowiadania polskie i litewskie, jak też zupełnie odmiennie ustaliły się tradycje wartościowania dokumentów horodelskich z 1413 r. Później były one pielęgnowane przez słynnych historyków Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Kończąc relację dotyczącą funkcjonowania dokumentów horodelskich w czasach Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego, trzeba pamiętać, że

⁶⁸ Ibidem, s. 152–153.

⁶⁹ Ibidem, s. 153.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem.

po przerwaniu w 1795 r. istnienia tych państw, w XIX w. i w pierwszej połowie XX w. dokumentom horodelskim zostały przypisane nowe „życia”, bardziej odpowiadające potrzebom nowo kształtujących się narodów polskiego i litewskiego. Jest to jednak temat na całkowicie inną opowieść.

Tłumaczenie *Greta Lemanaite-Deprati*

HORODLĚS DOKUMENTŲ
ANTSPAUDŲ KATALOGAS

KATALOG PIECZEŃCI DOKUMENTÓW
HORODELSKICH

Uzupełnieniem dla studiów nad sfragistyką i heraldyką horodelską jest katalog pieczęci. Został on opracowany według wzoru zastosowanego w publikacji Przemysława Nowaka i Piotra Pokory, *Dokumenty strony polsko-litewskiej pokoju melneńskiego z 1422 roku*, Poznań 2004. Zgodnie z nim na opis pieczęci składają się następujące elementy:

1. Identyfikacja właściciela tłoka
2. Brzmienie legendy
3. Opis wyobrażenia występującego w polu pieczętnym
4. Wymiary odcisku, barwa wosku, sposób połączenia z dokumentem, stan zachowania miski
5. Literatura i ewentualnie reprodukcje
6. Uwagi.

Pieczęcie znajdujące się przy zaginionym dokumencie adopcyjnym szlachty polskiej z 1413 r. są publikowane w oparciu o fotografię wykonaną na pocz. XX w. (ZNPB UJ sygn. 1966 III) i zachowane odlewy.

Horodlės sfragistikos ir heraldikos studijas papildo antspaudų katalogas. Jis parengtas remiantis principais, kuriuos savo publikacijoje *Dokumenty strony polsko-litewskiej pokoju melneńskiego z 1422 roku* (Poznań, 2004) taikė Przemysławas Nowakas ir Piotras Pokora. Pagal šį leidinį antspaudų aprašymas susideda iš šių elementų:

1. Spaudo savininko nustatymas.
2. Legendos tekstas.
3. Antspaudo vaizduliio aprašymas.
4. Antspaudo matmenys, vaško spalva, pritvirtinimo prie dokumento būdas, kiauto būklė.
5. Literatūra ir galimos reprodukcijos.
6. Pastabos.

Pražuvus 1413 m. Lenkijos šlėktų adopciniam dokumentui, prie jo buvę antspaudai skelbiami iš XX a. pradžioje datyτος nuotraukos (ZNPB UJ, sign. 1966 III) arba iš liejinių.

PIECZĘCIE PRZY DOKUMENCIE ADOPCYJNYM POLSKIEJ SZLACHTY Z 1413 R.¹

Jan Wroniszewski

Dokument adopcyjny wystawiony w Horodle 2 października 1413 r. przez polską szlachtę, reprezentowaną przez 47 rodów, zaginął niestety podczas II wojny światowej. Był on pierwotnie uwierzytelniony, 47 pieczęciami przywieszonymi na paskach pergaminowych w dwóch rzędach: 30 w górnym i 17 w dolnym, a także prawdopodobnie przywieszono do niego na sznurach jedwabnych pieczęć królewską. Pieczęcie uwierzytelniające ten akt znany dzisiaj przede wszystkim z opisów zamieszczonych we wzorcowym, jak na owe czasy, wydawnictwie W. Semkowicza i S. Kutrzeby² oraz z prac Władysława Semkowicza o szlachcie litewskiej³. Zachowały się wówczas 43 odciski, które w niejednakowym stopniu nie uległy zniszczeniu, i miska pieczętna po czterdziestej czwartej pieczęci, najpewniej z herbem Rawa. Spośród trzech oderwanych pieczęci jedna znana jest z odlewu (Macieja Suchodolskiego sędziego lubelskiego z herbem Janina). Nie mamy natomiast żadnych informacji o 2 oderwanych pieczęciach. Oprócz zachowanych fotografii, mamy możliwość dostępu do wizerunku interesujących nas pieczęci dzięki kopiom wykonanym w XIX i XX w. W zbiorach odlewów pieczęci Zakładu Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego znajdują się dwa zespoły (niekompletne) kopii pieczęci horodelskich, pochodzących z dokumentu polskich panów. Jeden z nich zawiera odciski w plastelinie przez cynfolię w formie negatywowej oraz wykonane z nich odlewy gipsowe. Zostały one sporządzone przez Władysława Semkowicza w związku z przygotowaniem wydawnictwa *Akta unji Polski z Litwą*⁴. Prace nad tymi dokumentami rozpoczęte zostały w 1911 r. W roku 1913 ukazała się w „Roczniku Heraldycznym” pierwsza

¹ Przedmiotem zainteresowania mojej pracy są tylko pieczęcie polskie. Kolejność pieczęci podana jest za edycją *Akta unji Polski z Litwą 1395–1791*, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków 1932, nr 49. Za tym wydawnictwem podaję również wymiary i napisy otokowe, w razie potrzeby korygowane w oparciu o fotografię. Pieczęcie bojarów litewskich w tym katalogu (nr 28, 30, 32–34, 36, 37, 40, 41, 44, 47) omawia Edmundas Rimša.

² AU, nr 49, s. 51–52.

³ W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle roku 1413*, „L-SP”, t. 3, Poznań 1989, s. 7–139.

⁴ Z. Piech, *Zbiory odlewów pieczęci w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego*, [w:] *Zbiory pieczęci w Polsce*, red. Z. Piech, W. Strzyżewski, Warszawa 2009, s. 343, 355, 362–364.

część opracowania W. Semkowicza o litewskiej szlachcie „zbratanej ze szlachtą polską w Horodle”. Poza zagadnieniami genealogicznymi, Semkowicz skupiał się również na kwestiach sfragistyczno-heraldycznych. Prowadząc kwerendę w archiwach krajowych i zagranicznych, badacz ten przygotowywał się również do zgromadzenia materiału ilustracyjnego. Plonem tej działalności zapewne są odciski w cynfolii i wykonane z nich odlewy gipsowe. Odciski w plastelinie przez cynfolię – choć nie wszystkie współcześnie znajdują się w idealnym stanie, cechują się precyzją wykonania, niełatwą do osiągnięcia wobec niewielkich rozmiarów pieczęci⁵. W zbiorze odlewów pieczęci Zakładu Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego znajduje się jednak również starszy zespół odlewów pieczęci polskich z 1413 r., wykonanych w gipsie powlekanym woskiem, kremowej barwy. Na odwrocie tych odlewów umieszczone są napisy w tuszu z datą wystawienia dokumentu: Horodło 1413, imieniem właściciela pieczęci oraz miejscem przechowywania pieczęci: „Archiwum w Nieborowie”. Zbiór ten jest znacznie starszy od semkowiczowskiego i, jak słusznie przypuszcza Zenon Piech, pochodzić musi z odlewów Bolesława Podczaszyńskiego⁶. Wniosek ów wyprowadzony został na podstawie komentarza wydawców dokumentu horodelskiego, poprzedzającego opisy zachowanych pieczęci: „66 lat temu była jedna jeszcze pieczęć z Janiną, dziś zaginiona, jej odlew sporządził Podczaszyński (w zbiorze sfragistycznym Uniwersytetu Lwowskiego)”⁷. Chociaż wydawcy nie wspominają o innych odlewach, Z. Piech słusznie powątpiewa, aby Podczaszyński wykonał tylko jeden odlew spośród wszystkich pieczęci przywieszonych do dokumentu horodelskiego, tym bardziej że na podstawie informacja Mariana Haisiga wiadomo, iż B. Podczaszyński działał w Nieborowie w archiwum Radziwiłłów, gdzie przechowywano od 1812 do 1902 r. dokumenty horodelskie, a także wykonywał tam odciski pieczęci. Niestety Haisig nie informuje, kiedy Podczaszyński prowadził te prace⁸. Wobec tego w konkluzji rozważań Z. Piecha czytamy, iż odlewy pieczęci horodelskich ze starszego zespołu Zakładu Nauk Pomocniczych UJ to dublety pochodzące ze zbioru B. Podczaszyńskiego, wykonane między 1812 a 1902 r. Kluczem do uszczegółowienia tej chronologii jest ustalenie, kiedy Podczaszyński działał w Nieborowie⁹. Chociaż fakt ten przemilczał Marian Haisig, data pobytu Podczaszyńskiego w Nieborowie znana jest z niedostrzeżanego przez późniejszych badaczy komentarza wydawców w edycji Akta unji Polski z Litwą, przy opisie zaginionej pieczęci z herbem Janina: „Pieczęci tej brak. W zbiorze sfragistycznym

⁵ Ibidem, s. 354

⁶ Ibidem, s. 355–356.

⁷ AU, s. 51.

⁸ M. Haisig, *Bolesław Podczaszyński jako sfragistyk i archeolog*, „Biblioteka Archeologiczna”, t. 3, Wrocław 1952, s. 22, 38–40.

⁹ Z. Piech, op. cit., s. 356.

Uniwersytetu Lwowskiego (po B. Podczaszyńskim) znajduje się odlew tej pieczęci, sporządzony w roku 1854 w Nieborowie, gdy ta pieczęć jeszcze istniała. Z odcisku i opisu jej widać, że była to pieczęć Macieja z Suchodołu (może biskupa przemyskiego?), okrągła, średnicy 18mm., w zielonym wosku, wyobrażała w tarczy herb Janinę, w otoku zaś napis: + S ‘ MATHEE’ SV”¹⁰. W. Semkowicz dobrze znał odlewy B. Podczaszyńskiego (zm. 1876). Dokładnie się z nimi zapoznawał, a po ocenie wartości naukowej całego zbioru zdołał doprowadzić w 1913 r. do jego zakupienia przez Wydział Krajowy dla Uniwersytetu Lwowskiego, na którym pełnił wówczas funkcję docenta nauk pomocniczych historii¹¹.

Interesujący nas zespół pieczęci przywieszonych przez polskich panów do dokumentu adopcyjnego obejmuje łącznie 44 pieczęcie, w tym jedna jest wyłuskana. Wśród nich znajdowały się cztery pieczęcie dostojników kościelnych: arcybiskupa gnieźnieńskiego Mikołaja Trąby, biskupa krakowskiego Wojciecha Jastrzębca, biskupa wileńskiego Mikołaja z Gorzkowa oraz prepozyta włocławskiego Andrzeja z Lubrańca. Dostojnicy litewscy przywiesili 8 pieczęci (z herbami: Kot Morski, Łódzia, Topór, Gryf, Zadora, Pomian, Kopacz, Bylina). Pomijając pieczęcie kościelne i litewskie, pozostają więc 32 – zachowane w momencie edycji dokumentów horodelskich w różnym stanie – pieczęcie polskiej szlachty.

Na dokumencie adopcyjnym W. Semkowicz dwie dziurki, które zauważył w pergaminie po jego lewej stronie (prawej heraldycznej), zidentyfikował jako otwory, przez które przeciągnięto sznury jedwabne do przywieszenia pieczęci. Na tej podstawie wyraził przypuszczenie, że dokument ten uwierzytelniała również pieczęć królewska. W istocie, jeżeli była tam pieczęć to, jako poprzedzająca *sigillum* arcybiskupa gnieźnieńskiego, mogła to być tylko pieczęć króla. Nie wiadomo jednak, czy otwory nie zostały wykonane później, dla umieszczenia dodatkowej pieczęci szlacheckiej, jak to miało miejsce w przypadku 2 szesnastowiecznych pieczęci z herbami Korczak i Korybut, przymocowanych do dokumentu za pomocą nici i usuniętych dopiero przez W. Semkowicza. Wątpliwości tej rozstrzygnąć się dziś nie da. Wspomnieć jednak wypada, że kancelaria polska czasów Jagiełły praktykowała przywieszanie przy jednym dokumencie pieczęci monarszych na sznurach jedwabnych, zaś pozostałych na paskach pergaminowych¹².

¹⁰ AU, nr 49, s. 52.

¹¹ M. Haisig, op. cit., s. 29–31; S. K. Kuczyński, *Początki polskich badań sfragistycznych na tle europejskim*, [w:] *Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej*, red. Z. Piech, J. Pakulski, J. Wroniszewski, Warszawa 2006, s. 16. Zbiór Bolesława Podczaszyńskiego znajduje się obecnie w zbiorach Zakładu Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Lwowskiego. Został on w latach trzydziestych uporządkowany i skatalogowany przez Mariana Haisiga (katalog rękopiśmienny).

¹² Zob. np. *Dokumenty strony polsko-litewskiej pokoju melneńskiego z 1422 r.*, wyd. P. Nowak, P. Pokora, Poznań 2004, s. VIII.

Rząd górny:**Pieczęć 1** (patrz s. 465, il. 1)

1. **Mikołaj Trąba h. Trąby**, notariusz królewski 1390, kanonik sandomierski 1399 i krakowski 1400, kanclerz kujawski 1402, podkanclerzy koronny 1403–1412, prepozyt kolegiaty św. Floriana na Kleparzu 1403, kanonik gnieźnieński 1405, kanonik kaliski i kruszewicki 1410, arcybiskup halicki 1410, **arcybiskup gnieźnieński 1412**, zm. 2 XII 1422 (T. Silnicki, *Arcybiskup Mikołaj Trąba*, Warszawa 1954; PSB, t. 21, s. 97–99; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie i ich funkcja w państwie polskim za Andegawenów i pierwszych Jagiellonów 1370–1444*, Warszawa 1977, s. 264–266; J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły. Studium z dziejów kultury politycznej Polski w XV w.*, cz. 1–2, Poznań 1972–1979, cz. 2, s. 39–43; *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziała, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, nr 617).

2. *s (igillvm) [n]icolai dei gra(tia) archiepi(scopi) gnesnens(is)*

Napis otokowy wykonany minuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci postać arcybiskupa *in pontificalibus*, siedzącego na szerokim tronie zwieńczonym rozbudowanym architektonicznym baldachimem, z prawą ręką wzniesioną w geście błogosławieństwa i pastorałem w lewej ręce. Pod stopami metropolity tarcza herbowa z wyobrażeniem ludzkiej głowy w lewo.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 38 mm; воск naturalny.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 58, 81. Literaturę dotyczącą tej pieczęci zbiera K. Jelonek-Litewka, *Zbiory sfragistyczne Archiwum Państwowego w Krakowie*, [w:] *Zbiory pieczęci w Polsce*, red. Z. Piech, W. Strzyżewski, Warszawa 2009, s. 86, przyp. 35, tamże fotografia tej pieczęci, s. 85. Zob. też P. Pokora, *Stan i perspektywy badań nad pieczęciami episkopatu*, [w:] *Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej*, s. 139–142.

6. **Odcisk pieczęci w ZNPH UJ.** Mikołaj Trąba pochodził z nieprawego łoża i został adoptowany do rodu Trąbów przez swego ojczyma¹³. W okresie, gdy objął metropolię halicką, zaczął używać sześciobocznej pieczęci, zawierającej w trójłukowym obramowaniu (bez tarczy herbowej) wizerunek brodatej głowy ludzkiej w półprofilu w lewo¹⁴. Godło to znalazło się później na tarczy herbowej na jego

¹³ W przeszłości Mikołaj Trąba bywał utożsamiany z Mikołajem biskupem wileńskim, por. M. Antoniewicz, *O pochodzeniu i rodzinie biskupa wileńskiego Mikołaja zwanego Gorzkowskim*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Zeszyty Historyczne”, t. 2, Częstochowa 1994, s. 139–145.

¹⁴ *Sfragistyka*, opr. M. Gumowski, M. Haisig, S. Mikucki, Warszawa 1960, s. 212.

pieczęci pontyfikalnej jako metropolity gnieźnieńskiego. Wolno traktować ten znak w kategoriach indywidualnego herbu metropolity.

Pieczęć 2 (patrz s. 465, il. 2)

1. Wojciech Jastrzębiec h. Jastrzębiec, kanonik gnieźnieński i sandomierski 1385, kustosz gnieźnieński 1378–1394, scholastyk krakowski 1393–1400, scholastyk gnieźnieński 1394–1397, kanclerz królowej Jadwigi 1399–1412, biskup poznański 1399–1412, **biskup krakowski 1412–1422, kanclerz koronny 1412–1423**, arcybiskup gnieźnieński 1423–1436, zm. 2 IX 1436 (Wielkopolski Słownik Biograficzny, Warszawa 1981 (dalej WSB), s. 832–833; J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły*, cz. 2, Poznań 1979, s. 51–62; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty*, s. 214–216; G. Lichończak-Nurek, *Wojciech herbu Jastrzębiec, arcybiskup i mąż stanu (ok. 1362–1436)*, Kraków 1996; *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, nr 195).

2. *s(igillum) alberti dei gr(aci)a ep(iscop)i crac(ouiensis)*.

Napis otokowy wykonany minuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci herb Jastrzębiec, ponad tarczą półpostać biskupa *in pontificalibus* z nimbem, z ręką prawą w geście błogosławieństwa i pastorałem w lewej ręce.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 30 mm¹⁵; воск czerwony.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 48–49; G. Lichończak-Nurek, *Wojciech herbu Jastrzębiec*, s. 231–232; DPM, s. 24–25 (pieczęć 6).

6. Pieczęć, ta po raz pierwszy została wykorzystana do opieczątowania dokumentu adopcynego unii horodelskiej, była w użyciu przez cały okres zasiadania Wojciecha Jastrzębca na stolcu biskupim w Krakowie. Postać świętego ponad tarczą z herbem Jastrzębiec G. Lichończak-Nurek identyfikuje ze św. Wojciechem (op. cit., s. 231), zaś P. Nowak i P. Pokora, w sposób bardziej przekonujący, ze św. Stanisławem.

Pieczęć 3

6. Po okrągłej pieczęci pozostała tylko miska pieczętna. Uzasadnione jest przypuszczenie Piotra Rabieja (zob. idem, *Dokumenty unii horodelskiej* w niniejszym tomie), że w tym miejscu powinna znajdować się pieczęć Krystyna z Ostrowa, kasztelana krakowskiego herbu Rawa, najwyższego dostojnika świeckiego. Ostrożność nakazuje jednak ograniczyć się do przypuszczenia, że wisiała tam najpewniej pieczęć z herbem Rawa, możliwe, że kasztelana krakowskiego, a może – z tym

¹⁵ P. Nowak i P. Pokora podają inny wymiar – 29 mm, zob. DPM, s. 24 (pieczęć 6).

samym prawdopodobieństwem – któregoś z jego współrodowców. Do takiego rozumowania skłania umieszczenie na kolejnym miejscu, na którym zgodnie z hierarchią powinna wisieć pieczęć obecnego w Horodle wojewody krakowskiego Jana z Tarnowa herbu Leliwa, *sigillum* z tym herbem, należące jednak do innej osoby¹⁶.

Pieczęć 4 (patrz s. 465, il. 3)

1. Jadwiga z Leżenic herbu Leliwa zm. po 1427 r., była wdową po Janie Głowaczu ze Zbąszynia i Leżenic herbu Nałęcz, który poległ nad Worską w 1399 r. Ponieważ brak przesłanek jej przynależności do głównej (tarnowskiej) linii Leliwitów, zakłada się, że pochodziła z Wielkopolski i pozostawała w bliskim pokrewieństwie z Granowskimi tegoż herbu. W. Semkowicz utożsamiał ją początkowo z pierwszą żoną wojewody wileńskiego Moniwida, adoptowanego w 1413 r. do rodu Leliwitów. Pogląd ten przyjął się później w literaturze (W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 14; A. Strzelecka, *Jadwiga herbu Leliwa*, PSB, t. 10: 1962–64, s. 306; A. Gąsiorowski, *Husyty Abrahama Zbąskiego działalność publiczna*, „Sobótka”, t. 36: 1981, z. 1, s. 661, 665). Ponieważ jednak Jadwiga herbu Leliwa, która zresztą konsekwentnie zwana była w źródłach wdową po Głowaczu, żyła nadal po śmierci pierwszej żony Moniwida, ich identyfikacja jest wykluczona (*Księga ziemi czerskiej, 1404–1425*, wyd. J. T. Lubomirski, Warszawa 1879, nr 1950; *Joannis Długossii seu Longini Canonici Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII*, ed. A. Przeździecki, t. 1–5, Kraków 1873–1877, t. 4, s. 349; W. Semkowicz, *Przywileje Witolda dla Moniwida i testament jego syna Jana Moniwidowicza*, „AW”, t. 1: 1923, s. 253; J. Ochmański, *Moniwid i jego ród*, „L-SP”, t. 9, Poznań 2003, s. 23n.).

2. *+ss hedwigis de lanzenicz.*

Napis otokowy wykonany minuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci herb Leliwa.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 22 mm, wosk zielony.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 14¹⁷.

¹⁶ Bytność zarówno Krystyn z Ostrowa, jak też Jana z Tarnowa w Horodle podczas zjazdu poświadczą nie tylko ich obecność w testacji horodelskiego dokumentu Jagiełły i Witolda, ale również dwa inne dokumenty Jagiełły (zob. *Zbiór dokumentów małopolskich*, t. 1–8, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Kraków–Wrocław 1962–1975 [dalej cyt. ZDM], t. 6, nr 1781, 1782).

¹⁷ W sprawie pieczęci kobiet szlachcianek w średniowiecznej Polsce zob. J. Wroniszewski, *Kobieca pieczęć szlachecka w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Cracovia–Polonia–Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. zbiorowa, Kraków 1995, s. 377–386.

6. Odcisk pieczęci i odlew gipsowy w ZNPH UJ. Uwierzytelnienie przez Jadwigę z Leżenic dokumentu adopcyjnego, przy obecności w Horodle Jana z Tarnowa wojewody krakowskiego, pozwala na stwierdzenie o równorzędności prawnej zarówno pieczęci kobiecej, jak też kobiet w zakresie możliwości adopcji do rodu ojczystego.

Pieczęć 5 (patrz s. 465, il. 4)

1. NN h. Poraj

2. Napis otokowy nieczytelny.

3. W polu pieczęci herb Poraj.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 23 mm, wosk brunatny.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 73, 81.

6. Odlew gipsowy pieczęci w ZNPH UJ. Zdaniem Piotra Rabieja (zob. idem, *Dokumenty unii horodelskiej w niniejszym tomie*) pieczęć mogła należeć do wojewody sandomierskiego Mikołaja z Michałowa). Przywieszenie jej w tym miejscu odpowiadałoby hierarchicznej pozycji tego dostojnika, odzwierciedlonej w liście świadków horodelskiego dokumentu monarszego, gdzie poprzedza wojewodę poznańskiego Sędziwoja z Ostroroga. Ostrożność nakazują jednakże takie same wątpliwości, jakie były sygnalizowane przy identyfikacji pieczęci nr 3, po której pozostała tylko miska pieczętna. Mikołaj Białucha był na pewno obecny w Horodle. Prócz świadkowania w horodelskim dokumencie monarszym wzmiankuje o jego obecności inny dokument z 3 X 1413 r.¹⁸ Znane są dwie, używane równocześnie, pieczęcie Mikołaja Białuchy w okresie gdy był wojewodą sandomierskim. Pierwsza z nich wisi przy dokumentach z lat 1417–1428. Była to pieczęć okrągła o średnicy 27 mm, zawierająca w polu pieczęci herb Poraj (z minuskułową literą „n” w sercu róży) i z minuskułowym napisem otokowym: *si(gillum) nicolai heredis michalow*¹⁹. *Druga ze znanych pieczęci Mikołaja Białuchy miała także okrągły kształt i średnicę 22 mm oraz napis otokowy: S(igillum) nicolaii de michalow palati(ni)*. W polu pieczęci w czterołukowym obramowaniu znajduje się herb Poraj wraz z hełmem i klejnotem ponad tarczą herbową. Pieczęć ta była używana w latach 1422–1433²⁰.

¹⁸ ZDM, t. 6, nr 1782.

¹⁹ Muzeum Narodowe w Krakowie. Biblioteka Książąt Czartoryskich, perg. 327 (druk Z. H. Nowak, *Dokument strony polsko-litewskiej traktatu przymierza z państwami unii kalmarskiej z 1419 r.*, „Zapiski Historyczne”, t. 36:1971, s. 65–73); S. Kozierowski, *Ród Porajów-Róźyców*, „RPTH”, t. 9:1928/29, s. 178; DPM, s. 31, pieczęć nr 14. F. Piekosiński błędnie pisze o literze minuskułowej „v” w sercu róży (*Heraldyka polska wieków średnich*, Kraków 1899, s. 130).

²⁰ DPM, s. 17, pieczęć nr 3.

Pieczęć 6 (patrz s. 466, il. 5)

1. **Sędziwój z Ostroroga h. Nałęcz**, chorąży poznański 1400–1406, **wojewoda poznański 1406–1441**, starosta generalny Wielkopolski w latach 1411–1415, 1419–1426, 1432–1434, starosta brzeski 1426–1432, zm. między 19 VII a 28 X 1441 r. Podczas bitwy grunwaldzkiej Sędziwój wystawił własną chorągiew (WSB, s. 539; PSB, t. 24, s. 519–523; J. Pakulski, *Nałęcz wielkopolscy w średniowieczu*, Toruń 1982, s. 75 n.; *Urzędnicy wielkopolscy. Spisy*, opr. M. Bielińska, A. Gąsiorowski, J. Łojko, red. A. Gąsiorowski, Wrocław–Warszawa 1985, cz. 2, nr 488.

2. *s(igillum) sand(iuogii) d(e) ostrorog palat(ini)*²¹.

Napis otokowy wykonany jest minuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci w czterołukowym, wydłużonym wertykalnie obramowaniu herb Nałęcz z hełmem, labrami i klejnotem w postaci wychodzących z korony rogów łosia.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 25 mm, wosk brunatny.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 130 n; DPM, s. 16 (pieczęć 2).

6. Odcisk pieczęci w ZNPH UJ. Pieczęć ta poświędzona jest w użyciu w latach 1412–1433. Warto odnotować, że Sędziwój z Ostroroga równolegle posługiwał się dwoma tłokami pieczętnymi. Z lat 1419–1433 zachowały się odciski jego drugiej, większej pieczęci, reprezentującej ten sam typ ikonograficzny. Była to jednak pieczęć bardziej okazała. Miała średnicę 43 mm i napis otokowy: *S(igillum): Sa(n) dzywogius de os/trorog palat(ini) poznan(iensis)*. Od połowy 1420 r. dokumenty, które Sędziwój wystawiał jako starosta wielkopolski, jego kancelaria starościńska uwierzytelniała z użyciem obydwu tłoków, mniejszy pełnił rolę kontrasigillum. Sędziwój z Ostroroga rozpoczął tym samym praktykę stosowania kontrasigillacji przez starostów wielkopolskich, kontynuowaną przez jego następców na urzędzie. Przy dokumentach pokoju mełneńskiego wiszą niezależnie obie pieczęcie Sędziwoja: mniejsza przy wstępnym i większa przy głównym²². Dokumenty, które nie wychodziły z kancelarii starościńskiej Sędziwoja, pieczętował na ogół pieczęcią

²¹ P. Nowak i W. Pokora dają inny, mniej poprawny odczyt legendy: *S(igillum) sa(ndiuogi)us d(e) ostrorog palat(ini)* oraz inną średnicę – 26 mm [DPM, s. 16, (pieczęć 2)].

²² KDW, t. 5, nr 204, nr 288, 320, 354, 369, 432; t. 8, nr 927, 971; t. 9, nr 1087, 1323; DPM, s. 16, pieczęć 2; s. 30, pieczęć 13. Wbrew opinii wydawców dokumentów traktatu mełneńskiego, powołujących się na odcisk pieczęci większej Sędziwoja z 1419 r., herb Nałęcz występuje w wersji „niewiązanej” zarówno na większej, jak i na mniejszej pieczęci Sędziwoja z Ostroroga (zob. Muzeum Narodowe w Krakowie. Biblioteka Książąt Czartoryskich, perg. 327; druk. Z. H. Nowak, *Dokument strony polsko-litewskiej*, s. 65–73).

mniejszą²³. Pieczęć użyta przez Sędziwoja w Horodle w 1413 r. jest drugim w kolejności chronologicznej *sigillum* tego dostojnika, zastąpiła ona wcześniejszą pieczęć okrągłą z herbem Nałęcz (bez klejnotu), znaną z odcisku przy dokumencie z 1403 r.²⁴

Pieczęć 7 (patrz s. 466, il. 6)

1. Jan Kuropatwa z Łańcuchowa i Grodziny herbu Szreniawa, starosta lubelski 1392, łowczy lubelski 1392–1400, sędzia lubelski 1401–1408, **kasztelan zawichowski 1409–1418**, zm. przed 2 IX 1418 r. (PSB, t. 16, s. 254–255 (biogram Z. Spieralskiego z błędami); *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, t. 2, opr. F. Sikora, J. Laberschek, Z. Leszczyńska-Skrętowa, J. Kurtyka, red. A. Gąsiorowski, Wrocław–Warszawa 1989, s. 63; *Urządnicy małopolscy XII–XV w. Spisy*, opr. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, P.K. Wojciechowski, B. Wyrozumska, red. A. Gąsiorowski, Wrocław–Warszawa 1990, nr 542, 576, 1162, 1308).

2. s[igillum] johan[n]is de grodzin.

Napis otokowy wykonany minuskulą gotycką.

3. W polu pieczęci w czterołukowym, wertykalnie wydłużonym obramowaniu herb Szreniawa (krzywaśń w lewo) z hełmem z labrami i klejnotem w postaci dwóch rogów turzych z 4 dzwonkami sokolimi każdy²⁵.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 25 mm, wosk żółty.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 99.

6. Odcisk pieczęci w ZNPH UJ. Jan Kuropatwa był jednym z dwóch Polaków, którzy w 1413 r. przywiesili w Horodle pieczęć należącą do typu ikonograficznego (herb z klejnotem w czterołukowym obramowaniu) rzadziej reprezentowanego niż pieczęć herbowa wyłącznie z godłem na tarczy (bez klejnotu). Odwołanie się do typu pieczęci z tarczą herbową i klejnotem nie dziwi w przypadku przedstawiciela rodu Szreniawów. W tym środowisku rodowym klejnot był nader często eksponowany, nieporównanie częściej niż w innych wspólnotach agnaticznych. Na znanych pieczęciach Kmitów herbu Szreniawa klejnot występuje już od II połowy XIV wieku²⁶. Na znaczenie klejnotu w tradycji herbowej Szreniawów wskazuje wywód szlachectwa z 1420 r., który – co należy do niezwyklej rzadkości w źródle

²³ KDW, t. 5, nr 204, 288.

²⁴ KDUJ, t. 1, wyd. Ż. Pauli, Kraków 1870, nr 28 (napis otokowy nieczytelny).

²⁵ Wbrew opisowi W. Semkowicza (AU, s. 51) na hełmie brak korony.

²⁶ Por. R. Trawka, *Kmitowie. Studium kariery politycznej i społecznej w późnośredniowiecznej Polsce*, Kraków 2005, s. 21 i nn. oraz tablice z fot. passim.

tego typu – przywołując herb, eksponuje precyzyjny opis jego klejnotu²⁷. Można przyjąć za prawdopodobne, że szczególna atencja dla rodowego klejnotu wynikała z jego obecności na zworniku w ważnej lokalnie w Małopolsce świątyni w Stopnicy. Klejnot Szreniawów stał się tam elementem szerszego programu heraldycznego z czasów Kazimierza Wielkiego, uwzględniającego herby ziemskie i rodowe należące do przedstawicieli małopolskiej elity władzy. Świątynia ta jako miejsce posiedzeń sądów ziemskich pełniła funkcje publiczne, a umieszczone tam znaki rodowe wpływały na prestiż tych rodów, manifestując ich szczególną pozycję w państwie²⁸. Podtrzymywanie przez Szreniawów tradycji istnienia w eksponowanym miejscu rodowego klejnotu jest więc zrozumiałe. Tym bardziej, że nie miał on charakteru klejnotu tautologicznego, w związku z tym czytelność zapewniała mu dopiero tarcza z herbem Szreniawa.

Pieczęć 8 (odcisk niewyraźny) (patrz s. 466, il. 7)

1. Marcin Zaremba z Kalinowej herbu Zaręba, chorąży większy sieradzki 1395–1399, **kasztelan sieradzki 1399–1429**, wojewoda sieradzki 1430–1437, starosta wieluński 1416–1426, zm. między 5 V 1438 a 4 VIII 1439 (PSB, t. 19, s. 564–565; *Urzędnicy łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy*, opr. J. Bieniak, A. Szymczakowa, red. A. Gąsorowski, Wrocław-Warszawa 1985, B, nr 46, 88, 286; A. Szymczakowa, *Szlachta sieradzka w XV wieku. Magnifici et generosi*, Łódź 1998, s. 87–94).

2. *[mar]tinvs [de cali]n[ova]*²⁹.

Napis otokowy wykonany minuskułą gotycką, bardzo poważnie uszkodzony.

3. W polu pieczęci zatarty herb Zaremba (w lewo).

4. Pieczęć sześcioboczna 22x23 mm, wosk zielony.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 102.

6. Odlew gipsowy pieczęci w ZNPH UJ, sygn. 224 (patrz s. 466, il. 7). Znane są też dwie inne pieczęcie Marcina z Kalinowej. W 1401 r. przywiesił pieczęć okrągłą o średnicy 19 mm z herbem Zaremba (z lwem w lewo) i napisem otokowym: *s(igillum) martini d(e) kalinova*³⁰. Od 1422 do 1433 r. poświadczono są odciski jego ostatniej pieczęci. Była to również pieczęć okrągła z herbem rodowym (z

²⁷ Wypisy z ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich ziemi krakowskiej, wyd. Antoni Zygmunt Helcel, [w:] *Starodawne prawa polskiego pomniki*, t. 2, Kraków 1870, nr 1711 (dalej SPPP, t. 2).

²⁸ W. Gadomski, *Funkcja kościołów fundacji Kazimierza Wielkiego w świetle heraldycznej rzeźby architektonicznej*, [w:] *Funkcja dzieła sztuki*, Warszawa 1972, s. 103 i n.; R. Trawka, op. cit., s. 21n.

²⁹ Inny odczyt zaproponował W. Semkowicz w pracy *O litewskich rodach bojarskich*, s. 103: *s m[ar]tinvs de c[aly]n[owa]*.

³⁰ AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych, nr 8418; wyd. AU, nr 44.

lwem w prawo), o średnicy 24 mm z legendą: S(igillvm) martinus de kalino[wa]³¹. Jak więc widać, awansując z kasztelanii na województwo sieradzkie, nie zmienił tłoku pieczętnego. Konsekwentnie legendy jego pieczęci nie uwzględniały nazwy piastowanego urzędu. Dwie z pieczęci Marcina miały kształt okrągły, jedna – rzadko stosowany – sześcioboczny. Pieczęci sześciobocznej używał przez cały okres swojej kariery współrodowiec Marcina – Jan z Królikowa, kasztelan śremski 1398–1409 i gnieźnieński 1410–24. Pieczęć ta potwierdzona jest w źródłach z lat 1401–1422. Napis otokowy wykonany majuskułą: *S(IGILLVM) JOHANNIS DE KROLOW*³².

Pieczęć 9 (patrz s. 466, il. 8)

1. **Piotr Szafraniec herbu Starykoń**, podstoli krakowski 1398–1406, podstoli nadworny 1402–1404, **podkomorzy krakowski 1406–1430**, wojewoda sandomierski 1431–1433, wojewoda krakowski 1433–1437, starosta podolski 1404–1406, starosta łęczycki 1406–1418, starosta sieradzki 1418–1436, starosta chęciński 1410, 1418–21, starosta spiski po 1422, starosta krakowski 1431–1432, zm. 22 II 1437 (*Urzędnicy małopolscy*, nr 275, 344, 470, 984; *Urzędnicy łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy*, nr A 405, B 538; J. Sperka, *Szafrancowie herbu Stary Koń. Z dziejów kariery i awansu w późnośredniowiecznej Polsce*, Katowice 2001, passim).

2. *S(IGILLVM) PETRI SAFRANEC*.

Napis otokowy wykonany majuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci w owalnej obwódce herb Starykoń z hełmem, koroną, labrami i klejnotem w postaci głowy psa z otwartym pyskiem i kolczykami w uszach.

4. Pieczęć sześcioboczna, wydłużona wertykalnie 28x24 mm³³, wosk brunatny.

5. *Dokumenty strony polsko-litewskiej*, s. 53 (pieczęć 46); J. Sperka, *Szafrancowie herbu Stary Koń*, ilustracje nr 2, 6.

6. Piotr Szafraniec w ciągu całej swojej kariery urzędniczej, posiadał tylko ten jeden tłok pieczętny. Jego użycie poświadczone jest w latach 1401–1434. Pieczęć tę przywiesił za inną osobę, ponieważ ród Starychkoni nie został w dokumencie wymieniony wśród adoptujących.

Pieczęć 10 (patrz s. 467, il. 9)

1. **Jan z Bogumiłowic herbu Połukoza, kasztelan czechowski 1413–1434**, zmarł między 8 III a 3 XI 1434 r., starosta lubelski 1423–1425 (*Urzędnicy małopolscy*, nr 54, 1315; A. Sochacka, *Jan z Czyżowa namiestnik Władysława Warneńczyka. Kariera rodziny Półkożów w średniowieczu*, Lublin 1993, s. 20).

³¹ AU, nr 58; *Dokumenty strony polsko-litewskiej*, s. 40–41 (pieczęć 27), 62–63 (pieczęć 61).

³² Ibidem, s. 39 (pieczęć 25).

³³ P. Nowak i P. Pokora podają inne wymiary pieczęci: 26x22x10 mm (DPM, s. 53 (pieczęć 46)).

2. *s(sigillvm) iasconis s bogumilowic*³⁴.

Napis otokowy wykonany minuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci herb Połukoza z gwiazdką nad czołem ośle głowy.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 24 mm, воск jasnozielony.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 97.

6. **Odcisk pieczęci w ZNPH UJ.** Pieczęć Jana z Bogumiłowic należy do nielicznych przykładów odwołania się do polszczyzny w napisie otokowym średniowiecznej pieczęci. Porównaj też niżej pieczęć Jana ze Szczekocin. W Horodle obecny był również brat Jana – Michał z Bogumiłowic, kasztelan sandomierski³⁵.

Pieczęć 11 (patrz s. 467, il. 10)

1. **Dziersław ze Skrzyńska herbu Łabędź.** Nie jest znany z innych źródeł (J. Bieniak, *Ród Łabędziów*, [w:] *Genealogia – studia nad wspólnotami krewniczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Hertel, J. Wroniszewski, Toruń 1987, s. 14–15).

2. *+sigillvm de[rslai de sc]rin*³⁶.

Napis wykonany minuskułą gotycką, częściowo uszkodzony.

3. W polu pieczęci w trójłukowym obramowaniu herb Łabędź.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 21 mm, воск zielony.

5. *O litewskich rodach bojarskich*, s. 71, 81.

6. **Odlew gipsowy pieczęci w ZNPH UJ.**

Pieczęć 12 (patrz s. 467, il. 11)

1. **Jan ze Szczekocin herbu Odrowąż**, podstoli królowej Jadwigi 1397–1399, stolnik sandomierski 1405, kasztelan zawichojski 1407–1409, kasztelan wiślicki 1409–1410, **kasztelan lubelski 1410–1433**, starosta sandomierski 1401–1407, starosta kujawski 1402–1403, starosta halicki 1408–1410, starosta sądecki 1410, starosta generalny Wielkopolski 1415–1419, starosta dobrzyński 1429–1433, tenutariusz olsztyński 1408–1433, zm. 4 X 1433 r. (K. Górski, *Ród Odrowążów w wiekach średnich*, „RPTH”, t. 8: 1927, s. 24 n.; PSB, t. 10, s. 483 (z błędami); *Urzednicy wielkopolscy*, cz.2, nr 618; *Urzednicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku*. Spisy, opr. K. Przyboś, red. A. Gąsiorowski, Wrocław–Warszawa 1987,

³⁴ W. Semkowicz daje również inny odczyt: *s iasconis sbogumilouicz* (*O litewskich rodach bojarskich*, s. 97).

³⁵ Prócz dokumentu monarszego unii horodelskiej obecność Michała poświadczają również inne dokumenty (AU, nr 51; ZDM, t. 7, nr 1781,1782).

³⁶ W. Semkowicz podaje też inny odczyt: *sigillum Derslai*, pisząc że tylko tyle z legendy można odczytać (*O litewskich rodach bojarskich*, s. 71).

nr 327; *Urzednicy malopolscy*, nr 535, 945, 1102, 1161, 1380; *Urzednicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. E. Janas, W. Klaczewski, J. Kurtyka, A. Sochacka, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1998, nr 533).

2. *s(igillum) joh(ann)is scecoczinsky*.

Napis wykonany minuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci herb Odrowąż.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 23 mm, wosk jasnozielony.

5. *O litewskich rodach bojarskich*, s. 78.

6. Znanе są trzy pieczęcie Jana ze Szczekocin. Najstarsza została przywieszona do aktu unii wileńskiej w 1401 r. Była to pieczęć okrągła, o średnicy 19 mm z herbem Odrowąż w tarczy i napisem otokowym: *s[igillvm] iohannis de szczecoczin*³⁷. Pieczęć użyta przez Jana do opieczętowania dokumentu horodelskiego w 1413 r. poświadczona jest później w użyciu do 1429 r.³⁸ W 1422 r. posiadał również inny tłok, którego dwa odciski uwierzytelniają dokument pokoju melneńskiego. Jeden z nich wykonano w zastępstwie pieczęci Jana ze Sprowy, współrodowca Jana ze Szczekocin. Była to pieczęć okrągła o średnicy 27 mm, wyobrażająca w cztero-listnym obramowaniu herb Odrowąż z hełmem z labrami i klejnotem w kształcie skrzydła oraz minuskułowym napisem otokowym, rozdzielonym w dwóch miejscach łukiem obramowania: *S(igillum) iohannis de szczecocziny*³⁹. Odnotować należy użytkowanie przez Jana ze Szczekocin równoległe dwóch tłoków pieczętnych, z których żaden nie miał w legendzie odniesień do nazw sprawowanych urzędów.

Pieczęć 13 (patrz s. 467, il. 12)

1. **Janusz z Tuliszkowa herbu Dryja**, podkomorzy poznański 1399–1403, kasztelan kaliski 1403–1426, zm. między 11 II a 23 V 1426 r. Janusz zaliczał się do grona dyplomatów Jagiełły aktywnych w stosunkach z zakonem krzyżackim (WSB, nr 776, *Urzednicy wielkopolscy*, nr 92, 409; A. Szweda, *Organizacja i technika dyplomacji polskiej w stosunkach z zakonem krzyżackim w Prusach w latach 1386–1454*, Toruń 2009, passim (wg indeksu).

2. *s[igillum] ianusii de tol[i]scow*.

Napis wykonany minuskułą gotycką.

³⁷ AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych, nr 8418 (druk: AU, nr 44).

³⁸ AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych, nr 618 (wyd. z Or. KDP, t. 2, nr 381; wyd. z kopii KDM, t. 4, nr 1267), 5300; Muzeum Narodowe w Krakowie. Biblioteka Książąt Czartoryskich, perg. 327 (druk Z.H. Nowak, *Dokument strony polsko-litewskiej*, s. 65–73); Kolekcja Tomasza Niewodniczańskiego w zbiorach Zamku Królewskiego w Warszawie (*Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu*, opr. J. Tomaszewicz. M. Zdanek, red. W. Bukowski, Kraków 2004, nr 50).

³⁹ DPM, s. 44, 72.

3. W polu pieczęci herb Dryja.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 20 mm, воск czarny.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 80 n.

6. Znane są jeszcze dwie inne pieczęcie Janusza z Tuliszkowa. Jedna z nich zachowała się przy dokumencie z 7 października 1414 r. Jest to pieczęć okrągła, o średnicy 21 mm z herbem Dryja i napisem otokowym: *S(igillum): j(oh)annis he(redis) de tuliscow*⁴⁰. Trzecia wreszcie, najpóźniejsza z pieczęci Janusza została przywieszona do dokumentu mełneńskiego z 1422 r. Jest to również pieczęć okrągła z herbem Dryja, o średnicy 29 mm i z napisem otokowym rozpoczynającym się sześciopromienną gwiazdką: *S(igillum) johann[is cast]tellani calisi[en](s)is*⁴¹.

Można domniemywać, że około 1413 r. Janusz miał przynajmniej dwa, a może już nawet trzy tłoki. Uwidacznia się też zróżnicowanie wielkości tłoków: pieczęć „urzędnicza” (z napisem informującym o piastowanym urzędzie) jest znacznie okazalsza od pozostałych.

Pieczęć 14 (patrz s. 468, il. 13)

1. **Stanisław Gamrat z Klimontowa herbu Sulima, kasztelan połaniecki** 1413–1434, starosta sądecki 1409, 1415–1416, tenutariusz żarnowiecki 1404 (A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 1–14, Warszawa 1899–1913, t. 5, s. 362; *Urzednicy malopolscy*, nr 662, 1401, 1404, s. 330).

2. *stan clmonthowhcz.*

Napis wykonany minuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci herb Sulima.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 25 mm, воск czarny.

5. *O litewskich rodach bojarskich*, s. 129; M. Haisig, *Heraldyka szlachecka w swietle archiwaliów lwowskich*, nr 131, s. 51–52 (z 1416 r., druk: AGZ, t. 7, nr 29)⁴².

6. W 1433 r. Stanisław posiadał inny tłok o średnicy 22 mm, przedstawiający herb Sulima i z napisem otokowym: *s[igillum] stanislai heredis de climo(n)tow*⁴³.

Pieczęć 15 (patrz s. 468, il. 14)

1. **Florian z Korytnicy herbu Jelita, podczaszy sandomierski** 1400–1408, kasztelan wiślicki 1410–1436, starosta podolski 1405, starosta ruski 1406–1411,

⁴⁰ DPM, s. 40 (dokument znajduje się w zbiorach GStA w Berlinie).

⁴¹ Ibidem, s. 40.

⁴² M. Haisig, publikując pieczęć z 1416 r., opisuje ją jako okrągłą o średnicy 23 mm z herbem Sulima i zatartym napisem. Wbrew wydawcy napis jest dobrze widoczny na zamieszczonej fotografii.

⁴³ AU, nr 58 (przez wydawców błędnie zidentyfikowany jako sędzia sandomierski).

starosta przedecki 1426–1434. Brał udział w bitwie grunwaldzkiej (PSB, t. 7, s. 40 n.; *Urzędnicy województwa ruskiego*, nr 11, 56; *Urzędnicy małopolscy*, nr 811, 1103, s. 339; *Urzędnicy podolscy*, nr 531).

2. *si(gillum) floriani h(eredis) de coritnicza*.

Napis wykonany minuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci Jelita.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 19 mm, wosk czarny.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 132; DPM, s. 43 (pieczęć 31).

6. Posługiwanie się tą pieczęcią poświadczane jest później w latach 1419–1422⁴⁴. Florian z Korytnicy, pełniąc funkcję starosty ruskiego w latach 1406–1409, uwierzytelniał dokumenty inną pieczęcią. Pieczęć ta miała średnicę 23 mm i minuskułowy napis otokowy: *s(igillum) floriani de korith(nicza)*⁴⁵.

Pieczęć 16 (patrz s. 468, il. 15)

1. **Jakub z Rogoźna herbu Awdaniec**, łowczy sieradzki 1405–1410, **podkomorzy sieradzki 1411–1423**. Jakub z Rogoźna pisany był w źródłach czasem „z Widawy” jako z miejsca swego pochodzenia. Nie posiadał tam jednak żadnej własności. Jego dwór znajdował się w ojcowskim i rezydencjonalnym Rogoźnie. (*Urzędnicy łęczyccy i sieradzcy*, B 123, B 178; A. Szymczakowa, *Szlachta sieradzka w XV wieku*, s. 251 n.).

2. *S(IGILLVM) JACOBI DE ROCOZNO*.

Napis wykonany majuskułą gotycką⁴⁶.

3. W polu pieczęci herb Awdaniec.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 22 mm, wosk czarny.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 80 n.; DPM, s. 47 n. (pieczęć 48),

6. Ta sama pieczęć Jakuba z Rogoźna T odcisnięta została przy dokumencie pokoju melneńskiego z 1422 r.⁴⁷ Przy dokumencie melneńskim znajduje się również pieczęć Piotra z Widawy, rodzzonego brata Jakuba z Rogoźna, który w latach

⁴⁴ Muzeum Narodowe w Krakowie. Biblioteka Książąt Czartoryskich, perg. 327 (druk Z. H. Nowak, *Dokument strony polsko-litewskiej*, s. 65–73; DPM, s. 43 (pieczęć 31). Wydawcy podają nieco inną średnicę: 20 mm; Kolekcja Tomasza Niewodniczańskiego w zbiorach Zamku Królewskiego w Warszawie (*Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu*, nr 50).

⁴⁵ AGZ, t. 4, nr 19; M. Haisig, *Heraldyka szlachecka w świetle archiwaliów lwowskich*, s. 25 (nr 39); *Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu*, nr 38, 41.

⁴⁶ W. Semkowicz nieporawnie wydał napis otokowy minuskułą (*O litewskich rodach*, s. 81; AU, s. 51, nr 49).

⁴⁷ DPM, s. 54 (pieczęć 48).

1402–1405 był cześnikiem sieradzkim, a w latach 1406–1441 sędzią sieradzkim⁴⁸. Pieczęć o średnicy 20 mm przedstawia tarczę z herbem Awdaniec i posiada majuskułowy napis: S(IGILLVM) PETRI DE WIDAWA⁴⁹. Obaj bracia występują w źródłach jako pełnoletni od 1388 r. Sądząc z majuskułowych napisów otokowych, obie pieczęcie pochodzą z końca XIV w. Powstały zapewne po podziale majątkowym z około 1388 r., w którym najważniejsze ojcowskie rezydencje sieradzkie zostały rozdzielone: Widawę wziął Piotr, a Rogoźno Jakub. Zwrócić należy ponownie uwagę na używanie przez urzędników, zwłaszcza sędziego, pieczęci o formalnie prywatnym charakterze i to przez wiele lat od czasu objęcia urzędu.

Pieczęć 17 (patrz s. 468, il. 16)

1. **Andrzej Łaskarz z Gosławic herbu Godziemba**, kształcił się na uniwersytecie w Pradze od 1379 r., **prepozyt włocławski od 1392**, kanclerz królowej Jadwigi 1397, student prawa na uniwersytecie w Padwie 1402–1405, doktor prawa kanonicznego od 1405 r., referendarz kurii papieskiej 1407, kolektor kamery apostolskiej na obszar Królestwa Polskiego 1409, biskup poznański 1414–1426, zmarł 24 VIII 1426 r. Andrzej dzierżył kanonie i prałatury w kilku kapitułach. Był aktywnym uczestnikiem soboru w Konstancji. Między 1409 a 1411 r. odbył pielgrzymkę do Ziemi Świętej. W dyplomacji królewskiej służył od 1392 r. Uczestnik królewskiej misji dyplomatycznej do Rzymu 1411, prokurator ze strony polskiej w procesie z Krzyżakami w latach 1412–1414 (J. Pakulski, *Ród Godziębów w średniowiecznej Polsce. Studium genealogiczne*, s. 56–61, tam pozostała literatura; A. Szweða, *Organizacja i technika dyplomacji*, passim wg indeksu).

2. *s(igillum) andree prepositi wladislaiensis*.

Napis wykonany minuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci herb Godziemba.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 22 mm, wosk czarny.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 136.

6. Pieczęć Andrzeja z Lubrańca jako prepozyta włocławskiego nie jest znana z innych odcisków.

Pieczęć 18 (patrz s. 469, il. 17)

1. **Piotr Szyrzyk z Falkowa herbu Doliwa**, łowczy sandomierski 1399–1409, podsędek sandomierski 1409–1417, sędzia sandomierski 1417–1424, starosta chęciń-

⁴⁸ *Urzednicy lęczyccy, sieradzcy*, nr B.62, B.; A. Szymczakowa, *Szlachta sieradzka w XV wieku. Magnifici et generosi*, Łódź 1998, s. 246–251.

⁴⁹ DPM, s. 62 (pieczęć 60).

ski 1405–1407, 1416(?) (A. Boniecki, op.cit., t. 5, s. 254; *Urządnicy małopolscy*, nr 780, 868, 921, 1261, 1263).

2. *Petri de falcow.*

Napis wykonany minuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci w trójkątowym obramowaniu herb Doliwa.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 25 mm, wosk czarny.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 121,

6. **Odcisk pieczęci w ZNPH UJ.** Inne egzemplarze tej pieczęci pochodzą z lat 1411–1415⁵⁰. Po objęciu urzędu sędziego sandomierskiego Piotr Szyrzyk używał w latach 1418–1420 kolejnej pieczęci, okrągłej o średnicy 30 mm, przedstawiającej w czwórłukowym obramowaniu tarczę w ukłonie heraldycznym z hełmem, labrami i klejnotem umieszczonych oraz z napisem otokowym sporządzonym minuskułą gotycką i tylko częściowo czytelnym: *S(igillum) Petri...*⁵¹.

Pieczęć 19 (patrz s. 469, il. 18)

1. **Mikołaj herbu Rola**, osoba niezidentyfikowana.

2. *s(igillum) nicolai [...]in.*

Napis wykonany minuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci herb Rola.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 21 mm, wosk czarny.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 111.

6. **Odcisk pieczęci w ZNPH UJ.**

Pieczęć 20 (patrz s. 469, il. 19)

1. **Klemens Wątróbka ze Strzelc herbu Oksza**, wielkorządca krakowski 1417–1420, 1423, 1425–1429, 1432–1434, starosta sądecki 1434, opiekadlnik (*tutor*) ziemi krakowskiej 1434–1437(38), kasztelan biecki 1435–1437, kasztelan wojnicki 1437–1438, kasztelan sandomierski 1438–1440, zmarł 3 II 1440 (PSB, t. 12, s. 590 n; *Urządnicy małopolscy*, nr 11, 759, 1141, 1443, 1445, 1447, 1408, s. 370; P. Mrozowski, *Polskie nagrobki gotyckie*, Warszawa 1994, s. 192 n., il. nr 47).

⁵⁰ AP w Krakowie. Zbiór Rusieckich, sygn. 100 (druk: ZDM, t. 1, nr 291, z niepoprawnym odczytem), sygn. 108 (druk: ZDM, t. 1, nr 311, z niepoprawnym odczytem); Muzeum Narodowe w Krakowie. Biblioteka Książąt Czartoryskich, dok. perg. 296 (druk: ZDM, t. 5, nr 1251, z niepoprawną identyfikacją herbu – jako herb Róza).

⁵¹ AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych, nr 2498, 2504 (wyd. ZDM, t. 1, nr 329: wydawca niesłusznie przypisuje tej pieczęci legendę majuskułową); Muzeum Narodowe w Krakowie. Biblioteka Książąt Czartoryskich, dok. perg. 327 (druk: Z.H. Nowak, *Dokument strony polsko-litewskiej*, s. 67–73); zob. też F. Piekosiński, *Heraldyka polska wieków średnich*, Kraków 1899, s. 45, fig. 42.

2. s(igillum) clementis wantrobka de [...].
Napis wykonany minuskułą gotycką.
3. W polu pieczęci herb Oksza (w lewo).
4. Pieczęć okrągła o średnicy 22 mm, воск czarny.
5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich...*, s. 128.
6. W 1433 r. Klemens posłużył się inną pieczęcią: okrągłą, o średnicy 21 mm, z herbem Oksza i napisem na trzech wstęgach: *s[igillum] clementis d[icti] s wantropka*⁵².

Pieczęć 21⁵³ (patrz s. 469, il. 20)

1. **Maciej z Suchodolów herbu Janina, sędzieja lubelski 1409–1431**, starosta lubelski 1418–1422, starosta chełmski 1424–1425 (*Urzednicy malopolscy*, nr 577, 1313, s. 364).

2. *S[IGILLVM] MATHEE SV[CHODOLSKY]*.

Napis wykonany majuskułą gotycką⁵⁴.

3. W polu pieczęci herb Janina.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 18 mm; воск zielony.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich...*, s. 127⁵⁵.

6. **Odlew gipsowy pieczęci w ZNPH UJ**, sygn. 193 (patrz s. 469, il. 20).
Ponieważ napis otokowy wykonany został majuskułą, wolno wnioskować, że tłok pieczętny wykonano jeszcze w końcu XIV w. W latach 1419–1428 *Maciej używał innej pieczęci. Była to pieczęć okrągła o średnicy 23 mm z herbem Janina i napisem otokowym: + S [igillvm]: mathie : de : svch[dol]: iv[dex]: lv[blinensis]* http://f.polska.pl/ead/pdf/jagiellonowie/pub_zrod_6597.pdf⁵⁶.

Pieczęć 22 (patrz s. 470, il. 21)

1. **Mikołaj z Korabiewic herbu Szarza**, zm. po 1424 r. (A. Supruniuk, *Krąg rodzinny Andrzeja z Korabiewic herbu Szarza*, [w:] *Venerabiles, nobiles et honesti. Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Bieniakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestopięcioletcie pracy naukowej*, red. A. Radziwiński, A. Supruniuk, J. Wroniszewski, Toruń 1997, s. 261–270).

⁵² AU, nr 58.

⁵³ Pieczęć ta znana była W. Semkowiczowi tylko z odcisku i opisu Podczaszyńskiego, sporządzonego w 1854 r.

⁵⁴ W. Semkowicz daje odczyt minuskułą, op. cit., s. 127.

⁵⁵ W. Semkowicz błędnie przypisuje tu sędziemu lubelskiemu imię „Mikołaj”. W opisie pieczęci w edycji dokumentu adopcijnego podaje już prawidłowe imię (AU, s. 52, nr 49).

⁵⁶ Muzeum Narodowe w Krakowie. Biblioteka Książąt Czartoryskich, dok. perg. 327 (druk Z. H. Nowak, *Dokument strony polsko-litewskiej*, s. 67–73); AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych, nr 6597 (wyd. ZDM, t. 2, nr 408); F. Piekosiński, *Heraldyka polska wieków średnich*, s. 62.

2. *sigillum nicolai de corabowyc.*

Napis otokowy wykonany minuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci w sześciolukowym obramowaniu herb Szarza.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 21 mm, wosk ciemnozielony.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 124 n.

6. **Odcisk pieczęci w ZNPH UJ.** Mikołaj z Korabiewic wywodził się z małopolskiej rodziny, której gniazdo znajdowało się w powiecie szczyrzyckim. Był synem Andrzeja Ratołda ze Skrzydłnej, który obok kilku innych Małopolan związał swą karierę polityczną z książętami mazowieckimi: Siemowitem III i Siemowitem IV. Na przełomie XIV i XV w. Andrzej zaliczał się do elity ziemi płockiej jako jej podkomorzy. Spośród 8 braci Mikołaja największą karierę zrobili: Marek kasztelan rawski (1434–1448) i Andrzej podkomorzy brzeski (1406–1410), który zapewne zginął w bitwie pod Grunwaldem⁵⁷.

Pieczęć 23 – oderwana

Pieczęć 24 (patrz s. 470, il. 22)

1. **Stanisław z Brzeźca herbu Ciołek**, osoba skądinąd nieznana.

2. *s(igillum) stanislai de brezcz*⁵⁸.

Napis wykonany minuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci herb Ciołek.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 22 mm, wosk czarny.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 135.

6. Stanisław pochodził z Brzeźca w parafii Stężycza, gdzie w połowie XV w. dziedziczyli przedstawiciele Ciołków: Klemens i jego brat Jan⁵⁹.

Pieczęć 25 – oderwana

Pieczęć 26 (patrz s. 470, il. 23)

1. **Mikołaj Powała z Taczowa herbu Powała**, stolnik sandomierski 1426–1438, podkomorzy sandomierski 1439–1451, zm. w 1451 r., po 17 VI. Był uczestnikiem bitwy grunwaldzkiej (PSB, t. 21, s. 142 n.; *Urządnicy małopolscy*, nr 844, 950).

⁵⁷ A. Supruniuk, *Krąg rodzinny Andrzeja z Korabiewic*, s. 261–270; S. Szybkowski, *Kujawska szlachta urzędnicza w późnym średniowieczu (1370–1501)*, Gdańsk 2006, s. 518–519.

⁵⁸ Nieco inny odczyt daje W. Semkowicz w pracy *O litewskich rodach bojarskich*, s. 135: *s. stanislai de brescz*.

⁵⁹ *Zapiski herbowe z dawnych ksiąg ziemskich przechowywanych w dawnych archiwach radomskim i warszawskim*, wyd. K. Potkański, [w:] *Archiwum Komisji Historycznej Akademii Umiejętności*, t. 3, Kraków 1886, nr 102.

2. sigillu(m) nicolai de thaczow.
Napis wykonany minuskułą gotycką.
3. W polu pieczęci herb Powąła (Ogończyk).
4. Pieczęć okrągła o średnicy 21 mm, воск czarny.
5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 113.

6. Odlew gipsowy pieczęci w ZNPH UJ.

Pieczęć 27 (patrz s. 470, il. 24)

1. **Dobiesław z Oleśnicy herbu Dębno**, dworzanin królewski 1393, kuchmistrz królewski 1394, **kasztelan wojnicki 1411–1433**, kasztelan lubelski 1433–1435, kasztelan sandomierski 1435–1438, wojewoda sandomierski 1438–1440, starosta krakowski 1438, zmarł 9 IX 1440 Brał udział w bitwie grunwaldzkiej (PSB, t. 23, s. 752 n.; *Urządnicy małopolscy*, nr 536, 758, 988, 1138, 1294, s. 351; *Urządnicy centralni i nadworni*, nr 328).

2. s(igillum) dobconis de oleshnicza.
Napis wykonany minuskułą gotycką.
3. W polu pieczęci herb Dębno.
4. Pieczęć okrągła o średnicy 20 mm⁶⁰; воск czarny.
5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 76, 81; DPM, s. 42 n. (pieczęć 30).

6. **Odcisk pieczęci i odlew gipsowy w ZNPH UJ.** Pieczęci tej Dobiesław używał od 1 III 1413 r. do 1422 r.⁶¹

28 pieczęć (patrz s. 471, il. 25)

1. **Jakub Minigajło? (*Iacobus Mingel, Myngayl, Mynigel, Mingel i in.*), h. Syrokomla**, w 1412 r. starosta Wielony (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 111–112; E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 196; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 269, 324).

2. Nieczytelne.
3. W środku tarcza gotycka, na której łąkawica z zaćwieczonym krzyżem kawalerskim.
4. Pieczęć okrągła o średnicy 22 mm; воск w kolorze naturalnym pergaminowa wstążka.

⁶⁰ P. Nowak i P. Pokora podają średnicę 19 mm (Dokumenty strony polsko-litewskiej, s. 43).

⁶¹ AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych, nr 7252 (druk: ZDM, t. 1, nr 299 – z niepoprawnym odczytem); DPM, s. 42 n. (pieczęć 30).

5. Publ.: W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 112; zob. też: „RPTH”, t. 7: 1926, s. 219.

Opis: AU, nr 49, s. 52, 28 pieczęć.

6. Według J. Wroniszewskiego odlew gipsowy jest w zbiorach ZNPH UJ. Herb Syrokomla przyjął Jakub Minigajło. Ze strony polskiej w Horodle ród był reprezentowany przez biskupa płockiego Jakuba z Kurdwanowa. W. Semkowicz nie mógł stwierdzić, do którego z nich należała niniejsza pieczęć, bo choć była ona wyraźna, legendy nie był w stanie odczytać⁶². Mając na uwadze, że pieczęć nie posiada żadnych odznak hierarchy Kościoła, jest odcisnięta w wosku koloru naturalnego i ma zaledwie 22 mm średnicy, istnieje większe prawdopodobieństwo, iż należała ona do litewskiego bojara Jakuba Mingajły lub do nieznanego Polaka, który rzeczywiście adoptował Jakuba Minigajłę, bądź przynajmniej reprezentował w Horodle swój ród. W. Semkowicz zakładał, że mógł on być Żmudzinem z okolic Widukle, bowiem w roku 1402 wśród zakładników wziętych przez Krzyżaków wymieniony jest szlachcic imieniem Minigajło⁶³. Zdaniem Eugeniusa Saviščevasa nie można wyciągnąć takich wniosków wyłącznie na podstawie podobieństwa imion⁶⁴. Do połowy XVI w. nie ma żadnych pewnych danych, żeby ktokolwiek inny używał na Litwie herbu Syrokomla, choć co prawda wójt Nowogródka w 1481 r. pan Makary miał pieczęć z godłem przypominającym Syrokomlę⁶⁵. Nazwany został „panem” (*pana Makara*), by wskazać jego bojarskie pochodzenie, ale czy był nim naprawdę, z braku dowodów potwierdzić nie sposób. Nie jest też jasne, czy rysunek napieczętny jest pochodzenia polskiego czy miejscowego.

Pieczęć 29 (patrz s. 471, il. 26)

1. Henryk z Radomina herbu Pierzchała, występuje w źródłach 1411–1423 (J. Bieniak, *Elita ziemi dobrzyńskiej w późnym średniowieczu i jej majątki*, [w:] idem, *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków 2002, s. 163–166).

2. *s[igillum] henrici de radomino*.

Napis wykonany minuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci herb Pierzchała.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 20 mm; wosk czarny.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 107.

⁶² W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 445; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 112.

⁶³ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 112; por. V. Almonaitis, *Kaltinėnų*, s. 88.

⁶⁴ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai*, s. 75, 106, 233, przyp. 72; por. E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 196.

⁶⁵ E. Rimša, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miesty*, s. 419; E. Rimša, *Pieczęcie*, s. 743, 744.

6. **Odcisk pieczęci w ZNPH UJ.** Henryk wywodził się z dobrzyńskiej linii rodu Pierzchałów. Był potomkiem jednego z najwybitniejszych możnowładców tej ziemi Iwana z Radomina, który karierę rozpoczynał jeszcze za czasów Kazimierza Ślępskiego. Henryk mógł być jego najmłodszym synem, względnie wnukiem. Przedstawiciele tej rodziny, z uwagi na złożone dzieje ziemi dobrzyńskiej, zajmowali różne stanowiska polityczne wobec Zakonu i Korony. W 1411 r. Henryk znajdował się jeszcze wraz z Iwonem w Prusach wśród stronników krzyżackich, następna wzmianka o nim pochodzi już z 1413 r. z Horodła, gdy był już w obozie Jagiełły. Najbliżej króla Władysława, już w 1390 r., znalazł się syn Iwana, Piotr z Radomina i Włoszczowy, później przez wiele lat – wbrew ojcu – wierny stronnik Jagiełły, kasztelan dobrzyński w latach 1406–1414.

30 pieczęć (patrz s. 471, il. 27)

1. **Wojsnar Werkolowicz** (*Voyssnar Vircoleuicz, Woysnar Wylkolewicz, Woysnar Werkolowycz*), **h. Kot Morski** (*Cattus marinus*), bojar litewski, znany tylko z akt horodelskich (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 112–113).

2. s(igillum) wojsnar werkolowycz.

Legenda zapisana minuskułą gotycką obok obrzeża pieczęci, między dwiema linijnymi obramowaniami, szczegóły są niewyraźne.

3. W środku tarcza gotycka, na której przedstawione jest zwierzę zwrócone w lewą stronę.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 33 mm; wosk żółty, pasek pergaminy.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 112; zob. też: „RPTH”, t. 7: 1926, s. 29.

Opis: AU, nr 49, s. 52, 30 pieczęć: R. Krasauskas, *Vaišnora*, s. 486; J. Dainauskas, *Horodlės*, s. 44; O. Однороженко, *Родова геральдика*, s. 103.

6. Kiedyś analogiczna pieczęć wisiała również przy dokumencie bojarów litewskich (nr 16). Jest to jedna z najbardziej tajemniczych pieczęci, zwłaszcza że nie wiadomo, który z polskich rodów adoptował Litwina Wojsnara Werkolowicza. W średniowieczu herb wspomniany jest tylko w dokumentach horodelskich⁶⁶. Jan Zamoyski herbu lub nazwy rodu herbowego najprawdopodobniej nie znał, a jedynie skopiował wizerunek zwierzęcia znajdującego się na pieczęci herbowej (zob. załącznik 1, il. 2)⁶⁷. W. Semkowicz przypuszczał, że mógł to być leopold. Adam Heymowski na symbol ten spojrział w szerszym kontekście heraldycznym. Jego zdaniem, w herbie nazywanym w Polsce Kot Morski początkowo mogła być przedstawiona szczególnie przez marynarzy lubiana małpka (w niektórych herbarzach

⁶⁶ F. Piekosiński, *Heraldyka*, s. 84.

⁶⁷ Por., *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 24, nr 68.

przedstawiana postać rzeczywiście przypomina małpkę siedzącą na ramieniu marynarza) i mogła być zapożyczeniem z Niemiec⁶⁸. Przypuszczenie takie potwierdzają badania Błażeja Śliwińskiego, których A. Heymowski nie znał. Okazuje się, że w 1386 r. ród herbu Kot Morski przeniósł się z Prus do Dobrzynia i tutaj posiadał Dulsk oraz Sokołów. Aczkolwiek nie mamy żadnych danych o ich obecności w Horodle, jednak przypuszczalnie jeden z przedstawicieli niniejszego rodu, Janusz z Sokołowa, związany z dworem Jagiełły, mógł adoptować Wojsnara Werkolowicza⁶⁹. Inną wersję pochodzenia herbu zaproponował O. Odnorożenko. Według ukraińskiego badacza herb Kot Morski mógł pojawić się na Rusi, ponieważ taka małpka znalazła się na dwóch odciskach pieczętnych z 1467 i 1470 roku, które przystawił podsędek ziemski chełmski Piotr Śmietanka z Trembaczowa. Pieczęcie te nie mogły należeć do Piotra Śmietanki, którego herb przedstawiał Bończę, lecz do jakiejś innej osoby, być może do poprzedniego podsędka chełmskiego⁷⁰. Chociaż takie wypadki się zdarzały, to trudno uwierzyć, by dwa razy w ciągu trzech lat ziemski urzędnik sądowy, posiadający własną pieczęć, użył innej. Według autora, biorąc pod uwagę marnej jakości rysunki na pieczęci (zachowany tylko środek), mogło się zdarzyć, że wyobraża nie małpkę a jednorożca.

Pieczęć Wojsnara Werkolowicza od pozostałych pieczęci horodelskich wyróżniała się rozmiarem, ponadto rozszerzonym polem legendy. Wskazywałoby to, że tłok pieczęci został wykonany gdzie indziej niż większość podobnych wyglądem pieczęci, w dodatku, sądząc po gorszej kopii gipsowej, przez przeciętnego mistrza. Prawdopodobnie Wojsnar Werkolowicz został przyjęty do rodu herbu Kot Morski jeszcze przed 2 października i do Horodła przybył, będąc już w posiadaniu nowej pieczęci herbowej. Jego pieczęć, która została zawieszona przy obu dokumentach, wskazywałaby na to, że w Horodle nie było przedstawiciela polskiego rodu, który adoptował Wojsnara Werkolowicza. Poza aktami horodelskimi nie ma żadnych dokumentów, potwierdzających, żeby ktokolwiek jeszcze na Litwie posiadał ten herb⁷¹. Po zaginięciu oryginalnej pieczęci, w Muzeum Czartoryskich w Krakowie zachowała się jej kopia gipsowa (Odlewy, nr 4535).

Rząd dolny:

Pieczęć 31 (patrz s. 471, il. 28)

1. **Mikołaj z Gorzkowa** herbu **Osmoróg**, bakałarz *atrium* 1370 (Praga), doktor prawa kanonicznego 1387 (Praga), profesor prawa kanonicznego i rektor uniwersytetu w Krakowie 1402; kanonik krakowski 1382–1407, dziekan św. Floriana

⁶⁸ A. Heymowski, *Kot czy małpka?*, s. 205–209.

⁶⁹ B. Śliwiński, *Kształtowanie się własności rycerskiej*, s. 7–8. Por. J. Bieniak, *Elita ziemi dobrzyńskiej*, s. 168–169.

⁷⁰ O. Оdnороженко, *Родова геральдика*, s. 103–104.

⁷¹ J. Dainauskas, *Horodlės*, s. 44; por. KDKDW, nr 365, s. 428.

na Kleparzu 1387–1403, *administrator in spiritualibus* biskupa krakowskiego 1392–1394, oficjał krakowski 1392–1407, kustosz sandomierski 1407, **biskup wileński 1407–1414**. Zmarł w 1414 r. (PSB, t. 8, s. 336 n.; M. Antoniewicz, *O pochodzeniu i rodzinie biskupa wileńskiego Mikołaja zwanego Gorzkowskim*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Zeszyty Historyczne”, t. 2, Częstochowa 1994, s. 137–153; M.D. Kowalski, *Prałaci i kanonicy krakowskiej kapituły katedralnej od pontyfikatu biskupa Nankera do śmierci biskupa Zawiszy z Kurozwęk (1320–1382)*, Kraków 1996, s. 217).

2. *S[igillum] nicolai dei gra[tia] ep[iscop]i wylnen[sis]*.

Napis wykonany minuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci, pokrytym romboidalną kratownicą z polami wypełnionymi ornamentem w kształcie krzyża, półpostać biskupa *in pontificalibus*, ponad tarczą z herbem Osmoróg, czyli Gierałt (krzyż rozdarty z trzema „gałkami” , po jednej w górnym i bocznych rozdartych ramionach krzyża). Ponad tarczą herbową popiersie biskupa *in pontificalibus*.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 29 mm, wosk czerwony.

5. *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae*, wyd. A. Prochaska, Kraków 1882, nr 441 (z napisem oddanym majuskułą i niepoprawnym rysunkiem godła herbowego z czterema, a nie trzema gałkami); *Jana Zamojskiego notaty heraldyczno-sfragistyczne*, [w:] *Notaty heraldyczno-sfragistyczne*, wyd. F. Piekosiński, „Studia, rozprawy i materiały z dziedziny historii polskiej i prawa polskiego”, t. 7, Kraków 1907, s. 24 (niepoprawny rysunek herbu z czterema, a nie trzema gałkami); *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, wyd. J. Fijałek, W Semkowicz, Kraków 1932–1948, s. 90 (podobizna); W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarских*, s. 137 n.; M. Antoniewicz, op. cit., s. 146; P. Pokora, op. cit., s. 157.

6. **Odcisk pieczęci w ZNPH UJ**. Ta sama pieczęć wisiała również przy horodelskim dokumencie bojarów litewskich. Była to – zgodnie z obecnym stanem wiedzy – jedyna pieczęć Mikołaja jako biskupa wileńskiego. Przed objęciem diecezji wileńskiej, jako oficjał krakowski, posługiwał się pieczęcią o niemal identycznym wzorze ikonograficznym. Przedstawiała ona w polu pokrytym ornamentem w kształcie krzyży półpostać biskupa *in pontificalibus* ponad tarczą z rozdartym krzyżem z trzema gałkami i nosiła napis otokowy: *S [igillum] nicolai officialis cracovien[sis]*⁷².

⁷² AP w Krakowie, dok. perg. 122 (druk: *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879, nr 92, s. 128); KDUJ, t. 1, nr 25; M. Antoniewicz, op.cit., s. 146.

32 pieczęć (patrz s. 472, il. 29)

1. **Miczus Wilczkowicz** (*Micuss, Miczusch, Mycusz Vilzcovicz*), h. Łodzia, bojar litewski, znany jedynie z akt horodelskich (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 131).

2. s(igillum) mycuřz vilzcovicz.

Legenda zapisana minuskulą gotycką przy brzegu pieczęci, między dwoma obramowaniami linijnymi, zaczyna się krzyżykiem.

3. W środku gotycka tarcza, na której przedstawiona jest łódź.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 21 mm; wosk czarny, pergaminowy pasek.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 131; zob. też: „RPTH”, t. 9: 1930, s. 252.

Opis: AU, nr 49, s. 52, 32 pieczęć.

6. Poza niegdyś istniejącym oryginałem zachował się odlew gipsowy oraz odcisk zrobiony w plastelinie (ZNPJ UJ, sygn. 189: 2 egz.). Więcej wiadomości na temat Miczusa Wilczkowicza nie mamy⁷³. Do połowy XVI w. nie ma nawet najmniejszej wzmianki, żeby ktokolwiek jeszcze z Litwinów używał tego herbu (zob. pieczęć 31 przy dokumencie bojarów litewskich).

33 pieczęć (patrz s. 472, il. 30)

1. **Jan Butrym** (*Johannes Butrim, Butrym*) z **Żyrmunów**, h. **Topór**, bojar litewski, wzmiankowany od końca XIV w., w l. 1412–1420 marszałek władcy, w l. 1422/1423 namiestnik smoleński, † przed 1428 r. (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 68–69; *Urzednicy centralni*, nr 475; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 85, 220, 321, 327; UWKL, t. 4, s. 49, nr 28; DPM, s. 87, nr 102).

2. s(igillum) ioh(ann)is butrim [de z]irmuny.

Legenda zapisana minuskulą gotycką przy brzegu pieczęci, między dwoma linijnymi obramowaniami. Legenda zaczyna się krzyżykiem, między wyrazami wstawione są kółeczka (puste, w środku kropki).

3. W środku tarcza gotycka, na której przedstawiony jest topór.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 27 mm: wosk w kolorze naturalnym pergaminowy pasek; już na początku XX w. brzegi pieczęci były wyszczerbione.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 81, fig. 3; zob. też: „RPTH”, t. 5: 1921, s. 57, fig. 3 (1413); DPM, s. 87, nr 102 (1422).

Opis: AU, nr 49, s. 52, 33 pieczęć.

6. Jan Butrym z Żyrmunów do dokumentu pokoju mełneńskiego z 27 IX 1422 przywiesił bardzo podobną pieczęć, niewiele różnił się tylko porządek zapisanych

⁷³ E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 197.

w legendzie wyrazów: s(igillum) butrym [her(edi)]s de szyrmuny⁷⁴. Pieczęć z r. 1413 już w XX w. była w złym stanie i trudno było przeczytać legendę. Stąd prawdopodobne jest, że pieczęć z r. 1422 została odbita przy użyciu tego samego tłoku. Niektórzy badacze błędnie uważają, że horodelski dokument z pieczęcią dochował się do dziś⁷⁵.

Istnieje duże prawdopodobieństwo, że krewnymi Jana Butryma z Żyrmunów byli Aleksander Montowt i jego potomkowie Montowtowicze oraz Kuczukowicze, również Montrym i niejaki Jerzy Siligoldowicz. Wszyscy oni, z wyjątkiem Kuczuka, w 1431 r.⁷⁶, w r. 1433, 1434⁷⁷ oraz w r. 1440⁷⁸, natomiast Aleksander Montowt również jeszcze w r. 1422⁷⁹ przywiesili pieczęcie z wizerunkami topora. Nieco później, w r. 1436, *Conradus alias Kuczuc heres de Szyrmuni* również posiadał pieczęć z figurującym na niej toporem⁸⁰. Z późniejszego okresu bardziej znane są pieczęcie Kuczuków z herbem Topór z lat 1472–1474 oraz 1501 r.⁸¹ Montowtowicze, którzy przenieśli się na Wołyń, wygaśli w 1570 r.⁸² O ich pokrewieństwie świadczy nie tylko heraldyka, lecz również bliskość rozmieszczenia dóbr dziedzicznych⁸³.

34 pieczęć (patrz s. 472, il. 31)

1. **Butowt Montygajłowicz (*Butowd Montigalowicz, Butowdus, Butold*), h. Gryf**, bojar litewski, po raz pierwszy wspomniany w r. 1401, pochodzenie niejasne (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 98; E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 194; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 219–220).

2. [s(igillum) bu]towd m[on]ti[ga]lowycz.

Legenda zapisana minuskułą gotycką przy brzegu pieczęci, między dwoma linijnymi obramowaniami. Już na początku XX w. była zniszczona i miejscami nieczytelna.

3. W środku tarcza gotycka z wizerunkiem gryfa na niej.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 36 mm; wosk w kolorze naturalnym pergaminowa wstążka.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 98; zob. też: „RPTH”, t. 7: 1926, s. 211.

⁷⁴ DPM, s. 87, nr 102.

⁷⁵ В. Поліщук, *Заява Яна Якубовича Монтовта*, s. 333.

⁷⁶ Б. Бучинський, *Кілька причинів*, s. 136.

⁷⁷ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 69–70; R. Krasauskas, *Mantautas*, s. 256.

⁷⁸ LMAVB, f. 6–25; KDKDW, nr 167, s. 190.

⁷⁹ DPM, s. 89, nr 105.

⁸⁰ LMAVB, f. 6–18; KDKDW, nr 148, s. 165.

⁸¹ O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 204; AU, nr 78, s. 131, 10 pieczęć.

⁸² В. Поліщук, *Заява Яна Якубовича Монтовта*, s. 327–337.

⁸³ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 257, 262–265.

Opis: AU, nr 49, s. 52, 34 pieczęć.

6. W Horodle ród Gryfów reprezentował biskup kijowski Michał Trestka⁸⁴. Jednak danych o tym, czy on adoptował Butowta Montygajłowicza, nie ma. Jeszcze mniej wiadomo o samym adoptowanym. Przypuszcza się, że mógł być on powiązany ze bojarem żmudzkiem zwanym *Bernardus dictus Buthouth*, który w r. 1413 był świadkiem podczas procesu przeciwko Zakonowi Krzyżackiemu. Niestety jest to tylko przypuszczenie⁸⁵. Pieczęć Butowta Montygajłowicza pośród innych pieczęci horodelskich wyróżniała się tym, że była większa oraz posiadała wyjątkowo obszerne pole legendy. Wskazywałoby to, że tłok pieczęci został wykonany w innym miejscu niż większość pieczęci o podobnym wyglądzie, poza tym, sądząc z publikacji W. Semkowicza, przez gorszego mistrza. Trzeba zaznaczyć, że na Litwie herb Gryf jest bardzo rzadki. Poza wspomnianym Butowtem Montygajłowiczem, do połowy XVI w. nie ma żadnych wiadomości o tym, żeby ktokolwiek inny takiego herbu używał.

Pieczęć 35 (patrz s. 472, il. 32)

1. **Jan Mężyk z Dąbrowy herbu Wadwicz**; łożny królewski 1394; podczaszcy (cześnik) nadworny 1403–1434, sekretarz królewski 1431, wojewoda ruski 1432–1437, starosta lwowski 1427–1431, starosta ostrzeszowski 1416–1437, starosta krzepicki 1424, zmarł w 1437 r. Znał język niemiecki, występował jako tłumacz podczas bitwy grunwaldzkiej (PSB, t. 20, s. 513 n.; J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska*, cz. 2, s. 139–142; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 234; *Urzędnicy województwa ruskiego*, nr 1161,1231; *Urzędnicy łączycy i sieradzcy*, nr C 35; *Urzędnicy centralni i nadworni*, nr 574; J. Sperka, *Szafrańcowie herbu Stary Koń*, s. 157; A. Szweda, *Organizacja i technika dyplomacji polskiej*, s. 171; T. Stolarczyk, *Szlachta wieluńska od XIV do połowy XV wieku*, Wieluń 2005, s. 239–242.).

2. *s(igillum) iohan(nis) mensik de dom[browa]*.

3. Otok podzielony na trzy części, tworzy kształt trójkąta łączonego trzema liliami (lub krzyżykami). W polu pieczęci w tarczy (podzielonej w słup) herb Wadwicz.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 26 mm, wosk czarny.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 78, 81.

6. **Odcisk pieczęci w ZNPH UJ**. M. Haisig publikuje dwie inne, późniejsze pieczęcie Jana Mężyka: pierwszą z 1427 r., prawie identyczną z pieczęcią z 1413 r., tyle że o mniejszej średnicy (24 mm), z tarczą herbową w trójkącie z napisem

⁸⁴ A. Sochacka, *Możnowładcy*, s. 125.

⁸⁵ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 98; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 220; por. E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas*, s. 75.

otokowym: *s[igillum] iohan[nis] d(icti) mansik d[e] dambrov[a]*. Kolejna pochodzi z 1430 r. i przy tej samej średnicy (24 mm) i podobnym wyglądzie różni się od poprzedniej szczegółami: mniejszą tarczą, brakiem liliowatych ozdobników, a także napisem otokowym: *s[igillum] iohannis de da[m]bro[va]*⁸⁶.

36 pieczęć (patrz s. 473, il. 33)

1. **Jawnuta Wolimuntowicz** (*Johannes alias Jawnis, Jawnus, Iwan Wolimuntowicz i in.*), **h. Zadora**, w l. 1412–1432 starosta trocki, w l. 1413–1432 wojewoda trocki, † 7 XI 1432 (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 27–28; Z. Ivinskis, *Jaunutis*, s. 356; K. Pietkiewicz, *Kieżgajłowie*, s. 15–16; L. Korczak, *Litewska Rada* s. 85; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 247, 322; DPM, s. 86, nr 101; UWKL, t. 1, nr 1096; t. 2, nr 1289, 1406).

2. *s(igillum) iwani wolimunthovicz*.

Legenda zapisana minuskulą gotycką przy brzegu pieczęci między dwoma linijnymi obramowaniami. Na początku legendy i po skrócie „s” są postawione kropki.

3. W środku trójlistem lub trójpołem obramowana jest tarcza gotycka, na której znajduje się wizerunek głowy lwa, ziejącej ogniem w lewą stronę.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 28 mm; воск czerwony, pergaminowy pasek.

5. **Publ.**: W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 27; zob. też: „MH”, t. 7: 1914, nr 1–2, s. 7, fig. 1; DPM, s. 37, nr 22; s. 86, nr 101 (oba 1422).

Opis: AU, nr 49, s. 52, 36 pieczęć.

6. Dane W. Semkowicza, szczególnie dotyczące zapisu legendy, nie są wystarczająco wyczerpujące, zwłaszcza biorąc pod uwagę, że w niektórych miejscach jest ona zapisana w jeden sposób, natomiast w innych miejscach, bez żadnych wyjaśnień, jest zapisana inaczej. Taka sama pieczęć musiała być przywieszona przy dokumencie bojarów litewskich⁸⁷. Przy dokumencie mełneńskim z dnia 27 IX 1422 zachowały się dwie wystarczająco wyraźne tego rodzaju pieczęcie z zielonego wosku. Pojawiły się one najpewniej wówczas, kiedy Jawnuta nie był jeszcze wojewodą trockim (a zatem przed podpisaniem aktu horodelskiego). Jedną z tych pieczęci według autora publikacji, Piotra Pokory, została odcisnięta w imieniu Zbigniewa z Brzezia, druga – w imieniu brata Jawnuty, Rumbolda Wolimuntowicza⁸⁸. Natomiast we własnym imieniu, pod warunkiem, że autor poprawnie rozszyfrował legendę – *S(igillum) hans(=johannis?) Tr(o)cen(s)iS* – Jan odcisnął inną przywieszoną ze sobą pieczęć ze wskazaniem na Troki, czyli na posiadany

⁸⁶ M. Haisig, *Sfragistyka szlachecka w świetle archiwaliów lwowskich*, s. 53 (druk: AGZ, t. 2, nr 49).

⁸⁷ Patrz nr 2; *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 23, nr 54; por. AU, nr 50, s. 55, 2 pieczęć.

⁸⁸ DPM, s. 37, 86; nr 2, 101. Imię ojca po polsku napisane poprawnie, ale nie tak jak pisze się w legendzie.

urząd wojewody trockiego⁸⁹. W dniu 15 X 1432 Jawnuta Wolimuntowicz posiadał jeszcze jedną pieczęć z legendą s(igillum) dni yownis wolimonthowi (patrz s. 483, il. 24)⁹⁰. Z tego egzemplarza zachował się odlew gipsowy (ZNPJ UJ).

Ze względu na znaczenie rodziny Jawnuty Wolimuntowicza w XV w. herb Zadora stał się najpopularniejszy na Litwie (patrz tabela 2). Został on przejęty od Jawnuty przez jego bardziej wpływowych braci: Kieżgajłę (z niego wywodzi się ród Kieżgajłów) oraz Rumbolda, także Szedybora, Sudywoja, Gudygerda oraz potomków dwóch ostatnich braci – Stankiewiczów, Kondratowiczów, Zawiszów i najprawdopodobniej przez krewnych, jak też braci Jawnuty Wolimuntowicza Dowgiałłów⁹¹. Nie komentując szerzej tego, co było publikowane i omawiane przy dokumentach 1431 r.⁹², 1432 r., 1434 r., 1499 r. oraz 1501 r.⁹³ jak też w innych publikacjach⁹⁴, wspomnijmy tylko jedną mniej znaną pieczęć z XV w. W roku 1431 wypuszczony na wolność marszałek ziemski Rumbold Wolimuntowicz do listu poręczającego przywiesił pieczęć z herbem Zadora⁹⁵. W roku 1437 Stanisław Dowgiałło Girdowicz dokument darowizny dla franciszkanów wileńskich potwierdził pieczęcią, na której widniał wizerunek głowy lwa ziejącej ogniem, bez tarczy⁹⁶. W roku 1464 wojewoda i kanclerz wileński Michał Kiejzgałowicz odcisnął pieczęć z herbem Zadora przy liście panów litewskich do Rygi⁹⁷, natomiast starosta żmudzki Jan Kiejzgałowicz swoją z herbem Zadora opieczętował list z 1471 r. do rady miasta Gdańska⁹⁸.

37 pieczęć (patrz s. 473, il. 34)

1. **Stanisław Sak (*Stanislaus Sak, Sack*), h. Pomian**, w r. 1433 starosta Dubinek, † po r. 1433 (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 114–115; E. Kelma, *Ród Sakowiczów*, s. 156–157; Z. Wojtkowiak, *Urzędnicy*, s. 149; E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 195–196; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 84, 287, 313: DPM, s. 89–90, nr 106).

⁸⁹ Ibidem, s. 81, nr 94.

⁹⁰ BCz., perg. 380; AU, nr 55, s. 78, 10 pieczęć; F. Piekosiński, *Heraldyka*, s. 181; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 28.

⁹¹ Б. Барвіньський, *Жигимонт Кейстутович*, s. 135–136; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 27–38; K. Pietkiewicz, *Kieżgajłowie*, s. 24–27; I–II tabele genealogiczne i in.

⁹² Б. Бучинський, *Кілька причинів*, s. 136–137.

⁹³ AU, nr 55, s. 77–78; nr 61, s. 100–101; nr 76, s. 126; nr 78, s. 131–132; nr 80, s. 138–139.

⁹⁴ Pieczęcie 1452–1484 r.: *Index*, Theil 2, s. 82, nr 2210; *Skarbiec dyplomatów*, s. 213, nr 1973; 221, nr 2021; O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 202–204.

⁹⁵ AGAD, perg. 4452, 1 pieczęć; CE, t. 1, cz. 1, s. 71–72, nr 75.

⁹⁶ LMAVB, f. 6–19; KDKDW, nr 150, s. 167.

⁹⁷ LVVA, f. 673, ap. 4, k. 18, nr 221; por. LUB, t. 12, nr 241, s. 138, 3 pieczęć.

⁹⁸ AP Gdańsk, sygn. 300, D/8, 23.

2. stanisflaus dcs sak (gdzie indziej: stanisflai ..s sak).

Legenda zapisana minuskułą gotycką przy brzegu pieczęci, między dwoma linijnymi obramowaniami. Zaczyna się krzyżem, między wyrazami znajdują się trzy kółeczka (puste w środku kropki, 2 i 1). Podajemy obie podane przez W. Semkowicza wersje legendy.

3. W środku tarcza gotycka z wizerunkiem głowy bawoła, na której między rogami na skos (ostrzem skierowanym w prawą stronę) leży miecz.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 20 mm; воск czerwony; pergaminowy pasek.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 114; zob. też: „RPTH”, t. 8: 1928, s. 133.

Opis: AU, nr 49, s. 52, 37 pieczęć.

6. Po zaginionej pieczęci z 1413 r. zachował się gipsowy odlew (ZNPB UJ, sygn. 196). Poza tym znane są jeszcze inne pieczęcie Stanisława Saka. Jedną pieczęć herbowa z zielonego wosku, o średnicy 25 mm, zawieszona 27 IX 1422 do dokumentu mełneńskiego. Na pieczęci tej miecz znajdujący się między rogami bawoła leży prawie w pozycji horyzontalnej. W legendzie zapisanej minuskułą gotycką właściciel pieczęci nazwany jest dziedzicem Niemenczyna: s(igillum) sak her(edis) de nyem[e]⁹⁹. Drugą pieczęć z zielonego wosku, o średnicy 25 mm, przywiesił 15 X 1432 do dokumentu grodzieńskiego. Na pieczęci znajduje się tylko wizerunek głowy bawoła na wysokości oczu przebitej mieczem z prawej strony na lewą niemal horyzontalnie. Legenda w minuskule gotyckiej jest bardzo prosta: peczeth sakowycz (patrz s. 482, il. 18)¹⁰⁰.

Ze względu na rozgałęziony i wpływowy ród Stanisława Saka (szczególnie jego syna, Andrzeja Sakowicza) oraz ich potomków, już w XV w. herb Pomian był bardzo dobrze znany na Litwie. Wymienimy jedynie kilka mniej znanych przypadków. Andrzej Sakowicz posiadał kilka pieczęci z herbem Pomian. Jedną przywiesił do dokumentu rozejmu czartoryskiego w 1431 r.¹⁰¹, drugą przywiesił do dokumentu fundacyjnego ołtarza katedry wileńskiej¹⁰², trzecią pieczęć odcisnął na liście panów litewskich do Rygi w roku 1464. Na tej pieczęci przedstawiana figura jest bez tarczy¹⁰³. Jeszcze jedna nieznana nam pieczęć znajdowała się w 1452 r. przy liście do wielkiego mistrza Zakonu Krzyżackiego¹⁰⁴. Co najmniej dwie pieczęcie posiadał syn Andrzeja, Bohdan Sakowicz. Na tych pieczęciach

⁹⁹ DPM, s. 89–90, nr 106.

¹⁰⁰ BCz., perg. 380: AU, nr 55, s. 78, w drugim rzędzie 19 pieczęć, naprawdę 20.

¹⁰¹ Б. Бучинський, *Кілька причинів*, s. 137.

¹⁰² LMAVB, f. 6–15; KDKDW, nr 132, s. 149.

¹⁰³ LVVA, f. 673, ap. 4, k. 18, nr 221; LUB, t. 12, nr 241, s. 138, 4 pieczęć.

¹⁰⁴ O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 202.

głowa bawoła przedstawiana jest już bez miecza. Na pieczęci z 1477 r. legenda jest zapisana po rusku¹⁰⁵, na pieczęci z 1480 r. – minuskułą gotycką¹⁰⁶. Poza Sakowiczami w XV w. herb Pomian był używany przez nie mniej znany ród Dowgirdów. Na przykład wojewoda wileński Jan Dowgird przywiesił pieczęcie z herbem Pomian do dokumentu trockiego w r. 1433 oraz dokumentu grodzieńskiego w r. 1434¹⁰⁷, jego syn Andrzej Dowgirdowicz przywiesił taką pieczęć w r. 1461 do dokumentu donacyjnego dla katedry wileńskiej¹⁰⁸. Herb Pomian, jak również fakt, że majątki dziedziczne Dowgirdowiczów znajdowały się obok włości Sako-wiczów, pozwolił badaczom na wyciągnięcie wniosków, że rodziny te mogły być ze sobą spokrewnione¹⁰⁹.

Pieczęć 38 (patrz s. 473, il. 35)

1. **Piotr z Kozłowa (?) herbu Pobóg**, osoba bliżej nieznana.

2. *d(omi)ni petri de koslowo (?)*¹¹⁰.

Napis wykonany minuskułą gotycką, słabo czytelny.

3. W polu pieczęci herb Pobóg.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 20 mm; wosk czerwony.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarских*, s. 100 (z innym odczytem legendy); W. Zawitkowska, *O herbie Pobóg w XV wieku*, *Rocznik Heraldyczny*, t. 7(18): 2005, s. 15–30 (wzmianka).

Pieczęć 39 (patrz s. 473, il. 36)

1. **Marek herbu Bogoria**, osoba skądinąd nieznana.

2. *s(igillum) marci DNAKOLD (?)*¹¹¹.

Napis otokowy wykonany minuskułą i majuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci herb Bogoria.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 22 mm, wosk czarny.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarских*, s. 126

6. Pieczęć ta uwierzytelniła również horodelski dokument bojarów litewskich.

¹⁰⁵ LVVA, f. 673, ap. 4, k. 18, nr 230; por. ПГ, t. 2, s. 64, nr 166.

¹⁰⁶ LVVA, f. 673, ap. 4, k. 19, nr 39; por. ПГ, t. 2, s. 92, nr 180; А.Л. Хорошкевич, *Печату*, s. 134, 139.

¹⁰⁷ AU, nr 59, s. 91, 12 pieczęć; nr 61, s. 100, 5 pieczęć.

¹⁰⁸ LMAVB, f. 6–39; KDKDW, nr 241, s. 271–272.

¹⁰⁹ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 117–121; por. R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 224–225.

¹¹⁰ W. Semkowicz odczytywał wcześniej legendę jako: *d(omi)ni petri de popowo* (*O litewskich rodach bojarских*, s. 100).

¹¹¹ W. Semkowicz wyrażał poważne wątpliwości co do poprawności własnego odczytu, zob. *O litewskich rodach bojarских*, s. 126.

40 pieczęć (patrz s. 474, il. 37)

1. **Andrzej Dewknotowicz?** (*Dewknetouicz, Dewknotowicz*), **h. Świnka**, bojar litewski, znany jedynie z akt horodelskich (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 127–128).

2. Legenda nieczytelna.

3. W środku tarcza gotycka, na której widnieje głowa dzika zwrócona w prawą stronę.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 22 mm; воск koloru beżowego, pergaminowy pasek; pieczęć była całkowicie zatarta.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 128; zob. też: „RPTH”, t. 8: 1928, s. 142.

Opis: AU, nr 49, s. 52, 40 pieczęć; nr 50, s. 55, 14 pieczęć.

6. Według W. Semkowicza do dokumentu bojarów litewskich kiedyś była zawieszona identyczna pieczęć. Znajdującą się na niej figurę J. Zamojski błędnie uznał za Półkozica (patrz dokument litewski nr 14). Powinien to zaś być herb Świnka. W. Semkowicz musiał znać również odlew gipsowy tej pieczęci, choć dosyć złej jakości (ZNPB UJ, sygn. 226). Nie ma żadnych danych, kto reprezentował ten ród ze strony polskiej. Z Litwinów herb Świnka przyjął Andrzej Dewknotowicz¹¹², który też najpewniej przywiesił tę pieczęć do akt obu stron. Jeżeli jest to prawdą, oznaczałoby, że był on adoptowany wcześniej i do Horodła przybył będąc już w posiadaniu pieczęci. Chociaż ówczesne źródła milczą o nim¹¹³, jak sądził W. Semkowicz, mógł on być powiązany ze żmudzkiemi Dowkontami¹¹⁴. Teza taka, oparta jedynie na imiennym podobieństwie wydaje się nieuprawniona, bowiem na temat heraldyki Dowkontów w XV w. nie ma żadnych danych, natomiast w drugiej połowie XVI w. posiadali oni herb Lubicz¹¹⁵. Koniecznie też trzeba zwrócić uwagę na fakt, iż poza aktami horodelskimi nie ma żadnych wiadomości świadczących o tym, by ktokolwiek na Litwie do połowy XVI w. używał herbu Świnka.

41 pieczęć (patrz s. 474, il. 38)

1. **Getowt** (*Getawt, Getowt, Gethawoth*), **h. Kopacz**. Patrz dokument bojarów litewskich (nr 15).

2. s(sigillum) Getawt (reszta jak przy dokumencie bojarów litewskich).

4. Pieczęć okrągła o średnicy 21 mm; воск czarny; pergaminowy pasek.

5. **Opis:** AU, nr 49, s. 52, 41 pieczęć.

¹¹² W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 445.

¹¹³ E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 197.

¹¹⁴ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 127–128.

¹¹⁵ Sygnety herbowe Stefana Dowkonta z 1568 oraz 1573 r., LMAVB, f. 21–1570, l. 2; b. 1571, l. 10^v.

6. Podobna, również zniszczona pieczęć zachowała się przy dokumencie bojarów litewskich (nr 15); odlew gipsowy znajduje się w zbiorach pieczęci w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego (sygn. 228).

Pieczęć 42 (patrz s. 474, il. 39)

1. **Świętosław z Piotrowic herbu Kornic**, osoba skądinąd nieznana¹¹⁶.

2. *Swanthoslai de p[ot]rovice*.

Napis wykonany minuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci herb Kornic.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 32 mm, воск żółty.

6. Pieczęć ta wisiała też przy horodelskim dokumencie bojarów litewskich.

Przedstawiciele rodu Korniczów dziedziczyli na pograniczu Małopolski i ziemi oświęcimskiej. Również Piotrowice położone były na obszarze księstwa oświęcimskiego. Świętosław nie jest bliżej znany.

Pieczęć 43 (patrz s. 474, il. 40)

1. **Andrzej Słup z Wierzbicka (?) herbu Dołęga**, sędzia dobrzyński 1364–1413, starosta łączycy 1392, zmarł ok. 1415 (*Urzednicy łączycy i sieradzcy*, nr A. 399; J. Bieniak, *Elita ziemi dobrzyńskiej w późnym średniowieczu*, s. 147; S. Szybowski, *Kujawska szlachta urzędnicza w późnym średniowieczu*, s. 497).

2. *s(igillum) andree de [.....] wnicz*.

Napis otokowy wykonany minuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci herb Dołęga.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 22 mm; воск czarny.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 125.

6. Próba zidentyfikowania właściciela tej pieczęci nie jest rzeczą łatwą. Mamy do dyspozycji wyłącznie imię (ogólnochrześcijańskie, a więc na ogół mało mówiące o związkach z konkretnym kręgiem rodzinnym) oraz przynależność rodową. W tym przypadku to jednak istotne wskazówki. Ród Dołęgów, zasadniczo mazowiecki, posiadał w Koronie dobra w ziemi dobrzyńskiej. Chodzi o potomków Myślitora, który przed 1335 r. (konarski łączycy) rozpoczął karierę przy księciu dobrzyńskim i łączycy, Władysławie Garbatym. W latach 1345–1350 był sędzią dobrzyńskim¹¹⁷. Jego potomkiem (zapewne synem) był Andrzej Słup z Wierzbicka i Cebryszewa koło Lipna oraz Myślitorzyc pod Dobrzyniem. Był on protoplastą dwóch rodzin: Kretkowskich (najwybitniejszej rodziny herbu Dołęga w Polsce) oraz Wierzbickich.

¹¹⁶ Przedstawiciele rodu Korniczów dziedziczyli na pograniczu Małopolski i ziemi oświęcimskiej. Również Piotrowice położone były na obszarze księstwa oświęcimskiego.

¹¹⁷ *Urzednicy łączycy i sieradzcy*, nr A.110; J. Bieniak, *Elita ziemi dobrzyńskiej*, s. 147.

Andrzej był wieloletnim sędzią dobrzyńskim. Jest wzmiankowany w tej funkcji od roku 1364 do 9 maja 1413 r.¹¹⁸ Jego następcą na urzędzie jest wzmiankowany dopiero od 18 IX 1415 r., jest to zatem data ante quem odejścia Andrzeja z urzędu, być może w następstwie śmierci lub poważnej choroby¹¹⁹. W środowisku ziemian dobrzyńskich, z których część reprezentowała orientację prokrzyżacką, Andrzej Słup zaliczał się do zwolenników polityki propolskiej. Bardzo wcześnie związał się z Jagiełłą. Przede wszystkim nie przyjął do wiadomości zastawu ziemi dobrzyńskiej Krzyżakom i w latach 1392–1405 przebywał w Koronie¹²⁰. Król Władysław w 1392 r. powierzył mu starostwo łęczyckie¹²¹. Po wykupieniu z zastawu ziemi dobrzyńskiej król przywrócił go na stanowisko sędziego dobrzyńskiego. Synem Andrzeja był Jan z Kretkowa, zasłużony na polach Grunwaldu w 1410 r.¹²² Wśród Kretkowskich nierzadko występowało imię „Andrzej”. Wolno przyjąć, że pieczęć z herbem Dołęga była pieczęcią Andrzeja Słupa z Wierzbicka¹²³.

44 pieczęć (patrz s. 475, il. 41)

1. **Wołczko z ?, h. Szreniawa**, bojar litewski, znany jedynie z legendy na pieczęci (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 138–139).

2. s(igillum) wolczy de r...cz.

Legenda łacińska, wpisana minuskułą gotycką przy brzegu pieczęci, zaczyna się krzyżykiem, po skróconej s postawiona jest kropka.

3. W środku tarcza gotycka, na której widnieje krzywaśń z zaćwieczonym krzyżem kawalerskim.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 21 mm; wosk czarny, pergaminowa wstążka.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 139; zob. też: „RPTH”, t. 9: 1930, s. 257.

Opis: AU, nr 49, s. 52–53, 44 pieczęć

6. W. Semkowicz nazwał herb na pieczęci Wołczka Byliną. Przyjął tak, bowiem przy dokumencie szlachty polskiej Jan z Grodziny przywiesił pieczęć z herbem Szreniawa (zob. wyżej pieczęć 17), przedstawiający skróconą figurę przypominającą literę S, zaś przywieszona do dokumentu bojarów litewskich pieczęć Wołczka –

¹¹⁸ J. Bieniak, *Elita ziemi dobrzyńskiej*, s. 147; S. Szybkowski, *Kujawska szlachta urzędnicza w późnym średniowieczu (1370–1501)*, Gdańsk 2006, s. 497.

¹¹⁹ Znane są źródłowo potwierdzone przypadki rezygnacji z urzędu sędziowskiego, wymagającego wyteżonej pracy i dobrej kondycji, przez osoby zaawansowane wiekiem.

¹²⁰ S. Szybkowski, op. cit., s. 497.

¹²¹ *Urzednicy łęczyccy i sieradzcy*, nr A.399.

¹²² J. Długosz, *Historia*, t. 4, s. 80.

¹²³ Tak również zakładał Z. Lasocki, *Dostojnicy i urzednicy ziemi dobrzyńskiej w XIV i XV w.*, „MH”, t. 13: 1934, s. 55.

podobną figurę zwróconą w drugą stronę \mathcal{Z} ¹²⁴. Podobnie i inni autorzy, różnicy między herbem Bylina a Szreniawa doszukiwali się w kierunku zwrócenia figury, a nie w jej charakterze¹²⁵. Należy pamiętać, że w obydwu przypadkach ów kierunek wciąż ulegał w średniowieczu zmianie, stwarzając tym samym nawet doświadczonym badaczom problem z identyfikacją¹²⁶. Często więc dopiero tekst lub dobra znajomość rodzinnych powiązań pozwala na rozstrzygnięcie, który herb został danym wyobrażeniem przedstawiony. Jeśli odrzuci się takie subtelności, a odwoła do starannie zestawionych przez J. Szymańskiego średniowiecznych przedstawień, widać, że figura wyobrażona w herbie Wołczka bliższa jest Szreniawie niż Bylinie¹²⁷. Tym bardziej, że źródła współczesne nie mówią nic o tym, kto z Polaków posiadających herb Bylina był w Horodle. Wreszcie, herb mający zawołanie Bylina zanikł już w XV w.; jego użytkownicy oparli się więc na podobnie wyglądającym herbie Szreniawa¹²⁸. O wyglądzie herbu wprowadzonego do Litwy i o jego właścicielu wiadomo tylko z pieczęci, która niegdyś była przywieszona do dokumentu szlachty polskiej. Po zaginięciu oryginału zachował się odlew gipsowy (ZNPH UJ, sygn. 219). Jednak na nim można przeczytać jedynie część legendy, która nie pozwala na dokładną identyfikację właściciela.

Zgodnie z aktem horodelskim herb Szreniawa przyjął bliżej nieznaną Jadat. Egidijus Banionis zauważył, że synem Jadata mógł być Wołczko Jadatowicz (*Волчек Еўдатович*), który 20 kwietnia 1453 roku dostał w Żyżmorach trzech ludzi¹²⁹. W 1495 r. w Żyżmorach wspomniani zostali także inni przedstawiciele rodziny, Michał i Pietrasz Jadatowicze¹³⁰. Podobne brzmienie patronimiku (później nazwiska) – *Jadathovič, Еўдатович, Едятмович* – a zwłaszcza omówiona pieczęć Wołczka z herbem Szreniawa rzeczywiście sugerują, że Wołczko był synem Jadata bądź Jedata, przywieszającym w Horodle pieczęć w zastępstwie ojca. Ten ostatni mógł nie pojawić się w Horodle z powodu podeszłego wieku, skoro jego syn występował jeszcze w połowie XV w. Możliwe iż pieczęć Wołczka została przywieszona nie tylko do dokumentu szlachty polskiej, ale też bojarów litewskich (pieczęć 32). Innych informacji na temat herbu Szreniawa w XV wieku nie ma, a przedstawiciele Szreniawitów widoczni są na Litwie dopiero w 2. połowie XVI w.¹³¹ Tymczasem herbu Bylina, który W. Semkowicz przyznał Wołczkowi,

¹²⁴ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 99, 139.

¹²⁵ S. Kozierowski, *Ród Bylinów*, s. 17.

¹²⁶ A. Heymowski, *Herby polskie w brukselskim Armorial Gymnich*, s. 115.

¹²⁷ J. Szymański, *Herbarz*, s. 95, 271.

¹²⁸ S. Kozierowski, *Ród Bylinów*, s. 17–18; J. Szymański, *Herbarz*, s. 94–95.

¹²⁹ E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 196; por. *Литовская метрика*, kol. 34; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3*, s. 32; o innych nadaniach ludzi i ziem dla niego zob. *ibidem* s. 67, 68.

¹³⁰ *Литовская метрика*, kol. 627–628.

¹³¹ W. Wijuk-Kojałowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 290.

nie znajdują w Litwie żadne współczesne źródła. Jego pojawienie się w Horodle jest więc jedynie domysłem tego badacza¹³².

Pieczęć 45 (patrz s. 475, il. 42)

1. **Dobiesław z Jeżowa herbu Strzemię**, w źródłach występuje od 1413 r. jako świadek w wywodzie szlachectwa z herbu Strzemię, burgrabia krakowski 1424–1438, zmarł przed 26 VII 1443 r., być może nie żył już 12 V 1440 (*Inscriptiones clenodiales ex libris judicialibus palatinatus Cracoviensis*, wyd. B. Ulanowski, [w:] *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, t. 7, Kraków 1885, nr 219; W. Bukowski, *Burgrabiowie zamku krakowskiego XIII–XV wieku. Spisy*, opr. W. Bukowski, Kraków 1999, nr 4).

2. s(igillum) Dobeslai de yeszow.

Napis otokowy wykonany minuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci Strzemię.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 25 mm; воск brunatny.

6. Odcisk pieczęci i odlew gipsowy w ZNPH UJ.

Pieczęć 46 (patrz s. 475, il. 43)

1. **Mikołaj z Sepna herbu Nowina**, członek litewskiej rady wielkksiążęcej 1415–1429; sekretarz kancelarii łacińskiej księcia Witolda 1424–1429, sędzia poznański 1426–1430, starosta łukowski 1424–1429, zmarł przed 25 III 1432 (M. Kosman, *Kancelaria wielkiego księcia Witolda*, „*Studia Źródłoznawcze*”, t. 14:1969, s. 108 n.; WSB, s. 655; PSB, t. 36, s. 282–283, *Urzednicy wielkopolscy*, nr 457; *Urzednicy malopolscy*, nr 1325; L. Korczak, *Litewska rada wielkksiążęca w XV wieku*, Kraków 1998, s. 97).

2. s(igillum) nicola(i) de sepno

Napis wykonany minuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci herb Nowina.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 21 mm; воск czarny.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich*, s. 198 n.

6. **Odlew gipsowy w ZNPH UJ.** W 1419 r. Mikołaj użył innej pieczęci, okrągłej o średnicy 21,5 mm, wyobrażającej herb Nowina z hełmem, labrami i nieczytelnym klejnotem, posiadającej napis otokowy: S(igillum) nicolai Sepenski¹³³.

47 pieczęć (patrz s. 475, il. 44)

1. **Czupa?, h. Korczak**, wspominany jedynie w aktach horodelskich (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 133).

¹³² W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 403–405, 446; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 139.

¹³³ *Dokumenty strony polsko-litewskiej*, s. 20.

2. s(igillum) miw nu d'l....

Legenda łacińska, z której czytelne są jedynie fragmenty, zapisana minuskułą gotycką przy brzegu pieczęci, między dwoma linijnymi obramowaniami. Zaczyna się krzyżykiem, między wyrazami stawiane są kółeczka (puste kropki).

3. W środku tarcza gotycka z trzema skracającymi się w części dolnej paskami.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 23 mm; воск w kolorze naturalnym pergaminowy pasek; część legendy po prawej stronie wykuszona.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 133; zob. też: „RPTH”, t. 9: 1930, s. 253.

Opis: AU, nr 49, s. 53, 47 pieczęć.

6. Źródła współczesne nie mówią nic o tym, kto z polskich Korczaków był w Horodle. Przyjął ten herb Czupa, na temat którego nie ma więcej żadnych wiadomości¹³⁴. Przypisanie pieczęci horodelskiej Czupie jak i nieznanemu przedstawicielowi polskiego rodu Korczak może być tylko warunkowe, bowiem wspomniane fragmenty legendy niczego wyraźnie nie mówią. Zwłaszcza że po zaginięciu oryginału pozostaje korzystać jedynie z dosyć wątpliwej jakości odlewu gipsowego (ZNPB UJ, sygn. 231). Na Wołyniu, w otoczeniu księcia Świdrygiełły można znaleźć nie jedną osobę, która posiadała herb Korczak. Jednak ich herby powstawały w inny sposób. Na Litwie natomiast, zdaniem W. Semkowicza, Czupa mógł być przodkiem Iliniczów¹³⁵, bowiem to oni później, według opinii badacza, używali herbu Korczak. Rzeczywiście na pieczęci Jerzego Ilinicza z 1501 r. znajdujemy przedstawienie herbu Korczak¹³⁶. Jednak Iliniczowie byli Rusinami spod Smoleńska¹³⁷, tak więc nie mogli oni być potomkami Czupy. Większe prawdopodobieństwo, że ród Iliniczów w końcu XV w., a może nawet wcześniej, do herbu Korczak przyjął któryś z litewskich katolików. Z drugiej strony, aczkolwiek herb Korczak został przyjęty przez nikomu nieznanego Czupe, trzy paski (wręby) od początku XVI w. stały się ulubionym symbolem, szczególnie wśród rodów ruskich¹³⁸. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że część z tak zwanych „Korczaków” powstała na miejscu z powszechnie używanych na pieczęciach podobnych znaków linijnych¹³⁹. Poza tym znane są one nie tylko w herbach osób szlacheckich, lecz również z pie-

¹³⁴ E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 197.

¹³⁵ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 133–134.

¹³⁶ AU, nr 78, s. 132, 16 pieczęć.

¹³⁷ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo*, s. 91; L. Korczak, *Litewska Rada* s. 85.

¹³⁸ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 92–95; O. Алфьоров, O. Однороженко, *Українські особові печатки*, s. 23, nr 78; s. 30–31, nr 109–112 nn.

¹³⁹ K. Niesiecki, *Herbarz*, t. 1, s. 563.

części tatarskich¹⁴⁰, znaków własności chłopów, często stosowanych na drzewach bartnych, jak też w celu zaznaczenia granicy posiadłości¹⁴¹ i innej własności. Tak więc właśnie w tych okolicznościach w polskiej heraldyce mogła powstać jedna z nazw tego herbu – Trzy wręby¹⁴².

¹⁴⁰ A. Цітоў, *Пячаткі*, s. 80, il. 143.

¹⁴¹ АВК, t. 13, nr 92, s. 292; O. Однороженко, *Родова геральдика*, s. 81–83.

¹⁴² J. Szymański, *Herbarz*, s. 155, 157.

1413 M. LENKIJOS ŠLĖKTŲ ADOPCINIO DOKUMENTO ANTSPAUDAI¹

Jan Wroniszewski

1413 m. spalio 2 d. Horodlėje Lenkijos šlėktų, atstovavusių 47 giminėms, surašytas adopcinis dokumentas, deja, pražuvo per Antrąjį pasaulinį karą. Pradžioje jis buvo patvirtintas 47 antspaudais, prikabintais ant pergamentinių juostelių dviem eilėmis: 30 viršutinėje ir 17 apatinėje; be to, prie jo tikriausiai buvo prikabinatas karališkasis antspaudas ant šilko virvučių. Antspaudai, kuriais buvo patvirtintas aktas, šiandien žinomi pirmiausia iš aprašų pavyzdiniame tų laikų W. Semkowicziaus ir S. Kutrzebos leidinyje² bei iš Władysława Semkowicziaus darbų apie Lietuvos bajoriją³. Jų laikais buvo išlikę dar 43 įvairios būklės antspaudai ir 44-ojo antspaudo kiautas, tikriausiai su Ravos herbu. Iš trijų nuplėštų antspaudų vienas žinomas iš liejinio (Liublino teisėjo Motiejaus Suchodolskio, herbas Janina). Apie du nuplėštus antspaudus neturime jokios informacijos. Be išsaugotų nuotraukų, kaip atrodė mus dominantys antspaudai, dar galime sužinoti iš XIX ir XX a. padarytų kopijų. Krokuvos Jogailaičių universiteto Pagalbinių istorijos mokslų katedros antspaudų liejinių kolekcijoje yra du (nepilni) Horodlės antspaudų kopijų rinkiniai, daryti iš Lenkijos ponų dokumento. Viename jų yra į plastiliną negatyvinėmis cinfolijomis įspausti antspaudai bei iš jų padaryti gipsiniai antspaudai. Juos padarė Władysławas Semkowiczius rengdamas leidinį *Akta unii Polski z Litwą*⁴. Dirbti su šiais dokumentais pradėta 1911 m. Leidinyje *Miesięcznik Heraldyczny* 1913 m. pasirodė W. Semkowicziaus darbo apie Lietuvos bajoriją, „susibroliavusią su Lenkijos šlėkta Horodlėje“, pirma dalis. Be genealogijos problemų, Semkowiczius gvildeno ir sfragistikos bei heraldikos klausimus. Šis tyrinėtojas savo publikacijoms šalies ir užsienio archyvuose kruopščiai rinko iliustracinę medžiagą. Tos veiklos rezultatas tikriausiai buvo minėti plastilino antspaudai bei gipsiniai liejiniai. Plastilino antspaudai, nors šiandien ne visi idealios būklės, yra tikslūs, o tai toli gražu nebuvo lengva pasiekti, nes antspaudai mažo dydžio⁵. Be to, Krokuvos Jogailaičių universiteto

¹ Mano darbo tyrimo objektas yra tik lenkiški antspaudai. Jų eiliškumas nurodomas pagal leidinį *AU*, nr 49. Pagal šį leidinį cituoju ir antspaudų dydžius bei legendas, prireikus koreguojamas pagal nuotraukas šiame kataloge. Lietuvos bajorų antspaudus (nr. 28, 30, 32–34, 36, 37, 40, 41, 44, 47) aptaria Edmundas Rimša.

² *AU*, nr 49, s. 51–52.

³ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 7–139.

⁴ Z. Piech, *Zbiory odlewów pieczęci*, s. 343, 355, 362–364.

⁵ Ten pat, p. 354.

Pagalbinių istorijos mokslų katedros antspaudų liejinių kolekcijoje yra ir senesnis 1413 m. lenkiškų antspaudų liejinių, padarytų vašku dengtame kremu spalvos gipse, rinkinys. Kitoje šių liejinių pusėje randame užrašus tušu, nurodančius dokumento sudarymo datą: Horodlė 1413, antspaudo savininko vardą ir antspaudo saugojimo vietą: Nieborovo archyvas. Šis rinkinys yra kur kas senesnis nei Semkowicziaus ir, kaip teisingai mano Zenonas Piechas, turėjo būti padarytas iš Bolesława Podczaszyńskiego liejinių⁶. Tokią išvadą leidžia padaryti Horodlės dokumento leidėjų komentaras, po kurio yra išlikusių antspaudų aprašymas: „Prieš 66 metus buvo dar vienas šiandien pražuvęs antspaudas su Janinos herbu, kurio liejinį padarė Podczaszyński (Lvovo universiteto sfragistikos rinkinyje).“⁷ Nors leidėjai nemini kitų liejinių, Z. Piechas pagrįstai abejoja, kad Podczaszyński būtų padaręs tik vieno antspaudo liejinį iš visų prie Horodlės dokumento prikabintų antspaudų, juolab kad iš Mariano Haisigo informacijos žinome, jog B. Podczaszyński dirbo Nieborove Radvilų archyve, kur 1812–1902 m. buvo saugomi Horodlės dokumentai, ir darė ten antspaudų atspaudus. Deja, Haisigas nepasakė, kada Podczaszyński ten dirbo⁸. Taigi Z. Piecho tyrimų pabaigoje skaitome, kad Horodlės antspaudų liejiniai iš senesnio Krokuvos universiteto Pagalbinių istorijos mokslų instituto rinkinio – tai rinkinio dubletai, padaryti tarp 1812 ir 1902 m. Šią chronologiją būtų galima patikslinti, jei žinotume, kada Podczaszyński veikė Nieborove⁹. Nors Marianas Haisigas nutylėjo faktą, kada Podczaszyński buvo Nieborove, tai žinoma iš vėlesnių tyrinėtojų nepastebėto *Akta unii Polski z Litwą* leidinio leidėjų komentaro, kuriame kalbama apie pradingusį antspaudą su Janinos herbu: „Šio antspaudo nėra. Lvovo universiteto sfragistikos rinkinyje (iš B. Podczaszyńskiego) yra šio antspaudo liejinys, padarytas 1854 m. Nieborove, kada šis antspaudas dar buvo. Iš antspaudo ir aprašymo matyti, kad tai buvo Motiejaus iš Suchodolo (gal Pšemislis vyskupo?) antspaudas, apvalus, 18 mm skersmens, žalio vaško, vaizdujyje – Janinos herbas, palei kraštą legenda: + S ‘ MATHEE’ SV¹⁰. W. Semkowiczius gerai pažinojo B. Podczaszyńskiego († 1876 m.) liejinius. Jis kruopščiai juos studijavo, o įvertinęs viso rinkinio mokslinę vertę, 1913 m. sugebėjo įtikinti Krašto skyrių, kad šis įsigytų rinkinį Lvovo universitetui, kur tuo metu Semkowiczius dirbo pagalbinių istorijos mokslų docentu¹¹.

⁶ Ten pat, p. 355–356.

⁷ *AU*, nr 49, s. 51.

⁸ M. Haisig, Bolesław Podczaszyński jako sfragistyk i archeolog, s. 22, 38–40.

⁹ Z. Piech, *op. cit.*, s. 356.

¹⁰ *AU*, nr 49, s. 52.

¹¹ M. Haisig, *op. cit.*, s. 29–31; S. K. Kuczyński, Początki polskich badań sfragistycznych, s. 16. Bolesława Podczaszyńskiego rinkinys saugomas Lvovo universiteto Pagalbinių istorijos mokslų institute. Ketvirtajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje jį sutvarkė ir katalogizavo Marianas Haisigas (katalogas rankraštinis).

Mus dominantis Lenkijos ponų antspaudų, prikabintų prie adopcinio dokumento, rinkinys apima iš viso 44 antspaudus, vienas jų buvo išluptas. Tarp jų buvo keturi Bažnyčios hierarchų antspaudai: Gniezno arkivyskupo Mikalojaus Trąbos, Krokuvos vyskupo Alberto Jastrzębieco, Vilniaus vyskupo Mikalojaus iš Gožkovo bei Vloclaveko prepozito Andrejaus iš Lubrancų. 8 antspaudus prikabino Lietuvos ponai (su Jūrų katino, Valties, Kirvio, Grifo, Zadoros, Pomiano, Kasėjo, Bylinos herbais). Neskaičiuojant bažnytinių ir lietuviškų antspaudų, Horodlės dokumentų publikavimo metu buvo 32 įvairios būklės Lenkijos šlėktų antspaudai.

Adopciniame dokumente W. Semkowiczius pastebėjo pergamento kairėje pusėje (heraldinėje dešinėje) dvi skylutes, kurias identifikavo kaip skylės, į kurias buvo įvertos šilko virvutės antspaudui prikabinti. Tad jis padarė prielaidą, kad dokumentas buvo patvirtintas ir karališkuoju antspaudu. Iš tikrųjų, jeigu ten buvo antspaudas, tai prieš Gniezno arkivyskupo *sigillum* galėjo būti tik karaliaus antspaudas. Tačiau mes nežinome, ar skylės nebuvo padarytos vėliau dar vienam šlėktiškam antspaudui prikabinti, kaip tai buvo dėl dviejų Įkartų ir Kaributo herbus turinčių XVI a. antspaudų, pritvirtintų prie dokumento siūlais ir pašalintų tik W. Semkowicziaus laikais. Dabar šios abejonės neįmanoma pašalinti. Tačiau verta paminėti, kad Jogailos laikais Lenkijos raštinė, kai antspauduodavo karalius ir kiti asmenys, karaliaus antspaudą prikabindavo ant šilko virvučių, o kitus – ant pergamento juostelių¹².

Viršutinė eilė:

1 antspaudas (žr. p. 465, il. 1)

1. **Mikalojus Trąba, h. Ragai (Trąby)**. 1390 m. karaliaus notaras, 1399 m. Sandomiro ir 1400 m. Krokuvos kanauninkas, 1402 m. Kujavų kancleris, 1403–1412 m. Lenkijos pakancleris, 1403 m. Klepažo šv. Florijono kolegijatos prepozitas, 1405 m. Gniezno kanauninkas, 1410 m. Kališo ir Krušvicos kanauninkas, 1410 m. Haličo arkivyskupas, 1412 m. Gniezno arkivyskupas, † 1422 12 02 (T. Silnicki, *Arcybiskup Mikołaj Trąba*; *PSB*, t. 21, s. 97–99; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 264–266; J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły*, cz. 2, s. 39–43; *Urządniczy centralni i nadworni Polski*, nr 617).

2. **ⷁ(igillum) [n]icolai dei gra(tia) archiepi(scopi) gnesnens(is)**.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudu vaizduojama – arkivyskupo figūra *in pontificalibus*, sėdinčio ant plataus sosto su architektoniškai išplėstu baldakimu, dešinė ranka pakelta laiminimo gestui, kairėje rankoje laiko arkivyskupo lazdą. Metropolito papėdėje herbinis skydas su į kairę žiūrinčia žmogaus galva.

¹² Žr., pavyzdžiui, *DPM*, s. VIII.

4. Antspaudas apvalus, 38 mm skersmens, vaškas natūralus.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 58, 81. Literatūrą apie šį antspaudą pateikia K. Jelonek-Litewka: *Zbiory sfragistyczne*, s. 86, przyp. 35; ten pat šio antspaudu nuotrauka, p. 85. Žr. taip pat P. Pokora, *Stan i perspektywy badań nad pieczęciami episkopatu*, s. 139–142.

6. Antspaudu atspaudas yra *ZNPH UJ*. Mikalojus Trąba buvo nesantuokinis sūnus, adoptuotas į Trąbų giminę savo patėvio¹³. Būdamas Haličo metropolitu, pradėjo naudoti šešiabriaunį antspaudą su barzdota pusiau profiliu į kairę žmogaus galva, aprėmintą trilankiu¹⁴. Vėliau, kaip rodo Gniezno metropolito antspaudas, šis ženklas buvo perkeltas į herbo skydą. Šį ženklą galima traktuoti kaip metropolito individualų herbą.

2 antspaudas (žr. p. 465, il. 2)

1. **Albertas Jastrzębiecas, h. Vanagas (*Jastrzębiec*)**. 1385 m. Gniezno ir Sandomiro kanauninkas, 1378–1394 m. Gniezno iždininkas, 1393–1400 m. Krokuvos scholastikas, 1394–1397 m. Gniezno scholastikas, 1399–1412 m. karalienės Jadvygos kancleris, 1399–1412 m. Poznanės vyskupas, 1412–1422 m. Krokuvos vyskupas, 1412–1423 m. Lenkijos kancleris, 1423–1436 m. Gniezno arkivyskupas, † 1436 09 02 (*WSB*, s. 832–833; J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły*, cz. 2, s. 51–62; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 214–216; G. Lichończak-Nurek, *Wojciech herbu Jastrzębiec, arcybiskup i mąż stanu; Urzędnicy centralni i nadworni Polski*, nr 195).

2. **ſ(igillum) alberti dei gr(aci)a ep(iscop)i crac(ouiensis)**.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudu vaizduojama – Vanago herbas, virš skydo – vyskupo figūra iki pusės *in pontificalibus* su nimbu, dešinė ranka pakelta laiminimo gestui, kairėje rankoje laiko ir arkivyskupo lazda.

4. Antspaudas apvalus, 30 mm¹⁵ skersmens, vaškas raudonas.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 48–49; G. Lichończak-Nurek, *Wojciech herbu Jastrzębiec, arcybiskup i mąż stanu*, s. 231–232; *DPM*, s. 24–25, 6-as antspaudas.

6. Šis antspaudas, pirmą kartą panaudotas Horodlės unijos adopciniam dokumentui patvirtinti, vėliau buvo naudojamas per visą Alberto Jastrzębieco vyskupavimo Krokuvoje laikotarpį. G. Lichończak-Nurek šventojo figūrą virš skydo su Vanago

¹³ Anksčiau Mikalojus Trąba būdavo tapatinamas su Mikalojumi, Vilniaus vyskupu, žr. M. Antoniewicz, *O pochodzeniu*, s. 139–145.

¹⁴ *Sfragistyka*, s. 212.

¹⁵ P. Nowakas ir P. Pokora pateikia kitą dydį – 29 mm, žr. *DPM*, s. 24, 6-as antspaudas.

herbu sieja su šv. Vaitiekumi (min. veik., p. 231), o P. Nowakas ir P. Pokora – tai daug įtikinamiau – su šv. Stanislovu.

3 antspaudas

6. Iš apvalaus antspaudo liko tik kiautas. Pagrįstas yra Piotro Rabiejaus spėjimas (žr. jo *Horodlės unijos dokumentai* šiame leidinyje), kad šioje vietoje turėjo būti Krokuvos kašteliono, aukščiausio pasaulietinio pareigūno, Kristino iš Ostrovo antspaudas su Ravos herbu. Tačiau atsargumas liepia remtis prielaida, kad ten tikriausiai buvo prikabintas antspaudas su Ravos herbu, gal Krokuvos kašteliono, o gal – lygiai tiek pat tikėtina – kurio nors iš jo giminaičių. Taip manyti verčia faktas, kad toliau, kur pagal hierarchiją turėjo kabėti Krokuvos vaivados Jano iš Tarnovo antspaudas su Lelivos herbu, kuris tada buvo Horodlėje, buvo prikabintas to paties herbo *sigillum*, bet priklausantis kitam asmeniui¹⁶.

4 antspaudas (žr. p. 465, il. 3)

1. **Jadvyga iš Leženicų, h. Leliva (*Leliwa*)**, † po 1427 m. Liko našle, kai 1399 m. prie Vorsklos žuvo jos Galvaraiščio herbo vyras Janas Glowaczas iš Zbonšinio ir Leženicų. Atrodo, kad buvo kilusi iš Didžiosios Lenkijos, nes buvo artima Lelivos herbo Granowskių giminaitė, tad nėra prielaidų sieti ją su svarbiausia Lelivos herbo (Tarnowskių) šaka. W. Semkowiczius iš pradžių ją tapatino su Vilniaus vaivados Manvydo, kuris 1413 m. buvo adoptuotas Lelivos giminės, pirmąja žmona. Vėliau šis teiginys pasklido literatūroje (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 14; A. Strzelecka, *Jadwiga herbu Leliwa*, s. 306; A. Gašiorowski, *Husyty Abrahama Zbąskiego działalność publiczna*, s. 661, 665). Kadangi Lelivos herbo Jadvyga, kuri šaltiniuose nuosekliai vadinta Glowaczso našle, toliau gyveno po pirmosios Manvydo žmonos mirties, nėra jokio pagrindo jas tapatinti (*Księga ziemi czerskiej*, nr 1950; *Joannis Długossii seu Longini Canonici Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII*, t. 4, s. 349; W. Semkowicz, *Przywileje Witolda dla Moniwida*, s. 253; J. Ochmański, *Moniwid*, s. 23n).

2. + ss *Hedwīgīs de lanženicz*.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudo vaizdujyje – Lelivos herbas.

4. Antspaudas apvalus, 22 mm skersmens, vaškas žalias.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 14¹⁷.

¹⁶ Ir Kristiną iš Ostrovo, ir Janą iš Tarnovo buvus Horodlėje suvažiavimo metu patvirtina ne tik jų dalyvavimas Jogailos ir Vytauto Horodlės dokumento testacijoje, bet ir du kiti Jogailos dokumentai (žr. *ZDM*, t. 6, nr 1781, 1782).

¹⁷ Dėl šlėktų kilmės moterų antspaudų Viduramžių Lenkijoje žr. J. Wroniszewski, *Kobieca pieczęć szlachecka w Polsce średniowiecznej*, s. 377–386.

6. Antspaudo atspaudas ir gipso liejinys yra *ZNPH UJ*. Prie adopcinio dokumento prikabintas Jadvygos iš Leżenicų antspaudas, kai Horodlėje buvo šio herbo Krokuvos vaivada Janas iš Tarnovo, leidžia konstatuoti teisinę moterų ir vyrų antspaudų lygybę, taip pat moterų galimybę adoptuoti asmenis į tėvo giminę.

5 antspaudas (žr. p. 465, il. 4)

1. NN h. Rožė (Poraj).

2. Užrašas palei kraštą neįskaitomas.
3. Antspaudo vaizdulyje – Rožės herbas.
4. Antspaudas apvalus, 23 mm skersmens, vaškas rudas.
5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 73, 81.

6. Antspaudo gipso liejinys yra *ZNPH UJ*. Piotro Rabiejaus nuomone (žr. jo *Horodlės unijos dokumentai* šiame leidinyje), antspaudas galėjo priklausyti Sandomiro vaivada Mikalojui iš Michalovo. Antspaudo prikabinimas šioje vietoje atitiktų šio didiko hierarchinę padėtį, kaip matyti iš Horodlės karališkojo dokumento liudytojų sąrašo, kuriame jis įrašytas net viena vieta anksčiau negu Poznanės vaivada Sendzivojus iš Ostrorogo. Tačiau tos pačios abejonės, kaip ir identifikuojant antspaudą nr. 3 (išliko tik kiautas), verčia būti atsargiam. Mikalojus Białucha tikrai buvo Horodlėje. Be monarcho Horodlės dokumento liudijimo, tai patvirtina kitas 1413 10 03 dokumentas¹⁸. Yra žinomi du Mikalojaus Białuchos antspaudai, naudoti lygiagrečiai, kai jis buvo Sandomiro vaivada. Pirmas buvo prikabintas prie 1417–1428 m. dokumentų. Antspaudas apvalus, 27 mm skersmens, turintis vaizdulyje Rožės herbą (su mažąja raide „n“ rožės širdyje) ir palei kraštą įrašytą legendą mažosiomis raidėmis: *si(gillum) nicolai heredis michalow*¹⁹. Antras žinomas Mikalojaus Białuchos antspaudas taip pat apvalus, 22 mm skersmens, turi palei kraštą legendą: *s(igillum) nicolai de michalow palati(ni)*. Antspaudo vaizdulyje keturlankiu aprėmintas Rožės herbas su šalmu ir papuošalu virš herbo skydo. Antspaudas naudotas 1422–1433 m.²⁰

6 antspaudas (žr. p. 466, il. 5)

1. Sendzivojus iš Ostrorogo, h. Galvaraištis (Nalęcz). 1400–1406 m. Poznanės vėliavininkas, 1406–1441 m. Poznanės vaivada, 1411–1415 m., 1419–1426 m., 1432–1434 m. Didžiosios Lenkijos generalinis seniūnas, 1426–1432 m. Bresto seniūnas, † 1441 m. tarp 07 19 ir 10 28. Sendzivojus Žalgirio mūšyje dalyvavo

¹⁸ *ZDM*, t. 6, nr 1782.

¹⁹ *BCz.*, perg. 327 (skelbtas: Z. Nowak, *Dokument*, s. 65–73); S. Kozierowski, *Ród Porajów-Rózyców*, s. 178; *DPM*, s. 31, 14-as antspaudas. F. Piekosiński klaidingai rašo apie mažąją „v“ raidę rožės širdyje (F. Piekosiński, *Heraldyka*, s. 130).

²⁰ *DPM*, s. 17, 3-as antspaudas.

su savo vėliava (pulku) (*WSB*, s. 539; *PSB*, t. 24, s. 519–523; J. Pakulski, *Nalęcze wielkopolscy*, s. 75 n.; *Urzędnicy wielkopolscy*, nr 488).

2. **ś(igillum) sand(iuogii) d(e) ostrorog palat(ini)**²¹.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudo vaizdulyje išžestu keturlankiu aprėmintas Galvaraiščio herbas su šalmu, skraiste ir iš karūnos išaugančiu šalmo papuošalu, vaizduojančiu briedžio ragus.

4. Antspaudas apvalus, 25 mm skersmens, vaškas rudas.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 130 n; *DPM*, s. 16, 2-as antspaudas.

6. Antspaudo atspaudas yra *ZNPH UJ*. Šis antspaudas buvo naudojamas 1412–1433 m. Verta paminėti, kad Sendzivojus iš Ostrorogo pakaitomis naudojo du spaudus. 1419–1422 m. laikotarpiu aptinkame kitą, didesnę, nors tokios pačios ikonografijos, antspaudą. Tai buvo daug puošnesnis antspaudas. Jis buvo 43 mm skersmens ir palei kraštą turėjo įrašytą legendą: **ś(igillum): sa(n)dywogius de os|trorog palat(ini) poznan(iensis)**. Nuo 1420 m. vidurio dokumentai, kuriuos išdavė Sendzivojus kaip Didžiosios Lenkijos seniūnas, buvo antspauduojami abiem spaudais, mažasis naudotas kontrasigilacijai. Tokiu būdu Sendzivojus iš Ostrorogo pirmasis pradėjo Didžiosios Lenkijos seniūnų dokumentų kontrasigilavimą, o vėliau tai tęsė jo įpėdiniai. Prie Melno sutarties aktų kabo atskirai abu Sendzivojaus antspaudai: mažasis prie įžanginio, o didysis – prie pagrindinio dokumento²². Visus dokumentus, kurie nepriklausė Sendzivojaus, kaip seniūno, raštinei, antspaudavo mažuoju antspaudu²³. 1413 m. Horodlėje Sendzivojus panaudojo chronologiškai pagal eilę antrą antspaudą, kuris pakeitė ankstesnį apvalų antspaudą su Galvaraiščio herbu (be papuošalo), žinomą iš 1403 m. antspauduoto dokumento²⁴.

7 antspaudas (žr. p. 466, il. 6)

1. **Janas Kuropatwa iš Lancuchovo ir Grodzinos, h. Šreniava (*Szreniawa*)**.

1392 m. Liublino seniūnas, 1392–1400 m. Liublino medžioklis, 1401–1408 m. Liublino teisėjas, 1409–1418 m. Zavichosto kaštelionas, † prieš 1418 09 02 (*PSB*, t. 16, s. 254–255 (*Z. Spieralskio biograma su klaidomis*); *Słownik historyczno-*

²¹ P. Nowakas ir W. Pokora pateikia kitą, ne tokį teisingą legendos perskaitymą: **ś(igillum) sa(n)dyogius d(e) ostrorog palat(ini)**, bei kitą skersmenį – 26 mm (*DPM*, s. 16, 2-as antspaudas).

²² *KDW*, t. 5, nr 204, 288, 320, 354, 369, 432; t. 8, nr 927, 971; t. 9, nr 1087, 1323; *DPM*, s. 16, 2-as antspaudas; s. 30, 13-as antspaudas. Didžiąjame ir mažajame Sendzivojaus iš Ostrorogo antspauduose Galvaraiščio herbo figūra vaizduojama vadinamąja „nesurišta“ versija, tai yra kitaip, negu nurodė Melno sutarties dokumentų leidėjai remdamiesi 1419 m. Sendzivojaus didžiuoju antspaudu (*BCz.*, perg. 327; spausdintas: *Z. Nowak, Dokument*, s. 65–73).

²³ *KDW*, t. 5, nr 204, 288.

²⁴ *Codex diplomaticus Universitatis Studii Generalis Cracoviensis*, nr 28 (legenda neįskaitoma).

geograficzny województwa krakowskiego, s. 63; *Urzędnicy małopolscy*, nr 542, 576, 1162, 1308).

2. **s[igillum] johan[n]is de grodzin.**

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudo vaizdujyje ištęsto keturlankio aprėminime – Šreniavos herbas (vingis į kairę) su šalmu, skraiste ir šalmo papuošalais – dviem tauro ragais su 4 sakalų varpeliais ant kiekvieno²⁵.

4. Antspaudas apvalus, 25 mm skersmens, vaškas geltonas.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 99.

6. Antspaudo atspaudas yra *ZNPH UJ*. Janas Kuropatwa buvo vienas iš dviejų lenkų, kurie 1413 m. Horodlėje prikabino ikonografinio tipo (herbas su šalmo papuošalu keturlankiame aprėminime) antspaudą. Šis tipas naudotas rečiau nei antspaudas tik su herbo figūra skyde (be herbo šalmo). Nestebina, kad tokio tipo antspaudas su skydu ir šalmu naudotas Szreniawų giminėje. Šioje giminėje šalmo papuošalas eksponuotas dažnai, daug dažniau nei kitose agnatinėse bendruomenėse. Žinomuose Šreniavos herbo Kmitų antspauduose šalmo papuošalas aptinkamas jau nuo XIV a. antrosios pusės²⁶. Koks svarbus buvo šalmo papuošalas herbinėje Szreniawų tradicijoje, parodo 1420 m. kilmingumo patvirtinimas. Čia – o tai aptinkame nepaprastai retai tokio tipo šaltiniuose – aprašant herbą, buvo detaliam ir kruopščiai aprašytas jo šalmo papuošalas²⁷. Galima daryti prielaidą, kad ypatinga pagarba giminės šalmo papuošalui kilo iš to, jog jis Mažojoje Lenkijoje vaizduotas ant lokaliai svarbios Stopnicos bažnyčios kertinio akmens. Ten Szreniawų ženklas, turint galvoje žemių ir Mažosios Lenkijos valdžios elitui priklausiusių giminių herbus, buvo tapęs platesnės Kazimiero Didžiojo laikų heraldinės programos elementu. Bažnyčia, kadangi joje vyko žemės teismų posėdžiai, atliko visuomenines funkcijas, o joje buvę giminių ženklai didino tų giminių prestižą ir rodė jų ypatingą vietą valstybėje²⁸. Taigi nieko nuostabaus, kad Szreniawos puoselėjo savo šalmo papuošalo, esančio garbingoje vietoje, tradiciją.

8 antspaudas (neaiškus) (žr. p. 466, il. 7)

1. **Martynas Zaremba iš Kalinonos, h. Zaremba (Zaręba)**. 1395–1399 m. Sieradzės didysis vėliavininkas, 1399–1429 m. Sieradzės kaštelionas, 1430–1437 m. Sieradzės vaivada, 1416–1426 m. Veliunio seniūnas, † tarp 1438 05 05 ir 1439 08 04

²⁵ Šalmas be karūnos, nors W. Semkowicziaus aprašyme (*AU*, s. 51) ji figūruoja.

²⁶ Plg. R. Trawka, *Kmitowie*, s. 21 ir kt. bei lentelės su nuotraukomis, *passim*.

²⁷ *Wypisy z ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich ziemi krakowskiej*, nr 1711.

²⁸ W. Gadomski, *Funkcja kościołów fundacji Kazimierza Wielkiego*, s. 103 ir kt.; R. Trawka, *op. cit.*, s. 21n.

(PSB, t. 19, s. 564–565; *Urzednicy lęczyccy, sieradzcy i wieluńscy*, B. nr 46, 88, 286; A. Szymczakowa, *Szlachta sieradzka w XV wieku*, s. 87–94).

2. [mar]tinvs [de cali]n[ova]²⁹.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis, labai apgadinta.

3. Antspaudo vaizdujyje – Zarembos herbas (į kairę).

4. Antspaudas šešiabriaunis, 22 x 23 mm, vaškas žalias.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 102.

6. Antspaudo gipso liejinys yra *ZNPH UJ* sygn. 224 (žr. p. 466, il. 7). Žinomi dar du kiti Martyno iš Kalinovos antspaudai. 1401 m. jis prikabino 19 mm skersmens apvalų antspaudą su Zarembos herbu (liūtas į kairę) ir palei kraštą įrašyta legenda: s(igillvm) martini d(e) kalinova³⁰. Nuo 1422 iki 1433 m. aptinkamas jo paskutinis antspaudas. Jis buvo su giminės herbu (liūtas i dešinę), apvalus, 24 mm skersmens ir legenda: s(igillvm) martinus de kalino[wa]³¹. Kaip matyti, po paauskstinimo iš kašteliono į Sieradzės vaivadą jis spaudo nepakeitė. Iš antspaudų legendų matyti, kad jose einamos pareigos nebuvo įrašytos. Du iš trijų Martyno antspaudų buvo apvalūs, vienas buvo retai pasitaikančios šešiabriaunio formos. Šešiabriaunį antspaudą naudojo per visą savo karjeros laikotarpį Martyno giminaitis Janas iš Krulikovo, 1398–1409 m. Šremo ir 1410–1424 m. Gniezno kaštelionas. Antspaudas žinomas iš 1401–1422 m. šaltinių. Palei kraštą įrašyta legenda didžiosiomis raidėmis: S(IGILLVM) JOHANNIS DE KROLOW³².

9 antspaudas (žr. p. 466, il. 8)

1. **Petras Szafraniecas, h. Senas žirgas (Starykoń)**. 1398–1406 m. Krokuvos stalininkas, 1402–1404 m. dvaro stalininkas, 1406–1430 m. Krokuvos pakamaris, 1431–1433 m. Sandomiro vaivada, 1433–1437 m. Krokuvos vaivada, 1404–1406 m. Podolės seniūnas, 1406–1418 m. Lenčicos seniūnas, 1418–1436 m. Sieradzės seniūnas, 1410 ir 1418–1421 m. Chencino seniūnas, po 1422 m. Spišo seniūnas, 1431–1432 m. Krokuvos seniūnas, † 1437 02 22 (*Urzednicy malopolscy*, nr 275, 344, 470, 984; *Urzednicy lęczyccy, sieradzcy i wieluńscy*, nr A 405, B 538; J. Sperka, *Szafrancowie herbu Stary Koń, passim*).

2. S(IGILLVM) PETRI SAFRANEC.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis didžiosiomis raidėmis.

3. Antspaudo vaizdujyje – ovaliai aprėmintas Seno žirgo herbas su šalmu, karūna, skraiste ir šalmo papuošalu – šuns galva su atviru snukiu ir auskarais ausyse.

²⁹ Kitaip perskaitė W. Semkowiczius, *O litewskich rodach*, s. 102: s m[ar]tinvs de c[aly]n[owa].

³⁰ *AGAD*, perg. 8418; leid. *AU*, nr 44.

³¹ *AU*, nr 58; *DPM*, s. 40–41, 27-as antspaudas; s. 62–63, 61-as antspaudas.

³² Ten pat, p. 39, 25-as antspaudas.

4. Antspaudas šešibriaunis, išstėtas vertikaliai, 28 x 24 mm dydžio³³, vaškas rudas.

5. *DPM*, s. 53, 46-as antspaudas; J. Sperka, *Szafrancowie herbu Stary Koń*, iliustracijos nr. 2, 6.

6. Petras Szafraniecas per visą savo tarnybos karjerą turėjo tik šį antspaudą, kuris buvo naudojamas 1401–1434 m. Šį antspaudą jis prikabino vietoj kito asmens, nes Senojo žirgo herbo giminė Horodlės dokumentuose nebuvo minima tarp adoptuotojų.

10 antspaudas (žr. p. 467, il. 9)

1. **Janas iš Bogumilovių, h. Pusožis (*Polukoza*)**. 1413–1434 m. Čchovo kaštelionas, 1423–1425 m. Liublino seniūnas, † 1434 tarp 03 08 ir 11 03 (*Urządnicy malopolscy*, nr 54, 1315; A. Sochacka, *Jan z Czyżowa*, s. 20).

2. **s(igillum) iasconis s bogumilowic³⁴**.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudas vaizduoja – Pusožio herbas su žvaigždute virš asilo galvos kaktos.

4. Antspaudas apvalus, 24 mm skersmens, vaškas šviesiai žalias.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 97.

6. Antspaudas yra *ZNPH UJ*. Jano iš Bogumilovių antspaudas priklauso nedaugeliui viduramžių antspaudų pavyzdžių, kai užrašui aplink herbą buvo pavartota lenkų kalba. Plg. su toliau skelbiamu Jano iš Ščekocino antspaudu. Horodlėje taip pat buvo Jano brolis – Sandomiro kaštelionas Mykolas iš Bogumilovių³⁵.

11 antspaudas (žr. p. 467, il. 10)

1. **Dzierslavas iš Skšino, h. Gulbė (*Łabędź*)**. Kituose šaltiniuose neminimas (J. Bieniak, *Ród Łabędziów*, s. 14–15).

2. **+ sigillum de[rs]lai de s[cr]in³⁶**.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis, iš dalies ji apgadinta.

3. Antspaudas vaizduoja trilankiu aprėmintas Gulbės herbas.

³³ P. Nowakas ir P. Pokora pateikia kitą antspaudas dydį: 26 x 22 x 10 mm (*DPM*, s. 53, 46-as antspaudas).

³⁴ W. Semkowiczius perskaitė dar kitaip: s iasconis sbogumilouicz (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 97).

³⁵ Be karališkojo Horodlės unijos dokumento, Mykolo buvimą patvirtina ir kiti dokumentai (*AU*, nr 51; *ZDM*, t. 7, nr 1781, 1782).

³⁶ W. Semkowiczius pateikė ir kitą variantą: *sigillum Derslai*, sakydamas, kad tik tiek galima perskaityti legendos (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 71).

4. Antspaudas apvalus, 21 mm skersmens, vaškas žalias.

5. W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 71, 81.

6. Antspaudo gipso liejinys yra *ZNPH UJ*.

12 antspaudas (žr. p. 467, il. 11)

1. **Janas iš Ščekocino, h. Odrovonžas (*Odrowąż*)**. 1397–1399 m. karalienės Jadvygos pastalininkis, 1405 m. Sandomiro stalininkas, 1407–1409 m. Zavichosto kaštelionas, 1409–1410 m. Vislicos kaštelionas, 1410–1433 m. Liublino kaštelionas, 1401–1407 m. Sandomiro seniūnas, 1402–1403 m. Kujavų seniūnas, 1408–1410 m. Haličo seniūnas, 1410 m. Sončo seniūnas, 1415–1419 m. Didžiosios Lenkijos generalinis seniūnas, 1429–1433 m. Dobrynės seniūnas, 1408–1433 m. Olštyno laikytojas, † 1433 10 04 (K. Górski. *Ród Odrowążów*, s. 24n; *PSB*, t. 10, s. 483 (su klaidomis); *Urzednicy wielkopolscy*, nr 618; *Urzednicy województwa ruskiego*, nr 327; *Urzednicy malopolscy*, nr 535, 945, 1102, 1161, 1380; *Urzednicy podolscy*, nr 533).

2. **ѕ(igillum) joh(ann)is ѕcecozinskiy**.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudo vaizdujyje – Odrovonžo herbas.

4. Antspaudas apvalus, 23 mm skersmens, vaškas šviesiai žalias.

5. W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 78.

6. Žinomi trys Jano iš Ščekocino antspaudai. Seniausias buvo prikabinatas prie 1401 m. Vilniaus sutarties akto. Tai buvo apvalus antspaudas, 19 mm skersmens, su Odrovonžo herbu skyde ir palei kraštą įrašyta legenda: **ѕ(igillum) iohannis de ѕcecozini**³⁷. Jano antspaudas, panaudotas 1413 m. Horodlės dokumento patvirtinimui, vėliau naudotas iki 1429 m.³⁸ 1422 m. Janas turėjo ir kitą spaudą, kuriuo du kartus patvirtino Melno taikos sutartį. Vienas iš jų buvo prikabinatas vietoje Jano iš Sprovos – Jano iš Ščekocino giminaičio – antspaudo. Tai buvo apvalus antspaudas, 27 mm skersmens. Keturlankiu aprėmintas Odrovonžo herbas su šalmu, skraiste ir šalmo papuošalu – sparnu. Palei kraštą įrašyta legenda gotikinėmis mažosiomis raidėmis, kurias dviejose vietose skiria aprėminimo lankas: **ѕ(igillum) iohannis de ѕcecozini**³⁹. Reikia pažymėti, kad Janas iš Szczekocino tuo pat metu naudojo du spaudus, bet nė vieno legendoje nėra nurodytos turėtos pareigos.

³⁷ *AGAD*, perg. 8418 (skelbtas: *AU*, nr 44).

³⁸ *AGAD*, perg. 618 (skelbtas iš orig.: *Kodeks dyplomatyczny polski*, nr 381; skelbtas iš kop.: *Kodeks dyplomatyczny Malopolski*, t. 4, nr 1267), 5300; *BCz.*, perg. 327 (skelbtas: Z. Nowak, Dokument, s. 65–73); Tomaszo Niewodniczańskio kolekcija Karališkiosios pilies Varšuvoje rinkiniuose (*Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasz Niewodniczańskiego*, nr 50).

³⁹ *DPM*, s. 44, 72.

13 antspaudas (žr. p. 467, il. 12)

1. **Jonušas iš Tuliškovo, h. Drija (Dryja)**. 1399–1403 m. Poznanės pakamarris, 1403–1426 m. Kališo kaštelionas, † 1426 m., tarp 02 11 ir 05 23. Jonušas priklausė Jogailos diplomatų grupei, aktyviai palaikiusiai santykius su Vokiečių Ordinui (*WSB*, nr 776, *Urządnicy wielkopolscy*, nr 92, 409; A. Szweda, *Organizacja i technika dyplomacji polskiej, passim* (pagal rodyklę).

2. **ſ[igillum] ianuſii de tol[i]ſcow.**

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudo vaizdulyje – Drijos herbas.

4. Antspaudas apvalus, 20 mm skersmens, vaškas juodas.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 80n.

6. Žinomi dar du Jonušo iš Tuliškovo anspaudai. Vienas jų išliko prie 1414 m. spalio 7 d. dokumento. Tai apvalus antspaudas, 21 mm skersmens, su Drijos herbu ir palei kraštą įrašyta legenda: **ſ(igillum): j(oh)annīs hē(redīs) de tulīscow**⁴⁰. Trečias, vėliausias Jonušo antspaudas buvo prikabintas prie 1422 m. Melno dokumento. Jis taip pat apvalus, 29 mm skersmens, su Drijos herbu ir užrašu palei kraštą, prasižedančiu šešiakampe žvaigždute: **ſ(igillum) johann[is] cast]tellani talīsi[en](s)is**⁴¹. Galima daryti prielaidą, kad apie 1413 m. Jonušas turėjo bent du, o gal jau ir tris spaudus. Taip pat matyti skirtingas spaudų dydis: „pareigybinis“ antspaudas (su įrašu apie turimas pareigas) yra daug įspūdingesnis nei kiti.

14 antspaudas (žr. p. 468, il. 13)

1. **Stanislovas Gamratas iš Klimontovo, h. Sulima**. 1413–1434 m. Polanieco kaštelionas, 1409 m. ir 1415–1416 m. Sončo seniūnas, 1404 m. Žarnovieco laikytojas (A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 5, s. 362; *Urządnicy małopolscy*, nr 662, 1401, 1404, s. 330).

2. **ſtan klmontowolęz.**

Legenda įrašyta gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudo vaizdulyje – Sulimos herbas.

4. Antspaudas apvalus, 25 mm skersmens, vaškas juodas.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 129; M. Haisig, *Sfragistyka szlachecka doby średniowiecza*, nr 131, s. 51–52 (1416 m., spausdintas: *AGZ*, t. 7, nr 29)⁴².

⁴⁰ Ten pat, p. 40 (dokumentas saugomas *GStA PK* Berlyne).

⁴¹ Ten pat, p. 40.

⁴² M. Haisigas, skelbdamas 1416 m. antspaudą, nurodė jo apvalią formą, 23 mm skersmenį, Sulimos herbą ir užtrintą legendą. Vis dėlto legenda gerai matyti pateiktoje autoriaus nuotraukoje.

6. 1433 m. Stanislovas turėjo kitą spaudą, 22 mm skersmens, vaizduojantį Sulimos herbą, su palei kraštą įrašyta legenda: **ſ[igillum] stanislai h(eredis) de climo(n)toſ**⁴³.

15 antspaudas (žr. p. 468, il. 14)

1. **Florijonas iš Korytnicos, h. Jelita**. 1400–1408 m. Sandomiro pataurininkis, 1410–1436 m. Vislicos kaštelionas, 1405 m. Podolės seniūnas, 1406–1411 m. Rusios seniūnas, 1426–1434 m. Pšedečo seniūnas. Dalyvavo Žalgirio mūšyje (*PSB*, t. 7, s. 40n; *Urządnicy województwa ruskiego*, nr 1156; *Urządnicy małopolscy*, nr 811, 1103, s. 339; *Urządnicy podolscy*, nr 531).

2. **ſi(gillum) floriani h(eredis) de coritnicza**.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudas vaizduoja – Jelitos herbas.

4. Antspaudas apvalus, 19 mm skersmens, vaškas juodas.

5. W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 132; *DPM*, s. 43, 31-as antspaudas.

6. Šis antspaudas naudotas ir vėliau, 1419–1422 m.⁴⁴ Florijonas iš Korytnicos, 1406–1409 m. būdamas Rusios seniūnu, dokumentus tvirtino kitu antspaudu. Tas antspaudas buvo 23 mm skersmens ir turėjo gotikinėmis mažosiomis raidėmis parašytą legendą: **ſ(i)gillum) floriani de korith(nicza)**⁴⁵.

16 antspaudas (žr. p. 468, il. 15)

1. **Jokūbas iš Rogožno h. Habdankas (Awdaniec)**. 1405–1410 m. Sieradzės medžioklis, 1411–1423 m. Sieradzės pakamaris. Jokūbas iš Rogožno kartais šaltiniuose minimas „iš Vidavos“, iš kur buvo kilęs, bet neturėjo ten jokios nuosavybės. Jo dvaras ir rezidencija buvo jo tėvui anksčiau priklausiusiame Rogožne (*Urządnicy łączycy, sieradzcy i wieluńscy*, B 123, B 178; A. Szymczakowa, *Szlachta sieradzka w XV wieku*, s. 251n).

2. **S(IGILLVM) JACOBS DE ROCOZNO**.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis didžiosiomis raidėmis⁴⁶.

3. Antspaudas vaizduoja – Habdanko herbas.

4. Antspaudas apvalus, 22 mm skersmens, vaškas juodas.

⁴³ *AU*, nr 58 (leidėjų klaidingai identifikuotas kaip Sandomiro teisėjas).

⁴⁴ *BCz.*, perg. 327 (spausdintas: Z. Nowak, Dokument, s. 65–73; *DPM*, s. 43, 31-as antspaudas. Leidėjai pateikia kiek kitą skersmenį: 20 mm; Tomašo Niewodniczańskio kolekcija Varsūvos Karališkosios pilies rinkiniuose (*Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego*, nr 50).

⁴⁵ *AGZ*, t. 4, nr 19; M. Haisig, *Sfragistyka szlachecka doby średniowiecza*, s. 25 (nr 39); *Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego*, nr 38, 41.

⁴⁶ W. Semkowiczus klaidingai nurodė, kad užrašas palei antspaudą kraštą buvo rašytas mažosiomis raidėmis (W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 81; *AU*, s. 51, nr 49).

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 80n; *DPM*, s. 47n, 48-as antspaudas.

6. Tas pats Jokūbo iš Rogožno antspaudas buvo prikabintas prie 1422 m. Melno taikos sutarties⁴⁷. Prie Melno dokumento yra ir Petro iš Vidavos – Jokūbo iš Rogožno tikro brolio, kuris 1402–1405 m. buvo Sieradzės taurininku, o 1406–1441 m. Sieradzės teisėju – antspaudas⁴⁸. Antspaudas yra 20 mm skersmens, turi skydą su Habdanko herbu bei palei antspaudo kraštą didžiosiomis raidėmis įrašytą legendą: S(IGILLVM) PETRI DE WIDAWA⁴⁹. Abu broliai, kaip pilnamečiai, šaltiniuose figūruoja nuo 1388 m. Sprendžiant iš didžiosiomis raidėmis palei antspaudo kraštą parašytų legendų, abu spaudai buvo pagaminti XIV a. pabaigoje. Atsirado tikriausiai po turto dalybų apie 1388 m. Iš pagrindinės tėvo rezidencijos Sieradzėje Petras gavo Vidavą, o Jokūbas – Rogožną. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad šie pareigūnai, ypač teisėjas, ilgai eidami pareigas formaliai naudojami privačiais antspaudais.

17 antspaudas (žr. p. 468, il. 16)

1. **Andrejus Łaskarzas iš Goslavių, h. Pušis (*Godzięba*)**. Nuo 1379 m. studijavo Prahos universitete, nuo 1392 m. Vloclaveko prepozitas, 1397 m. karalienės Jadvygos kancleris, 1402–1405 m. Padujos universiteto teisės studentas, nuo 1405 m. kanoninės teisės daktaras, 1407 m. popiežiaus kurijos referendorius, 1409 m. apaštališkosios kameros kolektorius Lenkijos Karalystei, 1414–1426 m. Poznanės vyskupas, † 1426 08 24. Andrejus per savo gyvenimą buvo kelių kapitulų kanauninkas ir prelatas. Aktyvus Konstanco suvažiavimo dalyvis. Tarp 1409 ir 1411 m. kaip piligrimas keliavo į Šventąją žemę. Nuo 1392 m. buvo karaliaus diplomatas. 1411 m. atliko karališkąją misiją į Romą, 1412–1414 m. procese su kryžiuočiais buvo Lenkijos prokuroras (J. Pakulski, *Ród Godziębów*, s. 56–61 (ten kita literatūra); A. Szweda, *Organizacja i technika dyplomacji polskiej, passim* (pagal nuorodas).

2. **s(igillum) andere prepositi wladislaiensis.**

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudo vaizdujyje – Pušies herbas.

4. Antspaudas apvalus, 22 mm skersmens, vaškas juodas.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 136.

6. Kitų Vloclaveko prepozito Andrejaus iš Lubranco antspaudų nėra žinoma.

⁴⁷ *DPM*, s. 54, 48-as antspaudas.

⁴⁸ *Urzednicy lęczyccy, sieradzcy i wielunscy*, nr B. 62, B.; A. Szymczakowa, *Szlachta sieradzka w XV wieku*, s. 246–251.

⁴⁹ *DPM*, s. 62, 60-as antspaudas.

18 antspadas (žr. p. 469, il. 17)

1. **Petras Szyrzykas iš Falkovo, h. Doliva (*Doliwa*)**. 1399–1409 m. Sandomiro medžioklis, 1409–1417 m. Sandomiro pateisėjis, 1417–1424 m. Sandomiro teisėjas, 1405–1407 ir 1416(?) m. Chencino seniūnas (A. Boniecki, *op. cit.*, t. 5, s. 254; *Urzednicy malopolscy*, nr 780, 868, 921, 1261, 1263).

2. **Petri de falcow.**

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudas vaizduoja – trilankiu aprėmintas Dolivos herbas.

4. Antspaudas apvalus, 25 mm skersmens, vaškas juodas.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 121.

6. Antspaudas atspaudas yra *ZNPH UJ*. Kiti šio antspaudas egzemplioriai datuojami 1411–1415 m.⁵⁰ Būdamas Sandomiro teisėju, Petras Szyrzykas 1418–1420 m. naudojo kitą apvalų antspaudą, 30 mm skersmens. Keturlankiu aprėmintas vaizduojamas palenktas herbiniis skydas su šalmu, skraiste ir šalmo papuošalu bei legenda gotikinėmis mažosiomis raidėmis, tik iš dalies įskaitoma: **s(igillum) Petri...**⁵¹

19 antspaudas (žr. p. 469, il. 18)

1. **Mikalojus, h. Rola**, neidentifikuotas asmuo.

2. **s(igillum) nicolai [...]**in.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudas vaizduoja – Rolos herbas.

4. Antspaudas apvalus, 21 mm skersmens, vaškas juodas.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 111.

6. Antspaudas atspaudas yra *ZNPH UJ*.

20 antspaudas (žr. p. 469, il. 19)

1. **Klemensas Wątróbka iš Stšelcų, h. Okša (*Oksza*)**. 1417–1420, 1423, 1425–1429 ir 1432–1434 m. Krokuvos vietininkas, 1434 m. Sončo seniūnas, 1434–1437(38) m. Krokuvos žemės globėjas (*tutor*), 1435–1437 m. Biečo kaštelionas, 1437–1438 m. Voiničo kaštelionas, 1438–1440 m. Sandomiro kaštelionas, † 1440 02 03 (*PSB*, t. 12, s. 590n; *Urzednicy malopolscy*, nr 11, 759, 1141, 1441,

⁵⁰ *AP w Krakowie*. Zbiór Rusieckich, sygn. 100 (spausdintas: *ZDM*, t. 1, nr 291, iš prasto antspaudas), sygn. 108 (spausdintas: *ZDM*, t. 1, nr 311, iš prasto antspaudas); *BCz.*, perg. 296 (spausdintas: *ZDM*, t. 5, nr 1251, herbas identifikuotas klaidingai, vadinamas Rožės herbu).

⁵¹ *AGAD*, perg. 2498, 2504 (skelbtas: *ZDM*, t. 1, nr 329: leidėjas klaidingai nurodo, kad šio antspaudas legenda rašyta didžiosiomis raidėmis); *BCz.*, perg. 327 (spausdintas: Z. Nowak, *Dokument*, s. 67–73); taip pat žr.: F. Piekosiński, *Heraldyka*, s. 45, fig. 42.

1443, 1445, 1447, 1408, s. 370; P. Mrozowski, *Polskie nagrobki gotyckie*, s. 192n, il. nr 47).

2. **ſ[igillum] clementis wantrobka de [...]**.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudo vaizdulyje – Okšos herbas (į kairę).

4. Antspaudas apvalus, 22 mm skersmens, vaškas juodas.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 128.

6. 1433 m. Klemensas turėjo kitą antspaudą – apvalų, 21 mm skersmens, su Okšos herbu ir užrašu ant trijų juostelių: **ſ[igillum] clementis d[ic]ti[s] wantropka**⁵².

21 antspaudas – nuplėštas⁵³ (žr. p. 469, il. 20)

1. **Motiejus iš Suchodolų, h. Janina**. 1409–1431 m. Liublino teisėjas, 1418–1422 m. Liublino seniūnas, 1424–1425 m. Kulmo seniūnas (*Urzędnicy małopolscy*, nr 577, 1313, s. 364).

2. **S[IGILLVM] MATHEE SV[CHODOLSKY]**.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis didžiosiomis raidėmis⁵⁴.

3. Antspaudo vaizdulyje – Janinos herbas.

4. Antspaudas apvalus, 18 mm skersmens, vaškas žalias.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 127⁵⁵.

6. Antspaudo gipso liejinys yra *ZNPH UJ*, sygn. 193 (žr. p. 469, il. 20). Kadangi užrašas palei antspaudo kraštą rašytas didžiosiomis raidėmis, galima manyti, jog spaudas buvo pagamintas dar XIV a. pabaigoje. 1419–1428 m. Motiejus naudojo kitą antspaudą. Tai buvo apvalus antspaudas, 23 mm skersmens, su Janinos herbu ir aplink įrašyta legenda: **+ ſ[igillum]: mathie : de : such[dol]: iw[dex]: iw[blinensis]**⁵⁶.

22 antspaudas (žr. p. 470, il. 21)

1. **Mikalojus iš Korabievicų, h. Šaža (Szarza)**, † po 1424 m. (A. Supruniuk, *Krağ rodzinny Andrzeja z Korabiewic*, s. 261–270).

2. **ſigillum nicolai de corabowyc**.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudo vaizdulyje – šešialankiu aprėmintas Šažos herbas.

4. Antspaudas apvalus, 21 mm skersmens, vaškas tamsiai žalias.

⁵² *AU*, nr 58.

⁵³ Šis antspaudas W. Semkowiczui buvo žinomas tik iš Podczaszyńskio 1854 m. padaryto atspaudo ir aprašymo.

⁵⁴ W. Semkowiczius nurodo mažąsias raides, *op. cit.*, s. 127.

⁵⁵ W. Semkowiczius Liublino teisėją klaidingai vadina Mikalojumi, bet aprašydamas antspaudą, prie adopcinio dokumento nurodo jau teisingą vardą (*AU*, nr 49, s. 52).

⁵⁶ *BCz.*, perg. 327 (spausdintas: Z. Nowak, *Dokument*, s. 67–73); *AGAD*, perg. 6597 (spausdintas: *ZDM*, t. 2, nr 408); F. Piekosiński, *Heraldyka*, s. 62.

5. W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 124n.

6. Antspaudu atspaudas yra *ZNPH UJ*. Mikalojus iš Korabievicų atstovavo Mažosios Lenkijos giminei, kilusiai iš Ščyžico pavieto. Jo tėvas buvo Andrejus Ratołda iš Skšydlnos. Kartu su keliais kitais žemiečiais jis, globojamas Mazovijos kunigaikščių Siemovito III ir Siemovito IV, darė politinę karjerą. XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje Andrejus priklausė Plocko žemės elitui, buvo jos pakamaris. Iš aštuonių Mikalojaus brolių didžiausią karjerą padarė Marekas (1434–1448 m. Ravos kaštelionas) ir Andrejus (1406–1410 m. Bresto pakamaris), kuris tikriausiai žuvo Žalgirio mūšyje⁵⁷.

23 antspaudas – nuplėštas

24 antspaudas (žr. p. 470, il. 22)

1. **Stanislovas iš Brežeco, h. Veršis (Ciolek)**, kituose šaltiniuose neminimas.

2. **ś(igillum) stanisłai de breżec**⁵⁸.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudu vaizduojamas – Veršio herbas.

4. Antspaudas apvalus, 22 mm skersmens, vaškas juodas.

5. W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 135.

6. Stanislovas buvo kilęs iš Brežeco, Stenžycos parapijos, kur XV a. viduryje valdė Veršio herbo giminės atstovai – Klemensas ir jo brolis Janas⁵⁹.

25 antspaudas – nuplėštas

26 antspaudas (žr. p. 470, il. 23)

1. **Mikalojus Powala iš Tačovo, h. Povala (Powala)**. 1426–1438 m. Sandomiro stalininkas, 1439–1451 m. Sandomiro pakamaris, † 1451 m., po 06 17. Dalyvavo Žalgirio mūšyje (*PSB*, t. 21, s. 142n; *Urządniccy małopolscy*, nr 844, 950).

2. **śigillu(m) nicolai de thaczow**.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudu vaizduojamas – Povalos (Ogono) herbas.

4. Antspaudas apvalus, 21 mm skersmens, vaškas juodas.

5. W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 113.

6. Antspaudu gipso liejinys yra *ZNPH UJ*.

27 antspaudas (žr. p. 470, il. 24)

1. **Dobieslavas iš Olesnicos, h. Dembno (Dębno)**. 1393 m. karaliaus dvariškis, 1394 m. karaliaus virtuvininkas, 1411–1433 m. Voiničo kaštelionas, 1433–1435 m.

⁵⁷ A. Supruniuk, Krąg rodzinny Andrzeja z Korabiewic, s. 261–270; S. Szybkowski, *Kujawska szlachta urzędnicza*, s. 518–519.

⁵⁸ Kiek kitaip perskaitė W. Semkowiczius leid. O litewskich rodach, s. 135: **ś. stanisłai de breszcz**.

⁵⁹ *Zapiski herbowe z dawnych ksiąg ziemskich*, nr 102.

Liublino kaštelionas, 1435–1438 m. Sandomiro kaštelionas, 1438–1440 m. Sandomiro vaivada, 1438 m. Krokuvos seniūnas, † 1440 09 09. Dalyvavo Žalgirio mūšyje (*PSB*, t. 23, s. 752n; *Urzędnicy małopolscy*, nr 536, 758, 988, 1138, 1294, s. 351; *Urzędnicy centralni i nadworni Polski*, nr 328).

2. **ś(igillum) dobconis de olesznicza.**

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudu vaizdulyje – Dembno herbas.

4. Antspaudas apvalus, 20 mm skersmens⁶⁰, vaškas juodas.

5. W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 76, 81; *DPM*, s. 42n, 30-as antspaudas.

6. Antspaudu antspaudas ir gipso liejinys yra *ZNPH UJ*. Dobieslavas šį antspaudą naudojo nuo 1413 03 01 iki 1422 m.⁶¹

28 antspaudas (žr. p. 471, il. 25)

1. **Jokūbas Mingaila? (*Jacobus Mingel, Myngayl, Mynigel ir kt.*), h. Sirokomlė (*Syrokomla*)**, 1412 m. Veliunos seniūnas (W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 111–112; E. Banionis, Lietuvos bajorai, p. 196; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 269, 324).

2. Neįskaitoma.

3. Vaizdulyje – gotikinis skydas, kuriame ant dantytos juostelės, primenančios raidę W, uždėtas kryžius.

4. Antspaudas apvalus, 22 mm skersmens, vaškas rusvas, pergamentinė juostelė.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 112; taip pat leid.: *RPTH*, t. 7, 1926, s. 219.

Aprašas: *AU*, nr 49, s. 52, 28-as antspaudas.

6. Pasak J. Wroniszewskio, antspaudu gipso liejinys yra *ZNPH UJ*. Sirokomlės herbą priėmė Jokūbas Mingaila. Iš lenkų Sirokomlės herbo giminei Horodlėje atstovavo Plocko vyskupas Jokūbas iš Kurdvanovo. Kuriam iš jų šis antspaudas priklausė, W. Semkowiczius negalėjo atsakyti, nes legendos, nors antspaudas buvo aiškus, negalėjo perskaityti⁶². Turint galvoje, kad antspaudas neturi jokių bažnyčios hierarcho atributų, įspaustas į rusvą, tai yra natūralų, vašką, tėra 22 mm skersmens, didesnė tikimybė, kad jis priklausė Lietuvos bajorui Jokūbui Mingailai arba nežinomam lenkui, kuris iš tikro adoptavo Jokūbą Mingailą ar bent atstovavo Sirokomlės herbinei giminei Horodlėje. W. Semkowiczius spėjo, kad Mingaila galėjo būti žemaitis nuo Viduklės, nes 1406 m. tarp kryžiuočių paimtų įkaitų minimas kilmingas asmuo Mingaila⁶³. Pasak Eugenijaus Saviščevo, vien vardo panašumas

⁶⁰ P. Nowakas ir P. Pokora nurodo 19 mm skersmenį (*DPM*, s. 43).

⁶¹ *AGAD*, perg. 7252 (skelbtas: *ZDM*, t. 1, nr 299 – perskaityta klaidingai); *DPM*, s. 42n, 30-as antspaudas.

⁶² W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 445; W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 112.

⁶³ W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 112. Plg. V. Almonaitis, *Kaltinėnų*, p. 88.

to neleidžia daryti⁶⁴. Iki XVI a. vidurio nėra jokių aiškių duomenų, kad kas nors daugiau Lietuvoje būtų naudojęs Sirokomlės herbą. Tiesa, 1481 m. Naugarduko vaitas ponas Makaras turėjo antspaudą su į Sirokomlę panašiu herbu⁶⁵. Makaro titulavimas „ponu“ (*пана Макара*) lyg rodytų jo bajorišką kilmę. Bet ar jis iš tikro buvo bajoras, dėl duomenų trūkumo pasakyti negalime. Taip pat neaišku, ar antspaude pavaizduota figūra yra lenkiškos, ar vietinės kilmės.

29 antspaudas (žr. p. 471, il. 26)

1. **Henrikas iš Radomino, h. Pižchala (*Pierzchala*)**, minimas 1411–1423 m. šaltiniuose (J. Bieniak, *Elita ziemi dobrzyńskieje*, s. 163–166).

2. **ѕ[іgіllum] hєnricі dє rаdоmіnо.**

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudo vaizdujyje – Pižchalos herbas.

4. Antspaudas apvalus, 20 mm skersmens, vaškas juodas.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 107.

6. Antspaudo antspaudas yra *ZNPH UJ*. Henrikas buvo kilęs iš Dobrynės linijos Pižchalų herbo giminės. Jo protėvis Ivanas iš Radomino buvo vienas iškiliausių šios žemės didikų, savo karjerą pradėjęs dar Kazimiero Stupskio laikais. Henrikas galėjo būti jo jauniausias sūnus arba anūkas. Šios giminės atstovai dėl komplikotos Dobrynės žemės padėties laikėsi skirtingų politinių pozicijų Vokiečių Ordino ir Lenkijos Karalystės atžvilgiu. 1411 m. Henrikas kartu su Ivanu dar buvo Prūsijoje tarp kryžiuočių šalininkų, bet 1413 m. jau buvo Jogailos stovykloje Horodleje. Arčiausiai karaliaus Vladislavo jau 1390 m. buvo Ivano sūnus Petras iš Radomino. Vėliau daugelį metų, prieštaraudamas tėvui, buvo ištikimas Jogailos šalininkas, 1406–1414 m. Dobrynės kaštelionas.

30 antspaudas (žr. p. 471, il. 27)

1. **Vaišnoras Verkolaitis (*Voysnar Vircoleuicz, Woysnar Wylkolewicz, Woysnar Werkolowycz*), h. Jūrų katinas (*Cattus marinus, Kot morski*)**, lietuvių bajoras, žinomas tik iš Horodlės aktų (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 112–113).

2. **ѕ(іgіllum) wоуѕnаr wєrkоlоwусz.**

Legenda įrašyta gotikinėmis mažosiomis raidėmis palei antspaudo kraštą tarp dviejų linijinių aprėminimų, smulkmenos neaiškios.

3. Vaizdujyje – gotikinis skydas, kuriame vaizduojamas į kairę einantis gyvūnas.

4. Antspaudas apvalus, 33 mm skersmens, vaškas geltonas, pergamentinė juostelė.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 112; tas pat leid.: *RPTH*, t. 7, 1926, s. 219.

⁶⁴ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas*, p. 75, 106, 233, 72 nuoroda. Plg. E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, p. 196.

⁶⁵ E. Rimša, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų*, p. 419; E. Rimša, *Pieczęcie*, s. 743–744.

Aprašas: *AU*, nr 49, s. 52, 30-as antspaudas; R. Krasauskas, *Vaišnora*, p. 486; J. Dainauskas, *Horodlės*, p. 44; O. Однороженко, *Родова геральдика*, с. 103.

6. Kadaisė analogiškas antspaudas kabėjo ir prie Lietuvos bajorų dokumento (nr. 16). Tai vienas paslaptinčiausių herbų, juolab kad nežinoma, kokia lenkų giminė adoptavo lietuvį Vaišnorą Verkolaitį. Viduramžiais herbas minimas tik Horodlės dokumentuose⁶⁶. Janas Zamojskis herbo ar herbinės giminės vardo greičiausiai nežinojo, jis tik perpiešė herbiniame antspaude pavaizduotą gyvulį (žr. 1 priedą, il. 2)⁶⁷. W. Semkowiczius spėjo, kad jis galėjęs reikšti leopardą. Adamas Heymowski į šį simbolį pažvelgė platesniame heraldikos kontekste. Pasak jo, Lenkijoje Jūrų katinu pavadintame herbe iš pradžių galėjo būti vaizduojama jūrininkų ypač mėgstama beždžionėlė (kai kuriuose herbinyuose nupieštas gyvūnas iš tikro primena jūreivių ant pečių nešiojamą beždžionę), galbūt pasiskolinta iš Vokietijos⁶⁸. Jo prielaidą patvirtina Błażejaus Śliwińskiego tyrimai, apie kuriuos A. Heymowski nežinojo. Pasirodo, 1386 m. Jūrų katino herbo giminė iš Prūsijos atsikėlė į Dobrynę ir čia valdė Dulską bei Sokolovą. Nors nėra jokių duomenų apie jų buvimą Horodlėje, vis dėlto spėjama, kad vienas šios giminės atstovų – Janušas iš Sokolovo, susijęs su Jogailos dvaru, – galėjo adoptuoti Vaišnorą Verkolaitį⁶⁹. Kitą šio herbo kilmės versiją iškėlė O. Odnoroženka. Pasak ukrainiečių tyrinėtojo, Jūrų katino herbas galėjo atsirasti Rusijoje, nes jis beždžionėlę aptiko dviejuose 1467 ir 1470 m. antspauduose, kuriuos prispaudė Kulmo žemės viceteisėjas Petras Smetanka iš Trembačiovo. Tiesa, tie antspaudai priklausė ne pačiam Petru Smetankai, kuris savo antspaude vaizdavo Vienaragio herbą, o kažkokiam kitam asmeniui, galbūt iki tol buvusiam viceteisėjui⁷⁰. Nors tokių dalykų pasitaiko, bet kad du kartus per trejus metus žemės teismo pareigūnas, turėjęs savo antspaudą, antspauduotų kitu, sunku patikėti. Sprendžiant iš autoriaus pateikto aiškiai prasto antspaudo piešinio (išlikęs tik vidurys), gali būti, kad jame vaizduojama ne beždžionėlė, o vienaragis.

Vaišnoro Verkolaičio antspaudas iš kitų Horodlės antspaudų išsiskyrė dydžiu, perdėm išplatintu legendos lauku. Tai rodytų, kad jo spaudas buvo pagamintas kitur negu dauguma panašios išvaizdos antspaudų, be to, sprendžiant iš turimos gipso kopijos, prastesnio meistro. Tikėtina, kad Vaišnoras Verkolaitis buvo priimtas į Jūrų katino herbo giminę dar iki spalio 2 d. ir į Horodlę atvyko jau turėdamas naują herbinį spaudą. Prie abiejų dokumentų prikabinatas jo antspaudas rodytų, kad Horodlėje nebuvo Vaišnorą Verkolaitį adoptavusios lenkų giminės atstovo. Be

⁶⁶ F. Piekosiński, *Heraldyka*, s. 84.

⁶⁷ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 24, nr 68.

⁶⁸ A. Heymowski, *Kot czy malpka?*, s. 205–209.

⁶⁹ B. Śliwiński, *Kształtowanie się własności rycerskiej*, s. 7–8. Plg. J. Bieniak, *Elita ziemi dobrzyńskiej*, s. 168–169.

⁷⁰ O. Однороженко, *Родова геральдика*, с. 103–104.

Horodlės aktų, nėra jokių duomenų, kad ši herbą dar kas nors būtų turėjęs Lietuvoje⁷¹. Dingus antspaudo originalui, išliko jo gipso kopija Čartoriškių bibliotekoje Krokovoje (Liejiniai, nr. 4535).

Apatinė eilė:

31 antspaudas (žr. p. 471, il. 28)

1. **Mikalojus iš Gožkovo, h. Aštuoniaragis (*Osmoróg*)**. 1370 m. (Praha) bakalauras *atrium*, 1387 m. (Praha) kanonų teisės daktaras, 1402 m. kanonų teisės profesorius ir Krokovo universiteto rektorius; 1382–1407 m. Krokovo kanauninkas, 1387–1403 m. Klepažo šv. Florijono bažnyčios dekanas, 1392–1394 m. Krokovo vyskupo *administrator in spiritualibus*, 1392–1407 m. Krokovo oficiolas, 1407 m. Sandomiro išdininkas, 1407–1414 m. Vilniaus vyskupas, † 1414 m. (*PSB*, t. 8, s. 336n; M. Antoniewicz, O pochodzeniu i rodzinie biskupa wileńskiego Mikołaja, s. 137–153; M. D. Kowalski, *Pralaci i kanonicy krakowskiej kapituły katedralnej*, s. 217).

2. **ſ[igillum] nicolai dei gra[ti]a ep[iscop]i wylnen[sis]**.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudo vaizdujyje, užpildytame rombo formos groteliniu su kryžiais rombuose ornamentu, virš skydo su Aštuoniaragio arba Gieralto (*Gieralt*) herbu (perskeltas kryžius su trimis „rutuliukais“, po vieną viršutiniame ir šoniniuose perskelto kryžiaus galuose), – vyskupo figūra iki pusės *in pontificalibus*.

4. Antspaudas apvalus, 29 mm skersmens, vaškas raudonas.

5. *CEV*, nr 441 (legenda pateikta didžiosiomis raidėmis ir su klaidingai pa-vaizduotu herbo figūros piešiniu – su keturiais, o ne trimis rutuliukais); Jana Zamojskiego notaty, s. 24 (klaidingas herbo piešinys su keturiais, o ne trimis rutuliukais); *KDKDW*, s. 90 (atvaizdas); W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 137n; M. Antoniewicz, *op. cit.*, s. 146; P. Pokora, Stan i perspektywy badań nad pieczęciami episkopatu, s. 157.

6. Antspaudo atspaudas yra *ZNPH UJ*. Tas pats antspaudas buvo prikabinas ir prie Lietuvos bajorų Horodlės akto. Kiek šiandien žinoma, tai buvo vienintelis Vilniaus vyskupo Mikalojaus antspaudas. Prieš užimdamas Vilniaus dieceziją, kai buvo Krokovo oficiolu, jis naudojo kitą antspaudą su beveik identiška ikonografija. Vaizdujyje, kurio laukas ornamentuotas kryžiais, virš skydo su perskelto kryžiumi ir trimis rutuliukais vaizduota vyskupo figūra *in pontificalibus* ir legenda palei kraštą: **ſ[igillum] nicolai officialis cracoviensis**⁷².

⁷¹ J. Dainauskas, Horodlės, p. 44. Plg. *KDKDW*, nr 365, s. 428.

⁷² *AP w Krakowie*, perg. 122 (spausdintas: *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, nr 92, s. 128); *Codex diplomaticus Universitatis Studii Generacis Cracoviensis*, nr 25; M. Antoniewicz, *op. cit.*, s. 146.

32 antspaudas (žr. p. 472, il. 29)

1. **Micius Vilčkaitis** (*Micuss, Miczusch, Mycusz Vilczowicz*), **h. Valtis** (*Łodzia*), lietuvių bajoras, žinomas tik iš Horodlės aktų (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 131).

2. **š(igillum) myrcuż wilczowicz.**

Legenda įrašyta gotikinėmis mažosiomis raidėmis palei antspaudo kraštą tarp dviejų linijinių aprėminimų, pradedama kryželiu.

3. Vaizdujyje – gotikinis skydas, kuriame vaizduojama valtis.

4. Antspaudas apvalus, 21 mm skersmens, vaškas juodas, pergamentinė juostelė.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 131; tas pat leid.: *RPTH*, t. 9, 1930, s. 252.

Aprašas: *AU*, nr 49, s. 52, 32-as antspaudas.

6. Be kadaise buvusio originalo, išliko į plastiliną atspaudtas antspaudas ir gipso pozityvinis bei negatyvinis liejiniai (*ZNPH UJ*, sygn. 189, 2 vnt.). Daugiau duomenų apie Micių Vilčkaitį nėra⁷³. Iki XVI a. vidurio nėra nė menkiausių užuominų, kad kas nors daugiau iš lietuvių būtų naudojęs šį herbą (taip pat žr. Lietuvos bajorų dokumento 31-ą antspaudą).

33 antspaudas (žr. p. 472, il. 30)

1. **Jonas Butrimas** (*Johannes Butrim, Butrym*) iš **Žirmūnų**, **h. Kirvis** (*Topor*), lietuvių bajoras, minimas nuo XIV a. pabaigos, 1412–1420 m. valdovo maršalas, 1422–1423 m. Smolensko vietininkas, † prieš 1428 m. (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 68–69; *Urzędnicy centrani*, nr 475; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 85, 220, 321, 327; *UWKL*, t. 4, s. 49, nr 28; *DPM*, s. 87, nr 102).

2. **š(igillum) ioh(ann)is butrim [de ž]irmunų.**

Legenda įrašyta gotikinėmis mažosiomis raidėmis palei antspaudo kraštą tarp dviejų linijinių aprėminimų. Legenda pradedama kryželiu, tarp žodžių padėti žiedeliai (tuščiaaviduriai taškai).

3. Vaizdujyje – gotikinis skydas, kuriame vaizduojamas kirvis.

4. Antspaudas apvalus, 27 mm skersmens, vaškas rusvas, pergamentinė juostelė; jau XX a. pradžioje antspaudo kraštai buvo nutrupėję.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 81, fig. 3; tas pat leid.: *RPTH*, t. 5, 1921, s. 57, fig. 3 (1413); *DPM*, s. 87, nr 102 (1422).

Aprašas: *AU*, nr 49, s. 52, 33-as antspaudas.

6. Jonas Butrimas iš Žirmūnų prie 1422 09 27 Melno sutarties prikabino labai panašų antspaudą, šiek tiek skyrėsi tik legendoje įrašytų žodžių eilė: **š(igillum) butrym [her(ed)is de szjrmunų**⁷⁴. Kadangi 1413 m. antspaudas jau XX a. pradžioje

⁷³ E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, p. 197.

⁷⁴ *DPM*, s. 87, nr 102.

buvo prastos būklės ir sunku buvo perskaityti legendą, galbūt 1422 m. antspaudas atspaudas tuo pačiu spaudu. Kai kurie tyrinėtojai klaidingai mano, kad Horodlės dokumentas su antspaudu išliko iki mūsų dienų⁷⁵.

Didelė tikimybė, kad Jono Butrimo iš Žirmūnų giminaičiai buvo Aleksandras Mantautas ir jo palikuonys Mantautaičiai bei Kučukai, taip pat Mantrimas ir kažkoks Jurgis Sirgaudaitis (*Siligoldowicz*). Visi jie, išskyrus Kučuką, 1431 m.⁷⁶, 1433 m., 1434 m.⁷⁷ bei 1440 m.⁷⁸, o Aleksandras Mantautas dar ir 1422 m.⁷⁹ prikabino antspaudus su juose pavaizduotu kirviu. Truputį vėliau, 1436 m., *Conradus alias Kuczuc heres de Szymuni* taip pat turėjo antspaudą su kirvio figūra⁸⁰. Iš vėlesnių laikų žinoma daugiau 1472–1474 m. bei 1501 m. Kučukų antspaudų su Kirvio herbu⁸¹. Tie Mantautai, kurie persikėlė į Voluinę, išmirė 1570 m.⁸² Visų jų giminybę rodytų ne tik vienoda heraldika, bet ir šalimais buvusios tėvoninės valdos⁸³.

34 antspaudas (žr. p. 472, il. 31)

1. **Butautas Mantigailaitis** (*Butowd Montigalowicz, Butowdus, Butold*), **h. Grifas** (*Gryf*), lietuvių bajoras, pirmą kartą minimas 1401 m., kilmė neaiški (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 98; E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, p. 194; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 219–220).

2. [s(igillum) bu]to[w]d m[on]ti[ga]lo[w]ycz.

Legenda įrašyta gotikinėmis mažosiomis raidėmis palei antspaudą kraštą tarp dviejų linijinių aprėminimų. Jau XX a. pradžioje buvo sunykusi ir vietomis neįskaitoma.

3. Vaizduojama – gotikinis skydas su grifu.

4. Antspaudas apvalus, 36 mm skersmens, vaškas rusvas, pergamentinė juostelė.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 98; tas pat leid.: *RPTH*, t. 7, 1926, s. 211.

Aprašas: *AU*, nr 49, s. 52, 34-as antspaudas.

6. Horodlėje Grifų giminę reprezentavo Kijevo vyskupas Mykolas Trestka⁸⁴. Bet ar jis adoptavo Butautą Mantigailaitį, duomenų nėra. Dar mažiau žinoma apie

⁷⁵ В. Полішук, Заява Яна Якубовича Монтовта, с. 333.

⁷⁶ Б. Бучинський, Кілька причинів, с. 136.

⁷⁷ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 69–70; R. Krasauskas, Mantautas, p. 256.

⁷⁸ *LMAVB*, f. 6–25; *KDKDW*, nr 167, s. 190.

⁷⁹ *DPM*, s. 89, nr 105.

⁸⁰ *LMAVB*, f. 6–18; *KDKDW*, nr 148, s. 165.

⁸¹ О. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 204; *AU*, nr 78, s. 131, 10-as antspaudas.

⁸² В. Полішук, Заява Яна Якубовича Монтовта, с. 327–337.

⁸³ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 257, 262–265.

⁸⁴ A. Sochacka, *Możnowładcy*, s. 125.

adoptuotąjį. Spėjama, kad jis galėjo būti susijęs su žemaičių bajoru *Bernardus dictus Buthouth*, 1413 m. liudijusiu procese prieš Vokiečių Ordiną. Tačiau tai tėra tik spėjimas⁸⁵. Butauto Mantigailaičio antspaudas iš kitų Horodlės antspaudų išsiskyrė dydžiu, perdėm išplatintu legendos lauku. Tai rodytų, kad jo spaudas buvo pagamintas kitur negu dauguma panašios išvaizdos antspaudų, be to, sprendžiant iš W. Semkowicziaus publikacijos, prastesnio meistro. Reikia pažymėti, kad Lietuvoje Grifo herbas labai retas. Be minėto Butauto Mantigailaičio, iki XVI a. vidurio nėra jokių duomenų, kad kas nors dar būtų naudojęs šį herbą.

35 antspaudas (žr. p. 472, il. 32)

1. **Janas Mężykas iš Dombrovo, h. Vadvicas (*Wadwicz*)**. 1394 m. karaliaus patalininkas; 1403–1434 m. rūmų vyriausiasis taurininkas (taurininkas), 1431 m. karaliaus sekretorius, 1432–1437 m. Rusios vaivada, 1427–1431 m. Lvovo seniūnas, 1416–1437 m. Ostšešovo seniūnas, 1424 m. Kšpicų seniūnas, † 1437 m. Kalbėjo vokiškai, vertėjavo Žalgirio mūšio metu (*PSB*, t. 20, s. 513n; J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły*, cz. 2, s. 139–142; I. Sułkowska-Kuraszowa, *Dokumenty królewskie*, s. 234; *Urządnicy województwa ruskiego*, nr 1161, 1231; *Urządnicy łączycy, sieradzcy i wieluńscy*, nr C 35; *Urządnicy centralni i nadworni Polski*, nr 574; J. Sperka, *Szafrańcowie herbu Stary Koń*, s. 157; A. Szweda, *Organizacja i technika dyplomacji polskiej*, s. 171; T. Stolarczyk, *Szlachta wieluńska*, s. 239–242).

2. s(igillum) iohān(nis) mensik de dom[browa].

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudu kraštas trilankiu, sujungtu trimis lelijoms (arba kryžiuokais), padalintas į tris dalis. Antspaudu vaizduojama – perskeltas skydas su Vadvico herbu.

4. Antspaudas apvalus, 26 mm skersmens, vaškas juodas.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 78, 81.

6. Antspaudu atspaudas yra *ZNPH UJ*. M. Haisigas paskelbė du kitus vėlesnius Jano Mężyko antspaudus. Vienas – 1427 m., beveik identiškas 1413 m. antspaudui, tik mažesnio skersmens (24 mm), su trilankiu aprėmintu herbo skydu ir užrašu palei kraštą: s[igillum] iohān[nis] d(icti) mansik d[e] dambrov[a]. Kitas – 1430 m., identiško skersmens (24 mm) ir panašios išvaizdos, skiriasi nuo ankstesnio tik smulkmenomis: mažesnis skydas, nėra lelijos formos papuošimų, palei kraštą rašoma: s[igillum] iohānnis de da[m]bro[va]⁸⁶.

36 antspaudas (žr. p. 473, il. 33)

1. **Jaunius Valmantaitis (*Johannes alias Jawnis, Jawnus, Iwan Wolimuntowicz ir kt.*), h. Zadora**, 1412–1432 m. Trakų seniūnas, 1413–1432 m. Trakų vaivada,

⁸⁵ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 98; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 220. Plg. E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas*, p. 75.

⁸⁶ M. Haisig, *Sfragistyka szlachecka doby średniowiecza*, s. 53 (spausdintas: *AGZ*, t. 2, nr 49).

† 1432 11 07 (W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 27–28; Z. Ivinskis, Jaunutis, p. 356; K. Pietkiewicz, *Kieżgajłowie*, s. 15–16; L. Korczak, *Litewska Rada*, s. 85; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 247, 322; *DPM*, s. 86, nr 101; *UWKL*, t. 1, nr 1096; t. 2, nr 1289, 1406).

2. **ſ(igillum) iwaní wolimu(n)thovicz.**

Legenda įrašyta gotikinėmis mažosiomis raidėmis palei antspaudo kraštą tarp dviejų linijinių aprėminimų. Legendos pradžioje ir po trumpinimo **ſ** padėti taškai.

3. Vaizdujyje – trilapiu arba trilaukiu įrėmintas gotikinis skydas, kuriame vaizduojama į kairę ugnį spjaudanti liūto galva.

4. Antspaudas apvalus, 28 mm skersmens, vaškas raudonas, pergamentinė juostelė.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 27; tas pat leid.: *MH*, r. VII, 1914, nr 1–2, s. 7, fig. 1; *DPM*, s. 37, nr 22; s. 86, nr 101 (abu 1422).

Aprašas: *AU*, nr 49, s. 52, 36-as antspaudas.

6. W. Semkowicziaus pateikti duomenys, ypač dėl legendos rašybos, nėra visai tikslūs, juolab kad vienur ji rašoma vienaip, kitur, be paaiškinimų, – kitaip. Toks pat antspaudas kadaise turėjo kabėti ir prie Lietuvos bajorų dokumento⁸⁷. Prie 1422 09 27 Melno sutarties išliko ganėtinai aiškūs du šios rūšies žalio vaško antspaudai. Jie turėjo atsirasti tada, kai Jaunius dar nebuvo Trakų vaivada (Horodlės akto išvakarėse). Iš jų vienas, pasak publikacijos parengėjo Piotro Pokoros, buvo prispauštas už Zbigniewą iš Bžezio, kitas – už brolių Rumbaudą Valmantaitį⁸⁸. O už save, jei teisingai autorius iššifravo legendą, Jaunius prispaudė kitą atsivežtą antspaudą su nuoroda į Trakus, tai yra į turimas Trakų vaivados pareigas⁸⁹. 1432 10 15 Jaunius Valmantaitis turėjo dar vieną antspaudą su legenda: **ſ(igillum) d(omi)ni yowanis wolimonthowi** (žr. p. 483, il. 24)⁹⁰. Atrodo, šio egzemplioriaus išliko gipso liejinys (*ZNPH UJ*).

Dėl Jauniaus Valmantaičio įtakingos šeimos XV a. Zadoros herbas tapo populiariausiu Lietuvoje (žr. 2 lentelę). Jį perėmė Jauniaus galingesni broliai Kęsgaila (iš jo – Kęsgailų giminė) ir Rumbaudas, taip pat Šedbaras, Sudivojus, Gudigirdas bei dviejų pastarųjų palikuonys Stankevičiai, Kondratavičiai, Zavišos ir greičiausiai Jauniaus Valmantaičio ir jo brolių giminaičiai Daugėlos⁹¹. Plačiau nekommentuodami, kas buvo skelbta ir aptarta 1431 m.⁹², 1432 m., 1434 m., 1499 m. ir 1501 m.

⁸⁷ Žr. nr. 2 ir Jana Zamoyskiego notaty, s. 23, nr 54. Plg. *AU*, nr 50, s. 55, 2-as antspaudas.

⁸⁸ *DPM*, s. 37, 86; nr 22, 101. Tėvavardis *wolimuntowicz* parašytas lenkiškai teisingai, bet ne taip, kaip rašomas legendoje.

⁸⁹ *S(igillum) hans(=johannis?) tr(o)cen(s)is* (ten pat, p. 81, nr. 94).

⁹⁰ *BCz.*, perg. 380; *AU*, nr 55, s. 78, 10-as antspaudas; F. Piekosiński, *Heraldyha*, s. 181; W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 28.

⁹¹ Б. Барвіньский, *Жигимонт Кейстутович*, с. 135–136; W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 27–38; K. Pietkiewicz, *Kieżgajłowie*, s. 24–27; I–II genealoginės lentelės ir kt.

⁹² Б. Бучинський, *Кілька причинів*, с. 136–137.

dokumentuose⁹³ bei kitose publikacijose⁹⁴, paminėsime vieną kitą mažiau žinomą XV a. antspaudą. 1431 m. paleistas į laisvę žemės maršalas Rumbaudas Valmantaitis prie pasižadėjimo rašto prikabino antspaudą su Zadoros herbu⁹⁵. 1437 m. Stanislovas Daugėla Girdaitis dovanojimo raštą Vilniaus pranciškonams sutvirtino antspaudu, kuriame buvo pavaizduota ugnį spjaudanti liūto galva, be skydo⁹⁶. 1464 m. Vilniaus vaivada ir kancleris Mykolas Kęsgailaitis prispaudė antspaudą su Zadoros herbu prie Lietuvos ponų laiško Rygai⁹⁷, o 1471 m. Žemaitijos seniūnas Jonas Kęsgailaitis su minėtu herbu užantspaudavo laišką Gdanskio miesto tarybai⁹⁸.

37 antspaudas (žr. p. 473, il. 34)

1. **Stanislovas Sakas** (*Stanislaus Sak, Sack*), **h. Pomianas** (*Pomian*), 1433 m. Dubingių seniūnas, † po 1433 m. (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 114–115; E. Kelma, *Ród Sakowiczów*, s. 156–157; Z. Wojtkowiak, *Urzednicy*, s. 149; E. Bannionis, *Lietuvos bajorai*, p. 195–196; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 84, 287, 313; *DPM*, s. 89–90, nr 106).

2. **stanis[la]us d[er]s sak** (kitur: **stanis[la]i ..s sak**).

Legenda įrašyta gotikinėmis mažosiomis raidėmis palei antspaudu kraštą tarp dviejų linijinių aprėminimų. Pradedama kryžiumi, tarp žodžių padėti trys žiedeliai (tuščiaviduriai taškai, 2 ir 1). Nurodome abi W. Semkowicziaus pateiktas legendos versijas.

3. Vaizduojama – gotikinis skydas su buivolo galva, kuriai tarp ragų įžambiai (smaigaliu į dešinę) padėtas kalavijas.

4. Antspaudas apvalus, 20 mm skersmens, vaškas raudonas, pergamentinė juostelė.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 114; tas pat leid.: *RPTH*, t. 8, 1928, s. 133.

Aprašas: *AU*, nr 49, s. 52, 37-as antspaudas.

6. 1413 m. antspaudas pražuvo, išliko gipso liejinys (*ZNPH UJ*, sygn. 196). Be to, žinomi dar du kiti Stanislovo Sako antspaudai. Vienas herbiniis žalio vaško, 25 mm skersmens, prikabinatas prie 1422 09 27 Melno sutarties. Jame kalavijas padėtas buivolui tarp ragų daugmaž horizontaliai. Legendoje, parašytoje mažosiomis gotikinėmis raidėmis, antspaudu savininkas save tituluoja Nemenčinės tėvoniū: **s(igillum) sak her(edis) de n[em]e[n]e**⁹⁹. Kitą 25 mm skersmens žalio vaško antspaudą

⁹³ *AU*, nr 55, s. 77–78; nr 61, s. 100–101; nr 76, s. 126; nr 78, s. 131–132; nr 80, s. 138–139.

⁹⁴ 1452–1484 m. antspaudai: *Index*, Theil 2, S. 82, Nr. 2210; *Skarbiec dyplomatów*, s. 213, nr 1973; s. 221, nr 2021; O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 202–204.

⁹⁵ *AGAD*, perg. 4452, 1-as antspaudas; *CE*, t. 1, pars 1, p. 71–72, nr. 75.

⁹⁶ *LMAVB*, f. 6–19; *KDKDW*, nr 150, s. 167.

⁹⁷ *LVVA*, f. 673, ap. 4, k. 18, nr. 221. Plg. *LUB*, Bd. 12, Nr. 241, S. 138, 3-as antspaudas.

⁹⁸ *AP Gdańsk*, Archiwum miasta Gdańska, sygn. 300, D/8, 23.

⁹⁹ *DPM*, s. 89–90, nr 106.

prikabino prie 1432 10 15 Gardino akto. Jame vaizduojama tik buivolo galva, akių lygyje perversa kalaviju iš dešinės į kairę beveik horizontaliai. Gotikinė mažųjų raidžių legenda labai paprasta: *perzetj sakowyrz* (žr. p. 482, il. 18)¹⁰⁰.

Dėl didelės ir įtakingos Stanislovo Sako (ypač jo sūnaus Andriaus Sakaičio) šeimos ir jos palikuonių jau XV a. Pomiano herbas buvo gerai žinomas Lietuvoje. Paminėsime tik keletą mažiau žinomų atvejų. Andrius Sakaitis turėjo kelis antspaudus su Pomiano herbu. Vieną prikabino prie 1431 m. Čartorisko paliaubų dokumento¹⁰¹, kitą – prie 1434 m. Vilniaus katedrai funduoto altoriaus rašto¹⁰², trečią prispaudė ant 1464 m. Lietuvos ponų rašto Rygai. Jame figūra vaizduojama be skydo¹⁰³. Dar vienas mums nežinomas antspaudas buvo ant 1452 m. rašto Vokiečių Ordino didžiajam magistrui¹⁰⁴. Bent du antspaudus turėjo Andriaus sūnus Bogdanas Sakaitis. Juose buivolo galva vaizduota jau be kalavijo. 1477 m. antspaudė legenda rusėniška¹⁰⁵, 1480 m. antspaudė – gotikinėmis mažosiomis raidėmis¹⁰⁶. Be Sakaičių, XV a. Pomianą naudojo ne mažiau garsūs Daugirdai. Pavyzdžiui, Vilniaus vaivada Jonas Daugirdas prikabino antspaudus su Pomiano herbu prie 1433 m. Trakų ir 1434 m. Gardino dokumentų¹⁰⁷, jo sūnus Andrius Daugirdaitis – prie 1461 m. duoklininkų užrašymo Vilniaus katedrai¹⁰⁸. Pomiano herbas ir tai, kad Daugirdų tėvovinės valdos buvo šalia Sakaičių valdų, leido tyrinėtojams spėti, kad jie galėjo būti giminaičiai¹⁰⁹.

38 antspaudas (žr. p. 473, il. 35)

1. **Petras iš Kozlovo (?), h. Pobogas (Pobóg)**, asmuo geriau nežinomas.

2. **d(omi)ni petri de kosłowo(?)**¹¹⁰.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis, sunkiai įskaitoma.

3. Antspaudas vaizduojame – Pobogo herbas.

4. Antspaudas apvalus, 20 mm skersmens, vaškas raudonas.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 100 (su kitaip perskaityta legenda);

W. Zawitkowska, *O herbie Pobóg w XV wieku*, s. 15–30 (paminėtas).

¹⁰⁰ BCz., perg. 380; AU, nr 55, s. 78, antroje eilėje 19-as, iš tikro 20-as antspaudas.

¹⁰¹ Б. Бучинський, Кілька причинів, с. 137.

¹⁰² LMAVB, f. 6–15; KDKDW, nr 132, s. 149.

¹⁰³ LVVA, f. 673, ap. 4, k. 18, nr. 221; LUB, Bd. 12, Nr. 241, S. 138, 4-as antspaudas.

¹⁰⁴ O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 202.

¹⁰⁵ LVVA, f. 673, ap. 4, k. 18, nr. 230. Plg. III, т. 2, с. 64, № 166.

¹⁰⁶ LVVA, f. 673, ap. 4, k. 19, nr. 39. Plg. III, т. 2, с. 92, № 180; А.Л. Хорошкевич, Печати, с. 134, 139.

¹⁰⁷ AU, nr 59, s. 91, 12-as antspaudas; nr 61, s. 100, 5-as antspaudas.

¹⁰⁸ LMAVB, f. 6–39; KDKDW, nr 241, s. 271–272.

¹⁰⁹ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 117–121. Plg. R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 224–225.

¹¹⁰ W. Semkowiczus anksčiau perskaitė legendą kitaip: s. d(omi)ni petri de popowo (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 100).

39 antspaudas (žr. p. 473, il. 36)

1. **Marekas, h. Bogorija (*Bogoria*)**, asmuo iš kitų šaltinių nežinomas.

2. **ś(igillum) marti DNAKOLD (?)**¹¹¹.

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis ir didžiosiomis raidėmis.

3. Antspaudo vaizdulyje – Bogorijos herbas.

4. Antspaudas apvalus, 22 mm skersmens, vaškas juodas.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 126.

6. Šiuo antspaudu buvo patvirtintas ir lietuvių bajorų Horodlės dokumentas.

40 antspaudas (žr. p. 474, il. 37)

1. **Andrius Daukentaitis? (*Dewknetouicz, Dewknotowicz*), h. Kiaulytė (*Świn-ka*)**, lietuvių bajoras, žinomas tik iš Horodlės aktų (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 127–128).

2. Legenda neperskaitoma.

3. Vaizdulyje – gotikinis skydas, kuriame vaizduojama šerno galva į dešinę.

4. Antspaudas apvalus, 22 mm skersmens, vaškas rusvas, pergamentinė juostelė, buvo visai užsitrynęs.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 128; tas pat leid.: *RPTH*, t. 8, 1928, s. 142.

Aprašas: *AU*, nr 49, s. 52, 40-as antspaudas; nr 50, s. 55, 14-as antspaudas.

6. Pasak W. Semkowicziaus, prie Lietuvos bajorų dokumento kadaise kabėjo toks pat antspaudas, kurio figūrą J. Zamojskis klaidingai pavadinęs puse ožkos (žr. Lietuvos dokumento nr. 14). Tai turėtų būti Kiaulytės herbas. W. Semkowiczius turėjo žinoti ir apie šio antspaudo gipso liejinį, tiesa, gana prastą (*ZNPH UJ*, sygn. 226). Nėra jokių duomenų, kas šiai giminei atstovavo iš Lenkijos. Neįmanoma antspaudo savininko nustatyti ir iš legendos. Iš lietuvių Kiaulytės herbą priėmė Andrius Daukentaitis¹¹², kuris turbūt ir prikabino antspaudus prie abiejų šalių aktų. Jei taip, tai reikštų, kad jis buvo adoptuotas anksčiau ir į Horodlę atvyko jau turėdamas spaudą. Nors apie šį asmenį to meto šaltiniai tyli¹¹³, jis, kaip manė W. Semkowiczius, galėjo būti susijęs su žemaičiais Daukantais¹¹⁴. Vardų panašumu pagrįstas spėjimas labai dirbtinis, nes apie XV a. Daukantų heraldiką nėra jokių duomenų, o XVI a. antroje pusėje jie turėjo Liubičo herbą¹¹⁵. Būtina pažymėti ir kitą dalyką. Be Horodlės aktų, nėra jokių kitų duomenų, kad kas nors Lietuvoje iki XVI a. vidurio būtų naudojęs Kiaulytės herbą.

¹¹¹ W. Semkowiczius rimtai abejojo savo perskaitymo tikslumu, žr. ten pat, p. 126.

¹¹² W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 445.

¹¹³ E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, p. 197.

¹¹⁴ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 127–128.

¹¹⁵ 1568 ir 1573 m. Stepono Daukanto herbiniai signetai, *LMAVB*, f. 21–1570, l. 2; b. 1571, l. 10v.

41 antspaudas (žr. p. 474, il. 38)

1. **Getautas** (*Getawt, Getowd, Gethawoth*), **h. Kasėjas** (*Kopacz*). Žr. Lietuvos bajorų dokumentą (nr. 15).

2. **š(igillum)** *Getawt...* Kiti dalykai tie patys, kaip lietuvių bajorų dokumente.

4. Antspaudas apvalus, 21 mm skersmens, vaškas juodas, pergamentinė juostelė.

5. **Aprašas:** *AU*, nr 49, s. 52, 41-as antspaudas.

6. Panašus sunykęs antspaudas išliko prie Lietuvos bajorų dokumento (nr. 15) bei Jogailaičių universiteto Pagalbinių istorijos mokslų katedros antspaudų rinkinyje kaip gipso liejinys (sign. 228).

42 antspaudas (žr. p. 474, il. 39)

1. **Sventoslavas iš Piotrovių, h. Kornicas** (*Kornicz*), asmuo iš kitų šaltinių nežinomas¹¹⁶.

2. **šwanthoslai de p[ot]rovičze.**

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudas vaizdulyje – Kornico herbas.

4. Antspaudas apvalus, 32 mm skersmens, vaškas geltonas.

6. Šis antspaudas taip pat buvo prikabinatas prie Horodlės lietuvių bajorų dokumento.

43 antspaudas (žr. p. 474, il. 40)

1. **Andrejus Slupas iš Viežbicko (?), h. Dolenga** (*Dolega*). 1364–1413 m. Dobrynės teisėjas, 1392 m. Lenčicos seniūnas, † apie 1415 m. (*Urządnicy łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy*, nr A.399; J. Bieniak, *Elita ziemi dobrzyńskiej*, s. 147; S. Szybkowski, *Kujawska szlachta urzędnicza*, s. 497).

2. **š(igillum)** *andree de [...] wnicz.*

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudas vaizdulyje – Dolengos herbas.

4. Antspaudas apvalus, 22 mm skersmens, vaškas juodas.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 125.

6. Identifikuoti šio antspaudas savininką nėra lengva. Turime tik vardą (krikščionišką, o tai reiškia, kad mažai pasako apie ryšius su konkrečia šeima) bei priklausomybę herbinei giminei. Šiuo atveju tai vertinga nuoroda. Dolengos herbo giminė, dauguma iš Mazovijos, turėjo valdų Lenkijos Karalystės Dobrynės žemėje. Turime galvoje Misliboro, kuris prieš 1335 m. (Lenčicos arklidininkas) pradėjo karjerą pas Dobrynės ir Lenčicos kunigaikštį Vladislovą Kuprotą, palikuonis. Jis 1345–1350 m. buvo Dobrynės teisėju¹¹⁷. Misliboro palikuonis (tikriausiai sūnus)

¹¹⁶ Korniczų giminės atstovai gyveno Mažosios Lenkijos ir Osvencimo žemės pasienyje. Piotrovicai taip pat buvo Osvencimo kunigaikštystėje.

¹¹⁷ *Urządnicy łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy*, nr A.110; J. Bieniak, *Elita ziemi dobrzyńskiej*, s. 147.

buvo Andrejus Šlupas iš Vežbicko ir Cebryševo prie Lipnos bei Mislibožicų prie Dobrynės. Jis buvo seniausias žinomas dviejų giminių protėvis: Kretkowskių (žymiausias Lenkijoje Dolengos herbo giminės) ir Wierzbickių. Andrejus daugelį metų buvo Dobrynės teisėjas. Einantis šias pareigas minimas nuo 1364 m. iki 1413 m. gegužės 9 d.¹¹⁸ Jo įpėdinis, einantis šias pareigas, pradėdamas minėti tik nuo 1415 09 18, tai yra *antequam* Andrejaus šių pareigų palikimo data, galbūt dėl mirties ar rimtos ligos¹¹⁹. Tarp Dobrynės žemininkų, kurių dalis buvo prokryžiuotiškos orientacijos, Andrejus Šlupas buvo laikomas prolenkiškos politikos šalininku. Labai anksti prisijungė prie Jogailos. Pirmiausia jis nepripažino Dobrynės žemės užstatymo kryžiuočiams ir 1392–1405 m. gyveno Karalystėje¹²⁰. Karalius Vladislovas patikėjo jam 1392 m. Lenčicos seniūniją¹²¹. Išpirkus užstatytą Dobrynės žemę, karalius jam vėl liepė eiti Dobrynės teisėjo pareigas. Andrejaus sūnus Janas iš Kretkovo pasižymėjo 1410 m. Žalgirio mūšyje¹²². Andrejaus vardas Kretkowskių giminėje nebuvo retas. Galima daryti prielaidą, kad antspaudas su Dolengos herbu priklausė Andrejui Šlupui iš Viežbicko¹²³.

44 antspaudas (žr. p. 475, il. 41)

1. Valčkus iš ?, h. Šreniava (*Śreniawa*), lietuvių bajoras, žinomas tik iš antspaudų legendos (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 138–139).

2. *ŝ(igillum) wołczy de r....tż.*

Lotyniška legenda įrašyta gotikinėmis mažosiomis raidėmis palei antspaudų kraštą, pradėdama kryželiu, po sutrumpintos *ŝ* padėtas taškas.

3. Vaizduojama – gotikinis skydas, kuriame vaizduojama vingiuota juostelė, primenanti *ŝ* raidę, su kryželiu viršuje.

4. Antspaudas apvalus, 21 mm skersmens, vaškas juodas, pergamentinė juostelė.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 139; tas pat leid.: *RPTH*, t. 9, 1930, s. 257.

Aprašas: *AU*, nr 49, s. 52–53, 44 antspaudas.

6. Valčkaus antspaudė pavaizduotą herbą W. Semkowiczius pavadino Bylinos vardu. Taip atsitikti galėjo dėl to, kad prie lenkų šlėktų dokumento prikabinantame Jano iš Grodzinos antspaudė (žr. anksčiau, 17 antspaudą) Šreniavos herbe vaizduojama vingiuota figūra primena *S* raidę, o prie to paties dokumento prikabinantame lietuvių bajoro Valčkaus antspaudė – minėta figūra apsuksa į kitą pusę *ŝ*¹²⁴.

¹¹⁸ J. Bieniak, *Elita ziemi dobrzyńskiej*, s. 147; S. Szybkowski, *Kujawska szlachta urzędnicza*, s. 497.

¹¹⁹ Yra žinoma šaltiniais patvirtintų atvejų, kada vyresnio amžiaus asmenys palikdavo teisėjo pareigas, nes joms eiti reikėjo įtempto darbo ir geros sveikatos.

¹²⁰ S. Szybkowicki, *op. cit.*, s. 497.

¹²¹ *Urzednicy łączycy, sieradzcy i wieluńscy*, nr A.399.

¹²² J. Długosz, *Historia*, t. 4, s. 80.

¹²³ Panašiai manė Z. Lasockis: *Dostojnicy i urzednicy ziemi dobrzyńskiej*, s. 55.

¹²⁴ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 99 ir 139.

Panašiai, pagal figūros vingio kryptį, o ne pagal vingiuotumo pobūdį, Bylinos ir Šreniavos herbų skirtumų ieškojo ir kiti autoriai¹²⁵. Reikia nepamiršti, kad Viduramžiais herbų figūrų kryptys abiejuose minėtuose herbuose įvairavo ir kildavo identifikavimo keblumų net patyrusiems tyrinėtojams¹²⁶. Neretai nuspręsti, kurią herbinę giminę reprezentavo minėti herbai, buvo galima tik iš teksto arba iš gero giminės pažinimo. Jei atmesime šias subtilybes ir remsimės vien senąja grafika, iš kruopščiai J. Szymańskiego surinktos Viduramžių medžiagos matyti, kad Valčkaus herbe pavaizduota figūra pagal kryptį artimesnė Šreniavai negu Bylinai¹²⁷. Juolab kad ir to paties meto šaltiniai nieko nesako, kas iš Bylinos herbo lenkų buvo Horodlėje. Pagaliau Bylinos šūkiu vadintas herbas jau XV a. dingo iš akiračio; jo naudotojai prisišliejo prie panašiai atrodančio Šreniavos herbo¹²⁸. Apie šio į Lietuvą atnešto herbo vaizdą ir apie jo savininką žinome tik iš antspaudo, kadaise buvusio prie lenkų šlėktų dokumento. Pražuvus originalui, išliko gipso liejinys (*ZNPH UJ*, sygn. 219). Tačiau jame galima perskaityti tik dalį legendos, kuri neleidžia tiksliau identifikuoti asmens.

Remiantis Horodlės aktais, Šreniavos herbą turėjo priimti iš arčiau nepažįstamas Jadatas (*Jadath*). Egidijus Banionis pažymėjo, kad Jadato sūnus galėjo būti Valčkus Eidotaitis (*Волчек Ейдатович*), kuris 1453 m. balandžio 20 d. Žiezmaruose gavo tris valstiečius¹²⁹. 1495 m. Žiezmaruose minimi ir kiti šios giminės atstovai – Mykolas ir Petraška Jediataičiai (*Едятовичи*)¹³⁰. Panašiai skambantis tėvavardis (vėliau pavardė) (*Jadathovič, Ейдатович, Едятович*) ir ypač aptariamasis Valčkaus antspaudas su Šreniavos herbu iš tikro leidžia manyti, kad Valčkus buvo Jadato (Jediato) ar Eidoto sūnus, prikabinęs Horodlėje antspaudą už valdovų dokumentuose įrašytą tėvą. Pastarasis į Horodlę galėjo neatvykti dėl amžiaus, jei jo sūnus išgyveno iki XV a. vidurio. Didelė tikimybė, kad Valčkaus antspaudas kabėjo ne tik prie lenkų šlėktų, bet ir prie lietuvių bajorų dokumento (32-as antspaudas). Daugiau duomenų apie Šreniavos herbą XV a. nėra. Apie kitas šio herbo gimines Lietuvoje galima kalbėti tik nuo XVI a. antrosios pusės¹³¹. O apie Bylinos herbą, kurią W. Semkowiczius suteikė bajorui Valčkui, Lietuvoje neužsimenama jokiam to meto šaltinyje. Tai tėra W. Semkowicziaus spėjimas¹³².

¹²⁵ S. Kozierowski, *Ród Bylinów*, s. 17.

¹²⁶ A. Heymowski, *Herby polskie w brukselskim Armorial Gymnich*, s. 115.

¹²⁷ J. Szymański, *Herbarz*, s. 95, 271.

¹²⁸ S. Kozierowski, *Ród Bylinów*, s. 17–18; J. Szymański, *Herbarz*, s. 94–95.

¹²⁹ E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, p. 196. Plg. *Литовская метрика*, стб. 34; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3*, p. 32, apie kitus jam dovanotus žmones ir žemes žr. p. 67, 68.

¹³⁰ *Литовская метрика*, стб. 627–628.

¹³¹ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 290.

¹³² W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 403–405, 446; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 139.

45 antspaudas (žr. p. 475, il. 42)

1. **Dobieslavas iš Ježovo, h. Balnakilpė (Strzemię)**. 1413 m. minimas kaip liudytojas Balnakilpės herbo kilmingumo patvirtinimo procese, 1424–1438 m. Krokuvos burggrafas, † iki 1443 07 26, galbūt jau 1440 05 12 (Inscriptiones clenodiales ex libris judicialibus palatinatus Cracoviensis, nr 219; W. Bukowski, *Burgrabiowie zamku krakowskiego*, nr 4).

2. **ſ(igillum) dobeslai de peszow.**

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudu vaizdulyje – Balnakilpės herbas.

4. Antspaudas apvalus, 25 mm skersmens, vaškas rudas.

6. Antspaudu atspaudas ir gipso liejinys yra *ZNPH UJ*.

46 antspaudas (žr. p. 475, il. 43)

1. **Mikalojus iš Sepno, h. Novina (Nowina)**. 1415–1429 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio tarybos narys, 1424–1429 m. didžiojo kunigaikščio Vytauto lotyniškos kanceliarijos sekretorius, 1426–1430 m. Poznanės teisėjas, 1424–1429 m. Lukovo seniūnas, † iki 1432 03 25 (M. Kosman, Kancelaria wielkiego księcia Witolda, s. 108n; *WSB*, s. 655; *PSB*, t. 36, s. 282–283, *Urzednicy wielkopolscy*, nr 457; *Urzednicy Malopolscy*, nr 1325; L. Korczak, *Litewska Rada*, s. 97).

2. **ſ(igillum) nicola(i) de sepno.**

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudu vaizdulyje – Novinos herbas.

4. Antspaudas apvalus, 21 mm skersmens, vaškas juodas.

5. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 198n.

6. Antspaudu gipso liejinys yra *ZNPH UJ*. 1419 m. Mikalojus turėjo kitą antspaudą, apvalų, 21,5 mm skersmens. Jame vaizduotas Novinos herbas su šalmu, skraiste, neaiškiu šalmo papuošalu ir palei kraštą įrašyta legenda: *S(igillum) nicolai Sepenski*¹³³.

47 antspaudas (žr. p. 475, il. 44)

1. **Čupa? (Czupa), h. Įkartos (Korczak)**, minimas tik Horodlės aktuose (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 133).

2. **ſ(igillum) miw nu d'ł....**

Lotyniška legenda, kurios perskaitomi tik fragmentai, įrašyta gotikinėmis mažosiomis raidėmis palei antspaudu kraštą tarp dviejų linijinių aprėminimų. Pradedama kryželiu, tarp žodžių sudėti žiedeliai (tuščiaviduriai taškai).

3. Vaizdulyje – gotikinis skydas su trimis į apačią trumpėjančiomis juostelėmis.

¹³³ *DPM*, s. 20.

4. Antspaudas apvalus, 23 mm skersmens, vaškas rusvas, pergamentinė juostelė, dalis legendos dešinėje ištrupėjusi.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 133; tas pat leid.: *RPTH*, t. 9, 1930, s. 253.

Aprašas: *AU*, nr 49, s. 53, 47-as antspaudas.

6. To paties laikotarpio šaltiniuose nieko nepasakyta, kas iš Lenkijos Korčakų buvo Horodlėje. Priėmė šį herbą Čupa, apie kurį nieko daugiau nežinoma¹³⁴. Antspaudą priskirti jam, kaip ir nežinomam lenkų Korčakų giminės atstovui, galima tik sąlygiškai, nes nurodyti legendos fragmentai nieko aiškaus nepasako. Juolab kad pražuvus originalui, tenka naudotis prastoku gipso liejiniu (*ZNPH UJ*, sygn. 231). Voluinėje, kunigaikščio Švitrigailos aplinkoje, galima rasti ne vieną asmenį, turėjusį Įkartų herbą. Tačiau jų herbai bus atsiradę kitais keliais, o Lietuvoje, pasak W. Semkowicziaus, Čupa galėjo būti Iliničių protėvis¹³⁵, nes jie vėliau, kaip teigia tyrinėtojas, naudojo Įkartų herbą. Iš tikrųjų 1501 m. Jurgio Iliničiaus antspaude randame pavaizduotą Įkartų herbą¹³⁶. Tačiau Iliničiai buvo rusėnai nuo Smolensko¹³⁷, tad negalėjo būti Čupos palikuonys. Didesnė tikimybė, kad Iliničių giminę XV a. pabaigoje, o gal ir anksčiau, į Įkartų herbą priėmė kuris nors lietuvis katalikas. Kita vertus, nors Įkartų herbą priėmė niekam nežinomas Čupa, trys juostelės nuo XVI a. pradžios tapo vienu mėgstamiausių simboliu, ypač tarp rusėnų giminių¹³⁸. Didelė tikimybė, kad dalis vadinamųjų „Korčakų“ atsirado vietoje iš plačiai antspauduose naudotų panašių linijinių ženklų¹³⁹. Be to, jų būta ne tik kilmingųjų herbuose, bet ir totorių antspauduose¹⁴⁰, tarp valstiečių nuosavybės ženklų, dažnai naudotų drevių medžiams, žemių riboms¹⁴¹ ir kitai nuosavybei pažymėti. Būtent iš šios aplinkos į lenkų heraldiką galėjo ateiti vienas šio herbo pavadinimų – Trys įkirtimai (*Trzy Wręby*)¹⁴².

Vertė *Edmundas Rimša*

¹³⁴ E. Banionis, Lietuvos bajorai, p. 197.

¹³⁵ W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 133–134.

¹³⁶ *AU*, nr 78, s. 132, 16-as antspaudas.

¹³⁷ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo*, s. 91; L. Korczak, *Litewska Rada*, s. 85.

¹³⁸ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 92–95; O. Алфьоров, O. Однороженко, *Українські особові печатки*, с. 23, № 78; с. 30–31, № 109–112 ir kt.

¹³⁹ K. Niesiecki, *Herbarz*, t. 1, s. 563.

¹⁴⁰ A. Цітоў, *Пячаткі*, с. 80, ил. 143.

¹⁴¹ *ABK*, т. 13, № 92, с. 292; O. Однороженко, *Родова геральдика*, с. 81–83.

¹⁴² J. Szymański, *Herbarz*, s. 155, 157.

1413 M. LIETUVOS BAJORŲ DOKUMENTO ANTSPAUDAI

Edmundas Rimša

Iš pradžių saugotas Karalystės archyve, vėliau pateko į Čartoriskių biblioteką Krokuvoje ir išliko iki mūsų dienų (perg. 301, žr. p. 485). Iš pradžių prie lietuvis bajorų Horodlės dokumento buvo 45 antspaudai, prikabinėti ant pergamentinių juostelių dviem eilėmis: viršutinėje – 22, apatinėje – 23 (tiek pateikia Janas Zamojskis). Jo laikais, tai yra apie 1570 m., buvo likę 37 antspaudai, XX a. pradžioje – 32, tačiau tik kelis iš jų – Jono Sungailos (4), Kristino Astiko (5), Getauto (15) bei Martyno iš Nakolo (36) – buvo galima identifikuoti, visi kiti subyrėję. Dabar būklė dar prastesnė. Išliko tik aptrupėję Jono Sungailos ir Kristino Astiko antspaudai, Getauto vos matyti legendos kontūrai. Šiokių tokių žinių pateikia minėtas J. Zamojskis, apibūdinęs antspaudų herbus, dalį nupiešęs, tačiau tik pirmuosius keturis asmenis identifikavęs pagal vardus (žr. 1 priedą)¹. Be to, greičiausiai tik kelis pirmuosius antspaudus aprašė iš eilės, toliau nebepaisė, kokia tvarka jie prikabinėti. Tai patvirtina penkioliktuju aprašytas Kasėjo (*Kopacz*) herbas, kai iš tikro jis yra viršutinėje eilėje 21 vietoje². Iš J. Zamojskio sužinome net apie 37 herbines gimines, kurios antspaudavo Lietuvos bajorų dokumentą. Tačiau kam konkrečiai tie antspaudai priklausė, be kelių išlikusių egzempliorių ar jų fragmentų nustatyti negalime. Reikia manyti, kad prie Lietuvos bajorų dokumento didesnė dalis ar bent pusė buvo herbus gavusių lietuvių antspaudų. Sekdami W. Semkowicziumi, juos aptarsime tokia eilės tvarka, kokią pateikė J. Zamojskis.

1 antspaudas (nebėra)

1. Albertas Manvydas (*Albertus alias Moniwid, Albertus Monywid, Moniuidus, Monwide, Manwid, Manwede, Монивид Коуликинович ir kt.*), **h. Leliva** (*Leliwa*), 1395–1423 m. Vilniaus seniūnas, 1413–1423 m. Vilniaus vaivada, prieš 1423 m. Breslaujos seniūnas, vienas iš Lietuvos kariuomenės vadų 1410 m. Žalgirio mūšyje, † po 1423 08 27 (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 14–19; R. Krasauskas, *Manivydas Albertas*, p. 242–243; A. Krupska, *Moniwid Wojciech*, s. 658–659; Z. Wojtkowiak, *Urzędnicy*, s. 148; J. Ochmański, *Litwin Moniwid*, s. 168–169; J. Ochmański, *Manivydas*, p. 115–120; L. Korczak, *Litewska Rada*,

¹ *AGAD*, AZ, rkps 33, s. 652–653. J. Zamojskio medžiagą paskelbė F. Piekosiński, žr. *Jana Zamojskiego notaty*, s. 23–25, nr 53–89.

² W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 398; *AU*, nr 50, s. 55.

s. 90; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 76–77, 266–267, 312, 323; J. Ochmański, Moniwid, s. 19–25; *UWKL*, t. 1, nr 1004, 1095, 4608).

2. **s(igillum) monibidi de [..](pr)ani palatini wil(nensis).**

Legenda įrašyta gotikinėmis mažosiomis raidėmis palei antspaudo kraštą ir iš abiejų pusių apjuosta linija. Pradedama kryžiumi, tarp žodžių sudėti taškai. Prastai įskaitoma vietovė, lyg **žipraní**, turėtų reikšti Župronis.

3. Vaizdulyje – vėlyvasis gotikinis skydas su pusmėnuliu apačioje ir šešiakampe žvaigžde tarp ragų.

4. Antspaudas apvalus, 28 mm skersmens, vaškas žalsvas, pageltonavęs ir parudavęs, pergamentinė juostelė (1414 m.).

5. **Publ.:** *Lietuvos istorija*, įklija V (1414 m. kartu su dokumentu, ketvirtas iš 6); *Monarchia Jagiellonów*, s. 25 (1414).

Aprašas: Jana Zamoyskiego notaty, s. 23, nr 53. Plg. *AU*, nr 50, s. 55, 1-as antspaudas.

6. Pasak J. Zamojskio, jo laikais buvęs Vilniaus vaivados Manvydo žalio vaško antspaudas su Lelivos (*Leliva*) herbu (žr. 1 priedą, il. 1). Prie didžiojo kunigaikščio Vytauto 1414 01 04 paliaubų su Vokiečių Ordinu rašto buvo prikabintas čia skelbiamas Alberto Manvydo antspaudas (žr. p. 481, il. 15)³. Didelė tikimybė, kad šis antspaudas buvo atspaustas tuo pačiu spaudu, kurį Vilniaus vaivada panaudojo prieš tris mėnesius antspauduodamas Horodlės aktą. Sunku patikėti, kad tuoj po Horodlės Albertas Manvydas pasigamino kitą spaudą su tuo pačiu herbu. Be šio, Manvydas turėjo dar bent du antspaudus su Horodlėje gautu herbu. Vieną prikabino prie 1419 07 15 Lenkijos ir Lietuvos sutarties su Danija (žr. p. 481, il. 16). Tai 25 mm skersmens rusvo vaško antspaudas. Jame vaizduojamas Lelivos herbas, aplink kurį gotikinėmis mažosiomis raidėmis įrašyta legenda: **s(igillum) albertu de sžupran palatini wil(nensis)**⁴. Prie 1422 09 27 Melno sutarties, kaip rodo kitokia gotikinių mažųjų raidžių legenda: **s(igillum) atberti palatini [wil]nen(sis)**, buvo prikabintas trečiasis žalio vaško 24 mm skersmens antspaudas su tuo pačiu herbu⁵. Prie Melno sutarties yra dar trys antspaudai su Lelivos herbu, priklausantys Alberto Manvydo broliui Jurgiui Gedgaudui (pirmasis žinomas herbas penkialankyje su galimai virš skydo uždėtu šalmu, išsistrynęs), sūnui Jonui Manvydaičiui iš Župronių ir iš ten pat save kildinusiame nežinomame giminaičiui Mykolui Vašiui (*Michael alias Waszus*)⁶.

³ *BCz.*, perg. 302, 4-as antspaudas; *Monarchia Jagiellonów*, s. 25. Plg. E. Weise, *Die Staatsverträge*, S. 107, Nr. 104; W. Szelińska, J. Tomaszewicz, *Katalog*, s. 143, nr 333.

⁴ *BCz.*, perg. 327, viršutinėje eilėje 19-as antspaudas; Z. Nowak, *Dokument*, s. 71. Plg. F. Piekosiński, *Heraldyka*, s. 90.

⁵ *DPM*, s. 80, nr 92.

⁶ *DPM*, nr 7, 99, 100.

Būtina pažymėti, kad iki Horodlės Manvydas turėjo dar bent du herbinius spaudus, kuriais į žalią vašką atspausiti 1398 10 14⁷ ir 1410 05 26⁸ antspaudai išliko iki mūsų dienų. Abiejuose pagal vakarietiškas tradicijas vaizduojama ta pati herbo figūra: skydo širdyje penkiakampė (šešiakampė) žvaigždė ir aplink ją kryžiumi palei skydo kraštus išdėlioti 4 kvadratiniai akmenys. 1398 m. antspaude legenda parašyta gotikinėmis didžiosiomis raidėmis: SIGILLUM ALBRECI D(OMINI) MONEWID⁹. 1410 m. antspaude rašoma jau gotikinėmis mažosiomis raidėmis: **s(igillum) alberti capit(anei) de vilna** (žr. p. 481, il. 14). Be to, šiame antspaude virš skydo buvo įrėžtas kryželis, kuris gali rodyti spaudo savininką esant krikščionių. W. Semkowicziaus duomenis apie šiuos antspaudus perpasakojo Jerzys Ochmańskis ir Rapolas Krasauskas¹⁰. Lietuvos sfragistikai ir heraldikai ypač svarbus 1410 m. antspaudas. Pirmiausia jis rodo, kad XIV a. pabaigoje atsiradęs Manvydo herbas, gaminant naują spaudą, buvo išsaugotas be pakeitimų. Kita vertus, jame pirmą kartą Lietuvos kilmingųjų (ne kunigaikščių) antspaudų istorijoje buvo nurodytos antspaudo savininko pareigos.

Alberto Manvydo užimama padėtis valstybėje ir ypač plati, jau Horodlės laikais bent į 5 šakas išsišakojusi giminė leido lenkiškam Lelivos herbui įsitvirtinti visoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Be Manvydo ir jo brolio Jurgio Gedgaudo tiesioginių palikuonių, Lelivos herbą vėliau naudojo Rėkučių, iš Rimvydaičių kilę Zaberezinskių, Olechnovičių, Kuchmistrovičių, Dorogostajskių, Irzikovičių ir kitos giminės. Be skelbtų ir ne kartą minėtų antspaudų, čia verta nurodyti 1445 m. Polocko vaivados Petro Simono Gedgaudaičio sunykusį antspaudą. Apie jame buvusį Lelivos herbą galima spręsti iš laiške atsispaudusių vaško dėmių¹¹. Kitas apie 1471–1475 m. prispausto antspaudo fragmentas su aiškiu pusmenuliu ir žvaigžde priklausė valdovo vicestalininkui ir Naugarduko vietininkui Albertui Jonaičiui Manvydaičiui¹². Vėževičiai ir Hlebavičiai, kaip ir Kalenimo Miškovičiaus palikuonys Tiškevičiai, pasak W. Semkowicziaus, buvo rusėnai, kurie Lelivos herbą

⁷ *GStA PK*, XX. Hauptabteilung, Schiebl. 53, Nr. 4; *CEV*, nr. 189, p. 54; *Regesta*, Pars II, S. 163, Nr. 1394.

⁸ *GStA PK*, XX. Hauptabteilung, Schiebl. 63, Nr. 4, 3-ias antspaudas; *CEV*, nr. 441, p. 208; *Regesta*, Pars II, S. 193, Nr. 1664.

⁹ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 411. Kitur W. Semkowiczius legendą parašė šiek tiek kitaip: SIGILL(UM) ALBRECI MONEWID (*MH*, r. VI, 1913, nr 11–12, s. 180).

¹⁰ J. Ochmański, *Litwin Moniwid*, s. 170; R. Krasauskas, *Manivydas Albertas*, p. 242–243. Antspaudai skelbti: W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 15 ir leid. *MH*, r. VI, 1913, nr 11–12, s. 180 (1398); E. Rimša, *Heraldika*, p. 118, il. 218 (1410); E. Rimša, *Heraldry*, p. 120, il. 221 (1410); *Lietuva senosiuose istorijos šaltiniuose*, p. 79, il. 25 (1410 kartu su dokumentu); *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 5, 2009, p. 76, kat. I.I.28 (1410 kartu su dokumentu).

¹¹ *LVA*, f. 673, ap. 4, k. 18, nr. 165. Plg. *LUB*, Bd. 10, Nr. 168, S. 106; *III*, t. 1, c. 145, № 57; A.Л. Хорошкевич, *Печати*, с. 137.

¹² *AGAD*, Tzw. ML, Dz. IV, B, nr 24, k. 29.

turėjo gauti iš Manvydaičių adopcijos keliu jau po 1434 m. Gardino privilegijos¹³. Rimvydo Petrausko manymu, Kalenimą Miškovičių į Lelivos herbo giminę Žygi-
manto Kęstutaičio valdymo laikais galėjo priimti Jonas Manvydaitis¹⁴.

2 antspaudas (nebėra)

6. Pasak J. Zamojskio, jo laikais buvęs Trakų vaivados Jauniaus antspaudas su Zadoros (*Zadora*) herbu (žr. 1 priedą, il. 1)¹⁵. Jis turėjo būti toks pat, koks buvo prie lenkų šlėktų dokumento (žr. nr. 36).

3 antspaudas (nebėra)

6. Pasak J. Zamojskio, jo laikais buvęs Vilniaus kašteliono Mykolo Minigailos antspaudas su Ravos (*Raua cum corona regali*) herbu (žr. 1 priedą, il. 1)¹⁶. Mini-
gaila (*Michael alias Minigail, Minigal, Myngal, Mynnegal*) pirmą kartą minimas
1387 m., † 1413 m. Iki tapdamas Horodlėje Vilniaus kaštelionu, 1387–1399 m.
buvo Ašmenos, 1393 m. – Vilniaus seniūnu, dokumentuose save titulavo iš
Dieveniškių (*de Dewenyszki*)¹⁷. Jau 1398 10 14, tai yra iki Horodlės, Minigaila
turėjo kitą antspaudą¹⁸. Išliko žalio vaško fragmentai, apie ¾ sunykę. Antspaudu
pėdsakai rodo, kad jo vaizdulys buvo damaskinuotas, tai yra užpildytas grotelinu
ornamentu su rožytėmis. Iš legendos liko tik kelios lotyniškos raidės: ...GAILE,
kurios galėjo reikšti [Mini]gaile¹⁹. Pasak Oskaro Haleckio, Mykolas Minigaila
nuo Krėvos laikų turėjo būti pažįstamas su Horodlės dokumente tarp liudininkų
įrašytu Krokuvos kaštelionu Kristinu iš Ostrovo, kuris ir galėjo priimti Minigailą į
savo herbinę giminę²⁰. Po pusantro šimto metų Bartoszas Paprockis ir kiti autoriai
rašė, kad Minigaila vėliau atsisakė horodlinio Ravos herbo ir grįžo prie senosios
vietinės gulgės, kurią vėliau naudojo jo palikuonys Tolvaišos²¹. Tikslių duomenų
apie tai nėra, nors minimi Tolvaišos iš tikro vėliau savo herbe vaizdavo gulbę.
Minigaila turėjo brolių Survilą, kuris minimas tarp 1401 m. Vilniaus sutarties liu-
dytojų. Galbūt jo palikuonis Albertas Mykolaitis Survila buvo Vilkijos vietininkas

¹³ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 24, 26.

¹⁴ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 150.

¹⁵ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 23, nr 54; Z. Wdowiszewski, *Marek Ambroży z Nissy*, s. 167–168.

¹⁶ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 23, nr 55; *AU*, nr 50, s. 55, 3-ias antspaudas.

¹⁷ *Powiat oszmiański*, cz. 1, s. 28; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 38–39; A. Krupska, *Minigajło*, s. 291; L. Korczak, *Litewska Rada*, s. 89; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 78, 269–270, 310, 323, 324.

¹⁸ *GStA PK*, XX. Hauptabteilung, Schiebl. 53, Nr. 4; *CEV*, nr. 189, p. 56; *Regesta*, Pars II, S. 163, Nr. 1394.

¹⁹ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 411.

²⁰ O. Halecki, *Przyczynki genealogiczne*, s. 110–111.

²¹ B. Paprocki, *Gniazdo Cnoty*, s. 1167; W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 119, 260; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 40–41.

ir 1562 m. turėjo antspaudą su Ravos herbu²². 1553 m. Eišiškių vėliavininko Jono Stanislovaičio antspaudas su Ravos herbu²³ taip pat gali rodyti jo giminystę su iš šio krašto kilusia Minigailos gimine. Be gerai žinomų iš herbynų rusėniškų gimiinių, XVI a. antroje pusėje Ravos herbą turėjo Kauno ir Trakų paviėtų bajorai Seibučiai²⁴, Žemaitijoje – Valatkos²⁵ ir kt. giminės.

4 antspaudas (žr. p. 476, il. 1)

1. Jonas Sungaila (*Johannes Sungal, Hannus Sungail, Sunigal, Songal ir kt.*), h. Lapinas (*Lis*), 1398–1415 ir 1422–1423 m. Kauno vietininkas, 1413–1433 m. Trakų kaštelionas, † po 1433 09 25 (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 42–44; R. Krasauskas, *Sungaila*, p. 188–189; L. Korczak, *Litewska Rada*, s. 100; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 83, 300–301, 314, 323; *DPM*, s. 82, nr 96; L. Korczak, *Sunigajlo Jan*, s. 623–624; *UWKL*, t. 2, nr 502, 3135, 3137; V. Jankauskas, *Jono Sungailos giminė*, p. 7–9 ir kt.).

2. s(igill)um i(o)hanna(n)is su(n)gal d(i)c(t)i l(y)s²⁶.

Legenda įrašyta nuo apačios gotikinėmis mažosiomis raidėmis palei antspaudo kraštą tarp dviejų linijinių aprėminimų. Legenda pradėta kryžiumi, tarp žodžių padėti taškai. Virš skydo dvi neaiškios gotikinės raidės, pasak W. Semkowicziaus, lyg s ir l (spėjama s(un)gal l(is), tai yra Sungaila Lapinas). Bet gali būti t ir l, kurios galėtų reikšti herbo pavadinimą – t(lenodium) l(is). Abipus skydo – t ir t, turbūt reiškia t(astellanus) t(rocentis).

3. Vaizdulyje – gotikinis skydas, kuriame vaizduojama strėlė su dviem kryžiais.

4. Antspaudas apvalus, 25 mm skersmens, vaškas rusvas, pergamentinė juostelė, daugiau negu pusė ištrupėjusi.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 412 (1410); W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 42 (1434); tas pat leid.: *MH*, r. VII, nr 3–4, s. 54, fig. 1 (1434); *Monarchia Jagiellonów*, 2003, s. 24 (1413); *DPM*, s. 82, nr 96 (1422); *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 5, 2009, p. 76, kat. I.I.28 (1410 kartu su dokumentu); Z. Kiaupa, *Kauno istorija*, p. 102, il. 16 (1422).

Aprašas: Jana Zamoyskiego notaty, s. 23, nr 56 (žr. 1 priedą, il. 1). Plg. *AU*, nr 50, s. 55, 4-as antspaudas (1413); *CEV*, nr. 608, p. 302 (1414): blogai perskaityta legenda.

²² *LVIA*, f. 716, ap. 2, b. 80, l. 77.

²³ *PHE*, Собр. П.П. Дубровского, авт. 125, № 2, л. 2, 1-as antspaudas.

²⁴ Pavyzdžiu nurodome tik vieną 1577 m. Valentino Seibučio herbinį antspaudą, *LVIA*, f. 1280, ap. 1, b. 14, l. 2, 6-as antspaudas.

²⁵ 1590 m. Mikalojaus Valatkos herbinis antspaudas, *LVIA*, f. 696, ap. 3, b. 3, l. 2, 2-as antspaudas.

²⁶ Dar kitaip legendą iššifravo P. Nowakas ir P. Pokora: + S(igill)um i(o)hanna(n)is Zu(n)gal d(i)c(t)i l(y)s (*DPM*, s. 82, nr 96).

6. Naudotas 1413–1434 m. Be 1413 m., Jonas Sungaila kaip Kauno seniūnas 1414 m. gruodžio mėn. antspaudavo laišką Vokiečių Ordinui²⁷, 1419 07 15 Lenkijos ir Lietuvos sutartį su Danija (žr. p. 483, il. 21)²⁸, 1422 09 27 Melno taiką²⁹. Po mirties spaudą paveldėjo sūnus Teodoras (Fedka) Sungailaitis ir patvirtino 1434 2 27 Gardino aktą³⁰. W. Semkowicziaus, R. Petrausko ir kai kurių kitų autorių tvirtinimai, kad Sungaila ir kunigaikščiai Svirskiai gali būti vienos giminės, nes naudojo tą patį herbą, neturi pagrindo. Reikia nepamiršti, kad Lietuvos kunigaikščiai Horodlės akcijoje nedalyvavo. Bus teisus Janas Tęgowiskis sakydamas, kad kunigaikščiai Svirskiai turėjo savo herbą, tiesa, panašų į lenkų Lapiną³¹. Juolab kad Sungaila iki Horodlės turėjo kitą antspaudą, išlikusį iki mūsų dienų, prie 1410 05 26 Vytauto paliaubų rašto³². Būklė prasta, trečdalis trūksta, įspausas į juodą vašką. Vaizdujyje tarsi įtemptas į apačią lankas, aplink buvo įrašyta rusėniška legenda: ПСЧАТЬ CVНЬГАНЛОБА³³, dabar liko tik ПСЧАТЬ CV[.....]BA (žr. p. 482, il. 20). Be išlikusių originalių antspaudų, W. Semkowicziaus antspaudų rinkinyje yra keli į plastiliną įspausti antspaudai, greičiausiai 1434 m. antspaudų kopijos (*ZNPH UJ*). Didelė tikimybė, kad Lapino herbą adopcijos keliu iš Sungailos palikuonių gavo rusėniška Sapiegų giminė, XVI a. susikūrusi per Sungailą kunigaikštiškos kilmės iš Gediminaičių legendą³⁴. Bent 1503 m. Lietuvos raštininkas ir karalienės kancleris Ivanas Sapiega turėjo signetą su Lapino herbu³⁵.

Strėlė su puse, vienu, dviem, trim kryžiais, tiesiais ir įžambiais, apsuptais pusmėnulių, žvaigždžių, saulučių ir žiedelių – vienas labiausiai paplitusių simbolių Lietuvoje. Kartais net senoji lietuvių heraldika vadinama strėline-kryžine³⁶. Jau Vytauto maršalas Stanislovas Čupurna 1398 m. turėjo herbinį antspaudą, kuriame vaizdavo strėlę, nukreiptą į apačią, su vienu kryžiumi³⁷. XV a. pradžioje kunigaikščiai Svirskiai naudojo strėlę su dviem kryžiais, bet ta strėlė buvo nukreipta į apačią stulpo arba kaspino pozicijoje³⁸. Be strėlės su dviem kryžiais, kaip yra

²⁷ *GStA PK*, Ordensbriefarchiv, Nr. 2155; *Regesta*, Pars I, S. 134, Nr. 2155. Plg. *CEV*, nr. 608, p. 301–302; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 300.

²⁸ *BCz.*, perg. 327, apatinėje eilėje 6-as antspaudas; Z. Nowak, *Dokument*, s. 72.

²⁹ *DPM*, s. 82, nr 96.

³⁰ *BCz.*, perg. 392; *AU*, nr 61, s. 101, 37-ias antspaudas. Plg. F. Piekosiński, *Heraldyka*, s. 95.

³¹ Tęgowiski J. O kniaziach Świrskich, s. 180, 202; J. Tęgowski, *Rodowód*, s. 20.

³² *GStA PK*, XX. Hauptabteilung, Schiebl. 63, Nr. 4, 5-as antspaudas; *Regesta*, Pars II, S. 193, Nr. 1664.

³³ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 412. Šiek tiek kitaip legendą transkribavo lotyniškais rašmenimis R. Krasauskas: pečiat sungailov (R. Krasauskas, *Sungaila*, p. 188).

³⁴ J. Wolff, *Kniaziovie*, s. 678–680.

³⁵ *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 3269, l. 3, 6-as antspaudas. Plg. A. Цігоў, *Пячаткі*, c. 58, ил. 10.

³⁶ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 414; E. Gudavičius, *Žymenys ir ženklai Lietuvoje*, p. 117.

³⁷ E. Rimša, *Heraldika*, p. 118, il. 217; E. Rimša, *Heraldry*, p. 120, il. 220.

³⁸ O. Однороженко, *Руські королівські*, c. 308, № 653–655.

Lapino herbe, galima būtų nurodyti per 50 kitų variantų, kurių pagrindą sudarė minėtoji strėlė. Paskelbta tik nedidelė dalis³⁹. Sunku būtų patikėti, kad visi tie variantai išsirutuliojo iš Jono Sungailos Horodlėje priimto herbo. Dauguma jų bus vietinės kilmės, o juos vėliau herbynų autoriai pagal lenkų tradicijas pavertė Lapino herbo atmainomis.

5 antspaudas (žr. p. 476, il. 2)

1. **Kristinas Astikas** (*Cristinus alias Ostyk, Astik, Astig, Ostik, Hostik, Ocmuk ir kt.*), **h. Ragai** (*Trąby*), 1398–1442 m. Užpalių ir Pienionių (prieš 1442), 1401 m. Ašmenos seniūnas, 1418–1442 m. Vilniaus kaštelionas, † po 1442 11 07 (A. Winiarska, Ościk, s. 608–609; M. Malczewska, *Latyfundium Radziwillów*, s. 27–30, 44–46; W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 58–60; Z. Wojtkowiak, *Urzednicy*, s. 151–152; L. Korczak, *Litewska Rada*, s. 94; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 80–81, 214–215, 323, 324; *DPM*, s. 80–81, nr 93; *UWKL*, t. 1, nr 145, 361, 1968; M. Antoniewicz, *Protoplaści księząt Radziwillów*, s. 94, 96, 104–106 ir kt.).

2. *ꝛ(igillum) cristini ostik de kernova.*

Legenda įrašyta gotikinėmis mažosiomis raidėmis palei antspaudo kraštą ir iš abiejų pusių apjuosta linijomis. Legenda pradėta kryžiumi, kryžius padėtas ir prieš paskutinį žodį.

3. Vaizdulyje – ankstyvasis gotikinis skydas su trimis medžioklės ragais.

4. Aštuoniabriaunis, 26 × 25 mm, vaškas rusvas, pergamentinė juostelė. Antspaudas nuo pergamento nukritęs, sunykęs, viršuje kiautas nuskilęs ir apie ¼ antspaudo ištrupėję.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 81, nr 2 (greičiausiai 1432); tas pat leid.: *RPTH*, t. 5, 1921, s. 57, fig. 2 (greičiausiai 1434); *Monarchia Jagiellonów*, s. 25 (1413); *DPM*, s. 80, nr 93 (1422); M. Antoniewicz, *Protoplaści księząt Radziwillów*, s. 97, nr 22 (1422).

Aprašas: Jana Zamoyskiego notaty, s. 23, nr 58 (galima tik manyti, nes vardo nenurodo, herbą vadina *Trampki*, žr. 1 priedą, il. 1); Б. Бучинський, Кілька причинів, с. 136 (1431); W. Semkowicz, *Tradycja*, s. 10; *AU*, nr 50, s. 55, 5-as antspaudas (1413); nr 55, s. 78, 8-as ir 14-as (iš tikro 15-as) antspaudai (1432); nr 61, s. 100, 4-as antspaudas (1434); Z. Wdowiszewski, Marek Ambroży z Nissy, s. 168; T. Wasilewski, *Pochodzenie*, s. 12.

6. Naudotas 1413–1434 m. Be 1413 m., išliko dar šeši šios rūšies egzemplioriai. Vienu Kristinas Astikas antspaudavo Lenkijos ir Lietuvos 1419 07 15 sutartį

³⁹ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 154–158.

su Danija⁴⁰, kitu – 1422 09 27 Melno taikos⁴¹, trečiu – 1431 09 01 Švitrigailos paliaubų su Jogaila⁴² sutartis, dar du buvo prikabinoti prie 1432 10 15 Gardino akto (žr. p. 478, il. 1)⁴³. Paskutinį kartą juo antspauduota 1434 02 27⁴⁴. Be originalų, W. Semkowicziaus antspaudų rinkinyje išliko prastas į plastiliną įspaustas antspaudas (*ZNPH UJ*). Pasak T. Wasilewskio, neaišku, kas iš lenkų adoptavo Kristiną Astiką. Vargu ar tai galėjo būti valdovų dokumente tarp liudytojų įrašytas aukščiausias dvasininkas – Gniezno arkivyskupas Mikalojus Trąba. Be to, Ragų herbą reprezentavo lenkų giminės, dar neseniai priklausiusios miestiečių luomui. Kodėl Astikų giminė priėmė herbą iš miestietiškos kilmės atstovo, autorius lengvai paaiškino, nes ir Astikas pagal kilmę, kaip teigė Bartoszas Paprockis, buvęs ne kunigaikštis⁴⁵. Galima tik spėlioti, ką tuo nepalyginamu palyginimu norėjo pasakyti šviesios atminties profesorius.

Įtaka valdovo dvare ir plati giminė, iš kurios jau XV a. išaugo Astikų, Radvilų, Sudimantaičių, turbūt Petkevičių, Gintautų ir kitos šakos⁴⁶, leido Ragų herbui išplisti visoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Vien Alberto Vijūko Kojalavičiaus herbyne nurodoma per 20 šio herbo giminių⁴⁷. Be gerai žinomų skelbtų arba minėtų antspaudų, čia nurodysime dar keletą egzempliorių su Ragų herbu. Išliko puikus žemės maršalo Radvilos Astikaičio 1464 m. gotikinis⁴⁸ ir ankstyvojo renesanso stiliaus Vilniaus vaivados bei kanclerio Mikalojaus Radvilaičio 1495 m.⁴⁹ antspaudai. Valdovo dvaro taurininkio ir Polocko vietininko Alekno Sudimantaičio išliko 4 (pirmo ir paskutinio fragmentai) 1463–1476 m. antspaudai⁵⁰, o prieš šimtą metų, be 1476 m. egzemplioriaus, būta mažiausiai septynių šios rūšies 1463–1471 m. antspaudų ir jų fragmentų⁵¹.

⁴⁰ *BCz.*, perg. 327, apatinėje eilėje 5-as antspaudas; F. Piekosiński, *Heraldyka*, s. 166; Z. Nowak, *Dokument*, s. 72.

⁴¹ *DPM*, s. 80, nr 93. Legendoje pagoniškas Astiko vardas parašytas Oscik, iš tikro rašoma Ostik.

⁴² Б. Бучинський, Кілька причинів, с. 136, 10-as antspaudas.

⁴³ *BCz.*, perg. 380; *AU*, nr 55, s. 78, pirmoje eilėje 8-as ir antroje eilėje 14-as (iš tikro 15-as) antspaudas (antrasis greičiausiai prikabinatas už sūnų Radvilą Astikaitį).

⁴⁴ *BCz.*, perg. 392; *AU*, nr 61, s. 100, 4-as antspaudas.

⁴⁵ T. Wasilewski, *Pochoszenie*, s. 15. Plg. M. Antoniewicz, *Protoplaści książy Radziwiłłów*, s. 96–100.

⁴⁶ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 67; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 214–216, 281, 283–283, 296–299.

⁴⁷ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 308–316.

⁴⁸ *LVVA*, f. 673, ap. 4, k. 18, nr. 221; *LUB*, Bd. 12, Nr. 241, S. 138, 5-as antspaudas.

⁴⁹ *VUB*, f. 4, A–231, nr. 17924.

⁵⁰ *LVVA*, f. 673, ap. 4, k. 18, nr. 210, 212, 237; k. 19, nr. 27a. Plg. *III*, т. 1, с. 210, № 111; т. 2, с. 18, № 131; А.Л. Хорошкевич, Печати, с. 134 (pateiktas nevykęs piešinys), 138.

⁵¹ *LUB*, Bd. 12, Nr. 232, S. 134; Nr. 240, S. 137; Nr. 351, S. 191; Nr. 403, S. 220; Nr. 414, S. 228; Nr. 765, S. 424; Nr. 824, S. 470.

6 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Vanago (*Jastrzeczki seu Lazanki alias Bolesti*) herbu, tik pasaga nugara į viršų (žr. 1 priedą, il. 1)⁵². Vanago herbą priėmė Polocko seniūnas Jonas Nemira (*Johannes alias Niemir; Nemer; Nemir; Namir; Hemup* ir kt.). Iš Lenkijos pusės dalyvavo Krokuvos vyskupas Albertas ir Martynas iš Lubnicos. Prie lenkų šlėktų dokumento antspaudą prikabino Krokuvos vyskupas (nr. 2). Jo antspaude virš skydo su pasaga galais į viršų pavaizduotas vyskupo biustas, tad prie lietuvių bajorų dokumento, sprendžiant iš Jano Zamojskio informacijos apie pasagą, turėjo būti prikabinatas Jono Nemiros antspaudas. Jis, kaip valdovo arklidininkas, pirmą kartą aptinkamas tarp 1398 m. Salyno sutarties dalyvių, 1412–1413 m. buvo Polocko vietininkas. Prie vieno jo, kaip Polocko vietininko, tiksliau nedatuoto laiško Rygai buvo prispaustas aštuoniabriaunis antspaudas, 17 x 15 mm dydžio. Išliko tamsiai geltono vaško fragmentas, kuriame matyti tik gotikinės legendos fragmentas: **s(igillum) iohann(n) is [...]**⁵³. Didelė tikimybė, kad antspaudavo horodliniu spaudu. Paskutinį kartą jis minimas 1422 09 27, kai prie Melno sutarties prikabino panašiai atrodantį žalio vaško aštuoniabriaunį antspaudą su Vanago herbu. Gotikinėje mažųjų raidžių legendoje rašoma, kad jis yra iš Vseliubo (Naugarduko pavietas): **s(igillum) iohann(n)is de wselub**⁵⁴. Tai antrasis Jono Nemiros antspaudas, nes jame pasaga vaizduojama standartinėje pozicijoje, galais į viršų.

Be W. Semkowicziaus paskelbto Andriaus Nemiraičio antspaudo, vėliau Jono Nemiros anūkai skyde vaizdavo pasagą galais į apačią, kaip senelio 1413 m. antspaude. Tokį herbą 1498 m. randame Povilo Jokubaičio⁵⁵ ir jo brolių Butrimo Jokubaičio Nemiraičio⁵⁶ bei Kijevo vaivados Andriaus Jokubaičio Nemiraičio⁵⁷ XVI a. pradžios antspauduose. W. Semkowiczius iš pradžių tvirtino, kad iš Jono Nemiros brolio Čižo buvo kilusi Čižų giminė, vėliau pasitaisė ir Čižus priskyrė prie Pušies herbo⁵⁸. Galbūt taip, bet Vanago herbo buvo ir Čižų. Štai 1528 m. Vilniuje su šiuo herbu prispaudė antspaudą valdovo rūmų arklidininkas Vasilijus Bogdanovičius Čižas⁵⁹, o 1568 m. su tuo pačiu herbu antspaudavo Naugarduko žemės mokesčių rinkėjas Stanislovas Čižas⁶⁰. Vanago herbas ir Stanislovo Čižo

⁵² Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 23, nr 57; *AU*, nr 50, s. 55, 6-as antspaudas.

⁵³ *LVVA*, f. 673, ap. 4, k. 18, nr. 155. Plg. *LUB*, Bd. 7, Nr. 400, S. 279; *III*, t. 1, c. 124, № 45.

⁵⁴ *DPM*, s. 83, nr 98; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 214–216.

⁵⁵ *VUB*, f. 80–43, 4-as antspaudas.

⁵⁶ *AGAD*, AR, Dz. XVIII, nr 22, pudlo 2, s. 9; *РГАДА*, ф. 1603, оп. 4(1), д. 2348, 2349, 2-as antspaudas.

⁵⁷ О. Алфьоров, О. Однороженко, *Українські особові печатки*, с. 109, № 473, 474.

⁵⁸ W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 55, 136–137.

⁵⁹ *AGAD*, Tzw. ML, Dz. IV, B, nr 24, k. 38, 3-ias antspaudas. Plg. А. Цітоў, *Пячаткі*, с. 57, ил. 15.

⁶⁰ *РГАДА*, ф. 1603, оп. 8, д. 119, л. 1, 2.

gyvenamoji vieta rodytų, kad XV a. Nemiros ir XVI a. Čizai galėjo būti giminaičiai. Verta pažymėti, kad Vanago herbas, palyginti su kitais pasagos motyvą turinčiais herbais, vėlesniais laikais naudotas rečiau, plačiau žinomas slaviškose žemėse⁶¹.

7 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Kirvio (*Topor*) herbu (žr. 1 priedą, il. 1)⁶². Kirvio herbą priėmė Jonas Butrimas iš Žirmūnų, žr. jo antspaudą prie lenkų šlėktų dokumento (nr. 33).

8 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Pomiano (*Pomiany*) herbu: kalavijas tarp ragų smaigaliu į viršų iš dešinės į kairę (žr. 1 priedą, il. 1)⁶³. Pomiano herbą priėmė Stanislovas Sakas, žr. jo antspaudą prie lenkų šlėktų dokumento (nr. 37).

9 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Gžymalos (*Grzymala*) herbu: trys bokštai su vartais (žr. 1 priedą, il. 1)⁶⁴. Gžymalos herbą priėmė Jonas Rimvydaitis (*Rymovydowicz, Rimouidowicz*). Iš lenkų Horodlėje dalyvavo Biečo kaštelionas Domaratas iš Kobylanų (žr. 1 lentelę). Neaišku, kuris iš jų prikabino antspaudą. Senajame Lietuvos vardyne Rimvydo vardas gana dažnas, bet nėra nė vieno, kuris, be Jono Rimvydaičio, XV a. turėtų Gžymalos herbą. Tai suprato ir W. Semkowiczius, pateikdamas kelis, neaišku, kokių herbų Rimvydus ir Rimvydaičius iš Ašmenos bei Slanimo pavietų⁶⁵. Tik XVI a. viduryje Upytės paviete išnyra smulkių, įvardytų tik tėvavardžiais bajorų klanas (išliko apie 80 herbinių antspaudų), kurio nariai turėjo ganėtinai primityvius signetinius antspaudus su Gžymalą parodijuojančiais herbais. Nurodysime tik keletą ankstyviausių dokumentų. Štai 1555 m. antspaudus su Gžymalos herbu prispaudė Mikalojus Kobšaitis, jo brolis Steponas, Stanislovas Januškaitis, Šimka Motiejaitis, Kasparas Juraitis bei Stanislovas Paulaitis⁶⁶, 1566 m. – Ramygalos altarista Mikalojus Geduškaitis, minėtas Stanislovas Januškaitis, Petras Petraškaitis, Andrius Vajtkaitis ir Jurijus Paulaitis⁶⁷. Gžymalos herbo retumas Lietuvoje leidžia daryti prielaidą, kad minėtiems Upytės pavieto bajorams Jonas Rimvydaitis galėjo būti tolimas giminaitis.

⁶¹ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 74–78.

⁶² Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 23, nr 59; *AU*, nr 50, s. 55, 7-as antspaudas.

⁶³ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 23, nr 60; *AU*, nr 50, s. 55, 8-as antspaudas.

⁶⁴ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 23, nr 61; *AU*, nr 50, s. 55, 9-as antspaudas.

⁶⁵ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 101–102.

⁶⁶ *LVI A*, f. 1294, ap. 1, b. 9, l. 11.

⁶⁷ Ten pat, b. 8, l. 3.

10 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Drijos (*Dria*) herbu; rombai (akelės – *oczka*) įžambiai, heraldiškai iš dešinės į kairę (žr. 1 priedą, il. 1)⁶⁸. Drijos herbą priėmė Mikalojus Tautgirdas (*Nicolaus Tavitigerd, Teutigerd*). Iš lenkų Horodlėje dalyvavo Kališo kaštelionas Jonušas iš Tališovo, kuris ir prikabino savo antspaudą prie lenkų šlėktų dokumento (nr. 13). Herbo kompozicija tokia pat kaip J. Zamojskio piešinyje Mikalojaus Tautgirdo. Jo tėvoninės valdos buvo Maišiagalėje. Paskutinį kartą kaip Maišiagalos seniūnas minimas 1434 02 27. Tuomet prie Gardino akto prikabino 29 mm skersmens į natūralų vašką išpaustą herbinį antspaudą. Būklė prasta. Ovalo formos keturlankyje matyti tik virš šalmo esantis sparnas ir gotikinių mažųjų raidžių legendos fragmentai: **ś(igillum) nicolai..... czesow** (žr. p. 483, il. 23)⁶⁹. Antspaudu forma rodytų, kad jo spaudas buvo išraižytas vėliau. Juolab kad ir J. Zamojskis, paprastai nurodinėjęs šalmus, nieko apie jį neužsiminė. Panašiai atrodanti antspaudą 1434 m. turėjo tik Jonas Goštautas (žr. toliau). Nėra jokių duomenų, kad kas nors daugiau būtų turėjęs šį herbą Lietuvoje. Jo naudojimas galėjo baigtis su Mikalojaus Tautgirdo sūnumi Andriumi⁷⁰.

11 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Pobogo (*Pobodze*) herbu (žr. 1 priedą, il. 1)⁷¹. Pobogo herbą priėmė Ralys (*Ralo*). Iš lenkų Horodlėje dalyvavo Sieradzės vaivada Jokūbas Koniecpolskis ir Petras iš Kozlovo, kuris ir prikabino antspaudą prie lenkų šlėktų dokumento (nr. 38). Daugiau duomenų apie Ralį nėra, vėliau minimas tik jo sūnus Jokūbas Ralaitis, save titulavęs netoli Krėvos esančio Horodzilovo (*heres de Horodzylow*) tėvoniū⁷². Be paminėjimo Horodlėje, XV a. nėra jokių duomenų ir apie šio herbo naudojimą Lietuvoje. Pasaga su kryžiumi, kartais apsupta 2–3 žvaigždžių⁷³, labai paplito nuo XVI a. vidurio. Vien amžiaus antroje pusėje esame radę beveik 100 šio herbo Lietuvos bajorų (dalis įvardyta tėvavardžiais). Tarp jų 1582 m. antspaudą su Pobogo herbu turėjo Ašmenos pavieto bajoras Stanislovas Martinaitis Ralaitis, kuris pagal gyvenamąją

⁶⁸ J. Zamojskio rankraštyje yra F. Piekosińskio neskelbtas herbo piešinys. Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 23, nr 62; *AU*, nr 50, s. 55, 10-as antspaudas.

⁶⁹ *AU*, nr 61, s. 101, 24-as antspaudas; W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 80.

⁷⁰ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 305.

⁷¹ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 23, nr 63; *AU*, nr 50, s. 55, 11-as antspaudas.

⁷² W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 100; E. Banionis, Lietuvos bajorai, p. 196; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 283–284.

⁷³ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 74–78; E. Rimša, *Heraldika*, p. 127, il. 242; E. Rimša, *Heraldry*, p. 129, il. 245.

vietą gali būti minėtų Ralių palikuonis⁷⁴. Ypač daug šio herbo kilmingųjų gyveno Žemaitijoje. Pavyzdžiui, 1589 m. Ariogaloje juo antspaudavo Laurynas Driežas (*Drez*)⁷⁵, 1604 m. Plateliuose – Dovydas Girkontas⁷⁶, 1567 m. Viešvėnuose – Motiejus Rimgaila⁷⁷, 1572 m. Vilniuje – Rietavo valsčiaus tįjūnas Markas Vnučka⁷⁸ ir t. t. Sunku patikėti, kad visi tie herbai išsirutuliojo iš Ašmenos paviete prie Krėvos gyvenusių Ralių heraldikos, juolab kad XVI a., atrodo, Ralio palikuonys taip susmulkėjo, kad turėjo įrodinėti savo bajorystę⁷⁹. Didesnė tikimybė, kad didelė dalis tų pasagų atsirado savarankiškai ir tik vėliau buvo pavadintos Pobogais. Reikia nepamiršti, kad pasaga labai svarbi karo žirgo dalis. Lietuvoje, kur geležį tekdavo įsivežti iš užsienio ar nedideliais kiekiais išgauti iš balų rūdos, nukalta pasaga buvo nepaprastai vertinama, neatsitiktinai rasti pasagą reiškė laimę. Tik šitaip galima paaiškinti nepaprastą pasagos su kryžiumi populiarumą tarp Lietuvos kilmingųjų, kurių pagrindinė priedermė buvo raitam ginti kraštą nuo priešų.

12 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Novinos (*Nouina*) herbu (žr. 1 priedą, il. 1)⁸⁰. Novinos herbą priėmė Mikalojus Beinaras (*Beynar*, *Boynar*), iš lenkų Horodlėje buvo Mikalojus iš Sepno, kuris ir prikabino savo antspaudą prie lenkų šlėktų dokumento (nr. 46). Daugiau nei apie Mikalojų Beinara, nei apie jo giminę duomenų nėra⁸¹. Lietuvoje iki XVI a. antrosios pusės apie šį herbą nežinota, o ir vėliau jį naudojo tik kelios rusėniškos ar iš Lenkijos į Didžiąją Kunigaikštystę atsikėlusios giminės⁸².

13 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Pižchalos (*Pierschala*) herbu (žr. 1 priedą, il. 1)⁸³. Pižchalos herbą priėmė Daukša Kimantaitis (*Dauxha*, *Dawxscha*, *Dewclxis Kimontowicz*), paskutinį kartą minimas 1432 m. tarp Skirsnemunės sutarties liudytojų. Iš lenkų Horodlėje dalyvavo Dobrynės kaštelionas Petras iš Vloščovos ir Henrikas iš Radomino⁸⁴, kuris ir prikabino savo antspaudą prie lenkų šlėktų dokumento (nr. 29). W. Semkowiczius Daukšą bandė sieti su

⁷⁴ VUB, f. 5, B-3, nr. 574, 3-as antspaudas.

⁷⁵ РГИА, ф. 1101, оп. 1, д. 8, л. 3, 2-as antspaudas.

⁷⁶ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 493, l. 1, 3-ias antspaudas.

⁷⁷ АИИРПАН, ЗЕС, ф. 12, д. 40, 3-ias antspaudas.

⁷⁸ LMAVB, f. 6–236, 4-as antspaudas.

⁷⁹ A. Dubonis, Įdomesni dokumentai, p. 174–175, 176–184.

⁸⁰ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 23, nr 64; AU, nr 50, s. 55, 12-as antspaudas.

⁸¹ W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 108–109; E. Banionis, Lietuvos bajorai, p. 197.

⁸² W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 183.

⁸³ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 24, nr 65; AU, nr 50, s. 55, 13-as antspaudas.

⁸⁴ J. Bieniak, Elita ziemi dobrzyńskiej, s. 165.

žemaičiu Daukša iš Kaltinėnų⁸⁵. Jau Jurgis Lebedys paneigė šią Daukšos kilmę⁸⁶. Pasak R. Petrausko, labiau tikėtinas jo ryšys su Kimantu, kuris turėtų būti kilęs nuo Gardino⁸⁷. Jei taip, Daukšos sūnus valdovo maršalas Pacas Daukšaitis 1434 m. turėjo antspaudą su vietinės kilmės herbu⁸⁸. O „gerai žinomi XVI a. Daukšos“, prie kurių linkęs priskirti horodlinį Daukšą E. Saviščevas⁸⁹, greičiausiai bus kitos giminės atstovai, nes XVI a. pabaigoje naudojo Šeligos herbą: į pusrėmūlį įstatytas kryžius⁹⁰. Aišku viena, kad be Pižchalos paminėjimo Horodlėje, daugiau nėra jokių duomenų, kad kas nors iš lietuvių būtų naudojęs šį herbą.

14 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su pavaizduota puse ožkos į dešinę (*Pulkoza*), tiksliau, galva su kaklu (žr. 1 priedą, il. 1)⁹¹. Iš piešinio J. Zamojskio rankraštyje, pasak W. Semkowicziaus, aišku, kad tai kiaulės, o ne asilo ar ožkos galva (iš tikro nupiešta ožkos galva)⁹². Tokį pat herbą galima rasti ir prie Lenkijos šlėktų dokumento prikabintame antspaude (išsamiau apie tai žr. ten pat, nr. 40), kurį tyrinėtojas nutarė priskirti žemaičių bajorui Andriui Daukentaičiui⁹³.

15 antspaudas (žr. p. 476, il. 3)

1. **Getautas (*Getawt, Getowd, Gethawoth*), h. Kasėjas (*Kopacz*)**, dar kartą minimas 1409 m. ir vadinamas *Gettoth kemmerer vom Birsten* (*CEV*, nr. 412, p. 185; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 110; W. Semkowicz, *Getowt*, s. 413; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 234).

2. s(igillum) *Getawt...ch*.

Legenda (tik dalis) įrašyta gotikinėmis mažosiomis raidėmis palei antspaudo kraštą ir iš abiejų pusių apjuosta linijomis. Ji pradėta kryžiumi, tarp žodžių sudėti žiedeliai (tuščiaviduriai taškai).

3. Vaizdujyje – gotikinis skydas su grifo sparnu, apačioje peraugančiu į koją.

4. Antspaudas apvalus, 22 mm skersmens, vaškas rusvas, pergamentinė juostelė. Dabar antspaudas visai sunykęs, vos matyti neryškūs kontūrai, legenda nebeperskaitoma, tik gotikinių raidžių fragmentai.

⁸⁵ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 108.

⁸⁶ J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, p. 47.

⁸⁷ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 227.

⁸⁸ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 407; *AU*, nr 61, s. 101, 31-as antspaudas.

⁸⁹ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas*, p. 74.

⁹⁰ J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, įklijos tarp p. 48–49 ir 136–137.

⁹¹ Plg. Jana Zamojskiego notaty, s. 24, nr 66.

⁹² *AU*, nr 50, s. 55, 14-as antspaudas.

⁹³ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 127–128.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 110; tas pat leid.: *RPTH*, t. 7, 1926, s. 218.

Aprašas: Jana Zamoyskiego notaty, s. 24, nr 67. Rankraštyje yra F. Piekosińskiego neskelbtas herbo piešinys (žr. 1 priedą, il. 2); *AU*, nr 50, s. 55, 15-as antspaudas (pagal J. Zamojskį, iš tikro prie dokumento jis yra viršutinėje eilėje, 21-oje vietoje); W. Semkowicz, *Getowt*, s. 413.

6. Nėra žinių, kas iš lenkų šlėktų dalyvavo Horodlėje. Kasėjo herbą gavo mažai žinomas Getautas. XX a. pradžioje jo antspaudas buvo ir prie lenkų šlėktų dokumento (nr. 41), kuriam pražuvus, išliko gipso liejinys (*ZNPH UJ*). Šis antspaudas, nesant duomenų apie Kasėjo herbo lenkus, leistų manyti, kad Getautas susibroliavo su jais dar iki Horodlės ir, neatvykus lenkų atstovams į suvažiavimą, antspaudavo už abi šalis. W. Semkowiczius spėjo, kad Getautas buvo žemaitis⁹⁴. R. Petrauskas jį laikė Lietuvoje gyvenusiu, bet nepraradusiu ryšių su gimtine žemaičiu⁹⁵. Tiek vieno, tiek kito autoriaus pateikti argumentai dėl Getauto žemaitiškos kilmės neįtikino E. Saviščevo⁹⁶. Be 1413 m. Getauto antspaudo, daugiau nėra duomenų, kad kas nors iš lietuvių būtų naudojęs Kasėjo herbą. Jis greičiausiai neišplito toliau Getauto šeimos.

16 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamoyskiego rankraštyje esantį piešinį, kaip rašo W. Semkowiczius, herbo figūra primena į kairę bėgantį katiną. Jis identiškas prie Lenkijos šlėktų dokumento esančiam Vaišnoro Verkolaičio antspaudui su Jūrų katino (*Cattus marinus*, *Kot morski*) herbu (žr. 1 priedą, il. 2)⁹⁷. Išsamiau apie tai žr. Vaišnoro Verkolaičio antspaudą prie lenkų šlėktų dokumento (nr. 30).

17 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Pušies (*Godziemba*) herbu (žr. 1 priedą, il. 2)⁹⁸. Pušies herbą priėmė Stanislovas Butautaitis (*Butowtowicz*, *Buthowthowicz*). Iš Lenkijos Horodlėje buvo Kujavų teisėjas Andrejus iš Lubranco ir Vloclaveko prepozitas Andrejus Łaskarzas, kuris ir prikabino savo antspaudą prie lenkų šlėktų dokumento (nr. 17). Daugiau duomenų apie Stanislovą Butautaitį ir tiesioginius jo palikuonis nėra⁹⁹, nieko nežinome ir apie XV a. Lietuvoje naudotą Pušies herbą. Tiesa, W. Semkowiczius nurodė keletą šio herbo Čižų, ku-

⁹⁴ Ten pat, p. 110.

⁹⁵ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 234.

⁹⁶ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas*, p. 75, 232–233, 70 ir 71 nuorodos.

⁹⁷ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 24, nr 68. Rankraštyje yra F. Piekosińskiego neskelbtas herbo piešinys; *AU*, nr 50, s. 55–56, 16-as antspaudas.

⁹⁸ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 24, nr 69; *AU*, nr 50, s. 55–56, 17-as antspaudas.

⁹⁹ E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, p. 197.

riuos iš pradžių siejo su Nemiros priimtu Vanago herbu, vėliau nuomonę pakeitė, bet nepateikė nė vieno aiškaus Čižų Pušies herbo pavyzdžio¹⁰⁰. Populiarią Čižų pavardę¹⁰¹ turėjo ne viena giminė. Vieni, kaip matėme, naudojo Vanago, kiti, kaip 1589 m. Ašmenos pavieto bajoras Jurgis Čižas, – virš medžio tupinčio paukščio¹⁰², treči – Pušies herbą¹⁰³. Garbusis Kojalavičius bus suplakęs prie Pušies herbo kelių giminių kilminguosius. Pirmasis iš mums žinomų Čižų antspaudą su Pušies herbu 1600 m. panaudojo Vilniaus pavieto žemininkas ir valdovo sekretorius Jonas Čižas¹⁰⁴. Apskritai XVI a. viduryje Vilniaus paviete galime rasti ne vieną šio herbo bajorą. Pavyzdžiui, 1536 m. antspaudą su Pušies herbu prispaudė Jukna Michnovičius¹⁰⁵, 1541 m. – Maišiagalos vietininkas Mikalojus Budzila¹⁰⁶, 1558 m. – jo sūnus Stanislovas Budzilavičius¹⁰⁷ ir kt. Bet ar tie Budzilavičiai, Čižai ir kiti asmenys susiję su Horodlėje minimu Stanislovu Butautaičiu, dėl šaltinių stokos atsakyti negalime.

18 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Sulimos (*Sulima*) herbu (žr. 1 priedą, il. 2)¹⁰⁸. Sulimos herbą priėmė Radvilas (*Rodywil*, *Rodwil*). Lenkams Horodlėje atstovavo Poloniego kaštelionas Stanislovas Gamratas iš Klimuntovicų, kuris ir prikabino savo antspaudą prie lenkų šlėktų dokumento (nr. 14). Neaišku, kuris iš jų antspaudavo lietuvių bajorų dokumentą. Mus pasiekė tik Radvilo sūnų Jurgio ir Stanislovo Radvilaičių 1439 m. raštas, patvirtintas antspaudu su Sulimos herbu. Iš sunykusios legendos, parašytos mažosiomis gotikinėmis raidėmis, sunku pasakyti, kuriam iš brolių antspaudas priklausė¹⁰⁹. Daugiau duomenų apie jų heraldiką nėra. Ar Sulimos herbo Hamšėjai priklausė Radvilo giminei, tiksliais šaltiniais patvirtinti negalima, o kitos šio herbo giminės bus atsikėlusios į Lietuvą po Liublino unijos iš kitų regionų ir vargu ar galėjo turėti ryšių su minėta Radvilo gimine¹¹⁰.

19 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su dviem žuvimis, galvomis ir uodegomis atgręžtomis viena į kitą. Toks pat antspaudas su Vadvico (*Wadwicz*) herbu lenkų šlėktų dokumente priklausė Janui Mėžykui iš Dombrovos (nr. 35)

¹⁰⁰ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 136–137.

¹⁰¹ *LPŽ*, t. 1, p. 437.

¹⁰² *LVA*, f. 599, ap. 1, b. 285, 1-as antspaudas.

¹⁰³ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 51.

¹⁰⁴ *LVA*, f. 716, ap. 2, b. 130, l. 44, 200, 202, visur 1-as antspaudas.

¹⁰⁵ *LNM*, R-830, 4-as antspaudas.

¹⁰⁶ *LVA*, f. 1135, ap. 10, b. 2, l. 6v, 1-as antspaudas.

¹⁰⁷ *VUB*, f. 77–33, dok. 2, 2-as antspaudas.

¹⁰⁸ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 24, nr 70; *AU*, nr 50, s. 56, 18-as antspaudas.

¹⁰⁹ *LMAVB*, f. 6–31; *KDKDW*, nr 153, s. 171.

¹¹⁰ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 299–300.

(žr. 1 priedą, il. 2)¹¹¹. Jis adoptavo Petrą Mangirdaitį (*Petrus Montigerdowicz, Petrasch Montigirth, Montigirdowicz, Mongyrdowicz, Петр Монтигирдович* ir kt.). Galimas daiktas, kad Petro Mangirdaičio Horodlėje nebuvo ir už jį antspaudavo šį herbą suteikęs Janas Mężykas. Petro tėvas, Polocko vietininkas Mangirdas, 1396 m. turėjo antspaudą, kurį šalia Polocko miesto antspaudu įspaudė į geltoną vašką rašte Rygai. Iki mūsų dienų išliko mažiau negu pusė. Iš rusėniškos legendos fragmento aišku, kad buvo parašytas jo vardas (МОНН Д), o vaizdulyje buvo kažkoks linijinis ženklas, iš kurio liko tik kryželio fragmentas¹¹², kuris W. Semkowicziui atrodė lyg žvaigždės spinduliai¹¹³. Petro Mangirdaičio tėvoninės valdos driekėsi prie Šalčininkų ir Ašmenos. Jis buvo vienas įtakingiausių XV a. trečiojo–šeštojo dešimtmečių didikų, 1422–1423 m. dvaro maršalas, apie 1424–1426 m. Podolės seniūnas, 1430–1432 ir 1445–1456 m. Naugarduko seniūnas, 1434–1459 m. žemės maršalas, 1435 m. Kopyliaus seniūnas, 1459 m. Polocko vietininkas, paprastai save vadino Polocko vaivada, † 1459 m.¹¹⁴ Prie dviejų 1459 m. Polocko vaivados ir žemės maršalo Petro Mangirdaičio laiškų Rygai išliko žalio vaško maždaug 22 mm skersmens antspaudų fragmentai¹¹⁵. Abu turi gotikinių mažųjų raidžių legendas, iš kurių galima perskaityti tik pavienes raides. Vaizdulyje būta skydo, bet kas jame vaizduota, nėra galimybių nustatyti. Dydžiu ir bendru fragmentų vaizdu primena Horodlės laikų antspaudus. Galimas daiktas, kad šios rūšies antspaudu 1453 08 21 Petras Mangirdaitis antspaudavo raštą Vokiečių Ordino didžiajam magistrui¹¹⁶. Be lotyniško, jis turėjo dar bent vieną (dėl skaičiaus nesame visai tikri) apie 20 mm skersmens spaudą su dviem žuvimis, be skydo ir rusėniška legenda: ПАНА ПЕТЪРАШОВА МОН(ТИГИР)Д(О)ВНЧА ПЕ(ЧАТ)Б. Išliko trys juo atspausti antspaudai. Vienas žalio vaško antspaudas prikabintas prie 1422 09 27 Melno sutarties¹¹⁷, kitas tokio pat vaško – prie 1432 10 15 (žr. p. 480, il. 12)¹¹⁸, o trečias natūralaus vaško – prie 1434 02 27¹¹⁹ Gardino aktu.

¹¹¹ J. Zamojskio rankraštyje yra F. Piekosiński neskeltas herbo piešinys. Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 24, nr 71; *AU*, nr 50, s. 56, 19-as antspaudas.

¹¹² *LVVA*, f. 673, ap. 4, k. 18, nr. 52. Plg. *III*, t. 1, c. 65, № 17.

¹¹³ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 411. Antspaudu piešinys yra skelbtas, tiesa, perpieštas prastai (A.Л. Хорошкевич, Печати, с. 134, 136, № 4).

¹¹⁴ Б. Барвинский, *Жигимонт Кейстутович*, с. 1131; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 79–80; R. Krasauskas, *Mantigirdaitis Petras*, p. 260–261; N. Asadauskienė, *Kišky giminė*, p. 71–73; L. Korczak, *Litewska Rada*, s. 91–92; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 260–261; R. Naruszewicz, B. Świdzińska, *Dzieje rodu Naruszewiczów*, s. 27–28.

¹¹⁵ *LVVA*, f. 673, ap. 4, k. 18, nr. 197, 199. Plg. *LUB*, Bd. 11, Nr. 768, S. 593; Nr. 799, S. 632; *III*, t. 1, c. 192, № 97; c. 203, № 106; A.Л. Хорошкевич, Печати, с. 138.

¹¹⁶ O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 202–203. Plg. *Regesta*, Pars I, S. 803, Nr. 12336.

¹¹⁷ *DPM*, s. 87, nr 103.

¹¹⁸ *AU*, nr 55, s. 78, 12-as antspaudas; R. Naruszewicz, B. Świdzińska, *Dzieje rodu Naruszewiczów*, s. 18.

¹¹⁹ *AU*, nr 61, s. 100, 10-as antspaudas.

Jo sūnus valdovo maršalas Jonas Mangirdaitis, kaip liudininkas, antspaudą su Vadvico herbu prikabino prie 1498 m. žemės pardavimo akto¹²⁰, Aleksandras Mangirdaitis panašiu antspaudu paliudijo 1499 m. Vilniaus aktą¹²¹. Be XV a. kelių kartų Mangirdaičių¹²², XVI a. galima rasti ne vieną Vadvico herbo giminę¹²³, tiesa, jų giminystę su Mangirdaičiais dėl šaltinių stokos sunku atsekti.

20 antspaudas (nebėra)

Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Grifo (*Griph*) herbu (žr. 1 priedą, il. 2)¹²⁴. Nėra duomenų, kas iš šio herbo lenkų buvo Horodlėje. Aišku tik tiek, kad Grifo herbą priėmė Butautas Mantigailaitis ir prikabino antspaudą prie lietuvių ir lenkų dokumentų (išsamiau apie tai žr. lenkų šlėktų dokumento 34-ą antspaudą).

21 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Aštuoniaragio (*Osmorog*) herbu (žr. 1 priedą, il. 2)¹²⁵. J. Zamojskio pateiktas herbo piešinys, pasak W. Semkowieciaus, labai artimas, o gal ir identiškas Vilniaus vyskupo Mikalojaus antspaudui, esančiam prie lenkų šlėktų dokumento (žr. nr. 31)¹²⁶. Aštuoniaragio herbą priėmė lietuvis Surgutis (*Surguthe, Surguttes*) iš Raškimų¹²⁷. Daugiau duomenų apie jį nėra¹²⁸. Galimas daiktas, kad Surgučio Horodlėje nebuvo, jei už jį iš tikro antspaudavo Vilniaus vyskupas Mikalojus. Lietuvoje Aštuoniaragio herbas paplinta labai vėlai ir, matyt, visai kitais, mums nežinomais keliais. Ankstyviausias herbas, kurį pavyko rasti, buvo pavaizduotas 1608 m. Jokūbo Taujanskio (*Товянский*) antspaude¹²⁹. Šį bajorą paminėjo ir Albertas Vijūkas Kojalavičius, bet pavadino dviguba pavarde – Gineičiu Taujanskiu¹³⁰. Tiek šis, tiek ir Kojalavičiaus minimas Samuelis Taujanskis, kuris 1646 m. buvo Vilkmėrgės paseniūnis¹³¹, rašėsi tik Taujanskiais. Vilkmėrgės paviete iš tikro gyveno Gineičiai, bet jie XVI a. antroje pusėje – XVII a. pradžioje antspauduose vaizdavo dvigubą kryžių su išskėsta

¹²⁰ *VUB*, f. 80–43, 1-as antspaudas.

¹²¹ *AU*, nr 76, s. 126, 17-as antspaudas.

¹²² R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 260–262.

¹²³ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 318–320.

¹²⁴ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 24, nr 72; *AU*, nr 50, s. 56, 20-as antspaudas.

¹²⁵ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 24, nr 73.

¹²⁶ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 138. *AU*, nr 50, s. 56, 21-as antspaudas.

¹²⁷ M. Antoniewicz, *O pochodzeniu i rodzinie biskupa wileńskiego Mikołaja*, s. 145; *KDKDW*, s. 90, nr 58.

¹²⁸ E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, p. 197.

¹²⁹ *LVA*, f. 694, ap. 1, b. 4656, l. 2.

¹³⁰ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 48.

¹³¹ *LVA*, f. 716, ap. 2, b. 66, l. 13.

apatine dalimi. Tokį herbą randame 1589 ir 1595 m. Vilkmergės pilies teismo raštininko, po to paseniūnio Melchioro Gineičio antspauduose¹³².

22 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Odrovonžo (*Odrowansch*) herbu (žr. 1 priedą, il. 2)¹³³. Odrovonžo herbą priėmė Vizgirdas (*Wyssegerd*, *Wyszegierd*). Iš lenkų Horodlėje buvo Liublino kaštelionas Janas iš Ščekocino, kuris prikabino antspaudą prie lenkų šlėktų dokumento (nr. 12). Remiantis kitų Horodlės dalyvių geografija ir vokiečių šaltiniuose minimu prie Šalčininkų *Wis-sigirdendorff*, galima manyti, kad Vizgirdas buvo kilęs iš šio krašto¹³⁴. Daugiau patikimų duomenų apie jį ir apie jo priimto herbo naudojimą XV a. nėra. Tiesa, 1499 m. Naugarduko seniūno Jono Liutauro Chreptavičiaus antspaude virš vartų stačiakampio esanti strėlė bei virš skydo šalme pusė moters buvo lengva ranka pavadinta Odrovonžu¹³⁵. Niekam nekelia abejonių, kad vėliau Chreptavičiai naudojo Odrovonžo herbą ir net buvo siejami su horodliniu Vizgirdu¹³⁶. Bet tas Chreptavičių Odrovonžas, kaip mums atrodo, greičiausiai išsirutuliojo iš iki tol naudotų vietinių ženklų (jų yra ir daugiau). Tik XVII a. viduryje iš naujo išskyla Odrovonžo herbo Vizgirdai. Pavyzdžiui, 1654 m. antspaudą su šiuo herbu turėjo Kauno pavieto iždininkas ir mokesčių rinkėjas bei pilies teismo raštininkas Jonas Kazimieras Vizgirdas (*Vysogird*)¹³⁷. Reikia pasakyti, kad populiarią Vizgirdų pavardę¹³⁸ turėjo kelios skirtingų herbų giminės, kurias Albertas Vijūkas Kojalavičius ir kiti autoriai suplakė prie vieno Odrovonžo herbo¹³⁹. Pavyzdžiui, Odrovonžo herbui priskirtas Trakų arklidinininkas Petras Bogušaitis Vizgirdas 1585 m. antspaude vaizdavo pasagą ir jos viduryje širdį, pervertą strėle iš apačios į viršų¹⁴⁰. Tokį pat herbą 1572 ir 1583 m. naudojo Upytės ir Vilniaus pavietų teismų pareigūnas Jonas Mykolaitis Vizgirdas¹⁴¹. Gali būti, kad mūsų minėtas Jonas Kazimieras Vizgirdas nieko bendra neturėjo su Horodlės laikų Vizgirdu, o tik XVII a. pasisavino, nes buvo bendrapavardis, 1413 m. priimtą ir herbynų išpopuliarintą Odrovonžo herbą.

¹³² LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 14, l. 10, 3-ias antspaudas; b. 22, l. 15v. Plg. O. Алфьоров, O. Однороженко, *Українські особові печатки*, c. 28, № 100.

¹³³ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 24, nr 74; AU, nr 50, s. 56, 22-as antspaudas.

¹³⁴ W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 78; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 308.

¹³⁵ AU, nr 76, s. 126, 13-as antspaudas.

¹³⁶ *Powiat oszmiański*, cz. 1, s. 277.

¹³⁷ LVIA, f. 716, ap. 2, b. 7, l. 27.

¹³⁸ LPŽ, t. 2, p. 1243.

¹³⁹ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 184; UWKL, t. 2, s. 669, 675.

¹⁴⁰ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 184, l. 39, 1-as antspaudas.

¹⁴¹ AGAD, AR, Dz. II, nr 81, s. 3, 4-as antspaudas; LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 210, l. 2, 3-ias antspaudas.

23 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Okšos (*Oxa*) herbu (žr. 1 priedą, il. 2)¹⁴². Okšos herbą, kuris pagal šūkį dar vadinamas Kolda¹⁴³, priėmė Minimantas Sesnikaitis. Iš Lenkijos Horodlėje buvo Sandomiro teisėjas Mikalojus iš Stšclcų ir iš ten pat kilęs Klemensas Wątróbka, kuris ir prikabino antspaudą prie lenkų šlėktų dokumento (nr. 20). Paprastai teigiama, kad Minimantas Sesnikaitis buvęs žemaitis¹⁴⁴. Naujausioje literatūroje tuo pagrįstai abejojama¹⁴⁵, juolab kad jo sūnaus Kybarto valdų būta prie Eišiškių ir Kernavės¹⁴⁶. Apie šio herbo naudojimą Lietuvoje nėra jokių duomenų, nebent kai kurios giminės Okšos herbu (vaizduojamas senovinis kovos kirvis) vadino šiek tiek kitos formos Kirvio herbo kirvį.

24 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį (rankraštyje yra nevykęs herbo piešinys), jo laikais buvo antspaudas su Dzialošos (*Dzialosza*) herbu (žr. 1 priedą, il. 2)¹⁴⁷. Pažymėsime, kad Horodlės aktuose lenkų Dzialošų giminė neminama. Žinoma tik tiek, kad iš lietuvių Dzialošos herbą priėmė Petras Valčkus Rokutaitis (*Petrus Wolczko Rukuthowicz, Rocuthowicz, Rokuthy*). Ar prie lietuvių dokumento buvo jo, ar kurio nors į Horodlės dokumentus neįrašyto lenko antspaudas, pasakyti negalima. E. Saviščevas visai pagrįstai atmetė W. Semkowicziaus spėjimą dėl šio asmens žemaitiškos kilmės¹⁴⁸. Pirmą kartą Petras Valčkus Rokutaitis minimas Žalgirio mūšyje Jogailos aplinkoje. Vėliau persikėlė į Lenkijos valdomas rusėniškas žemes ir ten apsigyveno, † apie 1452 m.¹⁴⁹ Iki mūsų dienų išliko jo sūnaus, Cholmo žemės pateisėjo Petro Valčkaus Rokutaičio, 1456 m. antspaudas su Dzialošos herbu¹⁵⁰. Dzialošos herbas Lietuvoje labai retas, iki XVI a. vidurio nežinomas. Turbūt pirmasis jį Karaliaučiaus universiteto matrikulų knygoje 1544 m. nurodė vienas iš lietuvių raštijos pradininkų Stanislovas Rapolionis¹⁵¹. Vargu ar ką nors bendra jis turėjo su Petru Valčkumi Rokutaičiu.

¹⁴² Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 24, nr 75; *AU*, nr 50, s. 56, 23-ias antspaudas.

¹⁴³ J. Szymański, *Herbarz*, s. 206–207.

¹⁴⁴ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 78; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 270.

¹⁴⁵ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas*, p. 75, 232.

¹⁴⁶ E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, p. 197.

¹⁴⁷ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 24, nr 76; *AU*, nr 50, s. 56, 24-as antspaudas.

¹⁴⁸ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas*, p. 74. Plg. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 109.

¹⁴⁹ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 284.

¹⁵⁰ O. Однороженко, *Родова геральдика*, с. 172–173, мал. 397.

¹⁵¹ J. Tumelis, Stanislovas Rapolionis, p. 32; 59, 77 nuoroda; 156–157.

25 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Dolivos (*Doliua*) herbu. Iš herbo piešinio aiškėja, kad rožės išdėstytos kaspine heraldiškai iš kairės į dešinę (žr. 1 priedą, il. 2)¹⁵². Dolivos herbą priėmė Petras Načkus Ginvilaitis (*Nacius Gynivilowicz, Petrus Nacz, Naczko, Наць Кгинивилович*). Iš Lenkijos Horodlėje buvo net trys asmenys: Naklo kaštelionas Motiejus Kotas, Mendzižečės kaštelionas Jonušas Furmanas ir Sandomiro pateisėjis Petras iš Falkovo, kuris ir prikabino antspaudą prie lenkų šlėktų dokumento (nr. 18). Petras Načkus Ginvilaitis, kilęs greičiausiai nuo Žaslių, 1433–1446 m. buvo Bresto seniūnas, 1452 m. – Vitebsko vietininkas, 1452–1455 m. – Trakų kaštelionas, † po 1455 m.¹⁵³ Žinomi bent trys jo antspaudai iš vėlesnių laikų. Kadaisė prie 1431 m. Lucko paliaubų akto buvo prikabinas Načkaus Ginvilaičio antspaudas su Dolivos herbu, kurį J. Zamojskis per klaidą pavadino Drija. Antspaude figūros išdėstytos įžambiai, be kaspino¹⁵⁴. Kitas žalio vaško 27 mm skersmens antspaudas buvo prikabinas prie 1433 01 20 Trakų akto. Čia trys, atrodo, keturlapės rožės išdėstytos stulpo pozicijoje viena virš kitos ir aplink jas palei antspaudu kraštą įrašyta rusėniška legenda: (П)ЕЧ(А)ТЬ НАЧКА КНЕБНЛОБ(И)ЧА (žr. p. 479, il. 7)¹⁵⁵. Dar vienas Načkaus Ginvilaičio antspaudas buvo prie 1452 06 28 rašto Vokiečių Ordino didžiajam magistrui¹⁵⁶. Kaip jis atrodė, mums nežinoma. Be tiesioginių Petro Načkaus Ginvilaičio palikuonių, 1434 m. Dolivos herbą turėjo Trakų vaivada Petras Leliušas, manoma, jų giminaitis (žr. p. 480, il. 11)¹⁵⁷. XVI a., ypač nuo antrosios pusės, galima rasti daug daugiau giminių, negu jų nurodoma herbynuose ir kitoje literatūroje, bet patvirtinti jų ryšius su anksčiau išvardytais asmenimis dėl patikimų šaltinių stokos negalime.

26 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Jelitos herbu (žr. 1 priedą, il. 2)¹⁵⁸. Jelitos herbą priėmė Gerdutis (*Gerdud, Кзурдуть, Кердуму*). Iš Lenkijos Horodlėje buvo Radomo kaštelionas Klemensas iš Mokrsko bei Vislicos kaštelio-

¹⁵² Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 24, nr 77; *AU*, nr 50, s. 56, 25-as antspaudas.

¹⁵³ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 121–122; L. Korczak, *Litewska Rada*, s. 92; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 85, 236–237, 311, 323, 325.

¹⁵⁴ Jana Zamoyskiego notaty, s. 47, nr 376. Plg. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 122.

¹⁵⁵ *BCz.*, perg. 384; *AU*, nr 59, s. 91, 28-as antspaudas. Antspaudas yra skelbtas (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 122), be to, jį XIX a. perpiešė K. W. Kielisiński (P. Pokora, *Rysunki pieczęci Kajetana Wincentego Kielisińskiego*, s. 407, nr 71).

¹⁵⁶ O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 202. Plg. *Regesta*, Pars I, S. 733, Nr. 11294.

¹⁵⁷ Б. Барвіньский, *Жигимонт Кейстутович*, с. 131; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 123–124; L. Korczak, *Litewska Rada*, s. 88; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 258–259.

¹⁵⁸ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 24, nr 78; *AU*, nr 50, s. 56, 26-as antspaudas.

nas Florijonas iš Korytnicos, kuris ir prikabino savo antspaudą prie lenkų šlėktų dokumento (nr. 15). Kieno antspaudas kabėjo prie lietuvių bajorų dokumento, neaišku. Iš 1398 m. Salyno sutarties liudytojų žinoma, kad Gerdučio tėvas buvo Skamuntas. Po Horodlės žinios apie Gerdučių dingsta. Mirė bevaikis, tad po žmonos mirties valdos atiteko valdovui, kuris jas 1466 m. atidavė savo raštininkui Vaskai¹⁵⁹. XV a. nėra jokių duomenų apie Jelitos herbo naudojimą Lietuvoje. Jis, kaip galima spręsti iš literatūros ir turimos archyvinės medžiagos, atgyja XVI a. viduryje, bet dažniau naudotas ne vietinių, o į Lietuvą atsikėlusiu giminių¹⁶⁰.

27 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Asilo galva (*Oslia gloua*), tai yra su Pusožio (*Polukoza*) herbu (žr. 1 priedą, il. 2)¹⁶¹. Pusožio herbą priėmė Valčkus Kulva (*Wolczko Culwa*). Iš Lenkijos į Horodlę atvyko ypač gausi delegacija: Lvovo vyskupas Janas iš Žešovo, Lenčicos vaivada Janas Ligeza, Sandomiro kaštelionas Mykolas iš Bogumilovicų, Čchovo kaštelionas Janas iš Bogumilovicų, Krokuvos teisėjas Paulius iš Bogumilovicų bei Krokuvos vėliavininkas Martynas iš Vrocimovicų. Antspaudą prie lenkų šlėktų dokumento prikabino Janas iš Bogumilovicų (nr. 10). Be paminėjimo Horodlės aktuose, daugiau duomenų apie Valčkų Kulvą nėra¹⁶². Po 20 metų prie Trakų akto antspaudą su asilo galva (Pusožio herbo figūra) prikabino Gardino seniūnas Mykolas Manvydas (žr. p. 482, il. 17)¹⁶³. XV a. pabaigoje Pusožio herbą turėjo Taborų giminė (nuo Tabariškių prie Merkio aukštupio). Tarp jų – Vilniaus vyskupas Albertas, 1495 m. prikabinęs antspaudą su Pusožio herbu ir lotyniška mažųjų raidžių legenda kaspinuose¹⁶⁴, o 1497 m. – analogišką antspaudą, tik legenda rašyta protorenesansinėmis raidėmis¹⁶⁵. Dokumentų skelbėjai abu herbus klaidingai pavadino Buivolo galva, ir tik kartą, komentuodami antrąjį renesansinį vyskupo antspaudą prie 1501 m. akto, teisingai nurodė jame pavaizduotą Pusožio herbą¹⁶⁶. Manytume, kad ir Lietuvos maršalas Baltramiejus Taboraitis prie 1501 m. Bielsko akto prikabino antspaudą su Pusožio, o ne Vieniaus herbu¹⁶⁷. Tiek Manvydo, tiek Taborų ryšiai su Valčkumi Kulva neaiškūs.

¹⁵⁹ W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 132–133; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3*, p. 24; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 233–234.

¹⁶⁰ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 80–81.

¹⁶¹ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 4, nr 79; *AU*, nr 50, s. 56, 27-as antspaudas.

¹⁶² E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, p. 197.

¹⁶³ W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 98; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 269.

¹⁶⁴ *LMAVB*, f. 6–69; *KDKDW*, nr 432, s. 501. Skelbtas: E. Rimša, *Heraldry*, p. 145, il. 277.

¹⁶⁵ *LMAVB*, f. 1–71; *KDKDW*, nr 447, s. 521.

¹⁶⁶ *AU*, nr 80, s. 138–139, 1-as antspaudas.

¹⁶⁷ *AU*, nr 78, s. 132, 13-as antspaudas.

28 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Dembno herbu (žr. 1 priedą, il. 2)¹⁶⁸. Dembno herbą priėmė Albertas Kareiva iš Saugūniškių (*Albracht Korewa de Sowgodsko, Corewa, Koreyko* ir kt.). Iš Lenkijos Horodlėje buvo Vojnicos kaštelionas Dobieslavas iš Olesnicos, kuris prikabino savo antspaudą prie lenkų šlėktų dokumento (nr. 27). Kurio iš jų antspaudas buvo prie lietuvių bajorų dokumento, dabar nebeįmanoma pasakyti. Albertas Kareiva 1398 m. buvo Medininkų prie Vilniaus¹⁶⁹, 1412 m. – Veliuonos seniūnas, po 1413 m. nebeminimas. Vieni tyrinėtojai jo giminės lizdo ieško Žemaitijoje prie Kražių¹⁷⁰, kiti tokią versiją atmeta¹⁷¹. Pritartume aukštaitiškai Alberto Kareivos kilmei, juolab kad jis pats Horodlės dokumentuose įrašytas kaip Saugūniškių (*de Sowgodsko*), esančių prie Kernavės, tėvonis, jo sūnūs turėjo valdų prie minėtų Medininkų. Dembno herbas Lietuvoje nebuvo populiarus, nors viena jo kilmės legenda siejama su senąja Lietuva¹⁷². Įdomu tik tai, kad beveik visos jį turėjusios giminės kadaise gyveno netoli Alberto Kareivos Saugūniškių. Štai Dembno herbo savininkas Venclovas Mikalojaitis (spėjama, Mykolas Lietuvis) save kildino iš Maišiagalos¹⁷³, jo sūnus Venclovas Agripa iš tėvonijos išsikėlė ir įsikūrė prie Medininkų. XVI a. iš tėvavardžiais įvardytų Dembno herbo savininkų atsirado Samsonai, dažnai rašęsi Samsonais Paberžiais (*Podberezki*, pavardė nuo Paberžės), kiti – nuo Deltuvos vadinosi Deltuviškiais (*Dziewaltowski*) ir pan.¹⁷⁴ Didelė tikimybė, kad visi čia nurodytieji buvo Alberto Kareivos giminaičiai ar bent jo adoptuoti herbiniai giminaičiai. Dembno herbą turėjo turbūt vienintelis žemaitis Jurgis Galminas Nadabaitis, vadovavęs žemaičių delegacijai Konstanco bažnytiniame susirinkime. Kadangi neaišku, kaip Jurgis Galminas gavo šį herbą, spėjama, kad jis galėjo būti Alberto Kareivos giminaitis¹⁷⁵. Šiaip ar taip, Jurgis Galminas yra vienintelis atstovas, palikęs žinių apie Dembno herbo naudojimą Lietuvoje XV a. Jį Konstance užfiksavo Ulrichas Richentalis¹⁷⁶, be to, išliko Jurgio Galmino žalio vaško 29 mm skersmens antspaudas, prikabinatas prie 1432 m. Gardino akto. Jame vaizduojamas minėtas Dembno herbas, legenda rašoma rusėniškai: ГОІЛЬИЕМНОВА НАДО(БО)ВНЧА (žr. p. 478, il. 3)¹⁷⁷.

¹⁶⁸ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 24, nr 80; *AU*, nr 50, s. 56, 28-as antspaudas.

¹⁶⁹ *UWKL*, t. 1, s. 70, nr 102.

¹⁷⁰ W. Semkowicz, O litewskich rodach, s. 76–77; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 249.

¹⁷¹ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai*, p. 73–74.

¹⁷² M. Derwich, *Legenda herbu Dębno*, s. 24–29. Plg. J. Jurkiewicz, *Od Palemona do Giedymina*, s. 81–82.

¹⁷³ E. Rimša, *Vienos*, p. 33; E. Rimša, *Venclovas Agripa*, t. 1(94), p. 65, 71.

¹⁷⁴ E. Rimša, *Venclovas Agripa*, t. 2(95) p. 77–79 ir 1 pav.

¹⁷⁵ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 76–77; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 230–231.

¹⁷⁶ U. Richental, *Chronik*, S. 182. Plg. F. Piekosiński, *Goście polscy*, s. 147.

¹⁷⁷ *BCz.*, perg. 380; kitaip legendą perskaitė W. Semkowiczius (*AU*, nr 55, s. 78, 21-as antspaudas).

29 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Ogono (*Ogon*) herbu (žr. 1 priedą, il. 2)¹⁷⁸. O 1413 m. dokumentuose rašoma tik apie Povalą. Kadangi Povala yra Ogono herbo šūkis¹⁷⁹, ko gero, kalbama apie tą patį herbą, vieną vadintą vienaip, kitų – kitaip. Pagal dokumentus, Povalos herbą priėmė Jurgis Sangavas (*Georgijus Sangaw*). Iš lenkų Horodlėje buvo Bresto kaštelionas Albertas iš Kosciolo ir Mikalojus iš Tačovo. Pastarasis prie lenkų šlėktų dokumento prikabino savo antspaudą (nr. 26). W. Semkowiczius, kaip ir kitais neaiškiais atvejais, remdamasis vardų ir vietovių rašyba, Jurgį Sangavą priskyrė prie žemaičių¹⁸⁰. E. Saviščevas nesunkiai sukritikavo autorių, supainiojusį Žemaitijos Medininkus su Medininkais prie Vilniaus¹⁸¹. Apie Jurgį Sangavą ir jo galimus tiesioginius giminaičius duomenų nedaug¹⁸². Literatūroje minimas dar vienas Povalos herbo savininkas, Medininkų (klaidingai nurodoma Žemaitija) laikytojas Narušis Gintautaitis, kuris juo antspaudavęs 1434 m. Gardino akta¹⁸³. Iš tikrųjų antspaude pavaizduota figūra (ant gulsčio neaukšto puslankio labai aukšta strėlė) tik primena Povalos herbą¹⁸⁴. Ji gali būti vietinės kilmės, ir kažin ar Narušis Gintautaitis turi kokį nors ryšį su Jurgiu Sangavu. Bet neabejotinai Povalos arba Ogono herbą turėjo valdovo rūmų maršalas ir Kauno seniūnas Albertas Jonaitis Kločka. Jį randame puikiame gotikiniame 1503 m. antspaude. Sprendžiant iš stiliaus ir gotikinėmis mažosiomis raidėmis parašytos legendos (*atberti ianovit*)¹⁸⁵, spaudas turėjo atsirasti XV a. pabaigoje. XVI a. yra ir daugiau šio herbo giminių, tačiau nustatyti jų ryšį su Jurgiu Sangavu neturime galimybių.

30 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Habdanko (*Awdaniecz*) herbu (žr. 1 priedą, il. 2)¹⁸⁶. Habdanko herbą priėmė Jonas Goštautas (*Johannes Gasztold, Gastawdus, Gastowt, Иванъ Кзастовтъ* ir kt.). Pirmą kartą paminėtas Horodlėje, netrukus ėmė kilti karjeros laiptais ir pamažu tapo vienu įtakingiausių valstybės vei-

¹⁷⁸ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 24, nr 81; *AU*, nr 50, s. 56, 29-as antspaudas. W. Semkowiczius taip pat nurodė Horodlėje buvus, bet į dokumentus neįrašytą Ogono giminės atstovą (W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 446).

¹⁷⁹ J. Szymański, *Herbarz*, s. 204–206.

¹⁸⁰ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 113.

¹⁸¹ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas*, p. 75–76.

¹⁸² E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, p. 196–197.

¹⁸³ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 113. Plg. R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 274; *UWKL*, t. 1, s. 70, nr 103.

¹⁸⁴ *BCz.*, perg. 392; *AU*, nr 61, s. 101, 30-as antspaudas.

¹⁸⁵ *LVA*, f. 694, ap. 1, b. 3269, l. 3, 3-ias antspaudas.

¹⁸⁶ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 24, nr 82; *AU*, nr 50, s. 56, 30-as antspaudas.

kėjų. 1422–1423 m. buvo Darsūniškio seniūnas, 1426–1435 m. – valdovo maršalas, 1436–1440 m. – Smolensko vietininkas, 1440–1443 m. – Trakų, 1443–1458 m. – Vilniaus vaivada, † 1458 m.¹⁸⁷ Iš lenkų Horodlėje buvo Sieradzės teisėjas Petras iš Vidavos ir Jokūbas iš Ragožno, kuris prie lenkų šlėktų dokumento prikabino savo antspaudą (nr. 16). Galbūt tą patį padarė ir su Lietuvos bajorų dokumentu. Iš vėlesnių laikų išliko keletas J. Goštauto antspaudų. Šiuo metu seniausias žinomas 22 mm skersmens žalio vaško antspaudas kabo prie 1422 09 27 Melno sutarties. Gotikiniame skyde vaizduojama dantyta juosta, lotyniškoje legendoje mažosiomis gotikinėmis raidėmis rašoma: **ſ(igillum) iohannis gastoldi**¹⁸⁸. Pagal stilių ir dydį jo spaudas gali siekti Horodlės laikus. Antrąjį žalio vaško 22 mm skersmens antspaudą J. Goštautas prikabino prie 1431 12 26 pasižadėjimo rašto¹⁸⁹, kitą to paties spaudo žalio vaško antspaudą prie 1432 10 15 Gardino akto (žr. p. 479, il. 8). Herbas analogiškas, kaspine įrašytoje lotyniškoje gotikinių mažųjų raidžių legendoje nurodomas vardas ir vietovė: **ſ(igillum) i(o)hannis de ſgorainy(?)**¹⁹⁰. Trečiąjį 21 mm skersmens natūralaus vaško antspaudą prikabino prie 1434 02 27 Gardino akto. Jame ištęstame keturlankyje, viršuje ir apačioje įsiterpusiame į legendos lauką, vaizduojamas palenkta gotikinis skydas su minėta herbo figūra, virš skydo uždėtas šalmas su sparnu ir, atrodo, akanto lapų šalmo skraiste. Lotyniškas mažųjų gotikinių raidžių tekstas aiškesnis tik pirmojoje legendos dalyje: **ſ(igillum) dom(ini) ioh(hann)is | de.....** (žr. p. 480, il. 9)¹⁹¹. Tai vienas pirmųjų herbų Lietuvos kilmingųjų heraldikoje, kur aiškiai vaizduojamos abi sudėtinės herbo dalys – skydas su herbo figūra ir šalmas su papuošalu bei kita atributika. Prie 1436 m. dokumento, pasak W. Semkowicziaus, kabo ketvirtas J. Goštauto antspaudas. Skyde vaizduojama dantyta juosta, virš skydo uždėtas šalmas su puse liūto, laikančio letenose minėtą herbo figūrą¹⁹².

Oskaras Haleckis surado dar kelis J. Goštauto antspauduotus dokumentus: vienu paliudijo 1442 m. Kazimiero sutartį su Moldavija¹⁹³, kitais keturiais antspaudavo 1452–1455 m. raštus Vokiečių Ordino didžiajam magistrui. Tyrinėtojas tik paminėjo herbą, detaliau išvaizdos ir kitų dalykų nekomentavo¹⁹⁴. Dėl to negalime pasakyti,

¹⁸⁷ Б. Барвіньский, *Жигимонт Кейстутович*, с. 127; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 86–88. Plg. L. Korczak, *Litewska Rada*, s. 82; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 241–243.

¹⁸⁸ *DPM*, s. 90, nr 108.

¹⁸⁹ *AGAD*, perg. 4452, 2-as antspaudas; *CE*, t. 1, pars 1, p. 71–72, nr. 75.

¹⁹⁰ *AU*, nr 55, s. 78, 20-as antspaudas, skelbtas: W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 95.

¹⁹¹ *AU*, nr 61, s. 100, 11-as antspaudas, skelbtas: W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 95.

¹⁹² W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 95. Šis antspaudas, pasak autoriaus, buvo *AGADe*, dok. 721/419, atvaizdo pateikti negalime, nes nepavyko nustatyti dabartinės dok. 721/419 saugojimo vietos.

¹⁹³ Pasak autoriaus, sutartis saugoma: *AGAD*, AR, Dz. I, perg. 240.

¹⁹⁴ O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 202–203. Plg. *Regesta*, Pars I, S. 733, Nr. 11294 (1452); S. 803, Nr. 12336 (1453).

ar jie reprezentuoja kurį nors čia aptartą, ar dar vieną nežinomą antspaudų tipą. Nesiplėsdami į kitas šio herbo gimines, pažymėsime, kad iškili ir gausi Goštautų giminė bei J. Goštauto priimtas Habdanko herbas, savo forma artimas vietoje naudotiems linijiniams ženklams, buvo svarbus faktorius dantytai juostai plisti Lietuvoje. Kita vertus, vietoje atsiradę panašūs simboliai vėliau nesunkiai virto Habdankais arba Habdanko herbo atmainomis¹⁹⁵.

31 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Valties (*Lodzia*) herbu (žr. 1 priedą, il. 2)¹⁹⁶. Šį herbą priėmė Micius Vilčkaitis. Iš lenkų Valties herbo giminei atstovavo Poznanės kaštelionas Moscicas iš Stenševo (žr. 1 lentelę). Prie lietuvių bajorų dokumento greičiausiai buvo Miciaus Vilčkaičio antspaudas, nes jis savo antspaudą prikabino ir prie lenkų šlėktų dokumento (išsamiau apie tai žr. lenkų dokumento 32 antspaudą).

32 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Šreniavos (*Srineua*) herbu: figūra orientuota į skydo kairįjį kampą (žr. 1 priedą, il. 2)¹⁹⁷. Šreniavos herbą priėmė Jadas (*Jadath*). Iš Lenkijos į Horodlę buvo atvykęs Zavichosto kaštelionas Janas iš Lancuchovo (ir Grodzinos), kuris ir prikabino savo antspaudą prie lenkų šlėktų dokumento (nr. 7). Daugiau duomenų apie Jadačą nėra¹⁹⁸. XV a. viduryje minimas Valčkus Eidotaitis turėjo būti jo sūnus, kuris Horodlėje už tėvą prikabino antspaudą tikriausiai prie abiejų šalių dokumentų (išsamiau apie tai žr. lenkų šlėktų dokumento 44-ą antspaudą).

33 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Žalčio (*Vęzrik*) herbu (žr. 1 priedą, il. 2)¹⁹⁹. Pažymėsime, kad Horodlės aktuose Žalčio herbo lenkų giminė neminama. Aišku tik tiek, kad Žalčio herbą iš aktuose nenurodyto asmens priėmė Končianas Sukaitis (*Konczanus Sukouicz, Koczan Succowicz*). Galbūt jis prikabino ir antspaudą. Tai, kad nebuvo lenkų, leidžia manyti, kad ir šis asmuo buvo priimtas į Žalčio herbo giminę iki Horodlės. Daugiau duomenų apie Končianą Sukaitį ir jo priimtą Žalčio herbą XV a. nėra²⁰⁰. O XVI a. galima rasti ne

¹⁹⁵ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 16–20.

¹⁹⁶ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 24, nr 83; *AU*, nr 50, s. 56, 31-as antspaudas.

¹⁹⁷ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 24, nr 84; *AU*, nr 50, s. 56, 32-as antspaudas.

¹⁹⁸ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 99–100.

¹⁹⁹ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 25, nr 85; *AU*, nr 50, s. 56, 33-ias antspaudas.

²⁰⁰ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 135; E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, p. 197.

vieną Lietuvos giminę, kuri savo herbe naudojo žalčio motyvą. Štai 1568 m. Lydos paviete Sebastijonas Trečiokas vaizdavo tik žaltį²⁰¹, 1583 m. Kauno paviete Valentinas Skirmantas – žaltį su karūna, lydimą iš šonų dviejų širdžių²⁰², 1596 m. Žemaitijoje Mikalojus Burba – tris žalčius, du vieną šalia kito stulpo pozicijoje, trečią – šliaužiantį skydo papėdėje²⁰³, Laurynas Luščikas Geranainyse 1539 m. turėjo antspaudą su dviem žalčiais, žiūrinčiais vienas į kitą stulpo pozicijoje²⁰⁴, o po trejų metų jo sūnus Albertas – antspaudą su dviem šliaužiančiais vienas virš kito žalčiais²⁰⁵. S. Trečioko antspaude pavaizduotas žaltys primena horodlinį Žalčio herbą, o visi kiti bus atsiradę vietoje. Prisiminus Lietuvoje ypač populiarių žalčio kultą, neatmestume jo įtakos vietos heraldikai²⁰⁶.

34 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Dolengos (*Dolenga*) herbu (žr. 1 priedą, il. 2)²⁰⁷. Horodlės aktuose Dolengos herbo lenkų giminė neminama. Spėjama, kad lietuvių Manstvildą galėjo adoptuoti Dobrynės žemės teisėjas Andrejus iš Viežbicko, kuris tikriausiai savo antspaudą prikabino prie lenkų šlėktų dokumento (nr. 43). Daugiau duomenų apie Manstvildą (*Monstwyl*, *Monstiwyl*, *Monstwid*) neišliko, tad ir jis, pasak W. Semkowicziaus, gal buvo žemaitis²⁰⁸. Iki XVI a. vidurio nėra jokių duomenų, kad kas nors Lietuvoje būtų turėjęs Dolengos herbą. Jis pradeda plisti amžiaus antroje pusėje, daugiausia per į Lietuvą atsikeliančias lenkų gimines²⁰⁹. Tuomet šalia lenkų išnyra Naugarduko pavieto žemininkas Andrius Jonaitis Mastavilas (*Андрей Янович Маставил*), kurio 1568 m. antspaude randame Dolengos herbą²¹⁰. Ar Mastavilas yra Manstvildo palikuonis, ar tiesiog abiejų pavardės panašiai skamba, nustatyti nepavyko.

35 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Laivo (*Coramb*) herbu (žr. 1 priedą, il. 2)²¹¹. Horodlės aktuose nėra jokių duomenų apie Laivo herbo lenkų giminę, nes ji adopcijoje nedalyvavo. Kam antspaudas priklausė, iš vienintelės

²⁰¹ LVIA, f. 598, ap. 1, b. 773, l. 5, 1-as antspaudas.

²⁰² LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 206, l. 7, 4-as antspaudas.

²⁰³ LVIA, f. 1238, ap. 1, b. B-15, l. 18v.

²⁰⁴ AGAD, Tzw. ML, Dz. IV, B, nr 24, k. 39, 1-as antspaudas.

²⁰⁵ Ten pat, l. 40, 1-as antspaudas.

²⁰⁶ E. Rimša, *Heraldika*, p. 122; E. Rimša, *Heraldry*, p. 124.

²⁰⁷ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 25, nr 86; *AU*, nr 50, s. 56, 34-as antspaudas.

²⁰⁸ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 125–126. Plg. E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, p. 197.

²⁰⁹ W. Wijuk Kojałowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 41–43. Plg. A. Цітоў, *Пячаткі*, с. 68, ил. 68.

²¹⁰ A. Цітоў, *Пячаткі*, с. 77, ил. 125.

²¹¹ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 25, nr 87; *AU*, nr 50, s. 56, 35-as antspaudas.

J. Zamojskio užuominos nėra galimybės nustatyti. Be to, išlikusi medžiaga leidžia manyti, kad Laivo herbo Lietuvos kilmieji iki XVI a. antrosios pusės nenuėjo. Pirmą kartą mums žinomuose šaltiniuose jį aptinkame 1564 m. Vilkmergėje kažkokio Jurgio Baltramiejaičio prispaustame antspaude²¹². Herbo kilmė neaiški. Daugiau Laivo herbo savininkų atsiranda amžiau pabaigoje, tačiau beveik visi jie yra į Lietuvą atsikėlę lenkai²¹³.

36 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Bogorijos (*Boguria*) herbu (žr. 1 priedą, il. 2)²¹⁴. Iš pateikto piešinio ir antspaudo pėdsakų, pasak W. Semkowicziaus, aišku, kad šis antspaudas identiškas tam, kuris yra prie lenkų šlėktų dokumento (nr. 39). Iš pradžių autorius manė, kad tas antspaudas pagal legendą (*s(igillum) marti dnatołd*) priklausė kažkokiam Marekui iš Nakolo. Tačiau vėliau prisipažino, kad toks legendos perskaitymas yra daugiau negu abejotinas ir neaišku, kam tas antspaudas priklausė²¹⁵. Vis dėlto kiti šį antspaudą pagal legendą linke priskirti plačiau nežinomam lenkui Martynui²¹⁶. Horodlėje Bogorijos herbą gavo Stanislovas Visginas (*Wissigin*), neabejotinai, pasak W. Semkowicziaus, žemaitis²¹⁷. Iš tikrųjų šaltinyje, kuriuo rėmėsi garbusis autorius, kalbama apie Visginą, nužudytą dar iki 1409 m.²¹⁸ Tad XV a. nei apie Stanislovą Visginą, nei apie jo priimtą herbą daugiau duomenų nėra. XVI a. du strėlių antgaliai Lietuvoje paprastai vaizduoti linijomis, be to, dažniausiai tarpusavyje sujungti, sukryžiuoti vienu ar keliais kryžiais. Dalis tokių figūrų, kaip ir kitos strėlės, galėjo atsirasti vietoje. Jas randame net vėliau garsios nuo Gardino kilusios rusėniškos Valavičių giminės antspauduose. Dvi sujungtas strėles 1551 m. vaizdavo valdovo raštininkas ir Gardino pilininkas Eustachijus Valavičius²¹⁹, 1554 m. – Gardino pilininkas Grigoras Valavičius²²⁰ ir t. t. Valavičių heraldikoje toks vaizdavimas išliko iki XVII a. pirmosios pusės, nors kai kurie jų giminės atstovai, labiau susiję su valdovo dvaru ir lenkų kultūra, linijinius ženklus pasistengė pakeisti dviem tikrais ietigaliais. Vienas pirmųjų tai padarė Lietuvos raštininkas Jeronimas Valavičius, pavaizdavęs 1589 m. antspaude

²¹² *LVI A*, f. 1671, ap. 4, b. 487, l. 76v, 1-as antspaudas.

²¹³ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 91–92.

²¹⁴ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 25, nr 88; *AU*, nr 50, s. 56, 30-as antspaudas.

²¹⁵ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 445. Plg. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 126.

²¹⁶ A. Sochacka, *Możnowładcy*, s. 126.

²¹⁷ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 126. Plg. Z. Wdowiszewski, *Ród Bogorjów*, s. 61–63.

²¹⁸ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai*, p. 73. Plg. V. Almonaitis, *Kaltinėnų*, p. 90.

²¹⁹ *AGAD*, AR, Dz. XVIII, nr 24, pudlo 2, s. 16, 3-ias antspaudas.

²²⁰ *ИГЛБ*, ф. 694, оп. 4, д. 1336, т. 1, л. 287, 4-as antspaudas. Plg. А. Цігоў, *Пячаткі*, с. 65, ил. 51.

du ietigalius, kaip tuomet vaizduoti Bogorijos herbe²²¹. Vėliau Valavičiai buvo susikūrę įspūdingą kilmės iš horodlinio pono Stanislovo Visgino legendą²²², neretai kartojamą iki mūsų dienų.

37 antspaudas (nebėra)

6. Pagal J. Zamojskį, jo laikais buvo antspaudas su Kornico (*Kornic*) herbu, kurį J. Zamojskis vadina *Biessouie*. Pasak J. Szymańskiego, herbo vardas *Bies* (arba J. Zamojskio *Biessouie*) gali būti ne Viduramžių, o XVI a. kūriny²²³. Tyrinėtojai pažymi, kad J. Zamojskio rankraštyje nupieštas herbas yra identiškasis tam, kuris vaizduotas prie lenkų šlėktų dokumento buvusiam antspaude (nr. 42), priklausančiame Sventoslavui iš Piotrovicų (žr. 1 priedą, il. 2)²²⁴. Kornico herbo giminė į Horodlės dokumentus neįrašyta, nežinomi ir šio herbo lietuviai (žr. 1 lentelę). Ir vėliau nėra jokių duomenų, kad kas nors Lietuvoje būtų naudojęs šį herbą.

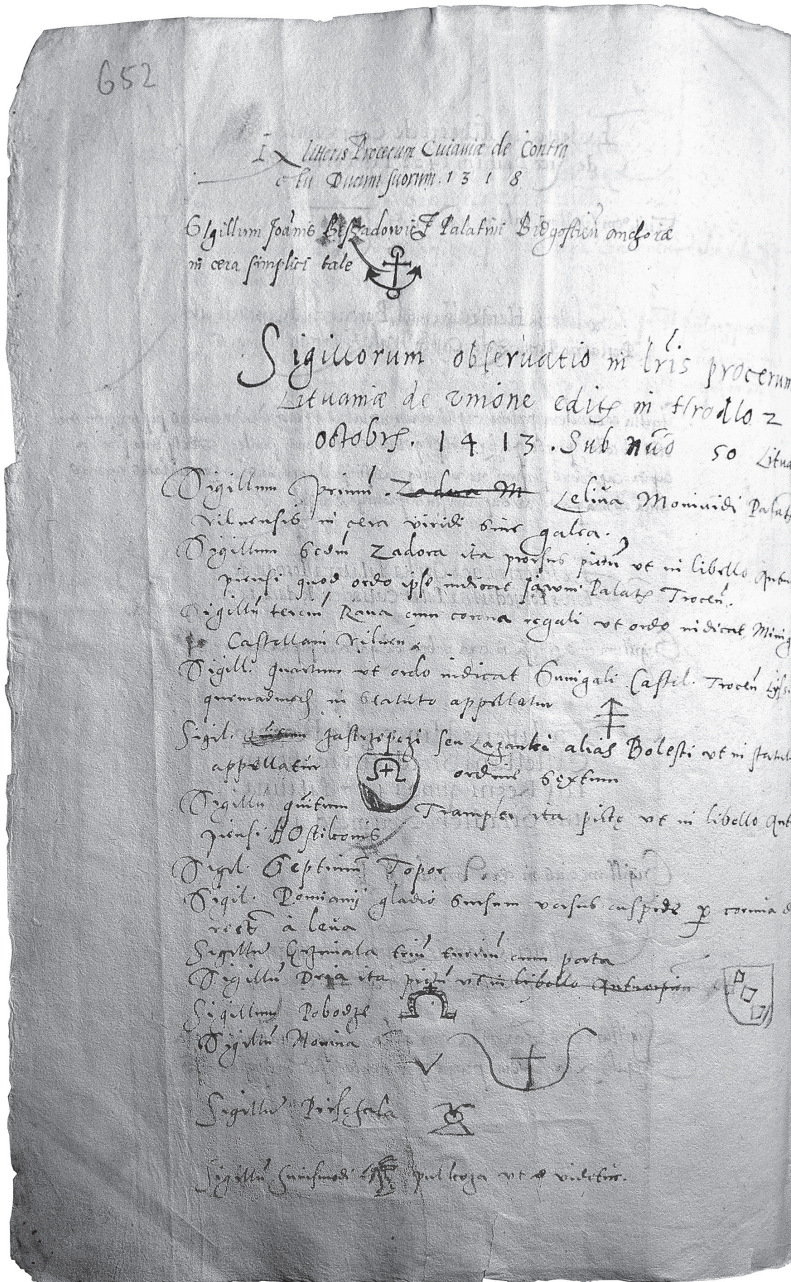
²²¹ LVIA, f. 1276, ap. 1, b. 78. l. 29, 2-as antspaudas.

²²² W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 28; K. Niesiecki, *Herbarz*, t. 9, s. 414. Plg. A. Boniecki, *Poczet*, s. 381–384.

²²³ J. Szymański, *Herbarz*, s. 160.

²²⁴ Plg. Jana Zamoyskiego notaty, s. 25, nr 89. Rankraštyje yra F. Piekosińskiego neskeltas herbo piešinys; *AU*, nr 50, s. 56, 37-as antspaudas.

1 priedas. Lietuvos bajorų dokumento antspaudų heraldika pagal Jano Zamojskio pastabas ir piešinius / Załącznik 1. Heraldyka pieczęci przy dokumencie bojarów litewskich według komentarzy i rysunków Jana Zamoyskiego

II. 1 (AGAD, AZ, rkps 33, s. 652)

Sigillum bini Kojacz et videtur

729
653

Sigillum fr
infusor

Sigillum Godefrida more solito pictum

Sigillum Sulima more solito pictum

Sigillum Invenit piscum ad 65 canforam.

Sigillum Grijf more solito pictum.

Sigillum Amorog

Sigillum Adronanfes more solito sculptum.

Sigillum de a   videtur esse dignitatem
ala cum cornu cervi.

Sigillum Dolina

Sigillum Jelita more solito pictum

Sigillum Ilicia glona

Sigillum Dembio more solito pictum

Sigillum Igon more solito pictum

Sigillum Iudimioz more solito pictum

Sigillum Lazga more solito pictum

Sigillum Semina ad sinistram angulum scuti directa

Sigillum Sengile more solito pictum

Sigillum Dolencia more solito pictum

Sigillum Coramb more solito pictum

Sigillum Bogura for more pictum

Sigillum Bredsonne for more pictum

PIECZĘCIE DOKUMENTU BOJARÓW LITEWSKICH Z 1413 R.

Edmundas Rimša

Początkowo przechowywany w Archiwum Koronnym, później trafił do Biblioteki XX. Czartoryskich w Krakowie, gdzie zachował się do naszych dni (perg. 301, patrz s. 485). Na początku przy dokumencie bojarów litewskich było przywieszonych w dwóch rzędach na pergaminowych paskach 45 pieczęci: w górnym rzędzie 22, w dolnym 23 (tyle podaje Jan Zamoyski). Za jego czasów, czyli około roku 1570, zachowanych było 37 pieczęci, na początku XX w. – 32, jednak tylko nieliczne z nich można było zidentyfikować – Jana Sunigajły (4), Krystyna Ościka (5), Getowta (15) oraz Marcina z Nakola (36). Pozostałe pieczęcie były wykruszone. Obecnie stan tych pieczęci jest jeszcze gorszy. Zachowały się jedynie wykruszone pieczęcie Jana Sunigajły oraz Krystyna Ościka, ledwo widoczne kontury legendy pieczęci Getowta. Nieco więcej wiadomości podaje wspomniany już J. Zamoyski, który scharakteryzował herby pieczęci, część z nich odrysował, jednak po nazwiskach zidentyfikował tylko pierwsze cztery osoby (zob. załącznik 1)¹. W dodatku wygląda na to, że tylko kilka z pierwszych pieczęci opisał według kolejności, dalej opisywał, nie zwracając uwagi na kolejność ich zawieszenia. Potwierdzałby to fakt, że jako piętnasty opisany został herb Kopacz, kiedy naprawdę znajduje się on w górnym rzędzie na miejscu 21². Od J. Zamoyskiego dowiadujemy się też o 37 rodach herbowych, które opieczętowały dokument bojarów litewskich. Jednak do kogo konkretnie te pieczęcie należały, z wyjątkiem kilku zachowanych egzemplarzy czy ich fragmentów, ustalić nie możemy. Pozostają jedynie domysły, że większa część lub przynajmniej połowa pieczęci przy dokumencie bojarów litewskich należała do Litwinów posiadających herby. Za W. Semkowiczem omówimy je w takiej kolejności, jaką podał J. Zamoyski.

1 pieczęć (brak)

1. **Wojciech Moniwid** (*Albertus alias Moniwid, Albertus Monywid, Moniuidus, Monwide, Manwid, Manwede, Монивид Коуликинович i inne*), h. Leliwa, w l. 1395–1423 starosta wileński, w l. 1413–1423 wojewoda wileński, przed 1423 starosta Braślavia, jeden z wodzów wojska litewskiego w bitwie pod Grunwaldem w 1410 r., † po 27 VIII 1423 (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 14–19;

¹ AGAD, AZ, rkps. 33, s. 652–653. Materiały te opublikował F. Piekosiński, zob. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 23–25, nr 53–89.

² W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 398; AU, nr 50, s. 55.

R. Krasauskas, *Manivydas Albertas*, s. 242–243; A. Krupska, *Moniwid Wojciech*, s. 658–659; Z. Wojtkowiak, *Urzędnicy*, s. 148; J. Ochmański, *Litwin Moniwid*, s. 168–169; J. Ochmańskis, *Manivydas*, s. 115–120; L. Korczak, *Litewska Rada* s. 90; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 76–77, 266–267, 312, 323; J. Ochmański, *Moniwid*, s. 19–25; UWKL, t. 1, nr 1004, 1095, 4608).

2. s(igillum) monividi de [...] (pr)ani palatini vil(nensis). Legenda zapisana minuskulą gotycką przy brzegu pieczęci i z obu stron obramowana linią. Zaczyna się krzyżem, między wyrazami stoją kropki. Z trudem można przeczytać miejscowość, która powinna oznaczać Żuprany.

3. W środku późnogotycka tarcza z półksiężycem na dole oraz sześcioramienną gwiazdą między rogami.

4. Pieczęć okrągła o średnicy Ø 28 mm; воск w kolorze jasnozielonym, złotawym oraz brązowym, pasek pergaminowy (1414 r.).

5. **Publ.:** *Lietuvos istorija*, wklejka V (razem z dokumentem 1414 r., czwarta z 6); *Monarchia Jagiellonów*, s. 25 (1414).

Opis: *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 23, nr 53; por. AU, nr 50, s. 55, 1 pieczęć.

6. Według Jana Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z zielonego wosku wojewody wileńskiego Moniwida z herbem Leliwa (*Leiuā*; zob. załącznik 1, il. 1). Do aktu porozumienia wielkiego księcia Witolda z Zakonem Krzyżackim z 4 I 1414 była przywieszona omawiana tutaj pieczęć Wojciecha Moniwida (patrz s. 481, il. 15)³. Istnieje wielkie prawdopodobieństwo, że pieczęć ta była odcisnięta tłokiem, którego wojewoda wileński użył trzy miesiące wcześniej, pieczętując dokumenty horodelskie. Trudno bowiem sądzić, by zaraz po Horodle Wojciech Moniwid polecił wykonanie kolejnego tłoku pieczętnego z takim samym herbem. Oprócz wymienionej Moniwid posiadał jeszcze co najmniej dwie pieczęcie z herbem uzyskanym w Horodle. Jedną z nich przywiesił przy polsko-litewskim porozumieniu z Danią 15 VII 1419 r. (patrz s. 481, il. 16). Jest to pieczęć z bezowego wosku, o średnicy 25 mm. Widnieje na nim herb Leliwa, wokół którego minuskulą gotycką zapisana jest legenda: s(igillum) albertv de szvpran palatini vil(nensis)⁴. Do dokumentu porozumienia melneńskiego z 27 IX 1422, jak wynika z innej legendy napisanej minuskulą: s(igillum) alberti palatini [wil]nen(sis), była przywieszona trzecia pieczęć z zielonego wosku, o średnicy 24 mm, z tym samym herbem⁵. Przy dokumencie porozumienia melneńskiego znajdują się jeszcze trzy pieczęcie z herbem Leliwa, należące do brata Wojciecha Moniwida Jerzego

³ BCz., perg. 302, 4 pieczęć; *Monarchia Jagiellonów*, s. 25; por. E. Weise, *Die Staatsverträge*, s. 107, nr 104; W. Szelińska, J. Tomaszewicz, *Katalog*, s. 143, nr 333.

⁴ BCz., perg. 327, w górnym rzędzie 19 pieczęć; Z. Nowak, *Dokument*, s. 71; por. F. Piekosiński, *Heraldyka*, s. 90.

⁵ DPM, s. 80, nr 92.

Giedygołda (pierwszy znany herb w obramowaniu pięciolukowym z prawdopodobnie umieszczonym nad tarczą hełmem), syna Jana Moniwidowicza z Żupran, oraz wywodzącego się z tejże miejscowości, bliżej nieznanego krewnego, Michała Waszy (*Michael alias Waszus*)⁶.

Trzeba koniecznie zaznaczyć, że przed Horodłem Moniwid posiadał jeszcze przynajmniej dwie pieczęcie herbowe – odbitą w zielonym wosku przy dokumencie z 14 X 1398⁷ oraz z 26 V 1410⁸. Pieczęcie zachowały się do naszych czasów. Na obu tych pieczęciach, wedle tradycji zachodniej, przedstawiona jest ta sama figura herbowa: w sercu tarczy widnieje pięcioramienna (sześcioramienna) gwiazda, wokół niej krzyżem przy brzegach tarczy ułożone 4 kwadratowe kamienie. Na pieczęci z 1398 r. legenda zapisana majuskułą gotycką: SIGILLUM ALBRECI D(OMINI) MONEWID⁹. Na pieczęci z 1410 r. zapis już jest minuskułą gotycką: s(igillum) alberti capit(anei) de vilna (patrz s. 481. il. 14). Dodatkowo na tej pieczęci nad tarczą widnieje krzyżyk, który mógłby oznaczać, że właściciel pieczęci jest chrześcijaninem. Dane W. Semkowicza na temat tych pieczęci przekazali Jerzy Ochmański oraz Rapolas Krasauskas¹⁰. Dla sfragistyki oraz heraldyki litewskiej niezwykle ważna jest pieczęć z 1410 r., bowiem dowodzi, że herb Moniwida, który pojawił się pod koniec XIV w., został zachowany bez zmian, gdy był robiony nowy tłok. Z drugiej strony, na niej po raz pierwszy w historii pieczęci litewskich panów (nie książąt) został zapisany urząd właściciela.

Zajmowane przez Wojciecha Moniwida stanowisko państwowe, jak też wyjątkowo liczny ród, który już w czasach Horodła był rozgałęziony na przynajmniej pięć gałęzi, pozwoliło polskiemu herbowi Leliwa ukorzenie się na terytorium całego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Poza Moniwidem i bezpośrednimi potomkami jego brata, Jerzego Giedygołda, herbu Leliwa używały również rody Rekuciów, pochodzących z Rymowidowiczów Zabrzezińskich, Olechnowiczów, Kuchmistrzowiczów, Dorohostajskich, Irzykowiczów oraz inne. Prócz publikowanych i niejednokrotnie wspomnianych pieczęci, warto jeszcze wskazać zniszczoną pieczęć z r. 1445, należącą do wojewody połockiego Piotra Sienka Giedygołdowicza. O znajdującym się na niej herbie Leliwa można wnioskować z odcisniętych na liście

⁶ DPM, nr 7, 99, 100.

⁷ GStA PK, XX. HA, Schiebl. 53, nr 4; CEV, nr 189, s. 54; *Regesta*, cz. 2, s. 163, nr 1394.

⁸ GStA PK, XX. HA, Schiebl. 63, nr 4, 3 pieczęć; CEV, nr 441, s. 208; *Regesta*, cz. 2, s. 193, nr 1664.

⁹ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 411. W innym miejscu W. Semkowicz legendę zapisał w nieco inny sposób: SIGILL(UM) ALBRECI MONEWID, „MH”, t. 6: 1913, nr 11–12, s. 180.

¹⁰ J. Ochmański, *Litwin Moniwid*, s. 170; R. Krasauskas, *Manivydas Albertas*, s. 242–243). Pieczęcie były publikowane: W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 15 oraz w „MH”, t.6: 1913, nr 11–12, s. 180 (1398); E. Rimša, *Heraldika*, s. 118, il. 218 (1410); *Lietuva senuosiuose istorijos šaltiniuose*, s. 79, I. 25 (1410 razem z dokumentem); *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 5, 2009, s. 76, kat. I.I.28 (1410 razem z dokumentem).

plam wosku¹¹. Inna zachowana we fragmencie pieczęć, odbita około r. 1471–1475 z wyraźnym półksiężycem i gwiazdą, należała do nadwornego podstolego i namiestnika nowogródzkiego, Wojciecha Janowicza Moniwidowicza¹². Wiaźewicze i Hlebowicze, podobnie jak potomkowie Kalenika Miszkowicza Tyszkiewiczowie, według W. Semkowicza byli Rusinami, którzy herb Leliwa mogli otrzymać od Moniwidowiczów drogą adopcji już po przywileju grodzieńskim w roku 1434¹³. Zdaniem Rimvydasa Petrauskasa Kalenika Miszkowicza do rodu herbu Leliwa za czasów Zygmunta Kiejstutowicza mógł przyjąć Jan Moniwidowicz¹⁴.

2 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć wojewody trockiego Jawnuty z herbem Zadora (zob. załącznik 1, il. 1)¹⁵. Musiała ona być taka sama, jak ta, która wisiała przy dokumencie szlachty polskiej (patrz nr 36).

3 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć kasztelana wileńskiego Michała Minigajły z herbem Rawicz (*Raua cum corona regali* – zob. załącznik 1, il. 1)¹⁶. Po raz pierwszy wzmianka o Minigajle † 1413 r. (*Michael alias Minigail, Minigal, Myngal, Mynnegal*) pojawia się w roku 1387. Zanim w Horodle został mianowany kasztelanem wileńskim, w latach 1387–1399 był starostą oszmiańskim, w r. 1393 – starostą wileńskim, w dokumentach pisał się z Dziewieniszek (de Dewenyszki)¹⁷. Już 14 X 1398, czyli jeszcze przed Horodłem, Minigajło posiadał inną pieczęć¹⁸. Zachowały się fragmenty zielonego wosku, prawie ¾ jest zniszczone. Ślady pieczęci wskazują, że jego środek był damaskinowany, czyli wypełniony ornamentem z krutek z rozetkami. Z legendy zachowało się jedynie kilka łacińskich liter ...GAILE, które mogły znaczyć [Mini]gaile¹⁹. Według Oskara Haleckiego, Michał Minigajło musiał od czasów Krewa znać się z jednym ze świadków aktu horodelskiego, kasztelanem krakowskim Krystynem z Ostrowa, i to on właśnie mógł przyjąć Minigajłę do swojego rodu herbowego²⁰. Półtora wieku

¹¹ LVVA, f. 673, ap. 4, k. 18, nr 165; por. LUB, t. 10, nr 168, s. 106; ПГ, t. 1, s. 145, nr 57; A. Л. Хорошкевич, *Печату*, s. 137.

¹² AGAD, tzw. ML, dz. 4. B, nr 24, k. 29.

¹³ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 24, 26.

¹⁴ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 150.

¹⁵ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 23, nr 54; Z. Wdowiszewski, *Marek Ambroży z Nissy*, s. 167–168.

¹⁶ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 23, nr 55; AU, nr 50, s. 55, 3 pieczęć.

¹⁷ *Powiat oszmiański*, cz. 1, s. 28; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 38–39; A. Krupska, *Minigajło*, s. 291; L. Korczak, *Litewska Rada* s. 89; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 78, 269–270, 310, 323, 324.

¹⁸ GStA PK, XX. HA, Schiebl. 53, nr 4; CEV, nr 189, s. 56; *Regesta*, cz. 2, s. 163, nr 1394.

¹⁹ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 411.

²⁰ O. Halecki, *Przyczynki genealogiczne*, s. 110–111.

później Bartosz Paprocki oraz inni autorzy pisali, że Minigajło wyrzekł się później horodelskiego herbu Rawicz i powrócił do dawnego miejscowego Łabędzia, który potem był używany przez jego potomków, Talwoszów²¹. Wiarygodnych danych na ten temat nie posiadamy, jednak wspomniani Talwoszowie rzeczywiście w swoim herbie używali łabędzia. Minigajło miał brata Surwiłę, który wymieniony jest wśród świadków porozumienia wileńskiego z 1401 r. Możliwe, że jego potomek, Wojciech Mikołajewicz Surwiło, był namiestnikiem wilkiejskim i w 1562 r. posiadał pieczęć z herbem Rawicz²². Pieczęć z 1553 r. chorążego Ejszyszek Jana Stanisławowicza z herbem Rawa²³ również może wskazywać na jego pokrewieństwo z pochodzącym z tych stron rodem Minigajły. Poza dobrze znanymi z herbarzy rodów ruskich, w drugiej połowie XVI w. herb Rawa posiadali również bojarzy Sejbuciuowie z powiatu kowieńskiego i trockiego²⁴, na Żmudzi – Wołotkowie²⁵ oraz inne.

4 pieczęć (patrz s. 476, il. 1)

1. **Jan Sunigajło** (*Johannes Sungal, Hannus Sungail, Sunigal, Songal* i inne), h. Lis, 1398–1415 oraz 1422–1423 namiestnik kowieński, 1413–1433 kasztelan trocki, † po 25 IX 1433 (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 42–44; R. Krausauskas, *Sungaila*, s. 188–189; L. Korczak, *Litewska Rada* s. 100; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 83, 300–301, 314, 323; DPM, s. 82, nr 96; L. Korczak, *Sunigajlo Jan*, s. 623–624; UWKL, t. 2, nr 502, 3135, 3137; V. Jankauskas, *Jono Sungailos giminė*, s. 7–9 nn.).

2. s(igill)vm i(o)ha(nn)is su(n)gal d(i)c(ti) l(y)s²⁶

Legenda wpisana od dołu minuskulą gotycką przy brzegu pieczęci, między dwoma linijnymi obramowaniami. Legenda zaczyna się krzyżem, między wyrazami stoją kropki. Nad tarczą znajdują się dwie niewyraźne litery gotyckie, według W. Semkowicza, niby s oraz l (przypuszczalnie s(ungail) l(is), czyli Sunigajło Lis). Możliwie są jednak i litery c oraz l, które mogą oznaczać nazwę herbu – c(lenodium) l(is). Po obu stronach tarczy – c i t, prawdopodobnie oznaczające c(astellanus) t(rocensis).

3. W środku tarcza gotycka, na której widnieje strzała z dwoma krzyżami.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 25 mm; wosk w kolorze naturalnym pasek pergaminowy; więcej niż połowa wykruszona.

²¹ B. Paprocki, *Gniazdo Cnoty*, s. 1167; W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 119, 260; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 40–41.

²² LVIA, f. 716, ap. 2, b. 80, l. 77.

²³ РНБ, Собр. П.П. Дубровского, авт. 125, nr 2, л. 2, 1 pieczęć.

²⁴ Jako przykład podajemy tylko jedną pieczęć herbową z 1577 r., należącą do Walentego Sejbucia, LVIA, f. 1280, ap. 1, b. 14, l. 2, 6 pieczęć.

²⁵ Pieczęć herbowa z 1590 r. należąca do Mikołaja Wołotki, LVIA, f. 696, ap. 3, b. 3, l. 2, 2 pieczęć.

²⁶ P. Nowak i P. Pokora legendę zapisali w nieco inny sposób: + S(igill)um i(o)ha(nn)is Zu(n)gal d(i)c(ti) l(y)s, DPM, s. 82, nr 96.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 412 (1410); W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 42 (1434); zob. też: „MH”, t. 7, nr 3–4, s. 54, fig. 1 (1434); *Monarchia Jagiellonów*, s. 24 (1413); DPM, s. 82, nr 96 (1422); *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 5, 2009, s. 76, kat. I.I.28 (1410 razem z dokumentem); Z. Kiaupa, *Kauno istorija*, s. 102, il. 16 (1422).

Opis: *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 23, nr 56 (zob. załącznik 1, il. 1). Por. AU, nr 50, s. 55, 4 pieczęć (1413); CEV, nr 608, p. 302 (1414) – źle odczytana legenda.

6. Używana w latach 1413–1434. Poza r. 1413 Jan Sunigajło jako starosta kowieński w grudniu 1414 r. pieczętował list do Zakonu Krzyżackiego²⁷, oraz 15 VII 1419 r. porozumienie polsko-litewskie z Danią (patrz s. 483, il. 21)²⁸, również 27 IX 1422 r. akt mełneński²⁹. Po jego śmierci pieczęć odziedziczył syn Teodor (Fedka) Sunigajłowicz i 27 II 1434 r. poświadczył nią akt grodzieński³⁰. Twierdzenia W. Semkowicza, R. Petrauskasa i innych autorów, że Sunigajło oraz kniaziowie Świrscy mogą pochodzić z jednej rodziny, bowiem korzystali z tego samego herbu, nie mają podstaw. Należy pamiętać, że kniaziowie litewscy w akcji horodelskiej udziału nie brali. Trzeba przyznać rację Janowi Tęgowskiemu, który twierdzi, że kniaziowie Świrscy posiadali własny herb, podobny do polskiego Lisa³¹. Zwłaszcza że Sunigajło jeszcze przed Horodłem posiadał inną pieczęć, zawieszoną do aktu przymierza Witolda z 26 V 1410 r., która zachowała się do naszych dni³². Odcisnięta w czarnym wosku jest w złym stanie, jednej trzeciej brakuje. W środku jakby napięty w dół łuk, dookoła była wpisana ruska legenda: ПЕЧАТЬ СВНЬГАНЛЮБА³³, teraz zachowało się tylko ПЕЧАТЬ CV[.....]BA (patrz s. 482, il. 20). Poza zachowanymi oryginalnymi pieczęciami, w zbiorach pieczęci W. Semkowicza znajduje się kilka odcisków w plastelinie, w tym kopie pieczęci z 1434 r. (ZNPB UJ). Istnieje wielkie prawdopodobieństwo, że drogą adopcji herb List od potomków Sunigajły otrzymała ruska rodzina Sapiehów, która w XVI w. stworzyła legendę książęcego pochodzenia poprzez Sunigajłę od Giedyminowiczów³⁴. Przynajmniej w 1503 r. pisarz litewski i kanclerz królowej Iwan Sapieha posiadał sygnet z herbem Lis³⁵.

²⁷ GStA PK, XX. HA. OBA, nr 2155; *Regesta*, cz. 1, s. 134, nr 2155; por. CEV, nr 608, s. 301–302; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 300.

²⁸ BCz., perg. 327, 6. pieczęć w dolnym rzędzie; Z. Nowak, *Dokument*, s. 72.

²⁹ DPM, s. 82, nr 96.

³⁰ BCz., perg. 392; AU, nr 61, s. 101, 37 pieczęć; por. F. Piekosiński, *Heraldyka*, s. 95.

³¹ J. Tęgowski, *O kniaziach Świrskich*, s. 180, 202; J. Tęgowski, *Rodowód*, s. 20.

³² GStA PK, XX. HA, Schiebl. 63, nr 4, 5 pieczęć; *Regesta*, cz. 2, s. 193, nr 1664.

³³ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 412. Nieco inaczej legenda była transkrybowana pismem łacińskim przez R. Krasauską: pečiat sungailov, R. Krasauskas, *Sungaila*, s. 188.

³⁴ J. Wolff, *Kniazowie*, s. 678–680.

³⁵ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3269, l. 3, 6 pieczęć; por. A. Цігоў, *Пячаткі*, s. 58, il. 10.

Strzała z połową, jednym, dwoma krzyżami, prostymi lub na skos, w otoczeniu półksiężyców, gwiazd, słoneczek, kwiatów jest jednym z najbardziej rozpowszechnionych symboli na Litwie. Czasem nawet dawna heraldyka litewska zwana jest strzałowo-krzyżową³⁶. Już marszałek Witolda, Stanisław Czupurna, w 1398 roku posiadał pieczęć herbową, na której widniała strzała skierowana w dół z jednym krzyżami³⁷. Na początku XV w. kniaziowie Świrscy używali strzały z dwoma krzyżami, jednak ta strzała była skierowana w dół, w pozycji słupa lub skosu³⁸. Poza strzałą z dwoma krzyżami, podobnie jak w herbie Lis, można byłoby wskazać ponad 50 innych wariantów, podstawę których stanowiła wspomniana strzała. Opublikowano tylko niewielką część³⁹. Trudno uwierzyć, że wszystkie warianty wyrosły z herbu przyjętego przez Jana Sunigajłę. Większa część jest pochodzenia miejscowego, które później autorzy herbarzy zgodnie z polską tradycją przekształcili w odmiany herbu Lis.

5 pieczęć (patrz s. 476, il. 2)

1. **Krystyn Ościk** (*Cristinus alias Ostyk, Astik, Astig, Ostik, Hostik, Ínmuę i in.*) **h. Trały**, w l. 1398–1442 starosta uszpoński oraz pieniański (przed 1442), w r. 1401 starosta oszmiański, w l. 1418–1442 kasztelan wileński, † po 7 XI 1442 (A. Winiarska, *Ościk*, s. 608–609; M. Malczewska, *Latyfundium Radziwiłłów*, s. 27–30, 44–46; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 58–60; Z. Wojtkowiak, *Urzędnicy*, s. 151–152; L. Korczak, *Litewska Rada* s. 94; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 80–81, 214–215, 323, 324; DPM, s. 80–81, nr 93; UWKL, t. 1, nr 145, 361, 1968; M. Antoniewicz, *Protoplaści książąt Radziwiłłów*, s. 94, 96, 104–106).

2. s(igillum) criřtini ořtik de kernova.

Legenda zapisana minuskulą gotycką przy brzegu pieczęci i z obu stron otoczona liniami. Legenda zaczyna się krzyżem, krzyż postawiony też przed ostatnim wyrazem.

3. W środku wczesnogotycka tarcza z trzema rogami myśliwskimi.

4. Ośmioboczna, 26x25 mm; воск w kolorze naturalnym pergaminowy pasek. Pieczęć od pergaminu odpadła, zniszczona, górna krawędź wyszczerbiona oraz około ¼ pieczęci wykruszona.

5. **Publ.**: W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 81, nr 2 (najprawdopodobniej 1432). Zob. też: „RPTH”, t. 5: 1921, s. 57, fig. 2 (najprawdopodobniej 1434);

³⁶ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 414; E. Gudavičius, *Žymenys ir ženklai Lietuvoje*, s. 117.

³⁷ E. Rimša, *Heraldika*, s. 118, il. 217; E. Rimša, *Heraldry*, s. 120, il. 220.

³⁸ O. Однороженко, *Руські королівські*, s. 308, nr 653–655.

³⁹ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 154–158.

Monarchia Jagiellonów, s. 25 (1413); DPM, s. 80, nr 93 (1422); M. Antoniewicz, *Protopleści książąt Radziwiłłów*, s. 97, nr 22 (1422).

Opis: *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 23, nr 58 (przypuszczalnie, bowiem nazwiska nie wskazał, herb nazywa *Trampki*; zob. załącznik 1, il. 1); Б. Бучинський, *Кілька причинів*, s. 136 (1431); W. Semkowicz, *Tradycja*, s. 10; AU, nr 50, s. 55, 5 pieczęć (1413); nr 55, s. 78, 8 oraz 14 (naprawdę 15) pieczęcie (1432); nr 61, s. 100, 4 pieczęć (1434); Z. Wdowiszewski, *Marek Ambroży z Nissy*, s. 168; T. Wasilewski, *Pochodzenie*, s. 12.

6. Używana w l. 1413–1434. Poza r. 1413 zachowało się jeszcze sześć egzemplarzy tego rodzaju pieczęci. Jednym Krystyn Ościk pieczętował porozumienie polsko-litewskie z Danią 15 VII 1419 r.⁴⁰, inną – akt mełneński 27 IX 1422 r.⁴¹, trzecią – 1 IX 1431 r. zawarcie rozejmu między Świdrygiełłą a Jagiełłą⁴², jeszcze dwie były zawieszane do aktu grodzieńskiego 15 X 1432 r. (patrz s. 478, il. 1)⁴³. Ta druga była najprawdopodobniej zawieszona w imieniu syna Krystyna Ościka, Radziwiłła. Ostatni raz użyto tej pieczęci 27 II 1434 r.⁴⁴ Prócz oryginałów w zbiorach pieczęci W. Semkowicza zachowała się złej jakości pieczęć odcisnięta w plastelinie (ZNPB UJ). Zdaniem T. Wasilewskiego nie jest jasne, kto z Polaków adoptował Krystyna Ościka. Raczej nie mógł to być wymieniony między świadkami w dokumencie monarszym najwyższy dostojnik kościelny, arcybiskup gnieźnieński Mikołaj Trąba. Ponadto herb Trąba ze strony polskiej był reprezentowany przez rody, które jeszcze niedawno należały do warstwy mieszczańskiej. Przyjęcie przez Ościka herbu od przedstawiciela rodu pochodzenia mieszczańskiego autor wyjaśnił tym, że przecież Ościk z pochodzenia, jak twierdził Bartosz Paprocki, nie był kniazem⁴⁵. Co miał na myśli śp. profesor Wasilewski pozostać musi w sferze domysłów.

Wpływy na dworze władcy oraz rozrodzenie rodu, z którego już w XV w. wyłoniły się linie Ościków, Radziwiłłów, Sudymentowiczów, prawdopodobnie też Petkiewiczów, Gintowtów oraz inne⁴⁶, pozwolił herbowi Trąby rozprzestrzenić się w całym Wielkim Księstwie Litewskim. Tylko w herbarzu Wijuka Kojałowicza zostało wymienionych ponad 20 rodów tego herbu⁴⁷. Poza dobrze znanymi

⁴⁰ BCz., perg. 327, w dolnym rzędzie 5 pieczęć; F. Piekosiński, *Heraldyka*, s. 166; Z. Nowak, *Dokument*, s. 72.

⁴¹ DPM, s. 80, nr 93. W legendzie pogańskie imię Oscika podano jak Oscik, naprawdę jest Ostik.

⁴² Б. Бучинський, *Кілька причинів*, s. 136, 10 pieczęć.

⁴³ BCz., perg. 380; AU, nr 55, s. 78, w pierwszym rzędzie 8. oraz w drugim rzędzie 14 (naprawdę 15).

⁴⁴ BCz., perg. 392; AU, nr 61, s. 100, 4 pieczęć.

⁴⁵ T. Wasilewski, *Pochodzenie*, s. 15; por. M. Antoniewicz, *Protopleści książąt Radziwiłłów*, s. 96–100.

⁴⁶ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 67; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 214–216, 218, 281, 282–283, 296–299.

⁴⁷ W. Wijuk Kojałowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 308–316.

omawianymi lub wspomnianymi pieczęciami, wskazać należy na jeszcze kilka egzemplarzy z herbem Trąby. Zachowała się wspaniała pieczęć gotycka marszałka ziemskiego Radziwiłła Ościkowicza z 1464 r.⁴⁸ oraz pieczęć z 1495 r. w stylu wczesnorenesansowym, należąca do wojewody wileńskiego i kanclerza Mikołaja Radziwiłłowicza⁴⁹. Zachowały się też 4 pieczęcie (fragmenty pierwszej i ostatniej) z l. 1463–1476 podczaszego nadwornego i namiestnika połockiego Olechny Sudymontowicza⁵⁰. Wiadomo też o istnieniu prócz egzemplarza z 1476 r. jeszcze co najmniej siedmiu tego rodzaju pieczęci z l. 1463–1471 oraz ich fragmentów⁵¹.

6 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów była pieczęć z herbem Jastrzębiec (*Jastrzepci seu Lazanki alias Bolesti*), ale z podkową odwróconą grzbietem do góry (zob. załącznik 1, il. 1)⁵². Herb Jastrzębiec przyjął starosta połocki Jan Niemira (*Johannes alias Niemir, Nemer, Nemir, Namir, Hemup* i in.). Ze strony Polski ród reprezentowali biskup krakowski Wojciech oraz Marcin z Łubnic. Do dokumentu szlachty polskiej pieczęć przywiesił biskup krakowski (nr 2). Na jego pieczęci nad tarczą, na której widnieje podkowa skierowana końcami do góry, przedstawione popiersie biskupa, więc do dokumentu bojarów litewskich, sadząc z informacji Jana Zamoyskiego o podkowie musiała być zawieszona pieczęć Jana Niemira. Niemira, jako koniuszy nadworny po raz pierwszy pojawia się w 1398 r. wśród uczestników traktatu salińskiego, w l. 1412–1413 był namiestnikiem połockim. Przy jednym z jego jako namiestnika połockiego listów do Rygi, bez dokładnej daty, była odcisnięta ośmioboczna pieczęć o wymiarach 17x15 mm. Zachował się jedynie fragment ciemno-żółtego wosku, na którym widoczna jest część gotyckiej legendy: s(igillum) iohan(n)is [...]⁵³. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że pieczęć została odbita horodelskim tłokiem. Po raz ostatni wspomniana jest 27 IX 1422, kiedy do dokumentu pokoju mełneńskiego została zawieszona podobna ośmioboczna pieczęć z zielonego wosku z herbem Jastrzębiec. W legendzie minuskułą gotycką zostało napisane, że pochodzi on z Wsieluba (powiat nowogródzki): s(igillum) iohan(n)is de wselub⁵⁴. Jest to druga pieczęć Jana Niemiry, bowiem podkowa na niej przedstawiona jest w pozycji standartowej, czyli końcami do góry. Prócz opublikowanej przez W. Semkowicza pieczęci Andrzeja Niemirowicza, później wnukowie Jana

⁴⁸ LVVA, f. 673, ap. 4, k. 18, nr 221; LUB, t. 12, nr 241, s. 138, 5 pieczęć.

⁴⁹ VUB, f. 4, A–231, nr 17924.

⁵⁰ LVVA, f. 673, ap. 4, k. 18, nr 210, 212, 237; k. 19, nr 27a; por. ПГ, t. 1, s. 210, nr 111; t. 2, s. 18, nr 131; A. Л. Хорошкевич, *Печати*, s. 134 (zamieszczono nieudany rysunek), 138.

⁵¹ LUB, t. 12, nr 232, s. 134; nr 240, s. 137; nr 351, s. 191; nr 403, s. 220; nr 414, s. 228; nr 765, s. 424; nr 824, s. 470.

⁵² Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 23, nr 57; AU, nr 50, s. 55, 6 pieczęć.

⁵³ LVVA, f. 673, ap. 4, k. 18, nr 155; por. LUB, t. 7, nr 400, s. 279; ПГ, t. 1, s. 124, nr 45.

⁵⁴ DPM, s. 83, nr 98; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 214–216.

Niemiry na tarczy przedstawiali podkowę z końcami skierowanymi w dół, tak jak na pieczęci dziadka z 1413 r. Taki herb w r. 1498 znajdujemy na pieczęci Pawła Jakubowicza⁵⁵, jak też z początku XVI w. na pieczęciach jego braci Butryma Jakubowicza Niemirowicza⁵⁶ oraz wojewody kijowskiego Andrzeja Jakubowicza Niemirowicza⁵⁷. W. Semkowicz początkowo twierdził, że od brata Jana Niemiry, Czyża, pochodzi ród Czyżów. Jednak później skorygował swoje twierdzenia i ród Czyżów zaliczył do herbu Godziemba⁵⁸. Możliwe jednak, że herb Jastrzębiec niektórzy Czyżowie posiadali. Otóż w r. 1528 w Wilnie tym herbem pieczętował się koniuszy dworu wielkiego księcia Wasyl Bogdanowicz Czyż⁵⁹, a w roku 1568 tym samym herbem pieczętował się nowogródzki poborca ziemski Stanisław Czyż⁶⁰. Zarówno herb Jastrzębiec, jak też miejsce zamieszkania Stanisława Czyża wskazywałoby na to, że Niemirowicze oraz Czyżowie mogli być spokrewnieni. Warto podkreślić, że herb Jastrzębiec, w porównaniu z innymi herbami posiadającymi motyw podkowy, w późniejszym okresie był wykorzystywany o wiele rzadziej, natomiast bardziej rozpowszechniony był na ziemiach słowiańskich⁶¹.

7 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z herbem Topór (zob. załącznik 1, il. 1)⁶². Herb Topór został przyjęty przez Jana Butryma z Żyrmunów, patrz jego pieczęć przy dokumencie szlachty polskiej (nr 33).

8 pieczęć (brak)

6. Według Jana Zamoyskiego, za jego czasów istniała pieczęć z herbem Pomian (*Pomiany*), przedstawiająca miecz między rogami ostrzem skierowanym do góry z prawej na lewą (zob. załącznik 1, il. 1)⁶³. Herb Pomian został przyjęty przez Stanisława Saka, patrz jego pieczęć przy dokumencie szlachty polskiej.

9 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z herbem Grzymała (*Grzimala*): trzy baszty z bramą (zob. załącznik 1, il. 1)⁶⁴. Herb Grzymała został

⁵⁵ VUB, f. 80–43, 4 pieczęć.

⁵⁶ AGAD, AR, dz. XVIII, nr 22, pudło 2, s. 9; РГАДА, ф. 1603, оп. 4(1), д. 2348, 2349, 2 pieczęć.

⁵⁷ O. Альфьоров, O. Однороженко, *Українські особові печатки*, s. 109, nr 473, 474.

⁵⁸ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 55, 136–137.

⁵⁹ AGDA, tzw. ML, dz. IV B, nr 24, k. 38, 3 pieczęć; por. A. Цітоў, *Печаткі*, s. 57, il. 15.

⁶⁰ РГАДА, ф. 1603, оп. 8, д. 119, л. 1, 2.

⁶¹ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 74–78.

⁶² Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 23, nr 59; AU, nr 50, s. 55, 7 pieczęć.

⁶³ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 23, nr 60; AU, nr 50, s. 55, 8 pieczęć.

⁶⁴ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 23, nr 61; AU, nr 50, s. 55, 9 pieczęć.

przyjęty przez Jana Rymowidowicza (*Rymvidovicz, Rimouidouicz*), zaś ze strony Polski w Horodle brał udział kasztelan biecki Domarat z Kobylan (patrz 1 tabela). Nie jest jasne, który z nich przywiesił pieczęć. W spisie dawnych imion litewskich imię Rymowid jest stosunkowo częste, jednak z wyjątkiem Jana Rymowidowicza nie jest znany żaden, który w XV w. posiadał herb Grzymała. Z tego zdawał sobie sprawę również W. Semkowicz, kiedy przedstawiał kilkoro Rymowidów oraz Rymowidowiczów z nieznanymi herbami, pochodzących z powiatów oszmiańskiego i słonimskiego⁶⁵. Dopiero w połowie XVI w. w powiecie upickim wyłania się klan drobnej szlachty, nazywanej jedynie patronimikami (zachowało się około 80 pieczęci), którego członkowie mieli dosyć proste pieczęcie sygnetowe z herbami naśladującymi herb Grzymała. Wskażemy jedynie kilka z nich, które pojawiają się na najwcześniejszych dokumentach. Otóż w r. 1555 pieczęcie z herbem Grzymała odcisnęli Mikołaj Kobszewicz, jego brat Stefan, również Stanisław Januszkiewicz, Szymko Maciejewicz, Kacper Jurewicz oraz Stanisław Pawłowicz⁶⁶, w r. 1556 – altarysta remigolski Mikołaj Gieduszkiwicz, wspomniany już Stanisław Januszkiewicz, Piotr Petraszkiewicz, Andrzej Wojtkiewicz oraz Jerzy Pawłowicz⁶⁷. Rzadkie występowanie herbu Grzymała na Litwie pozwala przypuszczać przypuszczenie, że dla wspomnianej wyżej szlachty powiatu upickiego Jan Rymowidowicz mógł być jedynie dalekim krewnym.

10 pieczęć (brak)

6. Według Jana Zamojskiego, za jego czasów istniała pieczęć z herbem Dryja; kamienie (oczka) ułożone w pozycji prawego skosu (zob. załącznik 1, il. 1)⁶⁸. Herb Dryja został przyjęty przez Mikołaja Tawtygerda (*Nicolaus Tawtigerd, Teutigerd*). Ze strony Polski w Horodle udział brał kasztelan kaliski Janusz z Tuliszkowa, który przywiesił swoją pieczęć do dokumentu szlachty polskiej (nr 13). Kompozycja herbu taka sama jak na rysunku J. Zamojskiego. Ojcowizna Mikołaja Tawtygerda znajdowała się w Mejszagole. Ostatni raz, jako starosta mejszagolski, wspomniany jest 27 II 1434. Wówczas do dokumentu grodzieńskiego przywiesił pieczęć herbową o średnicy 29 mm, odbitą w wosku naturalnym. Stan zły. W czterołuku formy owalnej widoczne jest tylko skrzydło znajdujące się nad hełmem oraz fragmenty legendy minuskułą gotycką: s(igillum) nicolai..... czesow (patrz s. 483, il. 23)⁶⁹. Kształt pieczęci wskazywałaby, że tłok pieczęci został wykonany

⁶⁵ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 101–102.

⁶⁶ LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 9, l. 11.

⁶⁷ Ibidem, b. 8, l. 3.

⁶⁸ W rękopisu J. Zamojskiego jest rysunek herbu niepublikowany przez F. Piekosińskiego; por. *Jana Zamojskiego notaty*, s. 23, nr 62; AU, nr 50, s. 55, 10 pieczęć.

⁶⁹ AU, nr 61, s. 101, 24 pieczęć; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 80.

później. Szczególnie, że również J. Zamoyski, który zwykle wskazywał na hełmy, nic o nim nie wspominał. Pieczęć o podobnym wyglądzie posiadał wówczas jedynie Jan Gasztołd (patrz dalej). Nie ma żadnych danych, by ktokolwiek inny był posiadaczem tego herbu na Litwie. Jego użycie mogło się skończyć wraz z synem Mikołaja Tawtygerda, Andrzejem⁷⁰.

11 pieczęć (brak)

6. Według Jana Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z herbem Pobóg (zob. załącznik 1, il. 1)⁷¹. Herb Pobóg przyjął Rało. Ze strony polskiej w Horodle udział brał wojewoda sieradzki Jakub Koniecpolski oraz Piotr z Kozłowa, który też przywiesił pieczęć do dokumentu szlachty polskiej (nr 38). Więcej wiadomości na temat Rało nie ma, później wspomina się jedynie jego syna Jakuba Rałowicza, który tytułował się dziedzicem znajdującego się nieopodal Krewa Horodziłowa (*heres de Horodzylow*)⁷². Poza wzmianką horodelską, nie ma żadnych danych dotyczących użycia tego herbu na Litwie w XV w. Podkowa z krzyżem, czasami w towarzystwie 2–3 gwiazdek⁷³, szeroko rozpowszechniła się od połowy XVI w. Tylko w drugiej połowie wieku znajdujemy prawie 100 bojarów litewskich, którzy posiadali ten herb (część ma nazwiska pochodzące od imion ojców). Między innymi w r. 1682 pieczęć z herbem Pobóg posiadał szlachcic z powiatu oszmiańskiego Stanisław Martynowicz Rałowicz, który, sądząc po miejscu zamieszkania, może być potomkiem wspomnianych Rałowiczów⁷⁴. Szczególnie dużo szlachty posiadającej herb Pobóg mieszkało na Żmudzi. Na przykład w r. 1589 w Ejragole używał tego herbu Wawrzyniec Drez⁷⁵, w r. 1604 w Płotelach – Dawid Gyrkont⁷⁶, w r. 1567 w Wieszwianach – Maciej Rymgajło⁷⁷, w 1572 r. w Wilnie – ciwun gminy retowskiej Mark Wnuczko⁷⁸ itd. Trudno uwierzyć, że wszystkie te pieczęcie powstały z heraldyki Rałów mieszkających w powiecie oszmiańskim nieopodal Krewa, szczególnie że owi potomkowie od XVI w. musieli nawet wykazać swoje szlachectwo⁷⁹. Bardziej prawdopodobne, że znaczna część tych podków pojawiła się niezależnie, a dopiero później zaczęto je nazywać herbem Pobóg. Trzeba pamiętać,

⁷⁰ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 305.

⁷¹ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 23, nr 63; AU, nr 50, s. 55, 11 pieczęć.

⁷² W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 100; E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 196; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 283–284.

⁷³ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 74–78; E. Rimša, *Heraldika*, s. 127, il. 242; E. Rimša, *Heraldry*, s. 129, il. 245.

⁷⁴ VUB, f. 5, B–3, nr 574, 3 pieczęć.

⁷⁵ РГИА, Ф. 1101, оп. 1, д. 8, л. 3, 2 pieczęć.

⁷⁶ LVIA, f. 117, ap. 1, b. 493, l. 1, 3 pieczęć.

⁷⁷ АИИРПАИ, ЗЕС, д. 40, 3 pieczęć.

⁷⁸ LMAVB, f. 6–236, 4 pieczęć.

⁷⁹ A. Dubonis, *Įdomesni dokumentai*, s. 174–175, 176–184.

że podkowa jest niezwykle istotną częścią wyposażenia konia wojskowego. Na Litwie, gdzie żelazo sprowadzano z zagranicy lub w niewielkich ilościach wydobywano z rudy błotnej, kuta podkowa miała dużą wartość, stąd też przypadkowe znalezienie podkowy oznaczało szczęście. Tylko w ten sposób można wytłumaczyć szczególną popularność znaku podkowy z krzyżem wśród szlachty litewskiej, której najważniejszym zadaniem było bronić konno kraju przed wrogami.

12 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego, za jego czasów istniała pieczęć z herbem Nowina (zob. załącznik 1, il. 1)⁸⁰. Herb Nowina został przyjęty przez Mikołaja Bejnara (*Beynar; Boynar*), ze strony polskiej w Horodle był Mikołaj z Sepna, który przywiesił swoją pieczęć do dokumentu szlachty polskiej (nr 46). Więcej wiadomości ani o samym Mikołaju Bejnarze, ani o jego rodzie nie mamy⁸¹. Na Litwie do drugiej połowy XVI w. ten herb nie był znany, natomiast później używało go tylko kilka ruskich rodów lub rody, które przeniosły się z Korony do Wielkiego Księstwa Litewskiego⁸².

13 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego, za jego czasów istniała pieczęć z herbem Pierzchała (*Pierschala; zob. załącznik 1, il. 1*)⁸³. Herb Pierzchała przyjął Dauksza Kimontowicz (*Dauxha, Dawxscha, Dewclxis Kimontowicz*), który po raz ostatni został wspomniany w r. 1432 jako jeden ze świadków porozumienia w Skirstymoniui, zaś ze strony Polski w Horodle brał udział kasztelan dobrzyński Piotr z Włoszczowy oraz Henryk z Radomina⁸⁴, który też przywiesił swoją pieczęć do dokumentu szlachty polskiej (nr 29). W. Semkowicz próbował Daukszę powiązać ze żmudzkiem Daukszą pochodzącym z Kołtynianów⁸⁵. Takie pochodzenie Daukszy zostało odrzucone jeszcze przez Jurgisa Lebedysa⁸⁶. Zdaniem R. Petrauskasa bardziej prawdopodobne są jego związki z Kimontem, który najpewniej pochodził z Grodna⁸⁷. Jeżeli tak, wówczas syn Daukszy, marszałek hospodarski Pac Daukszewicz, w roku 1434 posiadał pieczęć z herbem pochodzenia miejscowego⁸⁸. Natomiast „dobrze znani Daukszowie”, do których E. Saviščevas skłonny jest dopisać horodelskiego

⁸⁰ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 23, nr 64; AU, nr 50, s. 55, 12 pieczęć.

⁸¹ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 108–109; E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 197.

⁸² W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 183.

⁸³ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 24, nr 65; AU, nr 50, s. 55, 13 pieczęć.

⁸⁴ J. Bieniak, *Elita ziemi dobrzyńskiej*, s. 165.

⁸⁵ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 108.

⁸⁶ J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, s. 47.

⁸⁷ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 227.

⁸⁸ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 407; AU, nr 61, s. 101, 31 pieczęć.

Daukszę⁸⁹, naprawdę byli przedstawicielami innego rodu, który pod koniec XVI w. używał herbu Szeliga: krzyż wstawiony w półksiężyc⁹⁰. Jasne jest jedno, że prócz wspomnienia o Pierzchale w Horodle nie posiadamy więcej żadnych wiadomości, by ktokolwiek z Litwinów używał tego herbu.

14 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z wizerunkiem połowy kozy skierowanej w prawą stronę (*Półkoźic*), dokładniej – głowa z szyją (zob. załącznik 1, il. 1)⁹¹. Z rysunku J. Zamoyskiego w rękopisie, według W. Semkowicza, wyraźnie widać, że to jest głowa świni, a nie osła czy kozy (w rzeczywistości rysunek głowy kozy)⁹². Taki sam herb możemy znaleźć również na pieczęci zawieszonyj do dokumentu szlachty polskiej (szerzej na ten temat patrz tamże, nr 40), który to herb badacz postanowił przypisać szlachcicowi żmudzkiemu Andrzejowi Dewknotowiczowi⁹³.

15 pieczęć (patrz s. 476, il. 3)

1. **Getowt (*Getawt, Getowd, Gethawoth*), h. Kopacz** wspomniany jeszcze w r. 1409 i nazywany *Gettoth kemmerer vom Birsten* (CEV, nr 412, p. 185; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 110; W. Semkowicz, *Getowt*, s. 413; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 234).

2. s(igillum) Getawt....ch.

Legenda (tylko część) zapisana minuskułą gotycką przy brzegu pieczęci oraz z obu stron obramowana liniami. Legenda zaczyna się krzyżem, między wyrazami stawiane są kółeczka (puste w środku kropki).

3. W środku znajduje się tarcza gotycka ze skrzydłem gryfa, które na dole przekształca się w nogę.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 22 mm; воск w kolorze naturalnym pergaminowy pasek. Obecnie pieczęć jest całkowicie zniszczona, ledwo widoczne są niewyraźne kontury, legenda jest nieczytelna, pozostały jedynie fragmenty liter gotyckich.

5. **Publ.:** W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 110; „RPTH”, t. 7: 1926, s. 218.

Opis: *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 24, nr 67. W rękopisie J. Zamoyskiego jest rysunek herbu niepublikowany przez F. Piekosińskiego (zob. załącznik 1, il. 2); AU, nr 50, s. 55, 15 pieczęć według J. Zamoyskiego. Naprawdę przy dokumencie jest umieszczona w górnym rzędzie, na 21 miejscu; W. Semkowicz, *Getowt*, s. 413.

⁸⁹ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas*, s. 74.

⁹⁰ J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, wklejki między s. 48–49, 136–137.

⁹¹ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 24, nr 66.

⁹² AU, nr 50, s. 55, 14 pieczęć.

⁹³ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 127–128.

6. Nie wiadomo kto ze szlachty polskiej brał udział w Horodle. Herb Kopacz otrzymał mało znany Getowt. Na początku XX w. jego pieczęć znajdowała się również przy dokumencie szlachty polskiej (nr 41), po jej zniknięciu zachował się jedynie gipsowy odlew (ZNPB UJ). Pieczęć ta, przy braku wiadomości dotyczących Polaków posiadających herb Kopacz, pozwala na przypuszczenie, że Getowt zbratał się z nimi jeszcze przed Horodłem i, kiedy reprezentanci strony polskiej nie przybyli na zjazd, pieczętował dokumenty horodelskie w imieniu obu stron. W. Semkowicz przypuszczał, że Getowt był Żmudzinem⁹⁴. R. Petrauskas uważał go za Żmudzina, który mieszkał na Litwie, jednak nie utracił związku z rodzinnymi stronami⁹⁵. Argumenty dotyczące pochodzenia Getowta, przedstawione zarówno przez jednego, jak też przez drugiego autora, nie przekonały E. Saviščevasa⁹⁶. Poza pieczęcią Getowta z 1413 r. więcej wiadomości o tym, że ktokolwiek z Litwinów korzystał z herbu Kopacz, nie ma. Najprawdopodobniej nie rozpowszechnił się on poza rodziną Getowta.

16 pieczęć (brak)

6. Według znajdującego się w rękopisie J. Zamoyskiego rysunku, jak pisze W. Semkowicz, figura herbu przypomina kota biegnącego w lewą stronę. Jest on identyczny z Kotem Morskim (*Cattus marinus*), znajdującym się na pieczęci Wojsnara Werkolowicza przy dokumencie szlachty polskiej (zob. załącznik 1, il. 2)⁹⁷. Więcej na ten temat patrz pieczęć Wojsnara Werkolowicza, przywieszona przy dokumencie szlachty polskiej (nr 30).

17 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z herbem Godziemba (zob. załącznik 1, il. 2)⁹⁸. Herb Godziemba przyjął Stanisław Butowtowicz (*Butowtowicz, Buthowthowicz*). Ze strony Polski w Horodle był sędzia kujawski Andrzej z Lubrańca oraz prepozyt włocławski Andrzej Łaskarz, który przywiesił swoją pieczęć do dokumentu szlachty polskiej (nr 17). Więcej wiadomości na temat Stanisława Butowtowicza oraz jego bezpośrednich potomków brak⁹⁹, nie wiadomo też nic o używaniu na Litwie herbu Godziemba w XV w. Co prawda W. Semkowicz wskazał kilkoro Czyżów używających tego herbu, których początkowo kojarzył z herbem Jastrzębiec przyjętym przez Niemirę, jednak później zdanie swoje zmienił. Nie przedstawił też ani jednego pewnego przykładu Czyżów herbu Godziemba¹⁰⁰.

⁹⁴ Ibidem, s. 110.

⁹⁵ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 234.

⁹⁶ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas*, s. 75, 232–233, przypisy 70 i 71.

⁹⁷ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 24, nr 68; w rękopisie J. Zamoyskiego jest rysunek herbu niepublikowany przez F. Piekosińskiego; AU, nr 50, s. 55–56, 16 pieczęć.

⁹⁸ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 24, nr 69; AU, nr 50, s. 55–56, 17 pieczęć.

⁹⁹ E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 197.

¹⁰⁰ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 136–137.

Popularne nazwisko Czyż¹⁰¹ posiadał niejeden ród. Jedni, jak widzieliśmy, używali herbu Jastrzębiec, inni, podobnie jak szlachcic powiatu oszmiańskiego Jerzy Czyż – siedzącego nad drzewem ptaka¹⁰², jeszcze inni – herbu Godziemba¹⁰³. Kojałowicz pewnie pomieszał szlacheiców kilku rodów. Jako pierwszy ze znanych nam Czyżów pieczęci z herbem Godziemba użył w roku 1600 Jan Czyż ziemianin powiatu wileńskiego i sekretarz władcy¹⁰⁴. Krótko mówiąc, w połowie XVI w. w powiecie wileńskim można znaleźć niejednego szlachcica, który używał tego właśnie herbu. Na przykład w r. 1536 pieczęć z herbem Godziemba przystawił Juchno Michnowicz¹⁰⁵, w 1541 r. – namiestnik mejszagolski Mikołaj Budzyło¹⁰⁶, w r. 1558 – jego syn Stanisław Budzyłowicz¹⁰⁷ oraz inni. Jednak, czy właśnie ci Budzyłowicze, Czyżowie oraz inne osoby są związane ze wspomnianym w Horodle Stanisławem Butowtowiczem, z powodu braku źródeł nie można odpowiedzieć.

18 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z herbem Sulima (zob. załącznik 1, il. 2)¹⁰⁸. Herb Sulima został przyjęty przez Rodywiła (Radywil, Radwil). Stronę polską w Horodle reprezentował kasztelan połaniecki Stanisław Gamrat z Klimontowa, który przywiesił swoją pieczęć do dokumentu szlachty polskiej (nr 14). Nie jest jasne, który z nich pieczętował dokument bojarów litewskich. Do nas dotarło jedynie pismo synów Rodywiła – Jerzego i Stanisława Rodywiłowiczów z 1439 r., umocnione pieczęcią z herbem Sulima. Ze zniszczonej legendy, zapisanej minuskułą gotycką, trudno jest wywnioskować, do którego z braci należała pieczęć¹⁰⁹. Więcej danych dotyczących ich heraldyki nie mamy. Brak potwierdzenia źródłowego na przynależność Hamszejów herbu Sulima do rodu Rodywiłów, natomiast inne rodziny tego herbu po unii lubelskiej przeniosły się z innych regionów na Litwę i wydaje się wątpliwe, żeby miały jakiegokolwiek powiązania ze wspomnianym rodem Rodywiła¹¹⁰.

19 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z dwoma rybami, których głowy i ogony były zwrócone do siebie. Taka sama pieczęć z herbem

¹⁰¹ LPŽ, t. 1, s. 437.

¹⁰² LVIA, f. 599, ap. 1, b. 285, 1 pieczęć.

¹⁰³ W. Wijuk Kojałowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 51.

¹⁰⁴ LVIA, f. 716, ap. 2, b. 130, l. 44, 200, 202, wszędzie 1 pieczęć.

¹⁰⁵ LNM, R-830, 4 pieczęć.

¹⁰⁶ LVIA, f. 1135, ap. 10, b. 2, l. 6^v, 1 pieczęć.

¹⁰⁷ VUB, f. 77-33, dok. 2, 2 pieczęć.

¹⁰⁸ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 24, nr 70; AU, nr 50, s. 56, 18 pieczęć.

¹⁰⁹ LMAVB, f. 6-31; KDKDW, nr 153, s. 171.

¹¹⁰ W. Wijuk Kojałowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 299-300.

Wadwicz (Wadwic), zawieszona do dokumentu szlachty polskiej, należała do Jana Mężyka z Dąbrowy (nr 35) (zob. załącznik 1, il. 2)¹¹¹. Adoptował on Piotra Montygerdowicza (*Petrus Montigerdowicz, Petrasch Montigirth, Montigirdowicz, Mongyrdowicz, Петр Монтигирдович* i in.). Możliwe, że samego Piotra Montygerdowicza w Horodle nie było, a za niego dokument pieczętował właśnie Jan Mężyk. Ojciec Piotra, namiestnik połocki Montygerd, w roku 1396 posiadał pieczęć, którą na piśmie do Rygi odbił w żółtym wosku obok pieczęci miasta Połocka. Do naszych dni zachowała się mniej niż połowa pieczęci. Z fragmentu ruskiej legendy wynika, że było zapisane jego imię (МОНН..... Д), natomiast w środku był jakiś linijny znak, z którego zachował się jedynie fragment krzyżyka¹¹². Znak ten W. Semkowicz zinterpretował jako promienie gwiazdy¹¹³. Ojcowizna Piotra Montygerdowicza znajdowała się w okolicach Solecznik i Oszmiany. Był on jednym z najbardziej wpływowych panów 3–6 dekady XV w., w l. 1445–1456 starosta nowogródzki, w l. 1434–1459 marszałek ziemski, w r. 1435 starosta kopylski, w r. 1459 namiestnik połocki, † 1459¹¹⁴, zwykle nazwany był wojewodą połockim. Przy dwóch listach z 1459 r. wojewody połockiego oraz marszałka ziemskiego Piotra Montygerdowicza do Rygi zachowały się fragmenty pieczęci z zielonego wosku o średnicy około 22 mm¹¹⁵. Na obu tych pieczęciach znajdują się zapisane minuskułą gotycką legendy, z których można odczytać jedynie pojedyncze litery. W środku prawdopodobnie była tarcza, jednak nie ma możliwości ustalenia, co na niej zostało przedstawione. Sądząc po rozmiarze i ogólnym wyglądzie zachowanych fragmentów, przypominają pieczęcie horodelskie. Możliwe, że pieczęcią tego rodzaju w dniu 21 VIII 1453 Piotr Montygerdowicz pieczętował pismo do wielkiego mistrza Zakonu Krzyżackiego¹¹⁶. Prócz łacińskiej pieczęci, Montygerdowicz posiadał co najmniej jeszcze jedną (jeżeli chodzi o dokładną liczbę, nie mamy w tej sprawie pewności) pieczęć o średnicy około 20 mm z dwoma rybami, bez tarczy, oraz z ruską legendą: ПАНА ПЕТЪРАШОВА МОН(ТИГИР)Д(О)ВНЧА ПЕЧ(АТ)Ъ. Zachowały się trzy odciski tej pieczęci. Jeden z nich na zielonym

¹¹¹ W rękopisie J. Zamojskiego jest rysunek herbu niepublikowany przez F. Piekosińskiego; por. *Jana Zamojskiego notaty*, s. 24, nr 71; AU, nr 50, s. 56, 19 pieczęć.

¹¹² LVVA, f. 673, ap. 4, k. 18, nr 52; por. ПГ, t. 1, s. 65, nr 17.

¹¹³ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 411. Rysunek pieczęci był publikowany, aczkolwiek został źle odrysowany, А. Л. Хорошкевич, *Печати*, s. 134, 136, nr 4.

¹¹⁴ Б. Барвіньский, *Жигимонт Кейстутович*, s. 1131; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 79–80; R. Krasauskas, *Mantigirdaitis Petras*, s. 260–261; N. Asadauskienė, *Kiškių giminė*, s. 71–73; L. Korczak, *Litewska Rada*, s. 91–92; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 260–261; R. Naruszewicz, B. Świdzińska, *Dzieje rodu Naruszewiczów*, s. 27–28.

¹¹⁵ LVVA, f. 673, ap. 4, k. 18, nr 197, 199; por. LUB, t. 11, nr 768, s. 593; nr 799, s. 632; ПГ, t. 1, s. 192, nr 97; s. 203, nr 106; А. Л. Хорошкевич, *Печати*, s. 138.

¹¹⁶ O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 202–203; por. *Regesta*, cz.1, s. 803, nr 12336.

wosku, zawieszony przy dokumencie pokoju mełneńskiego 27 IX 1422 r.¹¹⁷, drugi na takim samym wosku – przy dokumencie 15 X 1432 (patrz s. 480, il. 12)¹¹⁸, i trzeci na naturalnym wosku – przy dokumencie grodzieńskim 27 II 1434 r.¹¹⁹ Jego syn, marszałek hospodarski Jan Montygerdowicz jako świadek przywiesił pieczęć z herbem Wadwicz do dokumentu sprzedaży ziemi w roku 1498¹²⁰, Aleksander Montygerdowicz podobną pieczęcią poświadczył akt wileński w roku 1499¹²¹. Poza kilku pokoleniami Montygerdowiczów z XV w.¹²², w wieku XVI możemy znaleźć niejedyn ród herbu Wadwicz¹²³, aczkolwiek ich pokrewieństwo z Montygerdowiczami z powodu braku źródeł trudno potwierdzić.

20 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego, za jego czasów istniała pieczęć z herbem Gryf (*Griph*) (zob. załącznik 1, il. 2)¹²⁴. Nie wiadomo, kto z polskich posiadaczy tego herbu był w Horodle. Pewne jest jedno, że herb Gryf przyjął Butowt Montygałłowicz i przywiesił pieczęć przy dokumench szlachty polskiej i bojarów litewskich (więcej na ten temat patrz 34 pieczęć przy dokumencie szlachty polskiej).

21 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego, za jego czasów istniała pieczęć z herbem Ośmioróg (*Osmorog*) (zob. załącznik 1, il. 2)¹²⁵. Odrysowany przez J. Zamoyskiego herb, zdaniem W. Semkowicza, jest bardzo podobny, a możliwe, że wręcz identyczny z pieczęcią biskupa wileńskiego Mikołaja, która jest przywieszona do dokumentu szlachty polskiej (patrz nr 31)¹²⁶. Herb Ośmioróg przyjął Litwin Surgut (*Surguthe, Surguttēs*) z Reszkiem¹²⁷. Więcej danych na jego temat nie ma¹²⁸. Wielce prawdopodobne, że Surgucia w Horodle nie było, jeżeli za niego naprawdę pieczętował biskup wileński Mikołaj. Na Litwie herb Ośmioróg odradza się bardzo późno, w dodatku zupełnie nieznanymi drogami. Najwcześniejszy herb, jaki udało się odnaleźć, był przedstawiony na pieczęci Jakuba Towiańskiego (*Товянскій*) z roku

¹¹⁷ DPM, s. 87, nr 103.

¹¹⁸ AU, nr 55, s. 78, 12 pieczęć; R. Naruszewicz, B. Świdzińska, *Dzieje rodu Naruszewiczów*, s. 18.

¹¹⁹ AU, nr 61, s. 100, 10 pieczęć.

¹²⁰ VUB, f. 80–43, 1 pieczęć.

¹²¹ AU, nr 76, s. 126, 17 pieczęć.

¹²² R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 260–262.

¹²³ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 318–320.

¹²⁴ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 24, nr 72; AU, nr 50, s. 56, 20 pieczęć.

¹²⁵ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 24, nr 73.

¹²⁶ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 138; AU, nr 50, s. 56, 21 pieczęć.

¹²⁷ M. Antoniewicz, *O pochodzeniu i rodzinie biskupa wileńskiego Mikołaja*, s. 145; KDKDW, s. 90, nr 58.

¹²⁸ E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 197.

1608¹²⁹. Tego szlachcica wymienił również Wojciech Wijuk Kojałowicz, jednak nazwał go podwójnym nazwiskiem – Ginet Towiański¹³⁰. Zarówno ten, jak też wspominany przez Kojałowicza Samuel Towiański, który w r. 1646 był podstarościem wilkomierskim¹³¹, podpisywali się tylko jako Towiańscy. W powiecie wilkomierskim rzeczywiście mieszkali Ginetowie, jednak oni w drugiej połowie XVI w. i na początku XVII w. na pieczęciach przedstawiali podwójny rozdarty krzyż. Taki herb znalazł się w roku 1589 oraz 1595 na pieczęciach Melchiora Gineta, pisarza sądowego zamku wilkomierskiego, a później podstarosty¹³².

22 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z herbem Odrowąż (*Odrowansch*) (zob. załącznik 1, il. 2)¹³³. Herb Odrowąż przyjął Wyszegerd (*Wyszegerd, Wyszegierd*). Ze strony polskiej w Horodle był kasztelan lubelski Jan ze Szczekocin, który przywiesił pieczęć do dokumentu szlachty polskiej (nr 12). Na podstawie geografii uczestników zjazdu w Horodle, jak również w oparciu o to, że w źródłach niemieckich wspomniany jest w pobliżu Solecznik *Wissigirdendorff*, można przypuszczać, że Wyszegerd pochodził właśnie z tych stron¹³⁴. Więcej wiarygodnych danych dotyczących Wyszegerda oraz przyjętego i używanego przez niego herbu w XV w. brak, chociaż herb na pieczęci namiestnika nowogródzkiego Jana Litawora Chrebtowicza z roku 1499 z przedstawieniem znajdującej się nad prostokątem bramy strzały oraz umieszczonego nad tarczą helmu z wizerunkiem połowy kobiety łatwo został nazwany Odrowążem¹³⁵. W nikim nie wzbudził wątpliwości fakt, że później Chrebtowicze używali herbu Odrowąż, a nawet byli powiązani z horodelskim Wyszegerdem¹³⁶, ale Odrowąż Chrebtowiczów, jak nam się wydaje, mógł powstać na bazie dotychczas używanych znaków miejscowych (jest ich też więcej). Dopiero w XVII w. znów pojawiają się Wyszegerdowie herbu Odrowąż. Na przykład pieczęć z tym herbem w roku 1654 posiadał skarbnik powiatu kowieńskiego i poborca podatków oraz pisarz sądowy zamkowy Jan Kazimierz Wyszegerd (*Vysogird*)¹³⁷. Trzeba zauważyć, że popularne nazwisko Wyszegerd¹³⁸ nosiło kilka rodów posiadających różne herby, które przez Wojciecha

¹²⁹ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4656, l. 2.

¹³⁰ W. Wijuk Kojałowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 48.

¹³¹ LVIA, f. 716, ap. 2, b. 66, l. 13.

¹³² LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 14, l. 10, 3 pieczęć; b. 22, l. 15^v; por. O. Алфьоров, O. Однороженко, *Українські особові печатки*, s. 28, nr 100.

¹³³ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 24, nr 74; AU, nr 50, s. 56, 22 pieczęć.

¹³⁴ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 78; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 308.

¹³⁵ AU, nr 76, s. 126, 13 pieczęć.

¹³⁶ *Powiat oszmiański, cz. 1*, s. 277.

¹³⁷ LVIA, f. 716, ap. 2, b. 7, l. 27.

¹³⁸ LPŽ, t. 2, s. 1243.

Wijuka Kojalowicza, jak też innych autorów zostały wpisane pod jeden herb Odrowąż¹³⁹. Na przykład do herbu Odrowąż przypisany został koniuszy trocki Piotr Boguszewicz Wyszgerd, który na pieczęci z 1585 r. przedstawiał podkowę, a w jej środku serce z dołu na górę przebite strzałą¹⁴⁰. Takiego samego herbu w roku 1572 oraz 1583 używał urzędnik sądowy powiatów upickiego i wileńskiego, Jan Mikołajewicz Wyszgerd¹⁴¹. Możliwe, że wspomniany Jan Kazimierz Wyszgerd nie miał nic wspólnego z Wyszgerdem z czasów Horodła, a dopiero w XVII w. przyswoił, z racji takiego samego nazwiska, przyjęty i rozpowszechniony przez heraldyków herb z 1413 r.

23 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z herbem Oksza (*Oxa*) (zob. załącznik 1, il. 2)¹⁴². Herb Oksza, który zgodnie z hasłem jest jeszcze zwany Kołda¹⁴³, przyjął Minimumd Seśnikowicz. Ze strony polskiej w Horodle był sędzia sandomierski Mikołaj ze Strzelc i również stamtąd pochodzący Klemens Wątróbka, który też przywiesił pieczęć do dokumentu szlachty polskiej (nr 20). Na ogół twierdzi się, że Minimumd Seśnikowicz był Żmudzinem¹⁴⁴. W najnowszej literaturze poddaje się to twierdzenie w wątpliwość¹⁴⁵, tym bardziej że włości jego syna Kiborta znajdowały się w okolicach Ejszyszek i Kiernowa¹⁴⁶. Na temat stosowania tego herbu na Litwie nie posiadamy żadnych danych, z wyjątkiem tego, że niektóre rody za herb Oksza (przedstawiany jest starożytny topór) uznawały topór o nieco innym kształcie niż ten z herbu Topór.

24 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego (w rękopisie znajduje się nieudany rysunek), za jego czasów istniała pieczęć z herbem Działosza (*Dzialosza*) (zob. załącznik 1, il. 2)¹⁴⁷. Zaznaczamy tutaj, że w aktach horodelskich ród Działoszów nie został wymieniony. Wiadomo jest jednak, że jako Litwin herb Działosza przyjął Piotr Wołczko Rokutowicz (*Petrus Wolczko Rokuthowicz, Rocuthowicz, Rokuthy*). Nie możemy jednak twierdzić jednoznacznie, że do dokumentu bojarów litewskich była przywieszona jego pieczęć, czy któregokolwiek Polaka, który nie był wpisa-

¹³⁹ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 184; UWKL, t. 2, s. 669, 675.

¹⁴⁰ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 184, l. 39, 1 pieczęć.

¹⁴¹ AGAD, AR, dz. II, nr 81, s. 3, 4 pieczęć; LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 210, l. 2, 3 pieczęć.

¹⁴² Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 24, nr 75; AU, nr 50, s. 56, 23 pieczęć.

¹⁴³ J. Szymański, *Herbarz*, s. 206–207.

¹⁴⁴ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 128–129; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 270.

¹⁴⁵ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai*, s. 75, 232.

¹⁴⁶ E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 197.

¹⁴⁷ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 24, nr 76; AU, nr 50, s. 56, 24 pieczęć.

ny do dokumentów horodelskich. E. Savišcevas zasadnie odrzucił przypuszczenia W. Semkowicza dotyczące żmudzkiego pochodzenia tej osoby¹⁴⁸. Po raz pierwszy Piotr Wołczko Rokutowicz wspomniany jest w otoczeniu Jagiełły podczas bitwy pod Grunwaldem. Później przeniósł się na ziemie ruskie należące do Polski i tam też osiadł; † około roku 1452¹⁴⁹. Do naszych dni zachowała się pieczęć z herbem Działosza z 1456 r. należąca do jego syna, podsędka ziemi chełmskiej, Piotra Wołczko Rokutowicza¹⁵⁰. Herb Działosza na Litwie jest wyjątkowo rzadki, a do połowy XVI w. całkowicie nieznany. Jako pierwszy wystąpił z nim w księgach matrykularnych Uniwersytetu w Królewcu w roku 1544 jeden z prekursorów litewskiego piśmiennictwa Stanisław Rapajłowicz¹⁵¹. Jednak trudno jest stwierdzić, czy ród Rapajłowiczów miał cokolwiek wspólnego z Piotrem Wołczko Rokutowiczem.

25 pieczęć (brak)

6. Według Jana Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z herbem Doliwa. Z rysunku herbu widać, że róże są ułożone na skosie w porządku heraldycznym z lewej strony na prawą (zob. załącznik 1, il. 2)¹⁵². Herb Doliwa przyjął Piotr Naczko Ginwiłowicz (*Nacius Gynivilowicz, Petrus Nacz, Naczko, Паць Кгинивилович*). Ze strony polskiej w Horodle były aż trzy osoby – kasztelan nakielski Maciej Kot, kasztelan międzyrzecki Janusz Furman oraz podsędek sandomierski Piotr z Fałkowa, który przywiesił pieczęć do dokumentu szlachty polskiej (nr 18). Piotr Naczko Ginwiłowicz pochodził najprawdopodobniej z okolic Żosel, w l. 1433–1446 był starostą brzeskim, w r. 1452 namiestnikiem witebskim, w l. 1452–1455 kasztelanem trockim; † po r. 1455¹⁵³. Znane są przynajmniej trzy jego pieczęcie z późniejszego okresu. Niedługo, w r. 1431 do dokumentu rozejmu łuckiego była przywieszona pieczęć Naczka Ginwiłowicza z herbem Doliwa, który przez J. Zamoyskiego omylnie został nazwany herbem Dryja. Na pieczęci figury są umiejscowione na wskoś, bez skosu¹⁵⁴. Druga pieczęć z zielonego wosku, o średnicy 22 mm była przywieszona do dokumentu trockiego 20 I 1433 r. Na niej trzy, prawdopodobnie czterolistne róże, ułożone są w kształcie słupa jedna nad drugą, a wokół nich przy brzegu pieczęci wpisana ruska legenda: (П)ЕЧ(А)ТЬ НАЧКА КНННВНЛОБ(И)ЧА (patrz s. 479,

¹⁴⁸ E. Savišcevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas*, s. 74; por. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 109.

¹⁴⁹ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 284.

¹⁵⁰ O. Однороженко, *Родова геральдика*, s. 172–173, il. 397.

¹⁵¹ J. Tumelis, *Stanislovas Rapolionis*, s. 32, 59, przyp. 77; 156–157.

¹⁵² Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 24, nr 77; AU, nr 50, s. 56, 25 pieczęć.

¹⁵³ E. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 121–122; L. Korczak, *Litewska Rada*, s. 92; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 85, 236–237, 311, 323, 325.

¹⁵⁴ *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 47, nr 376; por. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 122.

il. 7)¹⁵⁵. Jeszcze jedna pieczęć Naczka Ginwiłowicza znajdowała się przy liście z 28 VI 1452 do wielkiego mistrza Zakonu Krzyżackiego¹⁵⁶, jednak wygląd tej pieczęci nie jest znany. Poza bezpośrednimi potomkami Piotra Naczka Ginwiłowicza, w r. 1434 herb Doliwa posiadał również wojewoda trocki Piotr Lelusz, przypuszczalnie jego krewny (patrz s. 480, il. 11)¹⁵⁷. W XVI w., szczególnie w drugiej połowie, można znaleźć o wiele więcej rodów niż zostało zapisanych w herbarzach oraz innej literaturze, jednak z braku wiarygodnych źródeł na potwierdzenie ich związków z wyżej wymienionymi osobami nie można liczyć.

26 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z herbem Jelita (zob. załącznik 1, il. 2)¹⁵⁸. Herb Jelita przyjął Gerdut (*Gerdud*, *Кзурдѹмь*, *Кердѹму*). Ze strony polskiej w Horodle był kasztelan radomski Klemens z Mokrska oraz kasztelan wiślicki Florian z Korytnicy, który przywiesił swoją pieczęć do dokumentu szlachty polskiej (nr 15). Czyja pieczęć została zawieszona do dokumentu bojarów litewskich, nie wiadomo. Z listy świadków traktatu salińskiego w roku 1398 wiadomo jest, że ojcem Gerduta był Skamunt. Po Horodle wiadomości o Gerducie znikają. Zmarł bezdzietny, bowiem po śmierci żony jego włości zostały przejęte przez monarchę, który w roku 1466 przekazał je swojemu pisarzowi Waście¹⁵⁹. Nic nie wiadomo o używaniu na Litwie w XV w. herbu Jelita. Herb ten, jak można sądzić z literatury i źródeł archiwalnych, znów pojawia się w połowie XVI w., jednak częściej był używany nie przez rody miejscowe, lecz przez te, które się przeniosły na Litwę¹⁶⁰.

27 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z Oślą Głową (*Oslia głowa*), czyli herbem Półkoczic (zob. załącznik 1, il. 2)¹⁶¹. Herb Półkoczic przyjął Wołczko Kulwa. Ze strony polskiej do Horodła przybyła szczególnie liczna delegacja: biskup lwowski Jan z Rzeszowa, wojewoda łęczycki Jan Ligęza, kasztelan

¹⁵⁵ BCz., perg. 384; AU, nr 59, s. 91, 28 pieczęć. Pieczęć była publikowana (W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 122), poza tym w XIX w. odrysował ją K.W. Kielisiński (P. Pokora, *Rysunki pieczęci Kajetana Wincentego Kielisińskiego*, s. 407, nr 71).

¹⁵⁶ O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 202; por. *Regesta*, cz.1, s. 733, nr 11294.

¹⁵⁷ Б. Барвіньский, *Жигимонт Кейстутович*, s. 131; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 123–124; L. Korczak, *Litewska Rada* s. 88; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 258–259.

¹⁵⁸ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 24, nr 78; AU, nr 50, s. 56, 26 pieczęć.

¹⁵⁹ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 132–133; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3*, s. 24; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 233–234.

¹⁶⁰ W. Wijuk Kojałowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 80–81.

¹⁶¹ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 4, nr 79; AU, nr 50, s. 56, 27 pieczęć.

sandomierski Michał z Bogumiłowic, kasztelan czechowski Jan z Bogumiłowic, sędzia krakowski Paweł z Bogumiłowic oraz chorąży krakowski Marcin z Wroclimowic. Pieczęć do dokumentu szlachty polskiej przywiesił Jan z Bogumiłowic (nr 10). Poza wzmianką o nim w aktach horodelskich, więcej wiadomości na jego temat nie mamy¹⁶². Po 20 latach do dokumentu trockiego pieczęć z Ośłą Głową (figurą herbu Półkozy) przywiesił starosta grodzieński Michał Moniwid (patrz s. 482, il. 17)¹⁶³. Pod koniec XV w. herb Półkozic posiadała rodzina Taborów (z Tabaryszek nad górną Mereczą). Do tej rodziny należał między innymi biskup wileński Wojciech, który w r. 1495 przywiesił pieczęć z herbem Półkozic oraz łańcisną legendą minuskułą gotycką na pasku¹⁶⁴, natomiast w r. 1497 przywiesił analogiczną pieczęć, tyle że legenda była zapisana pismem protorenesansowym¹⁶⁵. Osoby publikujące te dwa herby mylnie nazwały go Bawolą Głową, i tylko jeden raz, komentując drugą renesansową pieczęć biskupa, przywieszoną do dokumentu z 1501 r., poprawnie określili znajdujący się na nim herb jako Półkozic¹⁶⁶. Można przypuszczać, że również marszałek hospodarski Bartosz Taborowicz do dokumentu bielskiego z 1501 r. przywiesił pieczęć z herbem Półkozic, a nie Wieniawa¹⁶⁷. Powiązania między Michałem Moniwidem a Wołoczka Kulwą, jak również z rodziną Taborów pozostają niewyjaśnione.

28 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z herbem Dębno (zob. załącznik 1, il. 2)¹⁶⁸. Herb Dębno przyjął Wojciech Korejwa z Sowguniszek (*Albracht Korewa de Sowgodsko, Corewa, Koreyko* i in.). Ze strony polskiej w Horodle był kasztelan wojnicki Dobiesław z Oleśnicy, który przywiesił swoją pieczęć do dokumentu szlachty polskiej (nr 27). W chwili obecnej nie sposób powiedzieć, czyja pieczęć została przywieszona przy dokumencie bojarów litewskich. Wojciech Korejwa w r. 1398 był starostą miednickim pod Wilnem¹⁶⁹, w r. 1424 – starostą wielońskim, po roku 1413 źródła o nim milczą. Niektórzy badacze początków jego rodu szukają na Żmudzi w okolicy Kroź¹⁷⁰, inni odrzucają taką wersję¹⁷¹. Prędzej bylibyśmy skłonni uznać auksztockie pochodzenie Korejwy, zwłaszcza

¹⁶² E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 197.

¹⁶³ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 98; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 269.

¹⁶⁴ LMAVB, f. 6–69; KDKDW, nr 432, s. 501; publikowana: E. Rimša, *Heraldry*, s. 145, il. 277.

¹⁶⁵ LMAVB, f. 1–71; KDKDW, nr 447, s. 521.

¹⁶⁶ AU, nr 80, s. 138–139, 1 pieczęć.

¹⁶⁷ AU, nr 78, s. 132, 13 pieczęć.

¹⁶⁸ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 24, nr 80; AU, nr 50, s. 56, 28 pieczęć.

¹⁶⁹ UWKL, t. 1, s. 70, nr 102.

¹⁷⁰ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 76–77; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 249.

¹⁷¹ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elites*, s. 73–74.

że on sam w dokumentach horodelskich jest zapisany jako dziedzic Sowguniszek (*de Sowgodsko*), znajdujących się w okolicach Kiernowa, natomiast jego synowie posiadali ziemię opodal wspomnianych Miednik. Herb Dębno na Litwie nie jest szczególnie popularny, choć jedna legenda o jego pochodzeniu związana jest z dawną Litwą¹⁷². Warte uwagi jest jedynie to, że prawie wszystkie rody posiadające ten herb niegdyś mieszkały w okolicach Sowguniszek, podobnie jak Wojciech Korejwa. Otóż właściciel herbu Dębno Waław Mikołajowicz (przypuszczalnie Michał Litwin) sam twierdził, że pochodzi z Mejszagoły¹⁷³, zaś jego syn Waław Agrypa wyprowadził się z ojcowizny i osiadł w okolicy Miednik. W XVI w. wśród posiadaczy herbu Dębno pojawili się wywodzący swe nazwiska z miejscowości. Na przykład Samsonowie, którzy często podpisywali się jako Samsonowie Podberezcy (*Podbereski*, nazwisko od Podberezia), zaś pochodzący z Dziewiałtowa nazywali siebie Dziewiałtowskimi itp.¹⁷⁴ Jest możliwe, że wszyscy tutaj wymienieni byli krewnymi Wojciecha Korejwy lub adoptowanych przez niego krewnych herbowych. Herb Dębno posiadał prawdopodobnie jedyny Żmudzin, Jerzy Gojlimin Nadobowicz, który przewodniczył delegacji żmudzkiej podczas soboru w Konstancji. Ponieważ jednak nie jest wiadomo, w jaki sposób Jerzy Gojlimin uzyskał ten herb, pozostaje jedynie przypuszczenie, że mógł on być krewnym Wojciecha Korejwy¹⁷⁵. Tak czy inaczej Jerzy Gojlimin jest jedynym przedstawicielem, który pozostawił wiadomości o użyciu herbu Dębno na Litwie w XV w. Jego obecność w Konstancji została odnotowana przez Ulricha Richental¹⁷⁶, poza tym zachowała się pieczęć Jerzego Gojlimina z zielonego wosku, o średnicy 29 mm, przywieszona w roku 1432 do aktu grodzieńskiego. Na niej przedstawiony jest herb Dębno, legenda zapisana po rusku: ГОІЛЪИЕМННОВА НАДО(БО)ВНЧА (patrz s. 478. il. 3)¹⁷⁷.

29 pieczęć (brak)

6. Według Jana Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z herbem Ogon (zob. załącznik 1, il. 2)¹⁷⁸. Tymczasem w dokumentach horodelskich widnieje zapis tylko o Powale. Ponieważ Powala jest zawołaniem do herbu Ogon¹⁷⁹, najpewniej

¹⁷² M. Derwich, *Legenda herbu Dębno*, s. 24–29; por. J. Jurkiewicz, *Od Palemona do Giedymina*, s. 81–82.

¹⁷³ E. Rimša, *Vienos*, s. 33; E. Rimša, *Venclovas Agripa*, t. 1(94), s. 65, 71.

¹⁷⁴ E. Rimša, *Venclovas Agripa*, t. 2(54), s. 77–79, oraz 1 rycina.

¹⁷⁵ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 76–77; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 230–231.

¹⁷⁶ U. Richental, *Chronik*, s. 182; por. F. Piekosiński, *Goście polscy*, s. 147.

¹⁷⁷ BCz., perg. 380. W nieco inny sposób legendę zapisał W. Semkowicz, AU, nr 55, s. 78, 21 pieczęć; por. *Scipio czy Nadobowicz*, s. XII.

¹⁷⁸ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 24, nr 81; AU, nr 50, s. 56, 29 pieczęć. W. Semkowicz wymienił również przedstawiciela rodu Ogon, który był obecny w Horodle, jednak nie został do dokumentów wpisany (W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 446).

¹⁷⁹ J. Szymański, *Herbarz*, s. 204–206.

mowa jest o tym samym herbie, tylko że przez różnych autorów nazywanym w inny sposób. Z akt wynika, że herb Powała przyjął Jerzy Sangaw (*Georgijus Sangaw*). Ze strony polskiej w Horodle był Wojciech z Kościoła, kasztelan brzeski oraz Mikołaj z Taczowa. Ten ostatni do dokumentu szlachty polskiej przywiesił swoją pieczęć (nr 26). W. Semkowicz, podobnie jak w innych niewyjaśnionych przypadkach, na podstawie pisowni nazwisk oraz miejscowości, Jerzego Sangawę określił jako Żmudzina¹⁸⁰. E. Saviščevas skrytykował autora, który miał pomylić Miedniki żmudzkie z Miednikami znajdującymi się niedaleko Wilna¹⁸¹. Nie posiadamy wielu danych na temat Jerzego Sangawy oraz możliwych jego krewnych¹⁸². W literaturze wspomniany jest jeszcze jeden właściciel herbu Powała, dzierżawca Miedników, Narusz Gintowtowicz, który przywiesił swoją pieczęć do aktu grodzieńskiego w roku 1434¹⁸³. W rzeczywistości, figura przedstawiona na pieczęci (na poziomym, bardzo niskim półłuku bardzo wysoka strzała) przypomina jedynie herb Powała¹⁸⁴. Może on być pochodzenia miejscowego i wątpliwe, żeby Narusz Gintowtowicz miał jakiegokolwiek związku z Jerzym Sangawą. Jednak nie ma wątpliwości, że herb Powała czy Ogon posiadał marszałek dworski oraz namiestnik kowieński Wojciech Janowicz Kłoczko. Znajdujemy ten herb na wspaniałej gotyckiej pieczęci z 1503 r. Sądząc po stylu oraz zapisanej minuskuła gotycką legendzie (alberti ianovicz)¹⁸⁵, tłok pieczęci musiał pojawić się pod koniec XV w. W XVI w. pojawia się więcej rodów tego herbu, jednak ustalenie ich związku z Jerzym Sangawą jest niemożliwe.

30 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z herbem Awdaniec (zob. załącznik 1, il. 2)¹⁸⁶. Herb Awdaniec przyjął Jan Gasztołd (*Johanes Gasztold, Gastawdus, Gostowt, Иванъ Кзастовтъ* i in.). Po raz pierwszy wspomniany został w Horodle, niedługo potem zaczął wspinać się po szczeblach kariery i powoli stał się jednym z najbardziej wpływowych urzędników Wielkiego Księstwa Litewskiego. W l. 1422/1423 był starostą dorsuniszski, w l. 1426–1435 marszałkiem dworskim, w l. 1436–1440 namiestnikiem smoleńskim, w l. 1440–1443 wojewodą trockim, a w l. 1443–1458 wojewodą wileńskim; † 1458 r.¹⁸⁷ Z polskiej strony w Horodle

¹⁸⁰ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 113.

¹⁸¹ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas*, s. 75–76.

¹⁸² E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 196–197.

¹⁸³ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 113; por. R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 274; UWKL, t. 1, s. 70, nr 103.

¹⁸⁴ BCz., perg. 392; AU, nr 61, s. 101, 30 pieczęć.

¹⁸⁵ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3269, l. 3, 3 pieczęć.

¹⁸⁶ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 24, nr 82; AU, nr 50, s. 56, 30 pieczęć.

¹⁸⁷ Б. Барвіньський, *Жигимонт Кейстutowич*, s. 127; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 86–88; por. L. Korczak, *Litewska Rada* s. 82; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, s. 241–243.

był sędzia sieradzki Piotr z Widawy oraz Jakub z Rogoźna, który do dokumentu szlachty polskiej przywiesił swoją pieczęć (nr 16). Możliwe, że to samo uczynił z dokumentem bojarów litewskich. Z późniejszego okresu zachowało się kilka pieczęci Jana Gasztołda. Obecnie najbardziej znana jest pieczęć z zielonego wosku o średnicy 22 mm przy dokumencie pokoju melneńskiego z 27 IX 1422. Na tarczy gotyckiej przedstawiona jest łękawica, w łacińskiej legendzie minuskułą gotycką znajduje się następujący zapis: s(igillum) iohannis gastoldi¹⁸⁸. Sądząc po stylu oraz rozmiarze, tłok pieczętny może sięgać czasów horodelskich. Drugą pieczęć z zielonego wosku o średnicy 22 mm Gasztołd przywiesił przy liście poręczającym z 26 XII 1431¹⁸⁹, drugą pieczęć z zielonego wosku z tego samego tłoku przywiesił do dokumentu grodzieńskiego z 15 X 1432 (patrz s. 479. il. 8). Herb jest analogiczny, w zapisanej na pasku minuskułą gotycką łacińskiej legendzie wskazane jest imię właściciela oraz miejscowość: s(igillum) i(o)hannis de sgorainy(?)¹⁹⁰. Trzecią pieczęć z naturalnego wosku, o średnicy 21 mm przywiesił do dokumentu grodzieńskiego z 27 II 1434. Na niej w rozciągniętym czworoboku, na górze i na dole wnikającym w pole legendy, przedstawiona jest pochylona tarcza gotycka ze wspomnianą figurą herbową, nad tarczą umiejscowiony jest hełm ze skrzydłem oraz, prawdopodobnie labrami z liści akantu. Łaciński tekst, zapisany minuskułą gotycką, bardziej wyraźny jest jedynie w pierwszej części legendy: s(igillum) dom(ini) ioh(hann)is | de..... (patrz s. 480, il. 9)¹⁹¹. Jest to jeden z pierwszych herbów w heraldyce bojarów litewskich, na którym wyraźnie przedstawione zostały obie części herbu – tarcza z figurą herbową oraz hełm z klejnotem i pozostałymi atrybutami. Zdaniem W. Semkowicza, przy dokumencie z 1436 r. zawieszona jest czwarta pieczęć Jana Gasztołda. Na tarczy przedstawiona jest łękawica, nad tarczą znajduje się hełm z połową lwa, który w łapach trzyma wspomnianą figurę herbową¹⁹². Oskar Halecki odkrył jeszcze kilka dokumentów pieczętowanych przez J. Gasztołda. Jedną z pieczęci w r. 1442 poświadczył akt przymierza między Kazimierzem Jagiellończykiem a hospodarem mołdawskim¹⁹³, pozostałymi czterema pieczętował w l. 1452–1455 listy do wielkiego mistrza Zakonu Krzyżackiego. Badacz zadowolił się jedynie wspomnieniem o herbie, nie skomentował natomiast

¹⁸⁸ DPM, s. 90, nr. 108.

¹⁸⁹ AGAD, perg. 4452, 2 pieczęć; CE, t. 1, cz. 1, s. 71–72, nr 75.

¹⁹⁰ AU, nr 55, s. 78, 20 pieczęć, publikowana: W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 95.

¹⁹¹ AU, nr 61, s. 100, 11 pieczęć; publikowana: W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 95.

¹⁹² W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 96. Pieczęć ta według autora znajdowała się w AGAD, dok. 721/419; przedstawienie nie jest znane, bowiem nie udało się określić obecnej lokalizacji dokumentu.

¹⁹³ Według autora umowa zachowana: AGAD, AR, dz. 1, perg. 240.

ani jego wyglądu, ani szczegółów¹⁹⁴. Dlatego nie jesteśmy w stanie powiedzieć, czy pieczęcie te reprezentują któryś z tutaj omówionych, czy jeszcze jeden, nieznanany dotychczas, typ pieczęci. Nie odnosząc się do innych rodów tego herbu, należy zaznaczyć, że wpływy oraz rozrodzenie Gasztołdów, jak też przyjęcie przez Jana Gasztołda herbu Awdaniec, swoim kształtem zbliżonego do miejscowo używanych znaków linearnych, znacząco wpłynęły na rozpowszechnienie łękawicy na Litwie. Z innego punktu widzenia symbole, które pojawiły się na miejscu, z łatwością zostały później przekształcone w herb Awdaniec lub jego odmiany¹⁹⁵.

31 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z herbem Łodzia (zob. załącznik 1, il. 2)¹⁹⁶. Herb ten przyjął Miczus Wilczkowicz. Ze strony polskiej ród herbowy reprezentował kasztelan poznański Mościc ze Stęszewa (patrz 1 tabela). Do dokumentu bojarów litewskich została przywieszona najpewniej pieczęć Miczusa Wilczkowicza, bowiem swoją pieczęć przywiesił też do dokumentu szlachty polskiej (nr 32, tamże więcej na jego temat).

32 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z herbem Szreniawa (*Srineua*); figura skierowana w lewy róg tarczy (zob. załącznik 1, il. 2)¹⁹⁷. Herb Szreniawa przyjął Jadat (*Jadath*). Ze strony polskiej do Horodle przybył kasztelan zawichojski Jan z Łańcuchowa (i Grodziny), który przywiesił swoją pieczęć do dokumentu szlachty polskiej (nr 7). Więcej wiadomości dotyczących Jadata nie mamy¹⁹⁸. Wzmiankowany w połowie XV w. Wołczko Jadatowicz miał być jego synem, który w zastępstwie ojca przywiesił pieczęć prawdopodobnie do dokumentów obu stron (szczegóły na ten temat zob. pieczęć 44 dokumentu szlachty polskiej).

33 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z herbem Wężyk (*Vęnzik*) (zob. załącznik 1, il. 2)¹⁹⁹. Podkreślić należy, że reprezentant polskiego rodu herbowego Wężyków nie jest wspomniany w aktach horodelskich. Wiadomo natomiast, że herb Wężyk od nieznannej w aktach osoby przyjął Koczan Sukowicz (*Konczanus Sukowicz, Koczan Succowicz*). Możliwe, że on przywiesił też pieczęć. Nieobecność Polaków pozwala na przypuszczenie, że również ta osoba została

¹⁹⁴ O. Halecki, *O początkach szlachty i heraldyki na Litwie*, s. 202–203; por. *Regesta*, cz. 1, s. 733, nr 11294 (1452); s. 803, nr 12336 (1453).

¹⁹⁵ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 16–20.

¹⁹⁶ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 24, nr 83; AU, nr 50, s. 56, 31 pieczęć.

¹⁹⁷ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 24, nr 84; AU, nr 50, s. 56, 32 pieczęć.

¹⁹⁸ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 99–100.

¹⁹⁹ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 25, nr 85; AU, nr 50, s. 56, 33 pieczęć.

przyjęta do herbu Wężyk jeszcze przed Horodłem. Więcej danych dotyczących Koczana Sukowicza oraz przyjętego przez niego herbu Wężyk w XV w. nie mamy²⁰⁰. Natomiast w XVI w. można znaleźć wiele rodzin litewskich, które w swoich herbach używały motywu węża. Otóż w r. 1568 w powiecie lidzkim Sebastian Treckiak przedstawił jedynie węża²⁰¹, w r. 1583 w powiecie kowieńskim Walenty Skirmunt – węża z koroną z dwoma sercami po obu bokach²⁰², w r. 1596 na Żmudzi Mikołaj Burba – trzy węże, dwa przedstawił jeden obok drugiego w pozycji słupa, trzeciego pełzającego w dolnej części tarczy²⁰³, Wawrzyniec Łuszczyk w Gieranonach w r. 1539 posiadał pieczęć z dwoma wężami, którzy patrzą na siebie w pozycji słupa²⁰⁴, natomiast po trzech latach jego syn Wojciech posiadał pieczęć z dwoma wężami pełzającymi jeden nad drugim²⁰⁵. Jeżeli na pieczęci Sebastiana Treckiaka przedstawiony wąż przypomina horodelski herb Wężyk, to wszystkie pozostałe niewątpliwie są pochodzenia miejscowego. Pamiętając o szczególnie popularnym kulcie węża na Litwie, nie możemy odrzucić wpływu jego wyobrażenia na miejscową heraldykę²⁰⁶.

34 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z herbem Dołęga (*Dolenga*) (zob. załącznik 1, il. 2)²⁰⁷. W aktach horodelskich przedstawiciel rodu herbowego Dołęga nie jest wspomniany. Można sądzić, że Litwina Monstwilda mógł adoptować sędzia ziemski Andrzej z Wierzbicka, który najprawdopodobniej przywiesił swoją pieczęć do dokumentu szlachty polskiej (nr 43). Więcej wiadomości na temat Montswilda (*Monstwyld*, *Monstwyld*, *Monstwid*) nie zachowało się, tak więc również on, zdaniem W. Semkowicza, prawdopodobnie był Żmudziem²⁰⁸. Do połowy XVI w. nie ma żadnych danych o tym, żeby ktokolwiek na Litwie posiadał herb Dołęga. Zaczyna on rozpowszechniać się dopiero w drugiej połowie wieku wraz z przybywającymi na Litwę polskimi rodzinami²⁰⁹. Wtedy w powiecie nowogródzkim pojawił się Andrzej Janowicz Mostwił (*Андрей Янович Маставил*), który w 1568 r. pieczętował się herbem Dołęga²¹⁰. Czy Mostwił był

²⁰⁰ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 135; E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 197.

²⁰¹ LVIA, f. 598, ap. 1, b. 773, l. 5, 1 pieczęć.

²⁰² LVIA, f. 117, ap. 1, b. 206, l. 7, 4 pieczęć.

²⁰³ LVIA, f. 1238, ap. 1, b. B-15, l. 18^v.

²⁰⁴ AGAD, tzw. ML, dz. IV B, nr 24, K. 39, 1 pieczęć.

²⁰⁵ Ibidem, l. 40, 1 pieczęć.

²⁰⁶ E. Rimša, *Heraldika*, s. 122; E. Rimša, *Heraldry*, s. 124.

²⁰⁷ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 25, nr 86; AU, nr 50, s. 56, 34 pieczęć.

²⁰⁸ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 125–126; por. E. Banionis, *Lietuvos bajorai*, s. 197.

²⁰⁹ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 41–43; por. A. Цітоў, *Пячаткі*, s. 68, il. 68.

²¹⁰ A. Цітоў, *Пячаткі*, s. 77, il. 125.

potomkiem Monstwilda, czy po prostu nastąpiła zbieżność brzmienia nazwiska, nie sposób rozstrzygnąć.

35 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z herbem Korab (*Coramb*) (zob. załącznik 1, il. 2)²¹¹. W aktach horodelskich nie ma żadnych danych na temat Polaków herbu Korab, nie wspomina się również o Litwinie, który przyjąłby ten herb. Nie wiadomo do kogo on należał, bowiem z jedynej wzmianki J. Zamoyskiego nie sposób tego ustalić. Poza tym zachowany materiał pozwala sądzić, że do drugiej połowy XVI w. szlachta litewska nie używała herbu Korab. Po raz pierwszy w znanych nam źródłach spotykamy ten herb w r. 1564 w Wilkomierzu, na pieczęci odcisniętej przez niejakiego Jerzego Bartłomiejowicza²¹². Pochodzenie herbu też pozostaje niejasne. Więcej posiadaczy herbu Korab pojawia się pod koniec tego stulecia, jednak prawie wszyscy z nich to Polacy, którzy przesiedlili się na Litwę²¹³.

36 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z herbem Bogoria (zob. załącznik 1, il. 2)²¹⁴. Z przedstawionej ryciny oraz śladów pieczęci, według W. Semkowicza, wydaje się jasne, że niniejsza pieczęć jest identyczna do tej, która jest przywieszona do dokumentu szlachty polskiej (nr 39). Początkowo autor sądził, że pieczęć ta zgodnie z legendą (s marci dnacold) należała do niejakiego Marka z Nakola. Jednak później przyznał się, że takie odczytanie legendy jest bardziej niż wątpliwe i wciąż pozostaje niejasne, do kogo ta pieczęć należała²¹⁵. Niemniej jednak inni autorzy, sugerując się legendą, skłonni są przypisać tę pieczęć szerzej nieznanemu Polakowi Marcinowi²¹⁶. W Horodle herb Bogoria otrzymał Stanisław Wiszygin (*Wissigin*), bez wątpienia, zdaniem W. Semkowicza, Żmudzin²¹⁷. Tymczasem w źródle, na podstawie którego wysuwa swoje wnioski W. Semkowicz, mowa jest o Wiszyginie zamordowanym jeszcze przed 1409 r.²¹⁸ W ten sposób w XV w. ani o Stanisławie Wiszyginie, ani o przyjętym przez niego herbie wiadomości więcej nie ma. W XVI w. dwie rogaciny na Litwie zazwyczaj były przedstawiane

²¹¹ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 25, nr 87; AU, nr 50, s. 56, 35 pieczęć.

²¹² LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 487, l. 76^v, 1 pieczęć.

²¹³ W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 91–92.

²¹⁴ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 25, nr 88; AU, nr 50, s. 56, 30 pieczęć.

²¹⁵ W. Semkowicz, *Braterstwo*, s. 445. Por. W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 126.

²¹⁶ A. Sochacka, *Możnowładcy*, s. 126.

²¹⁷ W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, s. 126; por. Z. Wdowiszewski, *Ród Bogorjów*, s. 61–63.

²¹⁸ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitās*, s. 73; por. V. Almonaitis, *Kaltinėny*, s. 90.

za pomocą linii, poza tym były najczęściej ze sobą złączone, skrzyżowane jednym lub kilkoma krzyżami. Część takich figur, podobnie jak inne strzały, mogły być pochodzenia miejscowego. Znajdujemy je nawet w okresie późniejszym na pieczęciach znanego ruskiego rodu Wołowiczów, pochodzącego z okolic Grodna. Dwie złączone strzały w r. 1551 przedstawiał również pisarz nadworny oraz kasztelan grodzieński Eustachy Wołowicz²¹⁹, w r. 1554 kasztelan grodzieński Grzegorz Wołowicz²²⁰ itd. W heraldyce Wołowiczów takie przedstawianie zachowało się do pierwszej połowy XVII w., aczkolwiek niektórzy przedstawiciele tego rodu, którzy mieli bliższe powiązania z dworem monarszym oraz kulturą polską, postarali się o zamianę znaków liniowych na dwie rogaciny. Jako jeden z pierwszych dokonał tego pisarz litewski Hieronim Wołowicz, który przedstawił na pieczęci 1589 r. dwie rogaciny, tak jak były one pokazane w herbie Bogoria²²¹. Później Wołowiczowie utworzyli imponującą legendę o swoim pochodzeniu od horodelskiego Stanisława Wiszygina²²², nierzadko powtarzaną do dnia dzisiejszego.

37 pieczęć (brak)

6. Według J. Zamoyskiego za jego czasów istniała pieczęć z herbem Kornic, który J. Zamoyski nazywa *Biessouie*. Zdaniem J. Szymańskiego imię herbu *Bies* (według J. Zamoyskiego *Biessoui*) może być tworem nie średniowiecznym, lecz z XVI w.²²³ Badacze twierdzą, że odrysowany herb w rękopisie J. Zamoyskiego jest identyczny z tym, który był przedstawiony na pieczęci znajdującej się przy dokumencie szlachty polskiej (nr 42), a która należała do Świętosława z Piotrowic (zob. załącznik 1, il. 2)²²⁴. Ród herbu Kornic w dokumentach horodelskich nie jest wpisany, nieznani są też Litwini posiadacze tego herbu (patrz 1 tabela). Również później nie ma żadnych wiadomości o tym, żeby ktokolwiek na Litwie używał tego herbu.

Tłumaczenie *Greta Lemaite-Deprati*

²¹⁹ AGAD, AR, dz. VIII, nr 24, pudło 2, s. 16, 3 pieczęć.

²²⁰ НГАБ, ф. 694, оп. 4, д. 1336, т. 1, л. 287, 4 pieczęć; por. A. Цігоў, *Пячаткі*, s. 65, il. 51.

²²¹ LVIA, f. 1276, ap. 1, b. 78, l. 29, 2 pieczęć.

²²² W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa*, s. 28; K. Niesiecki, *Herbarz*, t. 9, s. 414; por. A. Boniecki, *Poczet*, s. 318–384.

²²³ J. Szymański, *Herbarz*, s. 160.

²²⁴ Por. *Jana Zamoyskiego notaty*, s. 25, nr. 89. W rękopisie J. Zamoyskiego jest rysunek herbu niepublikowany przez F. Piekosińskiego; AU, nr 50, s. 56, 37 pieczęć.

1413 M. LENKIJOS KARALIAUS VLADISLOVO JOGAILOS IR LIETUVOS DIDŽIOJO KUNIGAİKŠČIO ALEKSANDRO VYTAUTO DOKUMENTŲ ANTSPAUDAI

*Edmundas Rimša,
Jan Wroniszewski*

Buvo du vienodo turinio dokumentai, vienas skirtas Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei, kitas – Lenkijos Karalystei. Jų likimas toks pat, kaip Lietuvos bajorų ir Lenkijos šlėktų dokumentų. Lenkijai skirtas dokumentas išliko iki mūsų dienų (BCz., perg. 300, žr. p. 484), Lietuvai, kadaise saugotas Nesvyžiaus Radvilų archyve (perg. 175), – pražuvo Antrojo pasaulinio karo metais arba po jo Varšuvoje. Prie abiejų dokumentų buvo Lenkijos karaliaus Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto sosto antspaudai, Lietuvai skirtame dokumente prastesnės būklės, vietomis ištrinti¹. Skelbiami antspaudai – iš iki mūsų dienų išlikusio Lenkijai skirto dokumento.

1 antspaudas (žr. p. 477, il. 1)

1. Vladislovas Jogaila, 1377–1386 m. Lietuvos didysis kunigaikštis, 1386–1434 m. Lenkijos karalius, 1386–1434 m. aukščiausias (*supremus*) Lietuvos kunigaikštis, † 1434 05 31 (J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, s. 124–131).

2. **s(igillum) wladislaus dei gra(tia) rex polonie n(er) no(n) t(er)raru(m) cracouie sa(n)dominie syradie la(nci)cie cupauie litwanie p(ri)nceps sup(re)m(us) pomoranie russieq(ue) d(omi)n(us) et he(re)s et t(etera)**².

Legenda įrašyta palei kraštą gotikinėmis mažosiomis raidėmis.

3. Antspaudo vaizdujyje, aštuonių lankų taisyklingoje rozetėje – karaliaus majestotinė figūra, sėdinti soste su suoliuku po kojomis ir aukšta atkalte su baldakimu viršuje. Karalius vaizduojamas su karūna ant galvos ir ilgu skeptru dešinėje rankoje. Kairėje rankoje, pakeltoje iki krūtinės, karalius laiko valdžios obuolį su kryžiumi viršuje. Ant valdovo pečių po kaklu užsegta apsiaustas, po juo – aptemptas švarkas ir tokios pat kelnės. Apjuostas riterišku diržu iš masyvių grandinių. Sosto atkalte

¹AU, nr 51, s. 60.

²Legenda pagal: Z. Piech, *Monety, pieczęcie i herby*, s. 45. Kitaip iššifruota – žr. DPM, s. 21: **s(erenissimus) wladislaus dei gra(tia) rex polonie n(er) no(n) t(er)raru(m) cracouie sa(n)dom(ir)ie syradie la(nci)cie cupauie litwanie p(ri)nceps sup(re)m(us) pomoranie russieq(ue) d(omi)n(us) (e)t h(er)es (e)t t(etera)**.

dengia rombais puoštas audinys su heraldiniu ereliu kiekviename iš jų. Iš abiejų valdovo pusių audinį laiko du iki pusės matomi ginklanešiai. Priekinė sosto dalis dekoruota raiziniiais, baldakimą sudaro vieni kitus keičiantys vimpergai ir pinakliai. Soste sėdintį valdovą supa septynių herbinių skydų vainikas, iš kurių šešis (visus, išskyrus vieną, po karaliaus pėdomis) laiko stovinčios už jų angelų figūros. Ant skydų kryžmine tvarka pavaizduoti herbai: Baltas Erelis, Vytis, Didžiosios Lenkijos herbas, Sandomiro žemės herbas, Kujavų linijos Piastams priklausančių žemių (Kujavų, Lenčicos ir Sieradzės) herbas, Dobrynės žemės herbas, Rusios herbas.

4. Antspaudas apvalus, 122 mm skersmens, vaškas natūralus, prikabinatas prie pergamento raudona-balta šilkinė virvute, išliko geros būklės.

5. **Literatūra:** Z. Piech, *Monety, pieczęcie i herby*, s. 44–48; *DPM*, s. 21–22 (abiejuose darbuose ankstesnė literatūra).

6. Majestotinis antspaudas naudotas 1388–1433 m. (I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 51).

2 antspaudas (žr. p. 477, il. 2)

1. **Vytautas Aleksandras**, Lietuvos didysis kunigaikštis 1492–1430, † 1430 10 27 (Z. Ivinskis, Vytautas Didysis, p. 373–390; I. Jonynas, *Lietuvos didieji kunigaikščiai*, p. 127–128 ir kt.; J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, s. 207–211).

2. *sigillum alexandri alias witowdi magni ducis lithwanie d(omi)ni russie et cetera.*

Legenda įrašyta mažosiomis gotikinėmis raidėmis palei antspaudo kraštą tarp dviejų storų profiliuotų linijų, iš kurių vidinė nuo legendos pusės atskirta plona linija. Legenda pradedama kryželiu bei penkialapiu žiedeliu apskritimo viduryje. Tokie pat žiedeliai sudėti tarp žodžių ir legendos pabaigoje, tik čia jie, atrodo, iš šonų apsupti smulkiu augaliniu ornamentu, be to, prieš paskutinį žodį padėtas šiek tiek į viršų pakeltas dvitaškis.

3. Vaizduojamas ant puošnaus gotikinio suolo (sosto) su pagalvėle vaizduojamas sėdintis kunigaikštis. Jis dėvi prabangų su perelina iki žemės nusidriekusi klostytą apsiaustą. Valdovo krūtinę, atrodo, dengia šarvai, avi šarvuotą apavą. Ant galvos kunigaikštiška karūna, iš po kurios išlindę ilgi plaukai. Valdovas dešine šiek tiek sulenkta ranka laiko ties juosmeniu kalaviją, nukreiptą į viršų, kita per alkūnę sulenkta ir į viršų pakelta ranka – prie galvos vėlyvosios gotikos skydą. Jame vaizduojamas Lietuvos raitelis, laikantis atgal atmestose rankoje galvos link nukreiptą trumpą kalaviją, kaire – pavadį. Ant žirgo nugaros, atrodo, sujuosti diržai, uodega nusvirusi į apačią (kiti dalykai neaiškūs). Be raitelio, kunigaikštį lydi dar trys vėlyvosios gotikos skydai. Jam iš dešinės, viršuje, vaizduojamas Voluinės heroldinis kryžius, po juo – Smolensko žemės lokys, einantis į kairę. Kitoje pusėje, po raiteliu, – Trakų kunigaikštystės šarvuotas riteris su smailiu šalmu ant

galvos. Jis dešinėje rankoje laiko prieš save stačią ietį, o kaire remiasi į didelį suapvalintais kampais stačiakampio formos skydą su išilginiu iškilimu per vidurį. Aplink valdovą likęs tuščias laukas užpildytas kryželiais ir minėtais penkialapiais žiedeliais apskritimuose. Visą kompoziciją palei legendą supa dantytas gotikinis ornamentas, kurio smaigaliai užsibaigia kryželius primenančiais trilapiais.

4. Antspaudas apvalus, apie 105 mm skersmens; vaškas natūralus; raudonų siūlų raištis išblukęs; kiauto ir antspaudo kraštai aprtrupėję, apačioje kairėje (heraldiškai) dalies antspaudo trūksta.

5. **Publ.:** K. Stronczyński, *Wzory pism dawnych*, [t. 1], [nr 92], il. 4, antspaudo piešinys; *ZPL*, s. I; tabl. I, a (K. W. Kielisiński raižinys, toliau – K.W.K.); *Album K.W. Kielisińskiego*, tabl. I; F.A. Vossberg, *Siegel des Mittelalters*, S. 41–42; Taf. 22, b (K.W.K.); *Lites ac res*, t. 1, tarp 1 ir 2 dalies (K.W.K.); T. Schiemann, *Rußland, Polen und Livland*, Bd. 1, S. 545 (K.W.K.); W. Semkowicz, Materjały do sfragistyki litewskiej, s. 23 (liejinys); I. Jonynas, Vytauto ženklas, p. 34 (K.W.K.) (Perspausdinta: I. Jonynas, *Lietuvos didieji kunigaikščiai*, p. 186 (K.W.K.); M. Gumowski, Pieczęcie książąt litewskich, s. 720–721; tabl. V, 34 (trynės); A. M. Račkus, Vytauto Didžiojo antspauda, p. 72 (K.W.K.); A. M. Račkus, Vytauto Didžiojo antspaudas, p. 3 (K.W.K.); W. Semkowicz, *Sfragistyka Witolda*, s. 20, il. 6 (liejinys); *Lietuvos istorija*, p. 118 (K.W.K.); K. J. Karys, *Senovės lietuvių pinigai*, p. 138, fig. 38 (K.W.K.); *Grunwald: 550 lat chwały*, s. 30 (1413 ir K.W.K.); Z. Ivinskis, Vytutas Didysis, p. 375 (K.W.K.); M. Gumowski, *Handbuch der polnischen Siegelkunde*, S. 66; Taf. XXXII, 328 (trynės); B. Dundulis, *Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo*, įklija (K.W.K.); M. Gumowski, *Handbuch der polnischen Heraldik*, Taf. XX, b; K. J. Karys, *Numizmatika*, p. 9, il. 2 (K.W.K.); *Historia dyplomacji polskiej*, il. 35 (1413), 36 (1413 dokumentas su antspaudu); Z. Piech, *Mitra książęca*, s. 32, ryc. 21 (liejinys); J. Łojko, Chorągwie polskie i litewskie, s. 147, il. 2 (liejinys); J. Pfitzner, *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas*, 4-as viršelis (K.W.K.); J. Krzyżaniakowa, J. Ochmański, *Władysław II Jagiello*, įklija po 96 psl. (K.W.K.); Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, A. Kuncėvičius, *Lietuvos istorija iki 1795 metų*, p. 148, 22 pav. (liejinys); *Lietuvos heraldika* (tas pat anglų kalba: *The heraldry of Lithuania*), kn. 1, p. 10 (liejinys); K. Baczkowski, *Dzieje Polski*, s. 77, ryc. 56; 107 (1413 dokumentas su antspaudu); W. Fabijański, *Odlewy metalowe pieczęci*, tabl. XXX, 73; E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, p. 203 (K.W.K.); A. Ціроў, *Сфрагістыка і геральдыка Беларусі*, с. 137 (K.W.K.); J. Długoss, *Annales*, p. 11 (liejinys); *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas*, p. 14 (K.W.K.); Z. Piech, *Herrscher und Staat*, S. 36. Abb. 2 (liejinys); *Monarchia Jagiellonów*, s. 24 (1413), 25 (1413 kartu su dokumentu); Z. Piech, *Monety, pieczęcie i herby*, s. 94, il. 13 (liejinys); *DPM*, s. 22, il. 2 (1422); E. Rimša, *Heraldika*, p. 59, il. 114

(liejinys); A. Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija*, p. 131 ir 142 (1413), 143 (1413 ir 1422 kartu su dokumentais), 156 (1412 ir K.W.K.), 274 (1413); E. Rimša, *Heraldry*, p. 61, il. 114 (liejinys); *БКЛЭ*, т. 1, с. 447 (K.W.K.), 496 (1413 kartu su dokumentu); *Lietuvos heraldika* (tas pat anglų kalba: *The heraldry of Lithuania*), 2008, p. 16 (liejinys); A. Rachuba, J. Kiaupienė, Z. Kiaupa, *Historia Litwy*, s. 166, il. 25 (liejinys); G. Zujienė, *Insignijos ir ceremonialas*, p. 41, il. 2 (liejinys); J. Kiaupienė, R. Petrauskas. *Lietuvos istorija*, p. 35, il. 7 (liejinys); p. 359, il. 109 (1413 kartu su dokumentu); *Lietuva senuosiuose istorijos šaltiniuose*, p. 84–85, il. 30 (1422 kartu su dokumentu); *Lietuvos sakralinė dailė*, p. 78, kat. I.I.32 (1422 kartu su dokumentu); M. Белямук, Вялікі князь Вітаўт і ягоная маестатная пячатка, с. 137 (K.W.K.); R. Jaworski, M. Hlebionek, Zbiory sfragistyczne Kazimierza Stronczyńskiego, s. 236, il. 6 (sinkografija); О. Однороженко, *Руські королівські*, с. 199, № 27 (piešinys); *Україна: литовська доба*, с. 54 (1413); A. Gurskas, *Kaligrafijos ir šrifto pagrindai*, p. 244, 6 pav. (1413 kartu su dokumentu); M. Jučas, *Vytautas Didysis*, p. 82 (1422 kartu su dokumentu); *Kaip tai atsitiko Didžiąjame mūšyje*, p. 88 (K.W.K.), 178 (liejinys), 104 (1422), 287, nr. 7 (1422 kartu su dokumentu).

Aprašas ir kiti paminėjimai: *CD*, p. 110, nr. 90; T. Czacki, *O litewskich i polskich prawach*, s. 73, przypis 347; *Index*, Theil 1, S. 228–229, Nr. 1019; F. M. Sobieszczański, *Wiadomości historyczne o sztukach pięknych*, s. 201; *Zbiór pamiętników do dziejów polskich*, s. 15–16; *СГЧА*, с. 52, № 39; *Skarbiec diplomatów*, s. 7, nr 978; 18, nr 1025; 106, nr 1491; K. Stronczyński, Kilka słów o dawnych pieczęciach, s. 390; K. Stronczyński, *Pobieżny przegląd pieczęci*, p. 25; *CEV*, p. 794, nr. 1321; E. Diehl, Uzupełnienie do sfragistyki, kol. 113; *CE*, t. 3, p. 504, nr. 5; F. Piekosiński, *Heraldyka*, s. 390; W. Semkowicz, O litewskich rodach, 1913, nr 11–12, s. 181, przypis 6; 1989, s. 16, przypis 25; W. Semkowicz, Przywileje Witolda dla Moniwida, s. 256–257, nr 4; W. Semkowicz, Nieznane nadania Witolda, s. 850–851, nr 1; *AU*, s. 60, nr 51; 150, nr 84; K. Chodyncki, *Książę litewski na Kujawach*, s. 8; E. Weise, *Die Staatsverträge*, S. 157, Nr. 154; *KDKDW*, s. 133, nr 109; *Regesta*, Pars 2, p. 246, nr. 2162; K. Dziwik, *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Polskiej Akademii Nauk*, s. 12, nr 34; 18, nr 51; В.П. Даркевич, Н.А. Соболева, О датировке литовских монет, с. 91; W. Szelińska, J. Tomaszewicz, *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich*, s. 138, nr 322; 143, nr 331; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 61, 63; *Vitoldiana*, p. 70, nr. 70; 74, nr. 73; 86, nr. 90; В.В. Румянцева, *Эмблемы земель и гербы городов*, с. 33; Г.А. Козубовський, *Сіверські монети*, с. 14; О. Огнева, Сфрагистика та нуизматика про герб Волині, с. 58; E. Rimša, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudų vaškas, p. 6; T. Krejčík, *Pečet' v*

kultūre strėdovėku, s. 121; L. Skurvydaitė, Lietuvos valdovo titulas, p. 19–20, 22, 25, 22 nuoroda; P. Pokora, Rysunki pieczęci Kajetana Wincentego Kielisińskiego, s. 448, nr 418; 465, nr 20.

6. Naudotas 1407–1430 m. Legenda rekonstruota iš visų žinomų išlikusių egzempliorių³. Be originalų, išliko keletas kopijų⁴, taip pat Krasinskių bibliotekoje per karą pražuvusio 1407 01 13 dokumento ir antspaudo (perg. 63) negatyvai bei nuotraukos⁵ ir kitos reprodukcijos⁶.

³ *BCz.*, perg. 289 (1412); *BPAU*, perg. 22 (1416), 31 (1430); *GStA PK*, XX. Hauptabteilung, Schiebl. 109, Nr. 68 (1422).

⁴ *BCz.*, Liejiniai, nr 1346 (galvaninė kopija, 1422), 4904 (gipsas); *BO*, sygn. inw. 32 (žalvario liejinys); *MNW*, NPO 10713 MN (žalvario liejinys); *ZNPH UJ*, D 442 (žalvario liejinys).

⁵ *LMAVB*, f. 205–168, nr. 9–10.

⁶ *BKórn.*, sygn. Ao II 197 (K. W. Kielisińskiego piešinys, darytas iš metalo liejinio); A XXV 2103; A LVII 4210; Ax LII 3000, l. 22; C IV 663 (K. W. Kielisińskiego akvafortai); *Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim*, sygn. MP–S/598 (cinkografija K. Stronczyńskiego rinkinyje).

PIECZĘCIE Z DOKUMENTÓW 1413 R. KRÓLA POLSKI WŁADYSŁAWA JAGIEŁŁY I WIELKIEGO KSIĘCIA LITEWSKIEGO ALEKSANDRA WITOLDA

*Edmundas Rimša i
Jan Wroniszewski*

Istniały dwa dokumenty o jednakowo brzmiącej treści. Jeden przeznaczony dla Wielkiego Księstwa Litewskiego, drugi dla Królestwa Polskiego. Spotkał je los podobny do losu dokumentu bojarów litewskich i dokumentu szlachty polskiej. Dokument wydany dla strony polskiej zachował się do naszych dni (BCz., perg. 300, ptarz s. 484), natomiast dla strony litewskiej, niegdyś przechowywany w archiwum Radziwiłłów w Nieświeżu (perg. 175) zaginął w Warszawie pod koniec drugiej wojny światowej. Do obu dokumentów były przywieszane pieczęcie majestatyczne króla Polski Jagiełły oraz wielkiego księcia litewskiego Witolda. Na dokumencie przeznaczonym dla Litwy pieczęcie były nieco gorszej jakości, miejscami nieczytelne¹. Publikuje się pieczęcie z dokumentu przeznaczonego dla Królestwa Polskiego, który zachował się do dzisiejszych czasów.

1 pieczęć (patrz s. 477, il. 1)

1. **Władysław Jagiello**, wielki książę litewski 1377–1386, król Polski 1386–1434, najwyższy (supremus) książę Litwy 1386–1434, + 31 V 1434 (J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław 1999, s. 124–131).

2. s(igillum) wladislaus dei gra(tia) rex polonie n(ec) no(n) t(er)raru(m) cracouir sa(n)domirie syradie la(nci)cie cuyauie litwanie p(ri)nceps sup(re)m(us) pomoranie russieq(ue) d(omi)n(us) et he(re)s et c(etera)².

Legenda zapisana minuskułą gotycką przy brzegu pieczęci.

3. W polu pieczęci, w ośmiołukowej regularnej rozecie postać króla w majestacie siedzącego na tronie z podnóżkiem, o wysokim zaplecku, zwieńczonym baldachimem. Król został ukazany w koronie na głowie z długim berłem, trzymanym w prawym ręku. W prawym ręku, uniesionym na wysokość piersi, król trzyma jabłko zwieńczone krzyżem. Ramiona władcy okrywa płaszcz, spięty pod szyją, nałożony na obcisły kaftan i nogawice. Przepasany jest pasem rycerskim

¹ AU, nr 51, s. 60.

² Odczyt na podstawie: Z. Piech, *Monety, pieczęcie i herby w systemie symboli władzy Jagiellonów*, Warszawa 2003, s. 45. Inny odczyt zob. *Dokumenty strony polsko-litewskiej*, s. 21: s(erenissimus) wladislaus dei gra(tia) rex polonie n(ec) no(n) t(er)raru(m) cracouie sa(n)dom(ir)ie syradie la(nci)cie cuyauie litwanie p(ri)nceps sup(re)m(us) pomoranie russieq(ue) d(omi)n(us) (e)t h(er)es (e)t c(etera).

złożonym z masywnych ogniwi. Zaplecek tronu pokrywa tkanina w rąby, z orłem heraldycznym w każdym z nich. Postać władcy flankują dwaj giermkowie, przedstawieni jako półpostacie podtrzymujące tkaninę. Ściana przednia tronu dekorowana jest maswerkami, zaś na baldachim składają się, na przemian, wimpergi i pinakle. Postać tronującego władcy otacza wieniec siedmiu tarcz herbowych, z których sześć (wszystkie z wyjątkiem jednej, umieszczonej pod stopami króla) podtrzymywanych jest przez umieszczone za nimi postaci aniołów. W tarczach znajdują się herby uporządkowane naprzemianlegle: Orzeł Biały, Pogoń, herb Wielkopolski, herb ziemi sandomierskiej, herb ziem należących do kujawskiej linii Piastów (Kujaw, ziemi łęczyckiej i sieradzkiej), herb ziemi dobrzyńskiej, herb Rusi.

4. Pieczęć okrągła o średnicy 122 mm, воск naturalny, przywieszona na jedwabnym sznurze czerwono-białym, stan zachowania dobry.

5. **Literatura:** Z. Piech, *Monety, pieczęcie i herby w systemie symboli władzy Jagiellonów*, Warszawa 2003, s. 44–48; *Dokumenty strony polsko-litewskiej*, s. 21–22 (w obu pracach starsza literatura).

2 pieczęć (patrz s. 477, il. 2)

1. **Witold Aleksander**, wielki książę litewski 1392–1430, † 27 X 1430 (Z. Ivin-skis, *Vytautas Didysis*, s. 373–390; I. Jonynas, *Lietuvos didieji kunigaikščiai*, s. 127–128 i in.; J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, s. 207–211).

2. sigillum alexandri alias witowdi magni ducis lithwanie d(omi)ni russie et cetera

Legenda zapisana minuskułą gotycką przy brzegu pieczęci, między dwoma grubymi, profilowanymi liniami, z których wewnętrzna od strony legendy jest oddzielona cienką linią. Legenda zaczyna się krzyżykiem oraz pięciolistnym kwiatkiem w środku pierścienia. Takie same kwiatki stawiane są między wyrazami oraz na końcu legendy, tylko tutaj wydają się otoczone drobnym ornamentem roślinnym, poza tym przed ostatnim wyrazem postawiony nieco do góry podniesiony dwukropek.

3. W środku, na ozdobnej gotyckiej ławie (tronie), z poduszką, przedstawiony jest siedzący książę. Ubrany jest w bogaty, sięgający ziemi płaszcz z peleryną, układający się w fałdy. Pierś władcy, zdaje się, jest okryta zbroją, obuty jest w zbrojne obuwie. Na głowie książęca korona, spod której widoczne są długie włosy. Władca w prawej, nieco zgiętej ręce na wysokości pasa trzyma miecz, skierowany ostrzem do góry, drugą, zgiętą w łokciu i podniesioną do góry ręką trzyma na wysokości głowy późnogotycką tarczę. Na niej widoczna jest Pogoń litewska – jeździec trzymający w podniesionej ręce krótki miecz, skierowany w stronę głowy, w lewej ręce trzyma lejce. Na grzbiecie konia, zdaje się, że są założone pasy, ogon opada na dół (inne szczegóły nie są wyraźne). Poza Pogonią księcia otaczają jeszcze trzy tarcze późnogotyckie. Po jego prawej stronie, na

górze, przedstawiony jest heraldyczny krzyż wołyński, pod nim – niedźwiedź ziemi smoleńskiej, skierowany w lewo. Po drugiej stronie, pod Pogonią – pieszy rycerz księstwa trockiego w zbroi i w hełmie z ostrzem na głowie. W prawej ręce trzyma on przed sobą postawiony oszczep, a lewą ręką opiera się o wielką tarczę w kształcie prostokąta z zaokrąglonymi kątami, pośrodku tarczy jest podłużna wypukłość. Dookoła władcy pozostawione puste pole jest wypełnione krzyżykami oraz wspomnianymi pięciolistnymi kwiatkami w pierścieniach. Całą kompozycję obok legendy otacza gotycki zębaty ornament, którego ostrza są wykończone trójlistkami przypominającymi krzyżyki.

4. Pieczęć okrągła o średnicy około 105 mm; wosk naturalny; sznurek z czerwonych nici wypłwiała; miska oraz brzegi pieczęci są wykruszone; na dole po lewej (heraldycznie) części pieczęci brakuje.

5. **Publ.** K. Stronczyński, *Wzory pism dawnych*, t.1, nr 92, il. 4, rysunek pieczęci; ZPL, s. I; tabl. I, a (sztych K. W. Kielisińskiego, dalej – K.W.K.): *Album K. W. Kielisińskiego*, tabl. I; F. A. Vossberg, *Siegel des Mittelalters*, s. 41–42; tabl. 22, b (K.W.K.); *Lites ac res*, t. 1, między częściami 1 a 2 (K.W.K.); T. Schiemann, *Rußland, Polen und Livland*, t. 1, s. 545 (K.W.K.); W. Semkowicz, *Materjały do sfragistyki litewskiej*, s. 23 (odlew); I. Jonynas, *Vytauto ženklas*, s. 34 (K.W.K.) (Przedruk: I. Jonynas, *Lietuvos didieji kunigaikščiai*, s. 186 (K.W.K.)); M. Gumowski, *Pieczęcie książąt litewskich*, s. 720–721; tabl. V, 34 (wcierki); A. M. Račkus, *Vytauto Didžiojo antspaudas*, s. 72 (K.W.K.); A. M. Račkus, *Vytauto Didžiojo antspaudas*, s. 3 (K.W.K.); W. Semkowicz, *Sfragistyka Witolda*, s. 20, il. 6 (odlew); *Lietuvos istorija*, s. 118 (K.W.K.); K. J. Karys, *Senovės lietuvių pinigai*, s. 138, fig. 38 (K.W.K.); *Grunwald: 550 lat chwały*, s. 30 (1413 oraz K.W.K.); Z. Ivinskis, *Vytautas Didysis*, s. 375 (K.W.K.); M. Gumowski, *Handbuch der polnischen Siegelkunde*, s. 66; taf. XXXII, 328 (wcierki); B. Dundulis, *Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo*, wklejka (K.W.K.); M. Gumowski, *Handbuch der polnischen Heraldik*, taf. XX, b.; K. J. Karys, *Numizmatika*, s. 9, il. 2 (K.W.K.); *Historia dyplomacji polskiej*, il. 35 (1413) 36 (1413, akt z pieczęcią); Z. Piech, *Mitra książęca*, s. 32, ryc. 21 (odlew); J. Łojko, *Chorągwie polskie litewskie*, s. 147, il. 2 (odlew); J. Pfitzner, *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas*, 4 okładka (K.W.K.); J. Krzyżaniakowa, J. Ochmański, *Władysław II Jagiełło*, wklejka po s. 96 (K.W.K.); Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, A. Kuncevičius, *Lietuvos istorija iki 1795 metų*, s. 148, ryc. 22 (odlew); *Lietuvos heraldika* (to samo w języku angielskim: *The heraldry of Lithuania*), k. 1, s. 10 (odlew); K. Baczkowski, *Dzieje Polski*, s. 77, ryc. 56; 107 (1413 akt z pieczęcią); W. Fabijański, *Odlewy metalowe pieczęci*, tabl. XXX, 73; E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, s. 203 (K.W.K.); A. Ціроў, *Сфрагістыка і геральдыка Беларусі*, s. 137 (K.W.K.); *Joannis Dlugossii Annales*, s. 11 (odlew);

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas, s. 14 (K.W.K.); Z. Piech, *Herrscher und Staat*, s. 36, Abb. 2 (odlew); *Monarchia Jagiellonów*, s. 24 (1413), 25 (1413 razem z dokumentem); Z. Piech, *Monety, pieczęcie i herby*, s. 94, il. 13 (odlew); DPM, s. 22, il. 2 (1422); E. Rimša, *Heraldika*, s. 59, il. 114 (odlew); A. Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija*, s. 131, 142 (1413), 143 (1413 i 1422 razem z dokumentami), 156 (1412 oraz K.W.K.), 274 (1413); E. Rimša, *Heraldry*, s. 61, il. 114 (odlew); БКЛЭ, t 1, s. 447 (K.W.K.), 496 (1413 razem z dokumentem); *Lietuvos heraldika* (to samo w języku angielskim: *The heraldry of Lithuania*), 208, s. 16 (odlew); A. Rachuba, J. Kiaupienė, Z. Kiaupa, *Historia Litwy*, s. 166, I. 25 (odlew); G. Zujienė, *Insignijos ir ceremonialas*, s. 41, il. 2 (odlew); J. Kiaupienė, R. Petrauskas, *Lietuvos istorija*, s. 35, il. 7 (odlew); 359, il. 109 (1413 razem z dokumentem); *Lietuva senosiuose istorijos šaltiniuose*, s. 84–85, il. 30 (1422 razem z dokumentem); *Lietuvos sakralinė dailė*, s. 78, kat. I.I.32 (1422 razem z dokumentem); М. Белямук, *Вялікі князь Вітаўт і ягоная маеэатная пячатка*, s. 136 (K.W.K.); R. Jaworski, M. Hlebionek, *Zbiory sfragistyczne Kazimierza Stronczyńskiego*, s. 236, il. 6 (сункография); О. Однороженко, *Руські королівські*, s. 199, nr 27 (rysunek); *Україна литовська доба*, s. 54 (1413); A. Gurskas, *Kaligrafijos ir šrifto pagrindai*, s. 244, 6 rys. (1413 razem z dokumentem); M. Jučas, *Vytautas Didysis*, s. 82 (1422 razem z dokumentem); *Kaip tai atsitiko Didžiąjame mūšyje*, s. 88 (K.W.K.), 178 (odlew), 104 (1422), 287, nr 7 (1422 razem z dokumentem).

Opis i inne wzmianki: CD, p. 110, nr 90; T. Czacki, *O litewskich i polskich prawach*, s. 73, przypis 347; *Index*, cz. 1, s. 228–229, nr 1019; F. M. Sobieszczański, *Wiadomości historyczne o sztukach pięknych*, s. 201; *Zbiór pamiątek do dziejów polskich*, s. 15–16; СГЧА, s. 52, nr 39; *Skarbiec diplomatów*, s. 7, nr 978; 18, nr 1025; 106, nr 1491; K. Stronczyński, *Kilka słów o dawnych pieczęciach*, s. 390; K. Stronczyński, *Pobieżny przegląd pieczęci*, p. 25; CEV, p. 794, nr 1321; E. Diehl, *Uzupełnienie do sfragistyki*, kol. 113; CE, t. 3, p. 504, nr 5; F. Piekosiński, *Heraldyka*, s. 390; W. Semkowicz, *O litewskich rodach*, 1913, nr 11–12, s. 181, przypis 6; 1989, s. 16, przypis 25; W. Semkowicz, *Przywileje Witolda dla Moniwida*, s. 256–257, nr 4; W. Semkowicz, *Nieznane nadania Witolda*, s. 850–851, nr 1; AU, s. 60, nr 51; 150, nr 84; K. Chodyncki, *Książę litewski na Kujawach*, s. 8; E. Weise, *Die Staatsverträge*, s. 157, nr 154; KDKDW, s. 133, nr 109; *Regesta*, cz. 2, s. 246, nr 2162; K. Dziwik, *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Polskiej Akademii Nauk*, s. 12, nr 34; 18, nr 51; В. П. Даркевич, Н. А. Соболева, *О датировке литовских монет*, s. 91; W. Szelińska, J. Tomaszewicz, *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich*, s. 138, nr 322; 143, nr 331; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie*, s. 61, 63; *Vitoldiana*, p. 70, nr 70; 74, nr 73; 86 nr 90; В. В. Румянцева, *Эмблемы*

земель и гербы городов, s. 33; Г. А. Козубовский, *Сіверські монети*, s. 14; О. Огнэва, *Сфрагистика та нумізматыка про герб Волині*, s. 58; E. Rimša, *Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės antspaudo vaškas*, s. 6; T. Krejčík, *Pečet' v kultuře středověku*, s. 121; L. Skurvydaitė, *Lietuvos valdovo titulas*, s. 19–20, 22, 25, 22 przypis; P. Pokora, *Rysunki pieczęci Kajetana Wincentego Kielisińskiego*, s. 448, nr 418; 465, nr 20.

6. Używana w l. 1407–1430. Legenda rekonstruowana ze wszystkich znanych zachowanych egzemplarzy³. Poza oryginałami zachowało się kilka kopii⁴, negatyw oraz zdjęcia dokumentu z 13 I 1407 i pieczęci, które zaginęły podczas wojny z Biblioteki Krasieńskich⁵, kilka reprodukcji⁶.

³ BCz., perg. 289 (1412); BPAU, perg. 22 (1416), 31 (1430); GStA PK, XX. HA, Schiebl. 109, nr 68 (1422).

⁴ BCz., Odlewy, nr 1346 (kopia galwanotypowa, 1422), 4904 (gips); BO, sygn. inw. 32 (odlew mosiężny).

⁵ BKór., f. 205–168, nr 9–10.

⁶ BPAU, sygn. Ao II 197 (Rysunek K. W. Kielisińskiego, odrysowany z odlewu metalowego); A XXV 2103; A LVII 4210; Ax LII 3000, l. 22; C IV 663 (akwaforty K. W. Kielisińskiego); *Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim*, sygn. MP-S/598 (cynkografia w zbiorach K. Stronczyńskiego).

ANTSPAUDŲ
IR DOKUMENTŲ NUOTRAUKOS
ZDJĘCIA PIECZĘCI
I DOKUMENTÓW

Pieczęcie przy dokumencie adopcyjnym polskiej szlachty z
1413 r.

1413 m. Lenkijos šlėktų adopcinio dokumento antspaudai

1. Mikołaja Trąby, arcybiskupa
gnieźnieńskiego / Gniezno arkivyskupo
Mikalojaus Trąbos

2. Wojciecha, biskupa krakowskiego /
Krokuvos vyskupo Alberto

3. Jadwigi z Leżenic / Jadvygos iš
Leženicų

4. NN herbu Poraj / NN Rožės herbo

5. Sędziwoja z Ostroroga, wojewody
poznańskiego / Poznanės vaivados
Sendzivojaus iš Ostrorogo

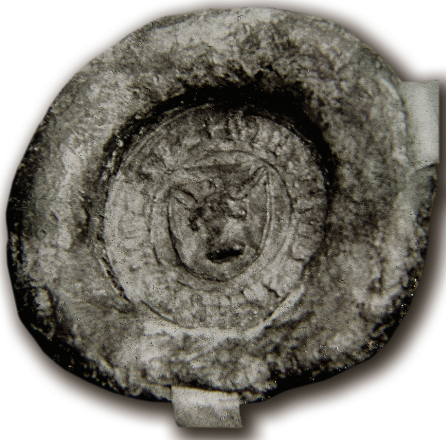
6. Jana Kuropatwy z Łańcuchowa i
Grodziny, kasztelana zawichojskiego /
Zavichosto kašteliono Jano Kuropatvos iš
Lancuchovo ir Grodzinos

7. Marcina Zaremby z Kalinowej,
kasztelana sieradzkiego / Sieradzės
kašteliono Martyno Zarembos iš Kalinovos

8. Piotra Szafranica, podkomorzego
krakowskiego / Krokuvos pakamario Petro
Szafraniceo

9. Jana z Bogumilowic, kasztelana
czechowskiego / Čehovo kašteliono Jano
iš Bogumilovicų

10. Dzierślawa ze Skrzyńska / Dzierślavo
iš Skšino

11. Jana ze Szczekocin, kasztelana
lubelskiego / Liublino kašteliono Jano iš
Ščekocino

12. Janusza z Tuliszkowa, kasztelana
kaliskiego / Kališo kašteliono Jonušo iš
Tuliškovo

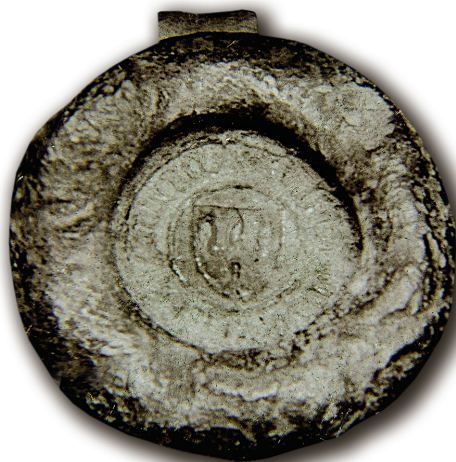
13. Stanisława Gamrata z Klimontowa,
kasztelana połanieckiego / Polonico
kašteliono Stanislovo Gamrato iš
Klimontovo

14. Floriana z Korytnicy, kasztelana
wiślickiego / Vislicos kašteliono Florijono
iš Korytnicos

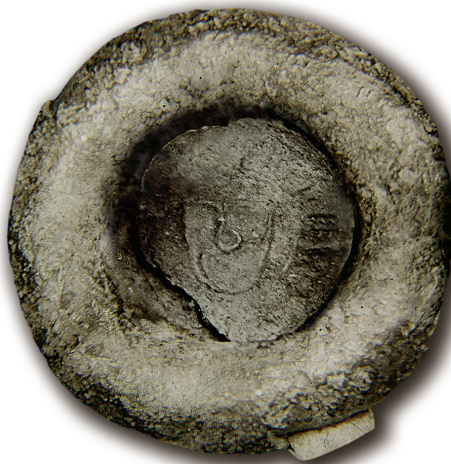
15. Jakuba z Rogoźna / Jokūbo iš
Rogožno

16. Andrzeja, prepozyta wrocławskiego /
Vloclaveko prepozito Andrejaus

17. Piotra Szyrzyka z Falkowa, podsędka
sandomierskiego / Sandomiro pateisėjo
Petro Szyrzyko iš Falkovo

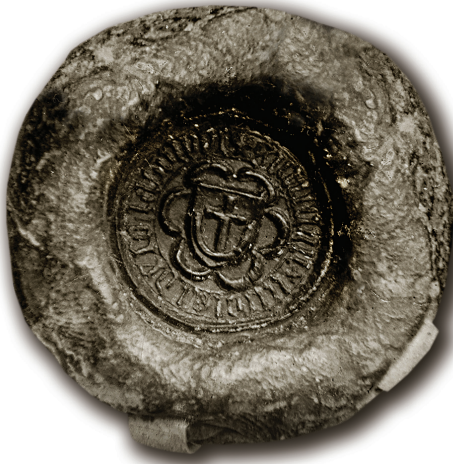
18. Mikołaja / Mikalojaus

19. Klemensa Wątróbki ze Strzelc /
Klemenso Wątróbkos iš Stšelcų

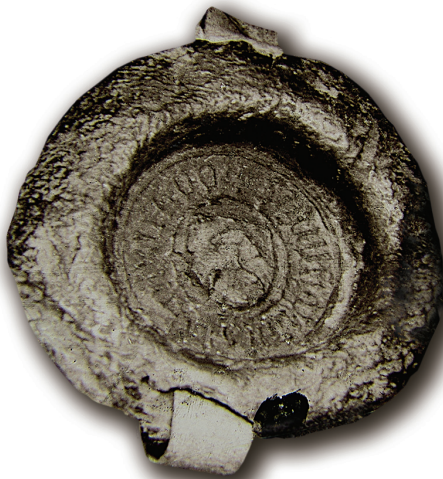
20. Macieja z Suchodolów, sędziego
lubelskiego / Liublino teisėjo Motiejaus iš
Suchodolų

21. Mikolaja z Korabiewic / Mikalojaus iš Korabievicų

22. Stanisława z Brzeźca / Stanislovo iš Brežeco

23. Mikolaja Powały z Taczowa / Mikalojaus Powalos iš Tačovo

24. Dobiesława z Oleśnicy, kasztelana wojnickiego / Vojnicos kašteliono Dobieslavo iš Olesnicos

25. *Jakuba Minigajły? / Jokūbo
Mingailos?*

26. *Henryka z Radomina / Henriko iš
Radomino*

27. *Wojšnara Werkolowicza / Vaišnoro
Verkolaičio*

28. *Mikolaja z Gorzkowa, biskupa
wileńskiego / Vilniaus vyskupo Mikalojaus
iš Gožkovo*

29. *Micusza Wilczkowicza / Miciaus
Vilėkaičio*

30. *Jana Butryma z Żyrmunów / Jono
Butrimo iš Žirmūnų*

31. *Butowta Montygajłowicza / Butauto
Mantigailaičio*

32. *Jana Mężyka z Dąbrowy / Jano
Mężyko iš Dombrovos*

33. *Jawnuty Wolimuntowicza, wojewody
trockiego / Trakų vaivados Jauniaus
Valmantaičio*

34. *Stanisława Saka / Stanislovo Sako*

35. *Piotra z Kozłowa? / Petro iš
Kozłovo?*

36. *Marka / Mareko*

37. *Andrzeja Dewknotowicza? / Andriaus
Daukentaičio?*

38. *Getawta / Getauto*

39. *Świętosława z Piotrowic /
Sventoslavo iš Piotrovicų*

40. *Andrzeja Słupa z Wierzbicka? /
Andrejaus Slupo iš Viežbicko?*

41. Wolczka / Valčkaus

42. Dobiesława z Jeżowa / Dobieslavo iš
Ježovo

43. Mikołaja z Sepna / Mikalojaus iš
Sepno

44. Czupy? / Čupos?

**1413 m. Lietuvos bajorų dokumento antspaudai / Pieczęcie przy
dokumencie bojarów litewskich z 1413 r.**

*1. Trakų kašteliono Jono Sunigailos /
Jana Sunigajły, kasztelana trockiego*

*2. Kristino Astiko iš Kernavės / Krystyna
Ościka z Kiernowa*

3. Getauto / Getawta

1413 m. Lenkijos karaliaus Vladislovo Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Vytauto dokumento antspaudai / Pieczęcie przy dokumencie króla polskiego Władysława Jagielly i wielkiego księcia litewskiego Aleksandra Witolda z 1413 r.

1. Karaliaus Vladislovo Jogailos / króla Władysława Jagielly

2. Didžiojo kunigaikščio Aleksandro Vytauto / wielkiego księcia Aleksandra Witolda

Kiti Lietuvos bajorų XV a. antspaudai / Inne pieczęcie bojarów litewskich z XV w.

1. 1432 m. Vilniaus kašteliono Kristino Astiko / Krystyna Ościka, kasztelana wileńskiego, 1432 r.

2. 1434 m. valdovo maršalo Paco Daukšaičio / Paca Daukszewicza, marszałka hospodarskiego, 1434 r.

3. 1432 m. Veliuonos seniūno Jurgio Galmino / Jerzego Gojlimina, starosty wielońskiego, 1432 r.

4. 1434 m. Žemaitijos seniūno Jurgio Galmino / Jerzego Gojlimina, starosty žmudzkiego, 1434 r.

5. 1433 m. kunigaikščio Jogailos
Giedraičio / kniazia Jagielly Giedrojcia,
1433 r.

6. 1433 m. kunigaikščio Vainiaus
Giedraičio / kniazia Wojny Giedrojcia,
1433 r.

7. 1433 m. Bresto seniūno Petro Načkaus
Ginvilaičio / Piotra Naczka Ginwilowicza,
starosty brzeskiego, 1433 r.

8. 1432 m. valdovo maršalo Jono
Goštauto / Jana Gasztolda, marszałka
hospodarskiego, 1432 r.

9. 1434 m. valdovo maršalo Jono Goštauto / Jana Gasztolda, marszałka hospodarskiego, 1434 r.

10. 1434 m. pono Chodkos Jurgaičio / pana Chodki Juriewicza, 1434 r.

11. 1434 m. Trakų vaivados Petro Leliušo / Piotra Leluszy, wojewody trockiego, 1434 r.

12. 1432 m. Naugarduko seniūno Petro Mangirdaičio / Piotra Montygerdowicza, starosty nowogródzkiego, 1432 r.

13. 1434 m. Markovo seniūno Mantrimo / Montryma, starosty markowskiego, 1434 r.

14. 1410 m. Vilniaus seniūno Alberto Manvydo / Wojciecha Moniwida, starosty wileńskiego, 1410 r.

15. 1414 m. Vilniaus vaivados Alberto Manvydo / Wojciecha Moniwida, wojewody wileńskiego, 1414 r.

16. 1419 m. Vilniaus vaivados Alberto Manvydo / Wojciecha Moniwida, wojewody wileńskiego, 1419 r.

17. 1433 m. Gardino seniūno Mykolo Manvydo / Michała Moniwida, starosty grodzieńskiego, 1433 r.

18. 1432 m. Stanislovo Sako / Stanisława Saka, 1432 r.

19. 1434 m. Krėvos seniūno Sudimanto / Sudymunta, starosty krewskiego, 1434 r.

20. 1410 m. Kauno seniūno Jono Sungailos / Jana Sunigajly, starosty kowieńskiego, 1410 r.

21. 1419 m. Trakų kašteliono Jono Sunigailos / Jana Sunigajly, kasztelana trockiego, 1419 r.

22. 1434 m. kunigaikščio Eriko Svirskio / kniazia Eryka Świrskiego, 1434 r.

23. 1434 m. Maišiagalos seniūno Mikalojaus Tautgirdo / Mikolaja Tawtygerda, starosty mejszagolskiego, 1434 r.

24. 1432 m. Trakų vaivados Jauniaus Valmantaičio / Jawnuty Wolimuntowicza, wojewody trockiego, 1432 r.

1413 m. Lenkijos karaliaus Vladislovo Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Vytauto dokumentas /
Dokument króla Polski Władysława Jagiełły i wielkiego księcia litewskiego Aleksandra Witolda z 1413 r.

1413 m. Lietuvos bajorų dokumentas / Dokument bojarów litewskich z 1413 r.

SANTRUMPOS / WYKAZ SKRÓTÓW

- AA* – *Archiwum Archidiecezjalne*
- AADmK* – *Zbiór dokumentów Archiwum Akt Dawnych miasta Krakowa*
- AD* – *Archiwum Diecezjalne*
- ADz* – *Archiwum Dzieduszyckich*
- ADz T* – *Archiwum Dzikowskie Tarnowskich*
- AGAD* – *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie*
- AGZ* – *Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej z Archiwum tzw. Bernardyńskiego we Lwowie*, t. 1–25, wyd. O. Pietruski, X. Liske, A. Prochaska, W. Hejnosz, Lwów, 1868–1935
- AKKK* – *Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej*
- AKKS* – *Archiwum Kapituły Katedralnej Sandomierskiej*
- AmP* – *Akta miasta Poznania*
- AP* – *Archiwum Państwowe*
- APG* – *Archiwum Państwowe w Gdańsku*
- AR* – *Archiwum Radziwiłłów*
- AS* – *Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 1–7, wyd. Z. L. Radziwiński, P. Skobielski, B. Gorczak, Lwów, 1887–1910
- ASiSang* – *Archiwum Sławuckie Sanguszków*
- AStP* – *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, t. 1, hrsg. von Max Töppen, Leipzig, 1878
- AU* – *Akta unji Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków, 1932
- AUJ* – *Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego*
- AW* – *„Ateneum wileńskie”*
- BCz.* – *Biblioteka XX Czarotoryskich w Krakowie*
- Bibl. Jag.* – *Biblioteka Jagiellońska*
- BKórń.* – *Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk*
- BO* – *Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*
- BPAU* – *Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie*
- CD* – *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae*, t. 1, 4–5, Wilno, 1758–1764
- CE* – *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. 1, wyd. A. Sokołowski, J. Szujski, t. 2–3, wyd. A. Lewicki, Kraków, 1876–1894

- CEV – *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430*, wyd. A. Prochaska, Cracoviae, 1882
- CPAHUL – *Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie*
- Częst. – *Częstochowa, Archiwum klasztoru Paulinów*
- DPM – *Dokumenty strony polsko–litewskiej pokoju melneńskiego z 1422 roku*, wyd. P. Nowak i P. Pokora, Poznań, 2004
- Gołębiowski – Ł. Gołębiowski, *Dzieje Polski za Władysława Jagiełły i Władysława III*, t. 1–2, Warszawa, 1846
- GStA PK – *Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz*
- XX. HA OBA; PU – *XX. Hauptabteilung: Ordensbriefarchiv; Pergamenturkunden*
- KDKDW – *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, t. 1, wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz, Kraków, 1932–1948
- KDKK – *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, t. 1–2, wyd. F. Piekosiński, Kraków, 1874–1883
- KDL – *Codex diplomaticus Lithuaniae. Kodeks dyplomatyczny Litwy wydany z rękopismów w Archiwum tajnem w Królewcu zachowanych*, wyd. E. Raczyński, Wrocław, 1845
- KDM – *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 1–4, wyd. F. Piekosiński, Kraków, 1876–1905
- KDP – *Codex diplomaticus Poloniae. Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. 1–4, wyd. L. Rzyszczewski, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz, M. Bobowski, Warszawa, 1848–1887
- KDUJ – *Codex diplomaticus Universitatis Studii Generalis Cracoviensis*, t. 1, ed. I. Żegota Pauli, Cracoviae, 1870
- KDW – *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1–4, wyd. I. Zakrzewski, Poznań, 1877–1881; t. 5, wyd. F. Piekosiński, Poznań, 1908; t. 6–11, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jasiński, R. Walczak, Warszawa–Poznań, 1982–2000
- KH – „Kwartalnik historyczny”
- KHKM – „Kwartalnik historii kultury materialnej”
- LM – Lietuvos Metrika, naudojamas mikrofilmas, esantis LVIA
- LMAVB – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka
- LE – *Lietuvių enciklopedija*, t. 1–37, Boston, 1953–1987
- LNB – Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
- LNМ – Lietuvos nacionalinis muziejus
- LPŽ – *Lietuvių pavardžių žodynas*, t. 1–2, Vilnius, 1985
- L–SP – *Litvano–Slavica Posnaniensia. Studia historica*
- LUB – *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch, nebst Regesten*, t. 5–12, hrsg. von F. G. Bunge, H. Hildebrand, Riga–Moskau 1867–1910

- LVIA – Lietuvos centrinis valstybinis istorijos archyvas, Vilnius
- LVVA – Latvijas valsts vestures arhivs
- MH – „Miesięcznik heraldyczny”
- MNW – *Muzeum Narodowe w Warszawie*
- Mog. – *Mogila, Archiwum klasztoru Cystersów*
- Or. – *oryginał*
- Or. 2 – fotografia drugiego oryginału horodelskiego dokumentu monarszego (w zbiorach ZNPH UJ); Horodlès valdovų dokumento antrojo originalo nuotrauka, saugoma Jogailaičių universiteto Pagalbiųjų istorijos mokslų katedros rinkiniuose
- perg. – *pergamin*
- Prochaska – *Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej od 1348 do 1607 roku*, wyd. A. Prochaska, Lwów, 1890
- PSB – *Polski Słownik Biograficzny*, t. 1–48, Kraków, 1935–2012
- RPTH – „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”
- Rus. – *Zbiór Rusieckich*
- sn – *nova series (seria nowa)*
- sygn. – *sygnatura; signatūra*
- Szcz. – *Szczyrzyc, Archiwum klasztoru Cystersów*
- Turgieniew – *Supplementum ad historica Russiae monumenta ex archivis ac bibliothecis extraneis deprompta et a Collegio Archeographico edita*, Petropoli, 1848
- UWKL – *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik, 1994
- VUB – Vilniaus universiteto biblioteka
- WNA – „Wiadomości numizmatyczno–archeologiczne”
- ZDM – *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 1–8, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska–Kuraś, Wrocław, 1962–1975
- ZDMog. – *Zbiór dyplomów klasztoru mogilskiego przy Krakowie*, oprac. E. Janota, Kraków, 1865
- ZDP – *Zbiór dokumentów zakonu OO. Paulinów w Polsce*, z. 1, wyd. J. Fijałek, Kraków, 1938
- ZNPH UJ – *Zakład Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego*
- ZPL – *Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529*, wyd. T. Działyński, Poznań, 1841
- ABK – *Акты издаваемые Виленскою Археографическою Коммиссиею*, т. 13, Вильна, 1886

- АИИРАН* – *Архив Санкт Петербургского отделения Института Истории Российской Академии Наук*
- ВКЛЭ* – *Вялікае Княства Літоўскае: Энцыклапедыя*, т. 1–2, Мінск, 2007
- НГАБ* – *Нацыянальны Гістарычны Архіў Беларусі*
- ПГ* – *Полоцкие грамоты XIII – начала XVI вв.*, т. 1–2, сост. А.Л. Хорошкевич, Москва, 1977–1978
- ПСРЛ* – *Полное собрание русских летописей*, т. 32, *Хроники: Литовская и жемойтская, и Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного*, Москва, 1975
- РГАДА* – *Российский Государственный Архив Древних Актов*
- РГИА* – *Российский Государственный Исторический Архив*
- РНБ* – *Российская Национальная Библиотека*
- СГЧА* – *Собрание государственных и частных актов, касающихся истории Литвы и соединенных с ней владений*, ч. 1, под ред. М. Круповича, Вильно, 1858

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA / ŹRÓDŁA I LITERATURA

1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos Aktas, sud. J. Kiaupienė, Vilnius, 2002.

XVI amžiaus Lenkijos ir Lietuvos politinės kultūros šaltiniai (1562 metų tekstai), sud. J. Kiaupienė, Vilnius, 2008.

Adamska A. *Słowo władzy i władza słowa. Język polskich dokumentów monarszych doby średniowiecza, Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków, 2006.

Akta unji Polski z Litwą 1385–1791, wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz, Kraków, 1932.

Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w., wstęp, oprac. i edycja B. Trelińska, Lublin, 2001.

Album K.W. Kielisińskiego, nakładem J.K. Żuprańskiego, Poznań, 1853.

Almonaitis V. Kaltinėnų krašto bajorai XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje, *Lietuvos istorijos metraštis. 2010 metai*, 1, Vilnius, 2011, p. 85–92.

Almonaitis V. *Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais*, Kaunas, 1998.

Andziulytė-Ruginienė M. *Žemaičių christianizacijos pradžia*, Kaunas, 1937.

Antoniewicz M. Manifestacja genealogiczna w herbie złożonym biskupa Pawła Olgimuntowicza księcia Holszańskiego, *Prace naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Zeszyty Historyczne*, 1997, zesz. 4, s. 387–435.

Antoniewicz M. O pochodzeniu i rodzinie biskupa wileńskiego Mikołaja zwanego Gorzkowskim, *Prace naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Zeszyty Historyczne*, 1994, zesz. 2, s. 137–153.

Antoniewicz M. O „rozbrataniu się“ panów litewskich ze szlachtą polską w Parczewie, czyli o wiarygodności relacji w *Kronice Bychowca, Heraldyka i okolice*, red. A. Rachuba, S. Górzyński, H. Manikowska, Warszawa, 2002, s. 105–116.

Antoniewicz M. *Protoplaści książąt Radziwiłłów. Dzieje mitu i meandry historiografii*, Warszawa, 2011.

Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, t. 1–7, wyd. Z.L. Radziwiński, B. Gorczak, P. Skobielski, Lwów, 1887–1910.

Asadauskienė N. *Kiškų giminė LDK XV–XVII a. (genealoginis tyrimas)*, Vilnius, 2003.

- Aścik K. O pochodzeniu rodu Ościków (Legendy a rzeczywistość), *Acta Baltico-Slavica*, XI, 1977, s. 317–329.
- Avižonis K. *Lietuvių kilimo iš romėnų teorija XV ir XVI a.* (atsp. iš „Praeitis“, t. 3), Kaunas, 1939.
- Baczkowski K. *Dzieje Polski późnośredniowiecznej. 1370–1506* (Wielka historia Polski, t. 3), Kraków, 1999.
- Badeni S. *Stanisław Ciołek biskup poznański. Szkic historyczny z XV wieku*, Kraków, 1900.
- Balzer O. *Tradycya dziejowa unii Polsko-Litewskiej*, Lwów–Warszawa, 1919.
- Balzer O. *Unia horodelska*, Kraków, 1913.
- Banionis E. Lietuvos bajorai 1413 m. Horodlėje, *Žalgirio laikų Lietuva ir jos kaimynai* (Acta historica universitatis Klaipedensis, I), sud. R. Čapaitė, A. Nikžentaitis, Vilnius, 1993, p. 189–203.
- Bardach J. Krewa i Lublin. *Z problemów unii polsko-litewskiej*, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.*, Warszawa, 1970.
- Baronas D. Žemaičių krikštas Jono Dlugošo „Kronikos“ šviesoje, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 3, sud. D. Antanavičius, Vilnius, 2011, p. 23–30.
- Bieniak J. Elita ziemi dobrzyńskiej w późnym średniowieczu i jej majątek, *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków, 2002, s. 130–171.
- Bieniak J. Heraldyka polska przed Długoszem. Uwagi problemowe, ten pat, p. 83–122.
- Bieniak J. Jeszcze w sprawie genezy rodów rycerskich w Polsce, *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej*, red. Stefan K. Kuczyński, t. 5, Warszawa, 1992.
- Bieniak J. Rody rycerskie jako czynnik struktury społecznej w Polsce XIII–XV wieku (Uwagi problemowe), ten pat, p. 57–82.
- Błaszczyk G. *Burza koronacyjna. Dramatyczny fragment stosunków polsko-litewskich w XV wieku*, Poznań, 1998.
- Błaszczyk G. *Diecezja żmudzka od XV do początku XVII wieku. Ustrój*, Poznań, 1993.
- Błaszczyk G., *Dzieje stosunków polsko-litewskich*, t. 2, Poznań, 2007.
- Błaszczyk G. Witold a polacy, *Praeities pėdsakais. Skiriama profesoriaus daktaro Zigmanto Kiaupos 65-mečiui*, Vilnius, 2007, p. 49–82.
- Boniecki A., *Herbarz polski*, t. 1–14, Warszawa, 1899–1913.
- Boniecki A. *Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewkiem w XV i XVI wieku*, Warszawa, 1887.
- Bukowski W. *Burgrabiowie zamku krakowskiego XIII–XV wieku. Spisy*, opr. W. Bukowski, Kraków, 1999.
- Bumblauskas A. *Senosios Lietuvos istorija. 1009–1795*, Vilnius, 2005.

- Caro J. *Geschichte Polens*, vol. 3, Gotha, 1869.
- Chodyncki K. *Książę litewski na Kujawach w w. XIV. Przyczynek do dyplomatyki i sfragistyki książąt litewskich*, Poznań, 1933 (atspaudas iš: *Prac Komisji Historycznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, t. 7).
- Chojnacki P. Dwie pieczęcie Ścibora z Gościeńczyc, *RPTH*, t. 6 (17), 2003.
- Codex diplomaticus Poloniae. Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. 1–4, wyd. L. Rzyszczeński, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz, M. Bobowski, Warszawa, 1848–1887.
- Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae*, t. 4, ed. M. Dogiel, Vilnae, 1764.
- Codex diplomaticus Universitatis Studii Generalis Cracoviensis*, t. 1, ed. Ż. Pauli, Kraków, 1870.
- Codex epistolaris saeculi decimi quinti. Ex antiquis libris formularum, corpore Naruszeviciano, autographis archivisque plurimus*, t. 1, pars 1: *ab anno 1384 ad annum 1444* (Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia, t. 2), col. op. A. Sokołowski, Kraków, 1876; t. 3, *1392–1501* (Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia, t. 14), col. op. A. Lewicki, Kraków, 1894.
- Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430* (Monumenta maedii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia, t. 6), col. opera A. Prochaska, Cracoviae, 1882.
- Codex Mednicensis seu Samogitae dioecesis*, pars 1: *1416.II.13–1609.IV.2*, collegit P. Jatulis, Roma, 1984.
- Czaacki T. *O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszym Statucie dla Litwy 1529 roku wydanem*, t. 1, Warszawa, 1800.
- Dainauskas J. Horodlės susitikimo dokumentai, *Lituanistikos instituto 1977 metu suvažiavimo darbai*, Chicago, Ill., 1979, p. 35–64.
- Darowski A. *Znaki pieczętne ruskie. Noty heraldyczne*, Paryż, 1862.
- Derwich M. Legenda herbu Dębno. Wersja litewska, *Herald*, 1991, nr 1, s. 24–29.
- Diehl E. Uzupełnienie do sfragistyki polskiej, *WNA*, t. 1, 1890, nr 4, kol. 108–120.
- Diplomata monasterii Clarae Tumbae* (Kodeks dyplomatyczny klasztoru mogilskiego), wyd. E. Janota, F. Piekosiński, Kraków, 1865.
- Długosz J. *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 11: *1413–1430*, Warszawa, 1985; ks. 12: *1462–1480*, Warszawa, 2009.
- Dokumenty strony polsko-litewskiej pokoju melneńskiego z 1422 roku*, wyd. P. Nowak i P. Pokora, Poznań, 2004.

- Dubonis A. Įdomesni dokumentai apie Lietuvos bajorus: bajorystės atsisakymas, gavimas ir gynimas (XV–XVI a. pirma pusė), *Lietuvos istorijos metraštis*, 1998 metai, Vilnius, 1999, p. 173–186.
- Dudziński P., Znamierowski A. *Wielka księga heraldyki*, Warszawa, 2008.
- Dumin S., Rachuba A., Sikorska-Kulesza J. *Ciechanowieccy herbu Dąbrowa*, Warszawa, 1997.
- Dundulis B. *Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo XV amž.*, Vilnius, 1968; 2-asis, papildytas, leidimas, Vilnius, 1993.
- Dziwik K. *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie*, cz. 1, *Dokumenty z lat 1113–1571*, Wrocław; Warszawa; Kraków, 1966.
- Engel B. *Die mittelalterlichen Siegel der Fürsten, der Geistlichkeit und des polnischen Adels im Thorner Rathsarchive*, Danzig, 1902.
- Engel B. *Die mittelalterlichen Siegel des Thorner Rathsarchivs mit besonderer Berücksichtigung des Ordenslandes*, Zweiter Theil: *Privatsiegel*, Thorn, 1895.
- Estreicher S. *Kultura prawnicza w Polsce XVI wieku*, *Kultura staropolska*, Kraków, 1932.
- Ewald W. *Siegelkunde*. München; Berlin, 1914.
- Fabijański W. *Odlewy metalowe pieczęci w zbiorze sfragistycznym Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (Katalog)*, Wrocław, 1999.
- Fabijański W. Zarys historyczny tworzenia się i kształtowania zbioru sfragistycznego Zakładu Narodowego im. Ossolińskich i jego stan obecny, *Zbiory pieczęci w Polsce*, pod red. Z. Piecha i W. Strzyżewskiego, Warszawa, 2009, s. 169–192.
- Gadomski W. *Funkcja kościołów fundacji Kazimierza Wielkiego w świetle heraldycznej rzeźby architektonicznej*, *Funkcja dzieła sztuki*, Warszawa, 1972.
- Gansiniec R. *Liryka Stanisława Ciolka*, „Roczniki Historyczne“, t. 23, 1957.
- Gawęda S. *Możnowładztwo małopolskie w XIV i w pierwszej połowie XV wieku. Studium z dziejów rozwoju wielkiej własności ziemskiej*, Kraków, 1966.
- Gąsiorowski A. *Formularz dokumentów traktatów polsko-krzyżackich z XIV–XV wieku*, „Archeion“, t. 66, 1978.
- Gąsiorowski A. *Husyty Abrahama Zbąskiego działalność publiczna*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka“, t. 36, 1981.
- Gąsiorowski A. *Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386–1434*, Warszawa, 1972.
- Gąsiorowski A. *Nad dokumentami pokoju toruńskiego 1466 roku*, *KH*, t. 79, 1972.
- Gąsiorowski A. *Polscy gwaranci traktatów z Krzyżakami XIV–XV wieku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie“, 1971, nr 2–3.

- Gieysztor A. *Zarys dziejów piśma łacińskiego*, Warszawa, 1973.
- Gozdalik R. *Polityka dynastyczna Władysława II Jagiełły a unia horodelska 1413 r., Rzeczpospolita Obojga Narodów i jej tradycje. Studia i szkice*, red. M. Wagner, J. Wojtasik, Siedlce, 2004.
- Górski K. *Ród Odrowążów w wiekach średnich, RPTH*, t. 8, 1927.
- Górski K. *Wojciech z Żychlina*, Poznań, 1936.
- Grygiel J. *Unia Horodelska – 1413*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej“, R. 58, 2008.
- Grunwald: 550 lat chwały*, oprac. J.S. Kopczewski, M. Siuchniński, Warszawa, 1960.
- Grzegorz M. *Analiza dyplomatyczno-sfragistyczna dokumentów traktatu toruńskiego 1466 r.*, Toruń, 1970.
- Gudavičius E. *Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki 1569 metų*, Vilnius, 1999.
- Gudavičius E. *Žymenys ir ženklai Lietuvoje XII–XX a. Apybraiža*, Vilnius, 1980.
- Gumowski M. *Handbuch der polnischen Heraldik*, Graz, 1969.
- Gumowski M. *Handbuch der polnischen Siegelkunde*, Graz, 1966.
- Gumowski M. Pieczęcie książąt litewskich, *AW*, t. 7, 1930, zes. 3–4, s. 684–725; To paties pavadinimo atskiras atspaudas (Vilnius, 1931, 42 p.).
- Gumowski M. Haisig M., Mikucki S. *Sfragistyka*, red. S. Mikucki, Warszawa, 1960.
- Gurskas A. *Kaligrafijos ir šrifto pagrindai*, 2-asis patais. ir papild. leid., Vilnius, 2010.
- Haisig M.** *Bolesław Podczaszyński jako sfragistyk i archeolog*, „Biblioteka Archeologiczna“, t. 3, Wrocław, 1952.
- Haisig M. *Sfragistyka szlachecka doby średniowiecza w świetle archiwaliów lwowskich*, Lwów, 1938.
- Halecki O. *Dzieje unii Jagiellońskiej*, t. 1, *W wiekach średnich*, Kraków, 1919.
- Halecki O. O początkach szlachtu i heraldyki na Litwie, *KH*, t. 29, 1915, zes. 1/4, s. 177–207.
- Halecki O. Przyczynki genealogiczne do dziejów układu krewskiego, *MH*, r. XIV, 1935, nr 7–8, s. 97–111.
- Handbuch der Heraldik. Begründet durch Adolf Mathias Hildebrandt*, 19., verbesserte und erweiterte Auflage, bearb. von L. Biewer, Hamburg, 2007.
- Heymowski A. Herby polskie w brukselskim Armorial Gymnich, recte Lyncenich, *Studia Źródłoznawcze*, t. 29, 1985, s. 95–124.
- Heymowski A. Herby polskie w sztokholmskim Codex Bergshammars, *Studia Źródłoznawcze*, t. 12, 1967, s. 73–111.
- Heymowski A. Kot czy malpka? Rozważania o herbie Kot Morski, *RPTH*, sn t. 2 (13), 1995, s. 205–209.

- Herburt J. *Statuta y Przywileje Koronne z lacińskiego języka na polskie przelożone, nowym porządkiem zebrane y spisane*, Kraków, 1570.
- Herburt J. *Statuta Regni Poloniae in ordinem alphabeti digesta*, Cracoviae, 1563.
- Historia dyplomacji polskiej*, t. 1, *Połowa X w. – 1572*, pod red. M. Biskupa, Warszawa, 1982.
- Index Corporis historico-diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae, oder kurzer Auszug aus derjenigen Urkunden-Sammlung, welche für die Geschichte und das alte Staatsrecht Liv-, Ehst- und Kurland's ... aufbewahrt wird*, Erster Theil, vom Jahre 1198 bis zum Jahre 1449 incl., Zweiter Theil, vom Jahre 1450 bis zum Jahre 1631 incl., hrsg. von C.E. Napierski, Riga und Dorpat, 1833–1835.
- Inscriptiones clenodiales ex libris judicialibus palatinatus Cracoviensis*, wyd. B. Ulanowski, *Starodawne Prawa polskiego Pomniki*, t. 7, Cracoviae, 1885.
- Ivinskis Z. Jaunutis Valimantaitis, *LE*, t. 9, 1956, p. 356.
- Ivinskis Z. *Lietuvos istorija. Iki Vytauto Didžiojo mirties*, Roma, 1978.
- Ivinskis Z. Vytautas Didysis, *LE*, t. 34, 1966, p. 373–390.
- Jabłonowski A. Najnowsze teorie heraldyczne pochodzenia polskiego społeczeństwa szlacheskiego, ze stanowiska etnograficznego, *Wista*, t. 5 (r. 1891), 1891, zesz. 1, s. 104–137.
- Jabłonowski A. W sprawie średniowiecznej heraldyki litewsko-ruskiej, *KH*, t. 12, 1898, zesz. 3, s. 553–559.
- Jakubowski J. *Archiwum państwowe W.X. Litewskiego i jego losy*, „Archeion“, t. 9, 1931.
- Jakubowski J. *Unja w Horodle. Wspomnienie historyczne (1413–1913)*, „Przegląd Wileński“, R. 2, nr 27–29 (Wilno, 19 lipca 1913 r.).
- Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 11–12, tłum. J. Mrukówna, Warszawa, 1985–2009.
- Jana Sierakowskiego układ systematyczny prawa polskiego z r. 1554*, wyd. B. Ulanowski, *Archiwum Komisji Prawniczej*, t. 6, Kraków, 1897.
- Jana Zamoyskiego notaty heraldyczno-sfragistyczne, Piekosiński Fr., *Studia i materiały z dziedziny historii polskiej i prawa polskiego*, t. 7, Kraków, 1907, s. 18–138.
- Janiak T. *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie*, Gniezno, 2003.
- Janiak T. Kafle gotyckie z Wielkopolski, *Średniowieczne i nowożytne kafle. Regionalizm – podobieństwa – różnice*, pod red. M. Dąbrowskiej i H. Karwowskiej, Białystok, 2007, s. 17–35.

- Jankauskas V. Jono Sungailos giminė: istorinė tradicija ir istoriografijos pasiekimai, *Kauno istorijos metraštis*, t. 12, Kaunas, 2012, p. 7–14.
- Jankowski R. *Burzliwe losy Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża od XV wieku do 1838 roku*, „Miscellanea Historico-Archivistica“, t. 11, 2000, s. 35–68.
- Janulaitis A. *Enėjas Silvius Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis ir jų žinios apie Lietuvą XIV/XV amž. Istorijos – kritikos piešinys*, Kaunas, 1928.
- Januszowski J. *Statuta Prawa y Constitucie Koronne łacińskie y polskie z Statutów Łaskiego y Herborta y z Constituciy Koronnych zebrane, y na ksiąg dziesięcioro, części, tytuły, prawa y paragraphy... Spisane, sporządzone y wydane*, Kraków, 1600.
- Jaworski R. Hlebionek M. Zbiory sfragistyczne Kazimierza Stronczyńskiego w Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim, *Zbiory pieczęci w Polsce*, pod red. Z. Piecha i W. Strzyżewskiego, Warszawa, 2009, s. 227–237.
- Jelonek-Litewka K. *Zbiory sfragistyczne Archiwum Państwowego w Krakowie, Zbiory pieczęci w Polsce*, red. Z. Piech, W. Strzyżewski, Warszawa, 2009.
- Joannis Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 11: 1413–1430, Varsaviae, 2000.
- Jonynas I. *Lietuvos didieji kunigaikščiai*, sud. ir įvadą parašė V. Merkys, Vilnius, 1996.
- Jonynas I. Vytauto ženklas, *Vairas*, 1930, nr. 4, p. 24–34.
- Jučas M. *Lietuvos ir Lenkijos unija (XIV a. vid. – XIX a. pr.)*, Vilnius, 2000.
- Jučas M. *Lietuvos parapijos XV–XVIII a.*, Vilnius, 2007.
- Jučas M. *Vytautas Didysis*, Chicago, 2010.
- Kaip tai atsitiko Didžiąjame mūšyje... Žalgirio atodangos.*** Tarptautinės parodos katalogas. Radvilų rūmai, Vilnius, 2010 m. lapkričio 10 d. – 2011 m. sausio 30 d., sud. V. Dalinskas, B. Verbiejūtė, Vilnius, 2010.
- Kancelaria wielkich mistrzów i polska kancelaria królewska w XV wieku*, red. J. Trupinda, Malbork, 2006.
- Karys K. J. *Numizmatika: Žodynas, raštai*, Bridgeport, Conn., 1970.
- Karys K. J. *Senovės lietuvių pinigai: Istorija ir numizmatika*, Bridgeport, Conn., 1959.
- Katalynas K. Gotikos epochos krosnys Vilniaus Žemutinėje pilyje, *Kultūros barai*, 1989, nr. 1, p. 56–59.
- Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu*, opr. J. Tomaszewicz. M. Zdanek, red. W. Bukowski, Kraków, 2004.
- Kazimierski J. Z dziejów Węgrowa w XV–XVII wieku, *Rocznik Mazowiecki*, t. 3, Warszawa, 1970, s. 267–182.
- Kelma E. Ród Sakowiczów i jego majątności w XV i pierwszej połowie XVI wieku, *L-SP*, t. 3, 1989, s. 155–177.

- Kiaupa Z. *Kauno istorija*, t. 1, *Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 metų*, Kaunas, 2010.
- Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*, [2 leid.], Vilnius, 1998.
- Kiaupiene J. *Historiografia litewska o niektórych zagadnieniach stosunków polsko-litewskich między Krewem a Lublinem, Profesor Henryk Łowmiański, Życie i dzieło*, red. A. Kijas, K. Pietkiewicz, Poznań, 1995.
- Kiaupienė J., Petrauskas R. *Lietuvos istorija*, t. 4, *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.*, Vilnius, 2009.
- Kirkienė G. *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV–XVI amžiuje*, Vilnius, 2008.
- Kochanowski J. K. *Witold wielki książę litewski. Studium historyczne*, Lwów, 1900.
- Koczerska M. *Rzeczywistość i fikcja w formularzach polskich XV wieku, Literatura i kultura polskiego średniowiecza. Człowiek wobec świata znaków i symboli*, red. P. Buchwald-Pelcowa, J. Pelc, Warszawa, 1995.
- Koczerska M. *Spominki o Ciołkach. Z dziejów ideologii możnowładczej XV wieku, Cultus et cognitio. Studia z dziejów średniowiecznej kultury ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w czterdziestolecie pracy naukowej*, Warszawa, 1976.
- Koczerska M. *Zbigniew Oleśnicki i kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423–1455)*, Warszawa, 2004.
- Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej. (1387–1507)*, t. 1, wyd. J. Fijałek i W. Semkowicz, Kraków, 1948.
- Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, t. 1–2, wyd. F. Piekosiński, Kraków, 1874–1883.
- Kodeks dyplomatyczny Litwy, wydany z rękopismów w Archiwum Tajnem w Królewcu zachowanych przez Edwarda Raczyńskiego*, Wrocław, 1845.
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 1–4, wyd. F. Piekosiński, Kraków, 1876–1905.
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1–4, wyd. I. Zakrzewski, Poznań, 1877–1881; t. 5, wyd. F. Piekosiński, Poznań, 1908; t. 6–11, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jasiński, R. Walczak, Warszawa–Poznań, 1982–2000.
- Kolankowski L. *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, t. 1, 1377–1499, Warszawa, 1930.
- Kolankowski L. *Polska Jagiellonów. Dzieje polityczne*, wyd. 3 poprawione i uzupełnione, Olsztyn, 1991.
- Kolankowski L. *W pięćsetlecie Horodła*, Kraków, 1913 (atstp. iš 1913 m. spalio mėn. „Świata Słowiańskiego“).
- Koneczny F. *Dzieje Polski za Jagiellonów*, Kraków, 1903.
- Koneczny F. *Jagiello i Witold*, cz. 1, Lwów, 1893.
- Konopczyński W. *Umarli mówią. Szkice historyczno-polityczne*, Poznań, 1929.

- Korczak L. *Adaptacja polskich wzorów ustrojowych w Wielkim Księstwie Litewskim na przykładzie kształtowania się litewskiej rady wielkokiążężcej w XV wieku*, *History, Culture and Language of Lithuania*, red. G. Błaszczyk, Poznań, 2000.
- Korczak L. *Litewska Rada wielkokiążężca w XV wieku*, Kraków, 1998.
- Korczak L. *Monarcha i poddani. System władzy w Wielkim Księstwie Litewskim w okresie wczesnojagiellońskim*, Kraków, 2008.
- Korczak L. Sunigajło Jan h. Lis, *PSB*, t. XLV/4, 2008, zesz. 187, s. 623–624.
- Kosman M. *Dokumenty wielkiego księcia Witolda*, „*Studia Źródłoznawcze*“, t. 16, 1971.
- Kosman M. *Kancelaria wielkiego księcia Witolda*, „*Studia Źródłoznawcze*“, t. 14, 1969.
- Kowalewicz H. *Twórczość liryczna Stanisława Ciołka*, „*Eos*“, t. 65, 1977.
- Kowalska Z. *Stanisław Ciołek (+ 1437) podkanclerzy królewski, biskup poznański, poeta dworski*, Kraków, 1993.
- Kowalska-Urbankowa Z. *Unia Polski i Litwy w latach 1385–1413 w najnowszej polskiej historiografii*, „*Analecta Cracoviensia*“, t. 19, 1987.
- Kowalski M.D., *Prałaci i kanonicy krakowskiej kapituły katedralnej od pontyfikatu biskupa Nankera do śmierci biskupa Zawiszy z Kurozwęk (1320–1382)*, Kraków, 1996.
- Kozierowski S. Ród Bylinów, *MH*, r. VI, 1913, nr 1–2, s. 17–22.
- Kozierowski S. Ród Porajów-Rożyców, *RPTH*, t. 9 (r. 1928–1929), 1930, s. 97–190.
- Krasauskas R. Manivydas Albertas, *LE*, t. 17, 1959, p. 242–243.
- Krasauskas R. Mantautas, *LE*, t. 17, 1959, p. 256–257.
- Krasauskas R. Mantigirdaitis Petras, *LE*, t. 17, 1959, p. 260–261.
- Krasauskas R. Sungaila, *LE*, t. 29, 1963, p. 188–189.
- Krasauskas R. Vaišnora, *LE*, t. 32, 1965, p. 486.
- Krejčík T. *Pečet' v kultuře středověku*, Ostrava, 1998.
- Krupska A. Minigajło lub Michał Giedygołdowicz, *PSB*, t. XXI/4, 1976, zesz. 91, s. 658–660.
- Krupska A. Moniwid Wojciech h. Leliwa, *PSB*, t. XXI/2, 1976, zesz. 89, s. 291.
- Krzyżaniakowa J. *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły. Studium z dziejów kultury politycznej Polski w XV wieku*, cz. 1, Poznań, 1973.
- Krzyżaniakowa J. Ochmański J. *Władysław II Jagiełło*, Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1990.
- Krzyżaniakowa J. Rok 1413, *Pax et bellum*, pod red. K. Olejnika, Poznań, 1993, s. 75–85.
- Księga ziemi czerskiej, 1404–1425*, wyd. J. T. Lubomirski, Warszawa, 1879.
- Kucharski G. *Praktyka kancelaryjna w zakresie układów międzypaństwowych Polski i Zakonu Krzyżackiego w Prusach na przykładzie traktatu brzeskiego z*

- 1435 roku, *Kancelaria wielkich mistrzów i polska kancelaria królewska w XV wieku*, red. J. Trupinda, Malbork, 2006.
- Kuczyński S.K. *Osiągnięcia i postulaty w zakresie heraldyki polskiej, Tradycje i perspektywy nauk pomocniczych historii w Polsce. Materiały z sympozjum w Uniwersytecie Jagiellońskim dnia 21–22 października 1993 r. Profesorowi Zbigniewowi Perzanowskiemu przypisane*, red. M. Rokosz, Kraków, 1995.
- Kuczyński S.K. *Pieczenie książąt mazowieckich*, Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1978.
- Kuczyński S.K. *Początki polskich badań sfragistycznych na tle europejskim, Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej*, red. Z. Piech, J. Pakulski, J. Wroniszewski, Warszawa, 2006.
- Kuncevičius A. Die Kacheln aus dem Polast der Großfürsten in Vilnius, *Archäologische Schätze aus Litauen. Begleitband zur gleichnamigen Ausstellung*, Duisburg, [1993], S. 71–134.
- Kuolys D. *Res Lituana: kunigaikštystės bendrija*, kn. 1: *Respublikos steigimas*, Vilnius, 2009.
- Kurtyka J. *Odrodzone Królestwo*, Kraków, 2001.
- Kurtyka J. *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków, 1997.
- Kutrzeba S. *Charakter i wartość unii polsko-litewskiej, Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400. rocznicy wydania I statutu Litewskiego*, Wilno, 1935.
- Kutrzeba S. *Charakter prawny związku Litwy z Polską 1385–1569, Pamiętnik VI Powszechnego zjazdu historyków polskich w Wilnie*, t. 1, *Referaty*, Lwów, 1935.
- Kutrzeba S. *Historia rodziny Wierzyńków*, „Rocznik Krakowski“, t. 2, 1899.
- Kutrzeba S. *Historia ustroju Polski w zarysie*, t. 2, *Litwa*, wyd. 2, Lwów–Warszawa, 1921.
- Kutrzeba S. *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. 1, Lwów–Warszawa–Kraków, 1925.
- Kutrzeba S. *Unia Polski z Litwą, Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa–Kraków, 1914.
- Laski J. *Commune incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum et indultum publicitus decretorum approbatorumque*, Cracoviae, 1506.
- Lasocki Z. Dostojnicy i urzędnicy ziemi dobrzyńskiej w XIV i XV wieku, *MH*, r. XIII, 1934, nr 4, s. 52–57.
- Lebedys J. *Mikalojus Daukša*, Vilnius, 1963.
- Lewicki A. *Nieco o unii Litwy z Koroną*, „Przegląd Polski“, t. 110, Kraków, 1893.
- Liber cancellariae Stanislai Ciolek. Ein Formelbuch der polnischen Königskanzlei aus der Zeit der Hussitischen Bewegung*, Th. 1, hrsg. von J. Caro, Wien, 1871.

- Lichończak-Nurek G. *Wojciech herbu Jastrzębiec, arcybiskup i mąż stanu (ok. 1362–1436)*, Kraków, 1996.
- Lietuva senuosiuose istorijos šaltiniuose. Lietuvos tūkstantmečio programos parodos katalogas*. Taikomosios dailės muziejus, Vilnius, 2009 m. liepos 5 – spalio 4 d., sud. A. Tamulynas, B. Verbiejūtė, Vilnius, 2009.
- Lietuvių pavardžių žodynas*, t. 1–2, ats. red. A. Vanagas, Vilnius, 1985–1989.
- Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas. Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija*, sud. ir parengė A. Baliulis ir E. Meilus, Vilnius, 2001.
- Lietuvos heraldika*, (tas pat anglų kalba: *The heraldry of Lithuania*), kn. 1, sud. ir parengė E. Rimša, Vilnius, 1998.
- Lietuvos heraldika* (tas pat anglų kalba: *The heraldry of Lithuania*), parengė E. Rimša, Vilnius, 2008.
- Lietuvos istorija*, red. A. Šapoka, Kaunas, 1936; Fotogr. leid., Vilnius, 1989.
- Lietuvos metraštis: Bychovco kronika*, vertė, įv. ir paaišk. parašė R. Jاسas, Vilnius, 1971.
- Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 3 (1440–1495). Užrašymų knyga 3*, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius, 1998; *Knyga Nr. 6 (1494–1506). Užrašymų knyga 6*, parengė A. Baliulis, Vilnius, 2007; *Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 1998.
- Lietuvos sakralinė dailė. XI–XX a. pradžia*, t. 5, *Dokumentai. Knygos. Parodos kronika*, sud. V. Dolinskas, J. Liškevičienė, Vilnius, 2009.
- Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, t. 1, ed. T. Działyński, Poznaniae, 1855.
- Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch, nebst Regesten*, Bd. 7: *1423 Mai – 1429 Mai*, Hrsg. von H. Hildebrand, Riga; Moskau, 1881; Bd. 10: *1444–1449*, von H. Hildebrand und nach ihm von Ph. Schwartz, Riga; Moskau, 1896; Bd. 11: *1450–1459*, Hrsg. von Ph. Schwartz, Riga; Moskau, 1905; Bd. 12: *1460–1472*, Hrsg. von Ph. Schwartz und A. von Bulmerincq, Riga; Moskau, 1910.
- Łaguna S. Nowa hipoteza o pochodzeniu szlachty polskiej, *KH*, t. 4, 1890, zesz. 1, s. 85–92.
- Łaski J., *Commune incliti Poloniae Regni privilegiorum constitutionum et indultum publicitus decretorum approbatorumque*, Cracoviae, 1506.
- Łojko J. Chorągwie polskie i litewskie w bitwie pod Grunwaldem, *L-SP*, t. 3, 1989, s. 141–154.
- Łowmiański H. *Polityka Jagiellonów*, do druku przyg. K. Pietkiewicz, Poznań, 1999.
- Łowmiański H. *Studija nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*, t. 1, Wilno, 1931.
- Łowmiański H. *Witold wielki książę litewski*, Wilno, 1930.

- Maciejauskienė V. *Lietuvių pavardžių susidarymas XIII–XVIII a.*, Vilnius, 1991.
- Mačiukas Ž. „*Teisinis Vytauto karūnacijos ginčas*“, *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, kol. red. Z. Kiaupa, A. Mickevičius, J. Sarcevičienė, Vilnius, 1997.
- Malczewska M. *Latyfundium Radziwiłłów w XV do połowy XVI wieku*, Warszawa; Poznań, 1985.
- Małecki A. *Studia heraldyczne*, t. 1–2, Lwów, 1890.
- Małecki A. Znaczenie unii Horodelskiej w roku 1413, z punktu widzenia heraldycznego, *KH*, t. 12, 1898, zesz. 4, s. 751–762.
- Michałowska T. *Średniowiecze*, Warszawa, 1999.
- Myśliński K. *Król Władysław Jagiełło a unia horodelska – przyczynek do charakterystyki władcy*, *L-SP*, t. 7, 1997.
- Monarchia Jagiellonów. 1399–1586*, red. naukowy M. Derwich (serija: Polska. Dzieje cywilizacji i narodu), Warszawa; Wrocław, 2003.
- Mrozowski P. *Polskie nagrobki gotyckie*, Warszawa, 1994.
- Naruszewicz R. Świdzińska B. *Dzieje rodu Naruszewiczów od Montygerda do Jana i Zuzanny*, Białystok, 2006.
- Neubecker O. *Heraldik. Wappen – ihr Ursprung, Sinn und Wert*, mit Beiträge von John P. Brooke-Little, gestaltet von Robert Tobler, München, 2002.
- Niesiecki K. *Herbarz polski*, t. 1–10, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk, 1839–1846.
- Nikodem J. *Akt krewski i jego znaczenie*, *Poznań-Wilno. Studia historyków w roku tysiąclecia Państwa Litewskiego*, red. Z. Wojtkowiak, Poznań, 2010.
- Nikodem J. *Zbigniew Oleśnicki wobec unii polsko-litewskiej do śmierci Jagiełły*, „*Nasza Przeszłość*“, t. 91, 1999.
- Nikodem J. *Zbigniew Oleśnicki wobec unii polsko-litewskiej w latach 1434–1453*, „*Nasza Przeszłość*“, t. 92, 1999.
- Nottbeck E. *Siegel aus dem Revaler Rathssarchiv nebst Sammlung von Wappen der Revaler Rathsfamilien*, Lübeck, 1880.
- Nowak P. *Dokumenty pokoju w Raciążku z 1404 roku*, „*Studia Źródłoznawcze*“, t. 40, 2002.
- Nowak Z. Dokumenty strony polsko-litewskiej traktatu przymierza z państwami unii kalmarskiej z 1419 roku, *Zapiski Historyczne*, t. 36 (r. 1971), 1971, zesz. 3, s. 65–73.
- Ochmański J. *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań, 1972.
- Ochmański J. *Litewska granica etniczna na wschodzie od epoki plemiennej do XVI wieku*, Poznań, 1981.

- Ochmański J. Litwin Moniwid pod Grunwaldem, *Pax et bellum*, pod red. K. Olejnika, Poznań, 1993, s. 167–173.
- Ochmański J. Moniwid i jego ród. Studium z dziejów możnowładztwa litewskiego w XV wieku. Pierwsze w Wielkim Księstwie Litewskim latyfundium świeckie, *L-SP*, t. 9, 2003, s. 3–74.
- Ochmańskis J. Manivydas – Žalgirio mūšio dalyvis, *Žalgirio laikų Lietuva ir jos kaimynai* (Acta historica universitatis Klaipedensis, I), sud. R. Čapaitė, A. Nikžentaitis, Vilnius, 1993, p. 113–122.
- Otwinowska D. Zbiory pieczęci w Muzeum Narodowym w Krakowie i w Bibliotece XX Czartoryskich w Krakowie, *Zbiory pieczęci w Polsce*, pod red. Z. Piecha i W. Strzyżewskiego, Warszawa, 2009, s. 153–167.
- Ožalas E., Zaveckienė E. *XV a. gotikiniai plokštiniai kokliai ir jų radimvietės Vilniaus Žemutinėje pilyje. Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*, vol. 2, comp. M. Striška, Vilnae, 2012.
- Ożóg K. *Uczeni w monarchii Jadwigi Andegaweńskiej i Władysława Jagiełły (1384–1434)*, Kraków, 2004.
- Pakulski J.** *Nalęcze wielkopolscy w średniowieczu*, Toruń, 1982.
- Pakulski J. *Ród Godziębów w średniowiecznej Polsce. Studium genealogiczne*, Szczecin, 2005.
- Pakulski J. *Średniowieczne pieczęcie pralatów i kanoników kapitul katedralnych metropolii gnieźnieńskiej, Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej*, red. A. Radziwiński, Toruń, 2000.
- [Palczowski J.], *Ustawy prawa polskiego*, 1555, wyd. druk. 1561.
- Paprocki B. *Gniazdo Cnoty, zkład herby Rycerstwa sławnego Krolestwa Polskiego, Wielkiego Ksiestwa Litewskiego, Ruskiego, Pruskiego, Mazoweckiego, Zmudzkiego y inszych Państw do tego Krolestwa należących Ksieząt y Panow poczatek swoy maia*, Kraków, 1578.
- Pastoureau M. *Figures de l'héraldique*, Paris, 1996.
- Pastoureau M. *Heraldry its origins and meaning*, London, 1997.
- Pastoureau M. *Traité d'héraldique*, préface de J. Hubert, member de l'Institut, Paris, 1979.
- Pelc J. *Stanisława Ciołka „Pochwała Krakowa“ i jej miejsce wśród średniowiecznych opowieści o stołecznym, podwawelskim grodzie, Literatura i kultura polskiego średniowiecza. Człowiek wobec świata znaków i symboli*, red. P. Buchwald-Pelcowa, J. Pelc, Warszawa, 1995.
- Peltz W. Ród Giedygołda i jego majętności. Z dziejów tworzenia się wielkiej własności ziemskiej w Wielkim Księstwie Litewskim w XV wieku, *Zeszyty*

- Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Historia*, zeszyt 11: *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*, pod red. J. Ochmańskiego, Poznań, 1971, s. 23–44.
- Petrauskas R. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius, 2003.
- Petrauskas R. Vytauto laikų didikų kilmė, *Lituanistica*, 2000, nr. 1–2(41–42), p. 16–31.
- Petrauskas R. Žemaičių diduomenė ir politinė padėtis Žemaitijoje XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje, *Žemaičių istorijos virsmas: iš 750 metų perspektyvos*, sud. A. Ivinskis, Vilnius, 2004, p. 163–172.
- Pfitzner J. *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas*, red. J. Yčas, vertė J. Talmantas, Klaipėda, 1930; 2 leid., spaudai parengė P. Čereškaitė, Vilnius, 1989.
- Piech Z. Herrscher und Staat in den ikonographischen Quellen im Zeitalter der Jagiellonen, *Die Jagiellonen. Kunst und Kultur einer europäischen Dynastie an der Wende zur Neuzeit*, hrsg. von D. Popp und R. Suckale, Nürnberg, 2002, S. 35–47.
- Piech Z. *Ikonografia pieczęci Piastów*, Kraków, 1993.
- Piech Z. Mitra książęca w świetle przekazów ikonograficznych od czasów rozbięcia dzielnicowego do końca epoki jagiellońskiej, *KHKM*, 1987, nr 1, s. 3–48.
- Piech Z. *Monety, pieczęcie i herby w systemie symboli władzy Jagiellonów*, Warszawa, 2003.
- Piech Z. *Perspektywy polskich badań sfragistycznych, Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej. Stan i perspektywy badań*, red. Z. Piech, J. Pakulski, J. Wróniszewski, Warszawa, 2006.
- Piech Z. Zbiory odlewów pieczęci w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, *Zbiory pieczęci w Polsce*, pod red. Z. Piecha i W. Strzyżewskiego, Warszawa, 2009, s. 339–376.
- Piekosiński F. Goście polscy na soborze konstancyjskim, *Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny*, ser. 2, t. 12, Kraków, 1899, s. 130–158.
- Piekosiński F. *Heraldyka polska wieków średnich* (atsp. iš „Rozprawy Wydziału Historycznego-Filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie“, t. 38), Kraków, 1899.
- Piekosiński F. O źródłach heraldyki ruskiej, Kraków, 1899.
- Piekosiński F. *Rycerstwo polskie wieków średnich*, t. 1, *O dynastycznym szlachte polskiej pochodzeniu*, wyd. 2 poprawione, Kraków, 1896.
- Pietkiewicz K. *Kieżgajlowie i ich latyfundium do połowy XVI wieku. Ze studiów nad rozwojem własności ziemskiej w Wielkim Księstwie Litewskim w Średniowieczu*, Poznań, 1982.

- Pietkiewicz K. *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Poznań, 1995.
- Plaża S. *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 1: X–XVIII w., Kraków, 2002.
- Pokora P. Rysunki pieczęci Kajetana Wincentego Kielisińskiego w zbiorach Biblioteki PAN w Kórniku, *Zbiory pieczęci w Polsce*, pod red. Z. Piecha i W. Strzyżewskiego, Warszawa, 2009, s. 377–476.
- Polackówna H. *Stemmata Polonica: Rękopis nr. 1114 Klejnotów Długosza w Bibliotece Arsenалу w Paryżu, Prace sekcji historii sztuki i kultury Towarzystwa naukowego we Lwowie*, t. 1, Lwów, 1929, s. 161–250.
- Polski Słownik Biograficzny*, t. 1–48, Kraków, 1935–2012.
- Pomniki prawa Litewskiego*, wyd. F. Piekosiński, *Archiwum Komisji Prawniczej*, t. 7, Kraków, 1900.
- Powiat oszmiański: Materiały do dziejów ziemi i ludzi*, cz. 1–4, zebrał i wyd. Cz. Jankowski, Petersburg, 1896–1900.
- Prochaska A. *Dzieje Witolda w Księcia Litwy*, Wilno, 1914.
- Prochaska A. *Król Władysław Jagiełło*, t. 1, Kraków, 1908.
- Prochaska A. *Przyczynki krytyczne do dziejów unii*, Kraków, 1896.
- Prochaska A. *Unia Horodelska, Ateneum Kapłańskie*, r. 5, t. 9, 1913, s. 193–212.
- Przyłuski J. *Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae omnia [...]*, Cracoviae 1553.
- Ptaszycki S. *Gdzie się przechowywały i przechowują obecnie akty unii Litwy z Polską*, *KH*, t. 16, 1902.
- Rachuba A.** Kiaupienė J., Kiaupa Z. *Historia Litwy. Dwugłos polsko-litewski*, Warszawa, 2008.
- Rackevičius G. Krosnys, *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencija Vilniuje*, sud. V. Urbanavičius, Vilnius, 2010, p. 123–135.
- Račkus A. M. Vytauto Didžiojo antspauda, [Karpavičius K. S.] *Vytautas Didysis: Apysakos bei padavimai apie tą mūsų karžygį*, kn. 2, Cleveland, Oh., 1930, p. 67–73.
- Račkus A. M. Vytauto Didžiojo antspaudas, *Garsas*, 1930 m. gruodžio 11 d, p. 2–3.
- Radziwiński Z. L. *Sprawa odrębnego pochodzenia Chodkiewiczów litewskich i białoruskich*, *RPTH*, t. 8 (r. 1926–1927), 1928, s. 109–132.
- Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198–1525*, Pars I: *Index Tabularii Ordinis S. Mariae Theutonicorum Regesten zum Ordensbriefarchiv*, vol. 1: 1198–1454; Pars II: *Regesta Privilegiorum Ordinis S. Mariae*

- Theutonicorum Regesten der Pergamenten-Urkunden aus der Zeit des Deutschen Ordens*, bearb. von E. Joachim, hrsg. von W. Hubatsch, Göttingen, 1948.
- Richental U. *Chronik des Konstanzer Konzils*, Augsburg, 1483 (Inkunabulas saugomas Bavarijos valstybinėje bibliotekoje Miunchene, R–178. Naudojomės skaitmenine versija).
- Rimša E. *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, 2-oji papildyta laida, Vilnius, 2004.
- Rimša E. *Heraldry: Past to present*, translated from Lithuanian by Vijolė Arbas, Vilnius, 2005.
- Rimša E. Joachimas Lelevelis – heraldikas, *Joachimas Lelevelis*, Respublikinės mokslinės konferencijos, skirtos įžymaus mokslininko ir demokrato, Vilniaus universiteto profesoriaus Joachimo Lelevelio 200-sioms gimimo metinėms paminėti, medžiaga, Vilnius, 1987, p. 92–102.
- Rimša E. Kas antspaudavo 1380 m. Dovydiškių sutartį? *Istorijos akiračiai: straipsnių rinkinys*, red. komisijos pirmininkas E. Rimša, Vilnius, 2004, p. 77–90.
- Rimša E. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudų vaškas XIII–XVIII a., *Lituanistica*, 1997, nr. 3(31), p. 3–18.
- Rimša E. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*, Vilnius, 1999.
- Rimša E. *Pieczęcie miast Wielkiego Księstwa Litewskiego*, tłum. J. Sienkiewicz; red. nauk. A. Rachuba, Warszawa, 2007.
- Rimša E. 1385 m. Krėvos akto antspaudai, *1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos aktas*, sud. J. Kiaupienė, Vilnius, 2002, p. 79–98.
- Rimša E. Venclovas Agripa ir jo giminė (1. Kilmė ir pirmtakai), *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 1(94), 1986, p. 63–75; (2. Agripų giminė), ten pat, t. 2(95), p. 72–83.
- Rimša E. Vienos XVI a. bibliotekos pėdsakais, *Bibliotekų darbas*, 1987, nr. 9, p. 33–35.
- Ryś G. *Chrześcijańska ideologia władzy w Polsce w XIV–XV w.*, „Nasza Przeszłość”, t. 76, 1991.
- Rowell S.C. Dynastic Bluff? The road to Melnik 1385–1501, *Lithuanian Historical Studies*, t. 6, 2001.
- Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae Jana Długosza z lat 1385–1444*, t. I, oprac. St. Gawęda, K. Pieradzka, J. Radziszewska, K. Stachowska pod kierunkiem J. Dąbrowskiego, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1961.
- Saare T. *Eesti mõisnike vapid*, Tallinn, 2006.
- Sachssendahl J. *Siegel und Münzen der weltlichen und geistlichen Gebietiger über Liv-, Est- und Curland bis zum Jahre 1561 nebst Siegeln einheimischer Geschlechter* (Est- und Livländische Briefflade, Vierter Theil), Reval, 1887.

- Saviščevas E. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*, Vilnius, 2010.
- Schiemann T. *Rußland, Polen und Livland bis ins 17. Jahrhundert (Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen)*, Bd. 1, Berlin, 1886.
- Scipio czy Nadobowicz (*Indygenat*), „Herold Polski. Czasopismo naukowe ilustrowane, poświęcone heraldyce i sfragistyce polskiej“, red. F. Piekosiński, Kraków, 1897.
- Sedláček A. *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty*, Svazek 5: *Atlas pečeti. Soupisy, rejstřík, faksimile*, zpracoval a k vydání připravil V. Růžek, Praha, 2003.
- Semkowicz W. Braterstwo szlachty polskiej z bojarstwem litewskim w unii horodelskiej 1413 roku, *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa; Lublin; Łódź; Kraków, 1914, s. 393–446.
- Semkowicz W. Getowt, *PSB*, t. VII, 1948–1958, zesz. 5, s. 413.
- Semkowicz W. Materiały do sfragistyki litewskiej, *WNA*, 1925, nr 1–12, s. 20–25; To paties pavadinimo atskiras atspaudas (Krokuva, b. m., 8 p.).
- Semkowicz W. *Nagana i oczyszczenie szlachectwa w Polsce XIV i XV wieku* (Studia nad historią prawa polskiego, t. 1, zesz. 1), Lwów, 1899.
- Semkowicz W. Nieznane nadania Witolda dla osób prywatnych, *AW*, t. 7, 1930, zesz. 3–4, s. 845–857.
- Semkowicz W. O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle roku 1413, *L-SP*, t. 3, 1989, s. 7–139 (perspausdinta iš: *MH*, r. VI, 1913, nr 9–10, s. 143–145, nr 11–12, s. 176–190; r. VII, 1914, nr 1–2, s. 7–16, nr 3–4, s. 51–59; nr 5–6, s. 96–103; *RPTH*, t. 5 (r. 1920), 1921, s. 39–57; t. 6 (r. 1921–1923), 1923, s. 116–128; t. 7 (r. 1924–1925), 1926, s. 210–220; t. 8 (r. 1926–1927), 1928, s. 133–143; t. 9 (r. 1928–1929), 1930, s. 251–260).
- Semkowicz W. *Paleografia łacińska*, Kraków, 2002.
- Semkowicz W. Przywileje Witolda dla Moniwida, starosty wileńskiego i testament jego syna Jana Moniwidowicza, *AW*, t. 1, 1923, nr 2, s. 253–267.
- Semkowicz W. *Sfragistyka Witolda*, Kraków, 1931 (atsp. iš: *WNA*, t. 13, 1930, s. 65–86).
- Semkowicz W. *Tradycja o kniaziowskiem pochodzeniu Radziwiłłów w świetle krytyki historycznej* (atsp. iš 1920 m. „Kwartalnik Historyczny“), Lwów, 1921.
- Semkowicz W. W sprawie początków szlachty na Litwie i jej ustroju rodowego (Odpowiedź Drowi Oskarowi Haleckiemu) (atsp. iš 1915 m. „Kwartalnik Historyczny“), Lwów, 1916.
- Sfragistyka*, opr. M. Gumowski, M. Haisig, S. Mikucki, Warszawa, 1960.
- Sieradzan W. *Misja Benedykta Makraia w latach 1412–1413*, Malbork, 2009.

- Sikora F. *W sprawie małżeństwa Władysława Jagiełły z Anną Cylejską, Personae – Colligationes – Facta*, Toruń, 1991.
- Silnicki T. *Arcybiskup Mikołaj Trąba*, Warszawa, 1954.
- Skarbiec dyplomatów papieżkich, cesarskich, królewskich, książęcych, uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów, posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów*, t. 2, zebrał i w treści opisał I. Danilowicz, Wilno, 1862.
- Skurvydaitė L. Lietuvos valdovo titulas ir valdžia XIV a. pab. – XV a. viduryje, *Lietuvos istorijos studijos*, t. 7, Vilnius, 1999, p. 18–27.
- Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, t. 2, opr. F. Sikora, J. Laberschek, Z. Leszczyńska-Skrętowa, J. Kurtyka, red. A. Gąsiorowski, Wrocław–Warszawa, 1989.
- Sobieszczański F.M. *Wiadomości historyczne o sztukach pięknych w dawnej Polsce*, t. 2, Warszawa, 1849.
- Sobotka R. *Powoływanie władcy w „Rocznikach” Jana Długosza*, Warszawa, 2005.
- Sochacka A. *Jan z Czyżowa namiestnik Władysława Warneńczyka. Kariera rodziny Półkozów w średniowieczu*, Lublin, 1993.
- Sochacka A. *Możliwość polsey wobec unii horodelskiej, Średniowiecze polskie i powszechne*, t. 3, pod red. I. Panica i J. Sperki, Katowice, 2004, s. 122–139.
- Sperka J. *Akty hołdownicze panów polskich z okresu panowania Władysława Jagiełły*.
- Sperka J. *Szafrańcowie herbu Stary Koń. Z dziejów kariery i awansu w późnośredniowiecznej Polsce*, Katowice, 2001.
- Spółczesność Polski średniowiecznej*, t. 9, red. S.K. Kuczyński, Warszawa, 2001.
- Starodawne prawa polskiego pomniki*, wyd. Z. Helcel, t. 2, Kraków, 1870.
- Stolarczyk T. *Szlachta wieluńska od XIV do połowy XV wieku*, Wieluń, 2005.
- Strykowski M. *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszytkiej Rusi*, wyd. nowe, poprzedzone Wiadomością o życiu i pismach Strykowskiego przez M. Malinowskiego, oraz Rozprawą o latopiscach ruskich przez Danilowicza, t. 2, Warszawa, 1846.
- Stronczyński K. *Kilka słów o dawnych pieczęciach w ogólności a w szczególności o dawnych pieczęciach polskich*, *Przegląd Biblijograficzno-Archeologiczny*, t. 1, Warszawa, 1881, s. 390–398.
- Stronczyński K. *Pobieżny przegląd pieczęci Piastów polskich*, Warszawa, 1881.
- Stronczyński K. *Wzory pism dawnych w przerysach wystawione i objasnione drukowaniem ich wyczytaniem*, cz. 1: *Obejmująca pismo dyplomatów od roku 1228 do 1536*, [t. 1–2], Warszawa, 1839 (pirmame tome skelbiami dokumentų ir antspaudų piešiniai, antrajame – transkribuoti dokumentų tekstai).

- Sucheni-Grabowska A. *Wolność i prawo w staropolskiej koncepcji państwa*, Warszawa, 2009.
- Suchocki J. Formowanie się i skład narodu politycznego w Wielkim Księstwie Litewskim późnego średniowiecza, *Zapiski Historyczne*, t. 48 (r. 1983), zesz. 1–2, s. 31–78.
- Sułkowska-Kurasiowa I. *Dokumenty królewskie i ich funkcja w państwie polskim za Andegawców i pierwszych Jagiellonów 1370–1444*, Warszawa, 1977.
- Sułkowska-Kurasiowa I. *Inicjały na średniowiecznych dokumentach monarszych w Polsce (do 1444 r.)*, *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, Warszawa, 1991.
- Supruniuk A. *Krąg rodzinny Andrzeja z Korabiewic herbu Szarza, Venerabiles, nobiles et honesti. Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Bieniakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestopięciolecie pracy naukowej*, red. A. Radziwiński, A. Supruniuk, J. Wroniszewski, Toruń, 1997.
- Szczur S. *Traktaty międzypaństwowe Polski piastowskiej*, Kraków, 1990.
- Szelińska W. Tomaszewicz J. *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakowie*, cz. 1: *Dokumenty z lat 1148–1506*, Kraków, 1975.
- Szybkowski S. *Kujawska szlachta urzędnicza w późnym średniowieczu (1370–1501)*, Gdańsk, 2006.
- Szymański J. *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*, Warszawa, 1993.
- Szymański J. *Nauki pomocnicze historii*, wyd. nowe przejrzone i zmienione, Warszawa, 2002.
- Szymański J. Zmiana formy czy gatunku herbarzy polskich z XVI wieku, *Ludzie i herby w dawnej Polsce*, pod red. P. Dymmela, Lublin, 1995, s. 115–122.
- Szymczakowa A. *Szlachta sieradzka w XV wieku. Magnifici et generosi*, Łódź, 1998.
- Szweda A. *Organizacja i technika dyplomacji polskiej w stosunkach z Zakonem Krzyżackim w Prusach w latach 1386–1454*, Toruń, 2009.
- Śliwiński B. Kształtowanie się własności rycerskiej w północnej części ziemi dobrzyńskiej w XIII i XIV w., *Zapiski Historyczne*, t. L (r. 1985), 1985, zesz. 4, s. 5–24.
- Tafiłowski P. *Jan Łaski (1456–1531) kanclerz koronny i prymas Polski*, Warszawa, 2007.
- Tęgowski J. O kniazich Świrskich do końca XV wieku, *L-SP*, t. 12, 2007, s. 177–202.
- Tęgowski J. *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów* (Biblioteka Genealogiczna, t. 2, pod red. M. Górnego), Poznań; Wrocław, 1999.
- Tęgowski J. *Rodowód kniazów Świrskich do końca XVI wieku* (Biblioteka Genealogiczna, t. 9, pod red. M. Górnego), Wrocław, 2011.

- Tęgowski J. *Wprowadzenie w życie postanowień aktu krewskiego w latach 1385–1399*, *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, t. 9, cz. 1, Lublin–Łódź, 2006.
- Tyc T. *Z dziejów kultury w Polsce średniowiecznej*, Poznań, 1924.
- Trawka R. *Kmitowie, Studium kariery politycznej i społecznej w późnośredniowiecznej Polsce*, Kraków, 2005.
- Trelińska B. *Gotyckie pismo epigraficzne w Polsce*, Lublin, 1991.
- Tumelis J. Stanislovas Rapolionis ir jo laikai, *Stanislovas Rapolionis*, sud. E. Ulčinaitė ir J. Tumelis, Vilnius, 1986, p. 8–62.
- Ulanowski B. *Jakub Przyłuski i jego statut*, „Reformacja w Polsce“, t. 2, 1922, nr 8.
- Ullman W. *Principle of government and politics in the Middle Ages*, London, 1961.
- Unia Litwy z Polską (1385–1569). Akty unii i przywilejów stanowych litewskich*, przekł. polski dołączył J. Żerbiłło-Łabuński, Warszawa, 1913.
- Uruszczak W. *Commune incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum et indultum. O tytule i mocy prawnej Statutu Łaskiego z 1506 roku*, *Prace poświęcone pamięci Adama Uruszczaaka*, kom. red., [Prace Instytutu Prawa Własności Intelektualnej UJ, z. 96], Kraków, 2006.
- Uruszczak W. Sejm walny wszystkich państw naszych. Sejm w Radomiu z 1505 roku i konstytucja Nihil novi, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. 57, 2005, z. 1.
- Urzednicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Lulewicz i A. Rachuba, Kórnik, 1994.
- Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziała, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, Kórnik, 1992.
- Urzednicy łączycy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy*, opr. J. Bieniak, A. Szymczakowa, Wrocław–Warszawa, 1985.
- Urzednicy malopolscy XII–XV w. Spisy*, opr. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, P.K. Wojciechowski, B. Wyrozumska, Wrocław–Warszawa, 1990.
- Urzednicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. E. Janas, W. Kłaczewski, J. Kurtyka, A. Sochacka, Kórnik, 1998.
- Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. I: *Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek*, pod red. A. Rachuby; oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P.P. Romaniuk przy współpracy U. Jemialianczuka i A. Macuka, Warszawa, 2004; t. 2, *Województwo trockie XIV–XVIII wiek*, pod red. A. Rachuby; oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P.P. Romaniuk, A. Haratym przy współpracy A. Macuka i J. Aniszcanki, Warszawa, 2009; t. 4, *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*, pod red. A. Rachuby; oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P.P. Romaniuk, Warszawa, 2003.

Urzednicy wielkopolscy. Spisy, opr. M. Bielińska, A. Gąsiorowski, J. Łojko, Wrocław–Warszawa, 1985.

Urzednicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy, opr. K. Przyboś, Wrocław–Warszawa, 1987.

Valikonytė I., Lazutka S., Gudavičius E. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*, Vilnius, 2001.

Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430, zebrał i wyd. J. Ochmański, Warszawa; Poznań, 1986.

Volumina Constitutionum, t. 1, 1493–1549, vol. 1 (1493–1526), do druku przygotowali S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak, Warszawa, 1996.

Volumina Constitutionum, t. 2, 1550–1609, vol. 1 (1550–1585), do druku przygotowali S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak, Warszawa, 2005.

Vossberg F.A. *Siegel des Mittelalters von Polen, Lithauen, Schlesien, Pommern und Preussen: Ein Beitrag zur Förderung diplomatischer, genealogischer, numismatischer und kunstgeschichtlicher Studien über ursprünglich slavische Theile der preussischen Monarchie*, Berlin, 1854.

Wasilewski T. Pochodzenie rodu Radziwiłłów-Ościków, *Miscellanea Historico-Archivistica*, t. 7, 1997, s. 11–17.

Wdowiszewski Z. Marek Ambroży z Nissy i jego „Arma regni Poloniae“ z 1562 r., *MH*, r. XIII, 1934, nr 11, s. 166–170.

Wdowiszewski Z. Ród Bogorjów w wiekach średnich, *RPTH*, t. 9 (r. 1928–1929), 1930, s. 1–96.

Weise E. *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert (1398–1437)*, Bd. 1, Königsberg (Pr), 1939; 2. verbesserte Aufl., Marburg, 1970.

Węcowski P. *Mazowsze w Koronie. Propaganda i legitymizacja władzy Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków, 2004.

Wijuk Kojalowicz W. *Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego, tak zwany Compendium, czyli o klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają*, Kraków, 1897.

Wijuk Kojalowicz W. *Herbarz szlachty Wielkiego Xięstwa Litewskiego, zwany Nomenclator*, Kraków, 1905.

Winiarska A. Ościk, potom Krystyn, z Kiernowa h. Trąby, *PSB*, t. XXIV/3, 1979, zesz. 102, s. 608–609.

Wiskont A. Wielki książę litewski Witold, a Unja Horodelska, *AW*, t. 7, 1930, zesz. 3–4, s. 469–493.

- Wojtkowiak Z. Urzędnicy zarządu lokaknego na Litwie. Tytułatura zarządców powiatowych przed reformą administracyjną z lat 1565–1566, *Studia Źródłoznawcze*, t. 24, 1979, s. 139–155.
- Wolff J. *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895.
- Wolff J. *Pacowie. Materyjały historyczno-genealogiczne*, ułożone i wydane przez J. Wolffa, Petersburg, 1885.
- Wolff J. *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795*, Kraków, 1885.
- Wroniszewski J. Kobięca pieczęć szlachecka w Polsce średniowiecznej, *Cracovia-Polonia-Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. zbiorowa, Kraków, 1995.
- Wroniszewski J. Średniowieczne pieczęcie rycerstwa polskiego, *Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej. Stan i perspektywy badań*, pod red. Z. Piecha, J. Pakulskiego i J. Wroniszewskiego, Warszawa, 2006, s. 235–250.
- Zakrzewski S. *Zagadnienia historyczne*, t. 2, Lwów, 1936.
- Zapiski herbowe z dawnych ksiąg ziemskich przechowywanych w dawnych archiwach radomskim i warszawskim*, wyd. K. Potkański, *Archiwum Komisji Historycznej Akademii Umiejętności*, t. 3, Kraków, 1886.
- Zawitkowska W. *O herbie Pobóg w XV wieku*, „Rocznik Heraldyczny“, t. 7(18), 2005.
- Zbiór dokumentów małopolskich*, t.1–8, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Kraków–Wrocław, 1962–1975.
- Zbiór pamiętników do dziejów polskich*, t. 1, wyd. W.S. de Broel-Plater, Warszawa, 1858.
- Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529, tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563*, przygotował A.T. Hr. z Kościelca Działyński, Poznań, 1841.
- Znamierowski A., Dudziński P. *Wielka księga heraldyki*, Warszawa, 2008.
- Zujienė G. *Insignijos ir ceremonijas Lietuvos viešajame gyvenime (XIII–XVIII a.)*, Vilnius, 2008.
- Żebrawski T. *O pieczęciach dawnej Polski i Litwy*, t. 1, Kraków, 1865.
- Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссиею*, т. 13, *Акты Главного Литовского трибунала*, Вильна, 1886.
- Алфьоров О., Однороженко О. *Українські особові печатки XIV–XVII ст. за матеріалами київських архівосховищ*, Харків, 2008.

- Барбашев А. *Очерки литовско-русской истории XV в. Витовтъ, последнія двадцать летъ княженія, 1410–1430*, С.-Петербургъ, 1891.
- Барвінський Б. *Жигимонт Кейстутович великий князь литовско-русский. (1432–1440). Исторична монографія*, Жовква, 1905.
- Барвінський Б. Українські сфрагістичні пам'ятки XII–XIV століть, *Записки наукового товариства імені Шевченка*, т. 231, Львів, 1996, с. 242–257.
- Белямук М. Вялікі князь Вітаўт і ягоная маеэстатная пячатка, *Białoruskie zeszyty historyczne*, t. 31, Białystok, 2009, s. 137–141.
- Бучинський Б. Кілька причинів до часів вел. князя Свитригайла (1430–1433), *Записки наукового товариства імені Шевченка*, 1907, рік XVI, т. 76, с. 117–142.
- Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя у 2 тамах*, 2-е вид., гал. рэд. Г.Л. Пашкоў, Мінск, 2007.
- Даркевич В.П., Соболева Н.А. О датировке литовских монет с надписью “печать” (по материалам Шанчайского клада), *Советская археология*, 1973, № 1, с. 83–95.
- Козубовський Г.А. *Сіверські монети XIV ст.* (Бібліотека “Пам'ятки археології”, вып. 1), Київ, 1992.
- Литовская метрика*, отд. 1, ч. 1: *Книги записей*, т. 1 (Русская историческая библиотека, издаваемая Императорскою археографическою комиссией, т. 27), Санктпетербург, 1910.
- Любавский М. *Литовско-русский сеймъ. Опытъ по истории учрежденія въ связи съ внутреннимъ строемъ и внѣшнею жизнью государства*, Москва, 1901.
- Огнева О. Сфрагистика та нумізматика про герб Волині, *Третя наукова геральдична конференція (Львів, 4–5 листопада 1993 року). Збірник тез повідомлень та доповідей*, Львів, 1993, с. 57–58.
- Однороженко О. *Князівська геральдика Волині середини XIV–XVIII ст.*, Харків, 2008.
- Однороженко О. *Родова геральдика Руського королівства та Руських земель Корони Польської XIV–XVI ст.*, Харків, 2009.
- Однороженко О. *Руські королівські, господарські та князівські печатки XIII–XVI ст.*, Харків, 2009.
- Пичета В. *Литовско-польскія унії и отношеніе къ нимъ литовско-русской шляхты, Сборникъ статей, посвященныхъ Василію Осиповичу Ключевскому его учениками, друзьями и почитателями въ Московскомъ Университете. (5 декабря 1879 – 5 декабря 1909)*, Москва, 1909.
- Полное собрание русских летописей*, т. 32, Хроники: *Литовская и Жмойтская, и Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного*, Москва, 1975.

- Поліщук В. Заява Яна Якубовича Монтовта про втрату печатки, подана до луцького замкового уряду 1561 року, в контексті герботворення, *Сфрагістичний щорічник*, вып. 1, Київ, 2011, с. 327–337.
- Полоцкие грамоты XIII – начала XVI вв.*, т. 1–2, сост. А.Л. Хорошкевич, отв. ред. А.А. Зимин, Москва, 1977–1978.
- Польско-литовская уния на сеймах до 1569 года*, очерк М.В. Довнаръ-Запольскаго, Москва, 1897.
- Румянцева В.В. *Эмблемы земель и гербы городов Левобережной Украины периода феодализма*, Киев, 1986.
- Собрание государственныхъ и частныхъ актовъ, касающихся истории Литвы и соединенныхъ съ ней владений, (отъ 1387 до 1710 года)*, изданное Виленскою археологическою коммиссиею, ч. 1, под ред. М. Круповича, Вильно, 1858.
- Україна: литовська доба. 1320–1569*, підг. О. Русіна, І. Сварник, Л. Войтович, Д. Ващук, А. Блануца, Б. Черкас, Київ, [2009].
- Хорошкевич А.Л. Печати полоцких грамот XIV–XV вв., *Вспомогательные исторические дисциплины*, т. 4, Ленинград, 1972, с. 128–146.
- Цітоў А. *Пячаткі старажытнай Беларусі. Нарысы сфрагістыкі*, Мінск, 1993.
- Цітоў А. *Сфрагістыка і геральдыка Беларусі (ілюстраваны курс лекцый)*, Мінск, 1999.
- Яковенко Н. *Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна*, вид. 2, переглянуте і виправлене, Київ, 2008.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ / INDEX OSOBOWY

- Abrahamas Zbąszyński; Abraham Zbąszyński 152, 166, 326, 363
- Albertas iš Kosciolo, h. Powala; Wojciech z Kościoła h. Powala 42, 47, 53, 207, 251, 415, 447
- Albertas iš Vomborkovo; Wojciech z Wąborkowa 147, 161
- Albertas Jastrzębiecas (*Albertus ep. Cracoviensis*), h. Vanagas; Wojciech Jastrzębiec h. Jastrzębiec 41, 42, 47, 52, 53, 94, 128, 156, 170, 177, 180, 187, 206, 216, 219, 228, 250, 323, 325, 361, 362, 401, 431
- Albertas Jonaitis Kločka; Wojciech Janowicz Kłoczko 415, 447
- Albertas Jonaitis Manvydaitis; Wojciech Janowicz Moniwidowicz 395, 426
- Albertas Kareiva iš Saugūniškių (*Albracht Korewa de Sowgodsko*), h. Dembno 20, 23, 26, 32, 34, 46, 51, 90, 124, 125, 192, 206, 233, 250, 414, 445, 446
- Albertas Luščikas; Wojciech Łuszczak 418, 450
- Albertas Manvydas iš Župronių (*Monywid, Albertus alias Moniuidus*), h. Leliva 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 51, 90, 95–97, 124, 129–131, 156, 169, 174, 178, 180–184, 186, 206, 212, 217, 219, 220, 223, 224, 227, 250, 326, 363, 393–395, 423–425, 456, 461, 481
- Albertas Mykolaitis Survila; Wojciech Michałowicz Surwiło 396, 427
- Albertas Taboras, Vilniaus vyskupas; Wojciech Tabor, biskup wileński 195, 238, 413, 445
- Albertas Vijūkas Kojalavičius; Wojciech Wijuk Kojalowicz 195, 198, 238, 241, 400, 409, 410, 430, 441, 442
- Albrechtas II Habsburgas, Čekijos ir Vengrijos karalius; Albrecht II Habsburg król czeski i węgierski 257, 291
- Alekna Sudimantaitis; Olechno Sudymontowicz 195, 202, 237, 245, 400, 431
- Aleksandras Jogailaitis, Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis; Aleksander Jagiellończyk, król polski i wielki książę litewski 204, 238, 248, 259, 260, 264, 265, 268, 281, 295, 300, 301, 304
- Aleksandras Mangirdaitis; Aleksander Montygerdowicz 409, 440
- Aleksandras Mantautas; Aleksander Montowt 346, 381
- Ana iš Cilijos; Anna Cylejska 62, 67, 68, 75, 79, 80
- Andrejus, Zaslavljo kunigaikštis; Andrzej, książę zaslawski 85, 120
- Andrejus iš Korabievicų, h. Šaža; Andrzej z Korabiewicz h. Szarza 338, 339, 374, 375
- Andrejus iš Lubranco (*Andreas de Ludbrancz*), h. Pušis; Andrzej z Lubrańca h. Godziemba 47, 53, 149, 151, 163,

- 165, 208, 251, 323, 336, 361, 372, 406, 437
- Andrejus Łaskarzas iš Goslavičų, h. Pušis; Andrzej Łaskarz z Gosławic h. Godziemba 97, 131, 208, 251, 372, 406, 437
- Andrejus Ratołda iš Skšydlnos, h. Šaža; Andrzej Ratołd ze Skrzydlnej h. Szarza 339, 375
- Andrejus Slupas iš Viežbicko, h. Dolenga; Andrzej Słup z Wierzbicka h. Dołęga 207, 251, 353, 354, 387, 388, 418, 450, 474
- Andrius, h. Šaža; Andrzej h. Szarza; 339, 375
- Andrius, Mikalojaus Tautgirdo s.; Andrzej s. Mikołaja Tawtygerda 403, 434
- Andrius Alšėniškis; Andrzej Holszański 191, 232
- Andrius Daugirdaitis; Andrzej Dowgirdowicz 351, 385
- Andrius Daukentaitis (*Andreas Dewknohowicz, Dewknetouicz*), h. Kiaulytė 21, 27, 29, 32, 34, 41, 47, 52, 173, 177–179, 184, 192, 207, 211, 216–218, 224, 233, 251, 352, 386, 405, 474
- Andrius Derškovičius; Andrzej Dzierżkowicz 198, 241
- Andrius Jokūbaitis Nemiraitis; Andrzej Jakubowicz Niemirowicz 401, 432
- Andrius Jonaitis Mastavilas; Andrzej Janowicz Mostwił 418, 450
- Andrius Nemiraitis; Andrzej Niemirowicz 401, 431
- Andrius Sakaitis; Andrzej Sakowicz 195, 196, 237, 239, 350, 385
- Andrius Vaitkaitis; Andrzej Wojtkiewicz 402, 433
- Andrzej Dewknotowicz h. Świnka cf. Andrius Daukentaitis
- Andrzej z Lubrańca h. Godziemba cf. Andrejus iš Lubranco
- Antoniewicz Marceli* 186, 227
- Baltramiejus Taboraitis; Bartosz Tabo-
rowicz** 413, 445
- Balzer Oskar* 179, 189, 218, 230
- Banionis Egidijus* 179, 181, 194, 196, 218, 220, 236, 239, 355, 389
- Bardach Juliusz* 60, 73
- Baronas Darius* 193, 235
- Benediktas Makra; Benedykt Makrai 58, 61, 68, 74, 80
- Bernardus dictus Buthouth 347, 382
- Bieniak Janusz* 156, 170
- Błaszczyk Grzegorz* 58, 71, 90, 124, 199, 242, 258, 291
- Bogdanas Sakaitis; Bohdan Sakowicz 350, 385
- Boguslavas iš Obodovo; Bogusław z Obodowa 148, 163
- Bolekas iš Svidnicos; Bolko, książę świdnicki 146, 161
- Bona, Lenkijos karalienė, Lietuvos didžioji kunigaikštienė; Bona królowa polska i wielka księżna litewska 281
- Butautas Mantigailaitis (*Butowdus*), h. Grifas 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 96, 97, 99, 130, 131, 133, 173, 177, 179, 184, 187, 188, 192, 206, 211, 216, 218, 224, 228, 233, 250, 346, 347, 381, 382, 409, 440, 472
- Butowt Montygałowicz h. Gryf cf. Butautas Mantigailaitis

- Butrimas Jokūbaitis Nemiraitis; Butrym Jakubowicz Niemirowicz 401, 432
- Chodka Jurgaitis; Chodko Juriewicz 201, 244, 480
- Čapaitė Rūta 15, 17
- Čižas; Czyż 401, 406, 407, 432, 438
- Čupa (*Czupa, Czuppa*), h. Īkartos; Czupa h. Korczak 21, 23, 27, 29, 32, 34, 41, 47, 52, 173, 184, 208, 211, 216, 224, 251, 356, 357, 390, 475
- Dainauskas Jonas* 176, 181, 215, 220
- Dangelis (*Dawgen, Dangel*), h. Rola; Dangel h. Rola 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 207, 251
- Daukša Kimantaitis (*Dawkscha, Dawxcha, Dawxa*), h. Piżchala; Dauksza Kimontowicz h. Pierzchała 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 192, 201, 207, 233, 245, 251, 404, 435
- Dobieslavas, Krokuvos pateisėjis; Dobiesław, podsędek krakowski 147, 161
- Dobieslavas iš Jeżovo, h. Balnakilpė; Dobiesław z Jeżowa h. Strzemię 100 134, 208, 251, 356, 390, 475
- Dobieslavas iš Olesnicos (*Dobeslaus de Oleschnicza*), h. Dembno; Dobiesław z Oleśnicy h. Dębno 42, 47, 53, 206, 250, 340, 375, 376, 414, 445, 470
- Domaratas iš Kolybanų (*Domarath de Cobylyani*), h. Gżymała; Domarat h. Grzymała 101, 134, 206, 250
- Dovydas Girkontas; Dawid Gyrkont 404, 434
- Dzieroslavas iš Skšino, h. Gulbė; Dzierśław ze Skrzyńska h. Łabędź 182, 206, 222, 250, 332, 368, 467
- Elena, Lietuvos didžioji kunigaikštienė; Helena wielka księżna litewska 281
- Engel Bernhard* 182, 227
- Erikas Svirskis, Eryk Świrski 483
- Eustachijus Valavičius; Eustachy Wołłowicz 419, 452
- Florijonas iš Korytnicos (*Florianus de Corithnicza*), h. Jelita; Florian z Korytnicy h. Jelita 42, 47, 53, 148, 162, 207, 251, 334, 335, 371, 413, 444, 468
- Gąsiorowski Antoni* 104, 137
- Gerdutis (*Gerdud*), h. Jelita; Gerdut h. Jelita 21, 23, 27, 29, 32, 34, 41, 47, 52, 207, 251, 412, 413, 444
- Getautas (*Gethawoth, Gethowoth, Getowd*), h. Kasėjas; Getowt h. Kopacz 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 95, 96, 98, 99, 130, 131, 133, 173, 174, 177–179, 184, 186, 192, 207, 211, 212, 216–218, 224, 226, 233, 251, 352, 387, 393, 405, 406, 423, 436, 437, 474, 476
- Gineitis Koncaitis (*Gyneth Conczewicz, Konczeuicz*), h. Zaremba; Ginet Koncewicz 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 192, 207, 233, 251
- Gineitis Taujanskis; Ginet Towiański 409, 441
- Goliginas (*Goligunt*), h. Gulbė; Goligunt (Andrzej) h. Łabędź 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 51, 192, 206, 233, 250
- Gregoras, Vladimiro vyskupas; Grzegorz (*Gregorius*), bp. włodziński 41, 47, 52, 208, 252,
- Gregoras Valavičius; Grzegorz Wołłowicz 419, 452

- Gregorijus, Skalbmiero prepozitas; Grzegorz, prepozyt skalbmierski 151, 165
 Griška Mikolajevičius; Gryszko Mikołajewicz 200, 243
 Grotas iš Jankovićų (*Groto de Jancoice*), h. Rava; Grot z Jankowic h. Rawa 42, 47, 53, 206, 250
 Gudigardas; Gudygerd 181, 220, 349, 383
- Haisig Marian** 322, 323, 334, 347, 360, 370, 382
 Hanulas; Hanul 159, 172
Heymowski Adam 342, 343, 378
 Henrikas iš Radomino, h. Piżchala; Henryk z Radomina h. Pierzchała 157, 170, 207, 251, 341, 342, 377, 404, 435, 471
 Henrikas Valua; Henryk Walezy 266, 302
- Ivanas Algimantaitis Alšėniškis**; Iwan Olgimuntowicz Holszański 85, 120, 191, 232
 Ivanas iš Obichovo (*Iwanus de Obichow*), h. Vieniava; Iwan z Obichowa h. Wieniawa 42, 47, 53, 208, 252
 Ivanas iš Radomino, h. Piżchala; Iwan z Radomina h. Pierzchała 342, 377
 Ivanas Palubinskis, kunigaikštis; Iwan Pałubiński, kniaź 200, 243
 Ivanas Sapięga; Iwan Sapięha 398, 402
- Jadatas (*Jadath*)**, h. Šreniava; Jadat h. Szreniawa 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 206, 250, 355, 389, 417, 449
 Jadvyga, Jogailos duktė; Jadwiga, c. Jagiełły 68, 69, 80, 81
 Jadvyga iš Anžu dinastijos, Lenkijos karalienė; Jadwiga Andegaweńska, królowa Polski 59, 62, 67, 72, 73, 75, 79, 86, 120, 146, 161, 325, 332, 336, 362, 369, 372
 Jadvyga iš Leženicų, h. Leliva; Jadwiga z Leżenic h. Leliwa 97, 98, 131–133, 180, 184, 186, 206, 219, 220, 224, 227, 250, 326, 327, 364, 465
 Jadvyga Manvydienė; Jadwiga Moniwidowa 186, 227
Jakovenko Natalia 190, 231
 Jakub Minigajło h. Syrokomla cf. Jokūbas Mingaila, h. Sirokomlė
 Jakub z Koniecpola h. Pobóg cf. Jokūbas Koniecpolskis, h. Pobogas
 Jakušas iš Koscielco (*Janussius de Coszelec*), h. Povala; Jakusz z Kościelca h. Powala 41, 47, 52, 197, 207, 240, 251
 Jakušas iš Volės; Jakusz z Woli 148, 163
 Jan Butrym z Żyrmunów h. Topór cf. Jonas Butrimas iš Žirmūnų, h. Kirvis
 Jan Ewild h. Ciołek cf. Jonas Eivildas, h. Veršis
 Jan Gasztołd h. Awdaniec cf. Jonas Goštautas, h. Habdankas
 Jan Niemira h. Jastrzębiec cf. Jonas Nemira, h. Vanagas
 Jan Sunigajło h. Lis cf. Jonas Sungaila, h. Lapinas
 Janas, Gerlacho s.; Jan, s. Gerlacha 151, 165
 Janas, h. Rava; Jan h. Rawa 149, 163
 Janas, h. Veršis; Jan h. Ciołek 339, 375
 Janas, Vloclaveko vyskupas (*Johannes ep. Wladislaviensis*); Jan Kropidło 41, 47, 52, 100, 133
 Janas Borkas; Jan Bork 158, 171

- Janas Dlugošas; Jan Długosz 57, 70, 104, 107, 137, 140, 186, 192, 193, 195, 197, 198, 214, 215, 227, 234, 235, 237, 240, 241, 276, 313
- Janas Glowaczas iš Zbonšinio; Jan Głowacz ze Zbąszynia 326, 363
- Janas Gładyszcas; Jan Gładysz 158, 171
- Janas Herburtas; Jan Herburt 267, 268, 270–272, 303, 307, 309
- Janas iš Bogumilovicų (*Johannes de Bogumiloucie*), h. Pusožis; Jan z Bogumiłowic h. Półkoźic 42, 47, 53, 100, 133, 153, 167, 206, 250, 331, 332, 368, 413, 445, 467
- Janas iš Kretkovo, h. Dolenga; Jan z Kretkowa h. Dołęga 354, 388
- Janas iš Krulikovo (*de Krolikowo*), h. Zaremba; Jan z Królikowa h. Zaremba 42, 47, 53, 147, 162, 207, 251, 331, 367
- Janas iš Lankošino (*Johannes de Lancoschin*), h. Rola; Jan Rola z Łąkoszyna h. Rola 42, 47, 53, 100, 134, 207, 251
- Janas iš Sprovos, h. Odrovonžas; Jan ze Sprowy h. Odrowąź 333, 369
- Janas iš Ščekocino (*Johannes de Szczekocyni*), h. Odrovonžas; Jan ze Szczekocin h. Odrowąź 42, 47, 53, 148, 152, 162, 166, 184, 206, 224, 250, 332, 333, 368, 369, 410, 441, 467
- Janas iš Tarnovo (*Johannes de Tarnow*), h. Leliva; Jan z Tarnowa h. Leliwa 41, 47, 52, 97, 98, 100, 131, 133, 153, 167, 206, 250, 326, 327, 363, 364
- Janas iš Tenčino, h. Kirvis; Jan z Tęczyna h. Topór 148, 154, 163, 167
- Janas iš Žešovo (*Johannes electus Leopoliensis metropolis*), h. Pusožis; Jan Rzeszowski h. Półkoźic 41, 47, 52, 206, 250, 413, 444
- Janas Januszowskis; Jan Januszowski 268, 273, 303, 309
- Janas Kuropatwa iš Lancuchovo (*Johannes de Lanczuchow*), h. Šreniava; Jan Kuropatwa z Łańcuchowa h. Szreniawa 42, 47, 53, 329, 365, 366, 466
- Janas Ligęza (*Johannes Liganza*), h. Pusožis; Jan Ligęza h. Półkoźic 41, 47, 52, 206, 250, 413, 444
- Janas Łaskis (Laskis); Jan Łaski 265, 266, 268, 270, 271, 300, 301, 304–307
- Janas Mężykas iš Dombrovos, h. Vadvicas; Jan Mężyk z Dąbrowy h. Wadwicz 96, 130, 131, 148, 152, 162, 166, 178, 179, 206, 217, 218, 250, 347, 382, 407, 408, 439, 472
- Janas Warszawskis; Jan Warszawski 159, 172
- Janas Zamojskis; Jan Zamojski 95, 96, 101, 129, 130, 134, 174, 182, 184, 197, 212, 221, 224, 342, 352, 378, 393, 421, 423, 431
- Jankowski Czesław* 194, 236
- Jankowski Rafał*, 16, 18
- Januszcas Franciszekas Radziwiłlas; Janusz Franciszek Radziwiłł 16, 18
- Jaunius Valmantaitis (*Jawnus*), h. Zadora 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 51, 90, 95–97, 99, 104, 124, 129, 130, 131, 133, 137, 159, 172–174, 177, 179, 181, 187, 206, 211, 212, 216–218, 220, 224, 228, 250, 348, 349, 382, 383, 426, , 473, 483
- Jawnuta Wolimuntowicz h. Zadora cf. Jaunius Valmantaitis
- Jeronimas Pragiškis; Hieronim z Pragi 192, 234

- Jeronimas Valavičius; Hieronim Wołłowicz 419, 452
- Jerzy Giedygołd cf. Jurgis Gedgaudas
- Jerzy Gojlimin Nadobowicz cf. Jurgis Galminas Nadabaitis
- Jerzy Sangaw h. Powała cf. Jurgis Sangavas, h. Povala
- Jogaila Giedraitis; Jagiełło Giedrojć 479
- Jokūbas iš Kurdvanovo (*Jacobus ep. Plocensis*), h. Sirokomlė; Jakub z Kurdwanowa h. Syrokomla 41, 47, 52, 100, 134, 207, 251, 341, 376
- Jokūbas iš Rogožno, h. Habdankas; Jakub z Rogožna h. Awdaniec 146, 161, 206, 250, 335, 336, 371, 416, 448, 468
- Jokūbas Jaka iš Vilčino, h. Rože; Jakub (Jakusz) Jaka z Wilczyna h. Poraj 42, 47, 52, 149, 163, 206, 250
- Jokūbas Koniecpolskis (*Jacobus de Conecpole*), h. Pobogas; Jakub z Koniecpola h. Pobóg 41, 47, 52, 206, 250, 403, 434
- Jokūbas Mingaila (*Jacobus Mingel, My-nigel*), h. Sirokomlė 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 173, 177, 184, 192, 207, 211, 216, 224, 233, 251, 340, 341, 374, 376, 471
- Jokūbas Przyłuskis; Jakub Przyłuski 264, 267, 269–271, 300, 303, 305–307
- Jokūbas Ralaitis; Jakub Rałowicz 403, 434
- Jokūbas Taujanskis; Jakub Towiański 409, 440
- Jonas Albertas, Lenkijos karalius; Jan Olbracht, król polski 260, 294
- Jonas Butrimas (*Butrim*) iš Žirmūnų, h. Kirvis 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 51, 96, 97, 99, 129–131, 133, 173, 174, 177, 178, 184, 187, 196, 202, 203, 206, 211, 212, 216, 217, 223, 224, 228, 239, 245, 250, 345, 346, 380, 381, 402, 432
- Jonas Čižas; Jan Czyż 407, 438
- Jonas Daugirdas; Jan Dowgird 351, 385
- Jonas Derškovičius; Jan Dzierżkowicz 198, 241
- Jonas Eivildas (*Johannes Ewild*), h. Veršis 21, 23, 27, 29, 32, 34, 41, 47, 52, 192, 208, 233, 251
- Jonas Goštautas (*Johannes Gastold*), h. Habdankas 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 174, 182, 196, 206, 212, 222, 239, 250, 258, 293, 403, 415–417, 434, 447, 448, 479
- Jonas Kazimieras Vizgirdas; Jan Kazimierz Wyszegerd 410, 442
- Jonas Kęsgailaitis; Jan Kieżgajłowicz 196, 239, 349, 384
- Jonas Liutauris Chreptavičius; Jan Li-tawor Chrebtowicz 410, 441
- Jonas Mangirdaitis; Jan Montygerdowicz 409, 440
- Jonas Manvydaitis; Jan Moniwidowicz 183, 223, 394, 396, 425, 426
- Jonas Mykolaitis Vizgirdas; Jan Micha-łowicz Wyszegerd 410, 442
- Jonas Nemira (*Nemir*), h. Vanagas 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 51, 90, 96, 124, 125, 129, 174, 178, 180, 186, 203, 206, 213, 217, 227, 250, 401, 402, 407, 431, 432, 437
- Jonas Rimvydaitis (Rymowydowicz, Rimouidowicz), h. Gžymała; Jan Rymowidowicz h. Grzymała 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 206, 250, 402, 433

- Jonas Stanislovaitis; Jan Stanisławowicz 397, 427
- Jonas Sunigaila (*Sunigal, Sunygal*), h. Lapinas 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 51, 90, 95, 96, 101, 124, 129, 130, 134, 174, 178, 181, 182, 184, 185, 187, 190, 191, 206, 212, 213, 217, 221, 222, 224, 225, 228, 231, 232, 250, 393, 397, 398, 423, 427–429, 476, 483
- Jonušas Furmanas (*Janussius Furman*), h. Doliva; Janusz Furman h. Doliwa 42, 47, 53, 207, 251, 412, 443
- Jonušas iš Sokolovo; Janusz z Sokółowa 343, 378
- Jonušas iš Tuliškovo (*Janussius de Tholischcow*), h. Drija; Janusz z Tuliszkowa h. Dryja 42, 47, 53, 148, 162, 206, 250, 333, 334, 370
- Jučas Mečislovas* 179, 218
- Jukna Michnovičius; Juchno Michnowicz 407, 438
- Jurgis, Zaslavljo kunigaikštis; Jerzy, książę zaslawski 85, 120
- Jurgis Baltramiejaitis, h. Laivas; Jerzy Bartłomiejowicz h. Korab 419, 451
- Jurgis Čižas; Jerzy Czyż 407, 438
- Jurgis Daugaudas; Jerzy Dowgowd 85, 120
- Jurgis Galminas; Jerzy Gojlimin 478
- Jurgis Galminas Nadabaitis, 183, 192, 200, 201, 223, 233, 244–246, 414, 446
- Jurgis Gedgaudas 181, 182, 220, 222, 394, 395, 425
- Jurgis Iliničius; Jerzy Ilinicz 357, 391
- Jurgis Radvilaitis; Jerzy Rodywiłowicz 407, 438
- Jurgis Sangavas (*Georgius Sangaw*), h. Povala 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 192, 207, 233, 251, 415, 447
- Jurijus Paulaitis; Jerzy Pawłowicz 402, 433
- Kalenimas Miškovičius; Kalenik Miskowicz 395, 396, 426
- Kasparas Juraitis; Kacper Jurewicz 402, 433
- Kazimieras Didysis, Lenkijos karalius; Kazimierz Wielki, król Polski 64, 67, 72, 76, 79, 158, 171, 264, 266, 267, 299, 302, 330, 366
- Kazimieras Jogailaitis; Kazimierz Jagiellończyk 87, 122, 204, 248, 257–259, 262, 281, 292–294, 297, 416, 448
- Kazimieras Słupskis; Każko, ks. słupski 158, 177, 342, 377
- Kęsgaila Valmantaitis, h. Zadora 181, 201, 220, 224, 349, 383
- Kiaupienė Jūratė* 10, 12, 189, 204, 230, 248
- Kieżgajło Wolimuntowicz h. Zadora cf. Kęsgaila Valmantaitis
- Kimantas; Kimont 405, 435
- Kybartas Minimantaitis; Kibort Minimundowicz 411, 442
- Klausgaila; Klausgajło 181, 220
- Klemensas, h. Veršis; Klemens h. Ciołek 339, 375
- Klemensas iš Mokrsko (*Clemens de Mocrsko*), h. Jelita; Klemens z Mokrska h. Jelita 42, 47, 53, 207, 251, 412, 444
- Klemensas Wątróbka iš Stšelcų, h. Okša; Klemens Wątróbka ze Strzelc h. Oksza 152, 166, 207, 251, 337, 338, 374, 411, 442

- Koczan h. Nałęcz cf. Kočianas
 Kočianas (*Coczanus, Koczanus*), h. Galvaraištis 21, 23, 27, 29, 32, 34, 41, 47, 52, 207, 251
Kolankowski Ludwik 191, 194, 233, 236
 Konczan Sukowicz h. Wężyk cf. Končianas Sukaitis
 Končianas Sukaitis (*Konczanus Suko-uicz, Succowicz*), h. Žaltys 21, 23, 27, 29, 32, 34, 41, 47, 52, 203, 208, 247, 251, 417, 449, 450
 Konradas, Kauno seniūnas 200, 244
Korczak Lidia 195, 237
Kosman Marceli 88, 123
Krasauskaitė Marija 192, 233
Krasauskas Rapolas 395, 398, 425, 428
 Kristinas, Krušvico kaštelionas; Krystyn, kaszt. kruszwicki 42, 47, 53, 208, 252
 Kristinas Astikas (*Ostyk, Hostik*) iš Kernavės, h. Ragai; Krystyn Ościk h. Trąby 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 51, 174, 178, 180, 184, 186, 187, 202, 206, 212, 217, 219, 223, 224, 226, 228, 245, 250, 393, 399, 400, 423, 429, 430, 476, 478
 Kristinas iš Koziegluvų, h. Lapinas, Krystyn (*Cristinus de Kozegłowy*) z Kozieglów h. Lis 42, 47, 53, 101, 134, 206, 250
 Kristinas (*Cristinus*) iš Ostrovo, h. Rava; Krystyn z Ostrowa h. Rawa 41, 47, 52, 97, 101, 131, 134, 148, 149, 163, 206, 250, 325, 326, 363, 396, 426
Krzyżaniakowa Jadwiga 57, 58, 60, 67, 70, 71, 80, 105, 107, 138, 140
 Kučukas, Kuczuk 196, 239, 346, 381
Kuncevičius Albinas 203, 247
Kuolys Darius 204, 248, 260–262, 274, 275, 295–297, 310–312
Kutrzeba Stanisław 16–18, 58, 62, 63, 75, 84, 105, 119, 138, 182, 221
 Laurynas Drežas; Wawrzyniec Drez 404, 434
 Laurynas Luščikas; Wawrzyniec Łuszczyk 418, 450
Lebedys Jurgis 405, 435
Lichończak-Nurek Grażyna 325, 362
 Makaras; Makary 341, 376
Malecki Antoni 84, 105, 118, 138, 175, 197, 204, 214, 240, 248
 Mangirdas; Montygerd 408, 439
 Manstaudas (*Monstold, Monstowd*), h. Bychava; Monstold h. Bychawa 21, 23, 27, 29, 32, 34, 41, 47, 52, 207, 251
 Manstvildas (*Monstiwylde, Monstwid, Monstwild*), h. Dolenga; Monstwild h. Dołęga 21, 23, 27, 29, 32, 34, 207, 251, 418, 450, 451
 Mantrimas; Montrym 202, 245, 246, 346, 381, 481
 Marekas, h. Šaža; Marek h. Szarza 339, 375
 Marekas (iš Nakolo?), h. Bogorija; Marek (z Nakola?) h. Bogoria 96, 130, 154, 168, 351, 386, 419, 451, 473
 Marekas Vnučka; Marek Wnuczko 404, 434
Martinus de Krolikowo; Marcin z Królikowa; Martynas iš Krulikovo [42, 47, 53] cf. Jan z Królikowa
 Martynas, h. Bogorija; Marcin h. Bogoria 178, 207, 217, 251, 386, 393, 419, 423, 451
 Martynas iš Kalinovos (*Martinus de Calinow*), h. Zaremba; Marcin z Ka-

- linowy h. Zaremba 42, 47, 53, 148, 149, 162, 163, 186, 207, 227, 251, 330, 331, 366, 367, 466
- Martynas iš Lubnicos (*Martinus de Lubnicza*), h. Vanagas; Marcin z Łubnic h. Jastrzębiec 42, 47, 53, 206, 250, 401, 431
- Martynas iš Vrocimovicų (*Martinus de Wroczymowo*), h. Pusožis; Marcin z Wrocimowic h. Półkożic 42, 47, 53, 206, 250, 413, 445, 451
- Martynas Lintfaras, Medininkų vyskupas; Marcin Lintfari, bp. miednicki 190, 231
- Melchioras Gineitis; Melchior Ginet 410, 441
- Mencina iš Konino, h. Rava; Męcina z Konina h. Rawa 148, 163
- Michał Minigajło h. Rawa cf. Mykolas Minigaila, h. Rava
- Michał z Bogumiłowic h. Półkożic cf. Mykolas iš Bogomilovicų
- Micius Vilčkaitis (*Miczusch, Myczusch, Micuss*), h. Valtis; Miczus Wilczkowicz h. Łódzia 21, 23, 27, 29, 32, 34, 41, 47, 52, 96, 97, 99, 130, 131, 133, 173, 177, 184, 207, 211, 216, 224, 251, 345, 380, 417, 449, 472
- Mikalojus, h. Rola; Mikołaj h. Rola 337, 373
- Mikalojus Astikas; Mikołaj Ościk 200, 243
- Mikalojus Beinaras (*Nicolaus Beynar, Boynar*), h. Novina 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 207, 251, 404, 435
- Mikalojus Biliminas (*Nicolaus Bylymyn, Bylymyn*), h. Rožė; Mikołaj Bylimin h. Poraj 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 51, 190, 191, 106, 231, 232, 250
- Mikalojus Budzila; Mikołaj Budzyło 407, 438
- Mikalojus Burba; Mikołaj Burba 418, 450
- Mikalojus Cebulka; Mikołaj Cebulka 68, 80
- Mikalojus Czšanas; Mikołaj Czšan 149, 163
- Mikalojus Geduškaitis; Mikołaj Gieduszkiewicz 402, 433
- Mikalojus iš Bonevo; Mikołaja z Boniewa 147, 162
- Mikolajus iš Čarnkovo (*Nicolaus de Czarncow*), h. Galvaraištis; Mikołaj z Czarnkowa h. Nałęcz 42, 47, 53, 207, 251
- Mikalojus (*Nicolaus ep. Vilnensis*) iš Gožkovo, h. Aštuoniaragis; Mikołaj z Gorzkowa h. Osmoróg (Gerałt) 41, 47, 52, 96, 97, 99, 130, 131, 133, 154, 168, 208, 251, 323, 343, 361, 379, 471
- Mikalojus iš Korabievicų, h. Saža; Mikołaj z Korabiewicz h. Szarza 182, 207, 222, 251, 338, 339, 374, 470
- Mikalojus iš Michalovo (*Nicolaus de Michalov*), h. Rožė; Mikołaj z Michałowa h. Poraj 41, 47, 52, 97, 100, 131, 134, 153, 154, 166, 167, 206, 250, 327, 364
- Mikalojus iš Sepno, h. Novina; Mikołaj z Sepna h. Nowina 148, 162, 207, 251, 356, 390, 404, 435, 475
- Mikalojus iš Stšelcų (*Nicolaus de Strzelcze*), h. Okša; Mikołaj ze Strzelc h. Oksza 42, 47, 53, 207, 251, 411, 442
- Mikalojus iš Vაžymovo; Mikołaj z Wazrymowa 148, 162
- Mikalojus Kobšaitis; Mikołaj Kobszewicz 402, 433

- Mikalojus Powala iš Tačovo, h. Povala; Mikołaj Powala z Taczowa h. Powala 207, 251, 339, 375, 415, 447, 470
- Mikalojus Radvilaitis; Mikołaj Radziwiłłowicz 400, 431
- Mikalojus Tautgirdas (*Nicolaus Tawtygerd, Tawtygerd*), h. Drija; Mikołaj Tawtygerd h. Dryja 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 51, 182, 206, 222, 250, 403, 433, 434, 483
- Mikalojus Trąba (*Nicolaus archiep. Gneznensis*), h. Ragai; Mikołaj Trąba h. Trąby 41, 47, 52, 159, 172, 177, 180, 206, 216, 219, 250, 324, 361, 362, 400, 430, 465
- Mikalojus Valatka; Mikołaj Wołotko 397, 427
- Mikalojus Wierzynekas; Mikołaj Wierzynek 158, 174
- Mikalojus Wiśliczka; Mikołaj Wiśliczka 68, 80
- Mikołaj Bejnar h. Nowina cf. Mikalojus Beinaras
- Mikołaj Trąba h. Trąby cf. Mikalojus Trąba, h. Ragai
- Minigail* cf. Mykolas Minigaila
- Minimantas Sesnikaitis (*Minimund Sessnicouicz, Mynimund Sessnykowicz*), h. Okša; Minimund Seśnikowicz h. Oksza 21, 23, 27, 29, 32, 34, 41, 47, 52, 192, 207, 233, 251, 411, 442
- Misliboras, h. Dolenga; Myślībor h. Dołęga 353, 387
- Mykolas iš Bogumilovicų (*Michael de Bogumilouice*), h. Pusožis; Michał z Bogumiłowic, h. Półkozic 42, 47, 53, 100, 133, 147, 153, 162, 206, 250, 332, 368, 413, 445
- Mykolas Jediataitis; Michał Jadatowicz 355, 389
- Mykolas Kęsgailaitis; Michał Kieżgajłowicz 349, 384
- Mykolas Kuchmeisteris; Michał Kuchmeister 94, 128
- Mykolas Manvydas; Michał Moniwid 482
- Mykolas Minigaila (*Minigail, Mingal, Mynigal*), h. Rava 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 51, 90, 95, 96, 124, 129, 130, 178, 183, 184, 206, 217, 223, 224, 250, 396, 397, 426, 427
- Mykolas Trestka (*Michael ep. Kyouien-sis*), h. Grifas; Michał Trestka g. Gryf 41, 47, 52, 100, 133, 188, 206, 229, 250, 347, 381
- Mykolas Vašis; Michał Wasza 394, 425
- Myśliński Kazimierz* 58, 71, 105, 138
- Monywid* cf. Albertas Manvydas
- Monstold h. Bychawa cf. Manstaudas
- Monstwid h. Dołęga cf. Manstvildas
- Montygerd cf. Mangirdas
- Montrym cf. Mantrimas
- Moscicas iš Steņševo (*Mosticius de Staschow*), h. Valtis; Mościc ze Stęszewa h. Łódzia 42, 47, 53, 100, 133, 207, 251, 417, 449
- Motiejus (*Mathias Premisliensis ep.*), Pšemislīo vysk., h. Janina; Maciej, bp przemyski 41, 47, 52, 207, 251
- Motiejus, Vilniaus vysk.; Maciej, bp wileński 200, 243, 258, 293
- Motiejus Derškovičius; Maciej Dzierzkowicz 198, 241
- Motiejus iš Labišino (*Mathias de Labischin*), h. Stoginė; Maciej z Łabiszyna h. Leszczyc 41, 47, 52, 208, 252

- Motiejus iš Suchodołū, h. Janina; Maciej z Suchodołū h. Janina [42, 47, 53] 146, 148, 152, 161, 162, 166, 173, 207, 212, 251, 321, 323, 338, 359, 360, 374
- Motiejus iš Vonsošo (*Mathias de Wansosche*), h. Kirvis; Maciej z Wąsoszy h. Topór 41, 47, 52, 100, 133, 206, 250
- Motiejus Kotas (*Mathias Coth*), h. Doliwa; Maciej Kot h. Doliwa 42, 47, 53, 207, 251, 412, 443
- Motiejus Rimgaila; Maciej Rymgajło 404, 434
- Naczko* cf. Petras Načkus Ginvilaitis, h. Doliva
- Narušis Gintautaitis; Narusz Gintowtowicz 415, 447
- Nemir* cf. Jonas Nemira
- Nicolaus de Suchdol*; Mikołaj z Suchodołū; Mikalojus iš Suchodołū [42, 47, 53] cf. Maciej z Suchodołū
- Niewodniczański Tomasz* 333, 369
- Nikodem Jarosław* 59, 72
- Nowak Przemysław* 85, 119, 320, 325, 328, 363, 365
- Nowak Zenon Hubert* 185, 119
- Odnoroženko Oleg* 190, 204, 231, 232, 343, 378
- Olechno Sudymontowicz cf. Alekna Sudimantaitis
- Ona Vytautienė; Anna ż. Witolda Kiejstutowicza 68, 80
- Pacas Daukšaitis; Pac Daukszewicz 201, 201, 245, 405, 435, 478
- Paprocki Bartosz* 204, 248, 396, 400, 427, 430
- Pašekas iš Gieddicių; Paszek z Giedczyc 148, 163
- Paulius iš Bogumilovicų (*Paulus de Bogumilouce*), h. Pusožis; Paweł z Bogumiłowic h. Półkozic 42, 47, 53, 206, 250, 413, 445
- Paulius Ugrovskis; Paweł Ugrowski h. Lubicz 199, 242
- Pavelas Gładysz; Paweł Gładysz 158, 171
- Petras Bogušaitis Vizgirdas; Piotr Boguszewicz Wyszegerd 410, 442
- Petras Gedraitis; Piotr Giedroyć 190, 232
- Petras iš Kozlovo, h. Pobogas; Piotr z Kozłowa h. Pobóg 98, 132, 150, 164, 184, 206, 224, 250, 351, 385, 403, 434, 473
- Petras Leliušas; Piotr Lelusz 200, 243, 244, 412, 442, 480
- Petras Mangirdaitis (*Petrus Mondigerd, Mondiger, Mondygerd*), h. Vadvicas Piotr Montygerdowicz h. Wadwicz 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 51, 179, 183, 196, 206, 218, 223, 239, 250, 408, 439, 480
- Petras Načkus Ginvilaitis (*Naczko*), h. Doliva; Piotr Naczko Ginwiłowicz h. Doliwa 21, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 196, 207, 239, 251, 412, 443, 479
- Petras Petraškaitis; Piotr Petraszkiewicz 402, 433
- Petras Simonas Gedgaudaitis; Piotr Sienka Giedygołdowicz 395, 425
- Petras Szafranicas (*Petrus Schaffranecz*), h. Senas žirgas; Piotr Szafranec h. Starykoń 42, 47, 53, 100, 134, 146–148, 150, 152, 161, 162, 164, 166, 182, 208, 252, 331, 367, 368, 466

- Petras Szyrzykas iš Falkovo, h. Doliva;
Piotr Szyrzyk z Falkowa h. Doliwa
148, 162, 207, 251, 336, 337, 373, 469
- Petras Valčkus Rokutaitis (*Wolczco Rokutouicz, Wolczko Rukuthowicz, Rocutowicz*), h. Działoša; Piotr Wołczko Rokutowicz h. Działosza 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 192, 207, 233, 252, 411, 442, 443
- Petras Wyzas (*Petrus ep. Poznaniensis*), h. Stoginė; Piotr Wysz h. Leszczyc 41, 47, 52, 208, 252
- Petraška Jediataitis; Pietrasz Jadatowicz 355, 389
- Petrauskas Rimvydas* 197, 200, 238, 239, 243, 396, 405, 406, 426, 428, 435
- Piech Zenon* 10, 12, 146, 160, 322, 360
- Piekosiński Franciszek* 84, 118, 151, 161, 165, 188, 190, 197, 229, 231, 240, 327, 364
- Piotr Drogosławic 151, 165
- Piotr Montygerdowicz h. Wadwicz cf. Petras Mangirdaitis (Mangirdas), h. Vadvicas
- Piotr Naczko Ginwiłowicz h. Doliwa cf. Petras Načkus Ginvilaitis, h. Doliva
- Piotras iš Turo (*Petrus de Thur*), h. Janina; Piotr z Turu h. Janina; 42, 47, 53, 207, 251
- Piotras iš Vidavos (*Petrus de Wydawa*), h. Habdankas; Piotr z Widawy h. Awdaniec 42, 47, 53, 206, 250, 335, 372, 416, 448
- Piotras iš Vloščovos (*Petrus de Włoszowa*), h. Piżchala; Piotr z Włoszczowy h. Pierzchała 42, 47, 53, 157, 170, 207, 251, 342, 377, 404, 435
- Plaza Stanisław* 265, 301
- Podczaszyński Bolesław* 173, 211, 212, 322, 323, 338, 360, 374
- Pokora Piotr* 320, 325, 328, 365, 368
- Povilas Jokūbaitis Nemiraitis; Paweł Jakubowicz Niemirowicz 401, 432
- R***abiej Piotr* 10, 12, 15, 17, 325, 327, 363, 364
- Radvilas (*Rodywil, Rodwil*), h. Sulima; Rodywił h. Sulima 21, 23, 27, 29, 32, 34, 41, 47, 52, 203, 207, 247, 251, 407, 438
- Radvilas Astikaitis; Radziwiłł Ościkowicz 196, 239, 400, 430, 431
- Ralys (*Ralo*), h. Pobogas; Rało h. Pobóg 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 192, 200, 206, 234, 243, 250, 403, 434
- Rodywił cf. Radvilas
- Rowell Stephen C.* 60, 61, 73, 74
- Rumbaudas Valmantaitis; Rumbold Wolimuntowicz 104, 127, 181, 220, 348, 349, 383, 384
- S***aka* cf. Stanislovas Sakas
- Samuelis Taujanskis; Samuel Towiański 409, 441
- Saviščevas Eugenijus* 193, 194, 201, 235, 236, 245, 341, 376, 405, 406, 411, 415, 435, 437, 443, 447
- Sebastijonas Trečiokas; Sebastian Treściak 418, 450
- Semionas, Drucko kunigaikštis; Semen, kniaź drucki 85, 120
- Semionas Alšėniškis; Semen Holszański 191, 232
- Semkowicz Władysław* 15–18, 84, 95, 96, 98, 99, 101, 102, 104, 106–108, 110, 118, 119, 129, 130, 132, 133, 135, 137, 139, 140, 142, 154, 168, 173–176, 178, 180–182, 184–186, 188, 191–195, 197, 198, 200, 202,

- 211–215, 217, 219–221, 224, 225, 227, 229, 233, 235, 236, 240, 241, 244, 321–323, 338, 341, 351, 359–361, 376, 395, 398, 406, 411, 428, 435, 443, 447, 451
- Sendzivojus iš Ostrorogo (*Sandzywo-
gius de Ostrorog*), h. Galvaraištis; Sędziwój z Ostroroga h. Naęcz 41, 47, 52, 97, 131, 148, 152, 162, 165, 177, 182, 184, 207, 216, 222, 225, 251, 327–329, 364, 365, 466
- Sendzivojus iš Šubino; Sędziwój z Szubina 146, 161
- Sergejus Polechov; Sergej Polechow 200, 243
- Siemovitas III, Mazovijos kunigaikštis; Siemowit III, książę mazowiecki 339, 375
- Siemovitas IV, Mazovijos kunigaikštis; Siemowit IV, książę mazowiecki 339, 375
- Skamuntas, Gerdučio tėvas; Skamunt, ojeiec Gerduta 413, 444
- Skirgaila, Lietuvos kunigaikštis; Skirgiełło, książę litewski 183, 223
- Sobotka Roman* 68, 80
- Sochacka Anna* 63, 75, 99, 105, 133, 138, 156, 169
- Sofija Vytautaitė; Zofia Witoldówna 68, 80
- Spytkas iš Melštyno; Spytek z Melsztyna 86, 120
- Stanislovas Budzilavičius; Stanisław Budzylowicz 407, 438
- Stanislovas Butautaitis (*Stanislaus Butowthowicz, Butowtowicz*), h. Pušis; Stanisław Butowtowicz h. Godziemba 21, 23, 27, 29, 32, 34, 41, 47, 52, 90, 125, 208, 251, 406, 407, 437, 438
- Stanislovas Ciołekas (*Czolko*); Stanisław Ciołek 42, 47, 53, 94, 107, 109, 110, 128, 135, 139, 140, 142, 143, 176, 215
- Stanislovas Čižas; Stanisław Czyż 401, 432
- Stanislovas Čupurna; Stanisław Czupurna 398, 429
- Stanislovas Daugėla Girdaitis; Stanisław Dowgiałło Girdowicz 349, 384
- Stanislovas Derško; Stanisław Dzierżko 198, 241
- Stanislovas Gamratas (*Stanislaus Gamrath*) iš Klimuntovo, h. Sulima; Stanisław Gamrat z Klimontowa h. Sulima 42, 47, 53, 152, 166, 207, 251, 334, 370, 407, 438, 468
- Stanislovas iš Brežeco, h. Veršis; Stanisław z Brzeźca h. Ciołek 208, 251, 339, 375, 470
- Stanislovas Januškaitis; Stanisław Januszkiewicz 402, 433
- Stanislovas Martinaitis Ralaitis; Stanisław Martynowicz Rałowicz 403, 434
- Stanislovas Ošeikos; Stanisław Oszejko 190, 231
- Stanislovas Paulaitis; Stanisław Pawłowicz 402, 433
- Stanislovas Radvilaitis; Stanisław Rodywiłowicz 407, 438
- Stanislovas Rapolionis; Stanisław Rapajłowicz 411, 443
- Stanislovas Sakas (*Saka*), h. Pomianas; Stanisław Sak h. Pomian 21, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 96–99, 130–133, 173, 177, 184, 195, 207, 211, 216, 224, 235, 251, 349, 350, 384, 385, 402, 432, 482, 473
- Stanislovas Sarnickis; Stanisław Sarnicki 267, 268, 273, 303, 309

- Stanislovas Sudivojaitis; Stanisław Sudywojowicz 196, 239
- Stanislovas Visginas (*Stanislaus Wysygin, Wissigin*), h. Bogorija; Stanisław Wiszygin h. Bogoria 20, 23, 27, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 96, 130, 192, 207, 223, 251, 419, 420, 451, 452
- Stanislovas Železnickis; Stanisław Żeleznicki 199, 242
- Steponas Batoras, Lenkijos karalius; Stefan Batory, król polski 267, 302
- Steponas Daukantas; Stefan Dowkont 352, 386
- Steponas Kobšaitis; Stefan Kobszewicz 402, 433
- Stoma Aleksejevičius; Stoma Aleksejewicz 200, 243
- Sudimantas, Krėvos seniūnas; Sudymunt starosta krewski 202, 245, 482
- Sudivojus Valmantaitis; Sudywoj Wolimuntowicz 181, 196, 220, 239, 349, 383
- Sulkowska-Kurasiowa Irena* 107, 140
- Sunigal, Sunygal cf. Jan Sunigajło
- Surgutis iš Raškimų (*Surguthe de Reskyni, Surguttes de Roszkini*), h. Aštuoniaragis; Surgut z Reszkim h. Geralt 21, 23, 27, 29, 32, 34, 41, 47, 52, 96, 130, 179, 184, 208, 218, 224, 240, 251, 409, 440
- Survilas; Surwiło 396, 427
- Sventoslavas iš Piotrovių, h. Kornicas; Świętosław z Piotrowic h. Kornicz 96, 98, 100, 130, 132, 134, 146, 154, 161, 168, 178, 208, 217, 252, 353, 387
- Szedybor Wolimuntowicz cf. Šedbaras Valmantaitis
- Szymański Józef* 183, 204, 222, 248, 355, 389, 420, 452
- Szujski Józef* 263, 298
- Šedbaras Valmantaitis; Szedybor Wolimuntowicz 181, 183, 220, 223, 349, 383
- Šimka Motiejaitis; Szymko Maciejewicz 402, 433
- Švitrigaila, Lietuvos didysis kunigaikštis; Świdrygiełło wielki książę litewski 257, 259, 281, 291, 293, 357, 391, 400, 430
- Śliwiński Błażej* 343, 378
- Teodoras (Fedka) Sungailaitis; Teodor (Fedka) Sunigajłowicz 398, 428
- Tęgowski Jan* 60, 62, 73, 75, 191, 232, 398, 428
- Trelińska Barbara* 147, 161
- Tverbutas (*Twerbuth, Twerbud, Twiributh*), h. Šaža; Twerbut h. Szarza 21, 23, 27, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 192, 207, 233, 251
- Ulčinėitė Eugenija* 15, 17
- Ulrichas Richentalis 201, 245, 414, 446
- Uruszczak Waclaw* 265, 300
- Vaidila Kušulaitis (*Woydilo Kusolowicz, Woydyło Kussulowicz, Kussolowicz*), h. Biała; Wojdyło Kuszołowicz h. Biała 21, 23, 27, 29, 32, 34, 41, 47, 52, 208, 251
- Vainas Miselevičius iš Sveržno; Wojna Misylewicz ze Świerżna 200, 243
- Vainius Giedraitis; Wojna Giedrojc 479
- Vaišnoras Verkolaitis (*Woysnar Wylkolewicz, Voyssnar Vircoleuicz, Woysnar Wylkolewicz*), h. Jūrų katinas; Wojsnar Werkolowicz h. Kot Morski 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 96–99,

- 130, 131, 133, 173, 177, 178, 184, 187, 188, 207, 211, 212, 216–218, 224, 228, 251, 342, 343, 377, 378, 406, 437, 471
- Valčkus, h. Šreniava (?); Wołczko h. Szreniawa (?) 96, 99, 100, 130, 133, 134, 154, 168, 173, 177, 180, 184, 198, 206, 211, 216, 219, 224, 241, 250, 354, 355, 388, 389
- Valčkus Eidotaitis; Wołczko Jadatowicz 355, 389, 417, 449
- Valčkus Kulwa (*Wołczko Culwa, Wołczco*), h. Pusožis; Wołczko Kulwa h. Półkożic 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 204, 250, 413, 444, 445
- Valentinas Seibutis; Walenty Sejbuć 397, 427
- Valentinas Skirmantas; Walenty Skirmunt 418, 450
- Vasilijus Bogdanovičius Čižas; Wasyl Bogdanowicz Czyż 401, 432
- Venclovas Agripa; Waclaw Agrypa 414, 446
- Venclovas Mikalojaitis (Mykolas Lietuvis); Waclaw Mikołajowicz (Michał Litwin) 414, 446
- Vincentas Kotas, h. Doliwa; Wincenty Kot h. Doliwa 203, 247
- Vizgirdas (*Wyssegerd, Wissegerd*), h. Odrovonžas; Wyszegerd h. Odrowąż 20, 23, 26, 29, 32, 34, 41, 46, 51, 206, 250, 410, 441, 442
- Vytautas Aleksandras, Lietuvos didysis kunigaikštis 9, 11, 22, 25, 32–35, 43, 45, 46, 48, 50, 51, 57, 59, 61–63, 65–68, 70–72, 74–80, 84–89, 91–93, 95, 100, 104, 105, 110, 119–127, 129, 134, 137, 138, 143, 147, 155, 156, 161, 168, 169, 173–179, 184, 185, 187–189, 192–199, 208, 211, 212, 214, 216–218, 224, 226, 228–230, 234–237, 239–241, 252, 255–263, 266, 268–270, 272–274, 276–281, 284, 285, 287, 289–291, 293–297, 299, 301, 304, 305, 308–310, 313–317, 326, 356, 363, 390, 394, 398, 424, 428, 429, 453, 454, 458, 459, 484, 477
- Vladislovas Jogaila, Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis; Władysław Jagiełło, król polski i wielki książę litewski 9, 11, 22, 23, 25, 26, 32–35, 43, 45, 48, 50, 51, 57–60, 64–81, 84–89, 91–93, 95, 100, 104, 105, 107–110, 119–127, 133, 134, 137–143, 147, 149, 150, 155, 156, 158, 161, 164, 169, 171–173, 175, 176, 183, 185, 188, 189, 192–195, 197, 201, 211, 214, 216, 223, 226, 229, 230, 234, 237, 239, 244, 255–257, 259–263, 266, 268–270, 272–274, 276–281, 284–287, 289–291, 293–299, 301, 304–306, 308–310, 313–317, 323, 326, 333, 342, 343, 354, 361, 363, 370, 377, 378, 388, 400, 411, 430, 433, 453, 458, 484, 477
- Vladislovas Kuprotasis, Dobrynės ir Lenčicos kunigaikštis; Władysław Garbaty, książę dobrzyński i łączycki 353, 387
- Vladislovas Varnietis, Lenkijos karalius; Władysław Jagiellończyk (Warneńczyk), król Polski Węgier 256, 257, 290–292
- Voisimas Daneikaitis (*Woysym Daneykowicz, Woyschin Daneycouicz, Woysim Daneycouicz*), h. Janina; Wojsym

- Danejkowicz h. Janina 21, 23, 27, 29, 32, 34, 41, 46, 52, 192, 207, 233, 251
- Wasilewski Tadeusz* 400, 430
- Wissigin* cf. Stanislovas Visginas
- Witold Aleksander, wielki książę litewski cf. Vytautas Aleksandras
- Wyszegerd h. Odrowąż cf. Vizgirdas, h. Odrovonžas
- Woysnar Wylkolewicz* cf. Vaišnoras Verkolaitis, h. Jūrų katinas
- Wojciech Jastrzębiec cf. Albertas Jastrzębiecas
- Wojciech Korejwa z Sowguniszek h. Dębno cf. Albertas Kareiva iš Saugūniškių, h. Dembno
- Wojciech Moniwid z Żupran h. Leliwa cf. Albertas Manvydas iš Župronių, h. Leliva
- Wojciech Tabor cf. Albertas Taboras
- Wojciech Wijuk Kojalowicz cf. Albertas Vijūkas Kojalavičius
- Wojciech z Kościoła (*Albertus de Cosczol*) h. Powąła cf. Albertas iš Kosciolo
- Wojciech z Wąborkowa cf. Albertas iš Vomborkovo
- Wolczco Rokutouicz* cf. Petras Valčkus Rokutaitis, h. Dzialoša
- Wołczko Kulwa h. Półkozic cf. Valčkus Kulva, h. Pusožis
- Wolff Adam* 15, 17
- Wolff Józef* 191, 202, 232, 245
- Wroniszewski Jan* 341, 376
- Zbigniewas (Sbigneus, electus Camenecensis)*, h. Vingis; Zbigniew h. Drużyna 41, 47, 52, 208, 252
- Zbigniewas (Sbigneus de Brzeze)* iš Bżezio, h. Zadora; Zbigniew z Brzezia h. Zadora 42, 47, 53, 100, 133, 159, 172, 206, 250, 348, 383
- Zbigniewas Olesnickis; Zbigniew Oleśnicki 151, 165, 259, 293
- Zigmantas Liuksemburgietis; Zygmunt Luksemburski 58, 71, 276, 278, 313, 315
- Zigmantas Vaza, Lenkijos karalius; Zygmunt III Waza, król polski 267, 302
- Žygimantas Augustas, Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis; Zygmunt August, król polski, wielki książę litewski 205, 248, 249, 263, 266, 267, 271, 272, 281, 298, 302, 303, 308, 309
- Žygimantas Kaributaitis, Lietuvos kunigaikštis; Zygmunt Korybutowicz, książę litewski 149, 152, 164, 166
- Žygimantas Kęstutaitis, Lietuvos didysis kunigaikštis; Zygmunt Kiejstutowicz, wielki książę litewski 147, 162, 189, 194, 201, 231, 237, 244, 257, 259, 281, 291, 293, 396, 426
- Žygimantas Senasis, Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis; Zygmunt I Stary, król polski, wielki książę litewski 263, 266, 267, 272, 274, 281, 299, 302, 307, 308, 310

Sudarė / opracowała Lidia Korczak

SUMMARY

Polish-Lithuanian Union of 1413 and the documents transferring the content of the provisions adopted at the congress in Horodło made the subject of interest to many historians, not only from Poland and Lithuania. They spoke about the importance of the union, either in the form of short contributions or devoting some space in the syntheses and monographs. They addressed the problem of the origin of the Union, its legal and institutional aspects, the importance of the union for the Polish-Lithuanian state, and the interpretation of the relationship of individual records of documents of Horodło. In recent historiography the interest in the Union (called also: Pact) of Horodło is weaker, but the appearance of individual studies devoted to selected aspects of the events of 1413 is worth noting. Among these studies a separate field of research is genealogy and heraldry studies, or, more broadly speaking, the social dimension of the union. Yet, it should be emphasized that they were particularly the results of earlier research, a century-old ones, which perpetuated the memory of the union. The first one to be mentioned is Stanisław Kutrzeba's work on the legal aspects of the Polish-Lithuanian agreements and Oscar Halecki's work on the history of the Jagiellonian union. It was mainly the studies conducted by Władysław Semkowicz that brought a broad comparative perspective, including legal issues, and supported with erudite genealogical disquisitions contributed the most to the knowledge about the so-called diplomatic aspect of the documents of Horodło. W. Semkowicz together with S. Kutrzeba made the best edition of these documents with the use and subsequent transfer statement of their contents.

Falling this year, the 600th anniversary of the Union of Horodło seems to be a good opportunity to recall this event and, above all, to stimulate interest and discussion on the agreement of 1413. It seems necessary and possible to develop a new approach to the Pact of Horodło, verify ingrained opinions and reinterpret the acts of the union. This was the objective presented in the publication. The authors do not seek to develop a unified position; they rather hope to identify concerns and specify possible topics for discussion. Following the pattern of the series "Lithuanian Diplomatic Documents, 13th–18th centuries", the book consists of two parts: "Texts" and "Studies". Due to the abundance of heraldic material and its importance, the book was expanded by publishing the catalogue of

seals attached to documents of the Pact of Horodło. This makes the edition of the source material complete and at the same time it is an illustrative and at the same time complementary material for two research studies devoted to Polish and Lithuanian heraldry.

In the “Texts” there are published three legal acts issued on October 2, 1413 in Horodło. These are as follows:

The document of Polish nobility giving Lithuanian boyars the right to use their coats of arms, which is called in historiography “the document of adoption” (now lost, known from a very detailed description by Władysław Semkowicz as well as from photographic images and casts of the authentication seals of this document that were made on his orders);

The document in which Lithuanian boyars swore an oath of fidelity to the Polish nobility, the King Jagiełło and to Prince Vytautas the Great, and accept the way of the election of Lithuanian Grand Duke after Vytautas’ death (preserved in the original version);

the act of monarchs King Władysław II Jagiełło (Jagiellon) and Grand Duke of Lithuania Alexander Vytautas, issued in duplicate, in which the rulers specify the nature of the relationship between the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania, and grant privileges to Lithuanian boyars that adopted coats of arms of the Polish nobility (issued in duplicate, missing for the Lithuanians and known to them only from editing and photographic images; in Poland preserved in the original version).

Translations into Polish and Lithuanian are attached to the documents published in the language of the original version.

Studies and analyses

The work opens with the article “The road to the Jagiellonian hereditary monarchy.” Examining the circumstances of the congress in Horodło and changes in the nature of the union in future Polish-Lithuanian systems, the author argues for the development of a logical and coherent political line of the Polish and Lithuanian monarchy in the period around the Pact of Horodło. Its earliest articulation the author sees in the position presented by the representatives of Jagiełło and Vytautas in the dispute with the Order of the Teutonic Knights over Samogitia. Thus Horodło is seen as an independent political step of fundamental importance, prepared carefully by the king and his cousin Vytautas, son of Kęstutis, much earlier. This step was a result of the internal situation in Jagiełło’s monarchies.

The lecture on inheritance rights of Jagiełło's and Vytautas' daughters to Samogitia presented during the dispute with the Order appears to be embedded in a broader context, that is the context of the Union, and provides evidence for the existence at the turn of the years 1412 and 1413 of carefully prepared interpretation of the power basis of Władysław Jagiełło and his family. The congress in Horodło and legal acts related entirely to the Lithuanian-Polish relations that were introduced there brought these relations to a new level. The previous regulations concerning principles of cooperation and relationship between Lithuania and the Kingdom of Poland were introduced only twelve years earlier. Why did they so soon return to the same issue?

Two things make an essential element of this royal document – defining the supreme power in Jagiełło's monarchies and preparing a privileged part of the Lithuanian subjects for cooperation and unity with the Polish nobles by giving them the appropriate class privilege. From the point of view of Lithuania and Poland, and their relationship in the union, it is important how the authority of monarchs was established in the Kingdom of Poland and in the Grand Duchy. Due to the provisions of the Pact of Horodło the institution of Ducal power subordinate to the Polish king took on a permanent character. It can be said that the relationship between Lithuania and Poland (two legally separate countries) was to be henceforth based primarily on the rights of Jagiełło and his successors to the Grand Duchy and to the Polish throne.

The Grand Duchy was the patrimony of the Gediminid dynasty, and the decision about which of its representatives should sit on the throne was rather a designation, supported by the kinsmen's approval. Obtaining and maintaining the Ducal power resulted in narrowing the circle of candidates only to one dynastic line. The final victory of Jagiełło (son of Algirdas) in the struggle with his uncle Kęstutis in 1381–1382, and his getting control over those of his brothers (including his cousin Vytautas) who rebelled against such an order (which happened when he had already become the King of Poland), clearly indicated who in the future should be eligible for the right to the throne of Vilnius. The relation with Poland and the Polish crown for Jagiełło obviously could not change his hereditary rights to Lithuania, even more, they reinforced his rights. It was evidenced by the acts of the Pact of Vilnius and Radom (1401), which confirmed the rights of Władysław Jagiełło's successors to rule the Grand Duchy.

At the congress in Horodło in 1413 the issue of the union was raised again, together with Jagiełło's sovereign rights resulting from his hereditary rights in Lithuania (not considered to be a subject of discussion, after all), and at the same time without any objection from Lithuanians or Poles it was decided to permanently introduce the institution of Ducal power within states of the Union, therefore, it

also meant a permanent legal separation of the Grand Duchy of Lithuania. And all this happened because of the Princess Jadwiga (Hedwig), born in 1408. In the case of the Kingdom of Poland the right of succession was to be confirmed (since Jagiełło became a Polish monarch as a result of an election), in the case of her rights to inherit the father's rights to rule the Grand Duchy of Lithuania there was a problem with sex. In Lithuania, the concept of patrimonial law was still in force, and according to this only the sons of the ruler had the right to rule, and the transfer of supreme power was held by the designation made by the ruler. So far, there had been no place for the inheritance by women. The maintenance of both the co-operation and the unity in Jagiełło's monarchies during his life and reign, and most of all in the future (which was in the interest of both countries), so that the rights of the Lithuanian dynasty were preserved, was necessary to re-adjust. A step towards solving the problem was made at the meeting in Jedlnia, at the beginning of March 1413, when the Crown dignitaries paid homage to Princess Jadwiga as a future queen, and at the same time in the event of early death of Jagiełło they pointed to Duke Vytautas as guardian of the young queen. So the main problem was to determine the way in which in future the power would be devolved in the combined monarchies. And, among others, this was included in the Pact of Horodło. In turn, the adoption of the principle of Grand Duke's subordination to the supreme ruler, who was also the Polish king, which took place at the beginning of the fifteenth century (Pact of Vilnius and Radom 1401), and, having reserved these arrangements, the Pact of Horodło ensured the succession of the Jagiellons in the Kingdom of Poland, which meant the introduction of the hereditary dignity of the Highest Duke of Lithuania for the Jagiellons, thus eliminating the hereditary rights of other lines of the Gediminid dynasty.

The aim of the study by Piotr Rabieja is an analysis of diplomatic documents of the pact and making an attempt to answer the question about the circumstances of their emergence from the point of view of filing practices. Documents of Horodło were drafted in a form similar to a form used in the king's office and reserved for documents of perpetual application, also applicable in the case of international treaties concluded by the Polish king. The choice of formulas and their styling, and the use of the similar phraseological solutions indicate that their dictate was carefully prepared and developed. Content dependence and mutual references to the content of other documents that occur primarily in the royal document, but also between the documents of Polish and Lithuanian nobles, as well as the repetition of certain themes and expressions, testify to the fact that the work on the concepts of these documents was coordinated and implemented in a single environment, and probably proceeded simultaneously. Among the documents of Horodło one definitely stands out due to its literary development and the ease in referring to the

topic of love (*caritas*). This is the Polish lords' adoption document, whose styling defies somewhat rigid rules of a well-developed form generated in the circles of the Crown Office in the first quarter of the fifteenth century.

However, a comprehensive document of Jagiełło and Vytautas bears the features of an interstate treaty and class privilege. Particular attention should be paid to the fact that the monarchs representing the two parties of the pact set one common document, instead of two separate diplomas, as it happened in the case of the Union of 1401. This solution was adopted by the royal office in dealing with the Teutonic Knights in order to give a clear manifestation of the Kingdom of Poland's and Lithuania's uniform position in foreign policy. It can be assumed that the same reasons decided that in Horodło Jagiełło and Vytautas set one common document, to highlight and strengthen the significance of the provisions made during a joint Polish-Lithuanian congress.

Documents of the Pact of Horodło were written by two scribes. The first one made a fair copy of the adoption document of Polish nobles using what W. Semkowicz called "an ordinary semi-cursive". In addition, the scribe who wrote the adoption document made in the 1409–1412 four more royal documents. The second one wrote letters carefully and in a calligraphic style, and it was he who wrote the document of Lithuanian boyars and the two copies of the royal document, and within the period under consideration (1408–1418) he made a total of 31 of fair copies of documents and of 10 letters. Of the three documents of the Pact of Horodło that belong to the work of one scribe the one that was by far the most carefully prepared was the document of Lithuanian boyars. Documents of Jagiełło and Vytautas, greatly enhanced in content, seem to be slightly less carefully made.

Due to the fact that Jagiełło's Royal Office did not develop the practice of the clerks' marking their participation in the preparation of the document, at the present stage of research it is impossible to identify by their names the writers who drew up the fair copies of the Pact of Horodło documents. A conclusion that the three documents of the Pact of Horodło were written by Stanisław Ciołek, whose name appears in the formula *scriptum per manus* in the two copies of the document of Jagiełło and Vytautas, in view of objections raised by W. Semkowicz seems to be wrong.

However, as pointed out in repeatedly formulated opinions in the literature, Stanisław Ciołek should be considered as an editor of the documents of Horodło. The use of a single form for three different types of documents, based on the model used in the office and applied to the interstate treaties proves that the documents of Horodło were prepared by a single person. The assumption that it was Stanisław, described by Długosz as *arte poetica naturaliter pollens*, who might

have edited the documents of Horodło is supported by the rigorous development and literary jam, best seen in the content of the adoption document.

Much evidence points to the fact that the concept of the adoption document was drafted first; then followed the draft of the document of Lithuanian boyars and the one of Jagiełło and Vytautas'. The adoption document contains the list of Lithuanian boyars adopted to Polish coats of arms in its most complete version, which in the rest of the documents was slightly reduced. Similarly, the formulas of promulgation and corroboration are a bit more extensive than in the corresponding parts of the other documents. Generally, in its literary styling, the adoption document is clearly different from the others. Many circumstances indicate that it was written as the first one and sealed in Horodło (formula *actum et datum*, a distinct shape of writing, sealed with a set of 47 pendant seals, whose order of attaching was largely in line with the clerical hierarchy and the custom of precedence). Besides, the authentication of the adoption document according to diplomatic rules raised the problem of a lack of a sufficient number of people entitled to use seals among Polish knights present at the congress. Probably for this reason, the document of the Polish nobility bears seven seals of Lithuanian boyars and four seals belonging to the representatives of families that were not included in list of adopting families.

Unfortunately, it is impossible to determine when other documents were written and presented to the parties. The simultaneity of their entering into records is evidenced by drawing fair copies by one scribe. W. Semkowicz took the view that all documents of Horodło were written and sealed at the congress. His view is very likely, but it is also possible to adopt the hypothesis that the sealing and presentation of other documents took place a little later, which could be indicated by the lack of the formula of *datum* in the document of Lithuanian boyars as well as its incomplete authentication (lack of two seals) and the addition of the remark that the congress took place *circa flumen Bug*, which was not included in the adoption document. However, in the present state of knowledge it is impossible to clearly determine whether the documents of boyars and the two copies of royal privileges were prepared directly in Horodło or some time after the end of the congress. Surely we can say only that there was a time gap between their writing down, despite the fact that there are indications that the concepts of all the documents were prepared at the same time, before the congress.

Two separate articles are devoted to the seals appearing on the Pact of Horodło documents. The first of these entitled "Polish seals on Horodło documents in the light of Polish medieval Polish sphragistics" refers primarily to the adoption document issued by the Polish lords and lost during World War II. It was certified with seals representing 47 Polish noble families that adopted into their communities

and coats of arms of 47 Lithuanian nobles and their families. These seals hung on strips of parchment in two rows (30 +17). Today they are available to researchers in the form of photocopies and descriptions, and – some of them – in plaster casts made in 1854, and in the prints made in plasticine in the interwar period, held in the collections of seal casts in the Department of Auxiliary Sciences of History at the Jagiellonian University in Krakow. There is no information about the two seals that broke away; one seal mould has been preserved. With great probability it can be assumed that it was a seal with the emblem of Rawa. Among the 44 known seals of adopting families there were four seals of prelates (the Archbishop of Gniezno, Bishop of Krakow and Bishop Vilnius, and Provost Włocławek) and 32 seals of the Polish nobility. Other 8 seals belonged to the Lithuanian noble adoptees. They include adequate Polish coats of arms. Perhaps the pendant seal of King Władysław Jagiełło was also attached the document.

All the Polish nobility seals are the seals with coats of arms of small diameter, usually about 20–25 mm. Except for two hexagonal ones, the others are circular. At the turn of the fourteenth and fifteenth century new elements appeared in the Polish nobility sphyragistics. This included a significant reduction in size, shown in the set of seals attached to the document of 1413. Another new element was the quick replacement of the late fourteenth century Gothic maiuscule with a minuscule, which occurs in the above mentioned document in 28 seals.

Iconographic types of nobility seals in Poland in the second decade of the fifteenth century did not differ formally from the model practiced in neighbouring countries: Hungary, Bohemia, and in Prussia in the times of the Teutonic Knights. 28 seals of noblemen and the seal of the provost in Włocławek depict escutcheons with a heraldic emblem. In 4 cases, the escutcheon is also included in the arched (usually trefoil) surround. Three seals show the entire coat of arms (an escutcheon with the emblem in heraldic arrangement, with a helmet and mantling and the crest above). Two of them, in which the whole coat of arms is included in the extended vertically four-arched surround, are among the relatively newly introduced in Poland iconographic type applied to the seals of prominent and wealthy persons.

Die of three seals with the legend in capital letters (maiuscule) attached in 1413, reflect the practice of using a single seal die for decades. It was not always the only die. Based on the knowledge of seals of persons who authorized the adoption act we may assume that nobles quite frequently used more than one seal die in the same period of time.

Among the nobility who sealed the document of 1413, there were 16 officials. Despite this, only one surround inscription informs about the office or rank the person held, the remaining ones are purely private seals with the name of the person and the name of the estate (locality name) used as an attribute, or a sur-

name. In this element, you can also see a change in comparison to the fourteenth century, when most of the officials were given the seals supplied with the legend indicating the name of the office. The reason for focusing the information included in seal legends on personal and property references is not clear. Resigning from the message which was the prestigious information about the office held by the person, which is evidenced by the omission of this information in the legend or by the use of an outdated titles on seal, definitely indicates that the coat of arms that identified belonging to a wider group – the family of knights – and estates that identified a person within the group manifested more clearly the person's identity than the office he held.

Number of pendant seals attached to the document of the Polish lords of 1413 corresponds to the number of families listed. However, not all of their representatives sealed the document. In 4 cases, seals of persons belonging to other families were used, and in 8 cases, seals of adopted Lithuanian boyars were used, the latter already contained Polish coats of arms. At that time also other Lithuanian magnates adopted in Horodło had such seals.

It is unlikely that appropriate dies were executed following the adoption, some time after 2 October 1413, and then the authentication of documents of Horodło began. It is assumed that the congress in Horodło was preceded by detailed arrangements under which the Lithuanian lords could have commissioned the execution of the seals with coats of arms. During the authentication of the adoption document it proved impossible to maintain compliance of the order of seals with the list of adopting families. Probably, they, not quite successfully, tried to follow the social position of representatives of the families. We may assume that seals of the document of Polish nobles were attached during the congress, in a disorganized way. It is indicated by a set of seals (the occurrence of seals of representative of foreign families as well as of Lithuanian seals), the order of their attaching, as well as stamping nobility seals in wax of different colours: black, green, brown, yellow and red. The credibility of this document, however, was never questioned, since the adopted procedures and inconsistencies remained in line with the contemporary understanding of the principles of legality in Poland. Seals of few Lithuanian lords certifying their own adoption to Polish families seem to suggest that the image of the coat of arms on the seal was considered to be sufficient. It did not matter, who from the Polish party was personally responsible for the adoption, as has often been speculated in literature. A knight family under the name of their own community, and not an individual person coming from this family or a narrow group of kinsmen, appeared in the document as an adopting entity. It must be stressed that there is no asymmetry in the text of the document: each Polish family listed was associated by means of the coat of arms with a Lithuanian family, and

not with a single boyar. The difference in styling was due solely to the fact that it was impossible to define Lithuanian families collectively. Hence, for example, *domus, arma, stirps, clenodium, genealogia et proclamatio nobilium Leliwa cum domo et stirpe nobilis Moniwid palatyni Wilnensis*, or: *arma Zadora cum stirpe et genealogia Jawni palatyni Trocensis*.

The confirmation of this kind of group adoption relationship by attaching individual persons' seals bearing their coats of arms was possible because in Poland a private seal with a coat of arms of each kinsperson, whether male or female, was understood in certain circumstances as "a family seal". It could be used – under prior arrangement – as the statement of the will of the whole family of knights, the broad agnatic community including many families who used a coat of arms, identical to all agnatic relatives. Although a knight's family had no institutional character, sometimes it appeared as the subject of the public action through their representatives, who, on behalf of all their agnates, authenticated documents with their private seals. In this way many documents were certified, for instance the decisions of several important noble assemblies during 1406–1434, and in 1406 it was written directly about the authentication of the document: *cum appensis cuiuslibet genealogiae sigillorum*, which could only mean the attaching of a private seal of the family representative. This practice was also followed in Horodło. For this reason, the lack of seals of important dignitaries of the Crown on the adoption document cannot be the basis for any inference about their relationship to this political fact.

The adoption of coats of arms during the Union of Horodło reflects an already practiced custom in Poland. It appeared at the end of the fourteenth century, when the membership of one of the families of knights became more important as a criterion of full nobility. Previously, it was sufficient to enter into possession of the land under the knight's law and be knighted. It is worth noting that the result of the heraldic adoption was the adoptee's rightful inclusion to the kin community. Archbishop Mikołaj Trąba, who attached the seal to the Adoption Act in 1413 on behalf of the Trąba family, had been earlier adopted to it.

A separate study was devoted to the heraldry Lithuanian boyars, presented on the basis of material from the Acts of Horodło. The author agrees with the opinion of the majority of researchers that it was in Horodło, where on 2nd October the King of Poland and the Highest Prince of Lithuania Władysław Jagiełło arrived for a short time, and where three Acts of 2 October 1413 were issued and the seals were affixed to them. According to the author, it is most likely that the texts of all three documents (of the monarch, of the boyars of Lithuania and of the Polish nobility) were written down in advance, because the Lithuanians, in accordance with the words of the royal document, exchanged letters with the Poles in Horodło.

On behalf of the Polish party, the documents of Horodlo were sealed not by the political elite (with the exception of a few people), but by those representatives of the Polish nobility who probably, in fact, adopted the Lithuanians, or were authorized to act by their heraldic families or their kinsmen. There is no clarity regarding the representatives of eight heraldic families – for some of the seals were attached by Lithuanians of the same coat of arms who were present in Horodło, and in turn for the absent Lithuanians the seals were attached by Poles. Finally, due to the absence of the appropriate number of seals, representatives of other families who were in Horodlo attached their seals, but they did not participate in the adoption process. These problems show that the issues related to adoption were settled before October 2, but during the congress only a public formalizing of the Acts of Horodło took place.

Lithuanian boyars' seals show Polish coats of arms corresponding to the spirit of the time and most of them do not differ in the execution style from Polish seals with coats of arms of the Polish nobility. In the general sphragistic context, the way of their attachment or their form is similar; they are only slightly different in size – a few seals of little-known boyars are greater than the seals of the highest-ranking officials of the state. The most visible is the disregard for hierarchy, both in the way the seals were attached, as well as in choosing the colour of the wax. But these things can point to special emphasis put in the acts Horodło on the ideas of brotherhood and equality of noble birth. Finally, the style of all the seals and of recording the legend is clearly oriented toward the Latin culture. This culture, at least in the Catholic environment, was probably to replace Ruthenian spelling used earlier in seals' legends. If that was actually the goal to be achieved, it turned out to be a hard to reach one, because in some Catholics seals Ruthenian legends survived until about the mid-sixteenth century.

Because of the confessional nature of the acts, Polish coats of arms could be taken only by boyars (not princes) from lands of the “right” of Lithuania (i.e. of Lithuania understood in a narrow ethnic sense). Most of them had inherited land next to or near those places where Catholics formed their centres. There are no grounds for the claim that pagan families from Samogitia participated in the adoption of coats of arms. Indeed, one or more Samogitians who escaped from the power of the Teutonic Knights to Vytautas and were baptized could have striven for that. However, it is questionable whether these can be considered representatives of their families. In this way the adoption of coats of arms covered only a very small part of the nobility of the Grand Duchy of Lithuania. Also the Polish coats of arms were adopted not by “the most important lords of Lithuania,” as was customarily claimed in the literature since Jan Długosz, but by the people of Grand Duke Vytautas' environment. They were represented in Horodlo both

by the highest state officials of this time, as well as by those who were in the service of the Duke, but not with the higher offices, and those who are known only from acts of Horodło. Thus, they represented all the layers of the gentry. It is therefore not the same fate that the heraldry of Horodło had to face. Out of 47 coats of arms adopted in Horodło, about one-fourth, but not more than one-third, were accepted in Lithuania in the fifteenth century. Only those Polish coats of arms that were used by representatives of a number of influential and families were adopted and their significance was strengthened. All other coats of arms of Horodło, in a short time either sank into oblivion or did not go beyond the circle of families who had adopted them.

The acts of Horodło contained such claims that from today's point of view it is difficult to believe that something like that could ever happen. One of the provisions related to the requirement for a high official position in the Council of the ruler of Lithuania, was that only Catholics and only those who had Polish coats of arms could be appointed. It cannot be forgotten that more than half of the residents of the state were Orthodox, and beside Polish coats of arms those of local origin, which appeared at the end of the fourteenth century, were also in use, although it is true that they were used only on seals of some princes and nobles. Already in the fifteenth century there were some attempts to remove such restrictions. It was possible only after 150 years, when King Sigismund Augustus, upon the approval of the Lords, equated the rights of Catholics and Orthodox of the Grand Duchy of Lithuania, and did not mention superiority of Polish coats of arms.

In comparison with local ones, Polish coats of arms, judging from the acts of 1413, were still to fulfill other, more extensive functions: through the adoption of coats of arms, characteristic of Poland, the nobility of both countries grew closer together and through coats of arms and mottos they consolidated families, even became external indicators of families or, as it is sometimes claimed, of the whole of the nobility. However, because the institution of knighthood did not develop in the late Middle Ages in Lithuania, the absence of knights tournaments and durable heraldic tradition, as well as local laws different from those in Poland, relatively little space was left for the development of slowly emerging local coats of arms, but also of the adopted Polish coats of arms.

Still, the only way to demonstrate the coats of arms, similarly to the situation in the fourteenth century, was the use of seals. But even these, due to the poorly developed tradition of written documents in the fifteenth century, were used only by a few. Typically, holders of the seal were princes, officials and other men of higher rank or related to the court of the ruler. They are their seals that survived attached to acts of state, documenting the first property lists and transaction appearing in writing. Even to prove the noble origin or to reject an allegation of

illegitimate origin, coats of arms, as the indicator and object of the nobility, were not used in Lithuania. In courts, matters of this kind were considered based on documents and certificates of origin of the nobility. In this way, at least in the fifteenth century, Polish coats arms did not meet the expectations of the creators of the Union of Horodło.

The last study (*"Istnienie" dokumentów horodelskich z 1413 roku – "The Life" of Horodlo Documents of 1413*) is devoted to the discussion held on the basis of recent historiography and historical sources related to the presence of the documents of Horodło in public life and of historical awareness within the period of the existence of "political bodies" to which these documents referred – the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania. "The Life" of the created, disseminated, and validated acts from the Middle Ages is understood by the author as the use and interpretation of the contents of these documents in politics and law, as well as in the first historical texts that provide information on Horodło agreements of 1413, and in the documents that refer to this event.

Politicians of the days of the Horodło Pact began to use the documents soon after their publication, even during the reign of Polish King and Supreme Duke of Lithuania Jagiełło and Grand Duke of Lithuania Vytautas. Quickly it resulted in the controversy over the interpretation of the union binding the two countries. In the public space of the Kingdom of Poland and of the Grand Duchy of Lithuania in the period of the fifteenth century and the first half of the sixteenth century, there were tense discussions about the proper understanding of the provisions contained in the common act of monarchs, Jagiełło and Vytautas. Polish politicians tried to maintain the text of the 1413 documents without making any changes to them, and follow the indications of these documents. Lithuanians vice versa – by all means tried to remove all records of the incorporation of the Grand Duchy of Lithuania into the Kingdom of Poland. The fact that the political nation of Lithuania in the sixteenth century did not forget the terms of the 1413 pact that depreciated their honour and undertook efforts to ensure that these documents should be "improved", is evidenced by a record in *Metryka Litewska [The Lithuanian Metrica]** in the newly formulated royal act of 1413 r. (see: Appendix 1). It was not until 1569, when the Union of Lublin closed the active political "life" of the documents of Horodło. In the newly created state, Polish-Lithuanian Commonwealth, these documents were probably no longer valid, but they did not disappear from the public life.

In 1506, with the release of Jan Łaski's code *Commune incliti regni Poloniae constitution privilegium et indultuum publicistis decretorum aprobatorumque*,

* a set of copies of parliamentary documents and of all the documents coming out of the Ducal office [translator's note].

in which the acts of Polish-Lithuanian union (1401, 1413, 1438 r, 1499) were recorded, “the life” of Horodło acts in the legal codes of the Polish Kingdom began. Entering the union acts to the Polish and Lithuanian Statute of 1506 corresponded to moods and expectations that were present in the social life of the Kingdom. While codifying the law of the Crown in the sixteenth century in the collection of written law, texts of documents issued in 1413 in Horodło by the rulers Jagiełło and Vytautas and by Lithuanian boyars were used. Including these acts in the codes of the Polish law aimed at validating the Polish interpretation of the Polish-Lithuanian union of the fifteenth century, the guiding principle of which was that in 1413 the Grand Duchy of Lithuania was incorporated into the Polish Crown.

The fate of Horodło acts in the law in the Grand Duchy of Lithuania was totally different. In the sixteenth century the Lithuanian Statutes (1529, 1566, 1588) did not use or refer to the documents of 1413. The Lithuanian Statutes, using the language of law, formulated and established the concept of the sovereign state of Lithuania, a state that was not attached to any other state. These statutes do not contain words – “the incorporation of the Grand Duchy of Lithuania into the Polish Kingdom”.

In the fifteenth century, during the political discussions on understanding and respecting the documents of Horodło, historian Jan Długosz included in his *History of Poland* the text of the royal act signed in 1413 in Horodło. Then the interpretation of the document corresponding to Polish interests was formed. The origins of the Lithuanian interpretation of events in Horodło can be found in the Lithuanian Chronicles written in the early sixteenth century. Again, there are obvious differences, this time between the interpretations of Polish and Lithuanian historiography of the 15th–16th centuries. The first ones from the late medieval interpretations also contributed to the fact that the story took on other shapes in Poland and in Lithuania. Also, the established traditions of the valuation of Horodło documents from 1413 were radically different.

Ending the story about “the life” of the Horodło documents in the times of the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania, it must be remembered that after these states went out of existence in 1795, in the nineteenth century and the first half of the twentieth century the documents of Horodło were given a new “life”, more suited to the needs of the emerging modern nations of Poland and Lithuania.

Translation by Irena Polańska

Tu33 **1413 m.** Horodlės aktai = Akty Horodelskie z 1413 roku : dokumentai ir tyrinėjimai / Lietuvos istorijos institutas, Polska Akademia Umiejętności ; sudarė Jūratė Kiaupienė, Lidia Korczak ; parengė Jūratė Kiaupienė, Lidia Korczak, Piotr Rabiej ... [et al.]. – Vilnius : Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013. – 544 p. : iliustr. – (Lietuvos užsienio politikos dokumentai. XIII–XVIII a. / redakcinė kolegija: Jūratė Kiaupienė (pirmininkė) ... [et al.])
Santr. angl. – Bibliogr. išnašose. – Asmenvardžių r-klė: p. 515-530
ISBN 978-9955-847-68-7
ISBN 978-83-7676-158-9

Lietuvos istorijos institute parengta publikacija *1413 m. Horodlės aktai* (serija *Lietuvos užsienio politikos dokumentai. XIII–XVIII a.*). Skelbiami ir analizuojami trys dokumentai, kuriuose buvo patvirtinti Lenkijos ir Lietuvos valdovų, Lenkijos karaliaus ir Lietuvos aukščiausiojo kunigaikščio Vladislavo Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto Kęstutaičio, bei dviejų valstybių politinių bendruomenių atstovų suvažiavime Horodlėje 1413 m. spalio 2 d. priimti susitarimai. Horodlės aktai, kuriais buvo iš naujo apibrėžti Lenkijos ir Lietuvos santykiai, keitė politinių jėgų išsidėstymą Vidurio Rytų ir Rytų Europoje, taip pat davė impulsą formuotis naujoms politinėms Lenkijos ir Lietuvos bajorų bendruomenėms Jogailaičių valdomoje erdvėje.

W ramach serii wydawniczej „Traktaty międzypaństwowe Litwy XIII–XVIII wieku“ Instytut Historii Litwy przygotował publikację pt. „Akty Horodelskie 1413 rok“, poświęconą trzem dokumentom porozumienia polsko-litewskiego, które zostało zawarte w Horodle 2 października 1413 roku na zjeździe monarchów, króla Polski i najwyższego księcia Litwy Władysława Jagiełły i wielkiego księcia Litwy Witolda Kiejstutowicza, oraz przedstawicieli szlachty dwóch państw. Akty horodelskie porządkując na nowo relacje Polski i Litwy kształtowały układ sił politycznych w Europie Środkowo – Wschodniej, wpływały na formowanie się nowych wspólnot politycznych szlachty polskiej i litewskiej w ramach monarchii Jagiełłowej.

UDK 947.45.03+943.8.03](093.2)+
327(474.5:438)(091)

Viršelyje: *Vilniaus vaivados Alberto Manvydo antspaudas*

1413 M. HORODLĖS AKTAI
(dokumentai ir tyrinėjimai)
AKTY HORODELSKIE Z 1413 ROKU
(dokumenty i studia)

Sudarė
Jūratė Kiaupienė, Lidia Korczak
Parengė
Jūratė Kiaupienė, Lidia Korczak, Piotr Rabiej, Edmundas Rimša, Jan Wroniszewski

Lietuviško teksto redaktorė *Aldona Radžvilienė*
Lenkiško teksto redaktorė *Małgorzata Świąch-Płonka*
Maketuotoja *Irutė Stukienė*
Dailininkas *Algimantas Dapšys*
Vertėja į anglų kalbą *Irena Polańska*

2013 05 24. 34 leidyb. apsk. l. Tiražas 900 egz.
Išleido Lietuvos istorijos instituto leidykla,
Kražių 5, 01108 Vilnius
Spausdino UAB Standartų spaustuvė
S. Dariaus ir S. Girėno g. 39,
02189 Vilnius